

SZIGORÚAN BIZALMAS

*Dokumentumok a Nemzeti Színház
Kádár-kori történetéhez*

Szerkesztette: Imre Zoltán – Ring Orsolya

Ráció Kiadó
Budapest, 2010

A könyv a Bolyai János Kutatói Ösztöndíjnak, az NKA Ismeretterjesztési és Környezetkultúra Szakmai Kollégiumának, az NKA Színházi Szakmai Kollégiumának és az OTKA (79136) támogatásával jelent meg.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000920311

© Imre Zoltán, 2010

© Ring Orsolya, 2010

© Ráció Kiadó 2010

X 145247

A dokumentum emlékmű.

A történeti társadalmak által tett erőfeszítések eredménye, hogy

– akarva, nem akarva –

önmagukról egy adott képet kényszerítsenek rá a jövőre.

Tulajdonképpen nem létezik dokumentum-igazság.

Minden dokumentum hazugság.

A történész dolga, hogy ne legyen naív.

JACQUES LE GOFF

TARTALOM

Kerényi Ferenc emlékére

A Nemzeti Színház a dokumentumok tükrében.....	15
[1.] Major Tamás felkérése a Nemzeti Színház további vezetésére – 1956. december 5.....	19
[2.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház társulati üléséről – 1957. február 18.....	20
[3.] Major Tamás igazgató (Nemzeti Színház) feljegyzése Kállai Gyula művelődésügyi miniszter részére a színházi terület helyzetéről és feladatairól – 1957. április 12.....	24
[4.] Major Tamás igazgató (Nemzeti Színház) feljegyzése Aczél György miniszterhelyettes (Művelődésügyi Minisztérium) részére a Nemzeti Színház legsürgősebben megoldandó problémáiról – 1957. április 26.....	28
[5.] Szakáts Miklós [„Cyrano”] jelentése a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára az 1957/1958-as színházi évad megindulásáról – 1957. szeptember 6.....	30
[6.] „Cyrano” [Szakáts Miklós] jelentése a Rátkay klubban megtartott Tojás és Teaház-vitáról a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1957. december 27.....	37
[7.] „Cyrano” [Szakáts Miklós] jelentése a műsorpolitikai problémákról a színházi területen a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1958. január 3.....	39
[8.] „Fekete Gyula” jelentése Marton Endre és Várkonyi Zoltán Nemzeti Színház-beli tevékenységéről a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1959. október 3.....	43
[9.] „Fekete Gyula” jelentése a Nemzeti Színházról a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya (belső reakció elhárítás) számára – 1960. március 25.....	45
[10.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház társulati üléséről – 1960. szeptember 8.....	47
[11.] „Fekete Gyula” hangulatjelentése a Nemzeti Színházról a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1960. november 21.....	54
[12.] A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Osztályának feljegyzése a Nemzeti Színház épületének tárgyában – 1960. április 13.....	57
[13.] Feljegyzés a Nemzeti Színház átépítéséről – 1960. szeptember 29.....	62

[14.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház társulati üléséről – 1960. december 14.....	66
[15.] „Fekete Gyula” jelentése Benedek Andrásról és Mészöly Dezsőről a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1961. március 9.....	80
[16.] „Fekete Gyula” hangulatjelentése a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1961. március 10.....	83
[17.] A Nemzeti Színház 1960/61-es évadjának értékelése – 1961. május 31.	85
[18.] Javaslat az MSZMP Politikai Bizottságának a Nemzeti Színház igazgatójának felmentésére és új igazgató kinevezésére – 1962. április 10.....	103
[19.] „Fekete Gyula” hangulatjelentése a Nemzeti Színházzal kapcsolatban a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1961. május 29.....	105
[20.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház évadnyitó társulati üléséről – 1962. augusztus 22.....	108
[21.] Feljegyzés az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának üléséről – 1963. október 16.....	113
[21.a] Darabos Iván (MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztály) előterjesztése az Agitációs és Propaganda Bizottság részére Illyés Gyula új drámáinak bemutatásáról – 1963. október 9.....	115
[21.b] Aczél György feljegyzése az Agitációs és Propaganda Bizottság részére Illyés Gyula drámáinak színházi bemutathatóságáról – 1963. október 10.....	118
[22.] Feljegyzés a Nemzeti Színház dramaturgiájának munkájáról – 1963.	123
[23.] Az MSZMP KB Tudományos és Kulturális valamint Államgazdasági Osztályának javaslata a Politikai Bizottság részére új Nemzeti Színház felépítésére – 1963. december 3.....	130
[24.] Az Országos Tervhivatal előterjesztése a Gazdasági Bizottsághoz a Nemzeti Színház épülete tárgyában.....	134
[25.] Jegyzőkönyv az Agitációs és Propaganda Bizottság üléséről – 1965. július 16.	139
[25.a] A Művelődésügyi Minisztérium értékelése az 1964/65. évi színházi évről – 1965. június 11.....	142
[26.] A Magyar Népköztársaság Berliini Nagykövetségének rejteltávirata a Nemzeti Színház társulatának berliini vendégzerepléséről – 1970. augusztus 21.....	152
[27.] A Magyar Népköztársaság Berliini nagykövetségének jelentése a Nemzeti Színház NDK-beli vendégzerepléséről – 1970. október 8.....	154

[28.] A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztályának előterjesztése az Agitációs és Propaganda Bizottság részére a Nemzeti Színház felépítésére tervezett társadalmi akcióval kapcsolatban – 1970. június 16.....	158
[29.] Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata új Nemzeti Színház felépítéséről – 1971. április 21.....	162
[30.] A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztályának javaslata a Nemzeti Színház felépítésére tervezett társadalmi akcióra – 1971. november 16.....	163
[31.] Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály) emlékeztetője a Marton Endrével folytatott beszélgetéséről – 1971. (február).....	167
[32.] Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály) emlékeztetője a Marton Endrével (főrendező, Nemzeti Színház) folytatott beszélgetéséről – 1971. április 14.....	169
[33.] A Művelődési Minisztérium Színházi főosztályának feljegyzése dr. Simó Jenő miniszterhelyettes részére Marton Endre Nemzeti Színház főigazgatójává történő beiktatásával kapcsolatban – 1971. augusztus 17.....	171
[34.] Marton Endre beszéde a Nemzeti Színház társulati ülésén – 1971.....	173
[35.] Marton Endre főigazgató beszéde a Nemzeti Színházban – 1972. március 15.....	177
[36.] Király Istvánné levele Aczél György miniszterelnök-helyettes, a Tovsztozonov rendezte Revizor előadással kapcsolatban – 1974. január 8.	179
[37.] Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály) feljegyzése dr. Simó Jenő miniszterhelyettesnek, a Nemzeti Színház vezetése és Király Istvánné közötti konfliktussal kapcsolatban – 1974. február 12.	185
[38.] Emlékeztető Aczél György miniszterelnök-helyettes részére a Marton Endre és Király Istvánné közötti konfliktussal kapcsolatban – 1974. február 20.....	186
[39.] Aczél György miniszterelnök-helyettes levele Király Istvánnénak a Marton Endre főigazgató (Nemzeti Színház) és Király Istvánné közötti konfliktussal kapcsolatban – 1974. február 23.....	190
[40.] Aczél György feljegyzése Molnár Ferenc államtitkár (Kulturális Minisztérium) részére a Nemzeti Színházban kialakult helyzetről, a Kállai Ferenczel és Törőcsik Marival folytatott beszélgetése alapján – 1975. január 20.....	192
[41.] Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Kulturális Minisztérium, Színházművészeti Főosztály) feljegyzése Molnár Ferenc államtitkár (Kulturális Minisztérium) részére a Nemzeti Színházban kialakult helyzetről – 1975. február 3.....	194

[42.] Dr. Huszár János főelőadó (Kulturális Minisztérium, Színházművészeti Főosztály) feljegyzése a Marton Endrével (főigazgató, Nemzeti Színház) folytatott megbeszéléséről – 1975. március 4.	197
[43.] A Kulturális Minisztérium Ellenőrzési Osztályának ellenőrzési jegyzőkönyve a Nemzeti Színház költségvetési revíziójáról – 1976.	201
[44.] Marjai József (Magyar Népköztársaság Moszkvai Nagykövetsége) jelentése a Nemzeti Színház társulatának Szovjetunióbeli vendégszerepléséről – 1977. július 8.	208
[45.] Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) levele Tóth Dezső miniszterhelyettesnek (Kulturális Minisztérium) a Nemzeti Színház igazgatásának tárgyában – 1978. február 11.	217
[46.] Tóth Dezső miniszterhelyettes feljegyzése Pozsgay Imre kulturális miniszternek a Nemzeti Színház vezetésének tárgyában – 1978. március 22.	219
[46. a] Székely Gábor és Zsámbéki Gábor által a Nemzeti Színházba szerződtetni kívánt művészek névsora – 1978. március 21.	222
[47.] A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének menete – 1978. április.	223
[48.] Tóth Dezső miniszterhelyettes által Pozsgay Imre kulturális miniszter részére készített ajánlás a Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésén tartandó beszédéhez – 1978. április 6.	225
[49.] Nagy Péter újonnan kinevezett főigazgató beszéde a Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésén – 1978. április.	230
[50.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatósági üléséről – 1978. április 14.	235
[51.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatósági üléséről – 1978. május 2.	239
[52.] Nagy Péter főigazgató beszéde a Nemzeti Színház évadzáró társulati ülésén – 1978. június.	242
[53.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház Igazgatóságának üléséről – 1978. június 19.	246
[54.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatósági üléséről – 1978. augusztus 16.	248
[55.] A Nemzeti Színház helye, feladata a szocialista magyar kultúra kiépítésében – 1978. augusztus 26.	252
[56.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatótanácsi üléséről – 1978. szeptember 26.	257
[57.] Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatótanácsi üléséről – 1978. október 26.	262

[58.] Rigó László osztályvezető (Kulturális Minisztérium Színházművészeti Főosztály) feljegyzése Pozsgay Imre miniszter részére a Székely Gáborral és Zsámbéki Gáborral folytatott megbeszéléséről – 1978. december 15.	266
[59.] Tóth Dezső miniszterhelyettes (Kulturális Minisztérium) feljegyzése Aczél György részére a Nemzeti Színházban kialakult helyzetről – 1978. december 30.	268
[60.] Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) levele Tóth Dezső kulturális miniszterhelyettesnek – 1979. január 22.	271
[61.] Pozsgay Imre kulturális miniszter levele Nagy Péternek, a Nemzeti Színház igazgatójának, melyben kéri, hogy dolgozzák ki a Színház vezetőinek feladat- és hatásköri leírását – 1979. január 25.	273
[62.] Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) kísérelve Óvári Miklósnak az MSZMP KB ideológiai titkárnak a színház vezetéséről történt lemondásának indokairól írtakhoz – 1979. február 13.	275
[62. a] Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) levele Kornidesz Mihályhoz, az MSZMP KB osztályvezetőjéhez a színház vezetéséről történt lemondása indokairól – 1979. február 13.	276
[63.] Vadász Ilona párttitkár (Nemzeti Színház) véleménye Sziládi János igazgatóvá történt kinevezése kapcsán – 1979. június 11.	278
[64.] Sziládi János igazgató: a Nemzeti Színház helye, feladata a szocialista magyar kultúrában – 1979. augusztus 28.	282
[65.] A Nemzeti Színház koncepciójának vitája. Jegyzőkönyvmásolat – készült: magnószalagról. Elhangzott a Színházművészeti Tanács ülésén – 1979. október. 15.	290
[66.] Bögel József (Művelődési Minisztérium Színház-, Zene- és Táncművészeti Osztály) feljegyzése a Nemzeti Színház 1980/1981. évi előzetes műsortervéről – 1980. május 10.	316
[67.] Rigó László osztályvezető (Művelődési Minisztérium Színházi Osztály) feljegyzése Aczél György miniszterelnök-helyettes részére Kornis Mihály <i>Halleluja</i> című darabjának bemutatásával kapcsolatban – 1981. június 1.	319
[68.] Tóth Dezső miniszterhelyettes (Művelődési Minisztérium) levele Aczél Györgyhez Kornis Mihály <i>Halleluja</i> c. drámájának bemutatás ügyében – 1981. június 17.	321
[68.a] Tóth Dezső miniszterhelyettes feljegyzése Rigó László osztályvezető részére – 1981. június 17.	322
[68.b] Sziládi János igazgató (Nemzeti Színház) levele Aczél Györgyhez – 1981. június 26.	324

[69.] Pozsgay Imre miniszter (Művelődési Minisztérium) följegyzése Tóth Dezső miniszterhelyettes részére a Sziládi Jánosnak (Nemzeti Színház) írandó válaszlével ügyében – 1981. július 21.....	329
[70.] Tóth Dezső miniszterhelyettes (Művelődési Minisztérium) levele Aczél Györgynek – 1981. augusztus 5.....	331
[70.a] Tóth Dezső miniszterhelyettes (Művelődési Minisztérium) Sziládi János igazgatónak (Nemzeti Színház) küldött levele – 1981. augusztus 5.....	332
[71.] Vadász Ilona párttitkár (Nemzeti Színház) levele Kádár Jánosnak a Nemzeti Színház belső helyzetéről – 1981. július 2.....	334
[71.a] Aczél György miniszterelnök-helyettes levele Óvári Miklósnak az MSZMP KB titkárának, melyben átküldi részére Vadász Ilona párttitkár Kádár Jánoshoz címzett levelét a Nemzeti Színház belső helyzetéről – 1981. július 6.....	336
[71.b] Óvári Miklós az MSZMP KB titkárának levele Vadász Ilonának – 1981. július 7.....	337
[72.] Sziládi János igazgató (Nemzeti Színház): A Nemzeti Színház középtávú terve – 1981. november 10.....	338
[73.] Rigó László osztályvezető kísérlőlevele a Művelődési Minisztérium Színházi Osztálya által a Nemzeti Színház helyzetéről, feladatairól készített jelentéshez – 1982. január 22.....	343
[73.a] A Művelődési Minisztérium Színházi Osztálya által a Nemzeti Színház helyzetéről, feladatairól készített jelentés – 1982. január 21.....	344
[74.] Tóth Dezső művelődési miniszterhelyettes feljegyzése Pozsgay Imre miniszter részére a Nemzeti Színház vezetőváltásával és az ezzel összefüggő további kérdésekkel kapcsolatban – 1982. március 18.....	355
[75.] Tóth Dezső művelődési miniszterhelyettes feljegyzése Maróthy László, a budapesti pártbizottság első titkára részére a Nemzeti Színházban történt vezetőváltással kapcsolatban – 1982. március 23.....	360
[76.] A Művelődési Minisztérium tájékoztató jelentése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság részére a Nemzeti Színház és a Népszínház érintő személyi és szervezeti változásról – 1982. március 25.....	363
[77.] Pozsgay Imre művelődési miniszter feljegyzése a Nemzeti Színház és a Katona József Színház szervezésével kapcsolatos feladatokról – 1982. április 6.....	365

[78.] A Művelődési Minisztérium előterjesztése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága számára az 1981/82-es színházi évad tapasztalatairól, az 1982-es nyári és az 1982/83-as színházi évad programjáról – 1982. június 22.....	367
[78.a] A Nemzeti Színház előzetes programtervezete az 1982/1983-as színházi évadra – 1982. május 17.....	379
[79.] Vámos László beszéde a Nemzeti Színház évadnyitó társulati ülésén – 1982. augusztus 23.....	381
[80.] Kísérlőlevél a Művelődési Minisztérium Színházi Osztályának tájékoztató jelentéséhez – 1983. június 17.....	406
[80.a] A Művelődési Minisztérium Színházi Osztályának tájékoztató jelentése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága részére az 1982/83-as színházi évadról, a színházak 1983/84. évi előzetes műsortervéről és az 1983. évi nyári színházi műsorról –.....	407
[81.] Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata az új Nemzeti Színház felépítéséről – 1983. július 26.....	420
[82.] A Művelődési Minisztérium előterjesztése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság részére az 1983/84-es színházi évad munkájáról, az 1984/85-ös színházi évad előzetes műsortervéről, és az 1984 évi nyári színházi rendezvényekről – 1984. június	423
[83.] Vámos László főigazgató ünnepi beszéde a Nemzeti Színház megnyitásának 150. évfordulóján – 1987. augusztus 22.....	441
[84.] Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának tájékoztató jelentése a Politikai Bizottság részére az új Nemzeti Színház építésének előkészületeiről – 1988. október 31.....	452
Lexikon	455
Mutató. Levéltári jelzetek	501
Névmutató.....	505

A NEMZETI SZÍNHÁZ A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

Imre Zoltán – Ring Orsolya

A második világháború utáni évtizedekben Magyarország kulturális élete és ezen belül a Nemzeti Színház szerepe alapvetően megváltozott. A színházak államosításával (1949) a kultúrpolitika az állami szubvencióért cserébe a színházat is alárendelte a politikai propagandának. A színház kommunista kolonizálása a gyakorlatban azt jelentette, hogy a kultúrpolitikai vezetés teljes befolyással rendelkezett a színházak műsorpholitikáját, dolgozóinak összetételét és a színházakat érintő minden fontos kérdést illetően. A szocialista cenzurális intézményrendszer alakította ki azon bemutatható/bemutatandó művek körét (európai és magyar klasszikusok, a magyar, szovjet és népi demokratikus országok újabb drámái, valamint a „haladó” kortárs nyugati drámák), amelyeknek a műsoron tartását a színházaktól elvárta. A Nemzeti Színház különleges helyzete ekkor mindenekelőtt abból a politikai felismerésből fakadt, hogy a színház aktuálpolitikai célok elérésére érdekében is használható, s ezért kapott szerepet a politikai közszereplők között zajló hatalmi játszmákban.

A Rákosi-korszak után a Kádár-rendszer kultúrpolitikája is mindvégig a tömegeknek szánt minőségi magaskultúra elvét tartotta előbbre valónak: kiemelten támogatta, de mértéktelenül ellenőrizte is azt. Továbbra is politikai-adminisztratív úton szervezték az állandó épületekkel rendelkező társulatok működését, aminek következtében nem független, autonóm és önként szerveződő egységek, valódi társulatok jöttek létre, hanem adminisztratív, ellenőrizhető szervezetek. A stabil szerkezet elvben továbbra is a színházhoz való hozzájutás demokratizmusát kívánta szolgálni, hiszen minden színház szubvencionált intézményként működött, s így mentesült a piac törvényeitől. Megmaradt tehát az állandó társulati forma, valamint a repertoár-rendszerűen tervezett műsor, és széles nézőközönség elérésére adódott lehetőség.

A dokumentumkötet célja, hogy közgyűjteményekben, levéltárakban (Magyar Országos Levéltár, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára, Országos Színháztörténeti Intézet, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Aczél György-kézirathagyatéka) fellelt

források révén mutassa be a Kádár-kori színházirányítás rendszerét, az ideológia és politikai elvárások alakulását a művészettel, a színházzal, különösen a Nemzeti Színházzal szemben. A kötetben szereplő dokumentumok bepillantást engednek abba a vitába is, mely az 1970-es években bontakozott ki, és amely a Nemzeti Színház profiljának kialakítása és mibenlétének meghatározása körül folyt. A Nemzeti Színházban ebben az időben megjelenő személyi, vezetési, művészeti és funkcionális válság azért volt emblematis, mert a Nemzetit a közvélekedés ekkor is reprezentatív intézménynek tekintette, amelyben egyszerre testesült meg az ország első színháza, a színházművészet állapota és a szocialista kultúrpolitika.

A kötet másik célja, hogy közreadja a Nemzeti Színház épületének elhelyezése körül kialakult politikai diskurzus elemzéséhez szükséges alapvető dokumentumokat, bemutassa a színház Blaha Lujza téri épületének lebontására, illetve az új színházépület elhelyezésére és felépítésére vonatkozó jelentősebb iratokat, jelentéseket, előterjesztéseket, határozatokat és a tervpályázati dokumentációkat. Ezekből az iratokból talán választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mit jelentett a Nemzeti Színház a politikai döntéshozóknak, milyen épületet képzeltek el a „nemzet színháza” számára, illetve milyen egyéb funkciókat szántak a színházépületnek és rajta keresztül a színháznak.

A kötetben tehát elsősorban olyan dokumentumok kaptak helyet, amelyek a Nemzeti Színház, sőt a magyar színházi élet működését is alapvetően meghatározták, de eddig csak kevesen ismerhették. Bár a múlttal való szembenézéshez, az 1957 és 1989 közötti időszak megértéséhez elengedhetetlen lenne az összes fontos Kádár-kori forrás nyilvánossá tétele, a még életben lévő korlátozások, tiltások miatt a jelen kötet sem tudja ezt az igényt kielégíteni.

Kutatásaink során a Magyar Országos Levéltárban a Nemzeti Színház; a Művelődésügyi Minisztérium (1957–1974) Színházi Főigazgatósága és Aczél György miniszterhelyettes, a Kulturális Minisztérium (1974–1980) Színházművészeti Főosztálya, Pozsgay Imre miniszterhelyettes és miniszter, valamint Tóth Dezső miniszterhelyettes iratait vizsgáltuk, illetve áttekintettük a Művelődési Minisztérium (1980–1989), Pozsgay Imre miniszter és Tóth Dezső miniszterhelyettes dokumentumait. Kutatást folytattunk a Külügyminisztérium, illetve Aczél György miniszterelnök-helyettes iratanyagában is. Sajnos nem láthattuk az archívumokban fellelhető összes dokumentumot, mivel azok egy része még nem kutatható. Bár a több száz iratfolyóméternyi dokumentumhoz képest, melyet átnéztünk, a korlátozás alatt álló rész mennyisége viszonylag csekély, mégsem kizárt, hogy tartalmaz a téma szempontjából nagy jelentőséggel bíró iratokat is.

Tiszteletben tartottuk az 1992. évi LXIII. törvényt (a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról), a 2009. évi CLV. törvényt (a minősített adat védelméről) és a 1995. évi LXVI. törvényt (a köziratokról, a közlevéltárakról és

a magánlevéltári anyag védelméről) előírásait. Így a kötetből kimaradtak olyan dokumentumok, melyek titkosságát („szigorúan titkos”) még nem oldották fel. Ugyancsak lehetnek még értékes iratok a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött Aczél György kéziratanyagának zárt részében, mely Aczél György végrendelete értelmében 2021 után lesz hozzáférhető a kutatás számára.

A kötetben helyet kapott néhány olyan dokumentum is, melyet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őriz. Mivel 1989-ben a kulturális területre vonatkozó állambiztonsági iratok jó részét megsemmisítették (így például a Nemzeti Színház objektumdossziéja sem lelhető fel), ezen a területen csak kevés irat közül válogathattunk. A korszak történetének pontos megismeréséhez mégis fontosnak tartottuk ilyen jellegű dokumentumok közlését is.

A Nemzeti Színház felépítését támogató társadalmi akciók történetének rekonstruálását főleg az nehezíti, hogy a színház építését segíteni hivatott Operatív Bizottság iratai nem kerültek levéltárba.¹ A külföldön élő magyarok körében a gyűjtést koordináló Magyarok Világszövetsége pedig – társadalmi szervezetként – nem kötelezhető arra, hogy iratanyagában a kutatást lehetővé tegye.

Általában tehát olyan szövegek olvashatók itt, amelyeket a Nemzeti Színház épületéről, illetve a nemzeti színház elképzeléséről végzett kutatások során találtunk és azokból válogattunk. Az előbbi kérdéskör feldolgozása Ring Orsolya, az utóbbi Imre Zoltán munkája. Feltételezhető, hogy még rengeteg olyan általunk fel nem fedezett irat fog napvilágra kerülni az elkövetkező években, amelyek valószínűleg jelentősen fogják befolyásolni azt, amit most a Kádár-korszakról gondolunk.

A dokumentumok jegyzetelésénél és a kötet végén található lexikon szerkesztésénél tekintettel kellett lennünk a terjedelmi korlátokra és a kiadás anyagi lehetőségeire is. Ennek következtében – töprengések és hezitálások után – egyrészt úgy döntöttünk, hogy inkább eggyel több dokumentumot teszünk közzé, mintsem hogy a jegyzetek és a lexikon részletező leírásai miatt dokumentum maradjon ki a kötetből. Másrészt pedig úgy döntöttünk, hogy a magyarázatokban elsődlegesen a Nemzeti Színház létre, működésre alapvető befolyással lévő személyek, előadások, intézmények, szervezetek stb. kell szerepeljenek. Nem változtattunk a szövegek helyesírásán, de a korabeli írógépeken nem szereplő hosszú magánhangzókat javítottuk. Reméljük, hogy az itt megjelenő több mint nyolcvan dokumentum, melynek többségét most először veheti kézbe az olvasó, hozzásegíti az érdeklődőt a hazai kultúrtörténet és színház történet eme korszakának megismeréséhez, és lehetőséget ad a Kádár-rendszerrel való szembenézésre is.

¹ Az iratoknak, mivel az Operatív Bizottságot kormánybiztos irányította, a Miniszterelnöki Hivatal irattárába kellett volna kerülniük, majd onnan a Magyar Országos Levéltárba. Azonban sem ott, sem az Oktatási és Kulturális Minisztérium irattárában, sem pedig a Magyar Televízió Archívumában nem sikerült fellelni azokat (Szinetár Miklós volt az Operatív Bizottság kormánybiztosa és ezzel egy időben a Magyar Televízió elnök-helyettese, főrendezője is).

A jegyzetek elkészítésénél segítségünkre volt, s emiatt köszönettel tartozunk Gajdó Tamásnak, Józan Ildikónak, Kávási Klárának, Kosztricz Annának, Soós Viktor Attilának és Szabó Istvánnak, a Magyar Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár és az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet munkatársainak, illetve az interneten fellelhető írások (névtelen) íróinak és szerkesztőinek, valamint Pukánszky Kádár Jolán, Kerényi Ferenc és Székely György Nemzeti Színházról szóló írásainak.

Budapest, 2010. november 04.

[1.]

Major Tamás felkérése a Nemzeti Színház
további vezetésére – 1956. december 5.

Jegyzőkönyv
mely felvétel a Nemzeti Színházban 1956. december 5-én.

Jelen vannak: az Intéző Bizottság tagjai

1956. december 1-én a Nemzeti Színház társulata demokratikus titkos szavazással 14 tagú Intéző Bizottságot választott. Ez az Intéző Bizottság a mai napon felkérte Major Tamást a színház ügyeinek ideiglenes továbbvitelére.

Major Tamás felkérte az Intéző Bizottságot, hogy további munkájában mint Művészeti Tanács vele együtt működjék.

Kmf.

Maklári Zoltán sk.
Hubay Miklós sk.
Bakó József sk.
Ungváry László sk.
Olvashatatlan aláírás
Somló István sk.
Sinkovits Imre sk.
Básti Lajos sk.
Nagy Sándor sk.
Olvashatatlan aláírás
Hegyi Imre sk.
Major Tamás sk.
Olvashatatlan aláírás

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatás nélkül – 1956. (8. doboz)
Géppel írt tisztazat, sajátkezű aláírásokkal, pecsét nélkül.*

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház társulati üléséről – 1957. február 18.

Jegyzőkönyv

Készült a Nemzeti Színház 1957. február 18-i társulati ülésén.

A beszámolót a színház intézőbizottsága nevében Major Tamás tartotta:

Mai társulati ülésünkön megbeszéljük azt, hogy módszeresen és rendszeresen elkezdjünk dolgozni. Meg kell azonban mondani, hogy eddig sem töltöttük hiába az időt. Színházunk intézőbizottsága az írókkal együtt megállapította a műsort. A turnék² alatt – amelyek nagyon jól sikerültek – úgy hiszem jól egygyé forrott társulatunk. Helyes azonban az intézőbizottságnak az az álláspontja, hogy most már nem megyünk tovább turnézni, mert fel kell készülnünk a színház megnyitására,³ mégpedig jól akarunk játszani.

Néhány bejelentés a színház építésével kapcsolatban:⁴

A munka befejezése egy kicsit húzódik. Nem tudjuk teljesen rendbetenni a színházat a nyitásig, néhány munkát nyárra kell halasztani. Mindenesetre igyekszünk széppé tenni a színházat most is. Ehhez segítséget is kapunk. A színház nevében eljártunk a Német Demokratikus Köztársaság és a Csehszlovák Népköztársaság követségén. Mindkét helyen kapunk segítséget. Németországból világítóberendezéseket kapunk, Csehszlovákiától ruhatárunk pótlására kaptunk ígéretet. Esetleg később szoba jöhet egy prágai turné is.

² Az 1956-os események alatt a Nemzeti Színház előtti tér kiemelt helynek számított. 1956. október 23-án a ledöntött és teherautóval odaszállított Sztálin szobrot a színház épülete előtt darabolták fel. A későbbi harcokban pedig a színház épülete jelentősen meg is sérült. A társulat így a *Tartuffe*-fel, a *Fáklyalánggal* és a *Bernarda Alba házával* vidéki turnéra indult, többek között játszottak Sopronban, Diósgyőrben, Ózdon, Szuhakállón, Tatabányán, Oroszlányban, Dunatújvárosban.

³ A színház megnyitására csak 1957. március 24-én került sor a *Bánk bánnal*.

⁴ Bár az évadot elkezdték a színház épületének munkálatai áthúzódtak az 1956. június 20-án kezdődött nyári szünetre is. „[A]z épületet ekkor még állványzat vette körül; újra kellett parkettázni a nézőteret, új világosítófülkéket kellett építeni, és rendbe kellett hozni az öltözőket, a nézőtéri folyosók falát pedig ideiglenes festéssel látták el.” (*A Nemzeti Színház 150 éve*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Gondolat, Budapest, 1987, 140.)

Feladatunk most a munka. Ami érték volt a munkánkban eddig, azt meg kell tartanunk, a hibákat ki kell javítani és általában olyan munkastílust kell kialakítanunk, hogy a színházunk nívóban emelkedjék. Ehhez a feladatunkhoz állítottuk össze a műsort. Jelenleg elég nagy zavar, uniformizmus jellemzi a színházak műsorát. Eddig is hiba volt, hogy nem volt meg a színházaknak a maguk sajátos profiljuk. A helyzet jelenleg is hasonló. A mi célunk, hogy műsorunk modern legyen. 1957-ben 1957-es módon kell gondolkozni, műsort csinálni és játszani. A műsor összeállításánál annak a jogos kívánságnak is eleget akartunk tenni, hogy egyes művészeinkkel szemben régi adósságokat törlesszünk megfelelő feladatok kiosztásával.

Az egyik darab, amit elő akarunk adni, szerepelt a régi műsortervünkben is, azért gondoltunk rá most is, mert stílust lehet vele választani. Ez Racine: *Phedra* c. tragédiája, amelyet komoly, zárt formában kell játszani. Ezzel a darabbal meg is lehet bukni, de nagy sikert is lehet aratni. Szeretném azt is bejelenteni, hogy nem utolsó sorban azért is választottuk, mert adósságunk van Tőkés Annával szemben. A másik darab, egy haladó európai szerző darabja, amelyet eddig helytelenül nem mutattunk be. Ez Bertold Brecht: *A szecsuáni jó ember* c. darabja. Ez a szerző egy új stílust hozott. Izgalmas, nagy feladat ennek a darabnak az eljátszása. A harmadik szerzőt ismerjük. Illyés szerint a XX. század legnagyobb szerzője Federico Garcia Lorca. A véres menyegző című darabját fogjuk bemutatni, Illyés fordításában. Ez ismét stílus darab. Szeretnénk úgy játszani, hogy szakítsunk azzal, hogy igazságkeresésünket egy bizonyos sematizmus, dramaturgiai egyszerűség jellemezze. Azt hiszem, hogy ez a három darab eléggé változatos feladatokat ró a művészekre.

Néhány szót a káderpolitikáról. Lehetőleg mindenkinek szeretnénk komoly feladatot adni. Eddig komoly teljesítmények: Sinkovits a *Bánk-ban*, Kohut Magda a *Tragédia* Egyiptomi színében, mint Éva és Cernus a *Bánk-ban* mint Melinda nagyon szép alakítást nyújtott. Othelloban és a *III. Richárdban* Szörényi szerepeit⁵ ezentúl Kohut fogja játszani a *Bánk-ban* Melindát Cernus. A *Dózsában* is vannak új szereplők.

A Warrenét fel fogjuk újítani. Van két kitűnő Warrenénk: Ladomerszky Margit és Titkos Ilona. Vivie: Zolnai Zsuzsa és Temesi Hédi. A *Phedra* szereposztása miatt a Gallilei-ben a női főszerepet Zolnai Zsuzsa játssza. (Ezután Major elvtárs felolvasta az új darabok szereposztását).

⁵ Szörényi Éva a Nemzeti Színház Forradalmi Bizottságának tagjaként részt vett a forradalomban, s 1956 után a kor szóhasználatával élve „disszidált”. A *III. Richárdban* (bem.: 1947. december 13.; felújítva: 1955. november 4. rend.: Nádasdy Kálmán) Lady Annát játszotta, az *Othelloban* (bem.: 1949. december 18.; felújítva: 1954. május 28. rend.: Nádasdy Kálmán) pedig Desdemónát.

Nagyon kérem, hogy akik most nem kaptak olyan feladatot, amelyet esetleg vártak, gondoljanak arra, hogy még két darabot fogunk ebben az évben bemutatni. A Nemzeti Színházban Marcel Aimee: Les Clérambarts, a Katona József Színházban Karinthy Ferenc új darabját. Arra kérem a társulat tagjait, hogy aki szerepet kapott dolgozzon komolyan. Meg kell említeni, hogy míg az egyik oldalon komoly dicséret illeti a társulat egyik részét az újjáépítés terén és a turnékban végzett jó munkáért ugyanakkor meg kell mondani, hogy bár az előadásokon nagyon szépen dolgoznak a művészek, a próbákban komoly fegyelmezetlenség tapasztalható. Elmaradnak próbákról, késnek, stb. A műszaknál is tapasztalhatók kilengések. Az intézőbizottság nagyon komolyan veszi ezt a dolgot éppen ezért elhatároztuk, hogy az intézőbizottságból egy három tagú fegyelmi bizottság alakul, melynek tagjai lesznek Somló István, Maklári Zoltán, és Ungvári László.

Beszélni kell még a matinékról. Irodalmi matinékkal szeretnénk támogatni a velünk dolgozó írókat is, másrészt megállapítottuk, hogy bizonyos költőket elhanyagoltunk az utóbbi időben, péld. a Nyugat köréből Babits, Kosztolányi stb. Ezért a következő matinékat tervezzük:

1.) Ady est	Ismertetőt mond:	Benedek Marcell
2.) Nyugat köre		Vas István, Kereszturi Dezső
3.) Juhász Ferenc		Németh László

A Matinékat szervezi: Hubay Miklós

Díszletekkel kapcsolatban azt szeretném elmondani, hogy valószínű új darabjainkban a műszaknak könnyebb lesz a dolga. Díszleteink egyszerűek lesznek. Pl. Phaedrát valószínű csak egy-két jelzéssel fogjuk játszani. Ez az ajándékunk a műszak részére.

Káder-kérdésekről szólva annyit, hogy a külföldre távozott tagok helyeit március 31-ig fenn kell tartani.⁶ Azt javaslom, hogy a következő intézőbizottsági ülésen beszéljünk meg, hogy milyen mértékben kívánjuk ezeket a helyeket betölteni, hogy színházunkat erősítsük.

Végezetül annyit, hogy csak rajtunk áll, hogy a Nemzeti Színház felfelé menjen a megrázkódtatások után. Azt hiszem, abban mindannyian egyetértünk, hogy jobb,

szebb színházat akarunk csinálni. Az intézőbizottság nevében a munka megkezdéskor mindenkinek sok sikert kívánok.

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Társulati ülések jegyzőkönyve – iktatószám nélkül – 1957.
(1. doboz)*

Géppel írt tisztázat, aláírás és pecsét nélkül.

⁶ 1956 után a társulattól külföldre távozott többek között Szörényi Éva, Ferrari Violetta, Juhász József, Rajczy Lajos.

Major Tamás igazgató (Nemzeti Színház) feljegyzése Kállai Gyula művelődésügyi miniszter részére a színházi terület helyzetéről és feladatairól – 1957. április 12.

Feljegyzés

Kállai Gyula művelődésügyi miniszter elvtárs részére

Felszólításodra az alábbiakban megkísérlem röviden vázolni színházi területünk jelenlegi helyzetét és azokat a feladatokat, amelyeket a legsürgősebben megoldandónak tartok.

1.) Az október-novemberi ellenforradalom a súlyos gazdasági károk mellett legrombolóbban kulturális területünkre hatott. Ezt bővebben fejtegetnem, azt hiszem szükségtelen. Le kell azonban szögezmem, hogy ezt az antiszocialista, pártellenes, szovjetellenes irányzatot még ma sem számoltuk fel teljesen és megnyilvánulásai-val még ma is sűrűn találkozunk íróink, művészeink részéről. Színházainkban most folyik a pártszervezés és ezt legtöbb helyen többé-kevésbé nyílt ellenagitáció kíséri. Hasonló irányba mutat országosan színházaink műsora is.

Komplikálja a helyzetet, hogy ezeknek a káros jelenségeknek reakciójaként újabban baloldali, szektáns, frakciós jelenségek is felütik fejüket. (Pl. Táncsics Kör, Partizán Szövetség) A terület eme zűr-zavarának sürgősen véget kell vetni, meg kell határozni világosan kultúrpolitikánk egészséges irányvonalát, mely célra egy minisztérium mellett összehívandó művészeti tanácsot tartanék a legmegfelelőbbnek. Ennek a tanácsnak a tagjait az alá tartozó szakmai bizottságok egy-két tagjából kellene összeállítani. A színházi bizottság tagjaiul a következőket ajánlanám: Nádasdy Kálmán, Gellért Endre, Marton Endre, Hont Ferenc, Fábry Zoltán, Somló István, Simon Zsuzsa, Téry Árpád. A művészeti tanács megalakulásával pontot kell tenni a művészeti szövetségek bomlasztó tevékenységére is.

Határozott állásfoglalással le kell zárni a szövetségben működött vezetőségi tagok politikai tevékenységének elbírálását. Gondolok itt Bessenyei Ferenc, Sinkovits Imre, Darvas Iván, Szakáts Miklós és még mások személyére. Az említett négy színész közül pl. az első háromnál szükségesnek tartanám, hogy megfelelő maga-

sabb helyen fejükre olvassák káros tevékenységüket és ezért bírálatban részesüljenek. A negyediknél megvizsgálandónak tartom, hogy nem kell-e súlyosabb rendszabályhoz nyúlni.

Egyidejűleg felül kell vizsgálni a színházak jelenlegi vezetőinek névsorát és az ideiglenes megbízásokat meg kell szüntetni. Szükségesnek tartok bizonyos személyi változásokat, így pl. helyesnek tartanám Egri István leváltását.

2.) A művészeti tanács következő feladata az volna, hogy – szemben a Pénzügyminisztérium ama helytelen politikájával, amely mindig az előző év kiadásaiból kiindulva megkísérli azok lefaragását és így a különböző művészeti ágak dotálását egymáshoz viszonyítva nagyjából az idők végéig változatlanul hagyja – megállapítva a kulturális célokra rendelkezésre álló teljes összeget, felülvizsgálja annak a különböző ágazatok közötti helyes felosztását.

Ezt a módszert továbbítva az egyes ágazatokon belül is hasonlóan kell megvizsgálni a költségfordításokat. A zenei területen és színházaknál pl. el kell dönteni, hogy milyen mértékben szubvencionáljuk a komoly- és a könnyű műfajt. Ez a kérdés erősen összefügg helyárpolitikánkkal is, mellyel igen hatékonyan irányítani tudnánk közönségünk műsorválasztását. Ezt a fegyvert eddig alig használtuk.

3.) A következő kérdés, amit fel akarok vetni, a művészek bérezése. Itt két irányban kell a problémát megvizsgálni. Az egyik oldalon a különböző ágazatokban működő művészek, a másikon pedig az egy területen dolgozó kezdő és vezető művészek béreinek arányát. Míg a képzőművészeti vagy zenei területen a vezető művészek közül nem ritka az olyan, aki évente több százezer forintos jövedelemre tesz szert, a színészek közül a legjobbak, a filmet, rádiót beleszámítva ennek csak kis hányadát keresik. Ugyanezeknek a vezető színészeknek színházi bére a kezdő színészek illetményének kb. háromszorosa még akkor is, ha többszörös – Kossuth-díjas, kiváló, vagy érdemes művészek.

Ha ez a kérdés felmerül, azt a választ kapjuk, hogy a színészek még mindig jól állnak pl. a pedagógusokhoz képest. Ez igaz. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a színészek maguk is fel tudják mérni tehetségüknek pénzre való átválthatóságát, úgy is, hogy tudomással bírnak akár a Szovjetunióban, akár a tőkés országokban elérhető keresetekről, úgy is hogy idehaza vállalnak színházon kívüli fellépéseket, mikor is egy este könnyen megkeresik a színháztól kapott 10 napi gázsijukat is. Ez természetesen rombolólag hat a színházak munkájára, de ezen felül kultúrpolitikánkra is. Ennek jellemzésül megemlítem, hogy tudomásom szerint

a Bicskei színházaspár⁷, akik a kecskeméti színház tagjai, külön fellépéseikkel Kecskeméten és környékén havi húsz-huszonöt ezer forintot keresnek. Ugyanakkor vidéki színházaink általában a szubvenció emelését kérik.

Ide tartozik, hogy a színházi szövetség irányítása alatt működött volt jobboldali színi szakszervezeti vezetőség egész tevékenysége arra irányult, hogy a színészeknek nem az alapbérét, hanem mellékjövedelmeit növelje. Ezzel a hibás irányzattal szemben az egyedüli helyes álláspont ennek épp az ellenkezője, vagyis vezető művészeink alapfizetésének magasabbra való megállapítása. Ez természetesen csak a szakma legkiválóbbjaira vonatkozik ami összességében népgazdasági szinten komoly béralap emelkedést nem jelent. Ezt a problémát sürgősen meg kell oldanunk.

4.) Teljesen tarthatatlan a helyzet a színházak műszaki dolgozóinak bérezésével hasonlatosan. A Nemzeti Színháznál pl. a műszaki dolgozók átlagbére 1.155,-Ft-ban van megállapítva, ami annyit jelent, hogy 800,-Ft-os kezdő fizetéssel tudunk csak felvenni fiatalokat. Ugyanakkor az újságok tele vannak hirdetésekkel, melyekben bányában, kohászatban, iparban 1.400,-Ft-os segéd munkási állásokat kínálnak. A kormányunk által ígért bérrendezést végrehajtották már a kereskedelemben is, egyedül a művészeti terület dolgozói, színház, film stb. nem részesültek ebben. Ma ott tartunk, hogy műszaki dolgozóink állandó forrongásban vannak egymás után hagyják el munkahelyüket és lényegesen magasabb fizetéssel más szakmában helyezkednek el. Ha ez a kérdés rövidesen meg nem oldódik úgy a színházak műszaki gárdája hosszú éveken át szerzett tapasztalatával szétszalad, rendes megbízható munkás pedig a jelenlegi bérek mellett színházhoz nem jön. Ez a kérdés még az előbbi pontnál égetőbb.

5.) Az eddig felsorolt gazdasági kívánságok általában mind a kiadásokat emelték. Szeretnék most néhány olyan kérdést felvetni, melyek a kiadások csökkenését, illetőleg a bevételek emelését céloznák. Az első ilyen a színházak egy év óta húzódozó önálló gazdálkodásának kérdése. Ennek lényege az volna, hogy a színház a számára megállapított támogatáson felül a bevételből gazdálkodna, tehát érdekeltté válna a gazdaságos ügyvitelben. Ő bírálná el, hogy hány rosszabbul, vagy jobban dotált

⁷ Bicskey Károly 1956-ban Szegeden a színházban elszavalta a *Nemzeti dalt*, tagja volt a munkástanács küldöttségének, sztrájkra szervező röpiratot készített társaival, amiért először örökös eltiltást kapott, majd később enyhítettek a büntetésén (Lásd PÉTER László, *Pogromölés: Turi János, a pufajkás színiigazgató. A Szegedi Nemzeti Színház 1956-ban*, Magyar Nemzet, 2009. szeptember 26. 12.). Bicskey felsége, Fogarassy Mária (1919-1997) szintén büntetesként – 1945-ben az orosz „felszabadító” hadsereg elől nyugatra menekült, majd onnan tért haza – csak vidéki színházakban léphetett fel (Lásd FEDÁK Sári, *„Te csak aludjál. Liliom...” Fedák Sári emlékiratai*, Magyar Ház, Budapest, 2009, 55-56.)

művésszel és műszakival dolgozzék-e. Ez feltétlenül egy önként végrehajtott racionalizálással járna.

A jelenlegi színházi helyárák szerintem alacsonyok. Tudtommal a minisztérium már foglalkozik is egy kb. 15%-os emelés gondolatával. Ezt megvalósíthatónak tartom, természetesen a helyárpolitikáról szóló korábbi megjegyzéseim figyelembevételével.

Vannak még egyéb lehetőségek is a színházak bevételeinek fokozására. A kisebb és elvi jelentőséggel nem bíró kérdésekre itt most kitérni nem akarok.

Végezetül engedj meg még egy megjegyzést. Kulturális területünk egészén erősen érezhető ma az irányítás hiánya. Pártunk érthető okokból eddig elsősorban a munkásokszállal és a megoldandó gazdasági problémákkal foglalkozott. Most már azonban eljött az ideje annak, hogy erős kézzel nyúljunk az elvi kérdésekben igen bizonytalan talajon mozgó értelmiségünk hóna alá, és az eddiginél sokkal határozottabban mutassuk meg számára az ellenforradalom okozta káoszából kivezető egyedüli helyes utat.

Budapest, 1957. április 12.

Major Tamás

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatás nélkül – 1957. (11. doboz)
Géppel írt tisztázat, pecsét és sajátkezű aláírás nélkül.*

Major Tamás igazgató (Nemzeti Színház) feljegyzése
 Aczél György miniszterhelyettes (Művelődésügyi Minisztérium)
 részére a Nemzeti Színház legsürgősebben megoldandó
 problémáiról – 1957. április 26.

Feljegyzés

Aczél György miniszterhelyettes elvtárs részére.

A felszólításodra megkísérlem röviden felvázolni színházi területünk és azon belül a Nemzeti Színház legsürgősebben megoldandó problémáit, úgy ahogy azokat én látom.

1. A terület még mindig nem heverte ki az októberi ellenforradalom következményeit. Műsorpolitikában, személyi kérdésekben, gazdasági vonalon egyaránt egészségtelen jelenségek mutatkoznak. Ezek rendbetételére minél előbb össze kell hívni a most megalakult Színházi Tanácsot, hogy ott ezek a kérdések felvetődjenek és minisztérium azok megoldását a tanáccsal megtárgyalja.
2. Annak, hogy a terület függő problémái gyors megoldást nyerjenek előfeltétele, hogy a minisztériumnak egy kellő súllyal rendelkező, jól összefogott, akcióképes szerve hajtsa végre a kellő intézkedéseket. Ezért javaslom a Színházi Főigazgatóság⁸ sürgős megszervezését.
3. Miután a minisztérium felsőbb vezetése megvizsgálta, hogy a rendelkezésre álló összegeket az alá tartozó különböző művészeti ágazatok között hogyan kívánja felosztani, a Színházi Tanács és az Igazgatóság feladata ezt a felosztást továbbvinni a színházi területen belül. Meg kell vizsgálni, hogy dotációval, helyárpolitikával hogyan kívánjuk befolyásolni és alakítani a különböző műfajt képviselő színházak látogatottságát. Meg kell szüntetni egyszer s mindenkorra a Pénzügyminisztériumnak azt a helytelen gyakorlatát, hogy ő tárgyal egyen-

⁸ Végül 1958-ban jött létre a Művelődésügyi Minisztériumban, s az egész korszak alatt intenzíven működött, később Színházi- és Zenei, majd Színházi-, Zenei- és Táncművészeti Főosztály néven. Ide kellett beadni az egyes színházak előzetes évadterveit engedélyeztetésre, s munkatársai készítették az egyes színházak évadainak értékelését is. Lásd a kötet későbbi szövegeit.

ként a színházakkal, ő szabja meg a legapróbb részletekig azok gazdasági működését és így – akarva, nem akarva – kultúrpolitikánk irányítójává válik.

4. Felül kell vizsgálni a művészek, elsősorban a vezető művészek bérezésének kérdését. Ma az a helyzet, hogy a színészek nem érdekeltek a színházak bevételeiben, annál is inkább azonban a vendéjátékokban akár vidéken, filmen, rádiónál stb., ahol színházi fizetésük többszörösét keresik meg. Ezt az egészségtelen helyzetet meg kell fordítani, el kell érni azt, hogy a színész elsősorban saját színháza prosperálásában váljék érdekeltté.
5. Ugyanez áll a műszakiakra is. De itt még súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy az iparban, kereskedelembe végrehajtották a béremeléseket, a színházaknál nem. Ma egy bányász segédmunkás többet keres, mint a színházaknál 10-20 éve dolgozó szakmunkást. Ez állítólag május 1-vel rendezést nyer.

Ezek volnának röviden a terület legégetőbb kérdései.

Végezetül szabadjon a Nemzeti Színháznak egy fájó pontját megemlítenem, amire sürgős orvoslást kérek. Még februárban kértük a színház beindításában legjobb munkát végző színészeink részére kb. 30.000,- Ft, márciusban pedig azon műszaki dolgozóink részére, akik a színház újjáépítésében részt vettek és ezzel a színház nyitását előre hozták, ami népgazdaságunk alacsonyan becsülve legalább 120.000,- Ft többlet bevételt jelentett, 40.000,- Ft prémium engedélyezését, mindkét összeget a beralapon fennálló megtakarítás terhére. A Művelődésügyi Minisztérium a műszaki prémiumot támogatólag, a művészi prémiumot elutasítólag terjesztette tovább a Pénzügyminisztériumhoz, elintézve mind a mai napig egyik sincs. Helytelen volna szerintem, ha csak a műszakiak jutalmazását engedélyeznék, ez a színházban kialakulóban lévő egészségesebb légkört újból veszélyeztetné és méltánytalan volna a színház beindításakor jó munkát végzett művészekkel szemben.

Budapest, 1957. április 26.

/Major Tamás /

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatás nélkül – 1957. (11. doboz)
 Géppel írt tisztázatot, pecsét és sajátkezű aláírás nélkül.*

Szakáts Miklós [„Cyranó”] jelentése a Belügyminisztérium
II/5-e alosztálya⁹ számára az 1957/1958-as színházi évad
megindulásáról – 1957. szeptember 6.

Belügyminisztérium
II/5-e. alosztály
Adta: „Szakáts Miklós színész”
Vette: Nagy Antal rny. hdgy.
Idő: 1957. szeptember 5.

Feljegyzés

Budapest, 1957. szeptember 06.

Az új színházi évad megindulása 3 hónapos kiesés után eléggé hézagossá képet nyújt számomra. A budapesti igazgatók személyes ismerőseim lévén, valamint műsorterveiket ismervén szeretnék a budapesti színházakra szorítkozni, egyenként véve:

Nemzeti Színház:

Műsorterve gyönyörű, azonban kissé úgy tűnik, mintha a könnyebb feléről fognák meg a dolgot. Valóban feladata a Nemzeti Színháznak elsősorban a nagy világirodalmi klasszikusok előadása, de a Katona József Színház, mint kamaraszínház óriási lehetőséget nyújt az új magyar dráma fejlesztésére és ez a lehetőség szerintem nincs kiaknázva.

Személyi vonatkozásban úgy vélem, hogy az egyik legproblematisabb színház. Az ellenforradalom alatt atomjaira hullott. Tagjai sokszorosan kompromittáltak magukat és durván megsértették egymást. A társulat szelleme eddig sem volt valami kitűnő. Most azonban, hogy annyi sérülés áll fent és az igazgató: Major Tamás olyan túlzott lojalitással kezeli a hibás tagok ügyeit, úgy vélem nem alakulhat ki egészséges szellem. Már a két főrendező: Gellért és Marton is két csoport. Gellért az én megítélésem szerint az írók jobboldalával szimpatizál és látszólagos barátságon túl Major riválisának tartja magát, s a népszerűséget igyekszik maga felé fordítani, Majorral ellentétes politikai magatartásával is. Major kitűnő igazgató lévén, ismét minden jóban részesíteni tudja tagjait, ami szerintem káros elkényeztetést

⁹ II/5 Belső reakciót elhárító osztály, c-alosztály: az ideológiai, kulturális és tudományos területen „támadó” ellenséggel foglalkozott. Ezt a szervezeti egységet 1956 végén még „d”-vel jelölték, ám ez 1957 elején „e”-re módosult.

szül és nem ad lehetőséget a többi színházaknak az egyenlő esélyekkel való versenyzésre. Major szak és politikai tekintélyét senki nem vonja kétségbe, azonban óriási befolyása lévén úgy a Kállai miniszter Úrra, mint a Színházi Tanácsra aggodalmat kelt a többi színházakban, hogy ismét csak egy elkényeztetett „gyermek” lesz a színházpolitikának, s ez a Nemzeti Színház.

Az Operaház:

Palló Imre a tagság egészének bizalmát élvezi. Nádasdy, Ferencsik, Fülöp és Lukács munkástársaival, úgy érzem a legjobb irányba fogja vinni a színház ügyét. Fent említettek személyes jó barátaim és velük folytatott beszélgetések, majd világos képet adnak számomra terveikről, mert az bizonyos, hogy rengeteg javítanivaló van az Opera munkájában úgy politikailag, mint szakmailag.

Néphadsereg Színház:

Ez a színház az elmúlt 5 évben óriási fejlődésen ment át. Azt hiszem, nem vagyok elfogult, ha azt mondom, hogy a legnépszerűbb színház és ezért nagyon fontos működése. Magyar Bálint szakmailag igen alkalmas a színház vezetésére. Azonban az elmúlt idők azt bizonyítják, hogy emberileg és politikailag éretlen. A vezetésben – talán félelemből, mert minden elődjét megbuktatott, talán túlzott tekintélytiszteléből – oroszlanrészt biztosított Ajtay Andor számára. Ajtay kiváló színész, sőt rendező is, azonban mániákusan polgári reakciós ideológiájú ember, s nagy befolyással van rá a hasonló körökből rekrutálódó baráti társasága, melyben népszerűsége példátlan. Nagyon nem véletlen az a tény, hogy most Kazán István lett a főrendező. Még magam hallottam Ajtay és Magyar erre vonatkozó megbeszélését, ahol Ajtay kifejtette, hogy most jó lesz Kazán párttagsága és politikai hitele mögé bújni. Tette ezt annál nyugodtabban, mert Kazán fiatalember lévén nagy tisztelettel veszi körül őt, és bár igen komoly tehetségnek és jószándékú embernek tartom, még sem veheti észre Ajtay „atyai jóindulatában” a buktatót és könnyen hagyja magát befolyásolni, úgy hogy észre sem veszi, mikor képviseli már Ajtay és Magyar céljait. Az ellenforradalom utáni műsorterv bűnös összeállításában is felhasználták ily módon Kazán politikai hitelét.

Páger személye a közeljövőben is úgy érzem, irritálni fogja a közönséget. A színház ilyen ügyeken és rossz műsorpolitikán keresztül már-már úgyis bírja egy olyan réteg rokonszenvét, mely számunkra nem kívánatos, azért nem jó ezt még fokozni azzal, hogy Páger – Kiss Ferenc, Ajtay egy színházban játsszék. Páger különben az én értesülésem szerint amint azt ő többeknek mondta, nem kíván haza költözni, tehát nem helyes, ha továbbra is sztárolják.

A színház műsora nem nyújt konkrét ígéretet a mai témájú magyar darabra és általában még csak el nem készült magyar darabot ígér. Ez a színház különösen alkalmas lenne arra, hogy – mint a régi Vígszínház – a magyar színpadi irodalom exportképes műhelye legyen, de ebben az irányban nem tesz egy lépést sem.

Madách Színház:

A másik olyan színház, mely mint a Nemzeti Színház széthullott. Azonban itt úgy érzem Téry igazgató személyével minden probléma megoldottnak tekinthető. Téry szakmai, emberi, politikai hitele garancia, szerintem arra, hogy kitűnő színház legyen.

Petőfi, Jókai:

Ezzel a színházzal fennállása óta komoly problémák vannak. Társulata 2 részből áll: a nagyon tehetséges fiatalok és egy pár idős színész, és másrészt a tehetségtelen protekciók áradata. A rossz vezetés (Szendrői-Egri, Apáthy) a társulatban a lehető legrosszabb szellemet alakították ki. Egyrészt túlhajtott politizálást követeltek, másrészt szemet hunytak a fasiszta hangok jelentkezésénél is.

Simon Zsuzsa személye az én számomra, tekintve hogy tapasztalatból beszélek – tökéletesen megnyugtató. Én szerintem ő kitűnő színházigazgató. Azonban sajnos nagyon népszerűtlen s félő, hogy nyers modorával nem fogja tudni rendbe szedni az amúgy is elzüllött társulatot. Nem ismerem a társulatának átszervezését, de szerintem egy határozott huszárvágással hozható rendbe.

A műsortervében imponáló az ígéret, hogy a Jókai Színház az új magyar dráma színháza lesz. És Simon Zsuzsa igazgatói múltja arra garancia is, hogy megvalósul.

Falu Színház:

Ascher Oszkár biztosíték, hogy ezt a politikailag nagyjelentőségű intézményt hivatásához méltó művészi rangra sikerüljön végre emelni. Nem szabad, hogy a tehetségtelen, használhatatlan színészek menedékhelye legyen. Műsorterve gyönyörű. A társulat átszervezése azonban nem hiszem, hogy gyorsan megoldható probléma. De mindent meg kell tenni, hogy Ascher jó munkatársakkal végezhesse valóban nagy feladatát.

Operett Színház:

Fényes Szabolcs bár politikailag nem feltétlen megbízható, mégis úgy érzem, hogy egyedül ő alkalmas a színház vezetésére. Szirtes György gazdasági igazgató megfelelő kontroll politikailag. Fényes Szabolcs bizonyára megteremti az Operett renesszausát (sic!), mert ő maga is és muzsikusi társai is bizonyára sok új darabban állnak közönségünk elé. A társulat összetételéről most tájékozatlan vagyok. Sok

új fiatal színész hiányzik az Operett színpadról és vidéken bizonyosan van utánpótlás.

Vidám Színpad:

Fejér György úgy érzem politikailag és szakmailag is kitűnő. Kellér Dezső nem tudom fog-e dolgozni, de feltétlenül nagy veszteség lenne, ha nem. A kabaré politikai jelentőségéről fölösleges beszélni, de hogy ez a hivatását betölthesse, úgy érzem az új igazgató feladata elsősorban ott kezdődik, hogy a társulatot átnevelje.

Az idősebb kabaré színészeket keresztül egy valóban rohadt polgári szellem uralkodik a társulatban, s ez elsősorban a mindenáron való pénzhajszában, a rossz közönségizlés teljes kiszolgáltatásában nyilvánul meg.

Röviden úgy látom a pesti színházak képét. Meg kell még jegyezni, hogy az ellenforradalom hatása a színészekben igen romboló. Fiattól az öregig könnyen befolyásolható emberek lévén az írók megtévedt csoportjához vonzódnak. Nagyon rossz hatást kelt tudomásom szerint, hogy azok, akik a legtöbbet kapták a népi demokráciától, a leggyorsabban árulták el és mégis szinte büntetés nélkül továbbra is ugyanott és ugyanazt a bizalmat élvezik. Sokan tudják a szakmában egy-egy jó párttag csúnya és többszörös pálfordulását (pld. Ruttkai, Gábor [az eredetiben kisatírozva] stb.) és ez demoralizálja az ügyis ingatag jellemű színésztömeget. Azonban nem hiszem, hogy őszinte jó szándékkal nem lehetne több becsületre bírni őket. Azonban döntő az, hogy a jövőben jól válogassuk meg, hogy ki becsületből, s ki opportunizmusból beszél.

Ajtay ragaszkodik ahhoz, hogy a következő darab a „Vígszínházi profil” érdekében a „Naplemente előtt” legyen. Köztudomású ugyan, hogy miután Kiss és Páger már „kijött” ebben a szezonban, hát most ő kíván excellálni, de ezt is a színház „profiljának” számlájára írva. Ugorral figyelmeztettük Magyar, hogy ha már nem tesz le a darab eléggé indokolatlan bemutatásáról, akkor legalább hozzuk előbb a kész magyar darabot. Balázs: „Úri társaság”-át. De Magyar Ajtay dühétől félvén, erről hallani sem akar. Bár már ő is tud arról, hogy a Táncsics Körben támadják az új magyar darab sabotálása miatt, mégis úgy látja helyesnek, ha Ajtay miatt és a fenti politikai profil miatt a polgár „Naplemente”- mellett dönt.

Megdöbbentőnek tartom Kazán munkáját a Teaházban.¹⁰ Tudomásom van arról, hogy az amúgy is sekélyes, limonádé ízű darab kis ironikus ízét milyen aggályosan irtotta ki az előadásból, hogy tompítsa imperialista ellenes ízét. Jellemző az operett-ízű befejező tabló, ahol amerikai „boyok” és japán „görlok” élőképet alkotva a szín-

¹⁰ Kazán István rendezte *Teaház az Augustusi Holdhoz* c. vígjátékot (bem.: Magyar Néphadsereg Színháza, 1957. október 24.). Vern J. Sneider 1951-es regényéből; a színpadi változatot John Patrick készítette 1953-ban, amit 1956-ban meg is filmesítettek.

ház nívójához méltatlan operett stílusban ünnepeltetik magukat. Már a protokoll közönségnél is érezhető volt a szöveg aktualizálás veszélye, ami a későbbiek folyamán, szerintem veszélyes tüntető nyíltszíni tapsokban fog folytatódni. Páger és Kazán ezt tudja, sőt Páger mondta is Pálosnak, hogy ő ezt majd úgy játssza, hogy nem lesz ember, aki nem értené, milyen megszállókról van szó. Kazán magatartása azonban oly meglepő, hogy a józanabbak már-már értetlenségükben arra kénytelenek gondolni és ezt pletykálják is, hogy Kazán provokációkból megbízásra játszik ilyen veszélyes játékot, hogy Magyarot megbuktassa.¹¹

Mi a teendő? S szeretném felhívni az illetékesek figyelmét, hogy milyen veszélyes, ha Págerék terve sikerül és a színház valóban kinövi magát „ellenzéki” színház-zá. Erős a pletyka arról, hogy Major Tamás szándékosan hagyja a színházat a lejtőn futni, mert rendkívül zavarja a tény, hogy a Nemzeti üres házak előtt játszik, elvesztette népszerűségét, míg a mi színházunk egyre népszerűbb. Veszedelemes tény az is, hogy a Minisztérium illetékesei teljesen magukra hagyták a színházat. Az előző évek rossz, erőszakos állami irányítását elítélvén most a másik végletbe estek, s nincs gazdája a színházaknak. Kállai és Aczél elvtársak tájékozatlansága, amint ezt Ascher Oszkártól tudom, megdöbbentő. Szlováknak sem súlya, sem tekintélye. Kenyeres ideges kapkodása nem vezethet jóra. A színházi tanács tökéletesen Major befolyása alatt áll. De Kállai és Aczél elvtársak is. Ez persze nem volna baj, mert Major kiváló szakember, meggyőződéses kommunista, de azért mindenkéltől a Nemzeti Színház igazgatója és ezen a téren súlyos sérülések érték, hiszen egy színház sem hullott úgy szét, mint az övé, sehol nincs olyan rossz, gyűlölködő hangulat, mint náluk és talán az ő színháza megy ma a legrosszabbul. Mindenki tudja, hogy a Néphadsereg Színháza adottságai olyanok hogy társulata révén, amely nagyon népszerű, óriási credményeket érhetne el a szocialista színházkultúra építésében. Közönsége a rendszer vezető rétegből és a haladni képes értelmiségből áll túlnyomó többségben. Ha a színház a „Vígsház” jó hagyományait ápolja: megteremti a világpiac igényeit is kielégítő magyar drámát, bemutatja a haladó nyugati irodalom remekait (mert százával van olyan nyugati darab, amely anyagi siker is lenne és nem olyan sekélyes, mint a Teaház, de a legmagasabb szocialista igényeket is kielégíti és megismerteti a magyar közönséggel, hogy a világ másik táborában is vannak alkotások, melyek az igazi ügyet szolgálják: (és megkeresné a színház azokat a szovjet darabokat, mellyel megszerettethetné a magyar közönséggel az oly sokszor kompromittált szovjet drámát (és állítom, hogy ilyen darab is van

bőven) – ha mondom a színház ezeket a feladatokat elvégzi, úgy anyagilag, mint erkölcsileg óriási nyújthatna hazánk szocialista kultúrája számára.

Itt kell megjegyeznem, hogy sokat emlegetik a színház jó üzletmenetét, mint mentő pozitívumot. Hát ez bár Majort is ez teszi féltékennyé, teljesen illuzórikus. Hiszen a színház nálunk szociális juttatás, nem nyerésszekerés, és ha az állam áldoz rá, hát a főcél mégis csak az eszmei ügy szolgálata. Arról nem is beszélve, hogy jól is mehet egy színház, ha jól produkál akkor is. Ha kell, húsz olyan darabot vehetünk elő, mely a szocialista színház ügye és mégis biztos anyagi siker. Igaz, hogy akkor aztán nem „ellenzéki színházat” játszunk tovább.

Szeretném nagyon hangsúlyozni, hogy a jelen ostoba vezetés miatt kár volna odadobni ezt a színházat egy szektáns, dilettáns vezetőnek, mert ez a veszély fent áll és ettől való félelmükben még a józanabb tagok is inkább Magyarot támogatják.

Major szívesen látja a konkurens színházak élén az olyan vezetőket, akik nem jelentenek veszélyt a Nemzeti hegemoniájára. Pedig egy nagy Néphadsereg Színház, mint régen a Vígsház olyan nemes versenyszellemet teremthet a Nemzeti-vel, amely az egész szocialista színházkultúra ügyét egy csapásra föllendíti a világhírig! Azonban ha sikerül az ellenséges törekvések elkerülése miatt szétbomlasztani a színházat (és erre van törekvés, ezt felelősségem tudatában kijelentem), akkor a magyar szocialista színház ügyét ismét sok évre visszavetik!

A színház átszervezésére, ha sor kerül, főrendezőnek a legtehetségesebb fiatal rendezőt, Vámos Lászlót ajánlom, aki a fentiekben elmondott célokat a lehető legjobban képviselné, s a megtevesztett, de tehetséges Kazánnal jól ellátná a rendezői munkát. Az igazgató személyére egyelőre nem tudok javaslatot tenni, de a fentieket hangsúlyozottan megfontolásra ajánlom az igazgató személyére vonatkozóan, mert a társulat egy jó vezetővel, képes a legnemesebb célok szolgálatára.

Összegezve: az „ellenzéki színház” nagy veszélyére, Kállai és Aczél elvtársak egyoldalú tájékoztatásának várható veszélyes következményeire – nem győzőm elég hangsúlyozottan felhívni a figyelmet.

Utólag értesültem, hogy Tompa moszkvai útra van delegálva. A színészközvélemény ezt is jelentésem elején leírt tünetként kezeli: ugyanis tudomásul veszi, hogy „aki sokat hóbörög annak valami jóval kell befogni a száját” Így kezelik azt a tényt is, hogy a reakciós érzelmű „világproletár” Somló a Szakszervezet elnöke és Deák meg Gál, akik az ellenforradalmi választással kerültek a vezetésbe, s ott közismert magatartást tanúsítottak – ma is vezetőségi tagok.

„Cyrano”

¹¹ A forradalom után a kultúrpolitikai nyitás következtében megjelenhettek a színpadon a kortárs nyugati drámák, de természetesen csak az ideológiailag megfelelőek. Egy-egy nyugati dráma színpadra állítása azonban felhasználható volt az adott színház, rendező, színész ideológiai és politikai „megbízhatatlanságának” kimutatására is.

Értékelés: A jelentésben szereplő személyekről az ügynök utasításra készítette a jellemzést. Azok az eddigi értesüléseink szerint megfelelnek a valóságnak. Az ügynök meglehetősen szenvedélyes hangon ír a Néphadsereg Színházban folyó ellenséges tevékenységről. Az ezzel kapcsolatban leírtak ellenőrzése nehéz probléma, de miután a szereplők politikai beállítottsága egyértelműen ellenséges, (Ajtay, Páger, Kiss) a jelentés tartalma elfogadhatónak látszik. Magyar Bálint, mint gyenge kezű vezető közismert. Ezért alaposan feltehető, hogy ő az ellenséges személyek politikájának végrehajtójává vált, vagy válik. Amit Kállai és Aczél elvtársakkal kapcsolatban elterjedt hírekről ír, az nem új, színházi körökben általában elterjedt.

Javasolom, hogy a jelentésben a Néphadsereg Színházzal kapcsolatban leírt problémákat beszéljük meg Aczél elvtárssal.

Nagy Antal rny. fhdgy.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17376 – Feljegyzés, 1957. szeptember 6. (51-53.)

Géppel írt tiszttárazat, pecsét és sajátkezű aláírás nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

[6.]

„Cyrano” [Szakáts Miklós] jelentése a Rátkay klubban megtartott Tojás és Teaház¹²-vitáról a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1957. december 27.

Belügyminisztérium

II/5-e alosztály

Adta: „Cyrano”

Vette: Nagy Antal rny.fhdgy.

1957. december 20.

Jelentés

Budapest, 1957. december 27.

„Cyrano” jelenti:

A Rátkay klubban, múlt kedden megtartott Tojás, Teaház-vitát előzőleg Majorék kezdeményezték, Nádasdyval. Majd Major letiltotta színészeit, hogy részt vegyenek rajta. Tolnai, a Kortárs főszerkesztője vezette a vitát. Már bevezető beszédében erősen revizionista hangokat ütött meg. Jellemző volt Téry felszólalása, aki Major szószólójaként provokálta a vitát. Földes és Antal józan, de mégis szenvedélyes hozzászólását úgy Tolnai, mint Téry és az egész társaság közbeszólásokkal zavarta és mereven elutasította. Jellemző ez a szembenállás, mellyel azt igyekeztek bizonyítani Téry és Tolnai, hogy a szektánsok „merik” csak bírálni a szóban forgó darabokat, és azt egyszerűen nem akarták meghallani, amit Földes és Antal nagyon józanul hangsúlyozott, hogy kíváncsi a jó nyugati darabok előadása, de nem változtatás nélkül. A jelenlévő fiatal színészek visszahangozták a Major által terjesztett „vészkiáltást”. Modern színházakat akarunk!” Utalok itt már általam oly sokszor emlegetett csalásra, amit a fiatalok nem tudhatnak: hogy a modern színház nem ez... Major egy elit vitát készít elő, csak meghívottak részére, s szervezett felszólalásokkal, ami persze jó védelmet fog neki nyújtani. Szerintem a vita tudatosan alakult olyan bornírt, egyoldalú, ellenséges hangulatra, épp Majoréknak céljainak támogatására. Földes arról panaszkodik, hogy Major egzisztenciájában támadja

¹² Félicien Marceau, *A tojás* (bem.: Nemzeti Színház, 1957. november 5. rend.: Marton Endre) és John Patrick, *Teaház az Augusztusi Holdhoz* (bem.: Magyar Néphadsereg Színháza, 1957. október 24. rend.: Kazán István) című darabokról van szó.

kritikája miatt. Úgy tudom Földest és Antalt kihúzatta Major sajtószabadjegyesek közül a Nemzetiben.

„Cyránó”

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17376 – Jelentés, 1957. december 27. (105.)

Géppel írt tisztázat, pecsét és sajátkezű aláírás nélkül, szigorúan titkos minősítéssel.

[7.]

„Cyránó” [Szakáts Miklós] jelentése a műsorpolitikai problémákról a színházi területen a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1958. január 3.

II/5-e. alosztály

Adta: „Cyránó”

Vette: Nagy Antal rny. fhdgy.

Idő: 1957. december 22.

Tárgy: Műsorpolitikai problémákról.

Jelentés

Budapest, 1958. január 3.

„Cyránó” jelenti:

A Népművelési Minisztérium Színházi Főosztálya szektáns, diktatórikus színházi műsorpolitikája kb. két éve kiobbantotta a színházaknál a már régóta várható reakciót. – Évek hosszú során át olyan ostoba igényekkel, merev statisztikai követelésekkel zárták el a színházi műsorpolitika útját a valódi haladástól, hogy az ez ellen való tiltakozás csak tévútra vezető, kapkodó, válogatás és igény nélküli kiszolgálásából bármiféle kívánságnak – tehát teljesen elhibázott próbálkozásokban jelent meg. Az élkolompós Major Nemzeti Színháza volt, ha azt nézzük ugyanis, hogy kb. 2 éve éppen nála hígult fel a műsor olyan polgári „művekkel” s álértékű nyugati darabokkal, amelyek épp elsősorban a nemzeti klasszikus profiljához nem valók. – Miután a jel megadatott, egymásután követték a „jó példát” Horvay, Magyar, Szendrő Ferenc, Gál Péter no és magától értetődően a vidéki színházak is. Fentiek bizonyítására csak elő kell venni a két év előtti műsorokat és teljesen világos a kép, hogy követte sorban egymást a színházaknál az egyre igénytelenebb darabok bemutatása, ami végül oda vezetett, hogy egyszerre az országban talán 8-10 színház is Molnár darabot játszott. Ilyen helyzetben jött az ellenforradalom.

Előtte a Szövetség akkori vezetője – amint az a jegyzőkönyvekből megállapítható – nemhogy nem tett ez ellen semmit, de sőt és főképp Majort, Martont, Gellértet ünnepelte a „kapunyitását”. Utána viszont az új vezetőség azonnal megkezdte a harcot ez ellen a selejtáradat ellen. Szintén jegyzőkönyvezett tény, hogy sok ízben próbálták az igazgatókat arra inteni, hogy ne éljenek vissza a szabad darabválasztás jogával, azonban tekintve, hogy a Minisztériumot is segítségül hívtuk e harcban,

most mi kívánjuk átvenni a „cenzor” szerepet. Utunk, és jelenleg sem tudom eléggé hangsúlyozni a műsorpolitika tragikus rossz hatást váltó rradalom előtt indult és ma tombol, legalább is a „szabadságtól” megszédült igazgatók házi emlékeik sikere őket látszott igazolni. igazolták azzal, hogy tekintve, mert eddig most a kiéhezett közönség rávetette magát. ment egy-egy Molnár darab bemutatható lett volna, soha a Molnár-mánia, sem a közönség, sem az igazgatók részéről.

színházi Főosztály elmúlt rémuralma alatt, ki ellenségesen, ki jó szándékkal, ki önzetlen tudásszomjtól egyre követelt, hogy „modern” színházat akarunk csinálni és lássuk Nyugaton hol tartanak ebben a kérdésben. Na most eljött a várva várt lehetőség. S ekkor dicső igazgatóink, becsapva a látásra éhes fiatalokat s a közönséget – ki-ki a saját temperamentuma szerint odanyújt egy nyugati falatot. De persze ezt a szakemberek közül is csak a tájékozottak tudják, hogy csálnak, mert ők egyéni ízlésük szerint „tuti sikert, kasszát kívánnak és jön a »Tojás« a »Teaház« a »Naplemente« előtt¹³ azaz »Anna Frank«¹⁴, amely kivételesen egyedül tarthat joggal igényt a bemutatásra, de ez sem az igazi új stílus. (a „Családi ágy”¹⁵ a „Mandragóra” a „Nevető ember balladája”,¹⁶ a „Györgyike drága gyermek”¹⁷ stb.). De be van csapva mindenki. Mert a Nemzeti fiataljai elhiszik, hogy a „Tojás” a „modern” a Néphadsereg fiataljai elhiszik, hogy a „Teaház” „politikus és drámai érték”, s a Petőfi társulata boldog gőzben él, hogy „mi is tudunk modern színházat és vígszínházat játszani.” A közönség meg, akik közt sok az amúgy is összezagyvált egyetemi és munkás ifjú issza a „Tojás” erkölcstelen világszemléletét, és abban a hitben él, hogy mostanában, ha színházba megy, kap valamit a haladó nyugati szellemektől. Hát ez olyan romboló becsapása a közönségnek, amit a magyar színháztörténelem során még soha nem követtek el. Persze ha valaki ez ellen a csalás ellen szót emel, akkor – mint az a keddi Rátkai klubban tartott vitán megtörtént – csak egyedül maradhat, mint Földes és Antal, akik belátták rossz hangvitelüket, de elvi álláspontjukat fenntartották. S egy falként állt velük szemben a részben Majortól felbiztatott társaság, hogy ugye az a jó, ha csak szovjet megy, rossz új magyar darabot játszunk? „Egyszerűen nincs fülük, mert nem akarják meghallani, hogy ha mód van „mo-

dern” színházi stílus keresést végezni, nem a „Tojás” és a „Teaház” ennek a reprezentánsa és nem tudják, vagy nem akarják tudni azt, hogy 30-40 olyan angol-francia-amerikai darab van, amely valóban modern, amely nagy drámai érték, s ami nagyon sokat mond arról, hogy a világ másik felén is a nagy szellemek egyre közelebb jutnak a szocializmus szelleméhez és tesznek is ennek érdekében művészi alkotásaikkal.

Persze ha Major, Téri, Magyar erre válaszként azt terjesztik „már megint a minisztérium akar diktálni, hogy mit játszunk” s ha elterjesztik, hogy Aczél elvtárs szerint a „Cyránó”¹⁸ nem csak címszereplője, de tartalma miatt sem kívánatos „felújításra” akkor összefog az egész szakma a „Tojás” és a többi védelmében, s nem akarják elhinni, hogy jó nyugati darabot senki sem fog bántani.

Azután az új magyar darabok ügye. Nem igaz, hogy nincs szerző, de a szerzőket keresni kell, s nem csak a jelentkező Tabit kell egyszerre 3 színpadon játszani, vagy csak akkor előszedni egy darabot, ha azt a Táncsics Kör presszionálja, pláne ha ez a darab, még rossz polgári giccs is, mint Balázs Sándor darabja, az „Érettségi után”.¹⁹ Persze ez fáradtságos munka, de ez a legelső feladata az igazgatóknak. S ha jó, igazán új, nagy külföldi művekből tanulhatnának szerzőink, nekünk is lenne 2-3 éven belül nagy drámaíróink. De „Megperzselt lányok”-ból²⁰ csak trükköket tanulhat, Tabi pld. de nem ihlet új stíluskeresésre egy drámaíró.

Azonban addig, amíg a Nemzeti Színház hol egy boulevard színház szerepét tölti be (lásd „Tojás”,²¹ „Mandragóra”²²), hol félkézzel leráz egy szovjet darabot (Egy éjszaka”²³ „ami valóban nem igényli a Nemzetit, de ha már ott van, akkor legalább jó előadást), hol pedig olyan magyar darabot mutat be, amelynek a Jókai Színház is megfelelne, hiszen csak kísérlet, ha jó kísérlet is a „Szellemidézés”²⁴, de a Nemzeti viszont tegye az új magyar darabnál is magasabbra a mércét, tehát míg a Nemzeti ilyen rossz példát mutat, a többi lihegve követi. Látnivaló a repertoire kérdésen! Az államosított színház óriási értéke a repertoire jelleg. De ha a Nemzeti – amely a világon mindenhol és mindenkor nagy repertoire színház kell legyen – ha ott is

¹³ Gerhart Hauptmann, *Naplemente előtt* (bem.: Magyar Néphadsereg Színháza, 1957. december 14. rend.: Hegedűs Tibor).

¹⁴ Goodrich-Hackett, *Anna Frank naplója* (bem.: Madách Színház, 1957. október 19. rend.: Ádám Ottó).

¹⁵ Jan de Hartog, *Családi ágy* (bem.: Madách Színház, 1957. december 2. rend.: Ádám Ottó).

¹⁶ Victor Hugo, *A nevető ember balladája* (bem.: Petőfi Színház, 1957. október 11. rend.: Simon Zsuzsa).

¹⁷ Szomory Dezső, *Györgyike drága gyermek* (bem.: Jókai Színház, 1957. november 5. rend.: Kamarás Gyula).

¹⁸ Edmond Rostand, *Cyrano de Bergerac* c. darabjáról van szó, amelyet még 1952. december 18-án mutatott be a Magyar Néphadsereg Színháza Egri István és Szendrő József rendezésében, majd 1955. november 18-án a Kecskeméti Katona József Színház Komor István rendezésében.

¹⁹ Balázs Sándor, *Érettségi után* (bem.: Magyar Néphadsereg Színháza, 1958. január 31. rend.: Kazán István).

²⁰ Gian Paolo Callegari darabját 1957-ben játszotta a József Attila Színház (bem.: 1957. október 18. rend.: Ráday Imre), a Debreceni Csokonai Színház (bem.: 1957. december 18. rend.: Thuróczy György) és a Békés Megyei Jókai Színház (bem.: 1957. december 13. rend.: Vass Károly) is.

²¹ Félicien Marceau, *A tojás* (bem.: 1957. november 5. rend.: Marton Endre).

²² Niccolò Machiavelli, *Mandragóra* (bem.: 1957. december 20. rend.: Major Tamás).

²³ Borisz Gorbátov, *Egy éjszaka* (bem.: 1957. október 29. rend.: Várkonyi Zoltán).

²⁴ Karinthy Ferenc, *Szellemidézés* (bem.: 1957. október 25. rend.: Major Tamás).

a „kasszára” mennek, amivel éppen lehet, legyen az az „Ember Tragédiája”, vagy „Bánk Bán”, hát miért ne menjen a kasszára a többi színház is. Hiszen ha a Nemzeti plakátját megnézem 5-6 darab van, ahelyett, hogy ami a hivatása lenne, 25-30 darabot variálna (persze ehhez nem szabad lett volna kiirtani a színészeket a tagságból).

Összegezésül: Major, Téti, Marton, Gellért, Benedek (a Nemzeti dramaturgja), Mésszöly (a Madách dramaturgja) közösen juttatták mai helyzetébe a műsorpolitikát. És érthető, hogy a fenti érvekkel a tájékozatlan szakma nincs tisztában, de attól, amivel ezek az urak ijesztgetik őket: hogy újból jön a „hivatal” ellenőrzése a Színházon, ettől félnek és joggal, mert azt gyakorlatból ismerik. De ha csak egy becsületes színházvezető is bebizonyítaná, hogy lehet nyugati és új magyar, meg szovjet darabbal is politizálni, még kasszárt is csinálni, akkor megdőlné a kínai fal és akkor már meg lehetne Major-féle szervezés nélkül vitatni ezeket a kérdéseket. Addig persze az ilyen viták is csak Major visszhangjai.

„Cyránó”
Nagy Antal rny. fhdny.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17376 – Jelentés, 1958. január 3. (111-113.)

Géppel írt tisztázati, Nagy Antal sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

[8.]

„Fekete Gyula” jelentése Marton Endre és Várkonyi Zoltán
Nemzeti Színház-beli tevékenységéről a Belügyminisztérium
II/5-c alosztálya számára – 1959. október 3.

Belügyminisztérium

II/5-c alosztály.

Adta: „Fekete Gyula”²⁵

Vette: Takács Tibor r.fhdgy.

1959. október 2.

Tárgy: Marton Endre és Várkonyi Zoltán

Jelentés
Budapest, 1959. október 3.
„Fekete Gyula” jelenti:

A Nemzeti Színház segédrendezője, Vadász Ilona mondotta el néhány beszélgetés során Marton Endre főrendező és Várkonyi Zoltán jelenlegi színházbeli tevékenységéről az alábbiakat:

Gellért Endre megbetegedése óta mindinkább éleződő harc folyik a színházban a vezető főrendező tisztségén, amelynek Marton Endre és Várkonyi Zoltán egyaránt szívesen lenne várományosa.

A két rendező erősen szemben áll egymással, mely főleg Marton Endre magatartásában nyilvánul meg. Várkonyi Zoltán a színházi munkáján kívül igen tevékenyen dolgozik filmberkekben is. Míg Marton Endre sohasem tudott filmrendezéshez jutni, emiatt – mivel Marton Endre csak a színházban fejt ki rendezői munkát – általában a színházon belül igyekszik Várkonyi tevékenységét bírálni. Gondolok Vadász Ilona olyan értelmű megjegyzésére, hogy Marton nem ért egyet Várkonyinak a színészek felé folytatott népszerűségi politikájával.

Pl. A színházban hagyomány, hogy nyilvános főpróbák alkalmával a tapsot a színészek nem szokták megköszönni, ezzel szemben Várkonyi nemcsak hogy kiküldi a színészeket tapshoz, hanem még ő is kimegy a függöny elé.

²⁵ A rendelkezésre álló adatok alapján nem beazonosítható.

Több ízben tett Marton Endre bíráló megjegyzéseket Vadász Ilona előtt Várkonyit illetően, hogy azért játszatja Major Tamást Várkonyi az általa rendezett darabok túlnyomó részében, mert így szeretne közelebb kerülni a vezetéshez. Vagy Darvas József darabjának, a „Kormos ég”-nek²⁶ rendezését is abból a megfontolásból vállalta el, hogy ezáltal biztosítva legyen a filmgyárban rendezőként való foglalkoztatása. Mindezt Marton Endre úgy értékeli, hogy Várkonyi az ilyenfajta megoldásnak útján szeretne a vezető főrendezői tisztség birtokába jutni.

Ugyanakkor Marton Endre jellemzésül elmondta Vadász Ilona, hogy célja elérésében Marton mindig igyekezett politikai jellegű segítséget igénybe venni. Annak idején tagja volt a Szabad Kőműves Páholynak, majd később a Kommunisták Magyar Pártjának. 1956. után nem lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba, viszont most ismét folyamatban van a pártba való felvétele.

Vadász Ilona a beszélgetés során elmondta: biztosra veszi, hogy amint nyilvánvalóvá válik Marton Endre pártfelvételi kérése, Várkonyi is napokon belül kérni fogja a felvételt, nehogy így Marton esetleg előnyben részesüljön.

„Fekete Gyula”

Értékelés: A jelentés jól mutatja, hogy a háttérben milyen harc folyik a két rendező között a nagyobb pozícióért. Ez a harc azonban csak kismértékben viszi előre a színház művészi munkáját, mert egymás fúrásán alapszik, és olyan káros következményei vannak, mint például a legutóbbi bemutatón. Várkonyi Major elvtárral játszatta *Candida* c. darabban²⁷ Morel szerepét, ami nem Major elvtárnak való, de Várkonyit célja elérésében segíti és Várkonyi csak ezt nézi.

Takács Tibor r. fhdgy.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17378 – Jelentés, 1959. október 3. (26-27.)

Géppel írt tisztázott, Takács Tibor sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

²⁶ Darvas József, *Kormos ég* (bem.: 1959. március 29. rend.: Várkonyi Zoltán).

²⁷ Georg Bernard Shaw, *Candida* (bem.: 1959. október 2. rend.: Várkonyi Zoltán).

[9.]

„Fekete Gyula” jelentése a Nemzeti Színházról
a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya (belső reakció elhárítás)
számára – 1960. március 25.

Belügyminisztérium

II/5-e alosztály.

Adta: „Fekete Gyula”

Vette: Takács Tibor r.fhdgy

1960. március. 8.

Tárgy: Nemzeti Színház

Jelentés

Budapest, 1960. március 25.

„Fekete Gyula” jelenti:

A Katona József színházban most folynak Max Frisch svájci író Biedermann és a Gyújtogatók c. darabjának próbái, az előadást Cselényi József, a Szegedi Nemzeti Színház díszlettervezője készíti elő. Nemrég került bemutatásra Szegeden a Bolygó hollandi, aminek díszleteit és jelmezeit viszont Varga Mátyás a Nemzeti Színház díszlettervezője készítette. Mindezeket mindketten, minden valószínűség szerint külön honoráriumért.

Bár ennek népgazdasági kihatása nem csekély, nem ez az egyetlen gazdálkodási probléma.

Míg a Nemzeti Színház vegyes vezető színészei szinte minden nap játszanak, addig mások évekig csak a fizetés felvételéért teszik be lábukat a Színházba. Jellemző erre Apor Noémi esete, aki esztendőnk óta minden szerep nélkül veszi fel fizetését.

„Fekete Gyula”

Javaslat: Hívjuk fel a Művelődésügyi Minisztérium illetékeseinek figyelmét a nem egyedülálló jelenségre.

Takács Tibor r. fhdgy.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17378 – Jelentés 1960. március 25. (87.)

Géppel írt tisztaírás, Takács Tibor sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

[10.]

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház társulati üléséről – 1960. szeptember 8.

Jegyzőkönyv

Felvették Budapesten, a Nemzeti Színház 1960. szeptember 8-án
tartott társulati ülésén.

Kalocsai János Sz.B.²⁸ elnök az ülést megnyitja és átadja a szót:

Major Tamás: A formális társulati ülés után, amely a munka megindítását célozta, a színház vezetősége a társulat elé most néhány olyan kérdéssel jön, amely a színház munkájának alapját kell, hogy megvesse. A szocializmus építése a nagy ügy, amit nekünk a művészet nyelvére kell szolgálnunk. A szocialista-realista színháznak bizonyos politikai és szervezeti feltételei vannak. – Meg akarjuk javítani munkánkat és jövőben demokratikusabbá tenni a színházvezetést, így az egyes kérdéseket előbb megbeszéltük a színház pártszervezetével és a jövőben a Művészeti Tanács állandó munkáját életre kívánjuk hívni.

Bemutatja a színház pártszervezetének új, függetlenített titkárát,²⁹ Bakos elvtársat.³⁰ 1956-ig a színháznak függetlenített párttitkára volt, aki igen jól dolgozott, de az ellenforradalom után nehéz volt a pártszervezet helyzete. Most azonban újra odaértünk, hogy egy kommunistával több van a színházunkban, a felelős szervek meg-

²⁸ Szakszervezeti Bizottság

²⁹ A szocialista rendszerben a politikai irányítás nem pusztán az államhatalom intézményein keresztül történt. 1950-től az MDP és később az MSZMP is a pártot munkahelyi alapon szervezte meg, és mivel elvileg teljes foglalkoztatottság volt, a párt mindenkit kézben tudott tartani. Minden munkahelyen volt pártalapszervezet. A kisebb munkahelyeken (kb. 1000 főig) csak alapszervezet volt választott tisztségviselőkkel, akik a munkájuk mellett látták el ezt a feladatot. A közepes nagyságú munkahelyeken (1000 és 8000 fő között) ún. pártvezetőség volt, amelynek vezetője (a párttitkár) függetlenített funkcionáriusként látta el feladatát. A függetlenített kifejezés arra vonatkozott, hogy valaki függetlenül volt az adott munkahelyen folyó elsődleges – termelő, oktató, gyógyító stb. – feladatoktól, és így végzett politikai munkát (Lásd <http://www.centropa.hu/ujfogalomtar.ivy?colid=a581f10c-bd8e-4545-8c4f-ccd991f5a37c&objectID=3702879b-fe0d-4e4b-baa1-c6e74700a8e2>).

³⁰ Bakos Gyula 1999-ben részletesen beszámolt 1960-1964 közötti ténykedéséről, lásd B.Gy., „A Nemzeti Színház komisszára voltam” (Színház 1999/8., 30-35; 1999/9., 43-46; 1999/10., 38-43).

becsülik a Nemzeti Színházat, és módot adtak arra, hogy Bakos elvtárs segítségével munkánkat megszilárdítsuk.

Bakos elvtárs azok közé az elvtársak közé tartozik, akiket az országot járva az élen találhatunk. Kevés iskolával kezdte a felszabadulás után – tehetsége miatt kiválasztották és kétéves pártiskolára küldték, ahol olyan eredménnyel végzett, hogy ott fogták tanárnak. Legutóbb egyéves kultúrákadémiát végzett. Mikor a felsőbb párt-szervek és a minisztérium személyét jelölte ki a színház párttitkárául, elvállalta azt a munkát. A színház és a színházi élet megismerése során igen nagy hasznára lesz a mi munkánknak az ő segítsége. – Kéri a tagságot, használják fel ezt a nagy lehetőséget, és ha valakinek bármiféle baja vagy problémája van, forduljon Bakos elvtárhoz, aki meg fogja hallgatni és foglalkozik vele. Szeretettel üdvözlő körünkben Bakos elvtársat.

Bejelenti egyben, hogy a minisztériumban a színházi osztály ügyeit a jövőben Nagy Endre elvtárs fogja vezetni, akit szintén örömmel üdvözlő, valamint Jakab elvtársat, aki a színházi és zenei főigazgatóság anyagi ügyeit vezeti. Rövid együttműködésünk alatt meggyőződött arról, hogy figyelemmel, türelemmel és megértéssel foglalkozik a színház ügyeivel. A műszak dolgának rendezése is folyamatban van és remélhetőleg rövidesen elintézés is nyer.

Jakab elvtárs nem valami pénzes nagybácsi, hanem személyében olyan vezetőt ismertünk meg, aki ellenőrizni fogja, hogy vezetünk mi itt a színházban, és hogy azt a nagyon nagy összeget, amely rendelkezésünkre áll, hogyan használjuk fel és hogyan hasznosítjuk arra, hogy szocialista kultúrát adjunk.

Üdvözlő a színházhoz visszakérült művészeket: Ladányi Ferencet és Somogyvári Pált. Örömmel és szeretettel üdvözlő őket.

A továbbiak során Major elvtárs arról beszélt, mit akarunk ebben az évadban a színházban? Milyen műsort szeretnénk csinálni.

A múlt évad igen nehéz volt. A Shakespeare-ciklus túl volt a rendes műsoron és mind a művészek, mind a műszakiak túlságos erőfeszítéssel tudták feladatukat végrehajtani. A közönség kívánsága azonban ebben az évben is az, hogy adjunk Shakespeare-ciklust.

Új Shakespeare-ciklust nem adunk, megismételjük és kiegészítjük az elmúlt évad előadásait. De idén mennyiség helyett inkább minőségi munkára kívánunk áttérni.

Az idei első előadásunk a Tragédia bemutatása lesz.³¹ Rendezés és díszlet-koncepció megvan, kipróbáltuk Szegeden. Most a Művészeti Tanácsban történt megbeszélés alapján még egy szereposztás lesz, fiatalokkal. A bemutató október 15-én lesz. Mikor az előadást szebbé, realisabbá, modernebbé tesszük, ki kell küszöbölünk a régi rendezés díszlet-nehézségeit. Ezt a rossz emléket eltöröljük. Egyszer kell csak beállítani a díszletet és a műszaknak ezzel több gondja nem lesz.

A repertoár-darabok próbái után Marton elvtárs megkezdi Arbuzov Irkucki történet³² című darabjának próbáit. Modern, érdekes, izgalmas darab, amelyet Németh László fordított.

Kétharmad része elkészült Darvas József új darabjának, melynek címe TANYA.³³ Nagyon izgalmasnak ígérkezik, a szerepek mind jók benne, a feszültség nagy, minden valószínűsége megvan annak, hogy a nagyon sikeres Kormos égnél³⁴ jobb előadást tudunk belőle csinálni.

Konszki elvtárssal Moszkvában megállapodtunk, hogy legközelebbi rendezése nálunk Tolsztoj: Élő holttest c. drámája.³⁵ A következő év Tolsztoj-év, így a Nemzeti Színház nagy örömmel mutatja be a régi Nemzeti Színház repertoárján is sikeresen szerepelt darabot.

A Művészeti Tanácsban a következő Shakespeare-darab körül elvi vita volt. A színháznak élnie kell. Kezünkben nagy hatalom van, – feladatunk egy feltörekvő nép kulturális nevelése. A nézőnek szép élményekkel és nem megzavarodva kell kikerülniük előadásainkról. Új Shakespeare darabot kerestek, amelyek mindig kiestek a régi Nemzeti Színház repertoárjából. A Művészeti Tanácsban történt döntés szerint is a színház eláll a III. Richárd bemutatásáról. A közönség kicsit zavarodottan távozna, mert a főhős a személyi kultusz alapján rosszul kormányoz, de az utána következők sem jól kormányoznak, s nyilvánvalóan a közönség helytelenül ítélné meg az előadást.

Ezzel kapcsolatban beszélnie kell az állami vezetés kérdéséről, kitérően. – Milyen-fajta most az állami vezetés? Meg kell vizsgálni. Általában az a felfogás, hogy a művészetet nem kell irányítani. Megnézhetjük azonban, hogy Shakespeare is vigyázott

³¹ Madách Imre, *Az ember tragédiája* (bem.: 1960. október 14. rend.: Major Tamás).

³² Alekszej Arbuzov, *Irkucki történet* (bem.: 1960. november 20. rend.: Marton Endre).

³³ Darvas József darabját végül *Hajnali tűz* címmel mutatták be 1960. február 10-én, rendezte Major Tamás.

³⁴ Darvas József, *Kormos ég* (bem.: 1959. március 29. rend.: Várkonyi Zoltán).

³⁵ Lev Tolsztoj, *Élő holttest* (bem.: Madách Színház, 1961. április 21. rend.: Grigorij R. Konszki).

arra, mit akar csinálni. – Nekünk szükségünk van az állami és ideológiai vezetésre. Ugyanezt láthatjuk mindenütt, pl. a francia színházban is, amely csak a tiszta formalizmusra kap szubvenciót pl.

Mit akar az állami és pártvezetés? Hogy a legőszintebben, a legjobbat. Jót csináljunk. Világnézetiileg tisztán álljunk és amit előadunk, a haladást, a szocializmus építését szolgálja.

Például felemlíti, hogy a Tragédiát 1953-ban sem rossz szándékkal adtuk elő.³⁶ Olyan hatása lett, amit tömegőrületnek nevezhetünk. Nem csak kultúréhség volt az. Sokan bizonyos dolgokat vártak és még ma is felhasználják ellenünk a Tragédiát. Madách azonban a mi klasszikusunk, nem hangolhatja ellenünk a közönséget. Nem hamisíthatjuk meg Madáchot, de megköveteli a közönség, hogy ne adjunk neki egy hamis Madáchot. A régi előadások misztikusabb, katolikusabb, értelmetlenebb értelmezésűek voltak, mint azt Madách megírta.

A szegedi előadásról szóló kritikák nem egészen átgondoltan kicsit balraajlást emlegettek. Nem volt benne sem baloldali elhajlás, sem hamisítás.

Ki kell kapcsolnunk a helytelen világnézetet. Rajtunk múlik minden. Tőlünk művészetet követelnek, magasabbrangú, vonzóbb művészetet. Az a veszély fenyeget bennünket, hogy lemaradunk a fejlődésben, mert új közönségünk hallatlanul fejlődik. Az állami és pártvezetéssel együttműködve azon kell lennünk, hogy a művészet eszközeivel minél tökéletesebbet produkáljunk, nem kívánva művészeinktől sem mást, csak hogy ezt nyújtsák.

Szegeden voltak bizonyos jelenségek, amik igen helytelennek bizonyultak. A tanácsal kapcsolatban elhangzottak kérdések, hogy minek kell egyáltalán a tanács? Mi jól működünk együtt velük, mert tudjuk, hogy Szegeden a kultúrpolitikát a Tanács viszi, ő szervezte meg az Ünnepi Játékokat.³⁷ Helytelen volt tehát a színház egyes tagjainak magatartása. Az a tapasztalatunk, hogy soha nem azt kérik tőlünk, hogy propaganda-jellegű, hanem művészi teljesítményt adjunk.

³⁶ A *Tragédiát* 1955. január 7-én mutatták be Gellért Endre, Major Tamás és Marton Endre rendezésében. Miután Rákosi is megtekintette – 1955 februárjában – először be akarta tiltatni, de végül csak az előadászámot korlátozta havi háromra.

³⁷ A Szegedi Szabadtéri Játékok Hont Ferenc elképzelése szerint valósult meg 1930-ban. 1939-ig minden nyáron voltak előadások, de aztán húsz év szünet következett. Az újrakezdés 1959. július 25-ig váratott magára, s azon az estén Erkel *Hunyadi Lászlóját* játszották (bem.: 1959. július 25. rend.: Mikó András). Az újraindításról lásd még PÉTER László, *Pogromülés: Tari János, a pufajkás színházgazdát. A Szegedi Nemzeti Színház 1956-ban* (Magyar Nemzet, 2009. szeptember 26., 12.) és NIKOLÉNYI István, *A Szegedi Szabadtéri Játékok kézikönyve, 1931–2006*, Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Szeged–Bába, 2006.

Visszatérve a műsorra, a Művészeti Tanáccsal egyetértésben ki fogjuk választani az új Shakespeare-darabunkat, Szeget-szegett, vagy mást.

A Katona József Színházban nem állunk jól. A vezetés hibája ez, mert egy kapitalista színházgazdát sem került olyan helyzetbe soha, hogy túlbevételét egy másik színház elvitte volna. Ez hiba nálunk. Ezen segítenünk kell. Az ismert objektív okok ellenére is meg kell keresnünk a módot, hogy a Katona József Színház is jól menjen.

A közönség kívánsága, hogy magas színvonalú mai darabokat, vígjátékokat és magyar klasszikusokat (Móriczot, stb.) mutassunk be. Ez jogos kívánság is. Örülünk annak, hogy ilyen jó a közönség igénye. Olyan mai darabot kell bemutatnunk, ami használ a színháznak, de ami nem tetszik a közönségnek, azt ne erőszakoljuk. A közönségszervezés valahogy úgy van, hogy kötelező olvasmányként kezeli a magyar darabokat, odacsődíti a közönséget, – a jólmenő előadások jegyeit azután eladják. Vannak a dolgozók közül igen sokan, jól megszervezett üzemekben, akik eljönnek a mi darabjainkhoz, mai magyar darabjainkhoz, de előfordul, hogy azután két évig megint nem jönnek színházba. Ami nem jó, azt nem fogjuk a jövőben forszírozni.

A Katonában Moliere-vígjátékokat fogunk bemutatni, régen nem volt már Moliere-bemutatónk. Moliere-t nyugaton modern előadásokban viszik a közönség elé. Moliere olyan hőseket írt, akik fogalommal váltak. Ez nyugaton modernizálva hülye bohóccá vált. Moliere-t meggyőződés nélkül előadni nem lehet. Reméljük, hogy az Úrhatnám polgár³⁸ sikerülni fog, Mányai Lajos mesterrel a főszerepben.

A Sartre-darabról lemondunk.³⁹ Témaválasztása kitűnő. Embertelenségről ír – és embertelen módon. Fölmerül a kérdés: ilyen módon, egzisztencialista módon kell-e írni a fasizmus embertelenségéről? Aragon azt mondja Sartre-ról, hogy vezetője egy nagy tábornak, csak éppen nincs tábor.

Ehelyett Shaw: Barbara őrnagyát fogjuk bemutatni,⁴⁰ utána Németh László darabját⁴¹ – most az Arbuzov darabot⁴², valamint az ő fordításában előadandó *Élő holt-*

³⁸ Molière, *Úrhatnám polgár* (bem.: Katona József Színház, 1960. október 28. rend.: Horvai István m.v.).

³⁹ Jean-Paul Sartre, *Az altonai foglyok* c. drámájáról van szó. Az utóbbinak 1960 júliusában és augusztusában meg is jelent a fordítása a *Nagyvilág*ban (*Nagyvilág* 1960/7., 985–1033. és 1960/8., 1132–1172). Sartre-dramát csak egyet mutatott be a Nemzeti, a *Főbelevendőkl klubját* 1956. január 27-én, Marton Endre rendezésében.

⁴⁰ Georg Bernard Shaw, *Barbara őrnagy* (bem.: Katona József Színház, 1960. november 28. rend.: Várkonyi Zoltán).

⁴¹ Németh László, *A két Bolyai* (bem.: Katona József Színház, 1961. április 20. rend.: Várkonyi Zoltán).

⁴² Alekszej Arbuzov, *Irakutskij történet* (bem.: 1960. november 20. rend.: Marton Endre).

testet⁴³ mutatjuk be – a BOLYAIÁK-tól megfiatalodva írta. Németh László tele van tervekkel. Darabját két változatban dolgozta ki, kamaraszínházra és nagyszínházra. Számára mindegy, melyik színház mutatja be. Örülünk Németh Lászlónak.

Móricz Zsigmond „Kivilágos kivirradtig” c. darabját készülünk bemutatni, amelyet dramatizálni kell.⁴⁴

Ez lenne tehát a műsor. Most az a kérdés: hogyan játsszuk?

Előadásaink egyenetlenek voltak. Unalomig ismételtük, hogy vannak fejlődő és visszafejlődő előadásaink. Mi ennek az alapja? A közönség meg nem becsülése. Nagyobb felelősséggel kell élnünk. Előfordult még Bessenyei Ferencsel is, hogy pl. az Antoniusban⁴⁵ kihagyott egy-egy részt. Vannak egyes művészek, akiket nem érdekel a többiek játéka és leállnak. Kicsit önző módon gondolkozunk a színpadon és ebből folyóan nem úgy alakulnak ki a szituációk, amint kellene. Különböző lenézett szerepekért és egyéb ilyen hibákért a felelősség engem és a színház vezetőségét terheli.

A próbák megkezdődtek. Ami nem fejlődik, az visszafejlődik. Ezért kell felfrissíteni és fejleszteni előadásainkat, mert különben poros lesz és nem lesz előadásainknak vonzóereje.

A Művészeti Tanács tagjai ne csak művészek legyenek, hanem a fegyelmi kérdés gondját is vegyék magukra és példamutatóak legyenek. Nem szabad nálunk annak előfordulnia, ami az olimpián, hogy mikor sor kerül szereplésre, akkor nem tudják azt produkálni, amit itthon könnyen teljesítettek. Egy jól felkészült művész akkor tudja tehetségét megmutatni, amikor kell. Ez csak akkor lesz, ha mindenki egyaránt fejlődik. Soós Editet például azért kellett a színházból elküldeni, mert nem fejlődött.⁴⁶ Nem foglalkozott beszédével, nem tudott színpadon feloldódni. Felelősséget kell vállalni azért, hogy Puck nélkül játszottuk el a Szentivánéji álom előadásait.⁴⁷ A következő előadásokon Mészáros Ági fogja Puckot játszani.

⁴³ Lev Tolsztoj, *Élő holttest* (bem.: Madách Színház, 1961. április 21. rend.: Grigorij R. Konszkyj).

⁴⁴ Erre nem került sor. A következő Móricz-bemutató 1965. szeptember 17-én az Egri István rendezte *Uri muri*.

⁴⁵ William Shakespeare, *Antonius és Kleopatra* (bem.: 1960. február 7. rend.: Major Tamás).

⁴⁶ Soós (Sturcz) Edit egy interjúban úgy emlékezett, hogy valószínűleg az 1956-os forradalom alatt „elkövetett” tevékenysége miatt küldték el, s aztán is ezért mellőzték (lásd http://www.seniorok.hu/index.php?option=com_content&task=view§ionid=5&id=613). Molnár Gál Péter Soósról szóló 2008-as nekrológijában azt írta, hogy „a Péterfy Sándor utcai kórházban ügyeletes Tóth Ilona perébe keveredett tanúként vagy vádlottként” ugyan, de mellőzésének nem volt politikai oka, egyszerűen „csak kifutott lába alól a talaj” (lásd <http://nol.hu/archivum/archiv-499110>).

⁴⁷ William Shakespeare, *Szentivánéji álom* (bem.: 1960. június 10. rend.: Major Tamás).

Vállaljuk büszkén és felelősségteljesen feladatunkat. – Szegeden a művészek és műszakiak egyformán lelkesen, kiválóan dolgoztak a közös célt felismerve. Mégsem vagyunk megelégedve az előadással, melyen feltétlenül javítanunk kell. Ezt csak alapnak fogjuk fel. Ezen az úton menjünk tovább. Fejlődjünk minden vonalon. A madáchi gondolat például ne epika, hanem cselekvés formájában jelenjen meg a színpadon. Még nem tudtuk a tömegek és a madáchi gondolat kettőségét végigvinni. És még egyet: magyarul beszéljünk! Ebből nem engedünk. Sajnos, nálunk vannak divatok, aminek sokan hódolnak. Ilyen pl. a cinizmus. Sokan nagyobb művészeknek tartják magukat, fölényeskednek stb.

Az utánpótlással is baj van. A fiatalokat az iskolában nevelik. De ha bekerülnek a színházba, cinikusan beszélnek velük. Ez lehetetlen! Csináljunk egy másik divatot. Olvassunk. Művelődjünk. Szegeden pl. az ottlevők 90 %-a egész idő alatt nem olvasott nemhogy könyvet, de egy újságot sem. – Le kell vetköznünk azokat a szokásokat, amiket a régi kapitalista idők teremtettek, hogy kontaktusok voltak szükségsek ahhoz, hogy valaki érvényesüljön. Nincs erre ma már szükség! Csak rajtunk múlik, hogy az utánpótlás milyen lesz. Le kell mennünk vidékre és megnézni az ottani színházakat is.

A közönséggel való kapcsolatunkban figyelemmel kell lennünk arra, hogy a távoli helyeken lakó dolgozók nehezen tudnak bejönni a színházba. Nekünk kell tehát felkeresnünk őket. Így szeptemberben a Tartuffel szerepelni fogunk és a jövőben is kultúrházakat keresünk fel, hogy egyre szélesebb tömegekkel teremtsünk kapcsolatot. A dolgozókkal rendezett vitáinkon jól szerepeltek Básti, Kállai, Mészáros, stb. Akit érdekel ez a terület, jöjjön velünk! A kultúrát és saját jövőnket szolgáljuk vele.

Tehát magasabb eszmei világnézeti alapon jobb színházat fogunk csinálni, mint az elmúlt évadban, s ha vállaljuk az azzal járó terheket, közösen fogjuk élvezni a jövőt, előadásunk színvonalának emelését.

Kalocsai János: Miután hozzászólás nincs, a társulati ülést bezárja.

Kmft.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Társulati ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1957. (1. doboz)

Géppel írt tisztázata, aláírás és pecsét nélkül.

„Fekete Gyula” hangulatjelentése a Nemzeti Színházról
a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára –
1960. november 21.

Belügyminisztérium
II/5-e alosztály
Adta: „Fekete Gyula”
Vette: Takács Tibor r. fhdgy.
1960. november 3.
Tárgy: Hangulati

Jelentés
Budapest, 1960. november 21.
„Fekete Gyula” jelenti:

A Nemzeti Színházban október 28-án rendkívüli fegyelmi határozattal azonnali hatállyal felfüggesztették Básti Lajost.

A fegyelmi határozatra az adott okot, hogy Básti az elmúlt idő alatt tűrhetetlen emberi magatartást tanúsított.

Arra hivatkozva, hogy neki melege van, követelte Sipkán János fűtő áthelyezését a Katona József Színházból. Amikor ez nem történt meg, emberhez méltatlan hangot ütött meg Dontál Jenővel a fűtők társvezetőjével szemben. Majd a soron lévő Barbara őrnagy c. Shaw-darabot⁴⁸ lemondta és a szerepet vissza akarta adni.

Ezt megelőzően a Nemzeti Színházban az ügyeletes tűzoltóval gorombáskodott, mert egy vizsgálat során az öltözőben talált hamutartókat összeszedték.

Básti még a fegyelmi tárgyalás folyamán is abban a hitben volt, hogy neki, mint élvonalbeli színésznek nem eshet bántódása. Ezért azt mondta az elnökölt Major Tamásnak, hogy ő úgy látja, hogy személye ellen kifogások merültek fel, tehát felajánlja, hogy szívesen elmegy más színházhoz, és majd később, ha a vihar elült egy közösen megállapítandó időpontban szívesen visszajön. Ezt Major elvtárs határo-

⁴⁸ Georg Bernard Shaw, *Barbara őrnagy* (bem.: Katona József Színház, 1960. november 28. rend.: Várkonyi Zoltán).

zottan elutasította, mondván, hogy ez itt most nem alku tárgyát képező ügy, hanem fegyelmi tárgyalás.

A fegyelmi határozat után másnap Básti felment a Minisztériumba, ahol Aczél és Meruk elvtársakkal beszélt. Ezt követően született egy nyílt levél, amelyben Básti mindenkitől bocsánatot kért, aminek folytán a Minisztérium a Színház fegyelmi határozatát módosította olyképpen, hogy a Színházban lévő állásának változatlanul hagyása mellett Főiskolán tanári állásából felfüggesztették és az ún. [az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára által az eredetiben kitakarva] eltiltják.

Meg kell jegyezni, hogy e módosításból mindössze annyi látott napvilágot, hogy Básti színházi munkáját továbbra is ellátja, a további módosítások nem hivatalos értesülésekből származnak, mert ezt a színház tagjaival már nem közölték.

Básti azóta rendszeren végzi munkáját, nagyon figyelmes, mindenkivel türelmes, kellemes partner, izgágaságának egyszerre nyoma veszett.

Ungváry László és Várkonyi Zoltán is úgy nyilatkoztak ebben a kérdésben, hogy ez az ügy használt Bástinak!

Mint művészt sajnálják, mint embert elítélik eddigi magatartásáért és azt mondják, hogy ennek a végső figyelmeztetésnek régen meg kellett volna történni.

Mányai Lajosné, aki többek véleményét foglalta össze, amikor azt hangoztatta, hogy Bástinak a Főiskolán tanári állása nem [.....]⁴⁹ Azzal, hogy Básty [sic!] nem taníthat elsősorban nem Básty [sic!] büntetik, hanem a növendékeket, mert kitűnő tanártól fosztják meg a főiskolát. Elmondta még, hogy a Televíziót nem lehet egyszerű holmiként kezelni, mert az ott nyújtott munka nem egy könnyű pénzkereseti forrás és a Televízió jelenlegi fizetési rendszere egyáltalán nem áll azonos arányban a végzett munka művészi értékével és az abba fektetett energiával.

A Művészeti Dolgozók Szakszervezetének IV. Kongresszusán elhangzott Aczél György elvtárs felszólalása igen nagy visszhangot váltott ki.⁵⁰

⁴⁹ A szövegben kipontozva

⁵⁰ A Művészeti Szakszervezetek Szövetségének IV. kongresszusát 1960. október 30-31-én tartották Budapesten. A korabeli sajtó úgy számolt be az eseményről, hogy többek között a vitában felszólalt Aczél György (ekkor a művelődési miniszter első helyettese) is, aki „elsősorban a művészek felelősségérzetével foglalkozott. Hangsúlyozta: népünk nagy áldozatokat hoz kulturális életünk támogatásáért, s a széles tömegek megbecsülésével és nagy szeretettel tekintenek a művészekre. [De] a művészek egy részénél még nem ment eléggé át a köztudatba, hogy ez az ország »olyan asztal, amelyről nemcsak elvenni lehet, hanem adni is kell« (Népszava 1960. november 1., 2.).

A színészek egy része, főleg Kállai Ferenc, Törőcsik Mari és mások is – ezekről név nélkül Mátyai Lajos tett említést – felháborodottan tárgyalják Aczél elvtárs fel szólalásának egy kiragadott mondatát. Eszerint állítólag Aczél elvtárs azt mondta, hogy a színészek vegyék tudomásul, hogy a dolgozó nép verejtékéből élnek.

Ezt a megjegyzést olyanképpen igyekeznek értelmezni, hogy a színészek a dolgozó nép nyakán élőködők csoportja.

Különösen Kállai Ferenc a hangadója ennek.

Kalocsai János véleménye szerint Kállaiban valami sértődöttség rejlik. Kalocsai ezt annak tulajdonítja, hogy Kállai gyűlöli Benkő Gyulát, amiért ő játszotta Bárdi György letiltása⁵¹ után a Facia Negra film főszerepét, noha előzetesen Kállai volt erre kiszemelve.

Az a tény, hogy Benkő Gyula fenn ült a pódiumon, Kállait arra készítette, hogy a Kongresszus leghátsó sorában húzódjon meg, majd pedig a második napon meg se jelenjen az ülésen.

„Fekete Gyula”

Javaslat: A Művelődésügyi Minisztérium figyelmét hívjuk fel, hogy Aczél elvtárs szavait Kállai Ferenc mennyire kiforgatja és ezzel állami- és pártellenes hangulatot szít.

Takács Tibor r.fhdgy.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17378 – Jelentés 1960. november 21. (139-140.)

Géppel írt tiszta szöveg, Takács Tibor sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 5 példányban.

⁵¹ 1959-ban a „szocialista erkölcs” megsértésének vádjával eltávolították a Nemzetiből, ezért három évig erdészként dolgozott, majd a Kecskeméti Katona József Színházban tért vissza a színpadra, s 1964 óta a Vígszínház tagja.

[12.]

A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Osztályának feljegyzése a Nemzeti Színház épületének tárgyában – 1960. április 13.

Feljegyzés

A Nemzeti Színház épületének tárgyában

A Nemzeti Színház 1908 óta játszik a jelenlegi helyén, az 1875-ben Fellner és Helmer tervei szerint épült Népszínházban. Annakidején ideiglenes jelleggel költözött ide, az új Nemzeti Színház megépítéséig. Ennek tervezését 1910-ben meg is kezdték, de kivitelezésére nem került sor. Tekintettel az épület elavultságára, rossz állapotára, a felszabadulás után már az első öt éves tervben helyet kapott az új Nemzeti Színház felépítésének költsége, de ebből nem lett semmi.

Mint említettük, a színház 52 éve játszik Budapest legöregebb színházépületében és mivel ez már 1908-ban is szűknek bizonyult, a színház irodái, műhelyei, raktárai az Operaházban és a színházhoz szervesen kapcsolódó Csokonai utcai műhelyházban kaptak helyet. Azóta az Operaház kitelepítette a Nemzeti Színház irodáit és műhelyeit, a Csokonai utcai házat pedig a színházak államosításakor létrehívott központi műhely részére vették igénybe, amíg új műhelyház épül. Ennek a költségei is szerepeltek az első öt éves tervben, de ez sem valósult meg.

A helyzet tehát lényegesen romlott, a színház épülete túlszűfolt, a munkakörülmények sem egészségvédelmi, sem tűzvédelmi szempontból nem megfelelőek, a díszleteket pedig naponta kell Zuglóba ki- és visszaszállítani. Ez kétszeresen is megdrágítja az üzemeltetést, mert a díszletszállítás sok túlórába került, a díszletek pedig idő előtt mennek tönkre. Mindezeketől eltekintve az épület olyan hibákban és hiányosságokban szenved, hogy a jelenlegi állapot fenntartása különben is veszélyes.

A nézőtér feletti gipszstukkó díszítések drótokkal, stukatúrszegekkel vannak felerősítve. Ezek az idők folyamán meglazultak és 1956-ban történt javításuk ellenére sem mondhatók biztonságosnak, mert a felerősítés teljes megváltoztatására nem volt idő.

A nézőtéri székek és páholyok igen rossz állapotban vannak, javításuk már alig lehetséges.

A nézőtér akusztikája rossz, igen sok helyen nem hallani.

A közönségkiszolgáló helyiségei szűkösek, nincs megfelelő dohányzó helyiség, a büféknél, ruhatáraknál életveszélyes a tolongás.

A lépcsőházak rendszere zavaros, kiismerhetetlen, a közönség gyakran eltéved. A WC-k száma kevés, szellőzésük rossz, a hatósági előírásoknak nem felelnek meg.

A színpad mélysége és magassága kicsi. Nincs megfelelő hátsó- és oldalszínpad. Ugyancsak kicsi a forgószínpad átmérője is. A több mint 50 éves süllýedőberendezés elhasználódott, elrendezése a mai követelményeknek nem felel meg. Az elektromos berendezések elavultak, tűzveszélyesek. A SZOT Munkavédelmi Intézet annak felülvizsgálata után az egész hálózat átalakítását, átépítését írta elő. A világítási berendezések szintén elavultak, hatásfokuk a korszerűnek 50%-a.

Az öltözők kicsik, túlszűfoltak. A helyszűke miatt az ott tárolt ruhák az amúgy is szűk, szellőzetlen öltözők levegőjét még jobban rontják. A színészek számára nincs megfelelő büfé, társalgó. Hasonló a műszaki dolgozók helyzete is, öltözőik túlszűfoltak, nincs elegendő tisztálkodási helyiség, nincs étkezésre szolgáló hely.

Az épület víz-, fűtés- és csatorna-csőrendszere elhasználódott, csőrepedések sűrűn adódnak. A fűtési berendezés elöregedett, a szellőző berendezésnek csak részei maradtak meg, de azok sem használhatók.

Összegezve: Az épület minden szempontból igen rossz állapotban van. Sürgősen el kellene döntenie, hogy ezen tarthatatlan állapotban hogyan segítsünk. Két megoldás lehetséges:

1. vagy új színházat építünk,
2. vagy a jelenlegit teljesen átépítjük.

Ha az ország jelenlegi gazdasági helyzetében megengedhető egy új Nemzeti Színház felépítése, úgy azt javasoljuk, mert az a gazdaságosabb. A jelenlegi épület ugyanis a Nemzeti Színház számára annyira szűk, hogy csak nagyobb átépítés mellett válnék számunkra használhatóvá. Ha pedig előbb-utóbb mégis felépülne részünkre az

új színház, a mostani megnagyobbításának költségei nem volnának indokolhatók, mert egy kisebb társulat részére a színházépület ebben a nagyságban is elégséges.

De ha mégis az volna a végső döntés, hogy a Nemzeti Színház maradjon a jelenlegi helyén, akkor az átépítésnek az alábbi szempontok szerint kellene megtörténnie:

1.) A színház üzemi részét a lehetőséghez képest minél nagyobb mértékben meg kell növelni. A beépített terület megnagyobbítása azonban – figyelembe véve, hogy az épület a város legforgalmasabb pontján, két fő közlekedési útvonal kereszteződésében fekszik csak az első emelettől felfelé képzelhető el, az utca szinten – a gyalogos forgalom zavartalanosságának biztosítása érdekében – árkádos kiképzéssel.

Az első emelettel kezdődő megnagyobbítás lehetővé tenné a színpad megnövelését, díszletraktárak létesítését, az öltözők számának növelését és az egyes öltözők megnagyobbítását, stb.

Amennyiben még további területbővítésre volna szükség, ezt elérhetnénk a nézőtér két oldalán lévő traktusok tetőterének beépítésével. Az új emelet egy síkba kerülne a nézőtér magasságával és az épület tömegét nem bontaná meg.

2.) A nézőtér alatt – földkiemeléssel – egy nagyméretű büfé és dohányzó-helyiség, valamint két oldalt ruhatár alakítható ki.

A nézőtéren a földszinti páholsort a középrészen is körbevívve helyet nyernénk a világításszabályozó, rendezői, akusztikus és rádiós helyiségek számára. Ez az akusztika javulása mellett a nézőtér képén is sokat javítana.

A földszinti páholsor mögötti közlekedő folyosót teljesen körbe kell vinni. Feltétlenül szükséges a lépcsőrendszer jobb kialakítása. A felesleges lépcsők megszüntetéséből nyert helyen szintenként mosdó és W.C. csoportokat kell létesíteni.

A jelenlegi proscenium páholyok megszüntetésével mód nyílna világosító helyiségek kiképzésére.

3.) A színpadtér megnagyobbításán kívül a korszerűsítéshez tartozik a jelenlegi süllýesztőrendszer kicserélése is. A kisebb-nagyobb süllýesztő lyukak helyett az egész színpadot kitöltő süllýesztő utcákat kell kiképezni oly módon, hogy ezek ne csak süllýesztethetők, hanem emelhetők is legyenek. Ezáltal megtakarítanánk a sok munkát igénylő emelvények fel- és lehordását. A forgót egy a hátsószínpadon álló kocsiba kell

beépíteni, amely villanyerővel pillanatok alatt be- és kifuttatható. Mindez jelenleg kézierővel történik, ami nemcsak sok időbe, hanem ennek megfelelő túlórába is kerül.

4.) Szükséges volna a zsinórpád megemlése, ezáltal a színpad megvilágítása is sokat nyerne.

5.) A mai helyhez kötött világítási tornyokat mozgathatóvá kell tenni, így a színpadnyílás leszűkítésére mód nyílna.

6.) Rendezési szempontok sok esetben szükségessé teszik a zenekari árok beépítését. Modern színházakban a zenei árkot süllyeszthetően, illetve emelhetően építik. Az új süllyesztő megkonstruálásával egybe kellene kapcsolni ezt is és ezzel további komoly mennyiségű munkamegtakarítást érnenk el.

7.) Amint már említettük, a színház világítási berendezése is teljesen elavult. Elsősorban egy kb. 160 áramkörös világítási szabályzó berendezésre volna szükség. Hogy ez milyen rendszerű legyen – mechanikus vezérlésű transzformátoros, távműködtetésű transzformátoros, vagy transzduktoros – az a tervezés folyamán és a más színházak berendezései körül kialakult tapasztalatok alapján döntendő el.

Megoldandó a színház elektroakusztikai berendezésének problémája is. Jelenleg amatőr szolgáló táskagépekkel dolgozunk, amelyek nem nyújtanak módot gépzene fokozott felhasználására. Megfelelő megoldás esetén igen komoly megtakarításokat érhetnénk el ezen a vonalon is.

Komoly áram megtakarítást lehetne elérni a régi rendszerű reflektoroknak modernekre való kicserélésével is.

8.) Összefügg mindezzel az új központi műhely felépítése is, mert az átépítés csak akkor járna komoly eredménnyel, ha visszakapnánk a Csokonai utcai műhelyházat is. Így válnék lehetővé, hogy a repertoár darabok díszleteit itt a közelben tároljuk és ezzel az állandó zuglói szállítással járó költségeket és károkat kiküszöböljük.

Mindezek figyelembevételével a Nemzeti Színház átépítése a következő ütemterv szerint folyhatna le:

1. Új központi műterem tervezése 1961. július hóig
Építése 1963. július hóig
2. A Nemzeti Színház tervezése 1962. július hóig
Átépítése 1962. július hótól

Amíg az átépítés tart, a Nemzeti Színház a most épülő Fővárosi Vígszínházban játszana.

Fentiekből kitűnőleg az átépítés, amelyik hosszabb időre biztosítaná színházunk számára a megfelelő üzemeltetési területet, meglehetősen magas költséggel járna. Ezért vetődött fel az a gondolat, hogy nem gazdaságosabb-e egy új színház építése.

Tekintettel arra, hogy az átépítésre ebben a költségvetési évben 600.000,- Ft tervezési költség áll rendelkezésre, mielőtt erre megbízást adnánk, kérjük erre vonatkozó szíves döntésüket.

Budapest, 1960. április 13.

Jelzet: MOL XIX-I-4-ff – 2. tétel – 46.763 – 1960. (31. doboz)

Gépel írt másolat, pecsét és aláírás nélkül.

Feljegyzés a Nemzeti Színház átépítéséről – 1960. szeptember 29.

Az 1875. Fellner és Helmer tervei szerint készült budapesti Népszínház 1908 óta szolgál a Nemzeti Színház hajlékául. Színházunkat ideiglenes jelleggel költöztették ide, az új Nemzeti Színház megépítéséig. Az épület már ebben az időben sem felelt meg erre a célra. Már 1898-ban a Nemzeti Színház akkori intendánsa a következőket írta róla: „... minden, minden hiányzik benne, amire egy jó színházépületnek szüksége van.”⁵² Ez a tény annyira közismert, hogy Pártunk és kormányunk az első 5 éves tervbe beállította egy új Nemzeti Színház felépítését. Miután ez bizonytalan időre eltolódott, feltétlenül szükséges a jelenlegi színházépület rendbehozatala és korszerűsítése.

Meg kell említenünk még azt is, hogy a helyzet a felszabadulás után tovább romlott. Az épület már eredetileg is szűk volt a színház számára, ezt súlyosbította az a körülmény, hogy a színház gazdasági hivatalát, mely a felszabadulás előtt az Operaházban volt, idetelepítették, a műhelyeket és a raktárakat pedig, melyek a színházhoz tartozó Csokonai utcai műhelyben voltak elhelyezve, szintén át kellett hozni, mert a műhelyházat 1949-ben az Állami Színházak Központi Műhelye számára vették igénybe. Azóta a repertoár díszleteinket kénytelenek vagyunk naponta a zuglói raktárba oda-vissza szállítani, ami lényegesen megrágtja az üzemeltetést és idő előtt tönkreteszi díszleteinket.

Az épület hiányosságait a következőkben jelöljük meg:

A KÖZTI szakemberei most vizsgálják a tetőzetet. A bádorgorítás tönkrement úgyszintén az alatta levő deszkázat. A tetőt tartó gerendák is nagyrészt korhadtak, ami annál veszélyesebb, mert ezek nemcsak a tetőt tartják, hanem rájuk van felfüggesztve a nézőtéri mennyezet is.

A vizsgálat jelenleg folyik, a szakvéleményt rövidesen megkapjuk. Az előregedésnek, korhadásnak az a foka, amit a KÖZTI a tetőzetten vizsgál, fennáll sajnos az épület egyéb részeire is. A víz, fűtés, a csatornarendszer elhasználódott, csőrepedések sűrűn ismétlődnek. A szellőző vezeték rendszerének csak részletei maradtak és így egyáltalán nem használhatták.

⁵² A Nemzeti Színház intendánsa 1898-ban gróf Keglevich István (1898–1902).

Az ajtók, az ablakok is tönkrementek, már nem javíthatók. A közönséget ki szolgáló helységek szűkösek, nincs megfelelő dohányzóhelység, a büféknél, ruhatáraknál állandó a tolongás. A mosdóhelységek száma kevés, a hatósági előírásoknak nem felelnek meg, szellőzésük rossz. A lépcsőházak rendszere zavaros, kiismerhetetlen, a közönség gyakran eltéved. Az egyes szinteken belüli értelmetlen lépcsőmegosztások vannak, amelyek állandó balesetveszélyt jelentenek.

A színpad süllyesztő berendezése is elavult, nagy részben használhatatlan, elrendezése nem felel meg a mai követelményeknek. A világítási berendezés öreg és kezdetleges, határfoka a korszerűnek 40-50%-a. A SZOT Munkavédelmi Intézete felülvizsgálta az elektromos hálózatot és előírta a teljesnek kicserélését és a mai szabványoknak megfelelő vezetését.

Mindezek a hiányosságok a színház jelenlegi állapotban történő üzemeltetését hovatovább lehetetlenné teszik, mert az egészségi, munkavédelmi, tűzrendészeti és más hatóságok a nyitási engedély megadását lassanként olyan feltételekhez kötik, amiket a színház vezetősége teljesíteni már nem képes. Az épület átépítése és korszerűsítése így nemcsak a színház kérése, hanem az annak felülvizsgálatával foglalkozó hatóságok követelése is. Ezért kérjük, hogy a kérést napirendre tűzni és a programterv elkészítését elrendelni szíveskedjenek.

I.

Épület és épületgépészet

A tetőnek és a tetőszerkezetnek kijavítása illetve kicserélése.

A nézőtéri mennyezet felfüggesztésének biztonságossá tétele.

A lépcsőrendszer felülvizsgálata, fölösleges lépcsők megszüntetése, a szinteken belüli indokolatlan lépcsőmegosztások kiküszöbölése.

Az így felszabaduló helyeken új mosdó és mellékhelységek kialakítása.

A nézőtéren a földszinti páholysort középen is körbeveve, világításszabályozó, rendezői, akusztikus és rádiós helységek kialakítása. A műhelyházba áttelepített egységek felszabaduló helyeinek felhasználásával az öltözők egészségesebb és jobb elhelyezése.

A proscénium páholynak színpadvilágítási célokra való átalakítása. A ruhatár, büfé és dohányzóhelyiségeknek a nézőtér alatti elhelyezése.

A vízhálózatnak három rendszerben való kiépítése:

1. Ivóvízhálózat
2. Melegvízhálózat
3. Tűzhálózat

A melegvíztermelés boylerrel oldandó meg, hogy a fűtési időnyen kívül is üzemeltethető legyen. Melegvízzel látandó el az összes öltöző és fürdő.

Új kazántelep létesítése. Ennek tervezésénél gondolni kell a tüzelőanyag beszállításának, a salak tárolásának, ki- és elszállításának helyes megoldására.

Klímaberendezés kiépítése.

A szükséges biztonsági-, és vészvilágításnak szabványszerű kiépítése.

II.

Színpadvilágítási és elektromos hálózat.

A színház elektromos hálózata a ma érvényben lévő szabvány szerint átépítendő. Feltétlenül szükség van kb. 160 áramkörös modern világítási szabályozó berendezésre. Azt, hogy a szabályozó milyen rendszerű legyen, mechanikus vezérlésű, transzformátoros távműködtetésű, transzformátoros, transzduktoros – csak a tervezés folyamán más színházak berendezéseinek működésénél szerzett tapasztalatok alapján lehet eldönteni.

Elektroakusztikai berendezés építése.

A világítási tornyokat mozgathatóvá tenni.

III.

Színpadgépészet

A jelenlegi süllyedőberendezés kicserélése korszerű utcabeosztású süllyedővel. Ezzel kapcsolatban megoldandó feladat a zenekari árok süllyesztése és emelése is.

A forgószínpadnak egy, a hátsó színpadon álló kocsiba való szerelése, amelyik elektromos úton történő mozgatással fut be a színpadra.

Meg kell szüntetni a színpadozat jelenlegi 3 %-os lejtését, ugyanakkor a színpadi bejárók magasságát az új színpad magassággal egy szintre kell hozni.

Megvizsgálandó a zsinórpádlás emelésének kérdése, mert a jelenlegi nem elégíti ki a színpadtechnikai igényeket.

A díszletek ki- és beszállításához megoldást kell találni a teherautónak az épületbe való bejövetelére, amiáltal sok munkát, és a díszletek esőben, hóban való utcai hordozását takarítanánk meg.

IV.

Csokonai utcai műhelyház

A színpadot kiszolgáló helyiségek túlszűfoltóságát meg kell szüntetnünk, mind a munka megjavítása, mind a különböző előírások betarthatósága miatt. Nincs szükség költséges átépítésre, ha a színházhoz tartozó Csokonai utcai műhelyházat – amit annak idején csak ideiglenesen vettek el tőlünk, visszakapjuk. Ide telepíthetnénk a következő egységeket:

gazdasági hivatal, férfi-női varroda, kárpitosműhely, szervezés, bútortár, raktár, kelléktár, asztalos- és lakatosműhely, tervezők, könyvtár és itt létesíthetnénk mosókonyhát, vasalószobát, klubhelyiséget és díszletraktárt.

Budapest, 1960. szeptember 29.

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatás nélkül – 1960. (11. doboz)
Géppel írt tisztázata, pecsét és aláírás nélkül.*

• [14.]

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház társulati üléséről –
1960. december 14.

Jegyzőkönyv

Felvétetett 1960. december 14-én, a Nemzeti Színház társulati ülésén.

Az elnökség tagjai:

Major Tamás igazgató, Marton Endre főrendező, Halász Kálmán főtítká, Bakos Gyula párttitká, Kalocsai János Sz.B. titká, Nagy Endre a Művelődésügyi Minisztérium színházi főosztályának vezetője.

Jelen vannak: a színház dolgozói.

Halász Kálmán megnyitja a társulati ülést. Szeretettel köszönti a Nemzeti Színház tagjait, Nagy Endre elvtársat, mint a színházi osztály vezetőjét, továbbá a Pártbizottság részéről megjelent elvtársakat és a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének képviselőit. Ezután közli a mai társulati ülés 2 napirendi pontját:

- 1.) Major elvtárs beszámolója a színház problémáiról és az 5 éves műsortervről.
- 2.) A színház Művészeti Tanácsának megválasztása.

A hivatalból delegált tagokon kívül a színház művésztárgaiból 7 tanácstagot választanak a művészek, a művészeti vezetés és az ügykezelés. 14 jelölt van és kéri az érdekelteket, hogy Major elvtárs beszámolója után a szünetben adják le szavazatukat oly módon, hogy a listáról húzzák ki azoknak a nevét, akiket nem javasolnak. A szavazás titkos és 2 szavazófülke a szavazók rendelkezésre áll.

Major elvtárs beszámolója:

Tisztelt társulati ülés! A mi művészetünk lényege az élettel való kapcsolat, a formalitás elleni küzdelem, lényegét mutató formák megtalálása. Jó lenne, ha a formalizmus ellen a színpadon is, de az életben is küzdenénk, de ezek a társulati ülések se legyenek formalisták. Közösségben dolgozunk és a közös munkának az eredményeképpen csinálnánk jobb, szocialista színházat.

A szezon kezdetén tartott társulati ülés óta nem keveset dolgoztunk. Ennek a munkának némi eredménye mutatkozik. A nyitó társulati ülésen sok kérdést vetettünk fel. A társulati ülés után elhangzottak olyan kijelentések, hogy az ott elhangzottakat magnetofonra kellene venni és visszajátszani, mert jövőre úgyis azt mondják. Ennek a bíráló mondatnak az alapjait meg kell szüntetni. Jó lesz, ha elmondjuk, hogy mit is tettünk a legutóbbi társulati ülés óta.

Volt néhány bemutató. Nem kis munkával elkészült Az ember tragédiája és az előadásért nem kell szégyenkezünk.⁵³ Feladatunk, hogy vigyázzunk úgy az előadásokra, mint a szemünk fényére, ne engedjünk lazulást az előadás alkalmával. Vigyázzunk, hogy a néma személyzet kézbe kerüljön, ellenőrizzük őket. A művészek és a műszakiak részéről sok olyan pozitív jelenség van, ami arra mutat, hogy sokkal jobban törődnek az előadással, szívükön viselik az előadás sorsát. Pl. tegnap este az Othello előadás után Csonka Lajos kihozta a terítőt és mondta, hogy 920,- Ft-ba került ennek a terítőnek a rendbehozatala, a jövőben ők rendbehozzák 50 Ft-ért. Szeretném, ha egyetérténénk abban, hogy közösen, demokratikusan, a köz érdekében beszéljük meg a dolgokat, problémákat itt a társulati ülésen.

Az Irkucki történet⁵⁴ előadásának olyan sikere van, hogy pl. Kádár elvtárs titkárságáról akartak venni 2 jegyet, s a pénztárosnő kénytelen volt azt mondani, hogy minden jegy elfogyott, hosszú időre.

Az Úrhatnám polgár⁵⁵ sikerének is örülünk. Erre az előadásra nagyon kell vigyázni. Molière-nél mindig fennáll az a veszély, hogy az előadás elfajulhat. Vigyázni kell erre, ezzel tartozunk a közönségnek is és magunknak is.

A Barbara órnagyban⁵⁶ sok jó és szép alakítás van.

Örömmel kell ezeket az eredményeket elmondanunk, de messze vagyunk attól, hogy a sikerek a fejünkbe szállhatnak. Nem szabad megengedni, hogy elégedettek legyünk, mert távol állunk attól a nívótól, amit el akarunk érni. Az élettel kell kapcsolatot találni és tartani. Milyen az élet a nagyvilágban? Külpolitikai téren az emberiség most először érkezett el oda, hogy a háború nem okvetlenül szükséges, hogy a háború elkerülhető. A szocialista országok ereje elég ahhoz, hogy a háborús han-

⁵³ Madách Imre, *Az ember tragédiája* (bem.: 1960. október 14. rend.: Major Tamás).

⁵⁴ Alekszej Arbuzov, *Irkutszki történet* (bem.: 1960. november 20. rend.: Marton Endre).

⁵⁵ Molière, *Úrhatnám polgár* (bem.: Katona József Színház, 1960. október 28. rend.: Horvai István m.v.).

⁵⁶ Georg Bernard Shaw, *Barbara órnagy* (bem.: Katona József Színház, 1961. január 13. rend.: Várkonyi Zoltán).

gulatot legyőzze. Ha a Nemzeti Színház jobb lesz, mint a kapitalista országok színházai, akkor mi is hozzájárultunk a békéhez.

Az 1956-os ellenforradalom után elérkeztünk oda, hogy most már tényleg lerakjuk a szocializmus alapját. Ha megnézzük azokat az emberi viszonyokat, az embereknek a megváltozott életét, nem utolsósorban azt a változást, ami a gondolkozásukban van, akkor elmondhatjuk, hogy szép és jó életet élünk és kötelességünk mindent megtenni, hogy ne szakadjunk el ettől az élettől.

Be szeretnék számolni arról, hogy Pártunk Kulturális Osztálya, a Budapesti Pártbizottság és a Művelődésügyi Minisztérium megvizsgálták a Nemzeti Színház munkáját.⁵⁷ Elsősorban az én munkámat bírálták meg. Azt hiszem, hogy a XX. század emberének, majdnem a boldogságának feltétele, hogyan tud szembenézni a saját maga által elkövetett hibákkal. Ha ki tudja javítani, akkor boldogan tud élni.

Mi volt ennek a bírálatnak a lényege?

Színházunk nem eléggé szocialista színház, nem eléggé mai, nincs elég kapcsolata az élettel.

Az elmúlt évadban nagyon nagy munkát végeztünk: Shakespeare-ciklus, Az ember tragédiájának bemutatása Szegeden. Ennek következménye az volt, hogy „szétrendeztem” a színházat. Rendeztem és játszottam, de nem volt kollektív vezetés, nem volt igazgatói ülés, nem vontuk be a tagokat a munkába. A színház profilja olyan mértékben tolodott el, hogy majdnem minden második nap Shakespeare-t játszottunk.

Mit csináljunk a műsorral, milyen dramaturgiai munkát kell végeznünk, hogy műsorunk újra mai, a szocializmust építő műsor legyen. Erre a kérdésre később még visszatérek.

A bírálat másik lényege: színházunkban a szervezethez és tervszerűségnek a hiánya. Bőven igaza van a bírálatnak. Ezzel kapcsolatban egy dolgot szeretnék elmondani. Újabban barátaim, vagy kollégáim egy furcsa szerepet vállaltak magukra, olyanformán, hogy megvédjenek a párt bírálatával szemben. Itt a társulati ülésen kell megmondanom a következőket: ennek a pártnak én 1942 óta vagyok a tagja. Ennek a pártnak az irányvonalával és a bírálatával teljesen egyetértek. De meg tudnám for-

⁵⁷ Az irat eddig nem bukkant elő.

dítani a védelmemre kelők gondolatát. Van itt egy ember, aki azért is felelős, hogy a színház dolgozói évek óta nem kaptak prémiumot. Ebben az esetben biztosan látnánk mozgást a társulatban. Miért nincs ebben a színházban prémium, és miért van a másik színházban? Nos, mi olyan tervszerű, szervezett munkát akarunk végezni, hogy legyen prémium. Akármennyire is volt Tragédia-bemutató, mi nem gondoltunk a szeptemberi bemutatóra, holott tudtuk, hogy a Katona József Színház műsorát fel kellett volna frissíteni. Így kénytelenek voltunk erre az évre póthitelt kérni a Minisztériumtól, ami nagyon kellemetlen és rossz, s a köz érdekét sem szolgáltuk vele.

Szeretnénk nagyon komolyan nekifogni a munkának. Ebben nagyon segített a mi pártszervezetünk munkája. A XX. században semmiféle intézménynél nem hiányozhat az erős pártszervezet. És mi ezzel a pártszervezettel is igyekszünk megjavítani a viszonyunkat, megtárgyaltuk a problémákat a taggyűlésen, többen hozzászóltak és ez a jövőben is így lesz. Komoly segítséget jelentett Bakos elvtárs munkája. Igyekszik az emberekkel a kapcsolatot megkeresni, hogy valóban reálisan ítélje meg a helyzetet. Megvitattuk a bírálatot is és a műsortervet is.

A színház vezetősége egyöntetűen elismerte a bennünket ért bírálat helyességét.

Milyen viszonyban vagyunk a Minisztériummal? Mondhatom nyugodtan, hogy jó viszonyban vagyunk. A minisztérium is kéri a rendszeres munkát, kéri az 5 éves tervet és kéri a demokratizmust színházunkban. Részletkérdésekben vannak és lesznek is viták, de ha az alap ilyen jó, akkor biztosítva van az együttműködésnek a lehetősége.

Mi magunk teremtsünk rendet és mi ezt a rendcsinálási munkát kezdtük el.

Rátérek az 5 éves terv célkitűzéseire. Több aggályos kérdés hangzott el, hogy színházunk 5 éves műsortervet készít. Pl. hogyan lehet egy színházban 5 évre tervezni? A művészekben lesz-e elég feszültség és meglesz-e a kellő láz?

Szeretném azt mondani, ha jól megvizsgálják az 5 éves műsortervünket, akkor láthatják, hogy ez a terv nem valami előre kitöltött, meghatározott műsor. A színház maibb tétele a lényeg. Új dramaturgiai műhely felállításával hogyan tudunk közelebb jutni a mához. Ezért mondom, hogy lényege ezeknek az arányoknak a megállapítása. Minden szorgalmunkat és képességünket befektetjük és ha figyelmesen elolvasták a műsort, akkor láthatják, hogy az a célunk, hogy az 5 éves terv végére 3 mai tárgyú magyar író darabját mutassuk be.

Hogyan kell az írókkal dolgozni? Milyen műhelymunkát kell végezni? Erre is van tervünk. Minden rendező mellett 2-2 fiatal író fog dolgozni. Ezeknek a fiatal íróknak a darabjait az Ódry Színházban fogjuk bemutatni. Új műhely-módszerekkel szeretnénk elérni, hogy ezt a tervet ki is tudjuk tölteni. Az a célunk, hogy a színház profilja egészséges legyen. A közönség azt akarja, hogy a darab a mához szóljon, még akkor is, ha klasszikus.

Emlékszünk még az 1953. évben a III. Richárd előadására. Mi nem akartuk kirobantani az ellenforradalmat. A darab szövegei viszont úgy hatottak, hogy az első 5 perc után nem tudtuk, hogy be tudjuk-e fejezni az előadást. Melyik darab az a klasszikusok közül, amely a ma emberéhez szól? Pl. Tartuffe, az Úrhatnám polgár, de pl. a Képzelt beteget nem fogadja úgy a közönség, mint pl. a Barbara őrnagyot.

Hogyan fogtunk hozzá a tervezéshez? Megnéztük az elmúlt 15 év műsorát. Megállapítottuk, hogy a klasszikusok terén jó volt a műsor. Mégis ez a műsor elég szűk volt. Inkább Shakespeare, Moliere színház lettünk, de a műsorból hiányzik más klasszikus mű. Ezt is szeretnénk pótolni és a görögöktől kezdve szeretnénk bevenni a műsorba. Ha valakinek erre vonatkozóan tanácsa van, szívesen elfogadjuk. Tíznel több olyan darab marad műsoron, amit már eddig is játszott a színház. Többek között a Tragédia, a Bánk Bán, de szeretnénk szélesíteni, még színesebbé tenni a műsort.

Az 5 éves tervet meg akarjuk csinálni. Az egész színház helyzetének vizsgálata alapján úgy találtuk, hogy időt kell nyernünk ahhoz, hogy valóban nívós színházat csináljunk. Rengeteget kell dolgozni az igazgatóságnak és a dramaturgiának. Mi szeretnénk olyan színházat csinálni, ahol a rendező megkaphatja egy fél évvel előbb a darabot, ahol a tervező legalább 3 hónappal el tudja készíteni a terveket. A színészek tudjanak a szerepekről. A fiataloknak olyan perspektívát kell adnunk, hogy egy művésznek, vagy pl. egy művésznőnek a Júlia szerepét akarjuk adni, tudjuk, hogy milyen szerepet kell fejlődése érdekében játszani.

Ezért érdemes dolgozni. Mi nem ígérünk itt hirtelen és gyors változást. De egy fél év alatt szeretnénk elérni, hogy pl. a tervezői 3 hónapos terminusból legalább egy hónapos perspektíva legyen.

Ez a műsorterv, nem végleges terv. Mi az arányokat terveztük meg. Ha jól végeztük el munkánkat, akkor olyan változtatásokat eszközölhetünk, hogy pl. 3 új, jó magyar darabot mutattunk be.

1962-63. év az jubileumi év. A Nemzeti Színház 125 éves fennállásának éve. Világos, hogy a műsornak abban az évben főleg magyar klasszikus műsornak kell lenni. Vigyáznunk kell, hogy Az ember tragédiája addigra ne szoruljon javításra. Beszélünk Nádasdyval Bánk bán felújításáról.⁵⁸ Fel kell készülnünk a Csongor és Tündére.⁵⁹ Ezt az évadot magyarrá kell tenni.

Milyen szempontok vezettek még a műsorterv összeállításánál?

Közönségünknek a bírálata. A vígjáték és a tragédia aránya legyen jobb. Az összeállított terveket taggyűlésen megtárgyaltuk, s ott felmerültek különböző problémák. Reméljük, hogy most külföldön járt színészek beszámolnak külföldi tapasztalataikról. A taggyűlés egységesen is álláspontot foglalt amellett, hogy ezt a tervet meg kell vitatni.

A nyitó társulati ülésen volt egy olyan témáról is szó, hogy mi a társulat világnézete. Itt is tettünk bizonyos erőfeszítéseket. Az esti marxista egyetemre Almási, Czapkó, Sándor, Horváth, Szirtes, Tarsoly és Vadász beiratkoztak és gondunk lesz rá, hogy ne morzsolódjanak le. Szeretnénk ebben az irányban tovább is segíteni. Úgy hiszem ennek szükségességét nem kell bővebben magyarázni.

Beszéltünk Pártunk vezető elvtársaival. Marosán és Kállay elvtársak szívesen kijönnének a Nemzeti Színházba, hogy elmondják véleményüket az időszerű kérdésekről. Nem kell nagy propagandát csinálni, hogy a politikai közömbösség ellen harcoljunk. Szeretném idézni Cocteau mondását, amit Kálmán György is szívesen alkalmaz „Művészet az nélkülözhetetlen, de mire?”⁶⁰ Azért nélkülözhetetlen, mert ha mi lemegyünk Nagymágocsra, hogy milyen körülmények között kell a Darvas József által írt darabot játszani, megdöbbenett bennünket az emberek kultúrszomja. Nem elszigetelt jelenség, hogy a lakásban búboskemence van és televízió. A réginek és az újnak ez a keveredése, nemcsak a réginek és az újnak külsőségeiben, de az emberi lelkekben is. Pl. amikor megérkeztünk Nagymágocsra Varga Mátyás nem akart hinni a szemének, hogy a tszcs espressoja olyan, mint nálunk egy belvárosi espresso. Elterjedt az a hír, hogy a parasztság nem dolgozik. Ilyen nehéz össze még nem volt a parasztságnak, mint az idei. Bementünk a házba, meglátogattuk Gomolya Ferencet. Meglepett bennünket az egész család mérhetetlen érdeklődése a kultúra iránt. Megkérdeztük ezt az embert, hogy megbánta-e, hogy belépett a tsz-be. Azt válaszolta, hogy nem. Azelőtt az egész család látástól-vakulásig dolgozott.

⁵⁸ A *Bánk bánt* 1962. október 10-én mutatták be Major Tamás rendezésében.

⁵⁹ A *Csongor és Tünde* bemutatására 1962. május 27-én került sor Marton Endre rendezésében.

⁶⁰ Lásd a 62. jegyzetet.

Most is dolgoznak, de nem látástól-vakulásig és azelőtt sem volt szegény ember, de még soha ennyi minden nem volt a padlásán, mint most.

Ki kell az emberek kultúrszomját elégíteni. Szeretném, ha tartanánk ezt a komoly kapcsolatot vidékkel. Voltunk az elmúlt napokban Veszprémben, voltunk előadásokat tartani peremkerületekben. Úgy tartjuk, hogy a közönséggel való kapcsolat érdekében szükségünk van, hogy ilyen munkát is végezzünk.

Beszélni kell a színház fegyelmi kérdéséről. Azt hiszem ez valamit javult. Több jó és fegyelmezett előadás van, mint tavaly. Ha valóban jó az előadás, az nekünk boldogság. Mikor mi most Veszprémben voltunk, jól éreztük magunkat, nagyszerű volt a közönség és nagyon jó volt az előadás. Sajnos akkor előfordult olyan eset, ami miatt szégyenkeznünk kell. A bútoros Rigó becsípett, botrányt csinált. Ha valahová kimegyünk, akkor úgy kell viselkednünk, ahogy azt a Nemzeti Színház tagságától elvárják.

Törvényszéket állítottunk fel Marton elvtárs vezetésével. Reméljük, hogy minél kevesebbszer lesz szükség rá.

Legyen ez a mai társulati ülés munkaértekezlet. Szóljanak hozzá az itt felvetett kérdésekhez. Igényt tartunk a demokráciára és mindenki éljen vele.

Szólok egy pár szót a Művészeti Tanács tagjainak megválasztásáról. Ez a szavazás ne legyen formális. 14 nevet jelöltünk ki és hetet kell megválasztani. Komolyan mérlegeljék, hogy kiket választanak meg.

Az elkövetkezendő időben nagyon nagy munka áll előttünk. Darvas József darabjának bemutatása.⁶¹ Ez a darab mai darab. Kötelességünk ebből a Darvas-darabból jó előadást csinálni. Sok jó és szép van benne, érdemes vele foglalkozni, azonban valamivel rövidebbnek kell lenni. El fogunk menni ismét Nagymágocsra, találkozunk a darabban előforduló emberekkel. Arra kérek mindenkit, nyissák ki jól a szemüket.

Ezért van a terv, hogy élő mai, szocialista színházat csinálunk.

Halász elvtárs közli, hogy Major elvtárs beszámolója feletti vitát a szünet után kezdik meg.

⁶¹ Darvas József, *Hajnali tűz* (bem.: 1961. február 10. rend.: Major Tamás).

A szünet alatt a szavazók adják le szavazatukat a Művészeti Tanács tagjaira. A Szavazatszedő Bizottság tagjaiul Barsi Bélát, Brunner Lászlót, valamint Kalcsei Jánost jelölik ki.

A szünet után Halász elvtárs felkéri a szavazatszedő bizottság tagjait, hogy vonuljanak ki és számolják össze a szavazatokat. Kéri a Színház tagjait, hogy Major elvtárs beszámolójához minél számosabban szóljanak hozzá.

Ladányi Ferenc: Kedves Elvtársak! Major elvtárs beszámolójához szeretnénk teljes szívvel-lélekkel hozzászólni, a színház problémáival kapcsolatban. De most nagy az izgalom és a drukk bennem. Kb. 2 hete megkaptam a műsortervet. Ezzel kapcsolatban különböző kérdéseket felírtam magamnak, hogy megkérdezzem, de Major elvtárs legnagyobbreszt a beszámolójában meg is adta a választ. A színház műsortervét nagyon jónak tartom, nagyon izgalmas és olyan perspektívát látok, amely ha megvalósul, ha sikerül, csak díszére válik a színháznak. Ki kell hangsúlyoznom, „ha sikerül.” Ez nemcsak az igazgatóságon múlik, az múlik a színészeken, a műszakiak odaadó munkáján.

Major elvtárs az őt ért bírálatnál kapcsolatban szinte kikérte magának, hogy védelmezzék. Ezt azért tette, mert a Párt bírálta és ő párttag. Nincs szükség arra, hogy megvédjék a Párt bírálatával szemben. Amikor foglalkoztak a felsőbb szervek színházunkkal, nem csak itt a színházban beszéltek erről, de percekben belül elterjedt a városban a színházi területen, a rádióban, televízióban. Nagyon sokan ezt a bírálatot úgy magyarázzák, hogy Majornak „vége”. Volt olyan, aki feltette nekem a kérdést, hogy Major még itt van? Major elvtársat nem szükséges megvédelmezni a társulaton belül, de ha a színházon kívül hangzanak el Major elvtárral kapcsolatban ilyen megjegyzések, akkor azt hiszem, kötelességünk megvédeni.

Akik már résztvettünk különböző színházak 5 éves műsorterveinek elkészítésében – én magam a Madách Színházban csináltam ilyent –, átestünk azon a nehézségen, ami az 5 éves műsorterv összeállításánál felmerül. Én a magam személyében gratulálni tudok és kívánok erőt, egészséget, kitartást, munkakedvet, hogy ez a műsorterv valóban valóra váljék.

Felém is elhangzott sok olyan kérdés, amikor valaki sandán, kajánul odajött hozzám és feltette a kérdést, hogy „mondd, jól érzed magad te a Nemzeti Színházban”. Én neki is azt tudtam válaszolni, hogy „jól érzem magam.” Résztveszek a Tartuffe előadásán és remekül érzem magam abban az együttesben. Játsszom Az ember tragédiájában és különösen jól érzem magam az Irkucki történetben. Itt meg kell je-

gyeznem, hogy Major elvtárs díszletében nem éreztem azt az elismerést Marton elvtárs munkája felé. Marton Endre nagyszerű hangulatot tudott teremteni és az eredményt el is érte. Itt köszönöm meg idősebb és ifjabb kollegáimnak azt a hangulatot, amit a próbák alatt tanúsítottak. Tudom, hogy voltak viták, az alkotás lázában gőzöl az ember feje, de az eredmény a lényeg. Olyan együttes játszik a darabban, hogy estéről-estére érezzük, hogy a közönség átveszik tőlünk a hangulatot.

A terv megvalósításához az együttes hozzáállása is szükséges. Ha jól akarunk dolgozni, akkor el kell mondanunk problémáinkat, véleményünket.

A műsortervvel kapcsolatban hiányolom a romantikusokat. Ebben a műsortervben benne van ugyan Schiller, de hiányzik Lope de Vega. Gondolom, hogy a Nemzeti Színház sokkal jobban el tudná játszani Lope de Vegát, mint a Madách Színház. A Faustot a Vígszínház most fogja bemutatni és 3 év múlva mi is játszunk.

Szeretném, ha a színészek tudnák előre a szerepeiket. Így el lehetne kerülni a színészek megnyilvánulását, hogy pl. „nekem nincs perspektívám”. Legalább a főszerepeket közölje az igazgatóság a színésszel. Meg kell mondanom, engem is izgat ez a kérdés.

Nem tudom, hogy a gazdasági vezetés mennyiben tudja teljesíteni a darabok anyagi feltételeit. A Madách Színházban előfordult, hogy ez vagy az hiányzott a darabból, mert a gazdasági hivatal nem járult hozzá. A műsorterv anyagilag eléggé megterheli a színházat. Történt-e előkalkuláció, hogy mennyibe kerülnek a bemutatók. A díszlet- és jelmeztervezőnek meg kell tervezni a darabot és saját személyében felelős a terv betartásáért.

Major elvtárs által idézett Cocteau-szöveg pontosan így hangzik:

„Művészet nélkülözhetetlen, csak azt tudnám, mihez”. Nagyon szellemes ez a mondat, nekem is tetszik. A Nagyvilág utolsó számban van ez az idézet, melyet egy hosszú tanulmány, boncolgatás követ, de egy másik idézettel is kiegészíti, amely kétségbevonja, hogy a művészet nélkülözhetetlen. Mi hiszünk a művészetben, nélkülözhetetlennek tartjuk és igyekszünk meg is magyarázni, hogy mihez szükséges a művészet. Le kellene ülni és meg kellene vitatni ezt a cikket.⁶²

⁶² Ernst Fischer *A művészet funkciójáról* c. 1960-ban magyarul megjelent tanulmányában így szerepelt a Cocteau-idézet: „A költészet nélkülözhetetlen – csak tudnám, mihez” (Nagyvilág 1960/12., 1852–1857). Fischer is a művészet nélkülözhetetlensége mellett érvelt, mint írta „a művészet nélkülözhetetlen volt, ma is az, és az is marad” (1852). Fischer írását Illés László *Ernst Fischerről* c. magyarázata követte (Nagyvilág 1960/12., 1857–1858). Major és Ladányi felszólalásait Aczélnek a Művészeti Szakszervezetek Szövetségének IV. kongresszusán tett kijelentésére adott válaszokként értelmezhetjük. Lásd az 50. jegyzetet.

Teljes mértékben aláírom Major elvtárs véleményét a Darvas-darabról. A darab jó, de fontos, hogy a társulat úgy álljon hozzá ehhez a darabhoz, hogy szép előadás legyen. Az egyik legjobb szerepet játszom benne. De nagyon jó lett volna, ha még az olvasópróba előtt beszélhattünk volna az íróval. Meg kell mondanom, hogy a II. és a III. felvonás nem tudott annyira elragadni, mint az I. felvonás hangulata. Ha nem is akarjuk befolyásolni az író, de mi, akik gyakorlatban megvalósítjuk a darabot, biztosan tudnánk egy-két jó ötletet adni.

Ezután Ladányi Ferenc erőit és kitartást kíván az 5 éves műsorterv megvalósításához.

Varga Mátyás: felszólalásában annak a véleményének ad kifejezést, hogy a művészeti fejlődés mellett a színház technikai fejlesztése is nagyon fontos. Jó és szép előadást csak akkor lehet produkálni, ha a színháznak megvannak a technikai, műszaki előfeltételei.

Forgách István: Nem értem, hogy a hallatlan izgalmas napirendi ponthoz miért akad el a hozzászólás áradata. Major elvtársat bírálata érte és az 5 éves műsorterv is igen érdekes. Engem mind a kettő nagyon érdekel. Én azt hiányolom, hogy a színház a tervbe miért csak két magyar darabot vett be és miért nem hármat. Ez persze a dramaturgiának fokozottabb munkát jelentene, de mi szívesen vállaljuk. A közönség a saját életét lássa a színpadról, igazi élő színház legyünk és ne múzeum. Most 8 fiatal magyar íróval foglalkozunk.

Miért nem szólnak hozzá a színház tagjai a Major elvtársat ért bírálatához? Az igazgatóság tagjai miért nem mondják el véleményüket. Nekik is felelősségük van a színházzal szemben. Marton elvtárs mint főrendező, Berczeller elvtárs mint igazgatóhelyettes. Volt olyan időszak, amikor az igazgatóság és a dramaturgia között nagyon laza volt a kapcsolat. Eredményeikről és a hibákról bőven kellene beszélni. Ezzel nagyon sokat segítenének az elkövetkezendő munkánkhoz.

Marton Endre: Nem azért álltam fel, mert Forgách elvtárs provokált. Úgy érzem, hogy olyan szempontok merültek fel, amit itt megtárgyaltunk, s amelyről Major elvtárs beszámolt, amelyet az Igazgatóság nagyon komoly és több órán át tartó vitája alakított ki.

Egyetértek a Major elvtárs által felvetett problémákkal. A múltban és nagyon sokszor még most is provokálnak a színház tagjai, amivel én nem értek egyet. Itt kell megmondanom, hogy ezeket a dolgokat én minden esetben elmondtam Major elvtársnak. A műsortervet nagyon izgalmasnak tartom. Megértem, hogy olyan nehezen szólnak hozzá. Ladányinak igaza van. Az igazgatóság idehozott egy nagy ajándékot, a műsortervet és az elmúlt évek különböző nehéz vezetőségi problémája után ez

a társulati ülés nem talált olyan nagy megértésre. Sorsdöntőnek tartom ezt a társulati ülést és ezt érzik majd a színház tagjai is. Ha nehezen és nagyon keservesen is, de megindult az igazgatóságon belül egy olyan munka a színházat ért bírálat következtében, amely úgy néz ki, hogy nagyon sok munkával eredményt tudunk elérni. Nem olyan egyszerűen dobódott ide ez a műsorterv. Kívülről-belülről dolgoztunk. Volt vita a romantikáról és van vita továbbra is. Major elvtárs nem azt mondja, hogy nem szereti a romantikát, ezért a színház ne játsszon romantikus darabokat. Eljártunk a Rómeó és Júliát, de nem úgy, hogy kiöljük belőle a romantikát.

A dramaturgiának az volna az egyik feladata, hogy felkutassa a magyar hagyományoknak megfelelő magyar klasszikusokat. Az ember tragédiája, Bánk bán, Csongor és Tünde – még mindig nem eléggé képviseli ez a terv a haladó magyar hagyományokat. Nagyobb kutatómunkával fel kell fedoznunk ezeket a magyar drámákat. Ehhez a társulatnak is hozzá kell járulni. Itt nem arról van szó, hogy szavazzunk egy műsor felett. Szervezetlenség van a színházban és ezért ért bennünk bírálat. Hogyan akarjuk modernizálni műszakilag a színházat és milyen a gazdasági alap? A gazdasági alap elbírja-e a bemutatók költségeit? Ezekről mind kellene beszélni. Nagyon sajnálom, hogy a Csiky-darab szereplői nincsenek jelen. Ilyenfajta társulati ülés havonta meg fog ismétlődni, ahol mindenki elmondhatja problémáit. Sokan vannak, akik azt mondják „ehhez nem értek”, „az ifjúság miért nem szól hozzá”. Pedig későbbi beszélgetésnél kitűnik, hogy nagyon is sokat értenek ahhoz, hogyan kellene jó színházat csinálni.

A fegyelem kérdéséről is feltétlenül kell beszélni. Ez a feladat nem népszerű, mégis vállaltam. Nagyon fontos volna a fegyelem kérdésében, hogy ne legyen olyan sok fegyelmi ügy. A színház munkája nem viseli el az előadásokról, próbákról való kétséget. Így meglazulnak az előadások. Legnagyobb probléma a fiatalok fegyelmi kérdése. Itt van a főiskolások ügye, akik ellen drákói szigorot alkalmaztunk. A fegyelmi tárgyaláson a főiskolások mindig valamelyik művészünkre hivatkoznak. Nekünk kell vigyázni arra, hogy pl. az Antonius és Cleopátra előadáson ne karórával jöjjenek be a színpadra, ne maradjon rajtuk a nylon harisnya.

Ha egy művész azt látja, hogy a főiskolás festetlenül jelenik meg a színpadon, akkor szólania kell neki. Nem az a célunk, hogy ezeket a főiskolásokat büntessük, az a célunk, hogy neveljük őket. Tanulják meg, hogy mit kell végezniük. Nem tudom, hogy a fodrászat hogy van megszervezve. Példátlán, hogy a hajak kilátszanak. Pl. vita van az öltözködéssel, hogy a növendék azt mondja „ezt a ruhát nem veszi fel.” Vagy pl. maga helyett mást küld le a színpadra. Ez aztán azzal jár, hogy itt a színházban is fegyelmit kap és a főiskolán is.

Az 5 éves műsortervet hosszú munka előzte meg. Tudomásul kell venni, hogy itt új alapokon akarjuk egyrészt megőrizni a nagy eredményeket és tovább menni az elkövetkezendő években. Ez nem azt jelenti, hogy percek alatt megváltozik minden, hosszú hónapok kellene ehhez. A társulat segítsége kell, és jó munkával, az ügy szeretetével foglalkozzanak a problémákkal.

Halász Kálmán felkéri a szavazatszámoló bizottságot, hogy a választási eredményeket közölje.

Kalocsai János jelenti: 120 szavazattal bíró tagjából 78 szavazó adta le szavazatát, melyből 77 érvényes, 1 érvénytelen.

Eredmény a következő:

1.) Bessenyei Ferenc	58 szavazatot kapott
2.) Kállai Ferenc	54
3.) Maklári Zoltán	53
4.) Básti Lajos	46
5.) Várkonyi Zoltán	46
6.) Mészáros Ági	41
7.) Ladányi Ferenc	40
8.) Lukács Margit	40
9.) Ungvári László	38
10.) Berek Katalin	29
11.) Mátyai Lajos	28
12.) Gózon Gyula	26
13.) Somogyi Erzsébet	25
14.) Olty Magda	15

Tekintettel arra, hogy a 7. és 8. helyen lévő tanácsstagok egyforma szavazatot kaptak, ezért a szavazatszedő bizottság javasolja, hogy a Művészeti Tanács 8 tagból álljon.

Az igazgatóság és a tagság elfogadja a javaslatot és így a Művészeti Tanács választott tagjai a következők:

Bessenyei Ferenc	Várkonyi Zoltán
Kállai Ferenc	Mészáros Ági
Maklári Zoltán	Ladányi Ferenc
Básti Lajos	Lukács Margit
Ezután Major elvtárs válaszol a hozzászólásokra:	

Ha már tszcs darabot játszunk, nevezzük el színházunkat „Új élet” színháznak. Ilyen szellemben fogunk dolgozni. Nagyon jónak tartom az itt elhangzott felszó-

lalásokat. Azt hiszem, nőni fog az érdeklődők száma, mert a Művészeti Tanács tagjai elmondják véleményüket a Művészeti Tanácsban.

A műszakiak részéről örömmel üdvözölték a rendet. Úgy látom, hogy nem lesz irreális, ha azt mondom, hogy a tagoknak a többi része, a művészek is helyeslik ezt. Ezt a tervet mi a minisztériummal megvitátjuk. A Művészeti Tanács is beszámol a munkájáról. Még lesz módunk átnézni ezt a tervet. A végleges tervet közöljük a társulattal.

Ladányi Ferencnek nagyon köszönöm a felszólalását. A Pártban bírálat van. Vita van, utána határozatok vannak. Határozatok vannak és valahogy így fejlődünk. Vagy így áll valaki hozzá, vagy nem. Senkit nem kell megvédeni a Párttal szemben. Ha már itt tartunk, Kádár elvtárs beszédére hivatkozom, hogy a Párt mindenkinek az érdekében, az egész emberiség érdekében, minden becsületes dolgozó érdekében dolgozik és cselekszik. A Pártnak a jelentősége itt is megmutatkozik, hogy a párt-szervezetünkbe mind többen és többen jelentkeznek. Kispolgári állásfoglalás, hogy „megint kinyírnak egy embert”. „Kinyírhatja magát az ember saját maga”, de ezt a jogát mindenkinek meg kell adni. De nem mások fogják ezt megtenni. Azt köszönöm, ha a rémhírtérjesztőkkel szemben megvédenek.

Ladányinak és Martonnak a romantikusokkal kapcsolatban igazuk van. Egy ilyen lírai vallomást lehet tenni. Én nem nagyon szeretem a romantikát, de nincs jogom száműzni a színházból. A Romeó és Júliát nem tartom romantikusnak, hanem egy nagyon realista darabnak tartom, ami nagyon költői. Az Ármány és szerelmet viszont annak tartom.

Volt ennek a darabnak egy nemkívánatos sikere. A felfokozott szentimentalizmus volt, ami ezt a sikert hozta. Ez nem jelenti azt, hogy nem fogadjuk meg Ladányi javaslatát a Haramiák, vagy a Tell Vilmos esetében. Ezeknek rajta kell lenni a Nemzeti Színház színpadán, hogy itt mindenfajta stílus képviselve legyen. Ez vonatkozik a Hős falura is.

A Faust. Ez inkább jelzés a műsortervben. Pl. Moszkvában több színház ad elő egyforma darabot, a színházak szinte versenyeznek egymással. Ez nagyon egészséges dolog, összehasonlítás tekintetében.

Ezeket a problémákat megvitátjuk a Művészeti Tanácsban.

Megvitátjuk a szerepeket is a Művészeti Tanácsban is, de nem ígérem, hogy ez 2 héten belül megtörténik. Meglesz ebben a szezonban.

Ladányi közbeszól és elmond egy moszkvai élményt. A moszkvai Művész Színházban bevezették egy 4x4 méteres szobába, ahol egyedül ült egy szakállas ember. Kérdeztem, „mit csinál”. Azt mondta, hogy „olvas”. A falak köröskörül kigépelte darabokkal volt tele és mindegyikből kilógott egy sleifni. Kérdésemre azt mondta,

hogy a sleifnin azoknak a színészeknek a nevei szerepelnek, akiknek megfelel a darabban lévő szerep.

Major elvtárs folytatja válaszát a hozzászólásokra. Nagyon jó volt és köszöni Ladányi elvtárs közbeszólását. Valami ilyent itt is lehetne csinálni. A Művészeti Tanács tagjainak odaadjuk a darabokat, most elsősorban a Darvas-darabot és át fogjuk beszélni még ezen a héten.

Varga Mátyásnak igaza van. A jövőben tárgyaljuk az 5 éves fejlesztési tervet, esetleg építési kérdésekről is szó lesz.

Forgács Istvánnak az a válasz, hogy mi reális tervet készítünk. Olyan darabokat írtunk be a műsortervbe, hogy ha minden erőnket megfeszítjük, akkor ez a terv reális.

Marton elvtársnak tökéletesen igaza van és köszönetem érte. Az Irkucki történet nagyon szép előadás és nagyon nagy az öröm, hogy ilyen nagy sikere van.

Azt hiszem, úgy megyünk haza, hogy nem jöttünk el hiába. Szeretettel üdvözljük a Művészeti Tanács tagjait és részletesen beszámolunk a munkánkról.

Társulati ülést egy évben négyszer tartunk, munkaértekezleteket azonban többször is fogunk tartani, ahol megvitátjuk a bennünket érintő művészeti kérdéseket.

Halász Kálmán megköszönte a tagok részvételét a társulati ülésen és az ülést beárta.

Kmf.

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Társulati ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1960.
(1. doboz)*

Géppel írt tisztázata, aláírás és pecsét nélkül.

[15.]

„Fekete Gyula” jelentése Benedek Andrásról
és Mészöly Dezsőről a Belügyminisztérium
II/5-e alosztálya számára –
1961. március 9.

Belügyminisztérium

II/5-e alosztály

Adta: „Fekete Gyula”

Vette: Takács Tibor r.fhdgy

1961. március 9.

Tárgy: Benedek András és Mészöly Dezső

Jelentés

Budapest, 1961. március 9.

„Fekete Gyula” jelenti:

A Katona József Színház, Várkonyi Zoltán rendezésében, Németh László: „Bolyaiak” c. történelmi drámájának bemutatására készül.⁶³ A darab dramaturgia Benedek András!

A múlt hét végén Németh László elkészítette a darab egyik jelenetének újabb változatát, amelyet aztán az azt követő összemondó próbán Várkonyi Zoltán és a színészek egyöntetűen úgy ítélték meg, hogy ez a változat nem használható. Mivel erről Németh Lászlót tájékoztatni kellett, Várkonyi és Benedek megállapodtak, hogy este felkeresik Németh Lászlót a lakásán és meggyőzik őt arról, hogy az új jelenet ebben a formában nem használható.

Benedek András, nem várva be az esti személyes beszélgetést – nyilván régi barát-ságuk folytán – előre informálta Németh Lászlót a színházi álláspontról.

Este (III.6-án, hétfőn) a Mákvirágok előadása alatt várva, hogy Várkonyi az előadás-ban végezzen és Németh Lászlóhoz induljon – elmondta Benedek, hogy Németh László a tervezett változtatásról hallani sem akar, egyébként is az a véleménye, hogy

⁶³ Németh László, *A két Bolyai* c. darabjáról van szó (bem.: Katona József Színház, 1961. április 20. rend.: Várkonyi Zoltán).

őt a Színház becsapta, mert nem a kívánsága szerinti szereposztást alkalmazza, és úgy látja, hogy a darabot a Színház meg akarja buktatni, ezért arra készül, hogy a darab előadásához nem járul hozzá és azt visszavonja.

Benedek utalt arra, hogy Némethnek igaza van, mert a Színház kötelessége lett volna, hogy a szereposztási igényeket akceptálja.

Várkonyinak tudomására jutott, hogy Benedek előzetesen informálta Némethet és hogy Németh milyen álláspontot képvisel.

Ezt követően Várkonyi magával vitte a megbeszélésre Benedeket, aki nem akart jelen lenni ezen a megbeszélésen. (Ezt már Várkonyi mondta el másnap reggel a próba előtt Básti Lajosnak, Kálmán Györgynek és Czapkó Endrének az Apostolok eszpresszóban.)

A tárgyalás, mely éjjel ½ 1-ig tartott – azzal kezdődött, hogy Várkonyi közölte Némethel: tudomással bír álláspontjáról, de előre bocsátja, hogy Ő (ti. Várkonyi) azonosítja magát a darabbal kapcsolatban a Színház álláspontjával és nem vesz részt semmiféle „leszámolás”-ban. Ezenkívül felhívta a figyelmét Némethnek arra, hogy amikor elismeri Németh művészetét ugyanakkor saját magát is jó művésznek tartja. Tehát arra kéri Némethet, hogy mielőtt végleg állást foglal saját darabja ügyében, fontolja meg azt, amit hallani fog. Ezután felhívta a figyelmét Némethnek, hogy míg Ő 3 év alatt ír egy drámát, Ő 1 év alatt 3-at rendez.

Ezután az elvi bevezető után közölte Németh-el, hogy darabjának új jelenete használhatatlan, majd elmondta, hogy milyen módon kellene átírni. Németh ezután egyáltalán nem tiltakozott és belement az új elgondolásba, továbbá megígérte az átdolgozást.

Benedek mindezekhez egyetlen szót sem szólt. Elválásuk előtt Várkonyi – akinek az a nézete, hogy Németh Európa Arthur Millere lehetne, ha nem pumpálnák bele „tanácsadói a bolsevistáktól való félelmet és rettegést – Benedek előtt figyelmeztette Németh Lászlót, hogy „a művészetről rosszak a tanácsadói”.

Básti, Kálmán és Czapkó felháborítónak tartották, hogy Benedek a színház érdekeivel szembeni magatartást tanúsított Némethtel szemben, amikor őt előre informálta.

Básti és Várkonyi hangoztatták, hogy nem értik, miért tűri meg Major ezt az embert a színházban, holott köztudott, milyen kölcsönösen gyűlölik egymást. Majd arról

beszéltek, hogy évek óta az a javaslatuk, hogy Benedek helyett Mészöly Dezsőt kell a színházhoz hozni vezető dramaturgnak.

„Fekete Gyula”

Értékelés: A jelentés érdekes adatokat tartalmaz Benedek András tevékenységére és érdekes az is, hogy Mészöly Dezső neve felmerül utódként.

Utasítás: Az inf. utasítást kapott Lajtányi Évával kapcsolat továbbépítésére, aki Mészöly-el jóban van.

Takács Tibor r. fhdgy.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17378 – Jelentés, 1961. március 10. (165.)

Géppel írt tiszta szöveg, Takács Tibor sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

[16.]

„Fekete Gyula” hangulatjelentése a Belügyminisztérium
II/5-e alosztálya számára – 1961. március 10.

Belügyminisztérium

II/5-e alosztály

Adta: „Fekete Gyula”

Vette: Takács Tibor r.fhdgy.

1961. március 9.

Tárgy: Hangulati

Jelentés

Budapest, 1961. március 10.

„Fekete Gyula” jelenti

A Híradó és Dokumentum Filmgyárban most forgatják Marton Endre rendezésében a „Katona zene” c. nagy színes, játékfilmet.⁶⁴ A H.D.F. egyik gyártásvezetője, Winkler Júlia elmondta, hogy a gyárban sokan nem értik, hogy lehet, hogy a 6 milliós film rendezését egy olyan rendezőre bízták, akinek ez az első filmje életében. Mi biztosíték, hogy a film sikerül, hiszen Marton ebbeli hozzáértését még sohasem bizonyította be – kérdezik. Ugyanakkor azt sem értik, hogy mi teszi indokolttá annak a témájú filmnek színes import anyagon való forgatását.

Marton Endrét a H.D.F.-ben Várkonyi Zoltán mellé rendezőnek ugyancsak státuszba vették.

Véleményem szerint ez az érdekközösség úgy jöhetett létre, hogy „csereképpen” ezzel egyidejűleg megszűnt a Nemzeti Színházban a két rendező eddigi rendkívül éles rivalizálása.

„Fekete Gyula”

⁶⁴ A Marton Endre és Hintsch György (1925–2005) rendezte *Katonazene* c. filmről van szó. Bródy Sándor írása alapján a forgatókönyvet Marton, Hintsch és Bacsó Péter írta, a filmet pedig 1961-ben mutatták be.

Megjegyzés: A jelentés egy példányát Vásárhelyi elvtársnak adom át.

Takács Tibor r. fhdgy.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17378 – Jelentés, 1961. március 10. (166.)

Géppel írt tisztázott, Takács Tibor sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

[17.]

A Nemzeti Színház 1960/61-es évadjának értékelése – 1961. május 31.

Művelődésügyi Minisztérium
Színházi és Zenei Főigazgatósága
B u d a p e s t

A Nemzeti Színház 1960/61-es évadjának értékelése.

I.

A színház eredeti műsorterve az 1960/61-es évadra a következő volt:

Nemzeti Színház

1.) Madách Imre:	Az ember tragédiája ⁶⁵
2.) Arbuzov:	Irkucki történet ⁶⁶
3.) Darvas József:	Jelzőtűz ⁶⁷
4.) Tolsztoj:	Élő holttest ⁶⁸
5.) Shakespeare:	II. Richárd ⁶⁹

Katona József Színház

1.) Molière:	Úrhatnám polgár vagy ⁷⁰
Ben Jonson:	Az alchimista
2.) Németh László:	Bolyaik ⁷¹
3.) Jean Paul Sartre:	Az altonai foglyok ⁷²

⁶⁵ Madách Imre: *Az ember tragédiája* (bem.: 1960. október 14. rend.: Major Tamás).

⁶⁶ Alekszej Arbuzov: *Irkucki történet* (bem.: 1960. november 20. rend.: Marton Endre).

⁶⁷ Darvas József: *Hajnali tűz* (bem.: 1961. február 10. rend.: Major Tamás).

⁶⁸ Lev Tolsztoj: *Élő holttest* (bem.: Madách Színházban, 1961. április 21. rend.: Grigorij R. Konszkiij).

⁶⁹ Shakespeare drámáját nem mutatták be.

⁷⁰ Molière: *Úrhatnám polgár* (bem.: Katona József Színház, 1960. október 28. rend.: Horvai István m.v.).

⁷¹ Németh László: *A két Bolyai* (bem.: Katona József Színház, 1960. november 29. rend.: Várkonyi Zoltán).

⁷² Sartre darabját a Nemzetiben nem mutatták be. Csak 1964-ben állították színpadra Szegeden Kormos István rendezésében (bem.: Szegedi Nemzeti Színház, 1964. március 7.). A Nemzeti viszont játszotta a *Főbelövendők klubja* c. drámát (bem.: Katona József Színház, 1956. január 27. rend.: Marton Endre).

- 4.) Gyöngyösi fiatal magyar szerző • Gyűrű és gyász c. darabja⁷³
 5.) Irwin Shaw: Szelíd emberek⁷⁴
 Tartalékban:
 Synge: A nyugati világ hőse⁷⁵

2.) Az eredeti műsortervhez képest néhány változás történt. A Nemzeti Színház ragaszkodott az eredeti műsortervhez, de az ötödiknek jelzett Shakespeare-darabot, a II. Richárdot nem mutattuk be. Ennek oka az volt, hogy egyrészt a Shakespeare-ciklus bérleteinek az idei évadra való meghirdetésével a színház vezetősége úgy látta, hogy a repertoár túlságosan Shakespeare irányában torzul, mert pl. Az ember tragédiája és az Irkucki történet bemutatásáig a színház műsorának felét a Shakespeare-darabok tették ki. Ezért úgy határoztunk, hogy a bérlet-plakátunkon meghirdetett Oedipus királlyal fogunk szeptemberre felkészülni.⁷⁶ A bérleti előadásokat e nélkül az utolsó bemutató nélkül is teljesítettük. Már itt szeretném megjegyezni, hogy a színház az elkövetkezendő évadban jobban szeretne felkészülni az egyes darabok, különösen az új magyar darabok bemutatójára. A Nemzeti Színházban Darvas József darabjának bemutatója a próbák alatt is folyó dramaturgiai munka miatt meglehetősen elhúzódott. Ugyanez vonatkozik a Katona József Színházban Németh László: Két Bolyai c. darabjára is. Tehát az utolsó bemutató elmaradásának másik oka az, hogy a magyar darabokkal próba közben is kellett dramaturgiailag foglalkozni.

A Katona József Színházban Molière: Úrhatnám polgár c. vígjátékát és Németh László: Két Bolyai c. drámáját az eredeti tervek szerint mutattuk be. Shaw: Barbara őrnagy és Csiky: Mákvirágok c. színművének bemutatása nem szerepelt az eredeti műsoron. Jean Paul Sartre darabját, Az altonai foglyokat hosszas elvi megrendelés alapján, a Művelődésügyi Minisztériummal való egyetértésben vettük le a műsorról, mert antifasiszta témája szerint ugyan alkalmas lett volna bemutatásra, de egzisztencialista irányzata miatt a darab helyes tartalmi célkitűzése ellenére elálltunk a bemutatástól. Hasonlóképpen Irwin Shaw darabját a Művelődésügyi Minisztériummal egyetértésben nem mutattuk be ebben az évadban, különös tekintettel arra, hogy más színházak hoztak új, bár kritikai hangú és magas színvonalú, de lényegileg pesszimista világnézetű színműveket és úgy gondoltuk, hogy a budapesti színházak összműsorának képe szempontjából helyes volt, hogy az Irwin Shaw darabot

⁷³ Gyöngyössi Imre színművét *Csillagok órája* címen mutatták be 1963-ban (bem.: Katona József Színház, 1963. február 8. rend.: Lengyel György m.v.).

⁷⁴ A Nemzeti nem mutatta be, de 1962-ben játszotta a József Attila Színház Egri István rendezésében (bem.: 1962. január 13.).

⁷⁵ John Millington Synge darabját *A nyugati világ bajnoka* címmel mutatta be a Nemzeti (bem.: Katona József Színház, 1961. december 19. rend.: Várkonyi Zoltán).

⁷⁶ Szophoklész, *Oedipusz király* (bem.: 1962. március 16. rend.: Marton Endre).

nem mutattuk be. A Barbara őrnagy bemutatójára azért is került sor, mert a Katona József Színház repertoárja az évad elején meglehetősen kimerült és a közönség szórakoztató darabot, vígjátékot kért tőlünk. Az évad elején több ízben találkoztunk a SZOT képviselőivel, az egyes üzemek közönségszervezőivel, akik sürgették a magyar drámai haladó hagyományok ápolását. Ily módon került sor Csiky: Mákvirágok c. színművének bemutatására. A Katona József Színházban tehát a műsorváltozás oka egyrészt a dramaturgiai felkészületlenség volt, másrészt a közönség fentebb kifejtett igénye. Azt hisszük, hogy a változások műsorunknak nem ártottak, hanem használtak. Természetesen nem a dramaturgiai felkészületlenségre, hanem a műsor összképére vonatkozóan.

Meg kell említeni még, hogy évek óta készülődünk a Bánk Bán felújítására. Erre a munkára a darab rendezésére évek óta készülő Nádasy Kálmánt kértük fel, aki azonban az elmúlt évadban operaházi igazgatóvá történt kinevezése miatt egyéb elfoglaltsága miatt halasztást kért. Ígéretet kaptunk tőle, hogy az elkövetkezendő évadban nagy klasszikus drámánkat újrendezi.⁷⁷ Synge: A nyugati világ hőse c. darabját az elkövetkezendő évadra is napirenden tartjuk.

Mindent összevetve Az ember tragédiája új beállításának, világnézetileg tisztázott színrevitelének nagy sikere, az Irkucki történet vártnál nagyobb közönségsikere, az Élő holttest egyenlőre egyre növekvő művészi sikere és látogatottsága, Németh László: Két Bolyai c. drámájának várakozásunkat felülmúló viszhangja, úgy hisszük, pozitív eredményei műsorunknak. A Darvas-darab annak ellenére is bizonyos eredménynek számít, hogy a darab második része dramaturgiailag sematikus és a figurák fejlődése a második részben lélektanilag nem kellőképpen indokolt. Az Úrhatnám polgár kissé vontatott és közepes előadására már nem vagyunk túlságosan büszkéek. A Barbara őrnagy elnyerte a közönség tetszését. Azt hisszük, műsorösszeállítási törekvésünk kifejezi a színház hármasszínvonalát: a mai életéről szólni a közönségnek, az Irkucki történet üzenetet hoz az elkövetkezendő szocialista társadalom által felvetett új kérdésekről és konfliktusokról, másodsorban a magyar klasszikusok, harmadszor a külföldi nagy klasszikusok közkinccsá tétele. Németh László esetében komoly kultúrpolitikai sikernek gondoljuk, hogy az író ezzel a darabjával is közeledett hozzánk, annak ellenére, hogy a drámában nem olyan mélyen elemezte a társadalmi összefüggéseket a két nagy magyar tudós tragikus összeütközésében, mint szeretnénk volna, de a mű magas színvonala, népszerűsége és nem utolsósorban felénk szóló pozitív megnyilatkozásai alkalmasak arra, hogy Németh László új, máról szóló darabjal jelentkezzen az elkövetkezendő szezonban.⁷⁸

⁷⁷ Katona József, *Bánk bánját* végül 1962. október 12-én mutatták be Major Tamás rendezésében.

⁷⁸ Ez lett aztán az 1961/62-es szezonban *Az utazás* c. előadás (bem.: Katona József Színház, 1962. május 11. rend.: Major Tamás).

3.) A színház, mint a fentebb leírtakból is kitűnik, nem ért el olyan eredményt a magyar drámairodalom, különösen a mai magyar drámaéletrehozásában, mint szeretne volna. Természetesen tudjuk azt, hogy minden erőfeszítésünkkel ezen a ponton kell munkánkat erősíteni. Annál is inkább, mert a közönség igénye napról-napra nő és egyre kevésbé lehet gyenge színvonalú vagy sematikus darabokat bemutatni még akkor sem, ha azok esetleg valóban érdekes mai témát ragadnak meg. A veszély nagyon nagy. Lehetetlen, hogy a színház műsora két részre szakadjon, egy kevésbé vonzó, de politikai fontos, mai színmű irodalomra és másik oldalon a sokkal jobban vonzó, mai címszó alatt jelentkező, de lényegileg polgári, felszínes drámairodalomra, vagy lélektanilag magas színvonalon kidolgozott, de a társadalmi kérdések megoldására irányt nem mutató pesszimista, nyugati darabokra, vagy az úgynevezett szórakoztató műfajra. A mai daraboknak tehát pszichológiailag kidolgozottaknak kell lenniük, el kell kerülnünk azt a veszélyt is, hogy társadalmunk egyes felszínen mutató jelenségeit a szocializmus fejlődésének igazi realitásából kiszakítva vigyük a közönség elé és így hamis képet adjunk mai életünkről. Ugyanakkor szakítanunk kell a sematizmussal, a lakkozással és a problémátlan optimizmussal. Éppen ezért a magyar írókkal való foglalkozás közben legfontosabb feladatunk az, hogy amit bemutatunk, kész, kidolgozott és vonzó legyen. Erre a legtöbb tanulságot Darvas József darabja szolgáltatta, melynek bemutatásával éppen azért siettünk, mert témájánál fogva úgy gondoltuk, hogy konkrétan segítheti a falu szocialista átszervezését. A darab premierjét tovább halasztani nehéz lett volna, hiszen már Darvas József művének elkészültkor más volt a helyzet az országban, mint amiről a darab szólt. Ennek ellenére a mezőgazdasági dolgozók, tsz-parasztok szívesen fogadták az előadást, de ők is észrevették, hogy az általuk jónak talált I. és II. felvonás után a megoldás nem igazi, nem reális. Színházunknak a dramaturgiai munkában tehát elsősorban időt kell nyernie. El kell érni azt, hogy a darab rendezője az íróval együtt dolgozva ne engedjen semmiféle sürgetésnek és a rendező példányt lehetőleg kész állapotban vigye az első próbákra. Ez nem jelent annyit, hogy bizonyos kisebb változásokat próbák közben ne eszközöljünk, de összezsapott, meg nem oldott részletekkel színdarabot elfogadni nem lehet. Az a véleményünk, hogy a jövőben inkább elhalasztjuk az ilyen művek bemutatását, még akkor is ha esetleg a közvélemény jogosan sürgeti az új magyar darabot, de tökéletesebb formában visszük a közönség elé.

Németh Lászlóval kapcsolatban meg kell mondanunk, hogy nagyon nehéz dramaturgiai munkát végeztünk. Egyrészt a szerzőt sikerült rávennünk arra, hogy a darab Kortársban is lekötött első változatával ellentétben,⁷⁹ amelyiknek tagoltabb

⁷⁹ Németh drámája *Apai dicsőség* címmel három részben jelent meg a Kortársban (1961/1., 90–112; 1961/2., 180–206; 1961/3., 362–378). A dráma publikálását megelőzően már írt egy műhelytanulmányt is a témáról: *A Bolyaiak drámája* (Kortárs 1960/3., 315–338).

epikusabb formáját nem tartottuk szerencsésnek, Németh László az anyag felhasználásával klasszikusabb formájú, így sűrítettebb jellemrajzban és dramaturgiai felépítésében való változtatást írja meg. Mikor ezt elértük, akkor elég hosszas viták után, a darab rendezőjével, Várkonyi Zoltánnal együtt vettük rá a szerzőt a rövidítések megtételére és a darab további egységének fokozására, az egyik szabad ég alatt lejátszódó jelenetnek bevitelére a Bolyaiak szobájába és a dráma befejezésénél egy felesleges figura kihagyására. Itt kell megemlítenem, hogy a magyar szerzők a színházzal való együttműködésnek két egymással homlokegyenest ellenkező útját javasolják: Darvas képtelen egyedül dolgozni és majdnem minden egyes jelenetet, sőt ezen belül helyzeteket, szituációkat a rendezővel való munkától vár. Németh László viszont, és még néhány író azt vallja, hogy miután a szerző pontot tett utolsó mondata után, elvégezte munkáját és azon változtatni nem hajlandó. Úgy hisszük mindkét felfogás helytelen. A dramaturgiai munka fő részesének továbbra is a rendezőt tartjuk, de nem olyan gyakorlati beleszólással, mint azt Darvas kívánja, annál később darabokra van szükségünk. Viszont a tapasztalat azt mutatja, hogy Németh László darabjának is használt egyrészt a vele való előzetes megbeszélés, másrészt a rendezővel való közös munka.

További munkánk során tárgyaltunk Dobozi Imrével⁸⁰, Tabi Lászlóval.⁸¹ Ezek a megbeszélések még kezdeti stádiumban vannak. Illyés Gyulával a vitánk még nem záródott le. A szerző „Malom a Sédén” című darabját nem fogadhattuk el, annak a népi írókra jellemző nacionalista hangvétele miatt. A szerző a felszabadulás tényét nem elég reálisan, az akkori történelmi helyzet egyoldalú megítélésével tárgyalja. Éppen ezért egyes figurái, különösen a női főszereplő zavaros viselkedése miatt egy kissé a nemzeti egységet a „ha négy-öt magyar összehajol” stílusában tünteti fel. Ezen az alapvető hibán kérésünkre sem volt hajlandó változtatni, sőt művét beküldte a debreceni színműpályázatra, ahol az csaknem első díjat nyert. Közben olyan témával jelentkezett, amit tárgyalási alapnak sem fogadhatunk el. Gróf Teleki Lászlóról akar drámát írni, amelynek tartalma megítélésünk szerint egy kissé „az értelmiség tragédiáját” mutatná meg a történelmi idők viharában. Illyéssel a közeljövőben újra tárgyalunk egy új darab írásáról, de elvi engedményeket nem teszünk.

A színház dolgozott és tárgyalt fiatal írókkal. Ezek közül Sándor Iván darabját, amelynek pozitív hőse 1956-ban öngyilkosságot követ el, nem tartottuk bemutatásra alkalmasnak.⁸² A műsorban jelzett Gyöngyösi: Gyűrű és gyász c. darabjával, mint

⁸⁰ Dobozy Imrének az 1962/63-as évadban mutatták be a *Holnap folytatjuk* c. darabját (bem.: 1962. november 16. rend.: Marton Endre).

⁸¹ Tabi Lászlónak is az 1962/63-as évadban mutatták be a *A nagy mutatvány* c. darabját (bem.: Katona József Színház, 1962. november 30. rend.: Szendrő József m.v.).

⁸² „Első darabom [*A negyedik tanú*] egy főiskolai színinövendékről szólt, aki 1956 tragikus napjaiban, öngyilkos lesz. Búcsúlevelében elmondja életének, csalódásainak drámáját osztálytársai számára, akik aztán egy főiskolai órán helyzetgyakorlatként eljátszzák a búcsúlevelét tartalmát. [...] Nem bírják

kísérleti színművel Marton Endre foglalkozik. Kamondi Tóth László új darabjával pedig Várkonyi Zoltán.⁸³ Itt kell megjegyeznünk, hogy az írók között elterjedt az a helytelen nézet, hogy írásait, talán az eredeti mű védelme érdekében, a Kortársban megjelentetik. Darvas Józsefnek a Hajnali tűz megjelentetése, annak zavaros első formájában komoly kárt okozott.⁸⁴ Ugyanígy helytelenítjük, hogy Kamondi Tóth László a dramaturgiai munka befejezése előtt megjelentette darabját. Németh László esetében a helyzet más, mert ő a Bolyaiak teljesen más formájú első változatát, az átdolgozás szükségességének indoklásával együtt jelentette meg, az a jelenség azért káros, mert az írók türelmetlenségét tükrözi. Áll ez különösen a fiatal nemzedékre, akik sietnek, irtóznak az elmélyültebb, világnézeti vagy lélektani dramaturgiai munkától és darabjaikat általában befejezettnak tartják. A fiatal írók darabjai közül most készítettük elő próbára Barnasin Anna: Napfogyatkozás c. darabját, amelyet Pethes György rendezésében az Ódry Színpadon az évad elején mutatunk be.⁸⁵ Itt sikerült a szervezővel Forgács István dramaturg és Pethes György rendező segítségével bizonyos változtatásokat elérni. A fiatal írók közül foglalkozunk még Tabák Endrével.⁸⁶

4.) Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a színház dramaturgiájának munkájával nem vagyunk megelégedve. A dramaturgok nem végezték el kellően sem az egyes írók felkutatásának munkáját, a folyóiratok olvasását tehetségek felfedezése és serkentése érdekében. A dramaturgia vezetőjével, Benedek Andrással még ízlésbeli és világnézeti véleménykülönbségünk is volt nem egyszer. Különösen áll ez az Illyés Gyulával és Németh Lászlóval való kapcsolatra, ahol nem annyira a színház érdekeit, mint inkább a szerzők célkitűzéseit képviselte. Forgács Istvánnal nem ez a helyzet. Ő a színház vezetőségének és rendezőinek világnézeti és művészi elveit képviseli, szorgalommal, de nem elég magas színvonalon. Nem tartjuk kielégítőnek a dramaturgia külföldi, szovjet vagy nyugati darabok iránti érdeklődését sem. Így alakult ki az a gyakorlat, hogy a színház műsorának összeállítására nem annyira a dramaturgia tesz javaslatot, mint a rendezők. Az ügynök halálára és a Salemi boszorkányok

végigjátszani a próbaszínpadon a nekik jutott sorsokat, amelyek mögött saját maguk, a kor, a történelem áll. A dobogón végül is egyetlen ember marad, a rendező-tanár, aki a búcsúlevelet elhozta, mert úgy döntött, hogy szembesíteni kívánja tanítványait önmagukkal, kortársaikkal és a színházért, egész „játékos jövőjükért” folytatott küzdelemmel” (Sándor Iván. *Írók, szerepek*, Magvető, Budapest, 1971. 8.). A Nemzeti Színház csak 1965-ben az Ódry Színpadon tervezte *A negyedik tanú* bemutatását, de az olvasópróba előtt leállították az előkészületeket. Sándor kisregényt írt a színdarabból, átadta a Magvető Kiadónak, de azt is visszautasították. (www.sandorivan.com)

⁸³ KAMONDY TÓTH László, *A szerelmek fűje* (Kortárs 1961/5., 718–763.). A darabot végül a Szegedi Egyetemi Színpad mutatta be, Daniss Győző és Paál István rendezésében.

⁸⁴ Darvas József drámája a Kortársban jelent meg 1960-ban (Kortárs 1960/12., 795–839.).

⁸⁵ Barnasin Anna, *Napfogyatkozás* (bem.: Ódry Színpad, 1961. szeptember 17. rend.: Pethes György m.v.).

⁸⁶ Tabák-darabot nem mutatott be a Nemzeti.

ra⁸⁷ pl. Marton elvtárs hívta fel a figyelmet. A szovjet darabokat is a rendezők, vagy a Színház vezetősége válogatta és válogatja ki. A műsor egyéb darabjait Várkonyi elvtárs hozta vagy javasolta. Az ötéves tervhez a dramaturgia meglehetősen eklektikus, lexikális összeállítással szolgált.

Úgy gondoljuk, hogy ezen a gyakorlaton sürgősen változtatni kell. Az előadandó színdaraboknál az előkészítő munka oroszlánrészét továbbra is a rendezőknek kell elvégezniük, de megfelelő személyi változással el kell érni a dramaturgia munkájának rendszeresebbé tételét és főként a teljes elvi és világnézeti egységet, amelynek akadálya Benedek András.

Az egyes külföldi darabok kiválasztásában komoly nehézségeink vannak. A Színháztudományi Intézet munkája sokat javult, de a tájékoztatóból még mindig képtelenek vagyunk kiválasztani a legjobb szovjet darabokat. Ennek nemcsak az az oka, hogy egy tartalomból, vagy egy rövid szinopszishoz esetleg még Shakespeare Othellóját is visszautasítanánk, mint rémdrámát, hanem az is, hogy az új szovjet darabok kiválasztásánál különösen vigyázni kell arra a különbségre, amely a szocializmust építő Magyarország és a kommunizmust építő szovjet társadalom fejlettsége között fennáll, és így egész más visszhangja lehet a mi közönségünk előtt egy-egy egyébként nagysikerű, vagy művészi megírt szovjet színműnek. Példa erre Arbuzov *Tizenkettedik óra*⁸⁸ című darabja, amelyik nagy művészi erővel ábrázolja mint történelmi tény a nap-korszak haszonélvezőinek haláltáncát, és azt a gyökeres, hirtelen fordulatot, amelyet a szovjet életben ennek az időnek lezárása hozott. Ezt a példát azért mondtuk el, mert 16 év alatt szerencsére csak kétszer, de már megégettük kezünket egyébként magas színvonalú, de nálunk ellenkező hatást kiváltó színdarabokkal, pl. egyszer Gorkij: *Szomov és társai* c. színművével,⁸⁹ az ellenforradalom után pedig közvetlenül Gorbátov *Egy éjszaka* című darabjának bukásával.⁹⁰ Ezért jelenleg személyes tárgyalásokon keresztül, nem utolsósorban a magyar színházi életet jól ismerő G. G. Konszky tanácsának figyelembevételével, vagy most a Vah-tangov Színház főrendezőjének vendégszereplésre való meghívásával igyekszünk a helyzeten segíteni.⁹¹ Azt hisszük, ez a járható út, a jövőben is sok előadást kell megnevezni és a szovjet barátaink által javasolt darabokat a Színháztudományi Intézetben nyersfordításban elkészíttetni.

A nyugati daraboknál a kiválasztás meglehetősen szeszélyes. Tudjuk azt, hogy ott se nagyon jó a termés. A legjobb írók műveit, Miller, O'Neill, Sartre használható darabjait stb. lassan kimerítjük. Most megbeszélést folytatunk egyrészt a Szerzői

⁸⁷ Arthur Miller, *A salemi boszorkányok* (bem.: 1961. október 11. rend.: Marton Endre).

⁸⁸ Alekszej Arbuzov, *A tizenkettedik óra* c. színművét a Békés Megyei Jókai Színház csak 1967-ben mutatta be (bem.: 1967. november 10. rend.: Miszlai István).

⁸⁹ Makszim Gorkij, *Szomov és a többiek* (bem.: 1953. április 3. rend.: Benedek Árpád).

⁹⁰ Borisz Gorbátov, *Egy éjszaka* (bem.: 1957. október 29. rend.: Várkonyi Zoltán).

⁹¹ Végül a meghívás nem jött létre.

Jogvédő Hivatallal, másrészt a Külügyminisztérium szíves segítségével követségekkel szeretnénk felvenni a kapcsolatot. Szükséges lenne azonban kommunista, haladó ügynökségekkel együtt dolgozni, mert pl. Franciaországban van néhány olyan drámaíró, akiknek színdarabjait politikai okokból nem mutatják be. Ezeknek létezéséről baloldali folyóiratokból értesülünk. Megjegyezni kívánom, hogy Artur Adamov sikeres drámaíró szeretne ellátogatni hozzánk egy Párisban előadhatatlan színművével. Szeretnénk vele kapcsolatot teremteni és ittlétének költségeit valamilyen módon fedezni.⁹²

Összefoglalva: baloldali ügynökségekkel, követségek útján, több folyóirat beszerzésével meg kell változtatni azt a szeszélyes darabválasztási módot, ami most van gyakorlatban, hogy az egyes fordítók hónapok alatt hozzák a bemutatandó színművet s természetesen mindjárt a fordítás jogára is igényt tartanak.

5.) A Nemzeti Színház továbbra is a mai magyar és külföldi, a magyar klasszikus drámairodalom remekeit akarja a közönség elé vinni. A színház szeretne modernebb, maibb művészeti intézmény lenni, anélkül azonban, hogy az álmodern divatokat követné. A realizmus talajáról eltérni nem akarunk. A drámairodalomban is a társadalmi valóságot híven tükröző, lélektanilag mélyen elemzett és igaz színműveket akarunk színpadra vinni és a különböző formai törekvéseknél a tartalomtól akarunk kiindulni.

Már fentebb kifejtettük, mindehhez elmélyültebb munkára, időnyerésre van szükségünk, hogy a darabokat későbbi állapotban, magasabb színvonalú előadásban tudjuk a közönség elé vinni. Az új nyugati daraboknál is az olyan színműveket szeretnénk figyelembe venni, amelyek nemcsak a fennálló kapitalista rendszer psziszimista kritikái, bár bizonyos esetekben ezek is hasznosak, de amelyek nem hagyják figyelmen kívül korszakunk legreálisabb konfliktusát: a két világrendszer küzdelmét, és amelyek a történelmi felismerés alapján nagyon is elérhető célként és megoldásként a szocializmus ügyének terjedését és győzelmét hirdetik. Többek között ezért is kívánunk pl. a francia irodalomból Adamovval, Arnould-al foglalkozni és ezért tartjuk elégségesnek pl. az eddigi bemutatott Osborne-daraboknak, vagy egyéb anarchista módon társadalomkritikát gyakorló színműveknek eddigi bemutatását.

A klasszikusoknál fontosnak tartjuk az eddigi jó eredmények mellett, a nagy realista hagyományok ápolása mellett a repertoár bővítését és az eklektikus darabkiválasztási mód megszüntetését. Ezért műsorra ebben az évadban Shakespeare művei közül az eddig ismert, vagy általunk játszott darabok helyett a nagy költő életművének egy közönségünk által kevésbé ismert alkotását, a „Minden jó, ha jó

⁹² *A harag éjszakái – Modern francia drámák* (Európa, Budapest, 1965.) címen jelent meg egy antológia 1965-ben, Cocteau, Giradoux, Salacrou, Sartre, Ionesco és Adamov írásaival. A Korszerű Színház c. sorozatban viszont már a következő évben, 1966-ban, kiadták Adamovnak a *Túl az abszurd színházon* (Színházi Intézet, Budapest, 1966) c. művét.

a vége” c. vígjátékát tűztük, amelyben az eddig elhanyagolt shakespearei humanista nő, a nők egyenjogúsításáért vívott harc, az emberi értékeknek a társadalmi korlátokkal való szembehelyezése az új, az eddigi Shakespeare-műsorral szemben.

A színház műsorában szereplő Csongor és Tünde⁹³ folytatása akar lenni annak a dramaturgiai és rendezői munkának, amelyet Az ember tragédiája újraelemzésével kezdtünk el és amelyik a műből kiindulva igyekszik megtisztítani a klasszikus műveket az idők folyamán rájuk rakódott téves értelmezéstől.

A színház műsortervének fejlesztésére szolgál Móricz Zsigmond: Kivilágos kiviláradtig című kisregényének színpadra alkalmazása érdekében végzett dramaturgiai munka is.⁹⁴

A Németh Lászlóval folytatott tárgyalásoknál igyekszünk az író a mai élethez közelebb hozni, aki erre szívesen vállalkozik. Legfontosabb feladatunknak tekintjük, hogy június hónapban felkészüljünk az első szeptemberi bemutatókra, hogy így, erőnket jobban elosztva jobban tudjunk foglalkozni az írókkal.

II. Színházművészeti értékelés.

A Nemzeti Színház játéktílusában realista színház akar maradni és egyre inkább harcolni kell a modernkedő formalista divatok ellen. Az egyes előadásokon továbbra is komoly lélektani elemzéssel igyekszik emberi figurákat kimunkáltan színpadra állítani. Az egyes előadásokra való készülés közben nagy súlyt helyez arra, hogy a színészek szerepükben ne csak az általuk eljátszandó figurát és a darab emberi mondanivalóját keltsék életre, hanem hogy a művészek minden szerepükben fejlesszék tehetségüket, színesebbé váljanak és egyre inkább igyekezzenek megszabadulni modorosságaitól, bevált eszközeiktől. Ugyanakkor harcolni akarnak a színház rendezői a naturalizmus még bőségesen meglévő jelenségeivel szemben. A fent említett reális alapon minden darabnak szeretnénk megkeresni a mondanivalónak megfelelő stílusát, harcolni a sematikus megoldások, szentimentalizmus, az önmutogatás ellen. Szeretnénk éppen ezért legyőzni azt a téves hiedelmet, hogy a szerepeket túlzottan a színészek egyéniségéhez osszuk ki. Egyik legnehezebb megoldandó feladatunk a díszletek naturalizmusa elleni közdelem, mert különösen a Shakespeare-ciklus előadásai alatt derült ki, hogy ma már a túlméretezett, felépített, részleteiben is túlságosan kidolgozott színpadkép zavarja az előadást. Igyekeztünk a színpadi játéktereket egyszerűsíteni, a színpadi zsúfoltságot megszüntetni, de itt még sok a tennivaló. Tapasztalatunk azt mutatja, hogy a színházhoz szerződttetett díszlet- és jelmeztervezők elég nehezen fejleszthetők a modernebb színpadkép irányában,

⁹³ Vörösmarty Mihály, *Csongor és Tünde* (bem.: 1962. május 27. rend.: Marton Endre).

⁹⁴ Végül nem mutatták be.

akadály az is, hogy nálunk a díszleteknek és jelmezeknek nem ugyanaz a művész a tervezője. Éppen ezért az elmúlt évadban meglehetősen sok vendégművészt, köztük képzőművészt is meghívtunk. A színházi évad legdöntőbb és általunk sikeresnek tartott előadásai közé számítjuk Az ember tragédiája új bemutatóját, az Irkucki történetet, a Barbara őrnagyot, A két Bolyai előadását és az Élő holttestet. Kevésbé vagyunk megelégedve a Hajnali tűz, az Úrhatnám polgár és a Mákvirágok előadásának sikerével. Az ember tragédiájára eszmeileg alaposan felkészültünk és az előadás komoly eredményének tartjuk, hogy úgy hiszem, pontot tettünk a Madách művével a felszabadulás óta mindig jelentkező úgynevezett „jobboldali” siker fenyegető veszedelmére. A közönség nem ül be már úgy nézőtérre, hogy egy misztikus, fennkölt művet élvezzen, amelyet még mi sem tudunk kiirtani színházunk műsorából, mert abból kultúrbotrány lenne, és nem a falanszter jelenetre vár, hogy az előadás alatt ellenünk irányuló tapsokkal tüntessen. Úgy érezzük, hogy az új rendezés Madách szellemében sok, a Horthy-időszakban a műre ráakódott ideális sallangtól, vagy céltudatosan reakciós beállítástól fosztotta meg Az ember tragédiáját. Az előadás hatása most már olyan, hogy a közönség nem vet fel problémát, legfeljebb egyes kritikák vádolják „marxista-leninista” torzítással, vagy követelik a tragédia át-szellemültebb, oratóriumszerű bemutatását. Ezen az elképzelésen belül azonban bőven akad az előadáson javítani való. Éppen azért, mert az első előadás Szegedre nehéz körülmények között és túl gyorsan készült, az egyes figurák még élőbbé, modernébbé tétele, az általános drámai pátosztól való megszabadítása, – például Éva figurájának színesebb tételével – a történelmi képekben megjelenő Éva különböző figurájának megrajzolásával még adósok vagyunk. Hasonlóképpen nem vagyunk megelégedve a darab második szereposztásának elért színészi sikerével sem. A jövő évadban fejleszteni igyekszünk a színészi játékot. – xxx

Az Irkucki történet rendezői és játékbeli megoldását is sikeresnek tartjuk. Marton Endre – Hincz Gyula festőművész segítségével – szinte eszköz nélkül teremtett a darab mondanivalójához kifejező és művészileg megoldott színpadi képet, ahol a szereplők drámai összeütközésének és az egyes jelenetek művészi ízlésű elhelyezésének nyújtott lehetőséget. Ebben az előadásban sok művész ért el komoly fejlődést. Berek Katalin, Zolnay Zsuzsa, Kállay Ferenc, Szirtes Ádám, Horváth József és Ladányi Ferenc alakítására gondolunk.

A Barbara őrnagyot Várkonyi Zoltán jó dramaturgiai munkával, ízlésesen és a Shaw-i stílusnak megfelelően vitte színpadra. Ebben az előadásban is több művész ért el nagysikerű alakítást: Básti Lajos, Kálmán György, Maklár Zoltán, Óze Lajos, Makay Margit.

Nagyon örülünk Németh László darabja sikerének is. A darabról és a szerző színrehozásának kultúrpolitikai jelentőségéről már fentebb szólottunk. A színészek hihetetlenül nehéz munkát végeztek. Az első próbákon a szöveg számukra szinte

leküzdhetetlenül nehéznek látszott. A darabbal kapcsolatban a rendezőnek csaknem a bemutató előtti napokig komoly dramaturgiai munkát kellett végeznie, az előadás egysége és drámaiabbá tétele érdekében. A szerzővel való harcban sok részt kellett kihúznia. A nehézségek ellenére magasnívójú előadást hozott létre, néhány kitűnő színészi alakítással. Megemlíjtük újra Básti Lajos, Bihari József, Pápai Erzsike szép játékát és azt is, hogy Kálmán György is nagyrésztben sikeresen küzdött le eddigi modorosságait és az általa ábrázolt figurát ő is sikerre vitte. Ami a legmeglepőbb, A két Bolyai a Katona József Színház legnagyobb közönségsikerévé vált.

Hasonlóképpen nagy sikert ért el G. G. Konszki, a Moszkvai Művész Színház rendezője az Élő holttest előadásával. Mély lélektani elemzéssel kitűnő hangvételű előadást produkált. A legnagyobb pedagógiai érdemei: Bessenyei Ferenc egészen új színéssel vitte sikerre Fegya Protaszov alakját. Mindenkit meglepett Bara Margit komoly fejlődése, Bitskey Tibor viszonylag sok fejlődést mutató alakítása. Ezt el lehet mondani jónéhány epizód szereplőről is. Amit Konszki elvtárostól a fent említettekén kívül tanulni lehet, az a rendezői munka megkezdése előtti hallatlan komoly felkészülés, a próbák tervszerű megszervezése, az álláspontja mellett való konok kitartás, de ugyanakkor az egyes színészekkel való meggyőző foglalkozás. Valahogy ilyen körülmények között kellene színházat csinálni. Időt nyernünk a próbákra való felkészülés terén. Ez nálunk a legnagyobb hiányosság. És minden jelenlegi munkánk középpontjában az a törekvés áll, hogy dramaturgiaiilag kész darabokat a rendezői koncepció sokkal részletesebb és elmélyültebb birtokában tudjunk elkezdeni próbálni. Örömmel kell megemlíteni, hogy A két Bolyai című színdarabot kilenc nappal a bemutató előtt előadásszerűen tudtuk megmutatni.

Darvas József színdarabjánál nem ez volt a helyzet. Engedtünk a szerző sürgetésének és gyengék voltunk önmagunkkal szemben is, mert azt hittük, – ez a jellemző darabbal szemben alkotott igényünkre is –, hogy lekészünk a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről. Le kell vonnunk azt a következtetést, hogy inkább ne mutassunk be néhány hónapig új magyar darabot, de ilyen dramaturgiai állapotban nem lehet semmilyen színművet a színészek elé bocsátani. Csak teljesen megalapozott rendezői koncepció mellett lehet a színészek segítségére számítani az új darab kisebb dramaturgiai fejlesztésében. A próbákon a színészeket keményen meg kell győzni a rendező helyes elképzeléséről és ez is épp elég nagy munka ahhoz, hogy ezt a nehéz folyamatot a szerzővel való állandó vitatkozás ne destruálja. A próbák folyamán még az is szinte mulatságosan nehezítette a dolgot, hogy több ízben jartunk termelőszövetkezetekben, a művészek valósággal szakmai ismerőivé váltak a kérdésnek. Az egyes vidéki kirándulásokon a mezőgazdaság szocialista átalakításának jó propagandistái lettek és a szerzőt gyakran figyelmeztették a színdarab és az élet között különbségre. Így aztán a darab felét tudtuk sikeresen megoldani, a második részben az egyes figurák túl gyors vagy sematikus fejlődését színészi játékkal

sem tudtuk ellensúlyozni. Kár érte, mert a szerző alapállása politikailag helyes volt, néhány figurát jól el is képzelt, és az előadásnak – különösen a mezőgazdasági dolgozók körében – még így is a vártnál nagyobb sikere volt. Itt is akadt néhány jó alakítás. Bessenyei Ferenc, Bihari József, Kállai Ferenc az egyik legjobban fejlődő színészünk, – Töröcsik Mari, Rajz János alakítására gondolunk. Szirtes Ádámmal kapcsolatban szeretnénk megjegyezni, hogy vele is nagyon sokat akarunk foglalkozni annak érdekében, hogy színpadi színésszé váljék, többféle stílust tudjon játszani, és megszabaduljon attól a naturalizmustól, amelyet nagysikerű filmalakításaiból hozott magával. –

A Darvas-darab előkészületeiről azt a komoly következtetést is le kell vonnunk, hogy az ilyen félig kész munka, az előadásban való megoldatlan problémák nem használnak a játék fegyelmezettségének sem. A Hajnali tűzzel kapcsolatban éppen azért elég sok fegyelmi tárgyalást kellett folytatni, míg a Tánya, az Élő holttest, a Bolyaiak, stb., szóval a jól elkészült előadások színvonalára maguk a színészek általában féltve vigyáznak.

Az Úrhatnám polgárt hosszas huzavona után Horvai István rendezte. Ez a produkció, amelyikben néhány jó alakítás is található, – Mányai Lajos fejlődéséről tett tanulságot, és Várkonyi Zoltánnak volt benne kiugró sikere, egészében vonatottabb, súlyosabb volt és humortalanabb annál, amit szerettünk volna. A nehéz Moliere-i problémák: a darab mondanivalójának halálosan komolyan vételét és ugyanakkor a minél kevesebb eszközzel való szívből jövő komédiázás szintézisét a rendező nem tudta megoldani. Mányai Lajos is hol vonatottabb volt a kelleténél, hol a külső eszközökhöz folyamodott. És ez vonatkozik a többi színészek játékára is. Elmélyülten, de könnyedén, reálisan, de virtuóz módon nem komédiázott az előadás.

Csiki [sic!] Gergely drámáját az általunk nagyrabecsült rendező, Ádám Ottó vitte színre, akit a jövőben is szeretnénk vendégül látni színházunkban.⁹⁵ A darab már megírásánál fogva két stílusú, egy szentimentális dráma és egy egy könnyebb szatíra keveréke. A rendezőnek nehéz munkája volt, hogy ezt a két ellentétes irányzatot egységbe foglalja. Ádám Ottó ízléssel végezte feladatát. Sokat bajlódott, különösen Bitskey Tibor ellenállásával. Itt is találkozunk néhány szép alakítással: Somogyi Erzsébet, Pápai Erzsébet, Máthé Erzsébet, Várkonyi Zoltán és nem utolsósorban Horváth József szerepmegoldásaira gondolunk.

Elmondhatjuk tehát, hogy volt néhány jó előadásunk, de a színház mindennapi életében, az egyes előadások egyenlőtlenségének megszüntetésében, különösen az új darabokra való felkészülésben sok még a tennivaló. Különösen vonatkozik ez a régebben repertoáron lévő színművekre. Feltétlenül változtatnunk kell azon a tényen, hogy a rendezők nem kísérik elég figyelemmel egymás munkáját és a színészek

⁹⁵ Csiky Gergely, *Mákvirágok* (bem.: Katona József Színház, 1961. január 13. rend.: Ádám Ottó).

sem érdeklődnek megfelelően azok után a próbák után, amelyekben nem játszanak. Az, hogy művészek egy-egy előadást sajátjuknak tartanak és szinte féltékenykednek a másik együttesre, sok szempontból pozitív jelenség. De ugyanakkor azt is mutatja, inkább gondolnak egyéni érdekeikre és sikerükre, mint az egész színház munkájára. Rendkívül káros jelenség az is, hogy bizonyos fajta felelősségáthárítás, hogy színész, vagy rendező leértékelje vagy becsmérelje azt a darabot, amelyekre készül. Mert ennek a magatartásnak alapja az a szégyenteljes elv: ha siker van, én csináltam, ha megbuktunk, a darab volt rossz. Ilyen jelenségek voltak tapasztalhatók már a tavalyi Biedermann és a többiek című előadásánál,⁹⁶ idén legkiváltképpen A két Bolyainál, és nem utolsósorban Darvas darabjánál. (Mellékesen megjegyezve ebben a nem nemes versenyben a darab szerzője is főszerepet vállalt.) A jövőben a rendezők elolvasnak minden színdarabot (bár ez eddig is nagyrészt megtörtént), amelyik a színházban előadásra kerül, és a próbák megkezdése előtt meghallgatják és megvitatják elképzeléseiket. A színház igazgatója és főrendezői a darab elindításának időszakában, a próbák megkezdése után három héttel, és a bemutató előtt nyolc-tíz nappal megnézik egymás munkáját és nem a színészeknek, de a rendezőknek kifejtik véleményüket. A színészeket igyekszünk egyrésztől továbbra is bőségesen megismertetni a rendezői koncepcióval, számukra olvasmány-anyagot biztosítani, másrésztől a lehetőség szerint minél többször kivinni az életbe és módot adni nekik a közönséggel való találkozásra. A különböző ankéteken, üzemekbe, termelőszövetkezetekbe való kirándulásokon kívül jól beváltak néhány peremelőadás után, vagy vidéki turnékon az előadás után a dolgozókkal fehér asztalnál rendezett találkozások, Mellékesen jegyezzük meg, hogy a színház tagjai a vidéki turnékat rendkívül megszerették, ott általában a Nemzeti Színház színvonalához méltóan viselkedtek, és egymás között is jól érezték magukat. Ilyen kirándulásokat a jövőben is folytatni kell.

A társulat összetétele.

Színházunk eddig elért eredményei mellett őszintén fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy társulatunk további sikeres munkája érdekében ebben az évben feltétlen komoly átszervezésre van szükség. Ennek kettős indoka van. Elsőnek azokról a veszteségekről kívánunk szólni, amelyek színházunkat az utolsó tíz esztendőben érték. Elhalálozás folytán elvesztettük Bajor Gizit, Rátkay Márton, Somlay Artúrt, Gombaszögi Ellát, Vízvári Mariskát, Tapolczay Gyulát, Bartos Gyulát, Bodnár Jenőt, Apáthi Imrét, Gellért Endrét és Timár Józsefet. A többi színház megerősítésére áadtuk többek között Ruttkay Évát, Gábor Mikóst, Mádi Szabó Gábort. Az 1956-os ellenforradalom után disszidáltak Rajczy Lajos, Juhász József, Ferrari Violetta, Sző-

⁹⁶ Max Frisch, *Biedermann és a gyújtogatók* (bem.: 1960. március 18. rend.: Marton Endre).

rényi Éva. Ugyanakkor a másik oldalon nehézségeink voltak az utánpótlással, végzett főiskolásokat ritkán kaptunk, más színházakból pedig nem vehettünk el, hiszen épp az volt az irányzat, hogy erősíteni kell azokat.

Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy sikerült a színházon belül – ha kevés számban is – saját nevelésünk eredményeképp ma már olyan élvonalbeli művészekkel erősödni, mint Básti Lajos, Bessenyei Ferenc, Kállai Ferenc, Kálmán György, Berek Kati, Máthé Erzs. Komoly munkát fordítunk a nemrégiben hozzánk került, olyan sokat ígérő fiatalokra mint Horváth József, Suka Sándor, Őze Lajos, Pápai Erzs, Zolnay Zsuzsa, Töröcsik Mari.

Mindez kevés azonban a veszteségek pótlására. Az a tény, hogy fiatalokat egy évtizede csak ritkán és nehezen tudtunk színházunk számára biztosítani, a sok elhalálozás ellenére is azt eredményezte, hogy jelenleg művészeinknek pontosan a fele 45 éven felül van, ezzel szemben 25 év alatt hárman, 25-30 év között öten vannak. Az idősebbekre egészségi állapotuk miatt folyamatosan nem számíthatunk és betegeskedésük erősen zavarja és gátolja színházunk munkáját. Ez elsősorban éppen vezető színészeinkre vonatkozik, mint pl. Gózon Gyula, Kemény László, Maklár Zoltán, Gombasögi Frida, Makay Margit, Somogyi Erzs.

Röviden összefoglalva ott tartunk, hogy ma sem a Lear királyt, sem a Jegor Bulicsovot, sem az Úri muriban az ezredes szerepét kiosztani nem tudjuk, ugyancsak nincs Csongorunk, Tündénk, Romeónk, Juliánk. A hiányt, ami ezekben a szerepekörökben mutatkozik, rövid idő alatt pótolnunk kell, egyidejűleg tehermentesíteni kell színházunkat olyan színészekről, akik csak azért vannak még most is nálunk, – bár más színházakban véleményünk szerint használhatóbbak lennének, – mert jelen pillanatban nélkülük képtelenek vagyunk fenntartani a színház mindennapi munkáját.

Mindez, amit elmondottunk a színészi utánpótlás nehézségeiről, még fokozottabban vonatkozik rendezőkre, díszlet- és jelmeztervezőkre. Politikai szempontból ugyancsak nem áll társulatunk a legjobban. Erre jellemző, hogy míg az 1956-os ellenforradalom előtt 170 tagja volt alapszervünknek, az ellenforradalom utáni MSZMP megalakulásakor 33-an léptek be. A színészeknél még rosszabb az arány. Csak példaként említjük, hogy míg az ellenforradalom előtt 14 Kossuth díjas, kiváló és érdemes művész volt párttag, közülük az ellenforradalom után 3 lépett be. Azóta az általános politikai és gazdasági fejlődés folytán javult a helyzet, ma már 44 párttagunk van és ebből 7 kitüntetett művész. Ezek köré csoportosul még a párttonkíülieknek nagy része, akik szintén nem tudták magukat kivonni az országos fejlődés hatása alól. Külön kell még szólnunk a fiatalokról, akik megalakították színházunk KISZ alapszervezetét és agilisán, lelkesen dolgoznak benne.

Az idősebb generációval nehezebb a dolgunk. Sokban erős a polgári szemlélet, az anyagiaskodás, a zseni-kultusz és sztár hajlam. Ezeknek a káros nézeteknek a

felszámolása érdekében szisztematikus, egyre erősödő egyéni munkával kívánunk foglalkozni velük.

Minderről a kérdésről részletesen szoltunk az Önökhöz benyújtott ötéves tervjavaslatunkban.

Szóval mindebből megállapítható, hogy a Nemzeti Színház igen nehéz helyzetben van. A tavalyi átszervezés folyamán nem tudtuk megkapni a kért színészeket és így kénytelenek voltunk az általunk nagyobb feladatok megoldására alkalmatlannak tartott, fejlődésképtelen tagokat is megtartani. A helyzet azóta súlyosbodott. Az idősebbek közül többen betegedtek meg súlyosan: Maklár Zoltán, Kemény László. Rendkívül megöregedett Gózon Gyula, meghalt Timár József. Az ő kiesésük miatt nem tudtuk például tovább játszani a peremelőadásokon a Ványa bácsit,⁹⁷ vagy le kellett venni műsorunkról a nagysikerű Ügynök halála c. produkciónkat.⁹⁸ Bihari József is a nyugdíjbamenetel gondolatával foglalkozik. Súlyosan megbetegedett Tompa Sándor is, de ami még nagyobb csapás, ez Ladányi Ferenc betegsége. Nem lehet komolyan számítani Balázs Samura sem. A kisebb szereplők közül szanatóriumi kezelésen volt s igen rossz állapotban van Tassy András és Maklár János. Társulatunk tehát belső tartalékokkal nem fejleszthető a fentemlített kiesettek színvonalára.

Külön szeretnénk szólni a fiatalok helyzetéről. A színházban az elmúlt években mindenkit kipróbáltunk. Nagy örömünkre szolgál, hogy szép fejlődést mutat a vezető művészekről eltekintve Horváth József, Kálmán György, Őze Lajos, Szirtes Ádám, Bara Margit, Berek Katalin, – bizonyos szerepekben Máthé Erzs. Igen nagyot fejlődött Pápai Erzs, Töröcsik Mari és igen színéssé vált Zolnay Zsuzsa művésze is. Az ő érdekükben gyakran rendeztünk olyan előadásokat, amelyeknél a kisebb siker már a szereposztásnál biztos volt. Hét vagy nyolc nagy szerepben próbáltuk ki Csernus Mariannt, aki nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Kohut Magda kedvéért mutattuk be a Magyar Elektra című darabot, de a Tragédia Évját, vagy az Élő holttestben Bara Margit szerepét nem adhattuk neki. A Shakespeare-ciklus egyes előadásait lerontották ezek a kísérletezések. Gondolunk itt például a Szentivánéji álom előadására,⁹⁹ ahol az egyébként tehetséges és továbbra is sok reményre jogosító Suka Sándor nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. De igen lerontotta az előadás színvonalát Csernus Marian, s az azóta eltávozott Sós Edit¹⁰⁰ alakítása.

Elmondhatjuk tehát, hogy mindenkit igyekeztünk a Nemzeti Színház színvonalának kárára is kipróbálni és továbbfejleszteni. Éppen ezért szeretnénk néhány

⁹⁷ Anton Pavlovics, Csehov *Ványa bácsi* (bem.: Katona József Színház, 1960. február 24. rend.: Gellért Endre).

⁹⁸ Arthur Miller, *Az ügynök halála* (bem.: 1959. november 21. rend.: Marton Endre).

⁹⁹ William Shakespeare, *Szentivánéji álom* (bem.: 1960. június 10. rend.: Major Tamás).

¹⁰⁰ Soós Editről van szó. Lásd a 46. jegyzetet.

szót szólni a most megjelent nyilatkozatokról és egyéb olyan megnyilvánulásokról, amelyeken a fiatalság közös sérelmeit mondták el egyesek. Lehetetlen nem észrevenni, hogy a fiatal művészek nem maguktól, hanem felszólításra szólaltak meg. Hiszen az egyes interjúkban az újságírók megjegyzései, vagy az általuk feltett kérdések valósággal provokatív jellegűek. Jó érzéssel szedek össze azokat az embereket, akiket sértetteknek tartanak, és ezek közül csak Tőkés Anna volt az, aki ízlése és tapasztalata révén kikerülte a neki felállított csapdát. A sajtóban különben is jelentkezik egy gyakran kultúrpolitikánkkal szemben álló, a rendszer által joggal megsértettekkel cimboráló, vagy az egyénileg elégedetleneket egy táborba fogni akaró irányzat, amely ellen közösen kellene fellépni. Ettől függetlenül is az olyanfajta nyilatkozatokat, amelyeket egy-egy színész önmagáról, a saját értékének és helyének megállapításáról tett, mindenféleképpen ízléstelennek kell találni. A sajtóban ez az Incze Sándori hang megismétlődése,¹⁰¹ társulati szempontból pedig Sztanyiszlavszkij elveivel összeegyeztethetetlen. A fiatal művészeknek módja van kifogásaikat a színház kollektíváján belül elmondani. Az egyes művészek elhelyezését, a szereposztást továbbra is az igazgató és a rendező megegyezésével kell elvégezni. Ezen a téren a Nemzeti Színház munkáját ott kell megjavítani, hogy egyrészt időt kell találni az egyes előadások és alakítások nemcsak rendezői instrukciókban megnyilvánuló értékelésére, másrészt az igazgatóságnak a színészekkel egyénileg is közölnie kell azt, mit tart az egyes fiatalok fejlődéséről, milyen vágyukat, kívánságukat érzi túlzottnak, fejlődőnek vagy visszafejlődőnek találja kívánságait, jogosnak vagy hiú reményeknek tartja-e. Ezt a véleményét a színház Művészeti Tanácsával egyetértésben nagyobb súllyal is képviselheti. Az ilyenfajta pedagógiai tevékenység nálunk az elmúlt évadban egyáltalán nem volt rendszeres. Ezen úgy változtattunk, hogy még az évad vége előtt minden egyes színésszel beszélgetni fogunk. Tavaly az elmaradt, a Tragédia szegedi előkészületei miatt és ez is éreztette káros hatását. Az ötéves terv és a színház munkájának előrehozatala által remélhetőleg jobban fogunk tudni gazdálkodni perspektívában is művészeinkkel. De annak a kérésnek nem tehetünk eleget, hogy szerepeiket előre kiadjuk, mert a modern színházban a rendezői elképzelés nélkül semmilyen alakításra készülni nem lehet. Ugyancsak nem fogadhatjuk el azt a kívánságot sem, hogy az egyes fiatalok maguk állapítsák meg, egyéniségük szerint milyen szerep való nekik.

A társulat fent említett meggyengülése (betegségek, stb.) miatt, rengeteg nehézségünk volt a beugrások kérdésében. De a közönség jogos igénye szerint előadásokat nem hagytunk el és a műsoron is csak a legkritikábban változtattunk. Az előadások

¹⁰¹ Incze Sándorról (1889–1966) van szó, aki 1912–1938 között a Színházi Élet szerkesztője volt, s nagy példányszámban kiadott, tekintélyes és mértékadó színházi hetilapjával a hazai színházi élet irányadó személyiségévé lett. 1961-ben, a dokumentum létrejöttékor Incze már New Yorkban élt, ahol újságírással, illetve színdarabok és színészek közvetítésével foglalkozott.

megmentésében élen járt Pápai Erzsi, Máthé Erzsi, Tarsoly Elemér, Bessenyei Ferenc, és Horkai János.

Az együttes hangulatának igen jót tenne, ha művészeink többször tudnának együtt a színház vezetőségével a rendszeresen megrendezendő vitákon túl baráti beszélgetéseket folytatni. Ennek szükségességét nemcsak a vidéki turnék jó tapasztalatai, vagy egy tréfás futballmérkőzés nagy sikere bizonyítják, hanem a művészek részéről egyre sürgetőbb elhangzó kívánság is. Sok mindenről tudnánk beszélni, sok olyan feltételezett pletykának elejét venni, amelyek miatt egyes dolgozók ok nélkül hordanak tövist a szívükben. – A Nemzeti Színház épületében egyszerűen semmire nincs helyünk.

Ez az épület nemcsak kényelmetlen, elavult és rossz, de az akusztikája is olyan, hogy most, a költözködés után látjuk, mennyivel könnyebb a Madách Színházban egyszerűbben, kevesebb görcsrel és erőfeszítéssel játszani.¹⁰² A színháznak nincsenek raktárhelyiségei. A műszaki dolgozók részére a reggelenkénti díszletszállítás nemcsak nagy erőfeszítéssel, de komoly túlórákkal is jár. – Rendkívül megnehezítette munkánkat az Izabella téri színházba való átköltözés, ahol a régi Madách Színház raktárait nem kaphattuk meg és díszleteink nehezen férnek el az új színpadon. Csak néhányat tudtunk igen kis költséggel átalakítani. A színház bevételi oldalát a költözködés amúgyis súlyosan érintette, különösen az első időkben, amikor még Az ember tragédiájára is csak fél ház gyűlt össze, vagy az Élő holttest első előadásai 40-50%-kal mentek. Épp azért szerettünk volna a repertoárunkból egy néhány darabot áthozni, így elsősorban az Othellót.¹⁰³ De itt a díszletekre nem kaptuk meg az anyagi fedezetet.

Rendkívül sok gondot okoz a Nemzeti Színház színészeinek béralapja. Azt az ígéretet kaptuk, hogy a más színházhoz szerződött Gobbi Hilda, Bodor Tibor, Márkus Ferenc, stb. béralapját már az elmúlt évadban visszakapjuk. Ebből nem lett semmi. Ugyanakkor a mi költségünkre került a színházhoz Rózsahegy Kálmán, akinek 6000 forintos gázsiját ezek szerint a Nemzeti Színháznak azok fejlődő, kiváló művészei fizetik, akiknek művészi fejlődését nem bírjuk anyagilag honorálni.

Régen ígéretet kaptunk arra, hogy egyszer leülünk és összeegyeztetjük a mi fejlődő vagy vezető színészeink fizetését a hozzájuk hasonló vagy színvonalban jóval alattuk álló más színházak művészeivel. Idáig erre sem került sor. Nálunk például Básti Lajosnak nincs meg a maximális gázsija. Ezt az összeget például Várkonyi

¹⁰² A Madách Színház 1951-ben költözött a Magyar Színház Izabella téri épületébe, és ott 1961-ig folytatta működését. Ekkor az egykori Royal Revü Varieté nagykörúti épületének helyére Kaufmann Oszkár tervei szerint új színházépületet emeltek. Ide költözött a társulat, s az új Madách Színház 1961. márc. 24-én nyitotta meg kapuit Bertolt Brecht *A kaukázusi krétakőr* c. darabjával, Ádám Ottó rendezésében.

¹⁰³ William Shakespeare *Othelloját* a Nemzeti 1949-ben, 1954-ben és 1962-ben is bemutatta (1949. február 18. rend.: Nádasdy Kálmán; 1954. május 28. rend.: Nádasdy Kálmán és Major Tamás; 1962. február 25. rend.: Nádasdy Kálmán és Major Tamás).

Zoltán mint színész és rendező együttesen sem éri el ma. Néhány példa: Kállai Ferenc, aki az elmúlt három év alatt egyike volt a legszebben fejlődő művészeknek, annyi fizetést kap, mint amit Bitskey Tibor hozott magával a Néphadsereg Színházból. De a szépen fejlődő fiatalok, Törőcsik Mari, Zolnay Zsuzsa gázsiját sem tudjuk szabályozni. Ezen a helyzeten mindenképpen változtatnunk kellene, mert az egész területtel szemben igazságtalan feszültség áll fenn, a mi kárunkra.

Az előbb elmondottak alapján úgy gondoljuk, hogy a Nemzeti Színház gyakran produkál jó, sőt néha kimagasló előadásokat. Kultúrpolitikai irányelvünk célkitűzéseiben olyan, amit a jövőben is vállalni szeretnénk. Ennek ellenére nem nevezhetjük jó színháznak, jó együttesnek. Hogy hibáit kijavítsuk, elsősorban a színház vezetését kell megjavítani. Az igazgatóságnak sokkal nagyobb gondot kell fordítani az emberek világnézeti, szakmai nevelésére. Nemcsak a rendszeres vitákkal, megbeszélésekkel, állandó értékeléssel, de sokkal komolyabb egyéni foglalkozással kell a mai helyzeten változtatni, hogy utánunk igazi kommunista színház, szocialista realista művészek vegyék át a mi céljaink megvalósítását.

Mindehhez időt kell nyernünk az egyes bemutatókra való jobb dramaturgiai és rendezői felkészüléssel.

Meg kell változtatnunk a színháznak az egyes előadások ellenőrzését, hogy csaknem minden délelőtti munkánk úgy kezdődjék, hogy az előző esti színdarab értékelésével a lazaságok, modorosságok megszüntetésére tudjuk felhívni a színészeket. Így sokkal nagyobb, nem adminisztrációs eszközökkel elért fegyelem fogja jellemezni színházunkat.

Mindent el kell követnünk az utánpótlás kérdésében. Módot kell találni, hogy az egész évadban módszeresen figyeljük az összes budapesti és vidéki színházak munkáját, hogy nagyon alapos megfontolás után tudjuk a társulatunkat erősíteni. Ugyanakkor feltétlenül szükségünk lesz a jövőben fiatalabb utánpótlásra is.

A színház művészi és gazdasági munkáját sokkal jobban össze kell egyeztetni, és a költségvetést a színház célkitűzéseinek megfelelően kell elkészíteni, különös tekintettel az elkövetkezendő jubileumi évre.

A minisztériumban nagyon sok olyan kérésünk, megoldandó problémánk fekszik el, amit még nem tudtunk megoldani. Ezeket sürgősen kérjük napirendre tűzni.

Úgy véljük, hogy a nehéz kultúrpolitikai harcban elsősorban új színművekkel, magas színvonalú előadásokkal kell résztvevünk.

Budapest, 1961. május 31.

*Jelzet: MOL XIX-I-4-aaa – 57.dosszié – 1961. (50. doboz)
Géppel írt tisztaírás, saját kezű aláírás, pecsét nélkül.*

[18.]

Javaslat az MSZMP Politikai Bizottságának a Nemzeti Színház igazgatójának felmentésére és új igazgató kinevezésére – 1962. április 10.

Javaslat

A Politikai Bizottságnak

A Nemzeti Színház igazgatójának felmentésére és az új igazgató kinevezésére.

Javasoljuk, hogy a Politikai Bizottság Major Tamás elvtársat mentse fel a Nemzeti Színház igazgatójának tisztje alól.

Major elvtárs a felszabadulás óta igazgatója a Nemzeti Színháznak. Az utóbbi években munkájában jelentős fogyatékoságok voltak. Major elvtárs a színházban elsősorban mint rendező és színész működött, és az igazgatás tennivalóit az ismételt bírálatok ellenére is elhanyagolta. A gyenge igazgatás következtében a színházban rossz légkör alakult ki, a művészek elégedetlenek voltak a tervszerűtlen, kapkodó és erősen szubjektivistá vezetéssel, és az a színház egész munkáját károsan befolyásolta.

Ugyanakkor Major Tamás elvtárs művészi (rendezői, színészi) munkássága igen magas színvonalú volt és ez mind a közönség, mind a művészek részéről ismételt elismerést váltott ki. Ezért javasoljuk, hogy Major elvtárs a jövőben a Nemzeti Színházban mint főrendező és színész fejtse ki tevékenységét.

A javaslattal a Művelődésügyi Minisztérium és Major elvtárs is egyetért.

Javasoljuk, hogy a Politikai Bizottság Meruk Vilmos elvtársat, a Művelődésügyi Minisztérium Színházi és Zenei Főigazgatóságának vezetőjét mentse fel jelenlegi beosztása alól és nevezze ki a Nemzeti Színház igazgatójává.

Meruk elvtárs Budapesten 1925-ben született. Apja kereskedelmi alkalmazott volt.

Iskolai végzettsége: érettségi és 2 éves pártfőiskola. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem filozófiai fakultásán levelező hallgató.

1945 óta párttag. A felszabadulás előtt fizikai munkás volt. 1945–50-ig pártoktatóként tevékenykedett, közben elvégezte a 2 éves pártfőiskolát. 1950–58-ig a néphadseregben töltött be vezető funkciókat, mint a Sztálin Akadémia parancsnokhelyettese, az Agit. Prop. Alcsoport főnöke, a Politikai Főcsoport helyettes vezetője, majd pedig a „Néphadsereg” c. lap főszerkesztője.

1958-ban a Népművelési Intézet igazgatója lett, 1959 januárjától pedig a Művelődésügyi Minisztérium Színházi és Zenei Főigazgatóságának vezetője.

Meruk elvtárs a minisztériumban jelentős ismereteket és jártasságot szerzett a színházvezetésben, a kultúrpolitikai kérdésekben és munkája hozzájárult a színházi életünk fejlődéséhez. A Nemzeti Színház művészei több ízben kifejezték azt a kívánságukat, hogy ne művészt, hanem kultúrpolitikust nevezzenek ki a színház igazgatójának.

A javaslattal a Művelődésügyi Minisztérium és Meruk elvtárs egyetért.

Budapest, 1962. április 10.

Darabos Iván sk.

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 5. cs. 263. ő. e.

Géppel írt tisztázatot, saját kezű aláírással, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel ellátva. Készült 3 példányban.

[19.]

„Fekete Gyula” hangulatjelentése a Nemzeti Színházzal kapcsolatban a Belügyminisztérium II/5-e alosztálya számára – 1961. május 29.

Belügyminisztérium

II/5-e alosztály

Adta: „Fekete Gyula”

Vette: Takács Tibor r.szds.

1961. május 25.

Tárgy: Hangulati

Jelentés

Budapest, 1961. május 29.

„Fekete Gyula” jelenti

Az utóbbi időben egyre több szó esik színházi berkekben arról, hogy a Nemzeti Színház igazgatása körül nincsenek rendben a dolgok, és hogy a Minisztérium egyre elégedetlenebb a Nemzeti Színház vezetésével.

Ennek első megnyilvánulását abban látják, hogy külső – nem a Színház állományába tartozó – párttitkár került a Nemzetibe.

A következő megnyilvánulásnak, mint egy-egy állomásai ennek a fejleménynek, abban jelentkeznek, hogy a színház egyes tagjai jól értesült forrásokból úgy tudják, hogy Major Tamás és Meruk Vilmos, valamint Aczél György között ellentétek tovább éleződnek.

Az elmúlt napokban az ifjú művészek klubjában Meruk elvtárs találkozott fiatal művészekkel, ahol reggel 5 óráig tartó beszélgetés során név nélkül ugyan, de célzott arra, hogy az az igazgató, akivel szemben a Minisztériumnak nem jó a véleménye, el kell, hogy távozzon a Színház igazgatási posztjáról. Ezenkívül Meruk elvtárs közölte, hogy a beszélgetés során nem kíván a Nemzeti Színház kérdésével foglalkozni, mert az más ügy, és ilyenformán nem tartozik a jelenlegi megbeszélésen sorra kerülő ügyek közé.

Mindezekből az ott jelenlévők egy része – így Kálmán György, Vadász Ilona, Berek Kati is – azt a következtetést vonták le, hogy Major Tamás igazgatásának problémáját a minisztérium lényegében eldöntötte.

Egyébként különböző Színházak tagjai között elterjedt az a hír, hogy Major elvtárs leváltása küszöbön áll.

Néhány nappal ezelőtt Kormos Lajos és Miklós Klári szegedi színészek azt kérdezték Csankó Endrétől¹⁰⁴ a Katona József Színház titkárától, hogy hallják, bajok vannak a Színházban, és hogy Majort meneszti.

Kálmán György az említett reggelig tartó beszélgetés napján követően elmondta Csapkónak, hogy Meruk Vilmos rendkívül szimpatikusnak mutatkozott a beszélgetésen és a Major-ügyet meg fogják oldani. Ezzel kapcsolatban Kálmánnak az volt a véleménye, hogy elég súlyos hiba, hogy ezt a kérdést ilyen sokáig halogatták, mert ezalatt Major tönkretette a színházat, különben is ez az ügy már régen túlnőtt azon a fokon, hogy ez színházi kérdés legyen egyszerűen, mert Major ügye a párt ügye és ezt mielőbb le kell zárni. Ő személy szerint különben sem megy bele egy hullámba – mondta.

Vadász Ilona elmondta, hogy megtudta: a színház vezetői, Major, Marton, Várkonyi és Bakos Gyula fent jártak a Minisztériumban, ahol Meruk elvtárs jelenlétében tárgyaltak Aczél elvtárral a színház problémáiról. Ezen a beszélgetésen a Színház vezetői elbocsátásokat és új tagok szerződtetését kívánták megtárgyalni. Azonban Aczél elvtárs kategorikusan kijelentette, hogy a Minisztérium ezt a tervet nem tartja jónak. Különben is a Színházban éppen elég fiatal művész van, aki nincs kellően foglalkoztatva, senki sincs meglegedve. A színház vezetői ne akarjanak ismét egy csomó embert tönkretenni.

Két nappal ezelőtt Lejtényi Éva elmondta, hogy beszélt Major Tamással, miután fizetésemelési kérelmét Major nem acceptálta, arra kérte Majort, engedje el őt a Színházról és támogassa más – esetleg vidéki – színházhoz való kerülését. Ezt Major elvtárs készségesen megígérte. Ezt követően Lejtényi elmondta a történeteket Marton Endrének, aki azt a tanácsot adta, hogy ez a lépés nem volt okos Lejtényitől, mert most nem kell elmenni, hanem várni kell. Amiből Lejtényi arra követ-

¹⁰⁴ Czapkó Endréről van szó, aki 1957-től dolgozott a színházban.

keztetett, hogy Major Tamás az elkövetkező évadban nem lesz igazgató, tehát ezért mondta Marton, hogy maradni kell.

„Fekete Gyula”

Takács Tibor r. szds.

Jelzet: ÁBTL 3.1.2. M-17378 – Jelentés, 1961. május 29. (178-179.)

Géppel írt tisztázat, Takács Tibor sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház évadnyitó társulati üléséről – 1962. augusztus 22.

Jegyzőkönyv
az 1962. augusztus 22-i évadnyitó társulati ülésről.

Malonyai elvtárs: megnyitja az évadnyitó társulati ülést és köszönti a szakszervezet képviselőjét, Benkő Gyula elvtársat.

Meruk elvtárs: Kedves elvtársak! Tisztelt társulat! Engedjék meg, hogy ma a Nemzeti Színház megalapításának 125 éves évfordulóján, a dolgozók nevében nagy szeretettel üdvözljem a színház társulatát. Kedves elvtársak! Eredeti tervünktől eltérően az ünnepélyes évadnyitó társulati ülést egy későbbi időpontban, a romániai út után tartjuk meg¹⁰⁵, kb. szeptember hó végén, melyet majd díszelőadás követ. A díszelőadásra meghívjuk pártunk és államunk vezetőit, színházunk barátait. A mostani évadnyitó munkaértekezletet – 6 órakor – követi egy ünnepélyes aktus, koszorúzás a régi Nemzeti Színház helyén.¹⁰⁶ Tegnap a Kerepesi és a Farkasréti temetőben megkoszorúzták a színház elhunyt vezetőinek és színészeinek sírját.

A színház 1962-63-as évadra szóló munkatervének eszmei, politikai alapját a Népszabadság vasárnapi számában megjelent Pártunk Központi Bizottságának legutóbbi ülésén elhangzott kongresszusi tézisek képezik.¹⁰⁷ Ez alkalommal is felkérjük színházunk tagjait, hogy az elkövetkező időkből megkülönböztetett figyelemmel és gondossággal olvassák át a kongresszusi téziseket, hogy azok szellemében készül-

¹⁰⁵ A Nemzeti bukaresti vendéjátékán – 1962. szeptember 5-13. – Szophoklész *Oidipusz királyát*, Brecht *Galilei élete* és Darvas *Kormos ég* című színműveit játszotta.

¹⁰⁶ A Nemzeti Színház 1837. augusztus 22-én nyílt meg Pesti Magyar Színház néven a Kerepesi (ma Rákóczi) út elején. „A színház ma élő művészei tisztelettel emlékeztek a múltira: augusztus 22-én megkoszorúzták a nagy elődök sírjait, majd az évforduló napján a régi épület helyén álló emlékoszlopot. Szeptember 18-án ünnepi társulati ülést tartottak [Aczél György, Kállai Gyula, Darabos Iván, Orbán László, Ilku Pál, a kormány és a központi bizottság több tagjának részvételével], mely után megnyílt »A Nemzeti Színház 125 éve« című kiállítás és díszelőadásban került színre a *Csongor és Tünde*” (*A Nemzeti Színház*, szerk. SZÉKELY György, Gondolat, Budapest, 1965, 118.). „A díszelőadás után az évforduló alkalmából a művelődési minisztérium fogadást adott a Fészek klubban a színház művészei tiszteletére. A fogadás szívélyes, baráti légkörben zajlott le” (gépelte MTI jelentés 19.55/a, OSZMI Nemzeti Színház-dosszié, 1962.).

¹⁰⁷ A kongresszusi tézisek megjelentek a Népszabadság mellékletében (1962. augusztus 19.).

jön fel színházunk pártunk VIII. kongresszusára.¹⁰⁸ Igen nagy szerepe lesz az elkövetkező időkből színházunkban az ideológiai nevelő munkának. A tézisek külön fejezetben térnek ki a kulturális feladatokra és a színházművészet előtt álló feladatokra.¹⁰⁹ A munkaterv eszmei kiindulópontját alkotják a tézisek. Az 1962-63-as évad főbb feladatai:

1.) Az 1962-63-as évad repertoárja a Nemzeti Színházban:

Shakespeare:	Othello Antonius III. Richárd
Madách:	Az ember tragédiája
Sophokles:	Oedipus király
Vörösmarty:	Csongor és Tünde
Brecht:	Galilei élete
Miller:	Salemi boszorkányok
Darvas:	Kormos ég

Katona József Színházban:

Shakespeare:	Minden jó, ha jó a vége
Moliere:	Nők iskolája
Shaw:	Pygmalion
Lorca:	Marianita
Németh L.:	A két Bolyai
Németh L.:	Az utazás

2.) Bemutatók:

1.) Katona J.: Bánk Bán	1962. X. 12. Nemzeti Sz.
	Rendező: Major T.

¹⁰⁸ Az MSZMP VIII. Kongresszusa 1962. november 20-24. között ülésezett. Kádár itt mondta ki a „aki nincs ellenünk, az velünk van”- elvét, s leszögezték, hogy lerakták a szocializmus alapjait, s a húszéves gazdasági programról is döntöttek.

¹⁰⁹ A tézisek a művészetről is rendelkeztek, elítélték a sematizmust, mint „az élet bonyolult problémáinak megkerülése vagy leegyszerűsítése”, s kimondták, hogy „a szocialista realizmus magában foglalja a kísérletezés szabadságát, a különböző stílusirányzatok létjogosultságát, a témák és a formák változatosságát. Elutasítjuk azonban a dekadenciát, a formalizmust, a valóságtól elforduló, öncélú modernkedést” (*A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Kongresszusi irányelvei*, Népszabadság 1962. augusztus 19. viii.).

2.) Szigligeti: Liliomfi	1962. X. 19. Katona J. Sz.
Rendező: Pethes Gy.
3.) Doboz: Holnap folytatjuk	1962. XI. 20. Nemzeti Sz.
Rendező: Marton E.
4.) Tabi: Nagy mutatóvány	1962. XI. 25. Katona J. Sz.
Rendező: Szendrő J.
5.) Szabó M.: Leleplezés	1962. XI. 15. Pesterzsébet
Rendező: Vadász I.
6.) Kilty: Kedves hazug	1962. XI. 30. Katona J. Sz.
Rendező: Marton E.
7.) Aristophanes: Béke	1963. I. 10. Nemzeti Sz.
Rendező: Major T.
8.) O'Neil: Utazás az éjszakába	1963. I. 15. Katona J. Sz.
Rendező: Marton E.
9.) Gyöngyösi: Gyász és gyűű	1963. I. 20. Pesterzsébet
Rendező: Lengyel Gy.
10.) Arbuzov: 12 óra	1963. II. 28. Nemzeti Sz.
Rendező:
11.) Moliere: Amphitryon	1963. III. 5. Katona J. Sz.
Rendező:
12.) Sándor Iván: Tárgyalás
vagy	1963. III. 31. Pesterzsébet
Rendező: Léner Péter
Pagogyin: Élő virágok
13.) Shakespeare: Julius Caesar	1963. IV. 27. Nemzeti Sz.
Rendező: Marton E.
14.) Németh L.:	1963. IV. 20. Katona J. Sz.
Rendező: Major T.

15.) Sacco és Venzetti	1963. VI. 30. Nemzeti Sz.
Rendező:
16.) Rendkívüli kiadás	1963. VI. 30. Katona J. Sz.
Rendező: Marton E.

Csak ilyen sűrű programmal tudjuk a színház problémáját megoldani. Természetesen elképzelhető a változtatás. Több íróval állunk összeköttetésben. Ha időben elkészül egy olyan magyar dráma, amelynek bemutatását szükségesnek tartjuk, akkor változtatunk.

A színház elhelyez egy nagy emléktáblát, ahol a Lendvay szobor¹¹⁰ áll, amelynek leleplezése a következő évad elején történik. A 125 éves évforduló méltó megünnepléséhez felvettük a kapcsolatot a Rádióval és a Televízióval is és a posta bélyegsorozatot ad ki. Szeptember 18-án kiállítást rendezünk. Megtartjuk a magyar dráma hetét. Három új magyar darabot és három klasszikust mutatunk be. Ünnepi kiadvány készül el az évadnyitáshoz és egy ünnepi album az évad második felében.¹¹¹ A TIT-tel is kötöttünk megállapodásokat. A próbamentes napokon foglalkozunk a VIII. kongresszus téziseivel. Előadást tartunk a két kultúra problematikájáról. Három előadást tartunk a Nemzeti Színház történetéről. A műszaki gárda szakmai továbbfejlesztési tervét a tárfelelős készíti el és a dolgozók jóváhagyásával visszük tovább.

A színház igazgatósága elhatározta, hogy a következő évadban az igazgatóság egy-egy tagja együtt dolgozik és tanul 2-3 kiválasztott fiatal művésszel négy témakörben: 1. filozófia és esztétika., 2. művészeti., 3. irodalom., 4. nyelv. A Művelődésügyi Minisztérium a legjobb fiatal művészek számára külföldi tanulmányutakat biztosít. Fiatal művészek számára – akik nem vesznek részt a próbákban – stúdiót szervezünk és a kijelölt művészek az előre kidolgozott tematika szerint stúdiómunkában vesznek részt, mintha valamilyen darabban szerepelnének. Az igazgatóság jelöli ki, hogy kik vesznek részt a stúdió-előadásokban. Három társulati ülést tartunk az évad elején, jan. 31-én és az évad végén. Három alkalommal tartunk művészeti tanácsülést. Kéthetenként igazgatósági ülést tartunk. Hat alkalommal a bemutatott darabokban résztvevőkről tartunk értékelést. Létrehozuk a rendezői kollégiumot. Vezetői a főrendező. Tagjai: Pethes György, Vadász Ilona, Léner Péter, Lengyel György.

¹¹⁰ A közadakozásból készült Dunaiszky László egészalakos Lendvay Márton-szobrát 1860. június 4-én avatták fel a Nemzeti Színház épülete előtt. A színház 1874-75-ös átépítése után a színház udvarára került. Majd az 1908-as Népszínházba való költözés után az épület oldalánál állították fel. Ma a Várban, az Országház utcában áll.

¹¹¹ A Székely György által írt és szerkesztett *A Nemzeti Színház 125 éve* című képes albumról van szó (Kossuth, Budapest, 1962).

Már most el kell kezdeni a jövő évad előkészítését. Dramaturgiánk elfeledkezett róla, hogy nekik csak 24 nap szabadság jár. Az írókkal való együttműködésre és a helyes kezdeményezésre több gondot kell fordítani a dramaturgiának.

Pesterzsébeten kamaraszínházat¹¹² hozunk létre a következő évadban. Ezentúl nem jár a színház kerületről-kerületre, hanem egy helyen, a pesterzsébeti kamaraszínházunkban fog játszani. Kérdés az is, hogy mi legyen a színház neve? Ennek a színháznak a létrehozásával a peremkerületi előadások vonatkozásában léptünk egyet előre. Meg kell találnunk a lehetőséget arra, hogy azokat az erőket is foglalkoztassuk, akiket eddig nem használtunk ki eléggé. Nem utolsósorban ez a színpad kell az új drámaíróknak is. Ezt a színpadot pártunk VIII. kongresszusának tiszteletére szeretnénk megteremteni. Nyitó darab: Szabó Magda: Leleplezés c. drámája.

A minisztérium rendelkezése értelmében a műszakiak fizetését rendezni lehet. A szakszervezeti bizottság bevonásával igyekeztünk ezt a nehéz feladatot elvégezni. A következő napokban a tárvezetők a szakszervezeti és a pártcsoporthoz tartozó jelenlétében, minden egyes dolgozónak ismertetni fogják, hogy miért kapott annyit, amennyit kapott, figyelembe véve szakmai képzettségét, végzett munkáját, továbbképzésre való hajlandóságát és politikai arculatát.

A másik fontos feladat:

Rendelkezésre álló szűkös keretek között a művészek soraiban is bizonyos korrekciókat végrehajtani. Az érdekeltek levélben értesülnek erről szept. 1-én.

Néhány művésszel egy-két problémát meg kell beszélni, addig nem kapnak fizetésemelést.

Végezetül bemutatja Tyll Attilát, a társulat új tagját. Bejelenti, hogy Berczeller Antal Munka érdemrenddel tüntette ki az Elnöki Tanács. Várkonyi Zoltántól – aki a Vígszínház főrendezője lett – elbúcsúzik és átnyújtja az ajándékot. Kéri a társulatot, hogy adja tudása legjavát az elkövetkezendő időszakban.

Zankó Gyula: ismerteti a romániai turné programját.

Kmft.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Évadnyitó és záró társulati ülések – iktatószám nélkül (28. doboz) Géppel írt tisztázatot, aláírás és pecsét nélkül.

¹¹² A Pesterzsébeti Vasas Művelődési Házban először Szabó Magda, *Leleplezés* c. darabjának volt a bemutatója (bem.: 1962. november 23. rend.: Vadász Ilona). A Katona József Színház tatarozása alatt (1963. március 1.- 1964. április 1.) a Nemzeti folyamatosan tartott itt és az Ódry Színpadon előadásokat.

[21.]

Feljegyzés az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának üléséről – 1963. október 16.

Feljegyzés

az Agit.Prop. Bizottság 1963. október 16-i üléséről.

Jelen vannak:

Szirmai István, Kállai Gyula, Komócsin Zoltán, Darabos Iván, Orbán László, Aczél György, Tömpe István és Garamvölgyi elvtársak.

Napirenden:

1. Irodalmunk helyzete és feladatai. (A Politikai Bizottság részére készülő anyag megvitatása.)
2. Illyés Gyula: „Kegyenc”, „Különc” és „Malom a Sédén” című drámáinak megvitatása és a velük kapcsolatos álláspont kialakítása.
3. Különfélék.

Határozatok

1. napirendi ponthoz:

A Tudományos és Kulturális Osztály a részletes, érdemi vita alapján dolgozza át az anyagot. (A vitáról gyorsírási jegyzőkönyv készült.)

A határozatot kapja: Darabos I. elvtárs

2. napirendi ponthoz:

A Bizottság egyik Illyés dráma bemutatását sem tartja időszerűnek.

A határozatot kapják: Darabos Iván és Aczél György elvtársak

3. Különfélék:

A Bizottság nem tartja indokoltnak, hogy a Miskolci Színház Háy Gyula: Mohács c. drámáját bemutassa.

A Bizottság úgy döntött, hogy még ebben az évben megvitatja Dürrenmatt: Fizikusok c. drámáját. Felkéri a Tudományos- és Kulturális Osztályt, hogy a darabról készítsen írásos előterjesztést.

A határozatokat kapja: Darabos Iván c.

Budapest, 1963. október 19.

*Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 14. ő. e.
Géppel írt tisztázat, pecsét és aláírás nélkül.*

[21.a]

Darabos Iván (MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztály)
előterjesztése az Agitációs és Propaganda Bizottság részére
Illyés Gyula új drámáinak bemutatásáról – 1963. október 9.

ELŐTERJESZTÉS

az Agit. Prop. Bizottság részére Illyés Gyula új drámáinak bemutatásáról

A közelmúltban Illyés Gyulának három új drámája (A kegyenc, A külön, és a Malom a Sédén) jelent meg nyomtatásban¹¹³, Illyés által tervezett drámai ciklus részeként.

Mindhárom történelmi dráma: A kegyenc i.u. az V. században, A külön 1861-ben, a Malom a Sédén a felszabadulás évében játszódott. Az első két drámában a személyi kultusz éveinek politikai-erkölcsi problémája nyert elsősorban megfogalmazást. Ezt nemcsak a drámák egész sugallata, de még az egyes megfogalmazások, a mai szóhasználat visszavetített képei is bizonyítják. Illyés Gyula történelmi drámáinak tehát aktuális mondanivalója van, a ma ábrázolására vállalkozik, de a drámákban adott válasz nem kommunista eszmeiségű. Illyés nem vállal közösséget a marxista történelmi felfogással.

Illyés drámái azt bizonyítják, hogy írójuk túllépett a klasszikus értelemben vett polgári eszmeiségű dráma keretein, de még nem jutott el a szocialista drámai szemlélethez. Amíg a polgári drámák hősei általában egyedül, a társadalom ellenében, legtöbbször személyes érdekükért, egyéni-emberi becsületükért küzdenek, addig Illyés drámáiban a közösségért vállalják a drámai küzdelmet, de a közösség nélkül. Illyés a tömeg és az egyén szerepét idealista nézőpontból ábrázolja.

Mindebből az következik, hogy a drámai hősök bukása fátumszerű. Ez a történelemszemlélet csak pesszimizmushoz vezethet.

¹¹³ Másokért egyedül. A kegyenc. A külön. (Drámák) szerk. Domokos Mátyás, Szépirodalmi, Budapest, 1963. A Malom a Sédén szintén 1963-ban jelent meg a Kortársban (1963/4., 521–570.). Illyés-drámát a Nemzeti 1956. január 20-án mutatott be: a Gellért Endre rendezte Dózsa Györgyöt. A következő Illyés-bemutató a Fáklyaláng felújítása (bem.: Katona József Színház, 1968. január 12. rend.: Gellért rendezése alapján Bodnár Sándor). A Fáklyalángot még 1952-ben állították színpadra (bem.: Katona József Színház, 1952. december 12. rend.: Gellért Endre).

A drámák hőseinek a szocialista eszmeiség adhatna feloldást, mutathatná a kivezető utat, de Illyés ezt a perspektívát nem képes elfogadni.

A három dráma közül A kegyenc a legművészebb. (Ebben vállalkozik Illyés nemcsak sajátosan hazai, hanem általános emberi problémák felvetésére). A dráma kérdésfeltevése az, hogy a zsarnok Valentiniánus császárt lehet-e, s ha igen, meddig lehet szolgálni egy eszme érdekében. Ebben rejlik a történelmi analógia, a személyi kultusz visszavetítése. Illyés válasza nemleges. Pedig megvan erre a kommunista válasz: a haladó, ha úgy tetszik szocialista eszme, mint a történelem is bizonyítja, erősebb a személyi kultusznál, válaszol erre a személyi kultusz évei legjobb kommunistáinak megtartása és válaszol az, hogy a „zsarnokság” ellenére is a szocializmus épült. A kegyenc hőse, Maximus szerint nem a zsarnok személye az érdekes, hanem a zsarnokság.

A dráma szerint a zsarnokság örök, amivel szemben csak elbukni lehet. Hamis analógia ez, a személyi kultusz valóban megtévesztett tehetséges, nagyszerű embereket, sőt tömegeket is, de Illyés hőse tudja, hogy zsarnokot szolgál. Vitatható Illyés hőseinek ábrázolása olyan szempontból is, hogy Maximus nem tudja, „mi a fenében hisz”, amíg a személyi kultusz idejének áldozatai nagyon is tudták, miben hisznek. Vitatható a dráma cselekményének helye és ideje is. Illyés a római császárság hanyatló, haladó korszakát választotta, és figyelmen kívül hagyta a két kor adta konfliktus feloldásának lehetőségét: amíg ugyanis egy hanyatló társadalom hőseinek harca csak a tragikumba, a kiábrándultságba torkollhat, addig a mi korunkban a marxista-leninista eszmeiségű dráma képes a feloldásra.

„A különc” drámaiságában elmarad „A kegyenc” mögött. Oka abban is rejlik, hogy a magyar történelemben az 1861-es év nem volt történelmi sorsforduló. Ismert, hogy ez a korszak nem azonos sem 1514-gyel, sem 1848-cal. E két sorsfordulóról írt drámái következésképp erőteljesebbek is. A dráma hőse, Teleki, 1848 eszméit vállalja – ami anakronizmus – és nem vállalta kora történelmi gyakorlatát, az abban való aktív részvételt. Benne van ebben Illyés mai emberi-politikai magatartása is. Teleki különc marad, mert nem találta meg a kapcsolatot kora meglévő haladó erőivel. Ezért válik a dráma elsősorban szerelmi drámává, Teleki egyéni drámájává. A Különc lírai drámának is felfogható. Illyés Telekiben önmagát akarta megírni.

A három dráma közül a „Malom a Sédén” a legkevésbé sikerült. Annak ellenére így van ez, hogy Illyés Gyula érezhetően az előbbi két dráma pesszimista, fátumszerű kicsengését, hősei egyéni, a nép nélkül moralizáló magatartását az aktív cselekvésben akarta feloldani. A drámaíró Illyés célkitűzése azonban azért nem sikerülhetett, mert mellőzte a felszabadulás korának történelmi valóságát. Ehelyett a maga

harmadikutas-konceptiójának, a harmadikutas politika akkori képviselőinek önigazolását próbálta drámába sűríteni. Ez a koncepció vállalja a nagy emberi törekvéseket – akár a szocializmust is – de a marxista-leninista politikai gyakorlat nélkül. A főhős alakjában tovább él a nacionalizmus, az akkori magyar társadalom apologizálása. A malomban élő család történetét, magatartását nem tudta társadalmi problémává szélesíteni, hanem hősei megmaradtak saját, sokszor kisszerű világukon belül. Hiába játszódik a dráma a felszabadulás sorsdöntő napjaiban, mégiscsak egy család magánügye marad.

A három dráma lényeges politikai problémái mellett azt is figyelembe kell venni, hogy azok – különösen az első kettő – nemcsak magas művészi szinten megírt drámák, hanem az íróknak sokszor megrázó erejű, szubjektív vallomása népünk történelmi problémáiról. Illyés vitathatatlan felelősségérzettel keresi a drámai választ és megoldást, elsősorban az egyes ember magatartására súlyos történelmi helyzetekben.

A közönség ezt bizonyára épp olyan jól megérzi majd, mint a fent elmondott vitatható kérdéseket is. Nagy drámai erővel ábrázolja Illyés a közösségért való felelősséget. Világnézeti buktatói ellenére ez ad drámáinak pozitív kicsengést is. A drámák bemutatásának megakadályozása nemcsak rossz visszhangot váltana ki, hanem ellentétes lenne művelődéspolitikánkkal is.

A drámák egy évadban való bemutatását nem javasoljuk. Ebben az évben be lehetne mutatni „A kegyenc”-et, a „Malom a Sédén” bemutatását nyílt harmadikutas-konceptiója és művészi gyengéi miatt nem javasoljuk.

A drámák bemutatásával párhuzamosan biztosítani kell, hogy azokat színvonalas, elvszerű kritika fogadja. A nyomtatásban megjelent drámák eszmei-politikai gyengeségeit helyesen elemezte Tóth Dezső a Kortárs szeptemberi számában, hasonló szellemben, de az esztétikai kérdések nagyobb hangsúlyozásával kíván foglalkozni velük a Kritika c. folyóirat is. A színikritika – jelenlegi állapotában – sajnos nem képes hasonlóan színvonalas elemzést adni. Ezért biztosítani kell, hogy a napilapokban és a művészeti folyóiratokban arra alkalmas elvtársakkal írassanak kritikát.

Budapest, 1963. október 9.

Darabos Iván

*Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 14. ő. e.
Géppel írt tisztázott, sajátkezű aláírás nélkül.*

Aczél György feljegyzése az Agitációs és Propaganda
Bizottság részére Illyés Gyula drámáinak színházi
bemutathatóságáról – 1963. október 10.

Feljegyzés
az Agit. Prop. Bizottság részére

Illyés Gyula drámái esetében – a színházi bemutatás szempontjából – javasolom, hogy csak a drámák politikai és világnézeti problémáival foglalkozzunk és az esztétikai problémákat csak ezek függvényeként tárgyaljuk.

Elvben mindhárom dráma bemutatását lehetségesnek tartom, de természetesen megfelelő ütemezéssel, megfelelő rendezéssel és részbeni módosításokkal ill. átdolgozásokkal. (Amihez a „Kegyenc”-nél Illyés Gyula a maga részéről hozzá is járult, a Madách Színház igazgatójával és kijelölt rendezőjével folytatott beszélgetés során, s ígéretét megerősítette közvetlen elutazása előtt is Both elvtársnak.)

Mindhárom dráma esetében bizonyos fokig kész helyzet elé is kerültünk azzal, hogy a folyóiratokban megjelentek, sőt a „Kegyenc”¹¹⁴ és a „Különc”¹¹⁵ kötetben is (Másokért: egyedül c. kötetben) és kritikát érdemben csak a „Kegyenc” kapott.

Röviden felvázolva a drámák politikai problémái a következők:

A „Kegyenc” a személyi kultusz, a zsarnokság problémájával, a „Különc” a hatalom, a mindenkori hatalom és az író viszonyával foglalkozik, a „Malom a Sédén” a magyar értelmiség és a fasiszmus viszonyát ábrázolja.

A legegyszerűbb a „Malom a Sédén” megítélése.¹¹⁶ A dráma a felszabadulást közvetlenül megelőző feszültséget igyekszik színpadra vinni egy dunántúli vízimalomba húzódtott értelmiségi kör bemutatásával. Illyés azt mondja erről: „Ez lett volna az én folszabadulási színdarabom. Befejezéséről azért mondtam le, amiért belekezdtem. Abban az időben – az 1940-es évek második felében – a személyi kultusz világnézete Magyarországot afféle anatómia alá helyezte. Mert ő volt »Hitler utolsó

¹¹⁴ A *Kegyenc* c. drámát végül 1968. április 26-án mutatta be a Madách Színház Vámos László rendezésében.

¹¹⁵ A *Különc* c. drámát csak 1972. február 11-én mutathatta be a Veszprémi Petőfi Színház Latinovits Zoltán főszereplésével, Pethes György rendezésében. A Nemzeti 1977. szeptember 30-án játszotta először, Marton Endre rendezésében.

¹¹⁶ A *Malom a Sédén* c. drámát 1970. február 20-án mutatta be a Veszprémi Petőfi Színház Pethes György rendezésében. A József Attila Színházban 1970. március 28-án ment először, s Benedek Árpád rendezte.

csatlósa». (S nem Ausztria, hogy mást ne mondjunk.) Még igényes baloldali, sőt magukat marxistának hívó írók is közöltek fogalmazványt, mondtak beszédeket – a magyar értelmiségnek, majd magának a nemzetnek »kollektív bűné«-ről, megérdemelt köz-bűnhődéséről. Ehhez akartam a magam módján és a lehetőséghez képest hozzászólni.”

Nyílt titok, hogy főszereplőjében, Kálmán tanár úrban Németh László apoteózisát igyekszik az író megteremteni. A magyar középosztályú értelmiséget akarja felmenteni az elmaradt antifasiszta harc felelősségének kérdésében.¹¹⁷

Azzal, hogy Illyés a magyar értelmiséget e szűk malomkörben a „Tanár” és a „jó és rossz Tanítványokra” bontja, megadja a történelmi felelősség alól való felmentés lehetőségét. Ezzel a történelemszemlélettel egyetérteni nem lehet, ez a gondolat enyhén szólva ellentmond a valóságnak.¹¹⁸

(Külön érdekes felhívni a figyelmet a dráma első változatára. Az első változatnál Illyés színpadra vitte a szovjet felszabadítókat és a dráma nem a nőalak halálával végződött. A mostani változatnak különösen a befejezése jelent határozott visszalépést).

Ennek ellenére, ha van jelentkező színház, amely be akarja mutatni, azt javasolom, ne gördítsünk akadályt még akkor sem, ha a dráma előadása sikertelen lenne.

A „Kegyenc” – „egy dráma a zsarnokságról.”

Ha összevetjük az Illyés-i művet Teleki drámájával,¹¹⁹ akkor azt mondhatjuk, hogy Teleki *Kegyenc*-e a forradalmat magában hordozó fölvilágosult középneveltség hangját, reményeit és kétségeit szólaltatja meg, Illyésé: „a kommunista mozgalomhoz csatlakozott, majd annak egy zsákutcájából – a személyi kultuszból – kiutat kereső értelmiségét”.¹²⁰ Erre utal félreérthetetlen formában Illyés stílusának szándékos anakronizmusa.¹²¹

Vagyis Illyés ugyan a személyi kultuszt akarja elítélni azzal, hogy egyetemes érvényű zsarnok-ellenességet ábrázol, de lehetőséget ad olyan asszociációkra,¹²² melyek az egyetemes érvényű ábrázolás miatt már nem a személyi kultuszra, hanem egész rendszerünkre vonatkoznak.

Illyés azt írja: „egy gondolatot akart kifejezni általa, azt, meddig lehet szolgálni egy abszolút monarchiát, aki nem a közt szolgálja. Akinek nem az ember, hanem csak egy ember – saját maga – az eszménye.”

A hatalom és emberség szembeállításáról van szó, különösen ilyen kijelentésekkel összefüggésben: „Az ember megcsúfolásával istent sem lehet szolgálni.” „az ember-

¹¹⁷ Kézzele aláhúzva az eredetiben. Mellette a margón szintén kézzel írt megjegyzés: „Hányan tudják ezt?”

¹¹⁸ Mellette a margón kézzel írt megjegyzés: „Majd a kritika megmondja.”

¹¹⁹ Teleki László (1811–1861) drámáját 1841. szeptember 6-án mutatta be a Nemzeti Színház.

¹²⁰ Mellette a margón kézzel: „Hol... ha igen?”

¹²¹ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva.

¹²² Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva. Mellette a margón kézzel: ??

nek meg kell őriznie magát mindennel szemben embernek.” „Van egy határ, ahol nem a császárnak, de az isteneknek, vagy az egy istenek sincs hatalma.” A dráma összefüggéseiből – amit az idézetek egész sorával lehet bizonyítani – világos, hogy Illyés itt nem egyszerűen csak a személyi kultusz hatalmát kutatja.¹²³

Maximus alakjában Illyés Gyula annak a drámai hősnek alakját ábrázolta, aki eladta magát a zsarnoknak és aki nem tudja, hogy a zsarnokság kiszolgálja, gyakorlója még akkor sem állhat az igazság, a zsarnokság ellenségeinek táborába, ha erre az átállásra minden szubjektív jó szándéka megvan.

A dráma mai formájában Illyés annak a gondolatnak adott kifejezést, hogy azok, akik a személyi kultusz éveiben besározódtak, azok nem állhatnak az igazság oldalára, legfeljebb meghalhatnak az igazságért.¹²⁴

Azt javasolom, hogy beszélje meg a színház Illyéssel ezt a kérdést azzal a kéréssel, hogy amennyiben nem ezt a hamis, kommunista-ellenes gondolatot akarta ábrázolni, akkor a drámán belüli módosítással vegye elejét ennek az értelmezési lehetőségnek. Az értelmezésnek ezt a módját, az erre való asszociálást erősen csökkentheti egy olyan rendezési koncepció, amely figyelembe veszi a mellékgondolatoknak ilyenfajta jelentkezési lehetőségét.¹²⁵

Politikai szempontból legproblematisabbnak a „Különc” c. drámát tartom.

Nem véletlen, hogy míg a „Kegyenc”-nek volt kritikai fogadtatása, a „Malom a Sédén”-nek legalább történész szempontjából bírálata, addig a „Különc”-öt a kritika elkerülte, nem tudott vele mit kezdeni, mivel egy sor olyan, irodalmi berkekben ismert kulcsproblémát takar, amit még kommunista kritikusok sem mertek eddig (vagy nem akartak) felvetni.¹²⁶

Teleki írói felnövelése azt a szándékot fejezi ki, hogy a valódinál nagyobb súlyt adjon az író azoknak a gondolatoknak, amelyeket Teleki jelentőségének felnagyításával, általa akar kifejezni. (Egyébként Teleki, mint a nemzeti ellenállás központi figurája, másodszor kerül tudatosan előtérbe: egyszer a 40-es évek elején és most. Nem véletlen, hogy Horváth Zoltán, a Népszava volt főszerkesztője is ezt választotta most kandidátusi disszertációja témájának.)

„Én vagyok Bánk” mondta Katona, „Én vagyok Teleki” mondja Illyés a dráma tanúsága szerint. „A történelmi tragédiák a színpadon nem a történelem küzdelmeitől lesznek tragédiák”. A lélekétől. „Máshol a közönség három szóból ért, mert ismeri már az utcáról a hőst. „A nézőtér itt nem ért három szóból, nem érti a hőstök, hisz saját sorsáról sincs közösségi tudata. Itt az írónak kell mintegy ezt is szolgáztatnia.”

¹²³ Mellette a margón kézzel: „Nagyon önkényes.” Illetve a sorok mellett kézzel ?-ek

¹²⁴ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva. Mellette a margón kézzel: „Erőszakolt az igazi hős?”

¹²⁵ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva.

¹²⁶ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva, mellette a margón szintén kézzel felkiáltójel.

Ez az Illyés-i gondolat a dráma szülője. Az író mindig szembeáll a hatalommal. A nép oldalán áll és rá kell döbbsenitnie a népet saját sorsára.

Mindegy, hogy milyen hatalom, mindegy, hogy milyen szituáció.¹²⁷ Ha a helyzet úgy kívánja, még a „becsületét is oda kell adni, hogy megtegye, amit a becsület kíván.”

Az író és a hatalom konfliktusának ilyen vonatkoztatása a szocialista társadalomban abból a személyi konfliktusból táplálkozik, – és ezt Illyés sem tagadja – ami közte és a szocialista hatalom között támadt 56 kapcsán.¹²⁸

A dráma Telekijének mozgása mintegy párhuzama Illyés vélt, álmodott saját társadalmi mozgásának, mintegy táplálója annak a legendának, hogy Illyés magára vállalta az író igazi feladatát, harcolni a hatalommal szemben, minden körülmények között a népért,¹²⁹ ha lehet nyílt sisakkal, ha nem lehet, akkor a körülményekhez képest, ahogy lehet. „Egy hős beöltözik az igazság színcibe s úgy harcol, hogy elbukva is győz.” Az egész drámán végighúzódik a személyes becsület és a politikai érdek összeütközése körüli filozofálgatás, ahol a politika azt állítja: „a politikában becsületes, ami egyedül lehetséges”. A tétel: az egyéni becsületesség és a politika közötti ellentmondás.

Emellett Illyés a drámában elmondja – azt¹³⁰ a szűkebb és tágabb körben hangoztatott – legfőbb problémáját, hogy a kommunista reálpolitika cserbenhagyja alapvető nemzeti, magyar érdekeinket.¹³¹

Ez a dráma tartalmazza Illyés drámái között a legtöbb zavaró politikai asszociációs lehetőséget.¹³² Egy későbbi időpontban a dráma bemutatása érdekében – amikor aktualitása Illyés célzásainak megkopott – beszélni kellene vele ezekről a zavaró tendenciákról.

Javasolom, hogy ez évben a szükséges dramaturgiai változtatások végrehajtásával egy Illyés drámát, a „Kegyenc”-et mutassa be a Madách Színház.¹³³

Jövőre, ha van jelentkező, a „Malom a Sédén”-t és utoljára a „Különc”-öt.¹³⁴ Mindhárom darab problémájáról őszintén tárgyaljunk a szerzővel és a „Kegyenc” rendezőjével is, valamint gondoskodjunk arról, hogy megfelelő felkészültségű kri-

¹²⁷ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva. Mellette a margón szintén kézzel kérdőjel.

¹²⁸ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva. Mellette a margó szintén kézzel: „Ezt 10 ember magyarázza így.”

¹²⁹ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva.

¹³⁰ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva.

¹³¹ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva. Mellette a margón szintén kézzel: „Ezt nem mondja.”

¹³² Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva.

¹³³ Az eredeti szövegben kézzel aláhúzva.

¹³⁴ Kézzel, de a többitől elütő kézírással: 2-3 év múlva.

tikusok részéről – anélkül, hogy szájukba rágnánk mit írjanak – kellő színvonalú fogadtatásban részesüljön a darab.

Budapest, 1963. október 10.

Aczél György

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 14. ő. e.

Géppel írt fogalmazvány, pecsét nélkül, sajátkezű aláírással.

[22.]

Feljegyzés a Nemzeti Színház dramaturgiájának munkájáról – 1963.

A Színház dramaturgiáját a közelmúltban számos bírálat érte.

A bírálattal egészében egyetértünk (néhány részlet-kérdést leszámítva), véleményünk szerint a dramaturgia jelenlegi munkája valóban nem kielégítő. A bíráló megjegyzésekből is azt a szándékot olvastuk ki, hogy a hibákat ki kell javítanunk, s magunk is ezt a véleményt valljuk. A dramaturgia tagjainak egyöntetű véleménye szerint a hibák gyökere a rossz kapcsolat a dramaturgia és az igazgatóság között. Későn és hiányosan értesülünk az igazgatóságnak a dramaturgiát érintő döntéseiről s így nincs módunk időben és szervezetszerűen megtenni a magunk észrevételeit, időben és felelősségteljesen elvégezni a ránk háruló munkát. Igen gyakran tisztázatlan a felelősség kérdése, nincs világosan elhatárolva a rendező, segédrendező és a dramaturg feladatköre. Ebből a tisztázatlanságból számos nézeteltérés és fölösleges munka fakad. Ebből következik például az is, hogy a darabok szövegén olyan sokat kell javítani próbák közben, s ez részben a munka folyamatosságát zavarja meg, részben a próbák hangulatát.

A hibák orvoslására kidolgoztuk a dramaturgia feladatainak és ügyrendjének szabályzatát, illetve egy ilyen szabályzat javaslatát. Ezt felülbírálatra terjesztjük az igazgatóság elé azzal a kéréssel, hogy megvitatása után kötelező szabályzatnak tekinthessük.

1. A dramaturgia feladata:

- a) A Nemzeti Színház műsorának folyamatos előkészítése.
- b) Részvétel a Színház napi munkájában.
- c) Egy új magyar drámaíró-nemzedék felnevelése.

2. Műsortervezés:

- a) A dramaturgok beszámolnak az előkészületben lévő új magyar színművek íróival folytatott megbeszélésekről s előadják javaslataikat, hogy az irodalmi élet figyelembevételével milyen újabb írókat óhajtának bevonni a Színház munkájába.

- b) Rövid beszámoló a Színházhoz beküldött, lektorált és alkalmatlannak ítélt művekről.
 c) A Szövetség Tudományos Osztályának igénybevételével és önálló kutatások révén igyekeznek áttekintést adni a Színház érdeklő külföldi darabokról.
 Állandó jellegű kutatómunka a magyar és külföldi klasszikusok, esetleges dramatiszták terén.

3. Napi munka:

- a) Az igazgatóság a rendezővel egyetértésben, a tervezők kijelölésével egyidejűleg kijelöli a darab felelős dramaturgját.
 b) A kijelölt dramaturg a továbbiakban felelős a színre kerülő művek szövegéért magyarság, színszerűség, szövegűség szempontjából. A rendező intenciói szerint a próbák megkezdéséig elvégzi (vagy elvégezteti) a szükséges szövegmódosításokat, lehetőleg úgy, hogy a próbák során további módosításra ne legyen szükség.
 c) Magyar drámák íróival a szükséghez mérten megbeszéléseket folytat a rendező intenciói szerint.
 d) Idegen színműveknél ellenőrzi a szöveg hűségét és a szükségeshez mérten megbeszéléseket folytat a fordítóval. Kijavíttatja vagy kijavítja a fordítás hibáit.
 e) Elvégzi a darabmal kapcsolatos dokumentációt.

4. Propaganda:

- a) A darab kijelölt, felelős dramaturgja
 b) megírja a közönségszervezőkhöz szóló „röpcédulát”
 c) darab tartalmát a PM-nek
 d) tájékoztatja a közönségszervezőket
 e) gondoskodik a sajtó tájékoztatásáról
 f) részt vesz a darabmal kapcsolatos ankéteken, vitákon.

5. Ügyrend:

Az igazgatóság és a dramaturgia jó kapcsolatának alapfeltétele a szervezett együttműködés: a feladatok időben történő kijelölése s az elvégzett munka számonkérése, értékelése. Erre vonatkozólag két alternatív javaslatunk van:

- a) vagy a dramaturgia egyik tagja vegyen részt minden olyan igazgatósági ülésen, ahol a dramaturgiát érintő (műsorral kapcsolatos) kérdések is szóba kerülnek. Ebben az esetben ez a tag számol be a dramaturgia munkájáról és továbbítja az igazgatóság döntéseit.

- b) vagy az igazgatóság egyik tagja (lehetőleg főrendező) legyen az igazgatóság előtt a dramaturgia képviselője és megfordítva. Ebben az esetben az ő vezetésével havonta dramaturg-ülés tartandó, s itt a dramaturgok kötelesek számot adni munkájukról. Az elhangzottakról a főrendező a szükségeshez mérten tájékoztatja az igazgatóságot és megfordítva: közli az igazgatóságnak a dramaturgiát érintő döntéseit.

A fentiek szellemében szeretnék beszámolni a dramaturgia ez évi legfontosabb munkáiról és ezzel kapcsolatos javaslatairól.

Mai magyar írók:

Németh László befejezte és bőven ismertette „Az utazás” c. vígjátékát.¹³⁵ Rossz idegállapota miatt nem óhajtja kiadni a kezéből. – A darab az íróhoz hasonló alkatú öreg tanár viszontagságairól szól: a Szovjetunióban tett utazásáról túlzott hangú riportot ír egy szemfüles újságíró. Az újságcikket felháborodva fogadja a tanár komikus, reakciós környezete. A párt helyi képviselője viszont túlzott következtetéseket von le s a tanárt mindenféle kedvezményekhez juttatja. Ez újabb méltatlankodást vált ki. A tanár kis híján belehal a huzavonába, s egy régi tanítványa, a párt szellemének humánusabb értelmezője állítja helyre a rendet. A darabot különösen aktuálissá tette a XXII. Kongresszus.¹³⁶ Javaslat: Major igazgató sürgősen beszéljen az íróval.

Darvas József közölte, hogy nem óhajtja most megírni a megígért darabot. Az igazgatóság döntse el, hogy ebbe az elhatározásba pillanatnyilag beletörődjünk-e vagy próbáljuk az íróat mégis rábeszélni a darabírásra.

Hubay Miklós operaszöveget ír egy képzeletbeli, Schönherz-szerű és egy Bajcsy-Zsilinszky-szerű figurával a középpontban. A téma erősen foglalkoztatja, két felvonással elkészült. Szívesen megírná a darabot először zene nélküli formában.¹³⁷

Másik dráma-témája is van. Ennek középpontjában egy halálosan beteg öreg professzor áll, aki régi, illegális harcos volt s a nyugodt, békés halál helyett a régi harcokhoz méltó, hősi halált választja.¹³⁸

¹³⁵ Németh László, *Az utazás* (bem.: Katona József Színház, 1962. május 11. rend.: Major Tamás).

¹³⁶ Az 1962-ben megtartott Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. Kongresszusáról van szó.

¹³⁷ A Nemzeti nem mutatta be.

¹³⁸ *A Csind az ajtó mögött* c. tragédiáról van szó, amelyet Hubay 1963-ban írt, s 1965-ben jelent meg a *Hősökkel és hősök nélkül* (Szépirodalmi, Budapest, 1965, 431–523.) c. kötetben. A Nemzeti is bemutatta (bem.: Ódry Színház, 1963. április 26. rend.: Major Tamás és Pethes György).

Az írónak érthetően szívügye az elfogadott és aztán félretett „Késdobálók” című darab.¹³⁹

Javaslat: A Késdobálókat oldjuk fel, s ha valami mód kínálkozik, segítsük elő bemutatását egy másik színházban. Foglalkozzunk az operaszöveggel.

Illyés Gyula „Malom a Sédén” c. darabjából rendezzünk zártkörű vitát az igazgatóság előtt. Ettől függetlenül is érdemes lenne beszélni az íróval, akár a tervbe vett „Teleki László” című darab megírása ügyében, akár pedig fölkelni, hogy Obernyik Károlynak „Magyar kivándorlott” című darabját dolgozza át.

Vérsi Endre elfogadott darabját (Don Quijote utolsó kalandja) az igazgatóság előtt még egyszer vitassuk meg. A dramaturgia véleménye szerint a darabot fölvehetnénk idei műsorunkra.¹⁴⁰

Kamondy Tóth László elfogadott darabját (Szerelmesek fája) az igazgatóság előtt, a kijelölendő rendező vezetésével záros határidőn belül vitassuk meg. A dramaturgia megítélése szerint a darabban még sokat kellene dolgozni.¹⁴¹

Móricz Virág és Bereczky Erzsébet elkészült a „Kivilágos kivirradtig” dramatizálásával. A szöveg Major igazgatónál van, sürgősen napirendre kellene tűzni megvitatását.¹⁴²

Nyíri Tibor „Alacsony mennyezet” c. drámáját a dramaturgia jelenlegi formájában nem találja elfogadhatónak. Az igazgatóság döntését várjuk, hogy próbálkozzunk-e a darab átdolgoztatásával (előleg kérdés) vagy pedig mondjunk le a darabról.¹⁴³

Karinthy Ferenc „Gervay Pesten” c. most megjelent elbeszélését óhajtja dramatizálni. Véleményünk szerint kitűnő vígjáték téma. Javaslat: Major igazgató beszéljen vele és adjon rá megbízást.

Szolnoki András „Legenda a mamáról” c. reményt keltő drámát adott be. A történet (némiképp az Ügynök halálára emlékeztető módon) egy proletár-asszony életét eleveníti meg. Dramaturgiánk átdolgozási javaslattal adta vissza az írónak.

¹³⁹ Végül Szegeden mutatták be 1963. október 12-én, Nagy György rendezésében.

¹⁴⁰ A darabot végül a Jókai Színház mutatta be 1962. május 15-én, Egri István rendezésében.

¹⁴¹ A darabot a Szegedi Egyetemi Színpad mutatta be, Daniss Győző és Paál István rendezésében.

¹⁴² Csak 1982. január 29-én mutatta be a Debreceni Csokonai Színház, Léner Péter rendezésében.

¹⁴³ A Békés Megyei Jókai Színház mutatta be 1963. május 4-én, Mislav István rendezésében.

Benany Sándor „Kétlakiak” c. vígjátékot adott be. A történet hőse maradi gondolkodású kispolgár, aki rendkívül vonalasnak akarja mutatni magát, de igyekezetével mindig felsül. A dramaturgia elfogadhatónak érzi a darabot. Jelenleg Vadász Ilona foglalkozik vele.

Lukács Antal „Variációk egy témára” c. a mai fiatalok problémáival foglalkozó darabját a dramaturgia véleménye alapján átdolgozza.

Gombó Pál „Az elborotvált miniszterség” c. darabja a régi értelmiség átalakulásáról szól. A dramaturgia véleménye szerint csak alapos átdolgozással lenne használatos. Javasoljuk, hogy az egyik rendező is véleményezze.

Dobozi Imre bejelentette, hogy drámát óhajt írni. Major igazgató foglalkozik vele.

Gyöngyösi Imre „A gyűrű és a gyász” c. darabjával kapcsolatban a dramaturgia és a szerző Marton Endre észrevételeit várja.

Tarbai Ede „A tetők fölött már kezdődik az ég” c. színműve a könnyű érvényesülés és az elmélyült munka ellentéteit boncolja. Két felvonással elkészült.

Galambos Lajos „Törpe Messiás” c. benyújtott szinopsziséval Várkonyi Zoltán foglalkozik.

Mándi Éva üzemi lap szerkesztőségében dolgozó nők problémáiról készül darabot írni.

Deme Gábor színművét benyújtotta Major igazgatónak. Az író arra gondol, hogy művét először talán vidéken kellene bemutatni.

Idegen szerzők művei:

Változatlanul fennáll az eddigi nehézség: rendszertelenül, néha csak illegálisan tudjuk a darabokat megszerezni. A Színháztudományi Intézet segítségével hasznos, de nem elegendő. A magánosoktól kapott darabok teherterele a kész (de többnyire elfogadhatatlan) fordítás. Kezdeményezésünkre a Szövetség egy állami ügynökség fölállítását javasolta Minisztériumnak, s a minisztérium elvileg magáévá tette a javaslatot. Gyakorlatilag azonban az ügynökség fölállítása egyre késik. Kíváncsú lenne, hogy fölállítását az Igazgatóság nyomatékosan szorgalmazza. Az óriási anyagból számításba jöhet:

Marchl Achard: L'Idiot. Vígjáték, a nyugati nagypolgárság és a korrupt igazságszolgáltatás szatírája. Két (gyöngye) fordítása is van a Rádiónál és a Színháztudományi Intézetnél.

Jean Anouilh: L' Hurluberlu. A francia fasizmus szatírája (elég kesztyűs kézzel) s a mai fiatalság erkölcsrajza.

Jean Anouilh: Thomas Beckett. Az írónak eddig legnagyobb igényű kísérlete.

Arbuzov: Az elveszett fiú. Nyersfordítása készen van.

Helmuth Balerl: Frau Flinz. A nagyszájú lumpen-proletár asszony gyerekei fokozatosan bekapcsolódnak a szocializmus építésébe. (Fordítás alatt.)

Brecht – Feuchtwanger: Simone Machard. Az ismert regény változata (A példány egy fordító magántulajdona)

Ugo Betti: Botrány a törvényszéken.

Kecskesziget

Camus: La Peste (Hitlerizmus)

Deval: Mademoiselle. (Polgári erkölcselenség rajza egy nevelőnő tiszta szemléletén át. A Comedie játszotta.)

Dürrenmatt: A nagy Romulus.

Faulkner: Requiem

García Lorca: Mariana Pinoda. (Fordítás kész.)

Grieg: Vereség (Nederlaget). A francia Kossuth képe. Fordítása Berczeller igazgatónál. Véleményünk szerint visszaadandó.

Hellmann új darabja Várkonyinál.

Nosbűlder: A szent kísérlet. (Jezsuiták kommunisztikus állama).

Ionescu: Rhinoceros. (Ódryban?)

Katajev: Bolond vasárnap

Krlezsa: Agónia

O'Neill: Egy igazi úr (A Touch of the Post)

Osborn: Luther

Szimonov: A negyedik

Alfonso Sastre: A döfés

John Widting: The Devile (Antiklerikális dráma)

Lektorátus:

A dramaturgia tagjai évente kb. 10-10 darabot olvasnak el. Ennek kb. fele – kétharmada a színházhoz beküldött magyar darab (jórészt ismeretlen kezdők munkája) ezeket belső megbeszélés után értékelő vélemény kíséretében visszaküldjük. Kétes esetben a dramaturgia két tagja is elolvassa a darabot. A rendezők vagy az igazgatóság felé csak azokat a műveket továbbítjuk, amelyek valamilyen szempontból figyelemre méltók. Az idei évadban elbírálásra került 96 darab (68 magyar, 13 szovjet és népi demokratikus, 16 nyugati).

Egyéb:

A dramaturgia tagjai részt vesznek a Szövetség munkájában s a Minisztérium jóváhagyásával a Szövetségben szervezett dramaturgiai továbbképzésben.

Jelzet: MOL XXI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatás nélkül – 1963. (11. doboz)

Géppel írt tisztázat, pecsét, aláírás és dátum nélkül.

[23.]

Az MSZMP KB Tudományos és Kulturális valamint
Államgazdasági Osztályának javaslata a Politikai Bizottság részére
új Nemzeti Színház felépítésére – 1963. december 3.

Javaslat
a Politikai Bizottságnak
új Nemzeti Színház felépítésére

A földalatti gyorsvasút Nemzeti Színház alatti megállóhelyének építése a Nemzeti Színház állapotának megvizsgálását és a színház jövőjét meghatározó javaslatok kidolgozását teszi szükségessé.

1. A Nemzeti Színház 1875-ben épült. A második világháborúban súlyosan megsérült, s mind építészeti, mind műszaki állagában teljesen elavult. Az épület tartó falai az aránytalan süllyedés következtében elferdültek. Érvényes tűzrendészeti határozat a 220-as áramra való átállásnál – 1964–1965-ben – előírja a teljes elektromos berendezés kicserélését. A színpadi alsó gépezet csak korlátozottan használható, az erkélyszerkezetek, közönségszolgálati helyiségek felújításra szorulnak. 1961-ben ideiglenesen meg kellett szüntetni a működtetést a tetőszerkezet meghibásodása miatt. Akkor olyan döntés született, hogy a színház épületének korszerűsítése – amely kb. 80-100 millió forintot tett volna ki – nem célszerű és az életveszély megszüntetésére csak a szükségesebb javításokat kell elvégezni.
2. A földalatti vasút építése szükségessé teszi a Nemzeti Színház épületének megerősítését. Ennek érdekében rövidesen megindulnának a megerősítési munkálatok. A földalatti építése, valamint az ezt követő rekonstrukció miatt 5-6 évig a színházépület nem üzemeltethető. A megerősítés és az ezzel járó károk helyreállítása becslés szerint 40 millió forint költséggel jár. A előbbiekben említett és elkerülhetetlen rekonstrukcióval együtt a jelenlegi épület felújításának becsült összege 120 millió, ugyanakkor az épület adottsága miatt csak a századforduló technikai színvonalát lehetne elérni.
3. Fentiek alapján nem tartjuk célszerűnek az épület megerősítését. Javasoljuk az új Nemzeti Színház megépítését a XIV. ker. Dózsa György úton (Díszszemle tér).¹⁴⁴

¹⁴⁴ A május 1-i felvonulások helyszínéről, a Felvonulási térről (ma 56-osok tere) van szó.

Ez lenne az első új színházépület, amelyet a felszabadulás óta építettünk. (Ugyancsak a Díszszemle tér ligeti részén a későbbiek folyamán, csatlakozva a színházépülethez, megoldható lenne a régi terv: a hangverseny- és kongresszusi terem felépítése is.)

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság egyetért azzal, hogy a Nemzeti Színháznak a földalatti gyorsvasút építésével összefüggő megerősítése és felújítása helyett a harmadik öt-éves tervben új Nemzeti Színház épüljön. Az erre vonatkozó döntés a sajtóban – megfelelő időpontban – kerüljön nyilvánosságra.
2. A színház megtervezésére nemzetközi pályázatot kell kiírni.
3. Az építéssel összefüggő előkészületek megindítására vonatkozó javaslatokat 1964 első felében a Művelődésügyi Minisztérium és az Országos Tervhivatal terjesszék a Gazdasági Bizottság elé.
4. A Nemzeti Színház megfelelő átmeneti elhelyezésére a Művelődésügyi Minisztérium dolgozzon ki javaslatot és azt 1964 február 1-ig terjessze a KB Agit. Prop. Bizottsága elé.

Budapest, 1963. december 3.

Párdi Imre

Darabos Iván

A javaslat megvitatása:

A vita résztvevői: (PÁRDI IMRE: az Államgazdasági Osztály vezetője, KÁLLAI GYULA: a Minisztertanács elnökhelyettese, FOCK JENŐ: MSZMP KB Titkára, KÁDÁR JÁNOS: MSZMP KB első titkára, ACZÉL GYÖRGY: A Művelődésügyi Miniszter első helyettese)

Javaslat új Nemzeti Színház felépítésére

PÁRDI IMRE elvtárs:

A felújítás és a földalattival kapcsolatos megerősítés összege önmagában is felveti, hogy új Nemzeti Színház felépítésére van szükség és ez helyes.

KÁLLAI GYULA elvtárs:

Az előterjesztés első két pontjával nem tudok vitatkozni. Ebből úgy látszik, tényleg kell színházat építeni. Javaslom, fogadja el a Politikai Bizottság, hogy új Nemzeti Színházat kell építeni. Azonban hogy hol építsük, azt ne most határozzuk el. Általában mindig problémát jelent a hely kijelölése. A mostani helynek is már legalább háromféle felhasználási célját ismerem. Régen arról volt szó, hogy felvonulási teret képezünk ki szobrokkal, stb., – a Fővárosi Tanácsnak is van határozata, hogy a Városliget liget jellegét erősíteni kell, és ami nem szükséges, azt onnan ki kell telepíteni. De legfőképpen azért javaslom, hogy ne döntsünk most ebben, mert a városrendezők úgyis felforgatják még ezt. Ezen tovább kell gondolkozni.

A határozati javaslat 3.) pontjában azt írják, hogy a szóban forgó javaslatokat 1964 első felében terjesszék illetékes szervek a Gazdasági Bizottság elé. Ezzel egy időben kellene hely dolgában is intézkedni.

FOCK JENŐ elvtárs:

Hogy lebontásra kerüljön a Nemzeti Színház ezen a helyen és új épüljön és ez a harmadik öt éves tervbe kerüljön bele, azzal egyetértek. A hely kijelölése azonban fontos és első dolog. Addig nem érdemes erről beszélni, illetve a pályázatot meghirdetni, amíg a hely nincs kijelölve. Ha megvan a hely, akkor kell pályázatot hirdetni. Nem lehet úgy dönteni, hogy megnézi 2-3 elvtárs és megmondja, mi legyen. Oda kell adni a városépítésért felelős elvtársaknak, hogy fél éven belül vitassák meg és azután legyen pályázat.

Szerintem a Gazdasági Bizottság elé nem most, hanem körülbelül két év múlva kell terjeszteni az anyagot. A pályázat elfogadása után kell a konkrét beruházási program, és akkor kell majd a Gazdasági Bizottságnak megnéznie, hogy ez mennyibe kerül. A pályázattal sok idő eltelik, különösen, ha nemzetközi pályázatot hirdetünk. Erre a jövő év rá fog menni és szerintem 1965 első fele az a reális időpont, amikor a beruházási program alapján a Gazdasági Bizottság, illetve a kormány állást foglalhat.

KÁDÁR JÁNOS elvtárs:

Ami az első pontot illeti, valószínűleg babonás meggondolásból nincs benne, hogy lebontják azt, ami van. Ezt a pontot úgy lehetett volna nyugodt lélekkel megszavazni, ha megmondják azt, addig hol működik a Nemzeti Színház. A Magyar Színházban? Akkor azt írják ide. Tehát be kell venni az előterjesztésbe, hogy a jelenlegi Nemzeti Színházat le kell bontani és azt is, hogy a Nemzeti Színház addig hol működik.

Helyes, hogy a helymeghatározás ne így és ne most történjen. Ezt kicsit alaposabban meg kell vizsgálni.

Ami a gazdasági bizottsági tárgyalást illeti, tulajdonképpen elfogadható eljárás, amit Fock elvtárs mondott, de már beszélünk az elvtársakkal erről a kérdéstről és elmondták: meg kellene kísérelni egyszer már egy másfajta rendezést, tervezést, mint ami nálunk szokásos. Mert ha mi azt mondjuk a tervezőknek, hogy tervezzenek Nemzeti Színházat, akkor abba valószínűleg beletervezik az összes korszerű álmokat. Viszont ha azt mondjuk, hogy van 178 millió forint, erre tervezzenek Nemzeti Színházat, akkor más dolog jön ki belőle. Érdemes lenne mégis meggondolni, hogy először megfelelő mérlegelés legyen. Esetleg érdemes lenne megnézni, hogy milyen nagyságrendű értékhatárrol van szó.

ACZÉL GYÖRGY elvtárs:

A helyre vonatkozó elképzeléseket az Építésügyi Minisztériummal, Trautmann elvtársakkal megbeszéltük, és másokkal is egyetértésben hoztuk a ligeti javaslatot. De elfogadható, hogy másutt legyen. Az volt az elképzelés, fő szempont, hogy oda kerülne a volt Sztálin-szobor¹⁴⁵ mögé, másrészt olyan helyre kell tervezni, ahol nagy autóparkolási lehetőség van és hogy az épület fűtése, melegvíz ellátása biztosított legyen.

Az a kérdésem, hogy a hely kijelölésére vonatkozó javaslatot visszahozzuk-e a Politikai Bizottság elé?

KÁDÁR JÁNOS elvtárs:

Oda kell adni az anyagot a városrendezéssel foglalkozó szakembereknek és utána a kormány elé kell terjeszteni. Ide már nem kell visszahozni. Elvileg a Politikai Bizottság egyetért azzal, hogy legyen új Nemzeti Színház. Az Izabella-teret viszont rendbe kell hozni. Most ez olyan állapotban van, hogy ennek rendbe hozása néhány hónapig el fog tartani. Erre van pénz.

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 5. cs. 322. ő. e.

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírásokkal, pecsét nélkül. Szigorúan bizalmas minősítéssel. Készült 26 példányban.

¹⁴⁵ A szobrot 1951 decemberében avatták fel, s 1956. október 23-án a forradalom éjszakáján döntötték le, majd teherautóval a Nemzeti Színházhoz vitték, s ott feldarabolták. Helyére épült a május 1-i felvonulások dísztribünje.

Az Országos Tervhivatal előterjesztése
a Gazdasági Bizottsághoz
a Nemzeti Színház épülete tárgyában

Előterjesztés
A Gazdasági Bizottsághoz
I.

A Földalatti Vasút továbbépítésével foglalkozó 10273/1963.sz. GB. határozat 5. pontja szerint a Nemzeti Színház jelenlegi épületének további sorsáról intézkedni kell.

Az eddig lefolytatott vizsgálatok alapján megállapítást nyert, hogy a Földalatti Vasút építése miatt a színház épületét károsan befolyásoló talajmozgások várhatók. Ez a körülmény felvetette a színházépület megerősítésének szükségességét. Ezt követően a közeljövőben – tekintettel a színház épületének leromlott állagára – szükséges a színház teljes rekonstrukciója is. A megerősítés és a rekonstrukció együttes költsége becslés szerint 100-120 millió Ft-ot igényelne.

A felújított, illetve korszerűsített épület sem jelentene azonban a Nemzeti Színház társulata számára végleges elhelyezést, mert a jelenlegi épület adottságai, valamint elhelyezkedése nem teszik lehetővé funkciója maradéktalan ellátásához szükséges további fejlesztését. (Jelmeztár, díszletraktár, műhelyek a színháztól távol nyertek elhelyezést, a szállítás jelentős költségtöbbletet okoz.)

Tehát a Metró továbbépítése miatt felmerült épület megerősítés, valamint a szükséges rekonstrukció gazdaságtalan. A költségek nincsenek arányban az elérhető eredménnyel, ezért az érdekelt főhatóságok egybehangzó véleménye alapján a színház jelenlegi épületét szanálni kell.

A szanálás következtében két problémát kell megoldani:

1. a Nemzeti Színház társulatának ideiglenes elhelyezését és az ehhez szorosan kapcsolódó legfontosabb színházrekonstrukciókat;
2. az új Nemzeti Színház felépítését.

Az új Nemzeti Színház felépítéséig gondoskodni kell a színház társulatának átmeneti, de megfelelő játszási lehetőségeiről.

A Nemzeti Színház társulata jelenlegi épületében előreláthatóan 1964. június végéig működhet. Átmeneti elhelyezését 1966. szeptemberig a Nagymező utcai volt Petőfi Színház épületében,¹⁴⁶ ezt követően pedig az új Nemzeti Színház elkészültéig az Izabella téri volt Magyar Színház épületében lehet megoldani.

Ez szükségessé teszi, hogy a Nagymező utcai épület folyamatban lévő felújításának a közönségforgalmi és színpadi részét 1964. augusztus végéig befejezzék, a társulat az új évadot itt kezdhesse. Második ütemben kell elvégezni a Nemzeti Színház épületében még egy ideig ott maradó iroda és egyéb kiszolgáló részlegek áttelepítésével kapcsolatos felújítási munkálatokat.

Szükséges továbbá, hogy az Izabella téri színház korszerűsítése, ill. bővítése 1964. év májusi kezdéssel olyan ütemben folyjék, hogy a munkálatok 1966. év július 31-ig befejezést nyerjenek.

A két színház korszerűsítéséhez szükséges felújítási összegek /kb. 25-30 millióFt/ a minisztérium éves felújítási terveiben részben biztosítottak.

A Nemzeti Színház átköltöztetése egy játszási hely elmaradását eredményezi és mivel ez más színházi társulatok átcsoportosítását is igényli, bevételi kiesés jelentkezik. Az átköltöztetés is többletköltséget jelent, ezt a színházak költségvetései jelenleg nem tartalmazzák.

A felújítások meggyorsítása és a kívánt határidőre történő befejezése érdekében mind a tervezés, mind a kivitelezés vonatkozásában rendkívüli intézkedések megtételére van szükség.

¹⁴⁶ A Petőfi Színház 1962-ig játszott a Nagymező utca 22. szám alatti épületben. A felújítás után a Nemzeti társulata 1964. október 2-án *Az ember tragédiájával* (rend.: Major Tamás) kezdte az évadát. A Nemzeti csak 1966. október 1-én költözött a volt Magyar Színház Izabella (ma Hevesi Sándor) téri, átalakított épületébe.

• III.

A Nemzeti Színház az ország első színháza, és mint ilyennek, elsőrendű kultúrpolitikai feladatokat kell ellátnia, épülete és berendezése azonban teljesen elavult, korszerűtlen. A Földalatti Vasút építésétől függetlenül már korábban is felmerült az új Nemzeti Színház építésének szükségessége. A III. és IV. ötéves tervidőszakban szerepelt az új színházépület felépítése. A feladat előrehozását szükségessé teszi a Metró építése, valamint a Nemzeti Színház környékének közlekedési és városképi rendezése.

Az előterjesztő szervek, valamint az érdekelt főhatóságok egyetértenek az új Nemzeti Színház létesítésével. Az új színház helyét a Dózsa György úton, a felvonulási téren javasolják.

Az új Nemzeti Színházat 1965–1970. közötti időszakban kell megépíteni. Az építésével kapcsolatos műszaki előkészítést haladéktalanul meg kell kezdeni, annak érdekében, hogy a befejezési határidőt tartani lehessen.

A felvonulási tér rendezésére tervpályázatot kell kiírni. A pályamunkák és a talajmechanikai vizsgálatok alapján az új Nemzeti Színház pontos helyét 1964. augusztus 15-ig meg kell határozni.

A korszerű és gazdaságos műszaki megoldás érdekében kívánatos meghívásos alapon nemzetközi tervpályázat kiírása. A nemzetközi tervpályázatot 1965. I. 1-ig meg kell hirdetni olyan határidővel, hogy a pályamunkák alapján készült beruházási programot a G.B. 1966. I. negyedévében megtárgyalhassa.

IV.

1. A Gazdasági Bizottság [G.B.] egyetért a Nemzeti Színház jelenlegi épületének lebontásával. Ennek következtében a Nemzeti Színház működését 1964. év június 30-ig jelenlegi helyén fejezze be.

Felelős: Művelődésügyi miniszter¹⁴⁷

¹⁴⁷ Ilku Pál 1961–1973 között töltötte be ezt a funkciót.

2. A Nemzeti Színház épületének lebontásáról a Fővárosi Tanács gondoskodik a Földalatti Vasút építésének költségvetésében a Színház épületének megerősítésére előirányzott hitel terhére. A bontási anyag felett a Fővárosi Tanács, a berendezések felett a Művelődésügyi Minisztérium rendelkezik.

Felelős: Fővárosi Tanács
V.B. elnöke,¹⁴⁸
Művelődésügyi
miniszter

3. A Gazdasági Bizottság egyetért az új Nemzeti Színháznak 1965–70. közötti időszakban történő felépítésével a Dózsa György úti felvonulási téren.

Felelős: Országos
Tervhivatal elnöke¹⁴⁹

Művelődésügyi
miniszter

Építésügyi miniszter¹⁵⁰

4. Az új Nemzeti Színház felépítéséig gondoskodni kell a színház társulatának átmeneti elhelyezéséről. G.B.: egyetért azzal, hogy a színház társulata szükségmegoldásként 1966-ig a volt Petőfi Színház Nagymező utcai épületében, 1966-tól az új színházépületbe történő beköltözéséig, a volt Magyar Színház Izabella téri épületében működjék. Az átmeneti elhelyezés megoldása érdekében szükséges színházi rekonstrukciókat úgy kell végrehajtani, hogy

A Nagymező utcai színházépület rekonstrukciója a közönségforgalmi és színpadi részeket illetően 1964. augusztus végéig, az Izabella téri színházépülete pedig legkésőbb 1966. július 31-ig befejezést nyerjen.

A G.B. felhatalmazza az építésügyi minisztert arra, hogy a színházi rekonstrukciók meggyorsítása érdekében szükséges rendkívüli intézkedéseket tegyen (részleges tervdokumentáció, helyszíni művezetés, stb.)

Felelős: Művelődésügyi miniszter

Építésügyi miniszter

¹⁴⁸ A Fővárosi Tanács V.B. elnöke: Sarlós István (1963–1970).

¹⁴⁹ Országos Tervhivatal elnöke: Ajtai Miklós (1961–1967).

¹⁵⁰ Építésügyi Miniszter: Trautmann Rezső (1957–1968).

A Dózsa György úti felvonulási tér rendezésére a G.B. határozatát követő 6 héten belül tervpályázatot kell kiírni. A pályamunkák alapján az új színház helyét 1964. augusztus 15-ig meg kell határozni.

A G.B. a korszerű és egyben gazdaságos műszaki megoldás érdekében egyetért az-
zal, hogy az új Nemzeti Színház építésére meghívásos alapon nemzetközi tervpályá-
zat kerüljön kiírásra. A pályázat kiírásához a tartalmi követelmények (kiindulási
adatok), valamint a pályázat lebonyolításához szükséges anyagi eszközök tekinteté-
ben az érdekelt főhatóságok vezetői együttesen állapodjanak meg.

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 23. cs. 8. ő. e.

*Géppel írt tisztaír, pecsét és aláírás nélkül. A javaslattal egyetért: Fővárosi Tanács VB:
dr. Pestha László, Művelődésügyi Minisztérium: dr. Polinszky Károly, Építésügyi Mi-
nisztérium: Dr. Szabó János*

[25.]

Jegyzőkönyv az Agitációs és Propaganda Bizottság üléséről – 1965. július 16.

Jegyzőkönyv
Az Agit Prop. Bizottság 1965. június 16-i üléséről.

Jelen vannak: Szirmai István, Cseterki Lajos, Ilku Pál, Aczél György, Gosztorny
János, Orbán László, Katona Imre, Tömpe István, Garamvölgyi József, Lick József
elvtársak.

Napirenden:

- 1.) A Magyar Televízió fejlődése és egyes problémái. (Napirendről levéve.)
- 2.) Az 1964/65 évi színházi évad értékelése. Meghívott: Bizó Gyula
- 3.) A falusi könyvterjesztés helyzete:
Meghívottak: Párdi Imre
Simó Jenő
Molnár Károly
Kiss István
- 4.) Az Agit. Prop. Bizottság 1965. II. félévi munkaterve.

Állásfoglalások

2. napirendi ponthoz:

Az Agit Prop. Bizottság a színházi évad értékelését nem tekinti kielégítőnek. Mé-
lyebb, részletesebb és elemzőbb anyagra van szükség ahhoz, hogy a Művelődésügyi
Minisztérium komoly segítséget tudjon adni a színházak vezetőinek. Ezért az anyag
átdolgozásánál a következőket kell figyelembe venni:

- a.) Jelenleg a színházak működésében nagy helyet foglalnak el az anyagi-gazdasági kérdések az eszmei, művészi szempontok rovására. El kell végre érünk, hogy a Pénzügyminiszterrel egyetértésben úgy rendezzük a színházak dotációját, hogy az a színházművészet fejlődését segítse. Az új rendszer kidolgozásáért a Művelődésügyi Miniszter felelős.¹⁵¹
- b.) Külön kell választani a budapesti és a vidéki színházak munkájának értékelését. A minisztérium főosztálya elemezze külön a Nemzeti, a Madách, a Thália, a József Attila és a Vígszínház műsropolitikáját és művészi munkáját.
- c.) A színházi évad értékelésében külön kell foglalkozni az előadott magyar drámákkal.
- d.) Ösztönözni kell az új magyar drámaírást. A Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődésügyi Minisztérium írjanak ki jelentős összeggel jutalmazott pályázatot új magyar tragédiára és vígjátékra.
- e.) A Művelődésügyi Minisztérium rendeletben szabályozza, hogy az új magyar drámákat bemutató rendezők, igazgatók külön anyagi elismerésben részesüljenek.
- f.) A színházak műsropolitikájának kialakításában több bátorságot és kezdeményezést kell tanúsítani, különösen a szovjet és népi demokratikus országok drámairodalmát illetően.
- g.) Az értékelésben részletesebben kell megfogalmazni a színingazgatók felelősségét.
- h.) A színingazgatók problémáinak tisztázása érdekében a Kulturális Osztály tartson a színingazgatókkal megbeszélést Bizó és Aczél elvtársak, valamint a kiemelkedő kritikusok részvételével.
- i.) A Művelődésügyi Minisztérium tegyen konkrét javaslatot a színházi dramaturgia problémájának megoldására.
- j.) A Kulturális Osztály, a Művelődésügyi Minisztérium és a SZOT vizsgálja meg a közönség szervezés helyzetét, különös tekintettel munkások színházlátogatására.

¹⁵¹ Ilku Pál 1961–1973 között töltötte be ezt a tisztséget.

- k.) A Nemzeti Színház helyzetéről a Művelődésügyi Minisztérium terjesszen átfogó jelentést az Agit.Prop. Bizottság elé.
- l.) Csökkenteni kell a vidéki színházaknál túltengő operett előadások számát.
- m.) A Színházi Tanács határozatainak a Művelődésügyi Minisztérium következetesen szerezzen érvényt.
- n.) A Színházi Tanács és a Művelődésügyi Minisztérium még egyszer foglalkozzon a színházak következő évadra vonatkozó terveivel. A tervekben ne csak a címek felsorolása szerepeljen, hanem ezt előzze meg a színház vezetőinek az egész évadra vonatkozó művészi elképzelése.
- o.) A Művelődésügyi Minisztérium fél éven belül dolgozza ki minden budapesti színház átfogó színház politikai elképzeléseit.
- p.) Meg kell vizsgálni a budapesti színházak szervezeti egységesítésének kérdését.
- r.) A Színháztudományi Intézet készítsen jelentést az Intézet munkájáról, s azt terjessze az Agit.Prop. Bizottság elé.
- s.) A miskolci és egri színházak összevonására vonatkozó bizottsági határozatot még ez évben végre kell hajtani.

Írásban kapják: Köpeczi Béla, Aczél György és Bizó Gyula elvtársak.
[A 3. és 4. napirendi ponthoz tartozó állásfoglalásokat nem közöljük.]

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 43. ő. e.

Géppel írt tiszta szöveg, pecsét és sajátkezű aláírás nélkül. Bizalmas minősítéssel. Készült 28 példányban.

A Művelődésügyi Minisztérium értékelése
az 1964/65. évi színházi évről – 1965. június 11.

I.

1.) Hosszú évek után a színházlátogatók száma, 1964-ben (pontos adatok csak nap-tári év viszonylatában vannak, az adatokban az Operaház nem szerepel) a megelőző évhez bizonyítva 158.000 fővel emelkedett. Ennek megfelelően 1,6 millió forinttal nőtt a színházak bevétele is. A látogatószám emelkedéséhez elsősorban a megelőző évadoknál érdekesebb műsorválasztás és a színvonalasabb produkciók járultak hozzá.

E kétségtelen eredmény mögött azonban jelentős erőfeszítések vannak: a színházak 168 millió forintról 173 millió forintra növekedett kiadásainak csak kisebb részét fedezte a bevételi növekedés, a hiányzó 3.7 millió forintot újabb állami támogatással fedezték. (Az állami támogatás 1964-ben 101 millió forint volt.) A kiadás-növekedést az okozta, hogy a megszüntetett Petőfi Színház szétesztott társulatának bérét, mivel a Vig Kamaraszínháza nem tarthatott előadást, bevétel nem ellensúlyozta. Továbbá, a tervezettnél jóval több darab bemutatása a produkciók kiállításának tervezettnél magasabb költsége.

A rendelkezésünkre álló részadatok azt mutatják, hogy a látogatószám emelkedése az 1964/65. évad vonatkozásában is érvényes tendencia. 1965. első öt hónapjában is az előírt bevételi tervet, összvolumenében a színházak teljesítették. Figyelmet érdemel, hogy fővárosban a Nemzeti és az Operett Színház maradt el a tervteljesítésben.

Az évadra a színházak 147 darab bemutatását tervezték. A műsorterveikben szereplőkből 80 bemutatásra került sor. Ténylegesen bemutattak 205 darabot, tehát 125 olyant, mely műsortervükben nem szerepelt. A bemutatók számának emelkedését a felületes műsortervezés, az egyes darabok sikertelensége okozta. A 205 darabból 75 Magyarországon először került közönség elé. (L: 1.sz. mellékletet.)

Budapesten a világirodalom klasszikusait 6, a közelmúlt magyar drámairodalmát 7, az új magyar drámát 8, (ebből kettő egyfelvonásos) a felújítást 1 mű képviselte. Új magyar zenés vígjátékból 3, felújított operettből 2, kabaréműsorból ugyancsak 3 került a közönség elé. Négy szovjet, három népi demokratikus mű mellett 12 darab képviselte a kortárs polgári színházirodalmat. Három új magyar oratórium az Irodalmi Színpad műsorán szerepelt.

Vidéken 26 operett bemutató mellett 10 magyar felújítás, 8 új magyar és 7 külföldi zenés vígjáték jelzi a műfaj szerepét. Világirodalmi klasszikust 17, a régebbi magyar prózát 12, az újabb magyar prózát 23 (ebből 14 felújítás, 9 új magyar) bemutató képviselte. 7 szovjet, 8 népi demokratikus, 12 polgári kortárs darabot mutattak be.

2.) A közelmúlt kulturális kérdésekkel foglalkozó ideológiai vitái, a művészetideológiai front élénkülése a színházakra is hatott. A színházak vezetői határozott erőfeszítéseket tettek az eszmeileg, művészileg alkalmas darabok felkutatására és azok igényes színpadra vitelére. Ennek tudható be, hogy több szocialista mondanivalójú, vagy haladó humanista tartalmú mű került közönség elé, mint az előző évadokban s némileg csökkent a kispolgári szemléletet tükröző darabok száma. A könnyebb, szórakoztató darabok pedig igényes és izléses előadásban kerültek színpadra.

A hazánkban először bemutatott darabok magas száma jelzi, hogy a közönség a drámairodalom széles körével ismerkedhetett, a műfajok, a színházirodalmi irányzatok sokfélesége pedig tágitották a látogatók irodalmi látóköreit.

Emelkedett a színházak művészi igényessége. Elmélyültebb lett a rendezői munka: a mindenáron újat-keresés, a „modernkedés”, izlèsesebb és mértéktartással korszerű rendezői munkává kezd finomodni (Yerma, Kispolgárok, IV. Henrik, Rozsdatemető Szolnokon), mely a mondanivaló primusát tiszteletben tartja. Szép számmal volt kiemelkedő színészi alakítás is. Több színháznál (Thália, Vig, József Attila, Madách) érzékelhető már az egységesebb és sajátosabb játéktípus alakulása, még több esetben törekvés annak megteremtésére.

Az évad egyik öröndetes jelensége az Irodalmi Színpadon újjáéledő egyfelvonásos műfaj sikere. Az Irodalmi Színpadot követő amatőr színpadok munkáján keresztül ennek általános izlésnevelő hatása ifjúságunkra figyelmet érdemlő tényező lehet.

Ugyanebből a megfontolásból érdemel elismerést a Déryné Színház ifjúsági előadásai mellett a Bartók Gyermek Színház igényes munkája. Kimagasló művészi produkcióként kell kiemelni az Állami Bábszínház Fából faragott királyfi és Petruska bemutatóit. S ha közvetve tükrözi is az évad értékeit, szót érdemel az Egyetemi Színpad nancy-i fesztiválon nyert második helye.¹⁵²

¹⁵² A budapesti Egyetem Színpadon működött Universitas Együttes A' özegey Karnyóné c. előadásáról van szó (bem.: Egyetem Színpad, 1967. április 11. rend.: Dobai Vilmos és Ruszt József), amely a Nancy-ban 1965. április 25. – május 2. között megrendezésre került Egyetemi Színpadok Világfesztiválján kapott második díjat. Lásd Nánay István, *Profán szentély – Színpad a kápolnában*, Alexandra-ELTE Egyetemi Színpad Alapítvány, Budapest, 2007, 61-69.

II.

Színházi életünk előző fejezetében említett pozitív tendenciái mellett is távol vagyunk attól, hogy a terület munkájával elégedettek lehetnénk. A munka fogyatékosságait elemezve az alábbi lényeges tényezőkre kell rámutatnunk:

1. Hazánkban a színház nem eléggé érdekes és izgalmas. Akkor lenne az, ha túlnyomórészt a mi problémáinkról szólna. Tény, hogy az évad darabjainak ilyen értelemben nem volt nagy hatása, egyetlen darab sem keltett szenvedélyes eszmei, irodalmi, művészeti vitát, melynek alapján is pozitív tudatformáló hatást ért volna el. Izgalmas színház: ma még e fogalmon a színházi vezetők (és a kritika) jelentős része színházi szenzációt ért, egy-egy darab, vagy szerző körül létrejött kisebb-nagyobb botrányt. Ezért jelent „izgalmat” számukra a Macska a forró háztetőn¹⁵³ sexuális ferdesége, Csurka Bálányájának¹⁵⁴ kulcsdráma mivolta, a Háy-darabok körüli politikai pikantéria,¹⁵⁵ vagy a Hochhuth Helytartója keltette nemzetközi nyílt levélváltás.¹⁵⁶
2. Kevés az új magyar, különösen pedig az új szocialista magyar darab. Nem lehet azt állítani, hogy a színházakhoz benyújtott új magyar darabok száma kevés. Jelenleg több mint 50 íróval dolgoznak színházaink. Így volt ez tavaly ilyenkor is, s ebből az ígérethöz mindössze 6 fővárosi és 5 vidéki bemutató realizálódott kiugró siker nélkül, közepes, vagy gyenge színvonalon. Oka ennek, hogy a benyújtott kéziratok legtöbbje eszmei zavarossága, gyenge megformálása, „non-komformista” attitűdje színpadképtelen. De oka a színházak felületessége, nemtörődömsége is, az a tény, hogy nem tesznek eleget a darab sikerre vitelért. Pl.: a Nemzeti Színház Illés Idegen-jét¹⁵⁷ olyan gyenge rendezésben, szereposztásban vitte színre, amivel az egyébként is közepes darab számára a közönség közönyét és érdektelenségét szinte biztosította. Ha nem is hoz önmagában döntő változást a magyar darabok frontján, mégis a ma már elavult drámaírói előleg- és jogdíj-rendszeren javítani kell, mert az a nevesebb írókat nem vonzza színpadhoz. Ere-

¹⁵³ Tennessee Williams, *Macska a forró tetőn* (bem.: Vígszínház, 1967. február 3. rend.: Horvai István).

¹⁵⁴ Csurka István, *Ki lesz a bálánya?* (bem.: Thália Színház Stúdió, 1969. október 18. rend.: Léner Péter).

¹⁵⁵ A megjegyzés arra utalhat, hogy aki a Rákosi-rendszer politikáját dicséretű darabokat (*Az élet hídjai* – bem.: Nemzeti Színház, 1951. február 13. rend.: Gellért Endre és Várkonyi Zoltán), majd az 1956-os forradalomnak a Rákosiékat elítélő írásait ugyanaz a szerző írta: Háy Gyula. A forradalom után hat év börtönre ítélték, amelyből négyet le is töltött. A börtönben írta a *Mohács* (1960) c. darabját, majd szabadulása után az *Attila éjszakáit* (1963). Rövidesen megjelentek történeti tárgyú drámái *Királydrámák* címen (Szépirodalmi, Budapest, 1964), de nem ad(hat)ták elő őket. 1964-ben „disszidált”, s rövidesen Svájcban, Asconában telepedett le, s ott is halt meg 1975-ben.

¹⁵⁶ Rolf Hochhuth, *A helytartó* (bem.: Thália Színház, 1966. február 11. rend.: Kazimír Károly és Gosztónyi János). Hochhuth 1963-as szövege XII. Pius pápa tevékenységén keresztül vizsgálta a katolikus egyháznak a második világháborúban betöltött szerepét. A szöveg Nyugat-Európában is vitát váltott ki.

¹⁵⁷ Illés Endre, *Az idegen* (bem.: Nemzeti Színház, 1965. február 12. rend.: Tatár Eszter).

deti alkotás – fordítás, vígjáték – szocialista mondanivalójú dráma között jogdíj szempontjából megfelelő különbségeket kell tennünk. Elgondolkoztató, hogy a Vágy villamosa fordítója¹⁵⁸ 102.000, a Nadrág c. vígjáték szerzője¹⁵⁹ 256.000, míg a Homokóra írója¹⁶⁰ mindössze 26.000 forint jogdíjat kapott. A színházi dramaturgia is megoldatlan. A színházi dramaturgiák, annak ellenére, hogy működésük közel 800.000 forinttal terheli a színházakat, feladatukat megoldani nem képesek.

3. A szovjet és népi demokratikus darabokkal is sok a tisztázatlan probléma. Színházi körökben gyakori az a vélemény, hogy e drámák irodalmi színvonala sokszor elégtelen, szerepei gyengék, konfliktusai tőlünk idegenek, vagy nem őszinték. Bonyolítja a helyzetet, hogy számos olyan lengyel, cseh és román darabban találkozhattunk az utóbbi években – sok színházunk éppen ezek iránt mutatott érdeklődést – melynek eszmei mondanivalója zavaros, s bemutatása politikailag hibás lenne. E darabok hiánya nem kis mértékben abból is ered, hogy a szovjet és népi demokratikus termést kellő szélességben nem ismerjük. Színháztudományi Intézetünk információs szolgálata lassú, nem hatékony és szűk. Külföldre utazó színházi szakembereink olykor elvesznek egy-egy művészeti kérdés részleteiben, darabkutató feladataik rovására. A Szovjetunióból és a népi demokráciákból a darabok gyakran spontán módon, személyi kapcsolatok, esetleges fordítói ambíciók útján jutnak hozzánk.

A helyzet megjavítása érdekében elsősorban a szovjet és népi-demokratikus darabok adaptálását kell általános gyakorlattá tenni. Ha azokat a darabokat, melyek hazai közönségünkől valamilyen okból kifolyólag valóban távolabb esnek, megfelelően átdolgoztatjuk, a bemutatható drámák számát jelentősen emelhetjük. Továbbá a megfelelő minisztériumi szervek kapcsolatát közvetlenné kell tenni, a szocialista táboron belül a szakemberek utaztatását tervszerűvé, az információt gyorsá, tartalmában nívóssá kell formálni.

Mind a magyar, mint a szovjet és népi-demokratikus darabok bemutatásában a színházakat érdekeltté kell tennünk, ennek megfelelően rendszerét ki kell dolgoznunk.

4. A fentebb említettek logikája oda vezet, hogy színházaink szívesebben nyúlnak kiforrott, a szűkebb értelemben vett művészi megoldás izalmát és ha szűkebb körben is, de közönségikert egyaránt biztosító klasszikus vagy nyugati darabok-

¹⁵⁸ Tennessee Williams, *A vágy villamosa* (bem.: Madách Színház, 1962. április 7. rend.: Vámos László, ford.: Czimmer József).

¹⁵⁹ Dunai Ferenc, *A nadrág* (bem.: Vígszínház, 1962. október 8. rend.: Horvai István).

¹⁶⁰ Illés Endre, *Homokóra* (bem.: Madách Kamaraszínház, 1961. december 8. rend.: Pártos Géza).

- hoz. Egyes színházaink fokozott nosztalgiája a kiemelkedő nyugati szerzők iránt – egészen odáig, hogy Miller darabot már félkész állapotban is lekötnek – első-sorban az említett okokból táplálkozik. Ugyanakkor azonban ez a nosztalgia a közönség elsősorban kispolgári köreiből visszhangra lelve, erősíti a nyugat-felé fordulást és szélesebb körben is terjeszti a színházi sznobizmust. A fővárosban játszott darabok 25%-a az említett kategóriába tartozik (előadásszámuk aránya ennél jóval magasabb). Ezek életérzésük és problematikájuk miatt valójában alig gyakorolnak vonzóerőt arra a rétegre, melynek színházlátogatását elősegíteni nem elhanyagolható feladatunk. Hiszen még a fővárosban sem lehetünk elégedettek a színházlátogatók körével. A fizikai dolgozók közel 80%-a – az OSH felmérése szerint – soha, vagy évente 1-2 alkalommal jár színházba. Vidéken ez az arány eléri a 90%-ot. E kategória (Beckett: *Godotra várva*,¹⁶¹ Kaffka-darabok stb.) darabjai a hasonló problematikájú magyar (Sarkadi: *Oszlopos Simeon*)¹⁶² és népi demokratikus (Pl. Mrozek *Tangó*)¹⁶³ drámákkal egyetemben, számunkra nem szükségesek, de segíthetik a színház művészi kísérletező munkáját. Ezért az ilyen zsánerű drámákat a színházak a szakma részére terven felül, éjszakai előadásban saját épületükben vagy az Ódry színpadon bemutatathatják. Az elmondottak természetesen nem érintik a számunkra is értékes nyugati dráma-termést.
5. Színházaink műsormegválasztása a nézőkre gyakorolt hangulati összhatása tekintetében oldásra szorul. A prózai színházak műsora egy-egy időszakban (május első hetében a következő darabok egyszerre voltak Budapesten műsoron: *Ember tragédiája*, *Oresteia*, *Idegen*, *Lear Király*, *Oppenheimer ügy*, *Márta*, *Vágy villamosa*, *Yerma*, *Villámfény*, *Amerikai Elektra*, *Köztársaság Vichyben*, *Karenina Anna*, *Ördög és a jóisten*, *Apáca*, *Beckett*) túlságosan súlyos, hangulatában szinte depimáló hatású. Ezért az eszmeileg is igényes, színvonalas vígjátékokra nagyobb gondot kell fordítanunk.
 6. Az általánosságban vázolt képből kiemelkedik a Nemzeti Színház problémája. A politikai alapállás, művészi hitelesség, vezetés színvonala, gazdag műsorpolitika, emberi és művészi fegyelem, igényes dramaturgia – e téren a példamutatás Nemzeti Színházunkra várna. Ugyanakkor a Nemzeti évek óta tartó válsága nem enyhült. Azokon a nehézségeken – egymással szemben álló két főrendező,¹⁶⁴ elöregedett társulat, rossz dramaturgia, kapkodó műsortervezés, a társulaton belül jó emberi-művészi kapcsolatok hiánya – melyek ezt a színházat eddig is ter-

¹⁶¹ Samuel Beckett, *Godot-ra várva* (bem.: Thália Színház Stúdiója, 1965. november 2. rend.: Kazimír Károly és Léner Péter).

¹⁶² Sarkadi Imre, *Oszlopos Simeon* (bem.: Madách Színház Stúdió Színpada, 1967. január 6. rend.: Pártos Géza).

¹⁶³ Slawomir Mrozek, *Tangó* (bem.: Miskolci Nemzeti Színház Felolvasó Színpad, 1967. május 5. rend.: Jurka László), s majd csak 1978-ban játszhatták Szolnokon Paál István rendezésében (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1978. december 1.).

¹⁶⁴ Major Tamás és Marton Endre.

- helték, az új igazgató¹⁶⁵ sem tudott urrá lenni. Jellemző, hogy a színház eredeti műsortervéből csupán négy darab került bemutatásra. A többi nyolc terven kívül, szükségesség alapján került színpadra. A darabok színrevitelének módja is sok esetben kifogásolható: az Oppenheimer ügy félreértetten,¹⁶⁶ a Léda gyenge előadásban¹⁶⁷ került a közönség elé. A Tengeri malacok¹⁶⁸ és a Kármán-átdolgozás¹⁶⁹ színrevitelét mi sem indokolta. A színház új műsortervének sincs koncepciója. Az új évadban a színház problémáit meg kell oldanunk, vezetését, társulatát egyaránt megfelelő színvonalra kell emelni.
7. Nem nevezhető megnyugtatónak a helyzet az operett, zenés műfaj tekintetében sem. A felszabadulás óta első eset, hogy a Fővárosi Operettszínház nem teljesítette tervét. Ennek egyrészt az az oka, hogy produkciói az elvárható színvonalat nem érték el, másrészt – különösen a fiatalabb nézők esetében – nem számolt még megfelelően az új ízlés és igény megjelenésével.
 8. A színházi terület fogyatékosainak felszámolásában a színházkritika sokat segíthetne. Kritikusaink elsősorban a magyar, főleg a szocialista magyar drámával foglalkozhatnának nagyobb figyelemmel. Az Írószövetség drámaírói szekciójában legutóbb elhangzott, kritikusaink „nem szeretik és nem féltik eléggé a magyar drámát és a magyar színházat.” Ha ez így nem is igaz, valóban sajátonként határozottabb melléállást, kiállást, kritikai megjegyzéseikkel egyetemben is több együttérzést várhatunk hazai drámáink esetében. Ugyanakkor a nyugati darabok esetében helyes lenne, ha nem maradnának – mint ezt nem egyszer tesszik – a művészi problémák elemzésén belül, hanem túl azon, eszmeiségét boncolva vitáznának, ha kell állnának szembe a legtöbbször erre rászolgáló mondanivalóval.
 9. Az eddig elmondottak lényegében a fővárosi színházak munkáját érintették. A budapesti évad – tekintve a vidék utánjátszó jellegét – sok vonatkozásban vidéki színházaink munkáját is meghatározta. A vidéki színházi kép bizonyos vonatkozásokban mégis sajátos. Az operett-zenés műfaj képezi ma is műsoraik gerincét, legnagyobb előadásszámban az kerül a közönség elé. Nem egy közülük valójában prózát is játszó operett-zenés színház. Szívesen tűzik műsorra a romantikus vagy romantikus klasszikusokat. Ugyanakkor bizonyos törekvéseikért és erőfeszítéseikért elismerést érdemelnek.

¹⁶⁵ Meruk Vilmost (1962-1964) Both Béla váltotta az igazgatói székben 1964-ben, s csak 1971-ben lett helyette Marton Endre az igazgató.

¹⁶⁶ Hainer Kipphardt, *Az Oppenheimer ügy* (bem.: Nemzeti Színház, 1965. április 23. rend.: Fábri Zoltán m.v.).

¹⁶⁷ Miroslav Krleža, *Léda* (bem.: Katona József Színház, 1965. január 29. rend.: Bojan Stupica m.v.).

¹⁶⁸ Yves Jamiaque, *Tengeri malacok* (Katona József Színház, 1964. november 27. rend.: Pethes György).

¹⁶⁹ Szabó Magda, *Fanni hagyományai* (Kármán József regénye nyomán, Katona József Színház, 1965. március 19. rend.: Egri István m.v.).

Több vonatkozásban kezdeményezőbbek és bátrabbak a fővárosi színházaknál. Az évadban 5 mai témájú magyar drámát adtak elő, bemutatták Remenyik egy ideig nem játszott művét,¹⁷⁰ számos új magyar darabot újítottak fel. Szovjet és népi demokratikus darab majdnem minden vidéki színház műsorában szerepelt, ezeket általában gondosan vitték színpadra, sőt Szolnokon Arbuzov Irkucki története¹⁷¹ az évad nagy vidéki sikere lett. Művészi színvonal tekintetében is figyelmet érdemlő erőfeszítéseket tettek és ennek alapján számos jó produkcióval találkozhattunk (Kaposvár: Antonius és Cleopátra,¹⁷² Szolnok: Rozsdatemető,¹⁷³ Debrecen: Peer Gynt,¹⁷⁴ Pécs: Nyár és füst,¹⁷⁵ stb.) Helyesnek bizonyult a TV nagyobb érdeklődése a vidék iránt. Ez nagyobb erőfeszítésre sarkallta a színházakat. Ezért ezt a gyakorlatot a jövőben is fenn kell tartani, sőt szélesíteni kell. Teljesen kiegyensúlyozott művészi munkát azonban nem végezhetnek, mert társulataikban viszonylag sok a gyenge színész, a kiemelkedőktől hamar meg kell válniuk és anyagi lehetőségeik is korlátozottak.

10. A Színházi Főigazgatóság munkájának fogyatékoságait az évad értékelése tükrözi. Az abból adódó feladatokon túl, a munkamódszerét kell megjavítani. Szorosra kell vonni kapcsolatát a színházzal rendelkező megyék és a főváros párt- és tanácsi szerveivel és a sajtóval. Gyakoribbá kell tenni a színházak igazgatóival és főrendezőivel megbeszéléseit, konzultációit.

III.

1. A beérkezett műsortervek (L.: 2.sz. Melléklet) még nem tekinthetők lezártnak, ezután kerül sor társulatszervezésre s így még várható némi módosulás. A mellékelt műsortervek a jelenlegi évad említett fogyatékoságait nem küszöbölték ki. Nehéz vagy lehetetlen – néhány színház kivételével (Thália, József Attila) – valamiféle alap gondolatot azokban találni. A tervezett magyar darabok száma ugyan megnyugtató, de azok közül olvasható állapotban Budapesten ma mindössze 3 van. (Egyfelvonásosok és dramatizálások nélkül.) Vidéken ugyan 7 magyar kézirat készül el, de több-kevesebb dramaturgiai munkát ahhoz, hogy színpadképesek legyenek, még valamennyi igényel.

¹⁷⁰ Remenyik Zsigmond, *Saroküzlet* (bem.: Kecskeméti Katona József Színház, 1965. január 15. rend.: Mónos Attila).

¹⁷¹ Ebben az évben az OSZMI színházi adataira szerint csak Szegeden mutatták be (bem.: Alekszej Arbuzov *Irkucki története*, Szegedi Nemzeti Színház, 1965. április 3. rend.: Sík Ferenc).

¹⁷² William Shakespeare, *Antonius és Cleopátra* (Kaposvári Csiky Gergely Színház, 1964. november 27. rend.: Horváth Jenő).

¹⁷³ Fejes Endre, *Rozsdatemető* (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1965. május 21. rend.: Berényi Gábor).

¹⁷⁴ Henrik Ibsen, *Peer Gynt* (bem.: Debreceni Csokonai Színház, 1965. március 5. rend.: Lengyel György).

¹⁷⁵ Tennessee Williams, *Nyár és füst* (bem.: Pécsi Nemzeti Színház, 1965. február 26. rend.: Léner Péter).

A Szovjet és népi demokratikus darabokat Brecht Coriolánusa¹⁷⁶, Koldusoperája¹⁷⁷, Mahagonyja mellett, a szovjet Radzinszkij 104 lap a szerelemről,¹⁷⁸ Kornejcsuk A napló egy oldala, Osztrovszkij Farkasok és bárányok,¹⁷⁹ a bolgár Petrov Ha a rózsák táncra kelnek c. darabjai képviselik. A műsortervekben szereplő nyugati darabok sem ígérnek sok színt az új évadra. Ennek az is oka, hogy a kiemelkedő szerzők eszméileg és irodalmilag legjobb alkotásai már lejátszottak. Természetesen Hemingway, Miller, Giraudoux darabjai színvonalat képviselnek. Összegezve: a műsortervek alapján az új évad nagyjából arról a színvonalról indul, mint az idei. Évad közben komoly erőfeszítéseket kell tennünk, hogy célunknak megfelelően az eszmei-művészi színvonalat emeljük.

2. A Minisztérium mellett létrejött Színművészeti Tanács egy megelőző műsorterv alapján az ún. vitatott darabokkal foglalkozott. Számos darab bemutatásával nem értett egyet, ezek közül legtöbb a mellékelt tervben már nem szerepel. A nem javasoltak közül továbbra is szerepelteti
- a Nemzeti Színház: Peter Weiss: Marat halála¹⁸⁰
 - a Vígszínház: T. Williams: Macska a forró háztetőn¹⁸¹
 - a Thália: Beckett: Godotra várva¹⁸² és Mrozek: Tangó¹⁸³
 - a Szegedi Színház T. Williams: Amíg összeszoknak c. darabokat.¹⁸⁴

A Művészeti Tanács javasolja pl:

- Miller: Bűnbeesés után¹⁸⁵ és Dürrenmatt: Fizikusok¹⁸⁶ c. darabjának bemutatását, amennyiben a rendezők politikailag is megfelelő módon képesek lesznek azokat színpadra vinni. Megfontolandónak tartja, hogy a Nemzeti Színházban játsszák-e Peter Weiss: Marat halála c. darabját.

¹⁷⁶ Bertolt Brecht, *Coriolanus* (bem.: Nemzeti Színház, 1965. december 3. rend.: Major Tamás és Tatár Eszter).

¹⁷⁷ Bertolt Brecht, *Koldusopera* (bem.: Madách Színház, 1965. október 22. rend.: Ádám Ottó).

¹⁷⁸ Edvard Radzinszkij, *104 lap a szerelemről* (bem.: Kecskeméti Katona József Színház, 1966. február 22. rend.: Udvaros Béla).

¹⁷⁹ Alekszandr Osztrovszkij, *Farkasok és bárányok* (bem.: József Attila Színház, 1966. október 15. rend.: Kazán István).

¹⁸⁰ Peter Weiss, *Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmeegógyógyintézet színjátésként előadja de Sade úr betanításában* (bem.: 1966. február 4. rend.: Marton Endre).

¹⁸¹ Tennessee Williams, *Macska a forró tetőn* (bem.: Vígszínház, 1967. február 3. rend.: Horvai István).

¹⁸² Samuel Beckett, *Godot-ra várva* (bem.: Thália Színház Stúdiója, 1965. november 2. rend.: Kazimír Károly és Léner Péter).

¹⁸³ Sławomir Mrożek, *Tangó* (bem.: Miskolci Nemzeti Színház Felolvasó Színpad, 1967. május 5. rend.: Jurka László), s majd csak 1978-ban játszhatták Szolnokon Paál István rendezésében (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1978. december 1.).

¹⁸⁴ Végül a Madách Kamaraszínház mutatta be 1966. október 19-én, rendezte Kerényi Imre.

¹⁸⁵ Arthur Miller, *Bűnbeesés után* (bem.: Nemzeti Színház, 1967. március 31. rend.: Marton Endre).

¹⁸⁶ Friedrich Dürrenmatt, *Fizikusok* (bem.: Vígszínház, 1965. december 3. rend.: Horvai István).

IV.

1. Az Agitációs és Propaganda Bizottság egyetért az 1964/65. színházi értékeléséről előterjesztett beszámolóval.
2. Az Agitációs és Propaganda Bizottság javasolja, hogy az 1965/66. évadi műsorterv arányait javítsák meg, és a lehetőségek szerint az új magyar, szovjet és népi demokratikus szocialista tendenciájú darabok számát emeljék. A darabok egy részét adaptálni lehet a magyar körülményekhez.

Határidő: folyamatos

3. A magyar dráma ügyének fokozott támogatása érdekében:
 - újra kell rendezni a drámaírói honoráriumok és előlegek rendszerét,
 - a színházakat a szocialista magyar darabok bemutatásában anyagilag is érdekeltté kell tenni.

Határidő: 1966. március

4. A kísérletezés elősegítése céljából egyetért azzal, hogy egyes drámákat szűk közönségnek, szakmai előadásokon mutassanak be.
5. A Nemzeti Színház sajátos arculatának megfelelően a vezetést meg kell erősíteni.
6. A Nemzeti Színház megerősítésének tervét ki kell dolgozni, s annak alapján a jövő évad folyamán, a szükséges tennivalókat úgy kell előkészíteni, hogy a színház az 1966/67-es évadot viszonylag problémamentesen kezdhesse.

Határidő: folyamatos

7. Az Agitációs és Propaganda Bizottság tudomásul veszi a Színművészeti Tanács megalakulását. A Művelődésügyi Minisztérium elsősorban tartalmi kérdésekben igénybe véve munkáját, gondoskodik folyamatos működtetéséről.

Határidő: folyamatos

8. A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főigazgatósága munkájában az eddiginél határozottabban támaszkodjék az érintett megyei tanácsok végrehajtó bizottságaira, megyebizottságaira, a színházi választott szervekre. Segítse a színházakat elsősorban műsorterveik kialakításában és tartalmi-művészeti problémáik megoldásában.

Budapest, 1965. június hó 11.

Dr. Köpeczi Béla

Aczél György

1965/66-os évad műsorterve.

Nemzeti Színház:

1.) Shakespeare-Brecht:	Coriolánusz ¹⁸⁷
2.) Szakonyi Károly:	Kávészó átutazóknak ¹⁸⁸
3.) Peter Weiss:	Marat halála ¹⁸⁹
4.) Móricz Zsigmond:	Úri muri ¹⁹⁰
5.) új magyar ¹⁹¹	
6.) Marivoux:	valamelyik darabja ¹⁹²

Katona József Színház:

1.) Salamon Pál:	darabja ¹⁹³
2.) Németh László:	A szörnnyeteg ¹⁹⁴
3.) Noel Coward:	Széneláz ¹⁹⁵
4.) Új magyar ¹⁹⁶	
5.) Havel:	Kerti ünnepély ¹⁹⁷

[A műsortervből csak a Nemzeti Színházra és a Katona József Színházra vonatkozó adatokat közöljük.]

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 43. ó. e.

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírások és pecsét nélkül.

¹⁸⁷ Bertolt Brecht, *Coriolanus* (bem.: Nemzeti Színház, 1965. december 3. rend.: Major Tamás és Tatár Eszter).

¹⁸⁸ Az 1965/66-os évadban nem mutatták be.

¹⁸⁹ Peter Weiss, *Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmeegógyintézet színiátszói előadják de Sade úr betanításában* (bem.: 1966. február 4. rend.: Marton Endre).

¹⁹⁰ Móricz Zsigmond, *Úri muri* (bem.: 1965. szeptember 17. rend.: Egri István).

¹⁹¹ Végül Déry Tibor *Bécs 1934* c. darabja lett (bem.: 1966. május 27. rend.: Major Tamás).

¹⁹² Pierre Carlet de Chamblain, Marivaux *Két nő között* (bem.: 1965. október 22. rend.: Both Béla).

¹⁹³ Salamon Pál, *Magadra kiált* (bem.: 1965. október 15. rend.: Marton Endre).

¹⁹⁴ Csak a következő évadban mutatták be (bem.: 1966. szeptember 30. rend.: Major Tamás).

¹⁹⁵ Noël Coward, *Akt hegedűvel* (bem.: 1966. május 27. rend.: Egri István).

¹⁹⁶ Galambos Lajos, *Későn* (bem.: 1966. március 18. rend.: Egri István).

¹⁹⁷ Vaclav Havel, *Kerti ünnepély* (bem.: 1965. november 26. rend.: Egri István).

• [26.]

A Magyar Népköztársaság Berlini Nagykövetségének
rejtjeltávirata a Nemzeti Színház társulatának berlini
vendégszerepléséről – 1970. augusztus 21.¹⁹⁸

REJTJELTÁVIRAT

BERILINI Nagykövetségünk
Statissime.

Taargy: vaalas az a muev. Min 0019/4/70. levelére

A muevelodeesuegyi miniszterium 0019/4/70 számu leveleeben foglaltakrol megbeszeleest folytattam gysi elvtársnoevel az itteni kueluegyi miniszterium nemzetkozi kapcsolatok foosztalya vezetoejeevel es haalker elvtársnoe magyar referenssel, a muevelodeesuegyi miniszterium leveleeben felvetett probleemaakra a beszeelgetes alapjaan az alaabbiakat vaalszolhatom:

1.) sajtoaajekoztato: mindkeet neemet partner meglepeteessel hallgatta, hogy oek baarmifele vaaltoztataast kivaannaanak a nemzetkoezileg szokaasos taajekoztatookkal kapcsolatban. Keereesemre koezoelteek, hogy a sajtoaajekoztatot ugy keepzelik el, hogy az illeteekes ndk szerv meghivja az ujsaagirokat a taajekoztatora, amelynek elnoekseegeeben a magyar feel keepviseloei foglalnak helyet. Az ndk keepviseloeje koeszoenti a magyar vendeegeket es felkeeri oeket a taajekoztataas megtartaasaara. A magyar feel aaltal elmondott beszeed utaan szabad beszeelgetesre (vitaara) keruel sor az ujsaagirok es a magyar reesztvevoek koezoett. Keet taajekoztatot tartanaanak, egyet Lippcseeben ess egyet berlinben, ezen kivuel a szeptember 19-i budapesti eloadaasra toebb szakujsaagirojukat kueldik budapestre, akik megneezik az eloadaast es beszeelgeteest folytatnak major tamaassal es a trageedia toebb maas szinrevivejeevel. Zanko elvtárs fentiek szerint valamit nyilvaanvaloaan feelreertett.

2.) nem kivaanaak a trageediaat sem ujra fordítani, sem koenyvalakban ujra kiadni, mint ahogy ezt a leveelben keerdezik es a forditaassal is eleegedettek. A trageedia

¹⁹⁸ A Nemzeti Színház 1970. szeptember 29. – október 5. között *Az ember tragédiájával* a Német Demokratikus Köztársaságban vendégszerepelt (Lipcse, Berlin).

neemet szoevegeet a mi nemzeti szinhaazunk dramaturgaajaatol kaptaak meg, s az abban szereploek huzaasok major elvtáristol szaarmaznak. Ezt a meghuzott szoeveget olvasnaa be egy feerfi es egy noei hang, keet itteni szineesz, ahogyan ebben a nemzeti szinhaaz dramaturgiaaavaal ugyancsak megalapodtak. Pontatlan tehaat a leveelnek az a megfogalmazasa is, hogy a darabot az ndk-ban akarjaak meghuzni, minthogy azt maar a nemzeti szinhaaz elveegezte.

3.) sajnos nem tudnak egyeteerteni azzal a keereesuenkkel, hogy a saarkaanyt csak egy alkalommal mutassaak be, mert a diszletezeese olyan komplikaalt, hogy egy teljes napot vesz igeenybe. Ezt a hatalmas diszletezeest egy eloadaasra feleepiteni nem tartjaak helyesnek. Javaslatuk tehaat az, hogy az elsoe keet eloadaas legyen a saarkaany es a boelcs naathaan legyen a 23-i eloadaas, amelyik egyben a disze-loadaas is lenne. A nemzetire 20-aan így is egeesz napra igeenyt tartanak, mert kueloenben keptelenek a szinpadkeepeket beaalítani.

4.) simo miniszterhelyettes elvtárs levelet bork miniszterhelyettes megkapta es f. ho 10-een – koezleesuek szerint a megalapodaas szoevegeet budapesten aatadtaak. Amennyiben vaalasok nem lenneekifieleegitocek vagy tovaabbiak merueltek volna fel, keerem suergoes taajekoztataasukat. Keerem a jelentes roevideuton valo tovaabbitaasaat a muevelodeesuegyi minisztérium nemzetkozi kapcsolatok foosztalyaahoz.

Berlin, 1970. augusztus 21.

balassa laaszlo 309 +

Jelzet: MOL XIX-J-1-j-108-76-002680-1970. (64. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírás és pecsét nélkül. Szigorúan titkos minősítéssel. Készült 2 példányban.

A Magyar Népköztársaság Berlini nagykövetségének
jelentése a Nemzeti Színház NDK-beli vendégszerepléséről –
1970. október 8.

Tárgy: A Nemzeti Színház vendégszereplése az NDK-ban!

Előadó: Birnbauer József

Szeptember 29. és október 5. között Lipcsében és Berlinben vendégszerepelt a Magyar Nemzeti Színház Madách „Az ember Tragédiája” c. darabbal. A lipcsei és a berlini két-két előadás a siker jegyében zajlott le. Különösen jól sikerült a kitűnő akusztikájú Deutsches Theaterben megtartott két berlini előadás.

Mint ismeretes, Nemzeti Színházunk vendégszereplését több ízben folytatott előkészítő tárgyalás előzte meg, amelyeken a legnagyobb gondot a magyar tárgyaló partnernek a német vendéglátók számára elfogadható darab kiválasztása okozta. Német barátaink annak idején nem fogadták el a „Mózes” és a „Szerelmem Elektra” előadásra tett magyar javaslatot, de fenntartással voltak „Az ember tragédiája” NDK-ban történő bemutatásával kapcsolatban is, hangoztatván, hogy az a „Faust” utánérzést kelti a német közönségben. Otthoni illetékeseink végül is úgy döntöttek, hogy a Nemzeti Színház csak egy darabbal, az „Ember tragédiája”-val jön az NDK-ba. Német részről ezt elfogadták, de kísérletet tettek a darab revíziójára, rövidítésére. (Ezt a tolmács itt-ott el is végezte.)

A német hivatalos tényezőknek „Az ember tragédiája” c. darabtól való hűvös tartózkodására utal, hogy a lipcsei előadásokon a lipcsei párt és tanácsi funkcionáriusok nem vettek részt és Berlinben is „kötelező minimum” volt a hivatalos tényezők megjelenése a premieren. Elfoglaltságára hivatkozva nem jelent meg Gysi kultúrügyi miniszter, a pártközpontból a külügyi osztály egyik előadója, Georg Folk volt jelen. A Külügyminisztériumot Peter Günther csoportvezető és Manfred Hausding előadó, a Kultúrügyi Minisztériumot Bork miniszterhelyettes és a külügyi osztály munkatársai képviselték. Német barátaink örültek annak is, hogy viszonylag sok

magyar nézte meg az előadást. Lipcsében a közönség mintegy fele magyar volt. / Schmidt Attila Lipcsében élő magyar fiatal elmondotta, hogy a német műsorszervezők ingyen is osztogatták a jegyeket az előadásra, ő maga is így kapott két jegyet./

A berlini előadások közönségének mintegy 30 százaléka szintén magyar volt, ami nem kedvező, mert az igazi kultúrpolitikai érdekeink mellett szólnak, hogy első-sorban a német közönséggel kell megismertetnünk nemzeti kulturális értékeinket. Ilyen vonatkozásban nem egészen érthető a Központ 254 számú másutas távirati utasítása sem, amely arra szólított fel, hogy minél több magyar menjen el a Nemzeti Színház itten előadásaira.

A Nemzeti Színház „Az ember tragédiája” c. előadásával kapcsolatos német reagálásokat és állásfoglalásokat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. Hivatalos tényezők a darabért és annak mondanivalójáért nem lelkesedtek. Esetenként aggódni látszottak a modern felfogásban rendezett és játszott darab aktualizálható hatása miatt (Prágai kép, falanszter jelenet, stb.) Megítélésünk szerint az aggodalom az itteni kultúrpolitikai adottságok figyelembevételével nem volt teljesen alaptalan. A Deutsches Theater színpadának eszkáiról már rég hangoztak el a személyiség szerepét így értékelő és a falansztert, a kincstári szocializmust ilyen kiélezetten bíráló szavak. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy a közönség a falanszter jelenet végén tapsviharral nyugtázta, hogy érti a darab mondanivalóját. A Külügyminisztérium és a Kultúrügyi Minisztérium hivatalnokai általában azt hangoztatták, hogy a darab szövege nehézkes, kevés az esemény a színpadon, a darabnak elsősorban magyar vonatkozásai vannak, a magyar történelem egy sajátos szakaszában született és ezért „Az ember tragédiája” külföldi bemutatása nem éppen szerencsés, főleg nem az NDK-ban, ahol a színházi közönség nagyszerű Faust-előadásokhoz van szokva. A hivatalos közegek a beszélgetések során „Az ember tragédiája” tartalmi kérdéseit, politikai hatását nyíltan nem érintették.
2. A német színházi szakemberek véleménye a darabról és rendezéséről megoszlott. Volt aki „aktualizálnak” vélte, volt aki a darab pesszimista tartalmát kifogásolta. Schumacher professzor megjegyezte, hogy megítélése szerint Schopenhauer reakciós nézetei nagy hatással lehettek Madáchra, mert ezt kiérezni a darabból, stb. H. John a Deutsches Theater korábbi fődramaturgja lelkesedett a darabért, annak rendezési megoldásaiért és a darab mondanivalóit is értékesnek tartotta.

3. A közönségnek tetszett a darab, megértették és kifejezték lelkesedésüket. Megítélésünk szerint helyes volt illetékeseink döntése, hogy a Nemzeti Színházunk Madách „Az ember tragédiája”-val képviselje hazánk színházművészetét és kulturális politikánkat az NDK-ban.

4. A német sajtó a hazánkban járt NDK újságírók személyes tapasztalatai, valamint a lipcsei és a berlini sajtókonferenciák alapján számunkra kedvező, tárgyilagos hangnemű tájékoztatásokat közöltek az itteni lapokban a Nemzeti Színházról és a játszott Madách darabról. A Nemzeti Színház vezetői elmondották, hogy más országokban tett vendégszerepléseikkel összehasonlítva elégedettek az NDK-ban tapasztalt vendégszeretettel. Mindenütt készségesen segítették az együttést az előadások sikere érdekében. Kiderült, hogy a három szállóban történt elhelyezés nem okozott problémát, mindenütt elfogadható szobák álltak a művészek és a technikai személyzet rendelkezésére. „Az ember tragédiája”-nak a közönségre gyakorolt hatásán kívül nagyon pozitív eredménynek értékelhetjük a színház vezetőinek és művészeinek a német kollegákkal való barátkozását. Jól sikerült Lipcsében a találkozó Kayser elvtárssal, aki öt lipcsei színház igazgatója, országgyűlési képviselő és tagja a NSZEP KB-nak is. (Német ismerőseink elmondása szerint Kayser elvtárs Walter Ulbricht elvtárs személyes barátja és az NDK színházi életére való befolyása nagy.) Úgy tűnik, hogy Both Bélának és Major Tamásnak sikerült baráti kapcsolatot kialakítani Kayserral. Ez fontos lehet a két ország még további fejlesztésre szoruló színházi kapcsolataiban. Ilyen vonatkozásban is jól sikerültnek tekintjük nagykövetségünkön a Nemzeti Színház együttes tiszteletére rendezett koktélt, ahol a német kulturális élet több vezető beosztású funkcionáriusán kívül megjelent az NDK színházi életének több reprezentánsa. A rendezvény lehetőséget biztosított a Deutsches Theater Magyarországra utazó művészeinek is, hogy barátságot köthessenek Nemzeti Színházunk tagjaival. (A Deutsches Theatertól kb. 40 személy vett részt a mintegy 150 fős koktélon.)

Színházi kapcsolataink fejlesztése szempontjából ugyancsak figyelmet érdemel Both Béla és Benno Besson, a Volksbühne főrendezőjének elvi megállapodása arról, hogy Benno Besson 1971-ben NDK-darabot rendez a Nemzetiben, majd 1972-ben konkrétizálják a Volksbühne magyarországi vendégszereplését. Bork kulturügyi miniszterhelyettes közölte, hogy támogatja az elképzelést.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a Nemzeti Színház NDK-beli vendégszereplése jól sikerült és jól szolgálta a magyar színházművészet eredményeinek propagálását. Színházi együttesünk itteni tevékenységéhez a Központ utasításához híven minden

tőlünk telhető segítséget megadtunk. A Deutsches Theater budapesti vendégszereplésére előreláthatólag október 21-én utazik a „Bölcs Nathan” c. darabbal.

Berlin 1970. október 8.

Dr. Nagy Lajos sk.
nagykövet

Jelzet: MOL XIX-J-1-j-108-76-002680/1-1970. (64. doboz)

Géppel írt tiszta szöveg, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül. Szigorúan titkos minősítéssel. Készült 4 példányban.

• [28.]

A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztályának
előterjesztése az Agitációs és Propaganda Bizottság részére
a Nemzeti Színház felépítésére tervezett társadalmi akcióval
kapcsolatban – 1970. június 16.

ELŐTERJESZTÉS

A MSZMP Agitációs- és Propaganda Bizottsága számára

Tárgy: Javaslat a Nemzeti Színház
felépítésére tervezett társadalmi akcióra.

Javaslat

A Nemzeti Színház felépítésére tervezett társadalmi akcióra.

I.

A Nemzeti Színház régi épületének lebontására az épület elavult volta, a földalatti vasút útvonalának az épületet érintő vezetése és városrendezési okok miatt került sor. Az épület lebontásával egyidőben a szakma és a széles közvélemény egyaránt elvárta, hogy egyik legjelentősebb kulturális intézményünk korszerű, új otthonának felépítése mielőbb elkezdődjék. Ezt a várakozást, mintegy ígéret formájában alátámasztotta az új színházépület tervezésére kiírt, nyilvánosan elbírált nemzetközi tervpályázat is.

A régi Nemzeti Színház lebontásával Budapest színházépületeinek száma a megelőző időhöz képest csökkent, ami megnehezíti a főváros többi színházépületeinek rekonstrukcióját is. A felújításra kerülő színházak átmeneti üzemeltetése a felújítás-hoz szükséges idő alatt szinte megoldhatatlan. A hazai színházművészet fejlődése is igényli a kiesett épület pótlását: a Nemzeti Színház felépülése számos új tehetség kibontakozásához adna lehetőséget, az új épület korszerű színpadtechnikai-gépeszeti adottságai egész színházművészetünk színvonalának emelkedése.

Budapesten a színházlátogatók száma évek óta tükrözi a lakosság igényét a jó színház iránt. Ennek a színvonalas kulturális igénynek fenntartását egy, a mai kor kívánalmainak megfelelő Nemzeti Színház felépítése jelentős mértékben elősegítené.

A Nemzeti Színház felépítését a szakmai-, az általános közvélemény mint kulturális-politikánk tartozását tartja számon. Ez a kérdés a régi épület megszűnte óta széles körben, sajtóban, rádióban, televízióban napirenden van. A Színházművészeti Szövetség 1969. évi közgyűlésén, majd ez évben is különféle értekezéseinken újra és újra szóba kerülő témáról a sajtó is hírt adott. E hírekre számos intézmény, vállalat, de egyes állampolgárok is az építkezést elősegítendő anyagi megajánlásokkal reagáltak. Az áldozatkészségnek ezek a spontán megnyilvánulásai arra engednek következtetni, hogy népünk magáénak érzi a Nemzeti Színház felépítésének ügyét, annak érdekében önként hajlandó áldozatokat vállalni.

A Nemzeti Színház felépítése hozzávetőleg 360-400/m forintba kerül. Előzetes tárgyalások szerint a negyedik tervidőszakban az állami költségvetés ebből az összegből mintegy 100/m forintot, majd az ötödik tervidőszakban 160-200/m forintot terhet vállalhatna magára.

Az elmondottak alapján a Nemzeti Színház felépítéséhez szükséges anyagi fedezet egy részének (kb. 100/m. forint) biztosítására – készpénz és építkezési anyag formájában – társadalmi gyűjtést indítványozunk, azzal a megkötéssel, hogy az építkezés megindítására, az állami költségvetés folyósítására a társadalmi akció végén, annak sikere esetében kerüljön sor.

A társadalmi akciót 1971. januárjától 1972. december végéig javasoljuk lebonyolítani.

Az akció sikere esetén 1973-ban indulhatna meg a színház építkezése. Az építkezés befejezése az ötödik tervidőszakra¹⁹⁹ esnék.

II.

A társadalmi akció gazdájának a Hazafias Népfrontot javasoljuk. Ennek érdekében:

A Hazafias Népfront közéletünk, tudományunk és művészetünk jeles képviselőiből hozzon létre Bizottságot. A Bizottság tegyen közzé felhívást, amelyben rögzítse az akció célját, a hozzájárulás formáit és a teljesítés módját. Gondoskodjék az akció széleskörű propagálásáról (sajtó, rádió, televízió stb.), a hozzájárulások összeggyűjtéséről, illetve számbavételéről. Szervezze az akció eredményességét szolgáló megmozdulásokat, rendezvényeket. Elemezze a társadalmi megmozdulás hatékonyságát, és esetenként adjon számot annak sikerességéről. Készítsen az akció befejezése után összefoglaló értékelést. A Hazafias Népfront munkáját a Színművészeti Szö-

¹⁹⁹ Az V. ötéves tervet a parlament az 1975. december 17-19-i ülésén fogadta el. A terv 1976-1981 között határozta meg a nemzetgazdasági szempontokat, s megjelölte az elvárható eredményeket is.

vetség, a Nemzeti Színház, a Művészeti Dolgozók Szakszervezete, a Magyarok Világszövetsége segítené.

A társadalmi akció formái sokfélék lehetnek. Közülük néhány elgondolás már most reálisnak látszik:

- művészek, elsősorban színművészek egyéni megajánlásai,
- színházak e célra rendezett matinéinak, műsoros rendezvényeinek bevételei,
- alkotóművészek erre a célra készült alkotásainak ára (annak egy része), jogdíjaik megajánlott hányada,
- vállalatok, termelőszövetkezetek megajánlásai fejlesztési alapjuk terhére,
- intézmények, hivatalok megajánlásai költségvetési megtakarítások terhére,
- egyéni megajánlások,
- a posta e célra kiadott bélyegsorának felára,
- célra készült művészfotók jövedelme,
- hazánkban szereplő, magyar származású művészek megajánlásai fellépti díjuk terhére,
- színházjegyek vásárlásánál e célra készült bélyeg önkéntes térítése.

Felmerült az a gondolat is, hogy forduljunk önkéntes megajánlásokért nyugaton élő magyarokhoz. Ezzel nem értenénk egyet. Azt viszont elképzelhetőnek tartjuk, hogy Magyarországon tartózkodásuk idején önkéntes hozzájáruláshoz figyelmüket megfelelő formában felhívjuk.

Az akció jellege egyértelműen önkéntes. A hozzájárulók különféle módon „nyugtát” kapnak adományaikról. Az egyéni adományok elismerését különféle címletű téglajeggyel (bélyeg), a vállalatok, szövetkezetek, intézmények, hivatalok nagyobb összegű hozzájárulásait e célra készült levéllel nyugtáznánk. A gyűjtés menetéről, a kiemelkedő hozzájárulásokról a sajtó, a rádió, televízió is adna hírt.

III.

Határozati javaslat

A MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága az új Nemzeti Színház építéséhez szükséges költségek részbeni fedezetének biztosítására társadalmi akció szervezésével egyetért. Indítványozza, hogy a művelődésügyi miniszter az akció megszervezésére a Hazafias Népfront Országos Elnökségét kérje fel. A nyugaton élő és hazánk-

ba látogató magyarok felajánlásait a külügyminiszter a Magyarok Világszövetsége véleménye figyelembevételével vegye igénybe.

Budapest, 1970. június 16.

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 145. ő. e.

Géppel írt tisztázat, pecsét, név és aláírás nélkül. Előadó: Bizó Gyula főosztályvezető, látta: dr. Simó Jenő miniszterhelyettes. 1 darab melléklet.

[29.]

Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata
új Nemzeti Színház felépítéséről – 1971. április 21.

A Politikai Bizottság 1971. április 21-i határozata
az új Nemzeti Színház felépítéséről.

A Politikai Bizottság 1971. április 21-i ülésén határozatot hozott az új Nemzeti Színház felépítéséről. A színház építésével kapcsolatos teendőket az alábbiak szerint kell ütemezni:

1. 1971.II. félévében a Művelődésügyi Minisztérium terjesszen beruházási javaslatot a nemzetközi pályázaton első díjat nyert terv alapján a Kormány elé új Nemzeti Színház építésére. A beruházási javaslat tömegesebb igényeket is kielégítő, kb. 1.200 férőhelyes színháztermet vegyen alapul.
2. A kivitelezési terveket a következő módon kell előkészíteni: a Nemzeti Színház felépítésének segítésére társadalmi erőforrásokat is igénybe kell venni, ezért a Színházművészeti Szövetség 1972. január 1-től társadalmi akciót, gyűjtést indít; amennyiben ezáltal jelentősebb anyagi erőforrás áll rendelkezésre, 1974 első felében kerüljön sor az alapkövetételére, a színház építése pedig 1978-ig fejeződjön be.
3. 1974-ben meg kell rendelni az importból biztosítandó berendezéseket, hogy az ötödik ötéves tervben a Nemzeti Színház építése zavartalanul folytatódhassék.
4. A negyedik ötéves terv időszakában megoldandó feladatok anyagi fedezetét kormányhatározattal kell biztosítani. A Politikai bizottság ajánlja, hogy ezeket az anyagi eszközöket a Művelődésügyi Minisztérium beruházási keretei között célra előirányzott eszközökből, a művelődésügyi tárca rendelkezésére álló egyéb keretek egy részének átcsoportosítása útján, továbbá társadalmi akció révén biztosítsák. A beruházás 1975 után szükséges fedezetét az ötödik ötéves népgazdasági terv irányozza elő.

Budapest, 1971. május 14.

MOL M-KS 288. f. 20. cs. 642. ó. e.

Nyomtatott határozat. Pecsét, név és aláírás nélkül.

[30.]

A Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztályának
javaslata a Nemzeti Színház felépítésére
tervezett társadalmi akcióra – 1971. november 16.

Javaslat
A Nemzeti Színház felépítésére tervezett társadalmi akcióra

I.

A Nemzeti Színház mindenkor társadalmunk legjelentősebb kulturális intézményei közé tartozik. A múltban a haladó eszméket képviselő társadalmi osztályok, rétegek mindig részt kívántak venni és részt is vállaltak sorsának alakításában, felépítésében, művészeti és társadalmi szerepeinek meghatározásában.

A régi Nemzeti Színház épületének közelmúltban történt lebontását²⁰⁰ a művészi és a szélesebb közvélemény elfogadta ugyan, de el is várta, hogy minél hamarabb felépüljön a magyar színjátszás új, központi otthona. Amikor új Nemzeti Színház felépítésének elgondolásai, majd tervei napvilágra kerültek, önként jelentkeztek művészek, művészeti intézmények, állampolgárok, vállalatok, társadalmi szervek azzal a szándékkal, hogy felépítéséből társadalmi munkával, társadalmi gyűjtés útján felajánlott anyagi eszközökkel részt vállalnak.

A jó hagyományokat követve ugyanakkor megtartva a lebontást követő reagálás pozitívumait, számítva népünk politikai érettségére és áldozatkészségére, a Magyar Nemzeti Színház felépítésének ügyét társadalmi ügygé javasoljuk szélesíteni. A szocialista színházművészet reprezentáns otthonának megépítése anyagi áldozatok meghozatalára is képes aktivizálni művészeinket, állampolgárainkat, állami és társadalmi szerveinket, ipari- és mezőgazdasági üzemeket és a külföldön élő magyarokat.

Az elmondottak alapján az új Nemzeti Színház felépítéséhez szükséges anyagi fedezet egynegyedének (kb. 100 millió forint) biztosítására – készpénz és munka formájában – társadalmi gyűjtést indítványozunk.

²⁰⁰ 1965. április 23.

A társadalmi akció gazdájának a Magyar Színházművészeti Szövetséget javasoljuk megtenni. Ennek érdekében a Magyar Színházművészeti Szövetség közéletünk, színpadi szerzőink és színházművészetünk jeles képviselőiből hozzon létre Bizottságot. A Bizottság tegyen közfelhívást, amelyben rögzíti az akció célját, a hozzájárulás formáit és a teljesítés módját. Gondoskodjék az akció széleskörű propagálásáról (sajtó, rádió, TV stb.), a hozzájárulások számbavételéről, illetve összegyűjtéséről. Szervezze az akció eredményességét szolgáló megmozdulásokat, rendezvényeket. Elemezze a társadalmi megmozdulás hatékonyságát, és esetenként adjon számot annak sikerességéről. Az akció befejezése után készítsen összefoglaló értékelést.

Társadalmi megmozdulás operatív lebonyolítására a Nemzeti Színházat, mint az akció jogosultját kell megbízni. Az akció megindításához kb. 250 ezer forint összegű propaganda, nyomtatvány, levelezési költségekre lehet számítani. Ezt az összeget a társadalmi akció terhére a Művelődésügyi Minisztérium megelőzi.

II.

A társadalmi hozzájárulás formái sokfélék lehetnek. Réálisnak tekinthetők a következő belföldi források:

- az alkotóművészek, a színművészek megajánlásai,
- a művészeti intézmények, a kulturális vállalatok e célt szolgáló tevékenységből származó bevételei (belföldi és külföldi rendezvények, művészfotók, hangfelvételek, kiadványok stb. bevételei),
- a színházjegyek e célra történő felemeléséből (két éven át 1 Ft-tal) származó bevételek,
- az állampolgárok vagy csoportjaik (pl. szocialista brigádok) megajánlásai,
- a vállalatok, intézmények, termelő-, fogyasztási-, értékesítő szövetkezetek, a társadalmi szervezetek megajánlásai és természetbeni vállalásai,
- a posta által kiadott emlékbélyegek felára.

Bizonyosan részt kívánnak venni az akcióban a külföldön élő magyarszármazású személyek (művészek, tudósok, stb.) és szervezetek is. Részvételüket nem zárhatjuk ki, de az akciót ebben a körben nem hirdetjük és nem propagáljuk. A spontán teljesítéseket azonban elfogadjuk.

III.

Társadalmi úton 100/m forint hozzájárulást tervezünk a színház építési, berendezési költségeihez biztosítani. E volumen belül nemcsak készpénz befizetésével számolunk, hanem különböző szervek és szervezetek, esetleg egyének részéről is munka vagy az építéshez, berendezéshez szükséges anyagok felajánlására is. Úgy

becsüljük, hogy az összeg mintegy kétharmad része folyik be készpénzben és egyharmad része munka, illetve különféle anyagok értékeként.

Előzetes, nagyon óvatos kalkuláció alapján az alábbi bevételekkel számolhatunk:

1.) Művészek megajánlásai	5/m Ft
2.) Művészeti intézmények, vállalatok befizetései	5/m Ft
3.) Színházjegyek felára	10/m Ft
4.) Állampolgárok megajánlásai (a keresőképes lakosság 40%-át átlag 10 Ft-tal figyelembe véve)	20/m Ft
5.) Vállalatok, intézmények, szövetkezetek, társadalmi szervezetek vállalásai	20//m Ft
6.) Postai emlékbélyeg felára	1/m Ft
7.) Külföldön élő magyarok és szervezetek adományai (dollár/50 Ft szorzó esetén)	40/m Ft
Összesen:	101/m Ft

A társadalmi akcióban résztvevők hozzájárulásait elismerjük és nyugtázzuk. A hozzájárulásokat sajtónk nyugtázná. A külföldről teljesített megajánlásokat a rádió külföldi adásaiban és a külföldre kiadott sajtóban lehetne elismerni.

A mozgalmat 1972. január 1-ével lenne helyes megindítani, 1973 év végi befejezéssel. Az alapkövetelményre 1973-ban kerülne sor.

Ennek megfelelően:

1971. XII. 1-ig	a Magyar Színházművészeti Szövetség keretében létre kell hozni az akció Bizottságát, amely
1971. XII. 15-ig	elkészíti a társadalmi megmozdulásra vonatkozó felhívását.
1971. XII. 1-ig	a Nemzeti Színház kidolgozza a gyűjtés részletes tervét, kalkulációját.
1971. XII. 31-ig	a Nemzeti Színház kialakítja a pénzügyi lebonyolítás rendjét (számlanyitás stb.)

1972. I. 1-én a Bizottság közzétérszi felhívását. A rádió és a televízió, a sajtó adásokban, illetve cikkekben foglalkozik a témával.

A Nemzeti Színház ünnepélyes műsort ad.

1972/73. folyamán a Bizottság gondoskodik az akció folyamatos propagandájáról és annak eredményeiről tájékoztatja a közönséget.

A Nemzeti Színház külön munka és ütemterv alapján lebonyolítja a felajánlások és vállalások gyűjtését, lajstromozza a társadalmi munka és anyag felajánlásokat, azok teljesítését egyezteteti az építkezés menetével és lehívásukról gondoskodik.

1973. XII. 31-vel a Bizottság működését befejezi, értékeli az akciót és tájékoztatást ad annak eredményességéről.

Budapest, 1971. november 16.

*Jelzet: MOL M-KS 288. f. 5. cs. 552. ó. e.
Géppel írt tisztázata, pecsét, név és aláírás nélkül.*

[31.]

Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály) emlékeztetője a Marton Endrével folytatott beszélgetéséről – 1971. (február)

Emlékeztető
Marton Endrével folytatott beszélgetésről.

Február hó 12-én személyesen beszéltem Marton Endrével. A beszélgetést ő kérte. Mondanivalójának lényege nemcsak a Nemzeti Színház jelenlegi helyzetét érintette, hanem ezen belül saját személyét is.

Az elmúlt évben a Kohut Magdát ért sérelem kapcsán²⁰¹ csak a színház helyzetét tárta fel és mondta el aggodalmait. Ma már ezt az egyre rosszabbodó helyzetet személyével úgy hozza össze, hogy nem tudhat felelősséget vállalni a színházért a továbbiakban, mint főrendező. Ezzel kapcsolatban ment el odáig, hogy ha másként a helyzet nem megoldható, kéri felmentését azzal, hogy mint rendező a Nemzeti Színházban kíván maradni.

A színházban, megítélésem szerint ma már nem személyi harcról van szó. Két művészi törekvés összeütközése ez. Ennek a harcnak, nem kétséges, a színészek és nem is az értéktelenek lettek és lesznek az áldozatai. Itt és most nem feladatom a két tekintélyes rangú művész – Major és Marton – módszerbeli ellentéteit bemutatni, csak felvetni azt, hogy egymással merőben ellentétes művészi és rendezői törekvések és módszerek a küzdelemben sok káros hulladékot is forgácsolnak.

Marton Endre elmondja, hogy meggyőződése az, hogy bár látszólag csak személyi ellentétekről van szó, mégis alapvetően a Nemzeti Színházról és a színházművészetéről vallott ellentétes princípiumok ütközete ez. Végősoron nem találhat más megoldást, mint a főrendezői felelősség feladását.

²⁰¹ A színházi köznyelv úgy tartja, hogy Kohut Magda ebben az időben, amikor Marton és Major köré rendeződött a színház társulata, kifejezetten Marton Endre és Egri István színésze volt. Major nem osztott rá jelentős szerepeket, kivétel talán a G. B. Shaw, *A vágóhídnak Szent Johannájában* egy pár mondatos szerep. Marton viszont főszerepeket játszatott vele és Kossuth-díjat akart neki adatni. Both Béla igazgató is támogatta a felterjesztést, s a rossz nyelvek szerint Major volt az, aki megakadályozta a kiüntétést. Írásos feljegyzés erről eddig nem került elő.

A beszélgetés során Marton Endre rendkívül higgadt és mértéktartó volt, inkább egy kilátástalan helyzet aggodalma uralta a hangulatát, semmint a sértettség.

A beszélgetést kettős jelzésnek értékelem. Az első jelzés egyben intelem is a Nemzeti Színház rendszertelensége miatt, a második jelzés figyelemfelkeltés arra, hogy személyében mobil állapotban van és személyét illetően hajlandó a színházon belüli megoldásra. Lehetséges egy harmadik szándék is. Marton Endre felvetette azt, hogy neki egyszer már felajánlották – Major leváltása idején – a Nemzeti Színházat. Akkor nem fogadta el, mert így volt helyes. Ha felveti, nyilván most gondolkodik felette.

Both Béla igazgatót – a beszélgetés egyes részeit érintve – tájékoztattam arról, hogy Marton Endre az eddigi aggodalmait is meghaladó módon nem érzi jól magát. Ennek oka nem a napi apró szikrázások, hanem a fő dolgok. Mint igazgatót figyelmeztettem a helyzet kialakulására – amelyet nem ismerhetett – mivel több mint egy hónapig Szolnokon vendégrendezett. Ez nem volt éppen szerencsés körülmény.

Both Béla a beszélgetés és figyelmeztetés után közölte Marton Endrével, hogy úgy hírlík, hogy meg akar válni a Nemzeti Színházról, nem vállalja. Ez nem volt éppen korrekt eljárás.

Véleményem az, hogy a Nemzeti Színház belső helyzetét megoldani ma már rendkívül sürgős és halaszthatatlan feladat. Az idő múlásával pótolhatatlan veszteségek érnek bennünket.

Budapest, 1971.

Dr. Malonyai Dezső
főosztályvezető

*Jelzet: MOL XIX-I-4-444-674/S/71-1971. (9. doboz)
Géppel írt tisztaúzat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.*

[32.]

Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető
(Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály)
emlékeztetője a Marton Endrével (főrendező, Nemzeti Színház)
folytatott beszélgetéséről – 1971. április 14.

Emlékeztető
Marton Endrével folytatott beszélgetésről.

F. hó 6.-án, visszahivatkozva a február 12-i beszélgetésünkre ismét találkoztam Marton Endrével.

Most már a Nemzeti Színház belső helyzetére vonatkozó egyértelmű elképzeléseit személyére vonatkozó összefüggésben tárgyaltuk meg.

Elmondta, hogy művészi és rendezői elképzelései változatlanok. Nem kíván változtatni maga választotta műsori vonalvezetésén, amelynek közeli távlatában a Csehov művek – világszerte is indokolt és felismert – felújítása áll. A csehovi színház értelmezése és újraértelmezése a színházművészet megújításának az az emelője, amely egy mai Nemzeti Színház műsorpolitikai koncepciójának sarokpontja, de véleménye szerint az egyetemes színházművészetnek is az eligazítója. A közeli távlatban egy csehovi vonal megújításával, mint iránymutatással egyetértettem azzal, hogy az előiskolája a hosszú távra szóló és általa eddig is képviselt nemzeti színházi arculatnak.

Kérdésemre, hogy a jelen helyzetben ezt hogy kívánja képviselni és megvalósítani, előadta, hogy csak a belső helyzet személyi megváltoztatásának segítségével.

Emlékeztettem a korabeli felajánlásra az igazgatói feladatra, amelyet helyes felismeréssel akkor nem fogadott el. Ma már – mint válaszolta – ha felajánlanák ezt a feladatot, elvállalná. Maga azt vallja, hogy Major Tamás nélkül nem lehet Nemzeti Színház és tudja, hogy ezt vele együtt kell megoldani. A megoldást – a helyzet ismerete miatt – úgy képzelem el, hogy egy, a színházon belüli esetleges megosztottsággal és a vezetés szerkezetének megváltoztatásával kell felépíteni. Ezalatt a Nemzeti és Katona egy jószágtesten belüli kettéválasztását érti és azt, hogy egy menedzser

típusú, – nem elkötelezett – igazgató mellett a művészeti vezető (ez lenne Marton) intézményét kell bevezetni, akár a főrendezői cím, (honoris causa) megtartásával (Major).

Both Bélával nem kíván együtt dolgozni. Ezt a régi elhatározását megerősítette a közelmúltban tapasztalt magatartása, amelyet az Ivanov bemutatásakor az előadás-sal, a színészekkel és vele szemben is mutatott.²⁰² Kétségtelen, hogy ezt a színház közvéleménye is elítéli.

A javaslatom az, hogy Marton Endrét a múltbeli első felkérés miatt is, ismét felkérni, illetve megbízni nemcsak helyes, hanem valós megoldás. Elképzeléseiről – működés és szervezet – adjon pontos és kimunkált anyagot, de elsősorban műsor-elképzeléseiről és a Nemzeti Színház holnapi jövőjéről, – most már az új Nemzeti Színház funkciójának és épületének is ismeretében.

Ez utóbbit lényegesnek tartom, hiszen a közeli jövő munkájában, ha nem is meghatározó, de nagy motiváló szerepe lesz az új helyzetnek.

Budapest, 1971. április 14.

Dr. Malonyai Dezső

*Jelzet: MOL XIX-I-4-kkk-353/S/71-1971. (9. doboz)
Géppel írt tisztázatlanul aláírással, pecsét nélkül.*

²⁰² Anton Pavlovics Cschoy, *Ivanov* (bem.: Nemzeti Színház, 1971. január 21. rend.: Marton Endre).

[33.]

A Művelődési Minisztérium Színházi főosztályának
feljegyzése dr. Simó Jenő miniszterhelyettes részére Marton Endre
Nemzeti Színház főigazgatójává történő beiktatásával
kapcsolatban – 1971. augusztus 17.

Feljegyzés
Simó elvtárs részére

Marton Endre beiktatásához az alábbi gondolatokat vélem elmondani.

1. Marton Endre 22 éve a Nemzeti Színház rendezője, majd főrendezője. Fiatal korától kezdve itt sokasította gazdag pályájának eredményeit.
2. A Marat halála²⁰³ és a Mózes²⁰⁴ című darabok bemutatásáért kapta a Kossuth-díjat és a Nemzeti Színházi működésének fő vonalában a Czillei és a Hunyadiak²⁰⁵ és a Mózes színpadra állítása, mint magyar történelmi művek megjelenítésének sora áll.
3. Nemzetközi tekintélye és elismerése közismert. Az 1968-as Enciklopédia Britannica [sic!] külön is méltatja működését és elismeréssel szól a Mózes előadásáról. Marton Endre az ITI (Nemzetközi Színházi Intézet) magyar tagozatának az elnöke. Ford-ösztöndíja volt azelőtt két esztendővel és ott végzett tanulmányát jól hasznosította.
4. Javasolnám, hangsúlyozzuk aláhúzni azt, hogy Marton Endrétől az új funkció-jában ennek a vonalnak az erősítését, vagyis a hagyományokat haladó módon tisztelő színházat várnánk a jövőben. Ugyanezen gondolatsorban hangsúlyozottan vélném elmondani azt is, hogy a párt és a kormány épp az említettek miatt áll mögötte és ebben a munkájában kívánja támogatni.

²⁰³ Peter Weiss, *Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmegyógyintézet színjátszói előadják de Sade úr betanításában* (bem.: 1966. február 4.).

²⁰⁴ Madách Imre, *Mózes* (bem.: 1967. november 2.).

²⁰⁵ Vörösmarty Mihály, *Czillei és a Hunyadiak* (bem.: 1966. november 4.).

5. Ha hangsúlyosan nem is, de megfelelő fordulatként javasolnám jelzésszerűen elmondani azt, hogy elvárjuk tőle, hogy egy olyan új, ha nem is korszak, de időszak kezdődjék a Nemzeti Színházban, amely egyenes és jó előkészítése lehet, illetve legyen az új Nemzeti Színház felépítésével kapcsolatos feladatainknak.

Az új Nemzeti Színház építkezéséről javasolnám, hogy külön is szó essék.

Marton Endre a következőkről szól:

1. A Nemzeti Színház műsorában és művészi munkájában a fő vonal a hagyományok modern értelmezése és tisztelete. Mottója: „A múltat tiszteld a jelenben és őrizd meg a jövőnek”.
2. A fő törekvése a Nemzeti Színház művészi munkájának és együttesének a teljes egysége.
3. Fel kell készülni a munka folyamatában a határozott igényekre és nemekre.
4. A munka első időszakában és a továbbiakban a türelem és a körültekintés kell legyen a legfőbb irányadó, még akkor is, ha az első év egy kissé átmeneti időszaknak tűnik.

Budapest, 1971. augusztus 17.

Dr. Malonyai Dezső
főosztályvezető

*Jelzet: MOL XIX-I-4-444-674/S/71-1971. (9. doboz)
Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.*

[34.]

Marton Endre beszéde a Nemzeti Színház
társulati ülésén – 1971.

Mélyen Tisztelt Társulati Ülész!

Szeretettel köszöntöm a Nemzeti Színház minden tagját. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nem kell bemutatkoznom, mivel 22 év óta ez a színház az otthonom! Engedjék meg azonban, hogy igazgatói beiktatásom alkalmából néhány gondolatot, úgy is mondhatnám: a programomat, röviden kifejtsem.

Mint ismeretes, 1949. augusztus 1-én – 4 évi vígszínházi rendezői, illetve főrendezői múlttal – Somlay Artúr ajánlására kikerültem rendezőként, a Nemzeti Színházhoz. A fogadatásom szívélyes és baráti volt. De nem volt fenntartásoktól mentes. Szerződésemkor, elhangzott egy intelem: fiatalember, magának még sokat kell fejlődnie, maga polgári rendező, mi pedig itt már mind szocialista-realista művészek vagyunk... Bevallom, hogy magamban kétségbevittem ennek az állításnak minden- kire vonatkozó érvényességét, ezért nem is sújtott le túlságosan.

A szerződtetési ajánlatot azért fogadtam el mégis boldogan, mert ebben az időben a Nemzeti Színházban Hevesi óta – soha nem látott reneszánszukat élték a világ nagy klasszikusai, a magyar klasszikusok, a kritikai realisták és kibontakoztak az élő, kimagasló magyar írók alkotásai. S mindezek az adott történelmi időnek megfelelően, új, nagyszerű eszmei megfogalmazásban és értelmezésben. Ez a művészi atmoszféra volt az, ami ellenállhatatlanul, igazán vonzott, és úgy éreztem, hogy egy fiatal rendezőnek nem lehet nagyobb álma, minthogy egy ilyen koncepciójú színház alkotó és dolgos tagja legyen.

Nagy megrázkódtatást jelentett számomra, mikor rövid idő elteltével az ismert és ismeretlen, külső és belső körülmények miatt, a színháznak ez a nagy korszaka megszakadt. Sőt eljött egy olyan idő is, amikor a színház a pusztta létéért küzdött.

A kibontakozás csak lassú ütemben kezdődhetett, közben sok nagy gondolat és akarás elvérzett.

Tanúja, majd később, mint főrendező, támogatója voltam azoknak az igazgatói erőfeszítéseknek, amelyek arra irányultak, hogy a színház művészi színvonalát minél magasabbra emeljék.

Vitathatatlan, hogy a gyakrabban emlegetett és ezért állandóan előtérben álló hiányosságok és problémák hangoztatása ellenére komoly, nagy és szép eredményeket is tudtunk és tudunk felmutatni. A Nemzeti Színház ma: idehaza és külföldön is – ahol eddig módjában volt bemutatkoznia – rangot vívott ki magának.

A közeljövőben az lesz számomra a legfelelősségteljesebb irányító és művészi feladat, hogy intenzíven megvalósítsam ifjú rendezői álmodat: hogy a Nemzeti Színház a magyar és külföldi drámák igaz otthona legyen. Meggyőződése, hogy ez a Nemzeti Színház hivatása és kötelessége.

Félreértések elkerülése végett: ezeknek a drámáknak az előadásai csak akkor válhatnak igazán naívvá, ha a XX. század atomkorszakának színházában, a legkorszerűbb eszmei, szellemi, és technikai vívmányok segítségével, bátor művészi kezdeményezéssel: szuggesztív – művészekre és közönségre egyaránt ható – élményekben gazdag színpadi alkotásokat hozunk létre.

Röviden szólva: élő társadalmunknak megfelelően politizáló, igaz értelemben vett, modern színházat. Ezeknek a gondolatoknak a jegyében, olyan előadásokat kell produkálnunk, amelyekben elmélyült és valóban művészi munka jelentkezik. Meg kell teremtenünk azt az együttműködést, amelyben a hangsúly nem az üzenen van, hanem az alkotás magával ragadó szépségén. A színházban az üzemszerűség mindig a közepszerűséghez vezetett... Nekünk olyan profi színházzá kell lennünk, ahol nem az elvont gondolatok kutatásában és kísérletezésében merül ki a művészek ereje – mert az önző kaland lenne – hanem az szükséges, hogy a színház ismerve modern művészetének minden lehetőségét, a saját gyökereihez ásson le. Az a törekvés ösztönözzön mindnyájunkat, hogy minél erőteljesebben hangsúlyozzuk a színház sajátos és különleges eszközeit. De harcoljunk az értelmetlen kompromisszumok ellen.

Írói műveket fogunk bemutatni, úgy, hogy a művet nem ürügynek tekintjük. A színháznak – mint az író nagyszerű társának, láttatnia és hallatnia kell a megfogalmazott gondolatokat. Drámai mű abban a pillanatban válik élővé, amikor a színpadon megjelenik. De úgy kell megjelenítenünk, hogy alkotómunkánk beteljesedéseként a néző is előadásról-előadásra állandó, aktív résztvevő legyen.

Tökéletesen jelen legyen a művészi produkció estéről-estére történő feltámasztásában és végigélésében. Egy jól felkészült előadás kiterjeszti erejét a nézőtérre is.

Ez csakis úgy jöhet létre, ha pontosan és tisztán van fogalmazva. Ha pontosan és tisztán fejezi ki a mai világról alkotott képünket, eszméinket és művészi elképzeléseinket.

Összegezve a mondottakat hangsúlyozom, hogy a Nemzeti Színháznak elsősorban a nagy hagyományok színházának kell lennie. A nagy hagyományokénak úgy, ahogyan Vörösmarty Mihály szól hozzánk:

„A múltat tiszteld a Jelenben
S tartsd meg a jövőnek”²⁰⁶

Fontosnak tartom még elmondani: nem hiszek a csodákban. A következetes koncepciózus munkában annál inkább. Ezért ígérem, hogy minden erőmmel azon leszek, hogy nagy türelemmel, körültekintően, közösen teremtsük meg az egységes Nemzeti Színházat. Ezen az egységen nem langyos, paradicsomi harmóniát értek. Egységesen értem: az egyre jobban erősödő és kiteljesedő művészi egyéniségek, a különböző szellemi és művészi gondolatok, differenciált és sokszínű összekapcsolódását. Nem félttem a múltban, ezután sem fogok visszariadni, sőt ha kell pozitív értelemben gondolati ébresztője leszek a férfias, kemény, őszinte vitáknak, amelyek nélkül színházban nem is jöhet létre igazi alkotói légkör. De pontosan tudom, és tudatosítani is szeretném, hogy ezeknek a vitáknak a Nemzeti Színház elhivatottságát és érdekeit kell szolgálniuk. A vita nem lehet soha anti-humánus és anarchiára csábító. Csakis akkor van értelme és értéke, ha azt a közös célt szolgálja, hogy létrejöjjön újra a Nemzeti Színház belső egysége, nyugalma, hogy bizonytalanság, szorongás és félelem nélkül, minél gazdagabban bontakozhasson ki minden művészünk tehetsége és egyénisége.

Ettől a pillanattól kezdve magunkévá kell tennünk azt az elvet, hogy határozott igeneket és kemény nemeket fogunk mondani. Ez nem csak rám vonatkozik, hanem a társulat minden egyes tagjára is. Így válik majd kapcsolatunk humánussá és közérthetővé.

Lesznek továbbra is gondjaink és problémáink. Nem is kicsik. Ám ha az imént javasolt elv lesz az irányító számunkra, biztos vagyok, hogy mindenre megfelelő megoldást találunk.

²⁰⁶ Vörösmarty Mihály (*Emléksorok*), 1840-es évek eleje. A sor Vörösmartynál a következő: „A múltat tiszteld a jelenben s tartsd a jövőnek” (*Vörösmarty Mihály összes költeményei*, Osiris, Budapest, 1998. 372.).

Vallom, hogy a Nemzeti Színház egy színház. És a Nemzeti Színház társulata, mint egy csapat dolgozik a Nemzeti Színház becsületéért és művészi igazságáért.

Alkotó közösségünknek olyan eszmei, művészi és morális bázist kell kialakítania, amellyel mind a hazai, mint a nemzetközi közvélemény megbecsülését tovább tudja fokozni.

A Nemzeti Színház társulata a mai nappal és ebben az órában teljes és egyenértékű fehér lappal indul. Kérem, hogy legyünk méltóak önmagunkhoz és eddig elért nagy eredményeinkhez.

Még egyszer nagy szeretettel köszöntöm a Nemzeti Színházat, és az 1971-72. évadot ezennel megnyitom.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Évadnyitó és évadzáró társulati ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1971. (28. doboz)

Géppel írt tisztázat, név és sajátkezű aláírás nélkül.

[35.]

Marton Endre főigazgató beszéde a Nemzeti Színházban –
1972. március 15.

A Nemzeti Színház társulata nagy barátsággal és szeretettel köszönti közönségét. Azokat a színházszerető, színházat értő, színházat támogató nézőket, akik ma és az elmúlt években oly sokszor adták tanújelét annak, hogy a legnehezebb körülmények között is támogatják, igénylik és vastapsokkal ünneplik megvalósult terveinket, akaratunkat és tehetségünket.

Nagyszerű találkozása ez egy együttesnek és közönségnek abból az alkalomból, hogy létrejött a magyar klasszikus drámák ünnepi hete.²⁰⁷

A mi színházunknak nem lehet nagyobb erőforrása, mint klasszikusaink. És más feladata, mint az, hogy újra meg újra egy-cgy szuggesztív értelmezésű előadáson keresztül próbára tegye erejét, hogy nagy íróink és költőink gondolatait megszólaltassa. Ez ennek a nagyszerű célkitűzésnek ránk háruló része. Valósággá, élővé csak ezért válhatott, mert minderre a közönségünk igennel felelt. Estéről-estére tanúi voltunk annak, hogy művészeink és nézőink mindig ünnepet tudtak varázsolni. Ennek igazsága van jelen a mi színházunkban, a Nemzeti Színházban, amikor bátran, büszkén és örömmel sorolhatjuk fel, hogy Az ember tragédiája²⁰⁸ a 300. előadás küszöbén áll, a Mózes²⁰⁹ a 250. előadáshoz közeledik, a Bánk Bán²¹⁰ 75. előadását ezen a héten éri el, a Csák végnapjai²¹¹ eddig 40 este került bemutatásra és a Czillei és a Hunyadiak²¹² ma este ünnepli a 126. jubileumi előadását.

Ezek a magas előadásszámok, amelyek évek óta oly sok szépséget tártak fel színész és közönsége számára, adtak inspirációt arra, hogy a Nemzeti Színház nagy hagyományainak birtokosaiként most mintegy gyöngysorba fűzve nyújtsuk át ezeket a drámákat. És éppen március 15. és április 4-e között.

²⁰⁷ Az ünnepi hét először 1972. március 15. és április 4. között zajlott a Nemzeti Színházban.

²⁰⁸ Madách Imre, *Az ember tragédiája* (bem.: 1964. október 2. rend.: Major Tamás).

²⁰⁹ Madách Imre, *Mózes* (bem.: 1967. november 2. rend.: Marton Endre).

²¹⁰ Katona József, *Bánk bán* (bem.: 1970. február 20. rend.: Both Béla).

²¹¹ Madách Imre – Keresztury Dezső, *Csák végnapjai* (bem.: 1971. október 29. rend.: Marton Endre).

²¹² Vörösmarty Mihály, *Czillei és a Hunyadiak* (bem.: 1966. november 4. rend.: Marton Endre).

Komoly és határozott tervünk, hogy a Nemzeti Színház jelene és jövője kialakításában ezeket az ünnepi heteket állandósítjuk. Évről évre ugyanebben az időben újra és újra más klasszikusokkal gazdagítjuk, és a történelmi dátumnak megfelelően április 4. előadóstéjén a mi társadalmunk életét, vágyait, problémáit kifejező mai modern drámát mutatunk be.

Így valósítjuk meg, hogy az élő múlt és a való jelen találkozzék, hivatásunknak szenvedélyes igazolásul, hogy társadalmunknak megfelelően politizáló igaz értelemben vett modern színházat hozzunk létre, amely pontosan és tisztán fejezi ki a ma világról alkotott képünket, eszményeinket (eszméinket) és művészi elképzeléseinket – tehát? A Nemzeti Színházat.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Évadnyitó és évadzáró társulati ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1971. (28. doboz)

Géppel írt tisztázati, név és sajátkezű aláírás nélkül.

[36.]

Király Istvánné levele Aczél György miniszterelnök-helyettes,
a Tovsztogonov rendezte Revizor
előadással kapcsolatban – 1974. január 8.

Kedves Aczél elvtárs!

Nemcsak azért szántam rá magamat az írásra, mert barátként soha nem tartotta érdemesnek, hogy meghallgasson engem, hanem azért is, mert úgy érzem, ha egyáltalán nem is ismernénk egymást, kötelességem lenne megírni ezt a levelet, mielőtt olyan lépéseket tennék, amelyekre elszántam magamat.

Megpróbálok nagyon tárgyilagos lenni és úgy megírni az egészet, hogy minden leírt szóért teljes felelősséget tudjak vállalni mindenki előtt.

A Revizor magyarországi előadásáról van szó.²¹³

Senki előtt nem titok, hogy Marton Endre nem a legnagyobb örömmel vette Tovsztogonov vendégrendezését, amelyet – szerencsére – még az ő igazgatása előtt beszéltek meg.

Nagyon jól jött neki, hogy a megbeszéltek időben Tovsztogonov (kinti zűrjei miatt) nem érkezett meg. Így módjában volt az eredeti szereposztásban odaígért színészek egy részét (Kálmán György, Sinkovits Imre) nem odaadni. A kényszerű új szereposztásnál igyekezett Tovsztogonov ellen hangolni a színészeket, mivel a szovjet rendező nem minden esetben választotta azt a színészt, akit ő ajánlott. Nemcsak a színházon belül igyekezett Tovsztogonov ellen hangulatot kelteni. Az előzetes megbeszéléseken én nem voltam jelen, de furcsa mód elterjedt, hogy Tovsztogonov majdnem teljesíthetetlen követelményekkel lépett fel. A mai napig nem értem, mi volt az a horribilis összeg, amit az előadás létrehozására rá kellett fordítani. Azt viszont tudom, hogy – megintcsak nem értem, milyen félreértés folytán – a végső elszámolásnál kiderült, hogy a Szovjet Minisztérium által előírt és ennek alapján Tovsztogonov által kért honorárium-összeg duplájáról volt szó, amit Tovsztogonov természetesen nem vett fel (egy részét megkapta prémiumként ő meg a két asszisztense).

Alább igyekszem pontokba szedve felsorolni mindazokat a tényeket, amelyek arról tanúskodnak, hogy Marton Endre nem úgy fogadta Tovsztogonovot, mint az

²¹³ Nyikolaj Gogol, *A revizor* (bem.: 1973. március 11. rend.: Georgij Tovsztogonov).

egy hozzánk meghívott szovjet rendezőt illet még abban az esetben is, ha nemcsak a Szovjetunió, de a világ egyik legjobb rendezőjéről van szó. (Összehasonlításképpen lehetne itt hivatkozni arra a fogadtatásra, amiben Ádám Ottó a sokkalta kisebb kaliberű rendezőt J. Szimonovot részesítette.)

1. Tovsztogonov megérkezésekor Marton Endre Tovsztogonov fogadtatására csak a fiatal Barcsot küldte ki (aki nem tud oroszul, és aki egy pár hónapja volt a színháznál mint titkár.) Ő maga nem ment ki és igyekezett a szovjet vendégrendező érkezését mindenki előtt eltitkolni. Aczél elvtárs nem volt akkor Pesten. Én felhívtam Nagy Miklós elvtársat és csak megkérdeztem tőle, hogy helyesnek tartja-e ezt. Úgy látszik, nem tartotta helyesnek, mert kiküldte a repülőtérré a TV, a Rádió, az újságok képviselőit, mert csak én voltam ott.
2. Megérkezése után rögtön a Nemzeti Színházba bemutatóra ment Tovsztogonov. A bemutató utáni szokásos színházi bankettre Marton Endre nem tartotta érdemesnek meghívni.
3. A próbák első napján rögtön kirobbant a Szirtes Ádám-ügy. Nem Tovsztogonov volt a hibás abban, hogy méltatlanul kis szerepet osztott rá, erre a színház főrendezőjének figyelmeztetnie kellett volna őt. Marton ahelyett, hogy adott volna erre a szerepre egy másik színészt (hisz Tovsztogonov nem ragaszkodott az általa alig ismert Szirteshez), a szovjet rendező ellen uszította Szirtes Ádámot. Erről talán maga Szirtes részletesebben tudna beszámolni.
4. Egy fiatal kezdő sűgöt kaptunk (miatta a legtöbb skandalumot próbák közben Básti rendezte).²¹⁴
5. Asszisztensként magyar részről a produkcióhoz Metzner János főiskolai hallgatót osztották be. A fiú a mai napig hálás a sorsnak ezért a beosztásért, mert rengeteget tanult, viszont kiderült, hogy arról szó sem volt, hogy ő a Főiskola elvégzése után a Nemzetihez kerül. Ekkor merült fel először az aggály: ki fog Tovsztogonov elutazása után az előadásra felügyelni? Ezt jeleztük Martonnak. Miután részéről semmi intézkedés nem történt, jeleztük a Minisztériumnak. Továbbra is maradt asszisztensként Metzner, aki szorgalmasan vezette a rendezői példányt. Végül megszületett a döntés: Királyné segítségével Major lesz az előadás felügyelője, felelőse. Tovsztogonov – az én ellenkezésem ellenére – ragaszkodott ahhoz, hogy az ő segítőtársaként szerepeljen a plakáton. Legnagyobb meglepetésemre Marton segédrendezőként írt ki.
6. A próbák megkezdése után egy héttel Marton Endre széltében-hosszában terjesztette (az én jelenlétemben mondta Malonyai Dezsőnek), hogy a színészek nem

²¹⁴ A Nemzeti Színház titkársági naplója szerint a Nemzeti főfoglalkozású sűgőjától Papp Jánostól (1919–1979) átvette Mellár L. Mellár viszont nem volt főfoglalkozású, és teljesítményével sem lehettek megelégedve, mert többé nem szerepelt a Nemzeti nyilvántartásaiban.

bírák Tovsztogonov módszerét és többségük Kállai Ferencsel az élén, vissza akarták adni a szerepüket. A színészek viszont azt állították, hogy ezt csak Básti Lajos akarta megtenni. Azért voltam és vagyok kénytelen a színészeknek hinni, mert ritka odaadással, önfeláldozással (lemondtak TV-, filmszerepeket), szeretettel, igyekezettel dolgoztak. Marton állítása szerint az esti próbák ellen is tiltakoztak. Tőlünk viszont külön kérték az esti próbákat. Soha egy színész sem hiányzott a próbákról.

Egy színész engedte azt meg magának, hogy előzetes bejelentés nélkül kétszer ne jöjjön el: Básti Lajos. Ezt az ügyet Aczél elvtárs részletesen ismeri (ha még emlékszik rá). Marton abban reménykedett, hogy az egész színház Básti oldalára áll, de nem így történt. Mindenki – Marton kivételével – örült annak, hogy valaki rendet teremt a színházban, és nem ismer kivételezést.

Még egy színész vétett a színházi rend ellen: részegen jelent meg a próbán. Marton tudott erről, de nem hogy bocsánatot nem kért a színházban előforduló súlyos fegyelemsértés miatt, hanem még mentegetni próbálta. (Maga a színész másnap, miután kijózanodott, sírva kért bocsánatot.)

7. Tovsztogonov egy időre visszament Leningrádba. Közben itt Akszonov folytatta a próbákat. Vele Marton sokszor megengedhetetlenül viselkedett, de ő hőiesen dolgozott. Ő a mai napig meg van győződve arról, hogy Marton viselkedésében szovjetellenessége nyilvánult meg.
8. Tovsztogonov visszaérkezéséről Martont értesítette sürgönyileg. Marton ekkor sem szólt senkinek. Én – ha emlékszik – Aczél elvtárostól kértem kocsit, hogy kimehessünk Akszonovval a repülőtérré. Marton nem volt kinn. A színészek viszont (akik csak az utolsó percben tudták meg tőlem érkezését) Kállai Ferencsel az élen kint voltak. Marton ezt nem vette túl jó néven.
9. Tovsztogonov kérte, hogy az utolsó próbákra engedjék be a főiskolásokat. Az ajtókat bezárták. Csak Majornak sikerül behoznia a hallgatóit.
10. A több, mint két hónap alatt Marton egyszer sem jött be próbákra, de meg sem kérdezte: hogy folynak azok?
11. A nagysikerű bemutató után Tovsztogonov elutazott. Engem felkértek, hogy legyek az előadáson ügyeletes. Én szívesen elvállaltam. A tavalyi évadban kettő kivételével minden előadáson ott voltam, még akkor is, amikor nem voltam hivatalosan beosztva. Szorgalmasan jegyeztem mindent. Feljegyzéseimet részben odaadtam Major Tamásnak (vagy szóban közöltem vele) és beleírtam a naplóba. Soha egyetlen színésznek egy szót sem szóltam (még Kállainak sem, akivel jóban vagyok). A színészek nem is nagyon tudták, hogy hivatalosan ügyelek. Látták persze, hogy ott vagyok, tudták, mennyire szívügyem az előadás. Úgy éreztem, szeretettel fogadnak. Ha egy előadáson nem voltam, ők kérdezték: mért láttak rég? Kb. egy hónappal a bemutató után Marton Endre közölte velem, hogy

az ügyeletért ők nem tudnak fizetni, erre nincs pénzük. Én nem pénzért csináltam az egészséget és persze továbbra is jártam és továbbra is szorgalmasan jegyeztem. Mivel a naplóba is beírtam mindent, Marton összehívta egyszer a produkció résztvevőit, és elmondta az előadással kapcsolatos kifogásokat. Tovsztogonov többször felhívott engem, tanácsokat adott, figyelmeztetett, hogy mire figyeljek különösképp. Nyáron, mikor Leningrádban voltam, jelentettem neki, hogy minden a legnagyobb rendben, az előadás állandóan teltházzal megy.

Megkezdődött az idei évad. Több színész felhívott engem: miért nem voltam ott az évadkezdési próbán? Engem erre senki sem kért fel, nem is tudtam, hogy megvolt. Itt szabálysértést is elkövetett a színház igazgatósága, mivel a megbízott rendező (aki csak az utolsó 4-5 próbán vett részt úgy, hogy Tovsztogonovnak be sem mutatkozott, és nem ismerhette „belülről” az előadást) rendezői példány nélkül vezette le a próbát. T. i. mind a két rendezői példány (a magyar is, az orosz is) nálam van, azt tőlem senki nem kérte el. Csak ügyelői példány van a színházban. Ez súlyos szabálysértés. Ezek után én többet a Revizor előadásaira nem mentem be. Ha nem tudtam volna, hogy jön Tovsztogonov, természetesen be mentem volna, de így kivártam a november 8-át.

Megjött Tovsztogonov. Megnézte az előadást. Elkecseregett. Félrecsúszott az előadás szelleme. Műszakilag rengeteg a pontatlanság. A rendező által betanított új statiszták miatt szétesett az előadás vége. Attól, hogy botrányt csináljon, én tartottam vissza Tovsztogonovot. Véleményét mégis nagyon keményen megmondtam, én fordításban igyekeztem finomítani.

A Minisztériumi megbeszélésre (Simó Jenőnél) – megbeszélésünk ellenére Marton Endre nem jött el. Tovsztogonov ott újra kérte: biztosítsák az előadás kézbe tartását, tartsák be a megállapodást. Ha van jobb javaslat, ő elfogadja, ha nincs, újra megismétli: azt kéri, hogy segédrendezője segítségével Major Tamás ügyeljen fel az előadásra. A rám vonatkozó részt (az én szakértelmemről, darabismeretemről, koncepciójának maradéktalan megértéséről, arról, hogy én vagyok az egyetlen, aki a darabnak minden mozzanatát, rezdülését kívülről ismerem, értem és érzem) nem én, hanem Valerij Muszatov fordította, aki a megbeszélésen jelen volt. Tovsztogonov ígéretet kapott, hogy minden rendben lesz.

A búcsú „munka-ebédre” – mint Malonyai Dezső mondja – odaparancsolták Marton Endrét is, akinek Tovsztogonov újra mindent elismételt (megint Muszatov fordításában) és aki a legnagyobb készséggel mindenbe beleegyezett. Örömmel fogadta a Kállai–Lavrov cseréről szóló megállapodást is. (Itt csak megjegyzem, hogy november 7-e előtt – mielőtt a fogadáson Kádár elvtárs beszélgetett Kállai Ferencsel kiutazásáról – Marton kategorikusan kijelentette, hogy ebben az évadban semmiféle cseréről szó sem lehet.)

Tovsztogonov megnyugodva utazott el.

Itt közben az történt, amiről Aczél elvtárs is tud: küldöttséget menesztett Marton a Minisztériumba, amely tiltakozott az ellen, hogy egy „valamiféle tolmács” (a szemétkerakodóból) beleszóljon a színház ügyeibe. Én még egyszer megismétlem: nem szóltam semmibe sem bele, csak csendben ültem és írtam. Miért nem tiltakoztak a színészek tavaly, amikor valóban minden előadáson ott voltam? Honnan tudtak arról, hogy engem kértek meg, hogy segítsék, hisz a megbeszélésen nem voltak jelen?

Nem ellenem irányul ez az egész dolog. Marton Endrének az a célja, hogy szétrohassza az előadást, hogy bebizonyítsa, hogy a szovjet rendező munkája semmit sem ér és így közvetve is megakadályozza a rendkívüli jelentőségű színész-cserét.

Én eddig erről senkinek sem szóltam (Muszatov persze tud az egészből és rossznéven vette tőlem, hogy neki nem szóltam.) Tovsztogonovnak, amikor utoljára beszélgettem vele, kitérő válaszokat adtam. Viszont gondolkodva a dolgon, úgy határoztam, ha a legrövidebb időn belül nem történik érdembeli intézkedés ez ügyben, részletesen megírok mindent Tovsztogonovnak. Tudja azt Aczél elvtárs, hogy mennyire nem szeretem én az ilyen dolgokat. De ha itt már másfél hónapja senki sem tartja fontosnak, hogy a színész-küldöttséget szervező Marton Endrét rendre intse s Tovsztogonov kívánságait alantas aknamunkáktól megvédje, kénytelen vagyok mégis ezt a lépést megtenni. Nincs más választásom. Itt úgy látszik, egy „kis tolmácsnőnek”, pontosabban a Maga tolmácsának (mert csak Magának tolmácsolok) s szavamnak nincs semmi hitele (miért is lenne, hisz a „szemétkerakodóból” való), akkor gondolom, hogy kint lesz, aki odafigyel levelemre és megteszik a szükséges lépéseket.

Ne értsen félre: mindez nem személyes sértettség. Bár nem tagadom, az is. Ha a világ egyik legjobb rendezője méltónak tart valamilyen munkára, azt Marton Endre ne vonja kétségbe, ne minősítsen le „kis tolmácsnővé”, akinek alkalmi ügyelői munkával való megbízása sérti a Nemzeti Színház művészi-szellemi rangját. Nem tagadom, fájt, hogy ettől a sértő lekezeléstől nem védtek meg. De – hangsúlyozom – mégsem az innen eredő sértettség az igazi mozgató. Ahhoz, hogy engem még általam becsült, hozzám közelálló emberek is semmibe vegyenek s csak alkalmi szerepre tartsanak alkalmasnak, ezt már megszoktam. De azt, hogy egy általam fontosnak tartott ügyet (s ez esetben a sokat hangoztatott magyar-szovjet kapcsolat gyakorlati kivitelezéséről van szó) semmibe vegyenek s hogy engem lejáratva, koncnak odadobva, annak is ártsanak, azt már nem tudom megszokni, s ebbe nem vagyok hajlandó belenyugodni. Mindent elkövetek annak érdekében, hogy ez ne így legyen. Ez eltökélt szándékom. Nem akartam a háta mögött intézni mindezt. Ezért vártam, hogy visszajöjjön a szabadságról.

Annál is inkább szükségesnek tartom ezt megtenni, mivel – mint értesültem – ez év októberében terven felül idejön vendégszerepelni a Tovsztogonov által vezetett Leningrádi Nagy Drámai Színház.²¹⁵ Nem tartanám helyesnek, ha ilyen körülmények között, az igazgató ilyen magatartása mellett a szovjet színház a Nemzetihez jönne. Nyomatékosan javasolnám vagy a Tháliát, vagy a Víg Színházat de semmiképpen sem a jelenlegi vezetés alatt álló Nemzetit.

Bocsánat, hogy ilyen hosszúra sikerült levelem. De így legalább egyszer talán végighallgatott.

Budapest, 1974. január 8.

/Király Istvánné/

U. i.

Bocsánat, még folytatom. A felsorolásból egy rendkívül fontos tény kimaradt. Mint ismeretes, a színházban a jobb produkciók (és még a Marton Endre által rendezett nem legjobbak is) prémiumot kapnak. A Tovsztogonov által rendezett Revizor előadás résztvevői semmiféle prémiumban nem részesültek. Elismerten az évad egyik legjobb előadása volt, a színészek kitűnő alakításokat nyújtottak, a műszak szívvel-lélekkel dolgozott, de elismerést nem kaptak. Elképzelhető-e ilyen eljárás a színházi vezetés részéről, ha egy nyugati rendező produkciójáról lett volna szó? Ezt is, mint a többi pontokban felsorolt tényeket, nem most először teszem szóvá.

Király Istvánné

Jelzet: MTA KK-AKH-Ms 6035/38 – 1974. január 8.

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással.

²¹⁵ A Tovsztogonov által vezetett Leningrádi Akadémiai Gorkij Színház 1974. október 22-27. között vendégszerepelt az Operett Színházban. Avkszentij Cagarelli, *Hanuma* c. vígjátékát, Örkény István, *Tóték* c. drámáját és Rahmanov, *Viharos alkonyat* c. színművét mutatták bc. Mindhármát Tovsztogonov rendezte.

[37.]

Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály) feljegyzése dr. Simó Jenő miniszterhelyettesnek, a Nemzeti Színház vezetése és Király Istvánné közötti konfliktussal kapcsolatban – 1974. február 12.

Feljegyzés

Dr. Simó Jenő miniszterhelyettes elvtársnak

A Nemzeti Színház vezetősége és Király Istvánné közötti problémák feloldása miatt 1974. február 5-én hosszas megbeszéléseket folytattam Király Istvánnéval. A beszélgetés lényege, – ami a közvetlen feladatokat illeti – hogy a Revizor című darabban szereplő polgármester cseréjében (Leningrád–Budapest) nem hajlandó semmilyen vonatkozásban részt venni.

Az idő sürgőssége miatt kérte, hogy a már vezetői szinten elkezdett megbeszélések eredményét megismerhessük. Ha a döntés nem Király Istvánnét jelöli ki e feladatra, akkor Benedek Árpád rendezőt javasolnánk Leningrád felé is elfogadásra.

Kérem Simó elvtárs véleményét.

Budapest, 1974. február 12.

Dr. Malonyai Dezső
főosztályvezető

Jelzet: MOL XIX-I-4-444-165/S/74-1974. (9. doboz)

Géppel írt tisztázat, pecsét nélkül, sajátkezű aláírással.

Emlékeztető Aczél György miniszterelnök-helyettes részére a Marton Endre és Király Istvánné közötti konfliktussal kapcsolatban – 1974. február 20.

Emlékeztető

a Nemzeti Színház igazgatója, Marton Endre elvtárs és Király Istvánné elvtársnő közötti konfliktussal kapcsolatban

Az eseményeket az alábbiakban időrendi sorrendben vázolom:

Febr. 8. péntek: Kérésemre Marton Endre felkeresett. Kértem – Aczél elvtárrsal való beszélgetés alapján – tanúsítson józanabb álláspontot Király Istvánné Nemzeti Színházbeli munkásságával kapcsolatban. Vállaltam, hogy beszélek Király elvtársnővel is a kettőjük közötti konfliktus rendezése érdekében.

Ugyanaznap este részt vettem a Katona József Színház bemutatóján, ahol először előadásra került Szinetár Miklós rendezésében: A Nép ellensége c. dráma²¹⁶ (Ibsen – Miller). Az előadást Kállai Gyula elvtárs is látta.

Az előadás után szóvá tettem Martonnak, hogy a darab egzisztencialista filozófiát tükröz, Kállai Ferenc két monológja erős hangszínt ad ennek a filozófiának.

Tartalma: A tömegek durvák, lealjasultak, befolyásolhatók. Az igaz ügyért harcoló ember egyedül van, el kell pusztulnia. Ez a zárómondat.

Marton a túlhangsúlyozást szóvá tette Kállai Ferencnél.

Az előadás után én hazamentem, a társulat bankettet tartott. A bankett végén Kállai ittasan beszédet mondott, melynek tartalmáról Marton elvtárs levelet írt a Művelődésügyi Minisztériumba és a másolatot elküldte Aczél elvtársnak és a kerületi Pártbizottságnak.

²¹⁶ Henrik Ibsen – Arthur Miller, *A nép ellensége* (bem.: Katona József Színház, 1974. február 8. rend.: Szinetár Miklós m.v.).

Febr. 11. hétfő: Marton elvtárs megadta Király Istvánné címét.

Febr. 12-én kedden: Levelet kaptam Marton Endrénétől, mely szerint Király Istvánné azért viselkedik Marton Endrével szemben ellenségesen, mert korábban nem viszonzta többszöri szerelmi közeledését.

Febr. 13. szerda: Király elvtársnő eljött hozzám.

A beszélgetés elején vázoltam, hogy szeretném megismerni közte és a Nemzeti Színház közötti konfliktus okait és szeretnék segíteni a megoldásban.

Ő: Konfliktusa csak Marton Endrével van. Mindenki szerette.

Én: Tudomásom szerint a kialakult helyzettel foglalkozott a pártvezetőség és más személyektől is hallottam a konfliktusról. A színészek úgy érezték, hogy a szovjet rendező stílusa számukra nagy nehézséget jelentett.

Ő: Olvassam el azt a beadványt, amelyet Aczél elvtársnak küldött.

Én: Az elolvasás után megkérdeztem, hogy valóban szovjetellenesnek tartja-e Marton Endrét.

Ő: Határozottan nem, de úgy viselkedik, hogy ezt a látszatot keltette.

Én: Mi Marton elvtársat kommunista igazgatónak, tehetséges rendezőnek tartjuk és szovjetbarátnak. A párt politikáját következetesen képviseli műsorpolitikájában. A kritika azonban nem támogatja kellőképpen.

Kértem, segítsen leküzdeni a látszatot.

Ő: Már eddig is tartotta a hátát a szovjet elvtársak felé, de a közeljövőben Kállai Leningrádba megy és ott probléma lesz, ha nem vállalja kísérését.

Én: Miben látná a kibontakozást.

Ő: 1.) Ha Marton Endre a darabért prémiumot adna a színészeknek;

2.) Csak akkor vállalja Kállai kísérését, ha Marton bocsánatot kér és felkéri erre;

3.) A darabot rendbe kell hozni, tekintve hogy a Nemzeti Színháznak nincs rendezői példánya, csak nála, úgy gondolja, hogy nélküle ezt megtenni nem lehet.

Én: Megvizsgálom, hogy a három ajánlat járható út-e, és megteszek mindent, hogy megoldódjék Kállai leningrádi szereplése. Kértem, hogy ha még valami eszébe jut, hívjon fel.

Febr. 14. csütörtök: Marton Endrének feltettem a három kérdést, melyet Királyné megjelölt megoldásként.

Marton Endre válasza:

1. Nagyon örült volna, ha a Revizor Nívó-díjat kap, de ezt csak a Minisztérium adhatja. Malonyai elvtárs megtette, hogy a színházigazgatói értekezle-

ten nyilvánosan kimagaslónak tartotta a darabot, de díjat a Minisztérium nem utalt ki.

2. A darab karbantartásához rendelkezésre áll egy javított rendezői példány és kijelölt felügyelő, és ő maga is rendszeresen látogatja.
3. Bocsánatot nem kér, még ha el kell hagynia munkahelyét, akkor sem, mert a támadást nem politikai kérdésnek tekinti. Részleteket nem akar mondani a köztük lévő gusztustalan múltbeli eseményekről, de a köztük korábban történteknek tulajdonítja Király Istvánné magatartását.

Én: Mi lesz Kállai leningrádi szereplésével?

Marton: A Minisztérium időközben a szovjet rendezővállalattal megkötötte a szerződést. A Minisztérium gondoskodik tolmácsról (Királyné említette, hogy nem vállalta).

Írásban értesítik Kállait, hogy a színház részéről mindent lerendezett, az utazásnak nincs akadálya.

Febr. 16. szombat: Társulati ülés, melyen részt vettem:

Marton beszédének lényege: az elmúlt félév alatt hét bemutatót tartottak, hátra van még kettő. Megindult egy új szellemű műsorpolitika, melyben nagyon sok munka van. Együtt az egész mutatja egyértelműen a Nemzeti Színház mai arculatát, mely a párt politikájának megfelelően alakul.

Lényege: bátor, de jobb- és baloldali túlzások nélküli vonalvezetés. Azt érezzük, hogy a Nemzeti Színháznak példát kell mutatnia a kiválasztásban és értelmezésben. A helyes vonalért ő harcol sokféleképpen, de különösen a kritika nem segíti.

Kállai Ferentől mindössze egy elegáns mondat hangzott el: Megtiszteltetés a színháznak, hogy Leningrádban szerepelhet. Az eddigi sikerekből kiindulva meggyőződése, hogy elismerést szerez majd nemcsak a színháznak, hanem a Magyar Népköztársaságnak is. Sikere lesz.

Marton elvtárs után Malonyai elvtárs beszélt:

A színház rendkívül nagy munkával az elmúlt félévben politikailag és művészileg kiemelkedőt mutat fel, nyíltan és az MSZMP politikájának megfelelően politizál. Néhány újságban megjelent kritikára is kitér és visszautasítja. Magas elismerését tolmácsolja a vezetésnek és a kollektívának.

Febr. 18. hétfő: Marton Endre tájékoztatott, hogy a Hölderlin előadásához jegyet kér Rényi Péter, aki elismeréssel szólt. Korábban megtekintette Biszku elvtárs is, aki ajánlotta Pullai elvtársnak és ő szintén megnézte.

Budapest, 1974. február 20.

Deák (olvashatatlan)
(sajátkezű aláírás)

*Jelzet: MTA KK-AKH-Ms 6035/40 – 1974. február 20.
Géppel írt tisztázata, sajátkezű aláírással.*

• [39.]

Aczél György miniszterelnök-helyettes levele
Király Istvánnénak a Marton Endre főigazgató
(Nemzeti Színház) és Király Istvánné közötti konfliktussal
kapcsolatban – 1974. február 23.

Kedves Királyné elvtársnő!

Elnézést kérek, hogy levelére adandó válaszzal több, mint egy hónapot vártam. Ennek oka részben saját elfoglaltságom, részben a Nemzeti Színház igazgatójának, Marton Endre elvtársnak elfoglaltsága – külföldi útja –, részben pedig a szükségessé vált megbeszélések lefolytatása az Ön által felvetett kérdésekben.

Nem kívánok levelének olyan részleteivel foglalkozni, amelyek részletkérdések vagy feltételezésen alapulnak. Feltételezésnek tartom például azt, hogy „senki előtt nem titok: Marton Endre nem a legnagyobb örömmel vette Tovsztogonov vendégrendezését”; ugyancsak feltételezésnek tekintem, hogy Marton igyekezett a „kényszerű új szereposztásnál Tovsztogonov ellen hangolni a színészeket.”

A levelében említett részletkérdések tisztázása nem a Központi Bizottság feladata – ezekkel a Művelődésügyi Minisztérium illetékes vezetőinek kell majd foglalkozniuk.

Meggyőződése, hogy Tovsztogonov vendégrendezése a magyar színházművészet jelentős teljesítményéhez vezetett. Megítélésem szerint – s kritikai visszhangból is ez szűrhető le – „A revizor” kimagaslóan jó, művészi előadás.

S hogy Tovsztogonov vállalkozását milyen nagyra értékeltük, ezt az is bizonyítja, hogy a Művelődésügyi Minisztérium nívójutalomban kívánja részesíteni „A revizor” előadását, annak szereplőit.

Ami az Ön munkáját illeti, teljes meggyőződéssel mondom: mindig örömmel és nagy megbecsüléssel dolgoztam Önnel, aki egyszerűségével, a szovjet–magyar színházi kultúra iránti odaadással, idejét, energiáját nem kímélve oly sokat tett, s Tovsztogonov munkatársaként is hasznos és jó munkát végzett. De nemcsak én,

hanem munkatársaim, a Minisztérium vezetői is nagyra értékelik az Ön munkáját.

Kérem válaszem szíves tudomásulvételét.

Budapest, 1974. február 23-án.

Elvtársi üdvözléssel:

Aczél György

Jelzet: MTA KK-AKH-Ms 6035/41 – 1974. február 23.

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással.

Aczél György feljegyzése Molnár Ferenc államtitkár (Kulturális Minisztérium) részére a Nemzeti Színházban kialakult helyzetről, a Kállai Ferencel és Töröcsik Marival folytatott beszélgetése alapján – 1975. január 20.

FELJEGYZÉS

Molnár Ferenc elvtárs részére

Megkeresett Kállai Ferenc és Töröcsik Mari színművészek egymástól függetlenül, és mindkettőjük közös problémája a Nemzeti Színházban kialakult helyzet. Egy-mástól függetlenül mondták el, de véleményük közös pontja – hogy a Nemzeti Színház igazgatója Marton Endre, akiről különösen Kállai Ferenc kifejezetten jó-indulattal és sajnálattal beszélt, Töröcsik Mari némi szenvedéllyel –, hogy lehetetlen és tűrhetetlen légkör van a színházban. Ez olyan szempontból látszik megalapozottnak, közismert, hogy Marton elvtárs enyhén szólva túlérzékeny, erősebb kifejezéssel élve betegségig érzékeny minden vélt vagy valódi, személyével kapcsolatos sérelemre.

A színházban közismert Marton Endre és Major Tamás között kialakult ellentét, amelyhez hozzájárul egy sor egyéb is. Kállai Ferenc kérése, ne akadályozzuk meg, hogy március 1-i hatállyal eltávozzon a színházról, hozzátette, hogy pályafutása nagy részét a színházban töltötte le.

Kérésemre ebbeli szándékától egy hónapig eláll, és előzőleg Molnár Ferenc elvtárs-tól kér egy beszélgetést.

Véleményem szerint erőszakkal visszatartani nem lehet, művészi pályája közismert, a szubjektivitást is leszámítva úgy érzem, hogy maximális tárgyilagosságra törekedve adta elő kérését, hivatkozva arra, hogy 18 év alatt most először jár közéleti fórumon ilyen problémával.

Mindenképpen indokolt, hogy meghallgassák. Ez sürgetővé teszi a minisztérium színházirányítási problémáinak megoldását.

Töröcsik Mari ugyan ezeket szubjektív érzékenységgel, láthatóan Major Tamás iránti szimpátiával és Marton Endre iránti antipátiával szenvedélyesen mondta el. Azzal a különbséggel, hogy ő önként nem megy el, csak fegyelmileg. De arra kér lehetőséget, hogy vendégszereplésre kapjon módot, ha megfelelő feladatok vannak.

Kifogásolta, hogy a társulati üléseken nincs vita a művészeti kérdésekben, mindezt erősen érzelmi túlfűtöttséggel adta elő. Javasoltam, hogy próbáljon tárgyilagosan gondolkodni, szedje össze gondolatait és szubjektív elfogultságtól mentesen írja meg mindezt Marton elvtársnak.

Javasolom, hogy mindkét információt személyes tájékoztatásként kezelje Molnár elvtárs és ne adja tovább, hogy a színházhoz ne kerüljön ki. Kérem, hogy fogadja mindkettőjüket.

Budapest, 1975. január 20.

Aczél György sk.

Jelzet: MOL XIX-I-7-bb – A Nemzeti Színház és a Katona József Színház ügyei – iktatószám nélkül – 1975 (4. doboz)

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással.

Dr. Malonyai Dezső főosztályvezető (Kulturális Minisztérium, Színházművészeti Főosztály) feljegyzése Molnár Ferenc államtitkár (Kulturális Minisztérium) részére a Nemzeti Színházban kialakult helyzetről – 1975. február 3.

Feljegyzés

Dr. Molnár Ferenc államtitkár elvtárs részére.

A Nemzeti Színház belső helyzetével és Marton Endre igazgató ezzel kapcsolatos többszöri panaszával az alábbi események, és a bekövetkezett új helyzet miatt mielőbb foglalkoznunk kell.

1. A jelenlegi helyzetet, mint ismeretes, megelőzte Marton Endre igazgató véleménye, magatartása Tovsztogonov vendégrendezése alkalmával.²¹⁷ Ez az ismert helyzet olyan alapkonfliktusokat teremtett Kállai Ferenc, majd később Avar István és közöttük, amely ma már meghatározója a további eseményeknek.
2. Kállai Ferenc ezt követően ugyancsak az ismert körülmények között „A nép ellensége” c.²¹⁸ darab bankettjén nyilvánosan megsértette Marton Endrét, aki elvárta azt, hogy Kállai tőle bocsánatot kérjen. Ez természetesen nem történt meg. Avar István és több társa Martont először védelmükbe vették mind a Tovsztogonov, mind a Kállai-ügy körül kialakult szituációban, de később Marton magatartása miatt ellene fordultak.
3. A Doba Ferenc párttitkár és Marton Endre között kialakult ellentét végül is az utóbbi távozásához vezetett, de a közben eltelt idő nem kis mértékben demoralizálta a színházban uralkodó légkört. Lényegében nyugvóponton ma sincs a helyzet, még ha az új választásokkal lezárultnak is látszik.
4. Törőcsik Mari és Marton Endre között az ismert ellentét ugyancsak tovább gyűrűzik.

²¹⁷ Nyikolaj Gogol, *A revizor* (bem.: 1973. március 11. rend.: Georgij Tovsztogonov).

²¹⁸ Henrik Ibsen – Arthur Miller, *A nép ellensége* (bem.: Katona József Színház, 1974. február 8. rend.: Szinetár Miklós m.v.).

5. Egri István és Marton Endre közötti alapvető ellentét már ez utóbbi igazgatóságának első percétől kezdve fennáll és tudomásunk szerint ma, január 31-én lesz egy beszélgetés kettőjük között. Törőcsik Marival is a mai napon kezdeményezett Marton Endre beszélgetést.
6. A Major–Marton ellentétről, úgy vélem, hogy részletesen szólnom kell, legfeljebb kiemelten annyit, hogy Marton Endre az összes házon belüli ellentétének okát végül is Major Tamás személyében látja. Itt jegyzem meg, hogy amikor Marton megbízására sor került, külön kihangsúlyozva is elmondtuk, hogy a Nemzeti Színházat Major Tamás jelenlétével kell megoldania. Amikor a két éves ideje lejárt és tavaly nyáron beszélgettünk vele erről a kérdésről – bár fenntartotta Majorral szembeni ellenérzéseit – de továbbra is elfogadta ezt a körülményt, mint feltételt.
7. Major Tamás – aki jelenleg otthonfekvő beteg – telefonon panaszt tett azért, mivel Kállai Ferencet az ő megkérdezése nélkül kivették az ő rendezéséből – a Bertalan napi vásárból.²¹⁹ A darab bemutatója több okból valóban késik. Marton Endre erre hivatkozik.
8. Koppányi György: Az igazolatlan ősz²²⁰ c. darabja a következő bemutató a műsoron. Ezt a darabot, mint Major Tamás mondja – nem olvasta eddig – Egri István, a darab rendezője adta neki olvasásra. A darabot eszmeileg zavarosnak, dramaturgiailag rossznak tartja.
9. A Nemzeti Színház társulatán belül az általános rossz hangulat már odáig fokozódott, hogy ismereteink szerint ismét többen a távozás gondolatával foglalkoznak. A színházon kívül a szakmai közvélemény is elítéli a helyzetet, és annak megoldását várja.
10. A helyzet megoldására a következő javaslatok tehetők. Marton Endrével a fentiekről beszélni kell annak előrebocsátásával, hogy a helyzet tisztázása és a rend megtartása nem az ő elképzelése szerint kell, hogy történjen, vagyis nem olyan módon, hogy az általa gondolt személyeket a színháztól elengedjük, vagy ő azokat elküldje. A helyzet tisztázásának alapvető feltétele az is, hogy Major Tamás helyben hagyása mellett a fent csak részben említett művészeknek ugyancsak

²¹⁹ Ben Jonson, *Bertalan napi vásár* (bem.: 1975. május 28. rend.: Major Tamás).

²²⁰ Koppányi György, *Igazolatlan ősz* (bem.: Katona József Színház, 1975. március 20. rend.: Egri István).

változatlan ott-tartásával meg kell változtatni a színház vezetésének, illetve vezető testületének összetételét. Ezt közölni kell Marton Endrével.

Budapest, 1975. február 3.

Dr. Malonyai Dezső sk.
főosztályvezető

Jelzet: MOL XIX-I-7-bb – A Nemzeti Színház és a Katona József Színház ügyei – iktatószám nélkül – 1975. (4. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással.

[42.]

Dr. Huszár János főelőadó (Kulturális Minisztérium,
Színházművészeti Főosztály) feljegyzése a Marton Endrével
(főigazgató, Nemzeti Színház) folytatott megbeszélésről –
1975. március 4.

Feljegyzés

Tárgy: Marton Endrével folytatott megbeszélésem és néhány tanulsága

Az elmúlt héten több órás beszélgetést folytattam Marton Endrével, a Nemzeti Színház igazgatójával. A beszélgetés világossá tette, hogy a Nemzeti Színházban eddig is meglévő problémák olyan akuttá váltak, hogy a helyzet megnyugtató rendezése sürgős és elengedhetetlen feladatunk.

A magyar színházművészet az elmúlt évek fejlődése nyomán abba a helyzetbe került, hogy szervezetileg, művészi színvonal és közönségérdeklődés tekintetében egyaránt alkalmas és képes adott pillanatban fontos, akár döntő részt vállalni kulturális politikánk céljainak elérésében. Színházi életünk kulcshelyzetben levő tényezője e tekintetben egy magas művészi szinten dolgozó olyan Nemzeti Színház, amely mint színházi műhely önálló színházi gondolatok megfogalmazására képes, hozzászól a társadalmunk, történelmi múltunk kérdéseire, fontos szerepet vállal a társadalmi tudat alakításában. A Nemzetit lehetőségei és hagyományai, a színesek mesterségbeli tudása erre a szerepre predesztinálják, s ez egyben szellemi izgalmával olyan légkört teremthet, amely feltétlen pozitívan visszahatna – elsősorban a budapesti nagy – színházakra is. A – többnyire ismert – okok miatt a Nemzeti Színház erre jelenleg képtelen. Nemhogy színházi műhelyről most nem beszélhetünk, hanem a társulatot a széthullás veszélye fenyegeti. Ma már a Színházban szinte egyetlen olyan komoly súlyú művész sincs, aki alkotó társként hajlandó lenne Marton Endrével, mint igazgatóval vagy mint rendezővel együttműködni. Marton Endre, mint igazgató de facto lehetetlenné vált. Ez annál is inkább sajnálatos, mivel a hatvanas évek második felében Marton olyan művészileg-eszmeileg jelentős előadásokat rendezett, mint például a Mózes²²¹ vagy Marat.²²² Az utóbbi években ilyen

²²¹ Madách Imre, *Mózes* (bem.: 1967. november 2. rend.: Marton Endre).

²²² Peter Weiss, *Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmegyógyintézet sajnálatos előadóják de Sade úr betanításában* (bem.: 1966. február 4. rend.: Marton Endre).

művészi teljesítményekre – meggyőződésem szerint amiatt a rossz helyzet miatt, amibe magát mint igazgató hozta – képtelen. Minél kevésbé képes a Nemzeti Színház igazgatói teendőinek valóban hatékony ellátására, annál erősebben tért nyer az emberekkel való magatartásában, viszonyában az agresszivitás, türelmetlenség, az építő bírálattal szembeni a priori ellenállás, az önkontroll szinte teljes elvesztése.

A rossz, időnként megengedhetetlen hangnem megnyilvánult a beszélgetés során abban a csapkodó indulatban, amellyel munkatársairól, a színészekről, a színházi életünk más vezetőiről nyilatkozik.

Szinte mániákus az indulat, amivel az őt „körülhálózó összeesküvésről” beszél. Ennek részese Major Tamástól és Dobai Ferenc volt párttitkártól kezdve Avar Istvánig és Kállai Ferencig, Törőcsik Maritól és Agárdi Gábortól Koltai Tamásig és Keserű Ilonáig sok mindenki – azok is, akik elmentek a színházról – Iglódi [István] és Babarczy [László], Bessenyei [Ferenc] és Sztankay [István], Szirtes [Ádám] és Madaras [József] stb.

Ez a légkör lehetetlenné teszi a társulatépítést. A Nemzeti Színházban nincs olyan tehetséges fiatal színész, színésznő vagy rendező, aki komoly művészi feladatok megoldására képes, s akikre természetesen épít a Thália, a Madách, a Vígyszínház, vagy akár a kecskeméti, szolnoki, pécsi, veszprémi, kaposvári színház is.

Itt az az alapvető hiba, hogy ami jó esetben egészséges művészi verseny, eleven konstruktív vita légkör forrása lehet, azt az igazgatói pozícióval rosszul élő Marton eleve – mint művészi konkurenciát – visszautasítja.

Mivel lassan elfogynak a rendezők, s ketten maradnak Majorral, Egri nyugdíjazása és Nagy András küszöbön álló elmenetele és sorozatos művészi kudarca után két – tarthatatlan – és a fent jelzett indíték-ötlettel állt elő. A színházhoz akarja szerződteni – bevallottan a középszerű darabok középszerű színpadra állítására – Pethes Györgyöt és Sík Ferencet. Ez nemcsak, hogy olyan igazgatói intézkedés, amellyel saját magát hozza olyan helyzetbe, hogy a Nemzeti Színház egyetlen sikerekre elvileg számot tartható rendezője legyen, de színházpolitikai szempontból is tarthatatlan. A veszprémi színházból nem lehet egy fél évadon belül a vezető rendezőt és dramaturgot (Osztovits Leventét) a Nemzetibe, Sík Ferencet pedig egy éve neveztük ki főrendezőnek Pécsre, s a pécsi színház létfeltétele jelenleg az ő ott maradása.

Hasonlóan rossz alapállás és tehetetlenség mutatkozik meg a Katona József Színház ügyében Marton részéről. A színház átépítése régen tudott dolog. Az ezzel kapcsolatos tevékenységet mégis a színház részéről egy helyben topogás jellemzi. E mögött az a „sértődöttség” is áll, amelyet Marton a Várszínház sorsa kapcsán érez. Minden általunk ez ügyben tett javaslatot elutasít, ugyanakkor ő maga egy lépést sem tesz. Ez a jövő szezontól újabb feszültségek forrása lesz a színházban.

Ezekhez a gondokhoz járul még a II. félévi műsor alakulásában tapasztalható kapkodás, az, hogy még mindig nem funkcionál – Marton elfoglaltsága miatt – a művészeti tanács, a P. Horváth László darabja körül most kialakulóban levő huza-vona, és általában az új magyar darabok egy részének feltűnő nivótlanlansága az utóbbi időben – Kende Sándor, Palotai Boris, Kopányi György stb. – és ami ezzel összefügg, a színház dramaturgiájának szinte teljes csődhelyzete stb.

Az igazgató emberi-művészi-igazgatási irányvezetése olyan helyzetbe hozhatja a színházat, hogy a megoldás nem tűr halasztást.

Javaslatok:

1. Egyetlen lehetséges megoldás, hogy a színház élére a legrövidebb időn belül egy kultúrpolitikus miniszteri biztost vagy intendánst kell kinevezni. Ennek egy döntésekre és szervezésre képes, szakmai tekintéllyel is rendelkező egyéniségnek kell lennie.
2. Marton Endre a magyar színházművészet jelentős egyénisége, akinek felkészültségére – művészi-emberi megújulásával együtt – a továbbiakban is szükség van. Javasolom, hogy a színházban, mint művészeti igazgatónak legyen helye a továbbiakban. A művészi „feltöltődés” elősegítésére javasolom, hogy kapjon lehetőséget egy tapasztalat- és élménygyűjtésre alkalmas hosszabb tanulmányút megtételére angol nyelvterületen.
3. Az új káderpolitikai határozat szellemében a kiöregedő rendezői gárda mellé be kell hozni a színházba legalább két fiatal tehetséges rendezőt, olyat, akik később esetleg színházi életünk vezetői művészeivé is válhatnak. A Nemzeti Színháznak ilyen feladatot vállalnia kell. Jelenleg két ilyen erre alkalmas fiatal rendezőnk van: Székely Gábor és Zsámbéki Gábor. Őket személyiségük és tehetségük erre már egy-két éve nyilvánvalóan alkalmassá teszik, ezért a két vidéki színházban, ahol jelenleg dolgoznak (Szolnok, Kaposvár) gondoskodtunk arról, hogy ez a váltás semmiféle zökkenőt ne okozzon. Szolnokon főrendezői posztra alkalmas a most odakerülő, de ott már vendégként két éve folyamatosan dolgozó Valló Péter, az igazgatói helyre két tehetséges jelölt is van, Kaposváron Babarczy László és Ascher Tamás képesek a művészi és igazgatási feladatok ellátására.

4. A két fiatal rendező kétségtelen művészi vonzása és a kialakuló rendezett légkör lehetővé teszik a társulat fejlesztését, illetve az egészséges légkörű alkotó műhely kialakítását.

Budapest, 1975. március 4.

Dr. Huszár János
főelőadó

*Jelzet: MOL XIX-I-7-bb – A Nemzeti Színház és a Katona József Színház ügyei – iktatószám nélkül – 1975. (4. doboz)
Géppel írt tisztaírat, sajátkezű aláírással.*

[43.]

A Kulturális Minisztérium Ellenőrzési Osztályának
ellenőrzési jegyzőkönyve a Nemzeti Színház
költségvetési revíziójáról – 1976.

ELLENŐRZÉSI JEGYZŐKÖNYV
Készült a Nemzeti Színház költségvetési revíziójáról.

I. A MŰKÖDÉS RŐL ÁLTALÁBAN

A Nemzeti Színház az ország első és legjelentősebb színháza. Alapító levele nincs, feladatait sem korábban, sem az utóbbi időben nem foglalták írásba. Jelenleg tevékenységük célját az alábbiak szerint fogalmazzák meg:

„Nemzeti Színház feladata napjainkban is a mai magyar dráma megteremtésében való aktív részvétel, a magyar klasszikus dráma újjászületése, a világirodalom legjelentősebb klasszikus műveink életrekelte, az újonnan születő haladó művek bemutatása”.

A Színház vezetői műsorprogramjukban a klasszikus magyar és külföldi írók művei mellett biztosítják a mai – elsősorban – magyar írók műveinek színpadra vitelét.

A Színház jelenlegi helyén 1964 óta működik.²²³ Kamaraszínháza a Katona József Színház, melyet a vizsgált időszakban (1975-ben) zártak be. Ez a tény, valamint a rekonstrukció befejezési határidejének módosítása a Színházra mind morálisan, mind anyagilag kedvezőtlen. Hatása többek közt a művészek foglalkoztatottságával is összefügg, és több vidéki előadás szervezését és tartását teszi szükségessé. Lényegében a Színház feladatába nem tartozó feladatok ellátására kényszerültek – kedvezőtlenebb körülmények között.

A Színház számára előírt mutatókat (előadásszám, látogatószám) a vizsgált időszakban túlteljesítette.

²²³ A Nemzeti 1964 őszétől a Nagymező utca 22-ben játszott, majd 1966 őszén költözött az Izabella (ma Hevesi Sándor) téri épületbe.

Jelentős fejlődés tapasztalható a tervezési munkálatokra való törekvések terén, amelyet a vezetés szorgalmaz. Számonkérésre, ellenőrzésre azonban csak esetenként került sor. A Színház alapvető feladatának végrehajtásához megfelelő művészi és egyéb állományi létszámmal rendelkezik.

A Színház a régebbi épület lebontása óta²²⁴ kedvezőtlenebb körülmények között működik. Egyes szervezeti egységeit a főépületen kívül helyezhették el. Az átmenetnek vélt állapot – mely előreláthatóan mégis hosszabb ideig tart – jelentős mértékben motiválja a Színház tevékenységeit, légkörét.

Több fontos feladat ügyvitelét, egyes részlegek munkáját szabályozták. A Szervezeti és Működési Szabályzatot azonban még nem adták ki. Az Ügyviteli Utasítás elkészült, nyomdában van. Egyes munkaterületek további szabályozást igényelnek.

A gazdasági irányítás és ellenőrzés, valamint a társadalmi tulajdon védelmének fokozása terén jelentős eredményeket értek el.

Összegezve: A Színház – az elmúlt két évben – számottevő, jó irányba mutató minőségi változáson ment keresztül. A jegyzőkönyv II. és III. fejezetében részletezett hiányosságok megszüntetése érdekében már a vizsgálat során tett intézkedések is jelzik a minőségi munkára való törekvéseket.

II. RÉSZLETES MEGÁLLAPÍTÁSOK

1. Dramaturgia:

A Színház rangjához illő darabok kiválasztása fokozott körültekintést igényel a művészeti vezetéstől, a dramaturgiától. A Nemzeti Színház rendelkezik – a többi magyar színházhoz viszonyítva – a legnagyobb létszámú (4 fős) dramaturgiával. A dramaturgia helyét és szerepét, valamint feladatait nem határozták meg, munkájuk körvonalázásához éves programot nem készítettek. A dramaturgok foglalkoztatottsága – a bemutatók alapján mérve – eltérő.

A dramaturgia feladata a mai magyar írókkal való kapcsolattartás. Ez azonban nem rendszeres. A dramaturgia részéről több új kezdeményezésre is szükség lenne.

Több magyar íróval kötöttek darab-megírási szerződést. A műveik egy része elkészült, de felhasználásuk elmaradt. A Színháznak gondot okoz azokkal az írókkal való kapcsolat, akikkel a megírási szerződést megkötötték, az előleget részükre ki-

²²⁴ A Blaha Lujza téren állt, valamikori Népszínház (1875) épületét 1965. április 23-án robbantották fel.

fizették (összesen: 21.500 Ft-ot) kötelezettségüknek azonban nem tettek eleget. (Dobozi Imre, Galambos Lajos, Hubay Miklós, Száraz György).

A kortárs külföldi írók műveinek színrevitelében versengés folyik a színházak között. Ezért – gyakran a mű ismerete nélkül játszási előjog kéréssel élnek a Szerzői Jogvédő Hivatalnál. Esetenként évekre lekötnek úgy darabokat, hogy végül bemutatójuk elmarad.

Pénzügyi kihatású lekötés a vizsgált időszakban a Nemzeti Színház részéről nem volt. A korábbi években lefoglalt és előleggel is támogatott két darab (Neil Simon: A második utca foglya,²²⁵ és Jason Miller: A bajnokság éve)²²⁶ szerződés szerinti játszási határidejét többször módosították. Az utolsó határidő is azonban már lejárt, a színrevitel viszont elmaradt. Pénzügyi kihatása 63 eFt volt.

A dramaturgia feladatai között szerepel a műsor folyamatos összeállítása. Célszerű lenne hosszabb távra (5 évre) újra összeállítani a műsorra tűzni ajánlott műveket. Gondjuk, hogy más budapesti színházak is gyakran műsorukra tűzik – sokszor párhuzamosan a Nemzetivel – a Nemzeti Színház hagyományos repertoárjának darabjait is (Lear király, Bánk Bán stb.).

2. Bemutatók

A bemutatók száma az alábbiak szerint alakult:

Megnevezés	1974. év	1975. év	1976. év
Bemutatók éves tervszáma	10	7	8
Ténylegesen megtartott bemutatók száma	10	7	6 (okt. 31-ig)

A csökkenés oka a Katona József Színház működésének szüneteltetése.

A darabokat többségükben a Színház saját rendezői rendezik, de vendégrendezések, esetenként külföldi rendezők felkérésére is sor került. A vendég hazai és külföldi rendezők közreműködését a közönség is, a művészek is szívesen fogadják, bár utóbbiak esetében az átlagostól eltérően nagyobb feladatok hárulnak a Színházra.

Az évad elején jóváhagyott bemutatóterv tartalmazza az első fél év bemutatóinak időpontját. A rendezőt is kijelölik. A díszlet-, valamint jelmeztervezők kijelölése azonban általában később történik. A bemutatók időpontja előtti tervszerű munkavégzést a produkciós megbeszélésen határozzák meg. Az itt eldöntött határidők

²²⁵ A bemutatóról nincs adat.

²²⁶ Jason Miller darabját végül a Madách Színház társulata mutatta be az Egyetemi Színpadon 1979. november 11-én, Szirtes Tamás rendezésében.

betartásának ellenőrzésére – tapasztalatom szerint – nem fordítottak kellő figyelmet, melynek következtében a tervek elkészítésének megrendelése esetenként késett, nagyobb anyagi áldozatot igényelt.

A műhelyek dolgozóinak túlórátatása a bemutatók előtt rendszeresen magasabb, mint egyébként.

A Színházak Központi Műhelyei által készített díszletek terveit a bemutatás előtt 30 nappal kellene leadni, különben késedelmi kötbért számítanak fel. Ezen a címen 1975-ben közel 20 eFt-ot fizetett ki a Színház.

A bemutatók anyagigényét a díszlet és jelmeztervek alapján előkalkulálják. A bemutatók tényleges anyagköltsége többségében (kb. 75%) kevesebb a tervezettnél. Lehetőség van ugyanis a tárukban lévő tárgyak, eszközök újrafelhasználására. A Színház vezetői szorgalmazták a meglévő használt eszközök felhasználását.

A bemutatókra elkészített eszközöknek általában csak kis hányadát nem használják, melyeknek forint-kihatása változó. (Pl. „A gamma-sugarak hatása a százszoroszépekre” bemutatonál kb. 20 eFt volt.)

3. Előadások

A Nemzeti Színház tervezett és tényleges előadásszáma az alábbi táblázat tartalmazza, amelyből megállapítható, hogy a Katona József Színház kiesése miatt csökkent az össz előadásszám, megnőtt a vidéki, valamint egyéb budapesti előadások száma.

Előadás helye	1974. év		1975. év		1976. I. félév	
	Terv	tény	Terv	tény	Terv	tény
Nemzeti Színház	310	286	310	312	178	189
Katona J. Színház	310	294	77	78		
Tájelőadás		25	70	43	36	21
Egyéb bp-i ea.		18		35	14	21

A műsoron lévő darabok felét a Színház igazgatója rendezte.²²⁷ Általában két hónapra előre történt a műsornaptár összeállítása. A vizsgálat idején kísérelték meg először 4 hónapra előre (február végéig) programozni az előadásokat, azonban az „Özönvíz előtt” c. darab²²⁸ bemutatójának időpontja – nem a Színház vezetőinek

²²⁷ Ekkor Marton Endre.

²²⁸ Nagy István, *Özönvíz előtt* (bem.: 1976. december 15. rend.: Harag György m.v.).

és dolgozóinak hibájából – kétszer módosult, végül közel egy hónappal eltolódott. Ez a szinte évad eleji csúszás várhatóan az egész éves programot kedvezőtlenül fogja befolyásolni.

Az előadások menetéről, művészi színvonaláról az ügyeletes rendező naplóbejegyzéseiből lehet tájékozódni. A bejegyzések azonban gyakran nem az előadás művészi színvonalát értékelik, hanem a közönséggel kapcsolatban tesznek észrevételt. Tapasztalatom szerint szükséges lenne fokozottabb figyelmet fordítani az előadások fegyelmezettségére (a színész beszédének érthetősége, a zenekari árokból kíváncsiszkodók rendreutasítása, a színpadi szönyegek portalanítása).

Öt darab műsorról való levétele után készített „végelszámolás” eltérő eredményt mutat:

Darab címe	Összes előadás db	Egy előadásra jutó bevétel eFt	Egy előadásra jutó kltsz eFt	Bevétel a kiadás %-ában
Elérkezett idő	21	8,3	32,9	25,2
Bertalan napi vásár	25	13,0	19,1	68,1
Jegor Bulicsov	29	8,1	9,9	81,8
Egyszárnyú madarak	38	6,0	6,7	89,5
Igazolatlan ősz	51	8,6	4,1	209,7

Az egyes darabok minél többszöri játszása tehát a pénzügyi eredményt is javítja. Az egy előadásra jutó költségnél a produkció előállítási és napi játszási költségeit vettem figyelembe.

4. Látogatottság, közönségszervezés, propaganda:

Mind a Nemzeti-, mind a Katona József Színház tényleges látogatóinak száma nőtt az elmúlt években.

Színház	1973	1974	1975	1976. I. félév
Nemzeti Színház	124.362	135.461	172.057	113.500
Katona J. Színház	85.156	110.982	34.282 +	
Összesen	209.518	246.443	206.339	113.500

+ Megjegyzés: A Katona József Színház 1975. április 30-án bezárták.

A látogatottság ilyen kedvező alakulását jelentős mértékben befolyásolta a bérleti rendszer bevezetése. Az elmúlt két évadban évadonként több, mint 7.200 bérlejtő volt a Színháznak, Jelentős számú a teltház-akció²²⁹ keretében szervezett előadás is. Mindezek eredménye a növekvő látogatottság. Negatív jelenség azonban, hogy gyakori és viszonylag nagyarányú az előadáson meg nem jelentek száma. E kedvezőtlen jelenségre a Színház vezetői felfigyeltek és jelenleg keresik az okát.

- A közönségszervezők és üzemi közönségszervezők kapcsolatát kívánják erősíteni, emiatt a saját szervezők részére több adminisztratív utasítást adtak ki.
- A nézőtéri felügyelők feladata olyan kimutatás készítése, amely előadásonként tartalmazza az üresen maradt férőhelyek számát, valamint a közönség megjelenését befolyásoló lényegesebb eseményeket (időjárás, TV- és sportrendezvények stb.)

Mindezek végrehajtása folyamatban van, illetve vontatottan halad. Arra a következtetésre jutottam ugyanis, hogy a dolgozókat nem tájékoztatták kellően a kiadott utasítások okáról, értelméről.

A jegy- és bérleteladást a Színház közönségszervezői bonyolítják. Jövedelmük személyenként meghaladja a havi 8 eFt-ot. Kb. 2 hónapra visszamenőleg lehet nyomon követni, hogy melyik szervező hol, milyen üzemi közönségszervezőnél volt. A közönségszervezőket a Színház vezetői irányítják, hogy az előadásokra milyen érdeklődésű közönséget hozzanak. A közönség összetételét azonban értékelni nem lehet, mivel még a bérlelőkre vonatkozóan sincs foglalkozásra utaló feljegyzés.

A vizsgálat során 4 gyári, 1 egyetemi üzemi közönségszervezőt kerestem fel. Kedvező a Színház és a Műszaki Egyetem szervezőinek a kapcsolata, jó a szervezés a Gamma Műveknél és BHG-nál, nem értékelhető megfelelőnek sem a VERTESZ (Villamos Erőmű Tervező és Szerelő Vállalat) és HAFE (Hajtóművek és Festőberendezések Gyára) üzemi közönségszervezése. A Színház közönségszervezői – az említettek közül – mindössze a Műgyetemet látogatták, holott erősebb kapcsolat kiépítésére lenne szükség a megnevezett gyárak, üzemek közönségszervezőivel is. A VERTESZ és HAFE üzemi szervezői nem, vagy csak hiányosan kapnak propagandaanyagot, igaz az itt folyó szervezés nem nagy múltra tekint vissza.

A kapott szóbeli tájékoztatás szerint az említett gyárak dolgozói rétegei közül a Nemzeti Színház előadásai iránti igény az értelmiségiek, valamint az általános és középiskolai oktatásban résztvevők részéről van. Figyelmeztető jel – szintén az el-

²²⁹ Teltházakciónak azt nevezték, amikor egy előadást előre megvett egy szövetkezet, üzem, vagy más intézmény saját dolgozói számára. A teltház papíron biztosítva volt, de a dolgozók nem mindig éltek a színházba járás számukra felkínált lehetőségével. Lásd *Beszélgetés új színházvezetőkkel* (Színház 1971/9., 10–17.)

mondottak alapján – hogy a szocialista brigádok részére nyújtott kedvezmények igénybevevői is általában az értelmiségből, adminisztrációból kerülnek ki és nem a fizikai dolgozók köréből.

A közönség tájékoztatására szolgáló propagandaanyag (plakát, röplap, fénykép stb.) megrendelését a Színháznál 3 fő részfeladatként végzi. E feladat ellátása terén több kisebb ügyviteli fogyatékoság állapítható meg. Az évente rendelkezésre álló 700–750 ezer Ft propagandára fordítható előirányzatot felhasználják. E tevékenységükkel kapcsolatban eseti hiányosság a nagytablók és üveges tárolók anyagai megfelelő időben történő cseréjének elmulasztása.

Előfordult, hogy – az üzemi közönségszervezők által is jól hasznosítható – szórólapokat későn rendelték meg, az késve készült el, így a megfelelő propagandahatást már nem fejthette ki.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Külső ellenőrzések iratai – iktatószám nélkül – 1976. (25. doboz)

Géppel írt tisztázatot, pecsét és aláírás nélkül.

Marjai József (Magyar Népköztársaság Moszkvai Nagykövetsége)
jelentése a Nemzeti Színház társulatának szovjetunióbeli
vendégszerepléséről – 1977. július 8.

Tárgy: A Nemzeti Színház vendégszereplése a Szovjetunióban.

Az 1976. május 21-én Budapesten aláírt, 1976-80-ra szóló magyar-szovjet Kulturális Együttműködési Munkaterv alapján a budapesti Nemzeti Színház 1977. május 14–22 között a Szovjetunióban vendégszerepelt. Ez az időpont az eredeti áprilisi elejei kiutazás módosítása után került rögzítésre. A szovjet javaslat alapján a színház társulata a 7 évvel ezelőtti első vendégjátékhoz hasonlóan Moszkvában és Leningrádban lépett fel. A vendégjáték időrendi beosztását az egyes városokban a magyar kívánságnak megfelelően alakították ki. A vendégszereplés műsora – Vörösmarty: Csongor és Tünde; Bornemissza Péter: Magyar Elektra; Csokonai Vitéz Mihály: Özvegy Karnyóné; Goethe: Faust I. rész – 1977. februárjában alakult ki véglegesen.

1977 februárjában a Nemzeti Színház 3 tagú küldöttsége Vörös László gazdasági igazgató vezetésével a vendégszereplést lebonyolító Goszkoncertnél tárgyalta, megbeszélte a feltételeket, megtekintette és jóváhagyólag tudomásul vette a vendégjátékra felajánlott helyiségeket: Moszkvában a Művész Színház új épületét, Leningrádban az I. ötéves tervről elnevezett kultúrpalotát. Rögzítették az egyes előadások időpontját és számát, a reklámanyagok kiküldésének határidejét, stb. Eredetileg a Faust-ot nem tervezték bemutatni Leningrádban, csak később született a döntés, hogy itt is előadják egy alkalommal (itt a Faust csökkentett díszlettel került színre, mivel a kultúrpalota színpadának technikai felszereltsége nem tette lehetővé a teljes díszlet beállítását).

Magyar részről nagy súlyt helyeztünk arra – s ehhez az előkészítés időszakában nyomtatékkal kértük a szovjet Kulturális Minisztérium és a Goszkoncert segítségét – hogy a Nemzeti Színház művészei a szovjet közönséggel az előadások idején történő találkozások mellett a két ország színházművészete között kialakult kapcsolatok gyakorlatára támaszkodva szovjet művészkollektíváikkal is találkozassanak. Az elmúlt évek során emlékeztető művészetalálkozókra került sor a Nemzeti Színház

1970-es, a Vígszínház 1975-ös itteni vendégszereplése, valamint a leningrádi Gorkij Színház, a Vahtangov Színház és a Szovremennyik Színház magyarországi vendégjátéka idején.

Másik határozott törekvésünk az volt, hogy a tömegkommunikációs eszközökön keresztül hívjuk fel a figyelmet a Színház vendégjátékára, s ezáltal is felkeltsük az érdeklődést mind a közönség, mind pedig a szakma körében. Az itteni szokásoknak és gyakorlatnak megfelelően sajtókonferencia szervezésére szovjet részről közvetlenül a szereplés előtt kerül sor, előzetes anyagok nemigen jelennek meg, az előadások plakátjai 7-10 nappal előbb kerülnek csak az utcára.

Az egyes előadások hatásfoka fontos elemének számít a szinkronfordításban elhangzó orosz szöveg. Mind az orosz szöveget, mind a szinkrontolmácsot magyar részről biztosítottuk.

A Csongor és Tünde L. Martinov kiváló szovjet költő könyvalakban is megjelent fordításában, a Faust pedig B. Paszternak fordításában hangzott el. A „Magyar Elektra” és a „Karnyóné” orosz nyelvű változata otthon készült, s a Nagykövetség kérésére itt hozzáértő orosz anyanyelvű műfordítók átnézték és korrigálták.

Általános vélemény szerint az orosz szövegek és maga a szinkrontolmácsolás is (Benedek Árpádné volt a fordító) kitűnően sikerült.

A Nemzeti Színház vendégszereplése moszkvai részének programja a kidolgozott tervek és elképzelések alapján igen gazdagnak és tartalmasnak ígérkezett. Az előadásokon kívüli leningrádi programról ugyan az utolsó pillanatig nem volt pontos információnk, azonban az 1970-es vendégjáték tapasztalata alapján ezzel kapcsolatban sem merültek fel kétségek. 1977. április 19-20-i leningrádi tartózkodásom idején a Területi Pártbizottságon, a Baráti Társágok Szövetsége Leningrádi Tagozatánál tett látogatásom során mint fontos eseményről beszéltem a Nemzeti Színház közelgő leningrádi vendégjátékáról és kértem támogatásukat a vendégszereplés eredményes lebonyolításához. A Nemzeti művészei a vendégjátékra készülve a NOSZF 60. évfordulója tiszteletére külön orosz és magyar nyelvű irodalmi-zenés műsort tanultak be. Ezt elutazás előtt megtekintette V. Pavlov budapesti szovjet nagykövet is és elismerését fejezte ki.

A vendégszereplés megkezdése előtt 10 nappal a Nagykövetségen találkozót szerveztünk a központi lapok, a Rádió és TV munkatársaival, orosz nyelven szétosztottuk az általunk sokszorosított anyagokat a Nemzeti Színházról, társulatáról, a bemutatásra kerülő darabokról. Ennek eredményeként jelent meg előzetes anyag a színház

közelgő vendégjátékáról az Izvesztyijában, a Szovjetszkaja Kulturában, a Vecsernyaja Moszkvában, hangzott el hír a rádióban.

Május 13-án a Kulturális Minisztérium szervezésében, a Nagykövetség aktív közreműködésével az Orosz Színházi Társaságban (VZO) sajtókonferenciára került sor, amelyet M. Carjov, a VTO elnöke vezetett. Magyar részről a színház vezetői és vezető művészei voltak jelen. A szovjet sajtót a napilapok, rádió és szaklapok munkatársai képviselték. A bemutatásra kerülő darabokról hangzott el elsősorban tájékoztatás, de az újságírók részéről volt kérdés a mai magyar darabokat illetően is. A sajtókonferencia résztvevői megkapták a Nagykövetség által sokszorosított anyagokat, fényképeket. A Goszkoncert által ígért műsorfüzet a sajtókonferencia idejére nem készült el.

Május 14-15-én a Nemzeti a Faust-ot mutatta be. A nézőteret szinte teljesen megtöltő közönségérdeklődéssel és figyelemmel nézte végig az előadásokat.

Május 16-án protokoll-előadásként a „Csongor és Tünde” került színre. Megjelent Z. Tumanova, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének első helyettese és K. Voronkov kulturális miniszterhelyettes, valamint az állami és pártszervek több képviselője. Az előadás előtt kölcsönös üdvözlőbeszédre került sor a színpadon. A közönség az előző előadásokhoz képest kevesebb volt, s az érdeklődés sem volt egyöntetű.

Május 17-én került sor az utolsó moszkvai fellépésre. A „Magyar Elektra” és a „Karnyóné” szereplői és a közönség között élő kontaktus alakult ki. Meleg ünnepségen részesítették Törőcsik Marit, Major Tamást és a többi szereplőt.

Május 17-én az SZMBT szervezésében került sor találkozóra az Operett Színházban, amely az SZMBT kollektív tagja. A találkozón részt vett V. Sztriganov, az OSZSZSZK kulturális miniszterhelyettese, az SZMBT elnökhelyettese. Az operett három művésze rögtönzött műsort adott.

A Színház moszkvai előadásait több tekintélyes szovjet színháztörténész és kritikus tekintette meg, s ebben része volt a Nagykövetség inspirációjának is. Rendezők és színművészek kis számban látogatták az előadásokat. A Nemzeti társulatának egy-egy előadását nézte meg J. Ljubimov és O. Jefremov.

Május 18-19-én a Színház nem tartott előadást. Első nap délből került sor a Kulturális Minisztérium fogadására a Színház tiszteletére. A házigazda K. Voronkov

miniszterhelyettes volt. Képviselve voltak a párt- és államszervek. A fogadáson mindössze néhány szovjet művész volt jelen.

Estére volt kitűzve az Orosz Színházi Társaságban (VTO) a magyar művészek által adandó műsor. Ennek lefolyását, időtartamát a VTO Külügyi Osztálya vezetőjével, F. Koszarevvel a Nagykövetség, majd pedig Vadász Ilona, a Nemzeti rendezője megbeszélte.

A tervek szerint a magyar művészek műsorára VTO-ban rendezett est második részében került sor. Az est első részében a NOSZF 60. évfordulója kapcsán szovjet művészek elevenítették fel a szovjet korszak klasszikussá vált előadásait, s ezt a TV rögzítette. Az első rész az előre megbeszélte időtartamhoz képest nagymértékben elhúzódott. A nem szakmai összetételű közönség nagy része fokozatosan elhagyta a termet. A második rész, a magyarok műsorának kezdését hátráltatta a TV berendezések leszerelése. A magyar művészek közötti hangulat a hosszú várakozás, s a közönség elmenetele miatt fokozatosan romlott, s csak nagyfokú fegyelmezettségüknek köszönhető, hogy tartva magukat a megállapodáshoz a gyér közönség előtt is sikerre vitték műsorukat. Az „elkeseredést” csak fokozták az ezúttal is jelentkező szállítási problémák. Nagykövetségünk képviselője már az est folyamán a történetet szóvá tette az ottlévő illetékeseknek.

Május 19-én a nappali órákban sikeres baráti találkozóra került sor a Nagykövetségen a Nemzeti Színház vendégszereplése alkalmából. A Nemzeti művészei itt lehetőséget kaptak, hogy találkozzanak és beszélgessenek moszkvai művészkollégáikkal. A rendezvényen többek között megjelent J. Ljubimov a Taganka, O. Jefremov a Művész Színház, G. Volcsek a Szovremennyyik Színház főrendezője, O. Tabakov színművész, több moszkvai színház igazgatója és színművésze. Jelen voltak a pártközpont, a Kulturális Minisztérium, a Külügyminisztérium vezető képviselői.

Leningrádban történt elutazásuk előtt a Nemzeti művészei a KGST palotában a magyar kolónia számára emlékeztetesen nagysikerű irodalmi-zenés műsort adtak. A magyarok meleg ünnepségen részesítették a művészeket.

Moszkvában a társulat jó szállodai elhelyezést kapott. Szervezési kérdésekben, a szállítóeszközök zavartalan biztosítása tekintetében jelentkezték problémák. Leningrád vonatkozásában az odaérkezés előtt szállodaproblémák jelentkezték. A vendégszereplést biztosító szerv, a Lenkoncert a leningrádi szállodák túlszűfolttsága miatt a megállapodásban rögzítettekkel ellentétben több, és főként rosszminőségű szállodában akarta elhelyezni a társulatot. Végül a Nagykövetség közbelépésére a Párt-

központ aktív közreműködésével sikerült elérni, hogy a Nemzeti együttese két megfelelő minőségű szállodában nyerjen elhelyezést.

Leningrádban május 20-án a Csongor és Tünde előadásával kezdte a vendégjátékát a Nemzeti Színház. A Kultúrpalota több mint 1000 személyes nézőtere mintegy 40%-ig telt meg. Ez a körülmény rányomta bélyegét a fogadtatásra is.

Május 21-i Magyar Elektra, Karnyóné és a május 22-i Faust előadásokon a termet mintegy 45%-ig töltötte meg a közönség, s nagy ovációval, virággal köszöntötte a művészeket.

Leningrádban a VTO vezetőinek ígérete ellenére nem volt semmilyen találkozó a leningrádi művészekkel. A Gorkij Színház művészei saját kezdeményezésükre, baráti körben találkoztak a Nemzeti társulatának tagjaival, tekintették meg – köztük G. Tovsztogonov is – az előadásokat.

A társulat május 23-án este Petrodvorecbe tett kirándulást követően utazott haza Leningrádból.

A Moszkvában bemutatott előadásokról két újságban jelent meg kritika. Elsőként a Szovjetszkaja Kultúra május 20-i száma B. Rosztokij színháztörténész tollából „Fantasztikum és realitás” címmel közölt ismertető értékelő írást a bemutatott előadásokról. Emlékeztetve a színház 1970-es vendégjátékára²³⁰ és az Ember tragédiája mellett bemutatott két mai témájú darabra, a cikk megállapítja, hogy a színház a magyar szerzők alkotásainak mostani műsorra tűzésével mintegy demonstrálta régi keletű elkötelezettségét a nemzeti klasszikus drámairodalom iránt. A szerző véleménye szerint ennek a műsorválasztásnak megvan a maga értelme és logikája. S a színház tulajdonképpen a magyar dráma történetének alapvető fejlődési szakaszait mutatta be a szovjet nézőknek színpadi megvalósításában. A Faust bemutatását a magyar művek mellett úgy értékeli, hogy ezáltal a vendégszereplésre összeállított műsor súlya és tanulságossága még jelentősebbé válik.

Részletesebb elemzést ad a Csongor és Tünde, valamint a Magyar Elektra és a Karnyóné előadásáról. Elismeréssel ír a rendezőkről és az egyes szereplőkről. A Faust előadásáról röviden a következőket írja:

„Köszönjük a Nemzeti Színháznak, hogy láthattuk Goethe Faustját, amelyet a tehetséges társulat a Színház igazgatója, Marton Endre irányításával mutatott be.

²³⁰ 1970. március 25 – április 4. között a Nemzeti Moszkvában és Leningrádban Gyurkó László Szerelmem, Elektráját, Madách Tragédiáját és Leonyid Zorin Varsói melódia c. darabját játszotta.

Megismertük Cserhalmi György érdekes munkáját, aki Faust alakját keltette életre, s ezt a Faustot nem annyira a megismerés vágya, mint inkább az élet iránti vágy hatja át. Ennek a Faustnak méltó párja Ronyec Mária Margitja, akire szintén az jellemző elsősorban, hogy meghallja az élet hívó szavát. Hosszú ideig emlékezünk a megszokotthoz annyira nem hasonlító Kállai Ferenc – Mefisztójára”.

Rosztokij cikkét a következőkkel zárja:

„Még töprengünk a látottakon, s ez valószínűleg már magában jó eredménye a vendégszereplésnek, amely közelebb hozta a magyar dráma és színház fontos jelenségeit”.

A Pravda május 25-i száma „A hagyományok gazdagítása” c. írásban reagál a Nemzeti Színház előadásaira. Natella Basindzsagjan rövid áttekintést ad a színház régebbi és újabkori történetéről, művészi törekvéseiről. A bemutatott magyar darabok keletkezési körülményeinek ismertetése mellett pozitív elismerő hangon elemzi az előadásokat, kiemelve a Szovjetunióban is népszerű Töröcsik Mari avatott játékát.

Tanulmányosak és a szakemberek általános véleményét kifejezőek a Faust előadásáról írott megállapítások: „A bemutatott előadások több éve vannak a Nemzeti Színház műsorán, és már régen megszokottá váltak a budapesti nézők számára. A színház új munkáját Goethe Faustjában mutatta be Marton Endre rendezésében. Ismeretes, hogy Goethe nagy tragédiájára több évtizede nehezedett operai tradíció rányomta bélyegét a mű színpadi sorsára. Nehéz és rendkívül ritka is a dráma olyan rendezése a különféle színrevitelek sorában, amely hű a szerző elgondolásához. Goethe alkotásai csak akkor nyernek ma értelmet, ha a rendező elgondolását és kezét a korszerű színpadi gondolkodás irányítja, amelyben életanyag és korunk legnagyobb drámai rendezéseinek tapasztalata sűrűsödik össze. Koncepcióját és stílusát tekintve a magyar Faustot mindenekelőtt a dekoratív megjelenítés jellemzi. Ezt segíti elő egyrészt a díszlet monumentális statikussága, másrészt a Walpurgisi éj külsődleges szépsége és Faust vándorlásainak illusztratív jellege a német bürger »mikró« világában.

Nem ebből fakad-e az, hogy az így bemutatott világban Cserhalmi György, a nagytehetségű fiatal színész és filmszínész tartalmasabban és nagyobb kifejező erővel »olvassa át« az idős remete-Faust vívódó gondolatait, mint ahogy »átéli« a köznap élet megpróbáltatásaival és szenvedéseivel először szembetalálkozó fiatal-Faust vívódásait? Csupán Mefisztó képvisel érdekes és önálló értelmezést az előadásban, Kállai Ferenc okos és tradícióktól eltérő alakításában”.

A Pravda színházi kritikusa mintegy összegezeként a következőket írja: „Hét évvel ezelőtt szerepelt először a társulat a Szovjetunióban. Az utóbbi években a magyar színházművészetben új jelenségek figyelhetők meg. Ma gyakran nemcsak a fővárosi

színpadokon születnek érdekes eseményt jelentő előadások, hanem a vidéki színpadokon is, amelyek magukhoz vonzottak friss rendezői, színészi erőket, a színpad valóban újat kereső művészeit. A szovjet nézőnek lehetősége volt az utóbbi években megismerkedni olyan magyar színházak művészetével, mint a Vígszínház és a Thália Színház. Abban a reményben búcsúzunk a magyar művészekről, hogy folytatódik ez a hasznos és izgalmas ismerkedés”.

A színházi szakfolyóiratban hosszabb lélegzetű elemzés a vendégszereplésről az év második felében jelenik meg.

A leningrádi sajtó csupán rövid előzetes anyagokat közölt a vendégjátékról. A bemutatott műsorról kritikák nem jelentek meg, annak ellenére, hogy színházi kritikus látta az előadásokat, s kulturális tanácsosunk is személyesen felkereste a szerkesztőségeket ebben az ügyben.

A Nemzeti Színház vendégszereplése lefolyásának, körülményeinek és visszhangjának részletes ismertetéséből kitűnik, hogy a megnyilvánult érdeklődés, a fogadtatás és hatások tekintetében a mostani vendégjáték elmaradt a korábbiak színvonalától. Ezt a felvetődött problémákról a vendégszereplés idején és később is folytatott beszélgetések során a Pártközpont, a Kulturális Minisztérium vezető képviselői is önkritikusan elismerték.

Elemzésünk szerint ez a helyzet az alábbi körülmények folytán alakult ki.

A korábbi sikeresebb vendégszereplések – Nemzeti Színház: 1970, Vígszínház: 1975, Thália Színház: 1976 – a Magyar Kultúra Napjai, illetve a Budapest Napok rendezvénysorozatának keretében folytak le. Ez egyben azt is jelentette, hogy a központi szervek, de a bonyolítással foglalkozó Goszkoncert is koncentráltabban, nagyobb felelősséggel foglalkozott minden együttessel, mivel országos méretű rendezvényről volt szó, amelyre hivatalos magyar küldöttség is kiutazott. Ez megmutatkozott az előkészítésnél, az előzetes és közben folytatott propagandatevékenységben, a bonyolításban. A Nemzeti mostani vendégszereplése nem kapcsolódott semmilyen rendezvényhez, csak „egyszerű” munkatervi pont teljesítése volt.

A szervezési, bonyolítási elégtelenségekben tükröződtek a vendégszereplés lebonyolításával foglalkozó szerv, a Goszkoncert munkájának általános hiányosságai.

A szovjet illetékesek mind a Pártközpontban, mind a Kulturális Minisztériumban nyíltan elégedetlenségüket fejezik ki a Goszkoncert munkájával kapcsolatban.

A mostani, de más együtteseknél jelentkező hasonló problémák nyomán a Pártközpont Kulturális Osztálya megvizsgálja a koncertiroda tevékenységét és levonja a megfelelő következtetéseket. Az igazsághoz hozzátartozik az is, s ezt felelős szovjet elvtársak szintén látják, hogy a helsinki értekezlet²³¹ után nagymértékben megnövekedett kulturális kapcsolatok, vendégszereplések ellenére mind a Kulturális Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, mind pedig a Goszkoncert szinte változatlan létszámmal dolgozik. Nem győzik a sok munkát, s óhatatlanul kevesebb figyelmet és energiát tudnak fordítani egyik-másik együttesre.

Tervezési és terítési problémák is jelentkeztek. Ennek a következménye például, hogy a Nemzeti Színház leningrádi vendégjátéka idején a városban még három külföldi társulat szerepelt – a Prágai Nemzeti Színház, egy japán élő bábegyüttes és az amerikai jégbalett.

A közönség részéről megnyilvánult mérsékelt érdeklődést a szovjet szervek által kifejtett elégtelen előzetes propaganda és reklámtvékenység mellett a szovjet közönség külföldi együttesek általi „jóllakottsága” is magyarázza. Moszkvában például 1977. első hónapjaiban a Nemzeti előtt szerepelt olasz, bolgár, jugoszláv drámai együttes. Ha ehhez hozzávesszük a Szovjetunió különböző köztársaságaiból és városaikból érkező színházi együttesek szereplését, nyilvánvalóvá válik a „telítettség”. Még egy körülmény hatását is figyelembe kell venni: májusban az egyetemeken vizsgaidőszak van, s így az egyetemi hallgatók jelentős része mint néző kiesett.

A darabkiválasztás sem tette eléggé vonzóvá a Nemzeti műsorát. A magyar nemzeti drámatörténet szempontjából értékes és érdekes darabok idegen nézőkben nem váltják ki eleve az elementáris érdeklődést. Egy újonnan bemutatott, még be sem járatott darab külföldi vendégszereplésre való kitűzése pedig kockázattal jár. A korábbi vendégszereplésekből kitűnt, hogy mind a közönség, mind a hivatalos szervek érdeklődéssel fogadják és értékelik a mai magyar darabokat, és az orosz és szovjet szerzők magyar színpadi megvalósítását. Ismerve a Nemzeti Színház társulatában rejlő nagyfokú művészi potenciális lehetőségeket, valószínűleg a nézőkben is, de a szakemberekben kifejezetten hiányérzet keletkezett a bemutatott darabok nyomán. Egy-egy neves rendező és szakember részéről olyan érzés is hangot kapott, hogy vajon minden rendben van-e a Nemzeti Színházban?

²³¹ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten 1975. augusztus 1-én írták alá a záróokmányt. Ezután a két szembenálló tömb országai között – ahogy szocialista zsargonban szerepelt – a kulturális és gazdasági kapcsolatok élénkülése volt megfigyelhető.

A színház társulatának hangulata a jelentkező problémák következtében váltakozó volt. Érzékenyen reagáltak a darabok fogadtatásának egyenetlenségeire is.

Az itt jelentkezett problémákkal kapcsolatban biztató jelnek lehet értékelni, hogy a szovjet illetékesek nem igyekeznek eltussolni ezeket. Mind a Pártközpontban, mind a Kulturális Minisztériumban és a VTO-ban már menet közben is igyekeztek megoldásokat találni, s jelezték, hogy levonják a megfelelő következtetéseket, mivel kapcsolatainktól, együttműködésünktől az ilyen helyeztek idegenek.

Otthoni szerveink számára a vendégszereplés azzal a tanulsággal jár, hogy időben kell elkezdni a felkészülést, az ide kihozandó műsor összeállítását, figyelembe véve az itteni igényeket és sajátosságokat. Nagyobb súlyt kell helyezni az előzetes és közben folytatott propagandatevékenységre.

A Nagykövetség tevékenyen közreműködött a Nemzeti Színház vendégszereplésének előkészítésében és lebonyolításában, részt vett az előkészítés időszakában folytatott megbeszéléseken, figyelemmel kísérte a megállapodásban rögzítettek megvalósítását. Kapcsolatain keresztül népszerűsítette a vendégszereplést, anyagokkal látta el a sajtót. Az általa vásárolt jegyekkel meghívta a szakembereket és magyar szakértőket az egyes előadásokra. Biztosította a magyar kolónia részéről az előadások megtekintése iránti igény kielégítését (Moszkvában a színház előadásait mintegy 1500 magyar tekintette meg, s Leningrádban is szép számmal voltak magyarok az előadásokon).

Magam is részt vettem a moszkvai előadásokon és állandóan figyelemmel kísértem a vendégjáték lefolyását. Jeleztem az illetékeseknek a jelentkező problémákat. Kéri József tanácsos a Nemzeti társulatát elkísérte leningrádi szereplésre.

Kérem a jelentést megküldeni Aczél, Óvári, Kornidesz és Pozsgay elvtársnak.

Marjai József
nagykövet

Jelzet: MOL XIX-J-1-j-145-7-004334-1977. (126. doboz)

Géppel írt tiszta szöveg, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 3 példányban, előadó: Kéri József.

[45.]

Nagy Péter főigazgató levele Tóth Dezső miniszterhelyettesnek
(Kulturális Minisztérium) a Nemzeti Színház igazgatásának
tárgyában – 1978. február 11.

Kedves Dezső,

A közelmúltban hosszabb beszélgetést folytattam Aczél György elvtárral s ez indított arra, hogy visszatérjek a kérdésre, amelyre jan. 19-i levelemben reagáltam. Anélkül, hogy az abban kifejtettek érvényességét bármiben is megtámadottnak érezném, Aczél elvtárs arról győződött meg, hogy a Nemzeti Színház igazgatásának kérdésével, mint szolgálattal kell szembenéznem.

A szolgálatot azonban csak úgy lehet vállalni, ha annak előfeltételei biztosítva vannak. Csak abban az esetben látom lehetőségét annak, hogy a Nemzeti Színház vezetésére megbízást nyerjek, ha bizonyos minimális feltételek teljesülhetnek. Ezekre nem nekem, hanem a Nemzeti Színház ügyének van szükséges, mely a magyar színházügy egyik sarkalatos pontja.

1. Major Tamásnak és Marton Endrének a nyugdíjaztatását még megbízatásom előtt folyamatba kell tenni. Nyugdíjasként való foglalkoztatásuk elől – adott keretek között – nem zárkozom el.
2. Egyet kell értenünk abban az általános vonalban, amelyet a Nemzeti Színház a magyar színházi életben képviselni hívatott. Megítélésem szerint a Nemzeti feladata a közművelődés általános feladatkörén belül az élő magyar dráma szolgálata, a kritikailag felfogott teljes magyar drámai hagyomány ápolása, a világirodalom klasszikus drámai hagyományáról alkotott képünk kiegészítése, teljesebbé tétele és szerves képviselete, általában egy jó értelemben vett modern realizmus megvalósítása a színházművészetben – s amit talán elsőként kellett volna említenem. A tiszta magyar beszéd ápolása, kisugárzó műhelyvé tétele.
3. Mindezen feladatok megoldását – a még számtalant, amelyek előttünk állnak, ha a Nemzeti jelenlegi helyzetéből aránylag rövid idő alatt eredményesen működő együttest kívánunk formálni – az általad szóba hozott két rendezővel nem tartom megoldhatónak. Székely Gáborral az együttműködést, azt hiszem, készséggel

vállalhatom, ha ő egy ilyen programot vállal, Zsámbékival azonban, tehetsége, színházvezetői rátermettsége iránti minden tiszteletem ellenére sem. Előtte nem kétséges, hogy ő a fentebb körvonalazott programmal nem érthet igazán egyet s az örökös viták idegőrlőek is, terméketlenek is. Helyette feltétlenül szükségesnek ítélem, hogy főrendezőként a színházhoz kerüljön Berényi Gábor: erre tapasztalata is, gyakorlata is, tehetsége is predesztinálja – s nem utolsósorban az, hogy kérdezetlenül is tudom: a fentebb körvonalazott programmal nem csak szóban értene egyet, de minden tőle telhetőt meg is tenne a megvalósításért.

4. Eleve egyet kellene értenünk abban – s a Minisztérium hatékony segítségét biztosítani – hogy
- a) lényeges változásokat és csökkentést hajthassunk végre a színház művészi személyzetében egy később megállapítandó ütemterv alapján, a megbízandó főrendezővel egyetértésben,
 - b) a Katona József Színház egy esztendő múlva folyamatosan üzemelhesen, amennyiben ez nem biztosítható technikai okokból, a személyzeti létszám egy része addig is zárolható legyen,
 - c) a színház kapjon főtítkárt, akinek a személyére később tehessek javaslatot,
 - d) a dramaturgia új vezetőjére is tehessek javaslatot.

Remélem, Magad is belátod mindannak a nélkülözhetetlen szükségét, amit fentebb körvonalaztam. Én csak ezek biztosítása mellett tudnék újra foglalkozni a Nemzeti igazgatóságának gondolatával – hozzátéve, hogy a további gyakorlat még számtalan új és nehéz, nem egy esetben személyi problémát fog felvetni, amelyek csak maximális párt- és állami támogatással lesznek megoldhatók.

*Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-126-1978. (67. doboz)
Géppel írt tisztázata, aláírás nélkül.*

[46.]

Tóth Dezső miniszterhelyettes feljegyzése Pozsgay Imre kulturális miniszternek a Nemzeti Színház vezetésének tárgyában – 1978. március 22.

Feljegyzés
Pozsgay Imre miniszter elvtársnak

Előzetes információk alapján, valamint a bonyolítás sürgősségére való tekintettel a Nemzeti Színház vezetésének megerősítésével kapcsolatban az alábbiak látszanak szükségesnek:

Pozsgay elvtárs – lehetőség szerint Aczél elvtárs bevonásával – tárgyaljon Zsámbéki Gáborral és Székely Gáborral. Információm szerint ezen a megbeszélésen a következők tisztázandók:

- A Nemzeti Színház művészeti stílusa, formanyelve korszerűsítendő, de nem lehet kísérletezések függvénye, nem lehet „avantgard”.
- Székely és Zsámbéki Major Tamáshoz mint főrendezőhöz való várható ragaszkodásának leszerelése. Major Tamás nyugdíjazása politikai döntésként hozandó tudomásukra. Biztosítani kell őket, hogy Major a színházban rendezhet. Kompromisszumként – de csak ha ők felvetik – elfogadhatónak tartanám, hogy Major Tamás színészként a társulatnál maradjon. Véleményem szerint ezt a kompromisszumot Nagy Péter is elfogadná.
- Azt hiszem, a legfontosabb: Székely és Zsámbéki nem tudnak arról, hogy nem egyenrangú, vagy közel egyenrangú posztokban kerülnek a színházhoz. Rendkívül körültekintően kell tudomásukra hozni, hogy Székely főrendező és Zsámbéki beosztott rendező.
- A három színházat érintő rendkívül sürgető szerződtetési probléma áthidalására a következő út látszik járhatónak: azonnali hatállyal biztosítani a Nemzeti Színháznál, hogy mindazok, akiknél ezt a jelölt igazgató és főrendező szükségesnek tartja, értesítést kapjanak arról, hogy a színház szerződésüket nem hosszabbítja meg.
- Egyidejűleg biztosítani kell, hogy a Nemzeti Színház szerződéskötési szándékkal keresse meg azokat, akiket a jelölt igazgató és főrendező szükségesnek tart

(mindenekelőtt azokat a színházi embereket, akiket Székely és Zsámbéki jelenlegi színházaikból magukkal akarnak hozni). Miután ennek még az új ki-nevezések előtt meg kell történnie, továbbá mert mindezt Martontól nem lehet megkövetelni – a vele való konzultáció és egyetértés alapján formális igazgatásának ideje alatt mindezt jogilag megfelelő keretek között a minisztérium révén kellene bonyolítani.

- A kaposvári Csiky Gergely Színház igazgatói posztjának utódlása: Babarczy László lenne az igazgató-főrendező.
- A szolnoki Szigligeti Színház igazgatója: Schwajda György; főrendezője: Csiszár Imre és – Székely Gábor aligha elfogadható javaslata alapján Paál István. Paál István helyett felvethető a debreceni színház főrendezőjének Sándor Jánosnak az áthozatala, ettől azonban Székely Gábor idegenkedik.

A Nagy Péterrel, Székellyel és Zsámbékival tartandó együttes konzultáció célja: a fentiek ismertetése, azokról Nagy Péter véleményének a kikérése, a további teendők sorrendiségének megállapítása.

Aczél és Pozsgay elvtársak fentiekkel közel egyidejűleg és fentiekkel egybehangzóan beszéljenek Major Tamással, hangsúlyozva érdekeit, azok várható társadalmi megbecsülését, utalva további rendezői és színészi munkájának nélkülözhetetlenségére.

Aczél és Pozsgay elvtársak fentiekkel közel egyidejűleg, fentiekkel egybehangzóan beszéljenek Marton Endrével, különös tekintettel további munkájára (főiskolai tanár, Színházi Intézet elnök-igazgatója, bárhol – itthon és külföldön rendezhet –) és különös tekintettel a fentiekben már jelzett szerződtetés lebonyolítására.

Az alapvető kérdések tisztázását követően Pozsgay elvtárs utasítására a KB TKKO illetékes vezetője (vezetői) tájékoztatják az érdekelt pártbizottságokat (budapesti, Szolnok- és Somogy megyei, VII. kerületi, ELTE BTK pártbizottságait). A Kulturális Minisztérium illetékes vezetője tájékoztatja a Színházművészeti Szövetség, a Művészeti Szövetség Szakszervezete és a Fővárosi Tanács illetékes vezetőit.

Ezt közvetlenül követően a Kulturális Minisztérium megteszi írásos javaslatait a hatáskörileg illetékes pártbizottságoknak, illetve a Nemzeti Színház igazgató-csejréjére vonatkozóan a KB illetékes titkárának, illetve osztályvezetőjének.

A helyzet jogi tisztázódását azonnal követően Nemzeti Színházi társulati ülés összehívása kívánatos, amelyen a párt, az állam, a főváros, a szövetség, a szakszer-

vezet magasszintű képviselőinek jelenlétében a kulturális miniszter ad indokoló tájékoztatást és mutatja be az új igazgatót és főrendezőt.

Az új vezetőktől átgondolt, írásban lefektetett koncepciót kell kérni, amelyet a lehető legautentikusabb fórum kell, hogy jóváhagyjon.

Budapest, 1978. március 22.

Tóth Dezső sk.

Jelzet: MOL XIX-I-7-cc – A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének anyagai – 1978. (22. doboz)

Géppel írt tisztázat, saját kezű aláírással.

Székely Gábor és Zsámbéki Gábor által a Nemzeti Színházba
szerződtetni kívánt művészek névsora – 1978. március 21.

Melléklet: a Székely és Zsámbéki által felhozni kívánt színházművészek névsora

Tisztelt Pozsgay elvtárs!

Január eleji beszélgetésünk alkalmával egyöntetűen szükségesnek láttuk 13-15 új tag szerződtetését a megváltozott művészeti vezetéssel működő Nemzeti Színházhoz.

Az alább felsorolt művészek olyan erőt és tehetséget képviselnek, hogy az elmúlt években legtöbbjük rendszeresen kapott szerződési ajánlatot budapesti színházaktól. Ezzel a lehetőséggel egyikük sem élt, színházi munkájuk pedig elválaszthatatlanul összekapcsolódott a mi működésünkkel. Nemzeti Színházhoz való szerződtetésük egy elsősorban szakmai kérdésekre koncentráló légkör kialakításának záloga.

Ascher Tamás	rendező
Csomós Mari	színész
Fodor Géza	dramaturg
Helyey László	színész
Koltai Róbert	színész
Lázár Katalin	színész
Litvai Nelli	dramaturg
Molnár Piroska	színész
Papp Zoltán	színész
Pauer Gyula	díszlettervező
Piróth Gyula	színész
Pogány Judit	színész
Vajda László	színész

Zsámbéki Gábor sk.

Székely Gábor sk.

Budapest, 1978. március 21.

Jelzet: MOL XIX-I-7-cc – A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének anyagai – 1978. (22. doboz)

Géppel írt tisztázatlan, saját kezű aláírásokkal.

A Nemzeti Színház rendkívüli társulati
ülésének menete – 1978. április

A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének menete

Az elnökség tagjai a Nemzeti Színház igazgatói irodájában (III.e.) ¾ 10 órakor
gyülekeznek.

Az elnökség tagjai:

A kulturális miniszter által meghívottak:

Sziládi János
Mátrai Mátyás
Vass Imre
Valentin Ágnes
Nádasdy József
Mezey Gyula v. Szabó Ervin
Nagy Péter
Székely Gábor
Zsámbéki Gábor

(A fent felsoroltak személy szerinti megjelenése nem biztos, illetve feltehető, hogy
néhányan maguk helyett küldenek valakit.)

A Kulturális Minisztérium részéről:

Pozsgay Imre
Tóth Dezső
Orosz László

A Nemzeti Színház részéről:

Marton Endre
Major Tamás
Vörös László
Vadász Ilona
Kállai Ferenc
Szabó József

A társulati ülésen elnököl és azt megnyitja, a társulatot, illetve a meghívott résztvevőket üdvözli Marton Endre, átadja a szót Pozsgay Imre elvtársnak.

A kulturális miniszter indokolja a személyi változásokat, megköszöni a nyugdíjazott vezetők munkáját (valószínűleg kitüntetések ad át), bemutatja a vezetőket, átadja a kinevezéseket.

Marton Endre és Major elvtársak személyes szándékuktól függően reflektálnak.

Nagy Péter az új vezetés nevében nyilatkozik.

Marton Endre a rendkívüli társulati ülést bezárja.

Az ülés után az elnökség tagjai az igazgatói irodában rövid beszélgetésre jönnek össze.

A társulati ülésen jelen vannak az MTI, a Rádió, a Televízió és a központi lapok képviselői, valamint a Kulturális Minisztérium Sajtó Csoportjának képviselői.

Jelzet: MOL XIX-I-7-cc – A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének anyagai – 1978. (22. doboz)

Géppel írt tisztázat, pecsét és aláírás nélkül.

[48.]

Tóth Dezső miniszterhelyettes által Pozsgay Imre kulturális miniszter részére készített ajánlás a Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésén tartandó beszédéhez – 1978. április 6.

Ajánlás

A Nemzeti Színház társulati ülésén elmondandókhoz

A párt, a kormány általános politikájának (XI. kongresszus, a Politikai Bizottság művészeteinkről szóló határozata²³²) alapján a Kulturális Minisztérium törekvése is az, hogy a művészeti életet – anyagi bázisát, szerkezetét, mindezek alapján legfőbbképpen tartalmi irányultságát – a fejlett szocializmus építésének igényeihez, követelményeihez alkalmazza, fejlessze.

A Kulturális Minisztérium színházpolitikája is ezeknek a törekvéseknek a jegyében alakul. (Ezért alakult a befogadó színház,²³³ ezért mértük fel a Fővárosi Tanáccsal együtt a lehetséges fővárosi játszási helyeket, remélve, hogy egy-két év múltán ezek száma ténylegesen is gyarapodni fog: ezért hozunk létre a közeljövőben központi színházirodát, adunk ki irányelveket a közönségszervezés, a bérletezés ügyében, ezért keressük a társulat nélküli színházak társulattal való ellátásának lehetőségeit, sorrendileg első helyen Nyíregyházán, e törekvéseinket erősíti az új győri színház megnyitása a jövő évadban stb.) És nem árulok el titkot, ha jelzem, hogy a Fővárosi Tanáccsal, a Művészeti Szövetségek Szakszervezetével, a Színházművészeti Szövetséggel és más érdekelt szervekkel egyetértésben be kívánjuk vezetni a színház-igazgatói tisztség meghatározott időhöz kötését, hasonlóan ahhoz, ahogyan ez a tudományos életben, az oktatási intézményeknél már megtörtént és be is vált. Nyíltan bevallott szándékunk az is, hogy mindenféle türelmetlenség nélkül, folyamatosan érvényt szerzünk annak a színházigazgatási elvnek, amely szerint a színház élén egy kultúrpolitikus áll, aki a párt és állam művészeti-politikai koncepciójának

²³² 1975. március 17-22 között zajlott az MSZMP XI. kongresszusa, amely célul tűzte ki a fejlett szocialista társadalom megteremtését, s az ideológiai harc fokozását a (kis)polgári és „tudománytalan” világnézetek ellen.

²³³ A Játékszínt a Kamara Varieté helyiségben hozta létre a Művelődési Minisztérium 1978-ban, mint társulat nélküli befogadó színházat.

megvalósítója, úgy is mondhatnám, hogy az állami irányítás kihelyezett szakvezetője, aki nem (vagy csak kivételes esetekben) alkotó művész. Aki azonban olyan művész-vezető társsal, társakkal rendelkezik, akik vele egyetértésben, vele összhangban irányítják és szervezik ennek a művelődés- és művészetpolitikai koncepciónak konkrét művészi megvalósítását.

A Nemzeti Színház vezetésében bekövetkezett-bekövetkező változások ezekkel az elvi megfontolásokkal függnek össze elsősorban. A Nemzeti Színház szocialista színházpolitikánk legfőbb letéteményese, vezetésében, szervezeti felépítésben az egész ország színházművészete számára példamutató, a nagyközönség és a szűkebb szakmai közvélemény számára az ország első színháza. A kulturális kormányzat éppen ezért a maga intencióit, törekvéseit érthető módon (bár valljuk be, bizonyos értelemben ez a legnehezebb) itt, az ország első színházában akarja először kifejezésre jutatni. Bár a színház életében voltak problémák, mégis elsősorban ezért került sor a Nemzeti Színház vezetésének átalakítására.

A változtatás, az új helyzet következményeihez való alkalmazkodás az mindig az „elődök” munkájára és eredményeire épül. A továbblépés aligha lenne elképzelhető anélkül, amit Marton Endre elvtárs adott a magyar szocialista színházművészet számára. A Nemzeti Színház Marton Endrével olyasvalakitől válik meg, aki 1949 óta közel három évtizede a Nemzeti Színház munkása, rendezője és 1971-től igazgatója. A magyar színházlátogató közönség, a Nemzeti Színház közönsége számára feledhetetlen élményt jelentenek Marton Endrének azok a rendezései, amelyek a XX. századi nyugati drámairodalom progresszív alkotásait értelmezték. Mindenki emlékszik, hogy csak példákat mondjak Miller Bűnbeesésének, P. Weiss Marat halálának színrevitelére. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Marton Endre milyen kezdeményező, vállalkozó, mondhatnám és mondanom kell: pártos vállalkozása volt a kortárs szovjet drámai értékek művészi interpretálása, Gelmann Egy ülés jegyzőkönyve, Visszajelzés és csak a legnagyobb elismeréssel nyugtázhatjuk Marton Endrének azokat a rendkívüli eredményes erőfeszítéseit, amelyek a rejtett magyar klasszikus drámakincs felfedezését jelentették. Marton Endre nevéhez fűződik Vörösmarty Czillei és a Hunyadiakjának, Madách Mózesének, a Csák végnapjainak a színrevitele, a Nemzeti Színház műsorában a magyar dráma hetének programba iktatása.²³⁴

Marton Endre ugyanakkor, mint a főiskola tanára, tehetséges fiatal színházművészek nemzedékeit indította útnak. Emellett jelentős és sokirányú közéleti tevékenységet folytatott és nyilván fog is folytatni. Tagja a Művészeti Szövetségek Szakszervezet központi vezetőségének, elnökségi tagja a Színházművészeti Szövetségnek,

²³⁴ Marton Endre kezdeményezésére jött létre az 1971/1972-es évadban. Lásd a kötet [35.] szövegét.

a MSZBT elnökségének és az MSZMP VII. kerületi Pártbizottságának. És akkor még nem beszéltem arról a rendkívül jelentős, a magyar színházművészet helyzete szempontjából sem közömbös tevékenységről, amelyet mint az ITI (Színházak Nemzetközi Szövetsége) magyar központjának elnöke végzett a szocialista színházkultúra pozícióinak az ideológiai harc terepén való megerősítése érdekében.

Major Tamás eddigi tevékenysége is tulajdonképpen fejezet a Nemzeti Színház történetében. 1931 óta tagja a Nemzeti Színháznak. 1945 és 1962 között igazgatója, majd főrendezője az ország első színházának. Nemcsak a Párttörténeti Intézet, hanem az egész magyar színházi és nem színházi közvélemény emlékszik arra, vagy szájhangyomány alapján tudja róla, hogy milyen tevékeny részt vállalt a Horthy-rendszer alatt a baloldali művészeti mozgalmakban. Köztudott az is, hogy milyen kiemelkedő szerepet vitt a XX. század magyar színház kultúrájának, ezen belül szocialista színházkultúránknak elterjesztésében, majd kibontakoztatásában, hogy milyen kiemelkedő szerepet vitt a Nemzeti Színház szocialista műsorpolitikájának, korszerű játéktílusának megteremtésében. A „magyar” Shakespeare-t, vagy a „magyar” Moliere-t, a „magyar” Brecht-et aligha képzelhetjük el az ő interpretációi, rendezései nélkül. Színészként pedig majd annyit köszönhet neki színházművészetünk: a kabarétól Brechtig és Molierig minden skálán játszott, pedagógiai munkássága révén pedig színész- és rendező generációk nőttek fel. Színházművészetünk érdekében kifejtett tevékenysége szüntelenül összekapcsolódott közéleti aktivitásával, amelynek dokumentálására csak azt említeném meg, hogy 1957-től 1965-ig volt az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

Sem a Nemzeti Színház, sem a színházművészeti életünk nem vesz búcsút sem Marton Endrétől, sem Major Tamástól. Mindketten alkotó erejük teljében vannak, rendezői, illetve színészi, színház-közéleti és pedagógiai munkásságukra Népköztársaságunk színházi élete számít, igényt tart és maga a Nemzeti Színház új vezetése is aligha nélkülözheti ismereteiket, tanácsaikat. Népünk nevében a párt és a kormány a közeljövőben kifejezésre fogja juttatni megfelelő formában eddigi munkásságuk iránti elismerését, ahol is az „eddigi”-t időzjelben kell hangsúlyoznom, hiszen tapasztalataikat és aktív alkotó munkájukat színházi életünk továbbra sem nélkülözheti.

A bevezetőben elmondott elvi megfontolások alapján került sor arra, hogy a Nemzeti Színház élére igazgatóként, április 1-i hatállyal Nagy Péter akadémikus, kétszeres József Attila-díjas kritikus, tanszékvezető egyetemi tanár kerül. Tisztségei önmagukért beszélnek. Nem feladatom Nagy Péter elvtársat méltatni, csak annyit jegyezni meg, hogy széleskörű elméleti, kritikai és oktató tevékenysége hosszú időn keresztül mindmáig szoros kapcsolatban volt a színházművészetrel. Több évtize-

de kíséri figyelemmel írásaiban a fiai színházművészet útját. Irodalom-, színház- és drámatörténeti tájékozottságon alapuló, nemzetközi áttekintésű és következetesen marxista színikritikai munkássága átfogja a felszabadulás utáni színházi életünk főbb korszakait, tendenciáit és támogató részese volt szocialista színházművészetünk fejlődésének. Kultúrpolitikai érdekű publicisztikája, az irodalom és tudományos közéletben tanúsított elvszerű, vitakész magatartása is biztosíték arra, hogy személyében a Nemzeti Színház élére koncepciózus kultúrpolitikai vezető kerül.

A Kulturális Minisztérium ugyancsak április 1-i hatállyal Székely Gábort nevezte ki a Nemzeti Színház főrendezőjének. S rögtön hozzáteszem: Zsámbéki Gábort pedig a Nemzeti Színház vezető rendezőjének. Aligha kell őket önöknek bemutatnom. Az ország első színházának két művészi vezetője két olyan volt színházigazgató, akik színházvezetői, de legfőképpen rendezői, művészi képességükről, tehetségükről a gyakorlatban tettek tanúságot. Vezetésük alatt, és nem utolsósorban rendezéseik révén a szolnoki és a kaposvári színház országos rangot vívott ki magának színházművészetünkben. Ők ugyan nem mondták, de az én véleményem és benyomásom szerint a színházigazgatói posztokról való lemondás számukra áldozatot jelent.²³⁵ A kulturális kormányzat ezt az áldozatot annak a jegyében fogadja el, hogy friss, korszerű művészi látásmódjuk hozzá fog járulni az ország első színházának művészi megújulásához. Áldozat is ez részükről, de próbatétel is.

Meggyőződésünk szerint törekvéseink helyesek. Az is meggyőződésünk, hogy a Nemzeti Színháznak az az új vezetése, amelyik Nagy Péter, Székely Gábor, Zsámbéki Gábor és Vörös László személyi együttműködésén, valamint a színház párt-szervezete ugyancsak együttműködő támogatásán alapul, biztosítani tudja, hogy az ország színháza a színházművészetünk egésze számára példamutatóan valósítsa meg azokat a feladatokat, amelyeket a fejlett szocializmus követelményei támasztanak ma és holnap.

A Nemzeti Színház vezetésében bekövetkezett változások a párt és a kormány felső-szintű vezetésének egyetértésével, hadd tegyem hozzá: a Budapesti Pártbizottság, a Művészeti Szövetségek Szakszervezete, a Színházművészeti Szövetség, az érintett VII. kerületi Pártbizottság egyetértésével, a Fővárosi Tanács jóváhagyó tudomásulvételével, valamint a Nemzeti Színház párt- és szakszervezetének egyetértésével történt.

Azt is szeretném hangsúlyozni, hogy éppen az említett elvi megfontolások alapján a kulturális kormányzat, a Kulturális Minisztérium a Nemzeti Színház új vezetői,

²³⁵ Székely Gábor a Szolnoki Szigligeti Színház igazgatásáról, Zsámbéki Gábor pedig a Kaposvári Csiky Gergely Színház igazgatásáról mondott le.

vezetősége iránti legteljesebb bizalom alapján számukra minden szükséges támogatást megad. A Kulturális Minisztérium várja, hogy az előzetes megbeszélések alapján az új vezetés megfogalmazza, kialakítsa a Nemzeti Színház új koncepcióját, távlati terveit, pontosítsa arculatát.

A Kulturális Minisztérium nevében kérem a társulat minden tagját, a Nemzeti Színház Pártszervezetét, szakszervezetét, kérem Marton és Major elvtársakat, hogy az új vezetés számára adjanak meg minden támogatást, segítséget, adjanak számukra mindenekelőtt, ha előlegezve is, bizalmat annak a tudatában, hogy itt a Nemzeti Színházról van szó, de nem csak Nemzeti Színházról, hanem végső soron színházi életünk egészéről is. Azok a társadalmi szervek, intézmények, amelyek a Nemzeti Színház vezetésének az átalakításával egyetértettek, a Kulturális Minisztériummal együtt ugyancsak maradéktalan bizalmat szavaztak az új vezetésnek és biztosítják az új vezetést támogatásukról. Mindezt talán annak a reményében is mondhatom, hogy a felfrissülő, korszerű új nemzeti színházi társulat belátható időn belül korszerű, új Nemzeti Színházba is költözhet (belátástól függően mondandó!)

Az új vezetőknek ezennel átadom kinevező okmányait azzal, hogy nagyon nehéz munkát vállalnak, s hogy feladataik megvalósításához a társulat egészének támogatására van szükség (átadás.)

Menetrend: ¾ 10-kor gyülekezés a III. emeleti igazgatói irodában (az elnökség tagjai)

- Marton Endre megnyitja a társulati ülést. Átadja a szót a miniszternek.
- A kulturális miniszter felszólalása (érdemes feneket keríteni neki, mert ott a sajtó)
- Major Tamás felszólalása
- Nagy Péter felszólalása
- Szükség esetén Székely Gábor felszólalása (esetleg Major Tamás felszólalásának ellensúlyozására)
- Marton Endre a társulati ülést bezárja.

Az elnökség tagjai az igazgatói irodában összegyűlnek.

Budapest, 1978. április 6.

Tóth Dezső sk.

Jelzet: MOL XIX-I-7-cc – A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének anyagai – 1978. (22. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

Nagy Péter újonnan kinevezett főigazgató beszéde
a Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésén – 1978. április²³⁶

Miniszter Elvtárs!

Szeretnék magam és új vezetőtársaim, Székely Gábor, Zsámbéki Gábor nevében Önnek, s Önön keresztül a Párt és a Kormány vezetőinek köszönetet mondani azért a bizalomért, amely megbízatásunkban fejeződött ki. Megígérjük, hogy legjobb erőnk, tehetségünk és tudásunk szerint fogunk ezen a nyilván nem könnyű helyen helytállni, a szocialista magyar kultúra felvirágoztatása érdekében. Azt a bizalmat, melyet a megbízás fejez ki, mindhárman nem szavakkal, munkával szeretnénk meghálálni.

Tisztelt Társulat, kedves barátaim!

Nekem sem szokásom, talán a társulati üléseken sem szokás, de engedjék meg, hogy legalább kezdetben, néhány személyes, mondhatnám lírai szóval indítsak. Az utóbbi hónapokban a Hevesi Sándor tér vidékén erős zúgás hallatszott. Hogy ez a zúgás a birmai erdőből indult-e, vagy Midas király nádasából, azt én nem tudom, de mindenesetre a büfé, az öltözők, táján jobban lehetett hallani, mint kint a téren, s a zúgást meg is lehet érteni. Jönnek az ejtőernyősök. Hadd mondjam meg azt, hogy ezt a magam részére, a magam személyére vállalom, valóban távoli tájról kacsaringós, hosszú útról és ejtőernyővel jöttem, ha tetszik, mert gyorsan érkeztem, de hazaérkeztem. Számosan tudják Önök közül, akik itt vannak, de talán a fiatalab-
baknak nem árt, ha megmondom, hogy nem ismeretlenül jövök a Nemzeti Színház-
ba. Harmadik generáció vagyok ebben a színházban. Nagypapám zsinórmester²³⁷
volt a régi Nemzeti Színházban, a Múzeum körút sarkán.²³⁸ Apám egy életet töltött

²³⁶ Lásd Nagy Péter, *Zsöllyére ítélt: színikritikák*, Gondolat, Budapest, 1981, 5-29.

²³⁷ Nagypapja Nagy József, aki zsinórmester volt a Nemzeti Színházban. Köszönet Nagy Andrásnak az információért.

²³⁸ Az 1837-ben megnyílt Pesti Magyar (1840-től Nemzeti) Színház a mai Rákóczi út elején, az Astoriával szembeni sarkon állt, homlokzatával a Rákóczi (akkor Kerepesi) útra nézett.

el a Rákóczi úti Nemzeti Színházban.²³⁹ Tőlük örököltem a Nemzeti Színház 140 esztendősszellemét. Jól tudom, hogy apám, akit Önök közül sokan ismertek, sokan tanítványai voltak – és a tanárnak talán legendája is van egy kissé –, jól tudom, hogy apám nem volt kora legmarkánsabb színésze. De azt is tudom, hogy a színház szerelmese volt, és a színházi mesterség tudósa. Azt is tudom, hogy a Nemzeti Színház eszméjéért, sokszor saját kárára is, mindig odaadóan harcolt. Ezt tőle örököltem, és tőle azt is, hogy ez valami különleges felelősség, egy különösen nagy ügyért vállalt felelősség a Nemzeti Színház ügye, mert ez a nemzet ügyével, a nemzeti ügygel összefonódott kezdeteiben és mind a mai napig. Nem kell Önöket emlékeztetnem, mindnyájan jól tudják, hogy a nemzeti nyelv, a nemzeti gondolat ügyével együtt született a nemzeti játékszín gondolata, és ebből nőtt ki a Nemzeti Színház gondolata, amely a szocialista nemzetben változott, de ugyanolyan intenzitással, vagy ha lehet még hevesebben, erősebben kell, hogy tovább éljen.

Ugyancsak apámtól tanultam meg azt, hogy a színház örökéletű valami. Sokszor csap át a színházon, hol a rivaldán innen, hol a rivaldán túl ilyen vagy olyan válság, amely pillanatokra azt az illúziót kelti, hogy elnyeli a színházat, megszünteti a színházat. Én magam hányat éltem át, a kinematográfától a hangosfilmen át a televízióig. A színház mégis örökéletű, mert a színház valamit az ember lényegéből fejez ki, sőt azt merném mondani, hogy az ember leglényege fejeződik ki a színházi játékban. Hiszen mi az ember? A munka és a játék választja el az állatvilágtól. És hol fejeződik ki jobban a munka és a játék egysége, mint a színházban, ahol játék a munka, és ahol a munka mit sem ér, ha nincs benne a játék. Ez a kettőség, ez a kettőségben lévő egység az, ami a színházat életeti, divatokon, hullámokon, válságokon keresztül, és ez a kettős egység az, amely mindig is fent fogja tartani, amíg az ember marad.

Megbízatásom, meg kell mondanom, egyszerre felemelő és nyomasztó. Egy mentőseget tudok a magam számára: nem akarom senkinek a szerepét eljátszani, nem akarok senki elől egy darabot sem elrendezni, nagyon szeretnék mindenkit abban segíteni, hogy a művészete kibontakozhassék, hogy jól érezze magát ebben a színházban, és úgy érezze, hogy a színház tagjaként hasznos tagja a szocialista társadalomnak.

Azokban a hetekben, amíg latolgatnom, vitatnom kellett magammal és másokkal ezt a kérdést, hogy vállalom, vállalhatom-e a Nemzeti Színház vezetését, nagyon sokszor fordult meg a fejemben Bethlen Gábor néhány szava, amit Móricz Zsigmond jegyzett le a Tündérkertben: „Másoknak a fejedelemség dicsősége öröm és jó-
érzés, nekem teher és lesújtó sors. Mások életük legfőbb munkáját végzik érte, én ki

²³⁹ Nagy Adorján 1918-tól volt a Nemzeti Színház tagja, 1935-től játékmestere, majd 1945-től főrendezője. 1949-ben nyugdíjazták.

nem térhettem előre. Más fejedelmek virítanak, mint a virág a napban, s tündökölnék, mint az aranymadár az égen, én szomorú vagyok s fekete”.²⁴⁰ Ez egy kicsit keserű és szomorú hang, de valójában ez járt nagyon gyakran a fejemben, és ha ezt felidézni merem, azt csak azért teszem, mert ne feledjük el, hogy ez volt a hírhangja, az előhangja Bethlen Gábor korszakának Erdélyben, és én azt szeretném hinni, és remélni, hogy a nehézségek, a terhek ellenére, amelyeket vállalnunk kell, a Nemzeti Színház is felvirágzása előtt, újabb virágzási korszaka előtt áll.

Ennek remélem, megvannak az előfeltételei. Komoly segítség van ehhez, nem utolsósorban a társulatban, amely tele van jeles tehetségekkel, nagy tapasztalatú művészekkel. De emellett egyenrangúként merném említeni az új vezetés kollektíváját is, mely már az első tapasztalatok alapján nyugodtan mondhatom, egy cél felé fog tartani, egy akaratot fog kifejezni, és ugyanazt fogja mindvégig akarni és képviselni a színházon belül.

A mendemondák elkerülése érdekében legyen szabad most ismertetnem azt is, hogy a társulat kiktől válik meg a színházi évad végével, és kik lesznek az új tagok, akik a következő évadban idejönnek. Tudom, hogy ezen a téren számos mendemonda jár szintén, ennek a legegyszerűbb átvágása az, ha nyílt szóval beszélünk. A következőknek nem javasolta a színház vezetése a lejárt szerződés megújítását: Bordán Irén, Kánya Katalin, Gyulai Károly, Mátyai Zsuzsa, Maróti Gábor, Szabó Ildikó, Nagy Réka. Azt hiszem Önök is tudják nagyon jól, hogy mindezek tulajdonképpen nem jutottak művészi megszólaláshoz, művészi kifejezéshez színházban való eddigi működés vagy működésük során, és én azt hiszem, hogy bizonyos mértékig nekik is szolgálatot teszünk azzal, ha lehetővé tesszük, hogy másutt valóban bebizonyítsák a rátermettségüket erre a pályára. A következőket kívántuk, kívánjuk a társulathoz szerződtetni a jövő évadra: Asher Tamás, mint rendező, s a következő színészek: Csomós Mari, Helyey László, Koltai Róbert, Lázár Katalin, Molnár Piroska, Papp Zoltán, Piróth Gyula, Pogány Judit, Vajda László.

Tisztelt Társulat!

Nagyon kérek mindenkit arra, hogy ennek a listának a felolvasása pillanatától kezdve szűnjék meg az, hogy vannak régiek és újak, csak társulat van, csak Nemzeti Színház van, és a régiek és az újak holnaptól kezdve közös és egységes munkára szövetkezzenek. Azt hiszem, a vezetés elsőrendű feladata lesz az, hogy a munkafegyelem terén némi javításokat tegyen, és önmagával szemben pedig, hogy mennél inkább bevezesse a tervszerűséget. Igazi fegyelmet és áldozatkészséget a társulattól akkor lehet kívánni, hogy ha a vezetés a maga részéről fegyelmet és áldozatkészséget

²⁴⁰ MÓRICZ Zsigmond, *Tündérkert = Móricz Zsigmond regények V. kötet – Erdély*. Szépirodalmi, Budapest, 1977. 422.

mutat szintén, tervszerűséget tud produkálni, és – ezt nem ígérem holnapra, remélem, hogy egy esztendőn belül meg tudjuk valósítani –, hogy legalább egy félévre előre minden színész tudja, hogy milyen mértékben tart rá igényt a színház, mert akkor, ha ezt biztosítani tudjuk, valóban megkívánhatjuk, hogy minden színész azalatt az idő alatt, teljesen és elsőrendűen, minden mást háttérbe tolva a színház szolgálatában álljon.

És ahogy én eddig nyíltan beszéltem Önökhöz, minden kérdésről, amelyet e pillanatban fontosnak és aktuálisnak tartok, nagyon szeretném, ha a továbbiak során is a társulat életét a nyíltság, egyenesség jellemezné, és mindenféle hátsó gondolatot éppen az egymással szembeni nyíltsággal tudnánk kiküszöbölni. Ezekben a talán prózai, talán egyszerű, talán említésre sem érdemes lépéseken keresztül szeretnénk kialakítani, megfogalmazni a Nemzeti Színház sajátos, művészi arculatát, feladatát, azt a feladatot, amely a Nemzeti Színház előtt a XX. század utolsó harmadában áll, és ne felejtjük el, hogy ebben az utolsó harmadában lesz ez az intézmény 150 esztendő és reméljük ezt a 150. esztendőt már újra a saját falaink között, az új Nemzeti Színházban ünnepelhetjük.

Mit akarunk hát valójában? Megint Bethlen Gáborhoz fordulok: Ő mondotta, „...hogy polgáraitól két kar, s egész lélek szorgalmas munkásságát kívánja a haza, a fejedelmétől, tudván, hogy minden hivatal Istentől van, bölcsességet kíván, békeséget, s munkára való lehetőséget, mert kész e hármasság nemzet mind vérére, s mind életét kiontani a hazáért, míg rációja vagyon, de sajnálná ócska bocskorát is elnyűtetni hiábavaló herce-harcokon.”²⁴¹ Valóban, saját területünkön is a nemzet felemelkedésén dolgozunk, és az, amit mi csinálunk, közvetlen hozzájárulás a nemzeti kultúra kiteljesedéséhez. Milyen eszközökkel érhetjük ezt el? Azt hiszem, a Nemzeti Színház elsőrendű feladata az, hogy a nemzeti hagyományokat ápolja, műsorban, játékban, nyelvben. Műsorban talán az eddigénél sokkal szélesebben kell kutatnunk és megtalálnunk azokat a régies új magyar műveket, amelyek a Nemzeti Színház színpadára méltók. Játékban is meg kell találnunk és tovább kell éltetnünk, kibontakoztatnunk azokat a hagyományokat, amelyek a Nemzeti Színházban gyökereznek. És utoljára említsem azt, amit talán legelsősorban kellett volna említenem, újra meg kell valósítanunk, hogy a Nemzeti Színház a magyar nyelv kisugárzó fókusz legyen, a pallérozott, szép és érthető beszéd fóruma, amely példája lesz a magyar színjátszásnak általában, és a magyar beszédnek az egész művelt közönségben.

A színházi hagyomány, mint ahogy a nemzeti hagyomány, az nem valami iners massa. Nem színházi múzeumot akarunk csinálni. Mint minden kor, mint min-

²⁴¹ MÓRICZ Zsigmond, *Tündérkert = Móricz Zsigmond regények V. kötet – Erdély*. Szépirodalmi, Budapest, 1977. 485.

den művészet, nekünk is át kell fogalmazni ezt a hagyományt, de erre a hagyományra kell támaszkodnunk, és a modernség az felfogásban, éppen ez a korszerűen átfogalmazott, újfogalmazott hagyomány, nem pedig akármilyen hirtelen jött divathullám megnyergelése.

Műsorpolitikánkat megfogalmazni könnyű, megvalósítani nem lesz könnyű, és nem lesz buktató nélküli. Meg kell keressük és meg kell találjuk azokat a művészeti válaszokat a mai magyar emberek kérdéseire, amelyeket az élő és a klasszikus magyar és nemzetközi repertoár nyújt a számunkra. Így tehetjük újra valóban nemzetivé a Nemzeti Színházat, így válik újra nemzeti üggyé az, ami ezek között a falak között történik, ehhez kérjük és hívjuk valamennyiük segítségét, és ezt a segítséget köszönjük előre is.

Jelzet: MOL XIX-I-7-cc – A Nemzeti Színház rendkívüli társulati ülésének anyagai – 1978. (22. doboz)

Géppel írt tisztázat, pecsét és aláírás nélkül.

[50.]

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatósági üléséről – 1978. április 14.

1. sz. jegyzőkönyv

Az 1978. április 14-én tartott igazgatósági ülésről

Jelen voltak:

Nagy Péter igazgató

Vörös László gazdasági igazgató

Vadász Ilona párttitkár

Kállai Ferenc Szb elnök

Székely Gábor főrendező

Zsámbéki Gábor vezető rendező

Sándor Gézáné jegyzőkönyvvezető

Nagy Péter elvtárs megnyitja az igazgatósági ülést. A megtárgyalandó problémákat az alábbi három pontban foglalja össze:

1. Az igazgatóhelyettes megbízása
2. A jövő évadi műsorterv összeállítása
3. A színház hangulatának helyzete

A) Nagy Péter beszámolója:

1. Nagy elvtárs bejelentette, hogy április 17-én Szovjetunióba utazik kb. 10 napra, addig helyettesének Vörös László gazdasági igazgatót javasolja. A megbízással mindenki egyetért.
2. Műsorterv: Nagy elvtárs ismertette, hogy a dramaturgia – korábban – elkészített egy tervet, de az irreális, gyakorlatilag nem megoldható. A nyomdának azonban sürgősen le kell adni a jövő évadi bérleti tervet. A javaslatban három felújítás szerepel: a „Döglött aknák”,²⁴² „A nép ellensége”,²⁴³ „A vágóhidak Szent Johan-

²⁴² Csúrkai István, *Döglött aknák* (bem.: Katona József Színház, 1971. május 7. rend.: Iglódi István). A felújítás bem.: Fővárosi Művelődési Ház, 1979. április 6. rend.: Iglódi István m.v.

²⁴³ Henrik Ibsen, *A nép ellensége* (bem.: Katona József Színház, 1974. február 8. rend.: Szinetár Miklós m.v.) A felújítást 1978. október 23-án mutatták be Szinetár Miklós rendezésében.

nája”.²⁴⁴ Nagy elvtárs kihangsúlyozta, hogy döntő szempont az, hogy az új évadot az új rendezőknek kell elindítani, új darabok bemutatásával. Ebben az évben három drámaíró centenáriuma van: Molnár Ferenc, Krúdy Gyula, és Szigligeti Ede. A Nemzeti Színház eddig ez ügyben semmit nem tett. Jó lenne egy Szigligeti darabot még ebben az évben bemutatni. Az 1979-es évben is lesznek évfordulók: Móricz Zsigmondnak, Nagy Istvánnak, Lengyel Menyhértnek. A műsortervben Hubay Miklós darabját tartja reálisnak. Maróti Lajos a Vígszínháznak adta a megírt darabját, Szabó Magda még nem írt semmit a darabjából, a leadási határidő szeptember 1. Május 2-án feltétlen kell tartani újabb igazgatósági ülést a műsortervvel kapcsolatban, hogy időben legyen plakátunk. A három javasolt felújítás közül a „Döglött aknák” felújítását jónak tartja. „A nép ellensége” már nehezebb ügy, mert elég kevés előadásszámot ért meg, a közönség látogatottsága sem volt megfelelő, „A vágóhidak Szent Johannája” már problematikus. A darabban két nagy szerep van, az egyiket Törőcsik Mari játszotta, a másikat Básti Lajos. Básti már nincs.²⁴⁵ A sajtó – annak idején – csak Törőcsiket és Bástit dicsérte, az előadást nem. Ez a darab illetve előadás a közönségnek nem kellett. Nagy elvtárs nem javasolja a darab felújítását. Ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy sem Marton, sem Major elvtárs rendezésétől nem zárkózik el, de „A vágóhidak Szent Johannája” egy teljesen új előadás, új rendezés lenne. Azonkívül Major elvtárs főszereplő a „Döglött aknák”-ban is.

3. Hangulat: E témával kapcsolatban Nagy elvtárs ismertette: a szakszervezeti taggyűlésen érezhető volt, hogy a társulat felszabadult a kettős nyomás alól. Nem véletlen, hogy kinevezéskor ragaszkodott ahhoz, hogy Marton és Major elvtárs együtt távozzanak el a színházról. Meggyőződése, hogy ebben a színházban egészséges légkört csak úgy lehet teremteni, ha megszüntetjük a kétféle klikket, ha létrejön egy egységes társulat. Ez szenvedne csorbát, ha „A vágóhidak Szent Johannája” napirendre kerülne a közeljövőben. A felújítás a társulat számára azt jelentené, hogy a „Marton-klikk” vereséget szenvedett, a „Major-klikk” pedig győzött. Nagy elvtárs befejezésül megemlítette, hogy jónak tartja Háty: Isten, császár, paraszt c. darabját.

B) Hozzászólások:

Székely Gábor: egyetért azzal, hogy az új rendezőknek kell kezdeni az új évadot. Nem javasolja plakátra Szabó Magda darabját. Hubay Miklós darabját nem ismeri. Móricz-darab bemutatóját fontosnak tartja. A „Fortunatus”-t nem tartja elég jónak.²⁴⁶

²⁴⁴ Georg Bernard Shaw, *A vágóhidak Szent Johannája* (bem.: 1968. január 13. rend.: Major Tamás).

²⁴⁵ Básti Lajos 1977. június 1-én halt meg.

²⁴⁶ Móricz Zsigmond három felvonásos darabjáról van szó. A Nemzetiben nem mutatták be.

A repertoárt fel kell újítani. A három darab: „Döglött aknák”, „A nép ellensége”, „A vágóhidak Szent Johannája” a Nemzeti Színház kitűnő előadásai közé tartoztak, és hamar levették műsorról. Szeretné, ha ez a három darab újra műsorra kerülne. Május elejétől június közepéig lehetne repertoár-próbákat tartani, és a három darab felújítása is elindulhatna. Javasolja, hogy a jövő héten a rendezőkkel pontos munkatervet készítsenek, hogy kihasználják az időt, és a hét végére legyen meg a darabok listája. Nagyon fontosnak tartja „A vágóhidak Szent Johannája” felújítását, mert kitűnő előadás volt. Major elvtárs tehetségére szüksége van a színháznak. Hogy a közönség nem szerette az előadást, a közönségsszervezők „lustaságán” is múlhatott. Brechtet játszani kell! A „Puntilla úr” szolnoki előadását jó lenne bemutatni a Nemzeti Színházban még ebben a szezonban.²⁴⁷

Zsámbéki Gábor szerint is a jövő évi műsorterv a legfontosabb. Felvetette, hogy ezen az ülésen részletesen nem érdemes beszélni róla, mert a dramaturgia nem tud felmutatni olyan darabokat, hogy azokból műsortervet lehessen most előkészíteni. Kb. 50 darabból álló listát kell összeállítani, hogy válogatni lehessen. Az új rendezőknek és a dramaturgoknak össze kell ülni, hogy a végleges műsortervet összeállíthassák. A három felújítást nem tartja reálisnak, mivel ebből „A vágóhidak Szent Johannája” új rendezés lenne és az új szezon elején két új darabot kell bemutatni. A „Döglött aknák” és „A nép ellensége” felújítását jónak tartja. Megemlíti továbbá, hogy a kaposvári színház május 8-án este és 15-én éjjel bemutatja Ödön von Horváth: Mesél a bécsi erdő c. darabját a Főv. Operettszínházban. Javasolja erre felhívni a társulat figyelmét.

Vörös László megemlíti, hogy 1979-ben – korábbi hírek szerint – Lengyelországba kell utaznia a társulatnak vendégszereplésre, és azt követően a lengyel Nemzeti Színház jön hozzánk. Székely Gábor szeretné, ha ezt megcserélnék, és a lengyelek jönnének előbb.

Kállai Ferenc úgy tudja, hogy a TV az Ibsen-évforduló miatt „A nép ellensége”-t bemutatja. Megemlíti, hogy „A nép ellensége” előadásnál szereposztási problémák is lesznek a felújítás alkalmával (pld. Mészáros Ági egészségi állapota, a fiatal lány, „Petra” szerepének kiosztása stb.) Elmondta, nem tartja helyesnek, hogy Major elvtársat, mint színészt és mint rendezőt ilyen aktívan foglalkoztassa a színház. Már ebben a szezonban rossz hangulatot idézne elő. A jó hangulat megteremtése rendkívül fontos az alkotó munkához.

²⁴⁷ Bertolt Brecht, *Puntilla úr és szolgálója Matti* (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1977. október 7. rend.: Csiszár Imre).

Vadász Ilona kihangsúlyozta, hogy nagyon szeretné a klikkrendszer felszámolását a színházban, és ezért nem tartja egészségesnek, hogy Major Tamás nevével legyen tele a próbatábla, ez felkavarná a társulatot.

C) Határozatok:

1. Nagy elvtársat külföldi tartózkodása alatt Vörös László helyettesíti.
2. A szezon hátralévő ideje alatt a „Döglött aknák” és a „Nép ellensége” kerül felújításra, illetve ezek próbáit kell elkezdeni. „A vágóhidak Szent Johannája”-t nem kezdik el próbálni.
3. Vörös László tisztázza a külföldi vendégszereplést és annak időpontját, törekedve arra, hogy a közeljövőben a társulat ne utazzon külföldre.

Kmft.

Jkv.: Sándor Jenőné sk.

Vörös László sk.

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatótanácsi és Művészeti Tanácsi ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)
Géppel írt tisztázt, sajátkezű aláírásokkal.*

[51.]

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatósági üléséről – 1978. május 2.

2. sz. Jegyzőkönyv

Az 1978. május 2-án tartott igazgatósági ülésről.

Jelen voltak:

Nagy Péter igazgató
Vörös László gazdasági igazgató
Vadász Ilona párttitkár
Székely Gábor főrendező
Zsámbéki Gábor vezető rendező
Sándor Gézáné jegyzőkönyvvezető

Napirendi pontok:

1.) Nagy Péter elvtárs beszámolt a szovjetunióbeli útból: látogatást tett a moszkvai Művész Színházban és a leningrádi Gorkij Színházban. Mindkettőben messze-menő előzékenységgel fogadták és számos hasznos tapasztalatot, tanácsot kapott. Ezeket szóban ismertette.

2.) Műsorterv: Székely Gábor elvtárs elmondta, hogy sok darabot kiadtak nyersfordításra és jelenleg is olvasnak darabokat, tehát a végleges műsorterv még nincs kész, végleges összeállítása csak június elejére várható. A bérleti plakátnak ugyanakkor egy hét, legkésőbb tíz nap múlva nyomdába kell kerülni. Az 1978/79-es évad bérleti plakát-tervre az alábbi darabokat javasolja:

Csurka István: *Döglött aknák* (felújítás)²⁴⁸

Ibsen-Miller: *A nép ellensége* (felújítás)²⁴⁹

Shakespeare: *Julius Caesar*²⁵⁰

M. Gorkij: *Éjjeli Menedékhely*²⁵¹

²⁴⁸ Csurka István, *Döglött aknák* (bem.: Katona József Színház, 1971. május 7. rend.: Iglódi István). A felújítás bem.: Fővárosi Művelődési Ház, 1979. április 6. rend.: Iglódi István m.v.

²⁴⁹ Henrik Ibsen, *A nép ellensége* (bem.: Katona József Színház, 1974. február 8. rend.: Szinetár Miklós m.v.) A felújítást 1978. október 23-án mutatták be.

²⁵⁰ Nem mutatták be.

²⁵¹ Maxim Gorkij, *Éjjeli menedékhely* (bem.: 1979. február 2. rend.: Zsámbéki Gábor).

A. Wesker: A konyha²⁵²

F. Kafka – P. Weiss: A per²⁵³

Egy új magyar darab²⁵⁴

A bérleti műsortervet ennek megfelelően a jelenlevők elfogadták, azzal, hogy a szervezés ennek alapján elkezdhető.

Nagy elvtárs felvetette, hogy jó lenne – miután ez közönségigény – a Shakespeare és Moliere drámákból, valamint a magyar klasszikus darabokból az elkövetkezendő évadokra ciklus-tervet készíteni, valamint a Magyar Dráma Hete mintájára az Orosz Dráma Hetét is megrendezni (Gorkij, Csehov, stb., drámákból).

A javaslattal az igazgatóság tagjai egyetértének.

3.) Művészeti Tanács-ülés

Székely elvtárs javasolja, hogy feltétlen a záró társulati ülés előtt legyen a Művészeti Tanács ülése az eddigi résztvevőkkel. A javaslattal mindenki egyetért, majd megállapodás született, hogy az ülés időpontja: június 7. (szerda) de. 10 óra. A záró társulati ülés időpontjának: június 20. délelőttjét állapították meg.

4.) Az új tagok miatti bérfeszültség rendezésére május 12-én du. 3 órakor tartsanak megbeszélést először színházon belül, majd ezt követően a MÜDOSZ (Lampl et.) bevonásával. Amennyiben ez az időpont Kállai Ferenc elvtársnak nem megfelelő, akkor új időpontot kell keresni.

5.) Vörös elvtárs javasolja Felföldy László fegyelmi tárgyalására bizottság kijelölését. Felvetődött ennek kapcsán a Fegyelmi Bizottság átszervezése és megállapodás született, hogy ezt is fel kell vetni a Művészeti Tanács ülésen. Zsámbéki elvtárs két színészt javasolt a kijelölendő fegyelmi bizottságba, valamint Vadász Ilona párttitkárt és Vörös László gazdasági igazgatót. Vörös elvtárs Kállai Ferencet és Zsámbéki Gábort, Vadász Ilonát és magát javasolja.

Nagy elvtárs a javaslatot elfogadta és a bizottságot kijelölte.

6.) Neon-reklámok felújítása

Nagy elvtárs javasolja, hogy pályázati kiírást kell készíteni még a szezonzárás előtt az új betűtípusokra, amit valamennyi hivatalos papíron és nyomtatványok használni fog a színház. A kapcsolatos javaslatot Vörös elvtárs készíti elő. Annak elfo-

²⁵² Arnold Wesker, *A konyha* (bem.: 1979. május 31. rend.: Zsámbéki Gábor).

²⁵³ Nem mutatták be.

²⁵⁴ Maróti Lajos, *A számkivetett* (bem.: 1978. november 24. rend.: Vadász Ilona).

gadása után át kell terveztetni a neon-reklámok betűtípusait és azután lehet megrendelni.

7.) Helyiségek átalakítása

Zsámbéki elvtárs nagyon helyteleníti, hogy a tervezőknek nincs szobája, viszont van statiszta-társalgó, ami felesleges. Ezen változtatni kell. A statiszta-társalgó átalakításával kapcsolatos döntés, hogy azt a nyári szünetben meg kell valósítani.

Székely elvtárs javasolja, hogy szüntessék meg a protokoll-páholyokat, tegyék vissza a széksorokat, valamint az erkély-oldalülések megjavítására kell megoldást keresni.

Ezzel kapcsolatban kell beszélni Vajda Ferenc tervező mérnökkel.

A javaslattal egyetértett az igazgatóság azzal, hogy a magasabb beosztású vendégek biztonságos fogadását ki kell dolgozni. A páholyokat – az eredeti székek visszaállításával – a nyáron meg kell szüntetni, mivel azok a látási viszonyokat zavarják.

Határozatok:

1. A bérleti szervezést meg kell kezdeni, elsősorban az ifjúsági bérletek eladását kell szorgalmazni.

Felelős: Vörös László

2. A Művészeti Tanács összehívására az előkészületeket meg kell tenni.

Felelős: Vörös László

3. A bérrendezési megbeszélést elő kell készíteni az időpontok végleges tisztázásával.

Felelős: Vörös László

4. Felföldy László fegyelmi tárgyalását meg kell tartani. A meghallgatást előkészíti: Vörös László. Ezzel kapcsolatban meg kell vizsgálni Jantsek Rudolf és Bakó József fegyelmi vétségét is. Mindkettőről javaslat készítendő Nagy elvtárs részére.

5. Pályázati kiírást előkészíti: Vörös László.

6. A nézőtéri páholyokat a nyári szünet alatt meg kell szüntetni és a régi széksorokat kell visszahelyezni.

Felelős: Gyarmati Tibor.

Kmft.

Jkv: Sándor Gézáné

Vörös László sk.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatótanácsi és Művészeti Tanácsi ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírásokkal, pecsét nélkül.

Nagy Péter főigazgató beszéde a Nemzeti Színház
évadzáró társulati ülésén – 1978. június

Tisztelt Társulat, kedves Barátaim!

Az első rendes társulati ülésre ültünk össze, és azt hiszem, ennek a társulati ülésnek ez a legnagyobb jelentősége pillanatnyilag, hogy rendes társulati ülés, és talán az is, hogy megtartjuk. Alig tudnék ennél sokkal többet mondani. Szeretném megköszönni az egész társulatnak, művészeknek, műszakiaknak, adminisztrátoroknak, a színház minden dolgozójának azt, hogy ebben az esztendőben kitartott a színház mellett, minden nehézség, probléma, belső feszültség, külső izgalom, bizonytalanság ellenére, biztosította azt, hogy jó színvonalon, folyamatosan dolgozott a színház, hogy mindig tudta és figyelemben tartotta, hogy első a közönség, és minden más csak azután jön, és éppen ezért, ezáltal a Nemzeti Színház fogalmát, gondolatát fenntartotta, és előkészítette az alapját annak, amiben azt hiszem, mindnyájan együttesen reménykedünk, hogy a jövő esztendőben többről, jobbról, szebből beszélhetünk, mint most. Ildomtalan lenne, alkalmatlan lenne az, hogy én most megpróbáljam az elmúlt esztendő eredményeit vagy hibáit felsorolni, értékelni. Engedjék meg, hogy ettől eltekintsek, inkább helyett elmondanám – és ez egy formája, egy fajtája az értékelésnek – elmondanám azt, hogy mely műveket tartunk a repertoárunkon továbbra is. Így színpadon marad a Bánk Bán, a Csongor és Tünde, a Mózes, a Magyar Elektra, és Az özvegy Karnyóné, a Különc, a Káin és Ábel, a Nem élhetek muzsikaszó nélkül, az Erzsébet nap, Az a szép fényes nap, a Kulcskeresők, a Téli rege és az Örvény, valamint ami igazi felújítás és nem igazi bemutató, A nép ellensége és a Döglött aknák. Ennyit tudok, ennyit gondolok, elmondani bevezetőül.

Most egy nagyon kellemes és örömdetes szerepem van, az, hogy közöljem, kik az új kitüntetettjei a színháznak. Ezt egyébként tudják is, – gondolom mindenki tudja, figyelte, – de nem érdemtelen és nem okatlan dolog erre emlékeztetni a társulati ülésen, hiszen az egész társulat öröme, diadala és büszkesége egyenként és kollektíve mindaz, aki kitüntetést kapott. Érdemes művész lett ebben az esztendőben Csányi Árpád, Madaras József, Raksányi Gellért és Vadász Ilona. Jászai díjat kapott

Moór Marianna és Szacsvey László. SZOT-díjat²⁵⁵ kapott Avar István. Melegen gratulálunk nekik mindnyájan, és kívánunk további sok sikert és eredményt. Ugyanakkor hadd közöljem a házon belüli díjazottakat is, – hogy úgy mondjam – mint tudják, a Rajz János alapítványt²⁵⁶ Bodnár Erika és Szacsvey László nyerte, és a közelmúltban lezajlott társulati szavazás alapján a Farkas-Ratkó díjat²⁵⁷ Benedek Miklós nyerte. Ezután még szeretném közölni azt is, hogy ebben az esztendőben kik részesülnek jubileumi jutalomban: azok, akiknek már hosszú szolgálati idejük van, régen dolgoznak a pályán. 40 éves jubileumi jutalmat kapnak Benedek András, Kovács Gézáné és Balogh László. 25 éves jubileumi jutalmat kap Berek Katalin, Kálmán György, Tarsoly Elemér, Váradi Hédi, Simon Zoltán, Bodnár Sándor, Bordás László, Németh Istvánné, Sógor Ferenc, Szomorú Józsefné, Urbányszyk Tiborné. Nekik is mindnyájunknak az egész társulat nevében, és a magam nevében nem különben, kívánok jó egészséget, további jó munkát, sok sikert és örömet, elégedettséget. Egyben valamit azért hadd mondjak arról is, hogy tulajdonképpen mi, akik itt ülünk, nem vagyunk nagyon megelégedve a formájával, a megoldásával ezeknek a jutalmaknak.

Valahogy annak ellenére vagy azzal egybefogva, hogy természetesen örülünk mindenki munkateljesítménye, munkában eltöltött élete jutalmazásának, valahogy illendőbbnek és helyesebbnek tartanánk azt, hogy ha azt a tényt, hogy valaki Nemzeti Színházban hosszabb ideje dolgozik, a Nemzeti Színházhoz hú volt, és a Nemzeti Színház munkáját hosszú időn át elősegítette, azt valahogy konkrétan és jobban tudnánk kifejezni, mint ahogy ez eddig történt. Mint tudják, eddig tulajdonképpen más nem nagyon volt hosszú ideje már, mint hogy a 25 éves tagság után egy pénzjutalmat adott a színház vezetése. Mi szeretnénk, és erre a jövő esztendőben sor is kerül – én azt remélem, hogy ezt technikailag is le tudjuk bonyolítani –, szeretnénk bevezetni a törzsgárda jelvényt, hogy 10, 15, és 20 esztendei itt eltöltött munkáesztendők után valamilyen kis figyelmességgel örvendeztessük meg azokat, akik hűek a színházhoz és segítették a munkánkat, és 25 esztendő után az eddigi pénzjutalom helyett visszatérnénk az aranygyűrű rendszerére. Úgy véljük, eddigi beszélgetéseink azt igazolták, hogy a társulat ezt szívesen fogadná, és arról a nem is olyan nagyon jelentéktelen, de nem is olyan nagyon jelentős összegről, amelyet ilyenkor a színház vezetése adni tudott, lemond azért, hogy valami tartósabb, személyhez szörlőbb, átöröklhetőbb emléket kapjon arról, hogy a színház tagja.

²⁵⁵ A Szakszervezetek Országos Tanácsának díja.

²⁵⁶ Rajz János (1907-1981) színművész 1976-ban létrehozott alapítványának a díja, amelyet minden év decemberében, a Nemzeti Színház társulata titkos szavazással ítél oda a társulat egy-egy, lehetőleg negyven évesnél nem idősebb női és a férfi tagjának.

²⁵⁷ Farkas István 1848-as honvédtiszt, később megbecsült pécsi ügyvéd feleségével, Raskó Celesztinnel együtt alapította. A díjat a végrendelet hatályba lépése után 1884-től egy-egy kivételtől eltekintve minden évben kiadták a társulat tagjainak szavazatai alapján.

Ez a bejelentésem azonban ugyanakkor, amikor örvendetes és nagyon köszönöm, hogy az egyetértésükkel és az örömmükkel találkozott, ez a bejelentés ugyanakkor egy szomorú bejelentés is, mert csak azoknak fogjuk tudni ezt megadni, akik 79-ben érik el a 25 esztendő, tehát visszamenőlegesen nem tudjuk érvényesíteni. Nézzék ezt el nekünk, bocsássák meg, a technikai, anyagi lehetőségek csak ezt teszik lehetővé. A többiek, azok egy szellemgyűrűt hordjanak az ujjukon, akik már ezen a szép fordulón túljutottak. Körülbelül ez minden, amit ebben a pillanatban én el akartam mondani az elmúltakról. Megkérném Vörös Lászlót, hogy a gazdasági helyzetről és a gazdasági eredményekről röviden számoljon be a társulatnak, hogy világosan lássák.

Kedves Barátaim, még néhány szót talán arról is, ami lesz. Önkritikával kell kezdenem: a rendkívüli társulati ülésen azt mondtam, hogy szeretnénk elérni, bár akkor is tettem már egy ilyen óvatos zárójeles mellékmondatot, hogy ha nem is az első alkalommal, de fönntartom továbbra is, hogy szerettük volna elérni azt, hogy a záró társulati ülésen már közölni tudjuk, hogy ki miben lép fel, és hogy alakul a programunk pontosan a következő esztendőben. Ezt ilyen mértékig sajnos megvalósítani nem sikerült, igyekezni fogunk jobban dolgozni a jövő évben, kicsit több időnk is lesz rá, és valóban megtartani ezt, hogy megvalósítsuk. Azt azonban ígérem, hogy az augusztusi társulati nyitó ülésre már három darabnak a szereposztása biztosan kint lesz a próbatáblán.

Úgy tervezzük, hogy előreláthatólag öt bemutatónk lesz a nagy színházban ebben az esztendőben. Ezeknek a sora túlnyomórészt már ismeretes a bérleti felhívás plakátjáról. Egy lényeges változás van, hogy a nyitó darab Büchner: Danton halála című darabja lesz,²⁵⁸ amelyet Székely Gábor barátom rendez. Utána Gorkij: Éjjeli menedékhely²⁵⁹ lesz a következő bemutatónk, amelyet Zsámbéki Gábor rendez. A további sorrend bizonytalan, bizonyos az, hogy műsoron lesz Wesker: Konyhája,²⁶⁰ ami a plakáton is szerepel egyébként. Nem egészen bizonyos, hogy még ebben az esztendőben be tudjuk mutatni – itt különböző egyeztetési és egyéb problémáink is vannak – legalábbis jelentősen elő kell készítenünk vagy ha lehet még bemutatnunk ebben a szezonban Shakespeare Julius Caesar-ját,²⁶¹ és magyar darabként Vörös Sándor Octopusát²⁶² fogjuk minden bizonnyal előreláthatólag ebben az esztendőben játszani.

²⁵⁸ Georg Büchner, *Danton halála* (bem.: 1978. november 17. rend.: Székely Gábor).

²⁵⁹ Maxim Gorkij, *Éjjeli menedékhely* (bem.: 1979. február 2. rend.: Zsámbéki Gábor).

²⁶⁰ Arnold Wesker, *A konyha* (bem.: 1979. május 31. rend.: Zsámbéki Gábor).

²⁶¹ Nem mutatták be.

²⁶² Vörös Sándor, *Szent György és a sárkány* (bem.: 1979. április 13. rend.: Ascher Tamás).

Továbbra is két bemutatót gondolunk a Fehérvári úton,²⁶³ és két bemutatót az éjjeli előadásokban, de ezt kicsit még elhamarkodott lenne most bejelenteni, még forrnak és alakulnak a tervek: ez, amit biztonsággal, vagy megközelítő biztonsággal, mert hát mi biztos, az, hogy fölmegegyen este a függöny, hogy mi történik mögötte, az nem mindig, szóval ez az amit megközelítő biztonsággal már most közölhetek, és amihez a segítségüket, jó munkakedvüket és további áldozatos kitartásukat a színház és az ügye mellett, mint eddig. Egyben engedjék meg, hogy kellemes nyaralást, jó erőgyűjtést, pihenést kívánjak mindnyájuknak.

Viszontlátásra!

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Évadnyitó és évadzáró társulati ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)

Géppel írt tiszta szöveg, aláírás és pecsét nélkül.

²⁶³ A Fővárosi Művelődési Házban.

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház Igazgatóságának üléséről –
1978. június 19.

Jegyzőkönyv

Felvéve: a Nemzeti Színház Igazgatóságának 1978. június 19-én megtartott üléséről.

Jelen vannak: Nagy Péter igazgató, Vörös László gazdasági igazgató, Székely Gábor főrendező, Vadász Ilona párttitkár, Kállai Ferenc SzB elnök.

Napirend: Az évzáró társulati ülést előkészítő Művészeti Tanács és a társulati ülés napirendjének megállapítása, továbbá Cserhalmi György próbáról való hiányzása miatti fegyelmi vizsgálat.

1. Napirendi pont:

Nagy elvtárs a Művészeti Tanács napirendjéről az alábbiakat javasolja:

- a) Az elmúlt évad műsorából repertoáron maradó produkciók ismertetése, amely kifejezi az egyes előadások értékelését is. A következő szezon bemutatónak ismertetése az alábbiak szerint: Az első bemutatónak: Danton halála,²⁶⁴ rendező: Székely Gábor. A bemutatónak időpontja: november hó. A második bemutatónak: Éjjeli menedékhely,²⁶⁵ rendező: Zsámbéki Gábor. Éjszakai bemutatónak: Emigránsok,²⁶⁶ egy magyar monodráma, az FHM-ban egy komédiát kell bemutatni. Székely elvtárs véleménye szerint szóba jöhetnek az alábbi produkciók: Két úr szolgája, Eltört korsó, A toborzó tiszte.²⁶⁷ Székely elvtárs a Művészeti Tanács-ülésre javasolja még napirendre tűzni Az elmúlt idő értékelése, vágyak [...] ²⁶⁸ témát is. Az igazgatóság a Művészeti Tanács napirendjével egyetért.

²⁶⁴ Georg Büchner, *Danton halála* (bem.: 1978. november 17. rend.: Székely Gábor).

²⁶⁵ Maxim Gorkij, *Éjjeli menedékhely* (bem.: 1979. február 2. rend.: Zsámbéki Gábor).

²⁶⁶ Sławomir Mrożek, *Emigránsok* (bem.: Játékszín, 1979. október 2. rend.: Székely Gábor).

²⁶⁷ Végül Angelo Beolco Ruzante *A csapodár madárkáját* mutatták be a Fővárosi Művelődési Házban (bem.: 1979. január 12. rend.: Szőke István m.v.).

²⁶⁸ Az eredetiben törölve.

- b) A társulati ülés napirendjeként az igazgatóság az alábbiakat fogadta el. Kitüntettek ismertetése. Jubileumi jutalomban részesültek ismertetése. A Farkas–Ratkó-gyűű²⁶⁹ átadása. Az előző évad gazdasági eredményeinek értékelése. Tájékoztató a következő (1978/79.) évad műsoráról és bemutatóiról.

2. Napirendi pont:

Cserhalmi György 1978. június 17-i próbáról való igazolatlan távolmaradása miatt fegyelmi eljárást indított a színház igazgatója. A vizsgálóbizottságba: Vörös László gazdasági igazgatót, Székely Gábor főrendezőt, Vadász Ilona párttitkárt és Kállai Ferenc SzB elnököt nevezte ki Nagy elvtárs, egyben megbízta dr. Gonda Dánielt a jogi tanácsadói teendők ellátásával.

3. Napirendi pontként

Kállai Ferenc felvetette az esti próbákat, kifejtve, hogy azzal nem ért teljesen egyet. Székely elvtárs válasza, hogy arról még kell beszélni, mert szükségessé válhat az esti próba. Ezt meggyőző erővel kell megoldani, esetleg egy új Művészeti Tanácson, ahol jelen lesznek a rendezők is. E témában az Igazgatóság nem hozott határozatot.

Székely Gábor elvtárs ezután felvetette a bérkorrekció kérdését, kihangsúlyozva, hogy azt nem a vidéki színészek feljövele tette szükségessé, hanem arra önmagában is szükség van. Elsősorban azok bérét kell emelni, akik művészi színvonala azt indokolja. Így szükséges a felső határ emelése 9000,- Ft-os maximumig.

Az igazgatóság az indoklással egyetért, és a továbbiakban a korrekció okaként nem a vidékiek miatti bérfeszültséget szerepelteti.

Kmft.

Vörös László

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatótanácsi és Művészeti Tanácsi ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)
Géppel írt tiszta, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

²⁶⁹ Lásd a 257. jegyzetet.

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatósági üléséről –
1978. augusztus 16.

Jegyzőkönyv

Az 1978. augusztus 16-án tartott igazgatósági ülésről.

Jelen vannak:

Nagy Péter igazgató

Vörös László gazdasági igazgató

Vadász Ilona párttitkár

Székely Gábor főrendező

Zsámbéki Gábor vezető rendező

Kállai Ferenc SzB elnök

Sándor Gézáné jegyzőkönyvvezető

I.

Nagy Péter elvtárs üdvözlí a megjelenteket. Az igazgatósági ülés fő témája az évadnyitó társulati ülés előkészítése. Napirendként javasolja a társulati ülésre: emlékezzenek meg az elhunytakról, valamint a társulat hangulati mozzanatairól kell beszélni. A javaslattal a jelenlévők egyetértenek.

Székely Gábor hozzáteszi, hogy művészeti kérdésekről részletesen nem indokolt a társulati ülésen beszélni, utána kell összehívni a művészeket egy beszélgetésre. A műszaki dolgozókkal a „Danton” próbája előtt külön beszél. Arról, hogy a társulat foglalkoztatása megoldódik-e ebben az évadban – nem tudja célszerű-e beszélni.

Zsámbéki Gábor szerint a foglalkoztatási gondokat el kell mondani, különösen mivel még mindig nincs Katona József Színház.²⁷⁰

Nagy Péter fontosnak tartja, hogy az elmúlt időknél sokkal nagyobb fegyelem legyen a színházban, hiszen az elmúlt néhány hónap alatt is már több fegyelmi ügyet kellett lebonyolítani. Az a véleménye, hogy Cserhalmi György fegyelmi határo-

²⁷⁰ A Katona József Színházat 1975–1982 között felújítás miatt zárva tartották. A Nemzeti az Izabella (ma Hevesi Sándor) téri épületben és a Fővárosi Művelődési Házban, illetve a Játékszínben játszott.

zatát ne tegyék ki a táblára. A vele való beszélgetésekből kitűnik, hogy Cserhalmi a színháznál szeretne maradni.

Székely Gábor véleménye szerint a színészek színházi elfoglaltságáról ne most beszéljenek, mivel ez jogi kérdés is. A magyar munkajog szerint napi 8 órát kell mindenkinek dolgozni, de előfordulhat, hogy a színész a saját érdekében többet próbáljon. A Nemzeti Színház nimbusza csökkenőben van, s ezen csak akkor változtathatunk, ha kialakítjuk új arculatát.

Zsámbéki Gábor szerint mindenről konkrétan kell beszélni a társulati ülésen. Aki főszerepet játszik, nem adhatjuk ki semmire (kivéve a délutáni elfoglaltságokat, pl. Rádió). Kisebb szereplőket azonban nem tilthatjuk el a külső szereplésektől. El kell mondani azt is, hogy esti próbákat tervezünk akkor, amikor ezt a produkció és a szereplők igénylik.

Kállai Ferenc szerint lehet, hogy az itteni társulat kevesebb esti próbát igényel, mint vidéken.

Nagy Péter fontosnak tartja, hogy a tervszerűség kérdésével foglalkozzunk, de nagyobb tervszerűséget csak egy év múlva tudunk megvalósítani. Ebben az esztendőben még az általa ígért szintet sem tudjuk elérni.

Kállai Ferenc szerint vágyainkról kellene beszélni és nem arról, hogy most még nem tudunk elég tervszerűen dolgozni.

Nagy Péter bejelenti, hogy bérkorrekciós javaslatunkat minisztérium visszautasította. Egyben javasolja, hogy mind a minisztériumot, mind a szakszervezetet hívjuk meg a társulati ülésre.

Zsámbéki Gábor megemlíti, hogy a műsorról még egyszer beszélni kell, mert változott a sorrend. Jelenleg az alábbi:

1. Danton halála – bemutató november közepe²⁷¹
2. Éjjeli menedékhely – bemutató: január közepe²⁷²
3. Octopus – bemutató: március közepe²⁷³
4. A konyha – bemutató: május közepe²⁷⁴

²⁷¹ Georg Büchner, *Danton halála* (bem.: 1978. november 17. rend.: Székely Gábor).

²⁷² Maxim Gorkij, *Éjjeli menedékhely* (bem.: 1979. február 2. rend.: Zsámbéki Gábor).

²⁷³ Weöres Sándor, *Szent György és a sárkány* (bem.: 1979. április 13. rend.: Ascher Tamás).

²⁷⁴ Arnold Wesker, *A konyha* (bem.: 1979. május 31. rend.: Zsámbéki Gábor).

A Julius Caesar próbái, „A konyha” bemutatója után elindulhatnak. A Toborzótiszt című darabot²⁷⁵ Ascher Tamás rendezte volna, de akkor nem tud az Octopus-ra felkészülni. A fenti három darab nagy létszámú.

A Fővárosi Művelődési Házban egy olasz reneszánsz komédiát kell megrendezni, pl. Csapodár madárka.²⁷⁶ Nagy elvtárs szerint a cím nem jó, helyette a Muskétás címet kellene alkalmazni.

Vadász Ilona megjegyzi, hogy az éjszakai darab próbáit (Maróti-darab)²⁷⁷ egyeztetni kell az Éjjeli menedékhely próbáival, hogy kitűzhessük a bemutató dátumát.

Nagy Péter elmondja, hogy a Mrozek-darab bemutatójával²⁷⁸ a Minisztérium egyetért és segít, hogy Dejmek lengyel rendező eljöjjön hozzánk.²⁷⁹

Zsámbéki Gábor javasolja, hogy Nagy elvtárs hívja fel személyesen Dejmeket, hogy egyáltalán akarja-e rendezni a Mrozek darabot.

Nagy Péter a Művészeti Tanáccsal kapcsolatban kéri, hogy a jelenlévők állítsanak össze egy kb. 15 főből álló javaslatot, ebből 7 fő legyen színész, a többi író, kulturális politikus, képzőművész és zenész legyen. Ezen belül kétharmad legyen a belső aránya.

Vadász Ilona szeretne az első szabad szombaton pártgyűlést tartani.

Székely Gábor a társulati ülés utáni időpontot javasolja párttaggyűlésre, vagy esetleg a másnapot (vagy valamelyik próba utáni időt), mert a színészeknek nem lesz szabad szombatjuk. Célszerű lenne próba előtt megtartani, például 9 órakor, vagy próba után a témától függően.

Nagy Péter szükségesnek tartja, hogy a közeljövőben – lehetőleg még szeptemberben – egy sajtóbeszélgetést tartsunk a kultúrrovat-vezetőkkel, színházi kritikusokkal. Ezzel a jelenlévők egyetértenek.

Fontos probléma még, hogy a mozgásórákat ki fogja tartani ebben az évadban.

²⁷⁵ George Farquhar, *A toborzótiszt* c. darabját az Egyetemi Színpadon az Universitas Együttes mutatta be 1971. február 12-én Zsámbéki Gábor rendezésében.

²⁷⁶ Angelo Beolco Ruzante, *A csapodár madárka* (bem.: Fővárosi Művelődési Ház, 1979. január 12. rend.: Szőke István m.v.).

²⁷⁷ Maróti Lajos, *A számkivetett* (bem.: 1978. november 24. rend.: Vadász Ilona).

²⁷⁸ Slawomir Mrozek, *Emigránsok* (bem.: Játékszín, 1979. október 2. rend.: Székely Gábor).

²⁷⁹ Kazimierz Dejmek lengyel rendezőről van szó, aki végül nem dolgozott a Nemzetiben.

Székely Gábor: neki ajánlották Dölle Zsoltot, de úgy tudja, hogy már vidékre szerződött. Szerinte azért meg kellene keresni Döllét, és a Színművészeti Főiskoláról is kellene szerződtetni valakit főállásban. De legjobb lenne Györgyfalvy Katalin, aki ugyan a 25. Színházban van, de vele is beszélni kellene.

Vörös László kérése, hogy mindenképpen vizsgázott mozgástanár legyen, mert másképpen nem alkalmazhatjuk oktatásra.

Nagy Péter elmondja, hogy négy grafikus küldte be az embléma pályázati terveket és a címsort is. Véleménye szerint fontos, hogy az embléma fejezze ki a színházat, a tradicionalitást és a modernséget. Ezután megtekintik a beküldött pályázatokat. Székely Gábor szerint egyik színháznak sincs emblémája.

Nagy Péter szerint jó, ha van egy színháznak vizuális kifejezése. A jelenlévők megállapodtak, hogy plakát-kerettervet is kell készíteni.

Általában senkinek sem tetszenek a benyújtott emblémák, végül Soós grafikus egyik betűsorát választották ki.

Vörös László ismerteti a bemutatásra nem került megírási, fordítási szerződéses darabok listáját, amelyeket tételesen megvitattak.

II.

Határozatok:

1. A társulati ülésen Nagy elvtárs röviden ismerteti az első félévi műsort, majd általános ismertetést tart.
2. Vörös László felveszi a kapcsolatokat a javasolt koreográfusokkal.
3. Soóst megbízzák a címsor alapján a szükséges tervek elkészítésével.
4. A taggyűlést próba előtti időben tartják meg.

Kmft.

Jkv.: Sándor Jenőné sk.

Nagy Péter

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatótanácsi és Művészeti Tanácsi ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)

Géppel írt tisztázatot a jegyzőkönyvvezető sajátkezű aláírásával, pecsét nélkül.

A Nemzeti Színház helye, feladata a szocialista magyar kultúra kiépítésében – 1978. augusztus 26.

A NEMZETI SZÍNHÁZ HELYE, FELADATA A SZOCIALISTA MAGYAR KULTÚRA KIÉPÍTÉSÉBEN²⁸⁰

Az évek óta húzóódó, egyre súlyosabb válság, melyben a Nemzeti Színház volt, s amelyből a megoldás felé határozott lépés történt 1978 tavaszán: nem személyi, hanem funkcionális válság volt. Ennek a megoldása is funkcionális kell, hogy legyen. A személyi változásoknak csak akkor van értelmük és jelentőségük, ha felismerői is, végrehajtói is lehetnek annak a változásnak, amelyet a szocialista magyar kultúra fejlődése ír a Nemzeti Színház elé.

I.

A Nemzeti Színház funkciója több, mint egy évszázadig – a kapitalizmus korában – egyértelmű volt s működésben talán igen, de feladataiban, célkitűzéseiben nem, vagy csak nagyon ritkán megkérdőjelezett.

A polgárosodás igénye hozta létre, mint a kulturális terület polgárosodási célkitűzéseinek egyik leghatékonyabb eszközét. Megsejtve a kulturális értékek nem áru jellegét – elsősorban a nemzeti célkitűzésekkel való szoros összefonódottsága miatt – kiemelte a szórakoztatóipar magántőkés gazdálkodásából és „államosította” – azaz monopol helyzetbe hozta.²⁸¹ Ennek döntő hatása volt mind a műsorra, mind a színészek státusára.

A Nemzeti Színház volt egy évszázadon át az egyetlen (vagy majdnem az egyetlen) repertoár-színház a sorozatban játszó magánszínházakkal szemben, az egyetlen, amely tartós egzisztenciális biztonságot adott tagjainak az állandó létbizonytalansággal küzdő színházi világban. S ennek következményeképpen tagjainak kiemelt és sajátos társadalmi megbecsülést is: volt idő s nem is rövid, amikor egyébként tár-

²⁸⁰ A szöveg valószínűleg Nagy Péter munkája.

²⁸¹ Az országgyűlés 1840-ben iktatta törvénybe a színház évenkénti állami szubvencióval való támogatását, s egyben nevét Pesti Magyar Színházról Nemzeti Színházra változtatta.

sadalmon kívül szorult, csepűragóknak tekintett színészek közül egyedül a Nemzeti tagjait tekintette a társadalom „középosztályiaknak”.

Mindennek ellenében a Nemzeti feladata volt a magyar nemzeti szellem ápolása a színházművészet eszközeivel:

- a nemzeti klasszikus drámairodalom színrevitele és folyamatos színen tartása.
- az állami szempontból fontos új irodalmi művek létrehozatala, bemutatása.
- a magánszínházak által nem vállalt világirodalmi művek elsősorban oktató-nevelő célzatú bemutatása.

Ez a fajta munkamegosztás az állami színház(ak) és a tőkés színházak között többé-kevésbé jól és harmonikusan funkcionált egészen századunk harmincas éveig. A határok elmosódása a két feladatkör között Németh Antal igazgatása alatt kezdődött: ekkor vált a Nemzeti a magánszínházak konkurensévé módszereiben is, műsorában is, stílusában is.

A színházi struktúrát döntően megváltoztatta az államosítás.²⁸² Be nem vallottan, de annál hatékonyabban „nemzetivé” vált valamennyi színház szerkezetében, műsorában, tendenciáiban, a Nemzeti Színháznak megmaradt (többé-kevésbé) a történelem adta és hagyomány szentesítette presztízse, de elveszítette sajátos különállását és kivételezett helyzetét a színházi világban. Lényegében ez a funkcionális válság oka, ezen kell változtatni, ha azt akarjuk, hogy a Nemzeti Színháznak újra saját feladata és célja legyen, mely megkülönbözteti a többi színházaktól.

A történeti hűség kedvéért meg kell említeni, hogy a válság, amely már 1948-al, az államosítással elkezdődött, 1956-ig nem volt, vagy alig volt érzékelhető: abban az időben – elsősorban személyi összefüggések következtében – a Nemzeti a „párt-színház” feladatát ragadta magához és presztízst szerzett meg, az azonban 1956 után megszűnt s a válság jelei évről évre hatványozottabban jelentkeztek, míg húsz esztendő alatt a színházon belül elviselhetetlenségig, kívül pedig az eszmei-művészi csőd felismeréséig fokozódtak.

Ezt kell feloldani, megoldani egy olyan helyzetben, amelyben

- a színházvezetés (elsősorban a dramaturgia) elszokott a perspektivikus, koncepciózus tervezéstől s az állandó ad hoc improvizációk gyakorlatát tekintette szabályszerűnek.
- a társulat összetétele korban és színvonalban rendkívül egyenetlen és aránytalan, túlduzasztott, és jelen keretei között még ideális viszonyok mellett sem lenne jól funkcionáltatható.

²⁸² 1949-ben történt a színházak államosítása lásd Sívó Emil, *Kár volt államosítani?* (Színház 1999/9., 11–13.) és SZÉKELY György, *Államosítás: a színe és a visszaja* (Színház 1999/9., 14–16.)

- a vezető színészek feladatát igen, de művészi kielégülést egyre ritkábban találtak a saját színházukban s ezért mindinkább a külső feladatok felé fordultak.
- a repertoár-műsor túl szűkös és ezen belül is elporosodott, nagyrészt lejárt.

II.

Mindebből az következik, hogy a szocializmus viszonyai között meg kell keresni és találni azt a sajátos feladatkört a Nemzeti Színház számára, amely egyedi és összetéveszthetetlen profilja kialakításához segítheti.

Két irányból indulhatunk el efelé:

- a kulturális terület hosszú távra súlyponti kérdéséről, a közművelődéstől. A közművelődés egészen belül kell megtalálni a Nemzeti Színház specifikus helyét.
 - a színházművészet mai helyzetéből. Itt is sajátos jelleget és feladatokat kell találnia a Nemzeti Színháznak.
- a) A közművelődés szolgálata terén a Nemzeti Színház elsőrendű feladatává kell tenni az új színházjáró közönség meghódítását, tömörítését, befolyásolását, az új értelmiségnek az aktuális eszméi és kulturális feladatok érdekében való aktivizálását. Különösen jelentős feladata, hogy sajátos eszközeivel segítse, illetve pótolja a maga idejében haladó, belső értékei által maradandó nemzeti hagyomány átplántálását az új nézőközönségbe, és ezáltal hatékonyan elősegítse a nemzeti nyelv és irodalom művelését és meggyökereztetését. Mind a nemzeti hagyományt, mind a nemzetközi kulturális kincseket úgy juttathassa el közönségéhez, hogy ezáltal világnézeti-politikai ideáljaink mellett a többi színháznál is hatékonyabban agitáljon, aktivizáljon, találja meg azokat a korszerű formákat, amelyek a mai közönség számára érdekesen, élmény-szerűen tudják a múlt értékeit tolmácsolni. Elsősorban ebből a szempontból tömörítse a magyar drámaírók javát a Nemzeti Színház körül és próbáljon sajátos magyar drámaírói iskolát kialakítani.
- b) A színház sajátos művészi arculatának kialakításánál a hagyomány s a modernség ötvözéséből kell kiindulni. Éppoly veszélyes lenne megtagadni, eltörölni a színház nagy művészi múltját s annak emlékeit, mint a hagyományba zárkozni s nem venni tudomást az újabb tendenciákról, eredményekről. Ennek következtében egy sajátos stílus-változatosságot lehet csak célul kitűzni. Alapelve: minden színházi eszköz jó (a jóízű határain belül), amely korszerű és elkötelezett gondolati és érzelmi tartalmak, művészi értékek közvetítésére alkalmas. Változatosság a színház össz munkája szempontjából, de lehetőleg tiszta, egységes stílusú előadások egyenként – ha ezek egymástól élesen el is válnak. Ez viszont rendkívüli feladatot ró színészekre és rendezőkre egyaránt: testben-lélekben alkalmassá kell tenniük magukat a sokféle megoldásra. Le kell küzdeniük az egyéniségként rájuk merevedett rutint, hogy megújulásképesek legyenek, s ezáltal valódi színész-

egyénségek. Ennek segítségével és ezen az úton fog kialakulni – szerencsés esetben – a színház új s egyéni művészi arculata, új és magasabb rendű kollektív szelleme. Ennek fontos mozzanata kell legyen az olcsóság – s a divatoskodás – elleni küzdelem. Műsorban és játéktípusban egyaránt (és természetesen egymást erősítve) a maradandó értékek kimunkálására kell törni.

- c) A Nemzeti Színháznak különleges történeti szerepe volt – a magyar „Bühnensprache”²⁸³ kialakításával – irodalmi köznyelv kialakulásában, a „művelt magyar” kiejtés kidolgozásában és elterjesztésében. Ennek a tradíciója kb. fél század óta – különböző színházi divatok hatására – megszűnt vagy megszűnőfélben van. Ez az a terület, ahol a közművelődési és a művészi feladat közvetlenül és szervesen érintkezik egymással és kölcsönösen segíti egymást. Ezt – a művészi „közmagyar” nyelv kimunkálását és elterjesztését – újra a Nemzeti gyakorlati munkájának középpontjába kell állítani.

III.

Mindezen célok megvalósításának leghatékonyabb emelője a műsorpolitika helyes kialakítása. Ez közvetlenül formálja a nézők ízlését, meghatározott irányba fejleszti kultúrájukat és bizonyos határok között kialakítja azokat a kereteket is, melyek között a játéknak, rendezésnek stb. mozognia kell.

A fentebb felvázolt kultúrpolitikai célok műsorpolitikai következményei az alábbiak, melyeknek lehető teljes megvalósítására kell törekedni az elkövetkező esztendőknben:

- 1.) Az új magyar dráma hatékony támogatása. Ezen a területen minden arisztokratizmus csak káros lehet. Döntő szempontként a politikai mondanivaló helyességét s annak jó közönség hatású tolmácsolását kell tekinteni, ebben az értelemben – más színházaknál bátrabban – vállalni lehet és kell a színpadképes, de mulékonyabb értékű műveket is. Az így létrehozott és bemutatott darabok politikailag és művészileg egyaránt legjobb részből repertoárt kialakítani. Évadonként lehetőleg két új magyar darabot kell bemutatni, fokozott figyelemmel a szomszédos országok magyar íróinak legjava drámai termésére is.
 - 2.) A klasszikus és félklasszikus magyar színművek színen tartása, színrevitele. A jelenlegi repertoár felújítása, kiszélesítése. Úgy kell kialakítani a műsortervet, hogy az így bemutatott darabok öt év alatt mintegy ciklusba szerveződjenek.
- Ezekben belül törekedni kell a nemzeti dráma fejlődésének folyamatként való bemutatására, a sajátos, nemzeti jegyek felmutatására, a szocialista vagy szocialisztikus

²⁸³ Szó szerint színpadi beszédet jelent, átvitt értelemben a köznyelv, a hétköznapi helyes kiejtésű beszélt nyelv érthető alatta.

tendenciájú művekre. Évadonként átlagban két klasszikus darab bemutatását kell tervezni és szervezni.

3.) A világirodalmi klasszikusok repertoárjának kiszélesítése évadonként átlag két bemutatóval. A mű válogatásánál döntő a politikai mondanivaló, s a művészi munka (társulati igények és lehetőségek) együttthatása. Az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítani a szomszédos szocialista országok és a neolatin népek klasszikus dráma-költészetére.

4.) Ezek mellett folyamatosan keresni kell és lehetőleg gyorsan be kell mutatni színvonalas modern világirodalmi alkotásokat is. Itt elsősorban a szocialista tendenciájú műveknek kell előnyt biztosítani, bármely országból. Ezeket azonban nem azzal a céllal kell válogatni és játszani, hogy állandó repertoárdarabok legyenek. Az így körvonalazott szempontok szerint a Nemzeti Színház dramaturgiája készítsen fél éven belül ötéves tervet, amelyet a színház vezető szervei és felettes hatósága lehetőleg sürgősen hagyjanak jóvá. Az elkészítendő ötéves terv vegye figyelembe, hogy a fenti irányszámok egyetlen színház működésére értendők, mivel remélhető, hogy a Katona József Színház 1980-nal belép,²⁸⁴ a tervet többszörösen nagyobb kínálati anyagból legalább kétszeres méretűre kell kialakítani, kb. fele-fele arányban nagyszínpadi és kamaradarabokkal. Addig is, amíg a kamaraszínház működni kezd, az éjszakai előadások és a Fővárosi Művelődési Ház-beli előadások a tervnek erre a részére támaszkodnak.

Az éves tervet a kialakított és elfogadott ötéves terv részteljesítéseként kell fel-fogni s ettől csak minimálisan eltérni, ha valamilyen nyomós ok van rá. A magyar darabok tervezésénél (klasszikus és modern műveknél egyaránt) mindig figyelembe kell venni, hogy lehetőleg évente legyen olyan új bemutató, amely külföldi vendégjátékra alkalmas, vagy alkalmassá tehető.

78. 8. 26.

Jelzet: MOL XIX-I-9-a – Nemzeti színházi dosszié – iktatószám nélkül – 1978. (34. doboz)

Géppel írt tisztázatot, aláírás és pecsét nélkül.

²⁸⁴ Ez csak 1981 végétől valósulhatott meg, addig ugyanis a Katona József Színház átépítés-felújítás miatt zárva volt.

[56.]

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatótanácsi üléséről –
1978. szeptember 26.

Jegyzőkönyv

Az 1978. szeptember 26-án tartott igazgatótanácsi ülésről.

Jelen vannak:

Nagy Péter igazgató

Vörös László gazdasági igazgató

Vadász Ilona párttitkár

Székely Gábor főrendező

Zsámbéki Gábor vezető rendező

Kállai Ferenc SzB elnök

Napirendi pontok:

A november 7-i jutalmazás²⁸⁵

Javaslatok az április 4-i kitüntetésekre²⁸⁶

A Nemzeti Színház koncepciójának tervezete

Megalakítandó Művészeti Tanács

A stúdiósok helyzete. Meghívott: Bodnár Sándor

Egyéb

1. Vörös László gazdasági igazgató ismerteti a rendelkezésünkre álló összeget, amiből a november 7-i jutalmak kifizethetők. A jutalmakat több részre kell osztani: a színészeknek, a művészeti ügykezelésnek, a műszaki dolgozóknak, az adminisztrációnak, egyéb dolgozóknak (takarítónők, hivatalsegédek stb.)

Nagy Péter elvtárs javaslata, hogy a rendelkezésünkre álló összeg nagyobb részét a nem művészeti dolgozók számára adjuk és a kisebb részét a művészeti dolgozóknak.

²⁸⁵ A Nagy Októberi Szocialista Forradalom (1917) tiszteletére a szocialista tábor minden országában november 7-ét állami ünnepé nyilvánították, s a megemlékezések mellett pénzjutalmat is osztottak az arra érdemeseknek.

²⁸⁶ A Magyar Népköztársaság „felszabadulásának” állami ünnepe 1950. április 2-től 1989-ig.

Székely Gábor és Zsámbéki Gábor javaslata, hogy a színészek jutalmazásánál is állítsanak fel három kategóriát, úgy, mint a műszaki dolgozóknál. Az új tagok még kivételesen ne a fizetésüknek megfelelően, hanem egységesen az alsó kategória alapján kapjanak jutalmat. A kategóriák szerinti javaslatot Vörös elvtárs előkészíti a jövő hét közepére.

2. Az április 4-i kitüntetések (Kiváló művész, Érdemes művész, Jászai Mari díj) felterjesztésének határideje november 1. A többi kitüntetés (Szocialista Kultúráért, Kiváló Dolgozó stb.) felterjesztésének határideje: december 1. Székely és Zsámbéki elvtárs szeretné átnézni az eddigi kitüntetettek névsorát. A kapcsolatos névsort Vörös elvtárs csütörtökig elkészítteti és átadja a Tanács tagjainak. Annak alapján kedden (3-án) újabb megbeszélést tartanak.
3. A Nemzeti Színház koncepciója tervezetét egy későbbi időpontban tárgyalják meg.
4. A megalakítandó Művészeti Tanács.

Nagy Péter elvtárs ismerteti az új Művészeti Tanács összetételét.

- a) Hivatalból résztvevők: igazgató, főrendező, vezető rendező, a dramaturgia vezetője, párttitkár, szakszervezeti elnök, kerületi párttitkár, a Színházi Főosztály vezetője.
- b) Vezető színészek: Avar István, Gobbi Hilda, Kálmán György, Molnár Piroška, Sinkovits Imre, Törőcsik Mari.
- c) Külső résztvevők: Örkény István, Szabó Magda, Pándi Pál, Nádasdy Kálmán, Varga Imre, Petrovics Emil, dr. Marton T.

Nagy elvtárs Illyés Gyulát is felkérte, de lemondta részvételét egészségi állapotára és korára hivatkozva. Elmondja, hogy mi a funkciója a Művészeti Tanácsnak: évente egy, legfeljebb három alkalommal hívják össze, és tárgyalják meg a társulat fejlesztését és színház műsorpolitikáját.

Székely Gábor nem javasolja Örkény Istvánt, mert egy másik színházhoz erőszállal kötődik. Petrovics Emil helyett inkább Mihály Andrást, vagy Ferencsik Jánost javasolja. Pándi Pállal, Nádasdy Kálmánnal és Varga Imrével egyetért. Hogy Marton Tibor sebészorvos miért kell, azt nem tudja. Olyan íróat javasolna, aki egyik színházban sincs elkötelezve. Weöres Sándort javasolná, akit nagy költőnek tart, és véleménye számunkra hasznos lenne. Véleménye szerint a dramaturgiának egy évig ne legyen vezetője és a dramaturgia tartozzon együttesen az igazgatóhoz, a főrendezőhöz és a vezető rendezőhöz. Nem ért egyet a színészlétszámmal sem. Javasolja: Avart, Kállait, Törőcsiket, Molnár Piroskát és nagyon támogatja Ascher Tamás beválasztását.

Zsámbéki Gábor a tagozódással egyetért. Soknak tartja a létszámot. Javasolja, hogy tíz embernél ne legyenek többen. A dramaturgiáról Fodor Gézát javasolja. A meghívott külsők közül: Örkény Istvánt, mivel kötöttsége más színházhoz nem kizáró ok. Nem javasolja Szabó Magdát, Pándi Pált, Nádasdy Kálmánt, Varga Imrét javasolja. Petrovics Emil helyett Mihály Andrást. Marton professzort nem ismeri. A színészeknél javasolja: Avar Istvánt, Törőcsik Marit, Molnár Piroskát és nagyon javasolja Ascher Tamást.

Kállai Ferenc véleménye szerint nem szabad Sinkovits Imrét, Kálmán Györgyöt és Gobbi Hildát kihagyni. Maradjon hat színész és bővítsük ki Ascher Tamás rendezővel a létszámot. Véleménye szerint az ülésen a gazdasági igazgatónak is részt kell venni, mert a jövő nagyon szorosan kötődik a gazdasági kérdésekhez.

Vadász Ilona véleménye szintén az, hogy a színészlétszámot nem szabad szűkíteni. Nádasdy Kálmánnal nagyon egyet ért.

Nagy Péter Marton Tibor sebészorvost ismeri, és művelt, színházat szerető embernek tartja. Elfogadja Szabó Magda kihagyását. Elsősorban olyan írókra kell gondolni, akiknek közülük van a drámához és a színházhoz. A dramaturgia vezetőjeként – egyelőre – Benedek Andrást kell tekinteni, és a dramaturgia mindenkor az igazgatóhoz tartozik. A Művészeti Tanácsulésen a vezető dramaturgnak részt kell venni, mivel műsorpolitikai kérdésekről gyakran van szó. A felsorolt hat színésznek feltétlenül be kell kerülni a Művészeti Tanácsba. Rossz vért szülne, ha nem kerülnének be. Korainak tartja Fodor Géza dramaturg és Ascher Tamás beválasztását a Művészeti Tanácsba. Örkény Istvánt feltétlen javasolja, viszont Weörest nem tartja célszerűnek, bár nagy költőnek tartja. Mihály Andrást, mivel igazgató, nem tartja összeférhetőnek, de meggondolandó.

5. A stúdió helyzete.²⁸⁷

Vörös László elmondja, hogy a stúdió helyzete nincs jogilag rendezve, még nincs konkrét tanítási terve sem. Kapcsolatos észrevételeit írásban is beadta, melyben a három éves oktatási terv elkészítését és zárásul a működési engedély megszerzését javasolja.

Nagy Péter véleménye szerint a stúdióra nagy szüksége van a színháznak és a színészutánpótlás számára is fontos. Az a benyomása, hogy nem eléggé végiggondolt az oktatás.

Székely Gábor véleménye: ki kell dolgozni a hároméves oktatási tervet, éves beosztásban. Évente kétszer kell gyakorlati vizsgát tartani.

²⁸⁷ Nemzeti Stúdió: Bodnár Sándor rendező által 1966-ban alapított színészképző iskola.

Bodnár Sándor fontosnak tartja a három évet. Két év kell ahhoz, hogy valamit megtanuljanak a szakmából. Gyakorlatos színészi vizsgára csak három év után mehetnek.

Zsámbéki Gábor szerint a stúdió fontos a színház számára, de tarthatatlannak tartja, hogy ne legyenek statiszták is a színházban. Az a véleménye, hogy ne kapjanak a stúdiósok gyakorlatos színészképzést, mert nem akarjuk a Nemzeti Színház tagjaivá nevelni őket.

Nagy Péter szerint három évre szóljon az oktatási terv, és a harmadik év végén azok a stúdiósok, akik vidékre szerződnek, működési engedéllyel távozhassanak.

Az Igazgatótanács kéri, hogy Bodnár Sándor, Tatár Eszter és Simon Zoltán december 1-ig dolgozzák ki az oktatási tervet. Székely Gábor és Zsámbéki Gábor hagyják jóvá.

Nagy elvtárs kérése még, hogy a mozgás-, ének- és beszédórák a jövőben arányosak legyenek.

Bodnár Sándor elmondja, hogy a külső statisztákkal a helyzet nagyon rossz. 1966-ig a Nemzeti Színházban statisztált az összes főiskolai hallgató. Utána ez megszűnt, s akkor született meg a stúdió létrehozásának ötlete.

6. Egyéb

a) Székely Gábor javasolja, hogy beszéljenek a közönség szervezőkkel: hogyan lehetne „A nép ellensége” előadásunkat jobban szervezni és propagálni. Szerinte a szervezés nem kellően szervezte a produkciót. Javasol egy interjút Kállai Ferencel és Szinetár Miklóssal a TV-ben. Vörös László részletesen ismerteti a két előadásra eladott jegyek helyzetét. Kiemeli, hogy a pénztárakban nagyon kevés jegy kelt el. A szervezés többet tudott eladni. Szombaton kb. 130 fő, vasárnap kb. 180 fő nem jött el, aki megvette a jegyét. A propaganda elégtelenségét hangsúlyozza. Javasolja propagandaként, hogy a lapokban keresztretjtvény formájában jelentessük meg a következő bemutatóinkat, továbbá új formákat is szükségesnek tart, és főleg a gyorsaságot sürgeti.

b) Nagy Péter elmondja, hogy Madaras Józsefnek fegyelmi úton felmondtak, mivel írásban visszaadta szerepét. Sólyom Ildikó kezelőorvosa nem javasolja a művésznő foglalkoztatását – egyelőre – [törölt rész az 1992. évi LXIII tv. személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról alapján] miatt. Beszél még a Ruzante-darab fordításáról, illetve a tisztázandó problémákról, hogy a darabbal dolgozni lehessen. Benedek Andrást ajánlja dramaturgnak.

Dejmek rendezésével kapcsolatban is vannak problémák, nekünk csak az éjszakai előadásra van engedélyünk, Dejmek pedig a nagyszínpadon szeretné rendezni. Dönteni kell.

Székely Gábor vállalja a rendezést, ha Dejmek nem jönne.

Nagy elvtárs javasolja még, hogy csak öt függöny után engedjék le a vasfüggönyt. Ebben mindenki egyetért.

Határozatok:

1. A november 7-i jutalmak összeállításának tervezetét Vörös László előkészíti és az SZB-vel megtárgyalatja. Azt követően október 15-20. között kell névre szóló javaslatokat elkészíteni. Felelős: Vörös elvtárs
2. Az április 4-i kitüntetésre javasoltak listáját október 3-án a vezetőség megbeszéli. Addig mindenki elkészíti tervezetét Vörös elvtárs névsora alapján. Felelős: Székely elvtárs, Zsámbéki elvtárs, Vörös elvtárs.
3. A téma megbeszélését elnapolták szeptember 27-re.
4. A Művészeti Tanács végleges listáját Nagy Péter elvtárs elkészíti.
5. A stúdió oktatási tervezetének elkészítése: december 1. Felelős: Bodnár elvtárs, Simon elvtárs, Tatár elvtársnő, Székely elvtárs és Zsámbéki elvtárs véleményezik. Vörös László előkészíti a szervezeti és jogi rendezést.

Kmft.

Jkv.

Nagy Péter sk.

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatótanácsi és Művészeti Tanácsi ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)

Géppel írt tisztázatot sajátkezű aláírás és pecsét nélkül.

Jegyzőkönyv a Nemzeti Színház igazgatótanácsi üléséről –
1978. október 26.

Jegyzőkönyv
az október 26-án tartott igazgatótanácsi ülésről.

Jelen vannak: Nagy Péter igazgató
Vörös László gazdasági igazgató
Vadász Ilona párttitkár
Zsámbéki Gábor vezető rendező
Kállai Ferenc Sz.B. elnök
Potassy Pálné műv. Titkár a 4.) napirendi pontnál
Székely Gábor igazoltan távol.

Napirendi pontok:

1. Jutalmazás jóváhagyása
 2. Propagandatevékenység értékelése
 3. Ügyrend-tervezet megvitatása
 4. Egyebek
1. Nagy elvtárs üdvözli a megjelenteket, és javasolja, hogy a napirendi pontokat cseréljék meg és elsőként Dejmek lengyel rendező megérkezéséről és programjáról beszéljenek. Dejmek október 26-án érkezik, 27-én délelőtt de. 11-re jön színházunkba megbeszélésre, majd du. 3 órára a Kulturális Minisztériumba megy Orosz elvtárshoz, 28-án hazautazik.
 2. Jutalmazások: Nagy elvtárs javasolja, hogy ne vizsgálják tételesen nevenként, mivel mindenki ismeri a javaslatot, csak azt, ahol módosítani szükséges. Ebben valamennyien egyetértenek. Közös vélemény, hogy a színészeknél ne legyen kiemelés. A művészeti ügykezelésben Benedek András legyen csak kiemelt, mivel nyugdíj előtt áll. Műszaki dolgozóknál kiemelt legyen: Gorondi Jenőné, Balogh Irén, Kupi Lajos, Nagy Imre, Pesztránszky András, Pittesberger Nándor, Sipos Sándor, Szabó József és Csiszár Ferenc. Az adminisztrációnál: Lakatos Gyuláné aki 40 éve dolgozik színházunkban. Fentiek figyelembevételével a jutalmazási javaslatot a Tanács elfogadta.

3. Ügyrend (hatáskör) tervezet: Nagy elvtárs elmondja, hogy fenti tervezettel kapcsolatban csak Vörös László és Vadász Ilona, valamint saját maga észrevétele van meg. Zsámbéki Gábor és Székely Gábor nem kívánják a hatásköri kérdéseket ezen a szinten megvitatni, mivel saját álláspontjukat a miniszterrel kívánják tisztázni. A minisztérium a tervezetet azzal küldte meg, hogy itt vitassák meg teljes egészében. A kialakult helyzet miatt vitát nem nyit, majd a minisztérium dönt a vitatott hatásköri kérdésekben. Zsámbéki Gábor annyit fűz hozzá az elmondottakhoz, hogy ez nem az igazgatótanács lebecsülése, de nem az igazgatótanácsi ülés dolga a hatásköri tervezet megvitatása, hanem a kulturális miniszterrel kell ezt egyeztetni.²⁸⁸
4. Propaganda tevékenység: Nagy elvtárs elmondja, hogy a Vörös elvtárstól kapott feljegyzés a propaganda-tevékenységet értékeli, hibája azonban, hogy nem sorolja fel tételesen, milyen területen folyik propaganda munka. Mindnyájan tudják, a gazdasági helyzet belátható időn belül nem fog javulni, a különböző szubvenció összegeket igyekeznek csökkenteni. A propaganda költségkeret is csökkenni fog. A színháznak az igazán jó propagandája a jó előadás, azonban a jó előadást is meg kell támogatni. Beszél a ráfordítás és a hatékonyság kérdéséről. Nem találta egészen jó propagandahelynek a Katona József színház kirakatát, mivel az aluljáró forgalma eltereli róla a figyelmet. Kevésnek találja a plakáthelyek számát, különösen Budán. Potassyné elmondja, hogy Budán a propagandának elsősorban a Skálánál és a Körtérnél van jelentősége. Nagy elvtárs véleménye szerint a grafikai plakátoknak hosszú az átfutási ideje. Hogy eredményes legyen a darab propagandája, a grafikai plakátnak legalább 10-15 nappal a bemutató előtt kint kell lennie. Elmondta továbbá, hogy szerinte túl sokat költünk fotókra, és végül archívban maradnak. Keleti Éva nagyon drága. Potassyné szerint a fotókból nem marad archív anyag, vagy csak nagyon kevés. Keleti Éva valóban drága, de az MTI fotók sok rossz képeket csinálnak. Nagy elvtárs beszél a műsorfüzetekről is. A „Danton halála” c. műsorfüzetünk nagyon színvonalas. Sajnos, először állították össze a füzetet és csak aztán kalkuláltak. Igen magas árat állapítottak meg: 135000,- Ft-ot. Ha azonban öt bemutatóval számolunk, akkor több mint fél milliót költenénk műsorfüzetre. A Népművelési Propaganda Nyomda igazgatója azt mondta, hogy a „Danton” műsorfüzetén már ne változtassunk, mert kifutunk az időből. A többi műsorfüzet nem kerülhet többre egyenként 60000 forintnál. Megemlíti, hogy a repertoáron lévő daraboknak és a felújításoknak nagyobb propaganda kell. Meg kell vizsgálni a propaganda szerkezetét: a ráfordítás és a hatékonyság hatását, és legközelebb a megfelelő következtetést kell levonni. Vörös elvtárs elmondja,

²⁸⁸ Az 1978-as személycserékkel a Marton-Major vetélkedést kiiktatták ugyan, de újabb feszültséget teremtettek Székely, Zsámbéki és Nagy között. Míg Nagy egyértelműen az egyszemélyi (igazgatói) vezetést pártolta, addig Székely és Zsámbéki vezetői testületben gondolkodott.

hogy a Déli pályaudvaron, majd később a Keleti pályaudvaron is árusítanak színházjegyet, ha a Déli pu-on beválik. A keresztretjvény propagandát beindítottuk a Népszavában. Az új vállaltokkal, akikkel még nincs kapcsolatunk, megkeressük a lehetőséget, mind az V. kerületben, mind a VI., VII. és VIII. kerületben. Zsámbéki Gábor megemlíti, hogy nagyon fontos lenne, ha propagandistát keresne a színház.

Nagy elvtárs elmondja, hogy keresnek, de semmi esetre nem lehet főállású, mindenestre nyomdai szakembernek kell lennie, vagy legalábbis olyan műszaki képzettséggel rendelkezzen, aki a nyomdákban is otthonos.

5. Egyebek:

Nagy elvtárs bejelenti, hogy Spiró György író ösztöndíjasként színházunkhoz került. Fontosnak tartja, hogy az előadások rendező- és sűgópéldánya a könyvtárba kerüljön. Ez ügyben intézkedést kell készíteni. Megemlíti még a Királypincét,²⁸⁹ felvetette, hogy érdemes-e ott előadásokat tartani továbbra is?

Zsámbéki Gábor szerint nem alkalmas a Király-pince előadások megtartására.

Bejelenti továbbá, hogy Székely Gábor – aki távol volt – kérését szeretné tolmácsolni: Székely Gábor kéri az igazgatótanácsot, hogy a bemutató hetében (Danton halála) a színházban este ne legyenek előadások, mivel nagy szükség lenne próbákra ahhoz, hogy a bemutató sikeres legyen.

Nagy elvtárs véleménye szerint ez kivihetetlen, a Nemzeti Színház presztízsről van szó, és saját hatáskörben ehhez nem járul hozzá. Ilyen a színház történetében még nem volt, hogy több napig próbák miatt ne játsszon.

Kállai Ferenc kéri, hogy Mészáros Ági érdekében gondoskodni kellene „A nép ellensége” c. darabban egy másik szereplőről, mivel Mészáros Áginak rossz az egészségi állapota.

Zsámbéki Gábor megemlíti még az ügyeletes orvosok rendszertelen részvételét az előadásokon. Hangsúlyozza, hogy ezen változtatni kell sürgősen. Ezért maradt el egy „Kulcskeresők” előadás,²⁹⁰ mivel nem volt ügyeletes orvos a nézőtérén és Tyll Attilát a mentők kórházba vitték.

Nagy elvtárs ebben az ügyben már intézkedett, levélben megkereste dr. Kunos Ferencet és fegyelmet kért a távol lévő orvos ellen. Egyben tájékoztatást kér, hogy korábban mikor nem volt ügyeletes orvos a nézőtérén.

²⁸⁹ A Budai Vár alatti pincehelyiségről van szó.

²⁹⁰ Örkény István, *Kulcskeresők* (bem.: 1977. január 7. rend.: Major Tamás).

Határozatok:

1. Dejmek lengyel rendező fogadásának és programjának összeállításáért felelős: Vörös et. és Zsámbéki et.
2. Jutalmazási lista végleges összeállításáért felelős: Nagy et és Vörös et. kifizetés november 2-án a pénztárban lesz.
3. Az ügyrend (hatáskör) tervezetet fel kell terjeszteni a minisztériumba döntésre. Felelős: Nagy et.
4. A propaganda tevékenység hatékonysága fokozásához anyagi támogatást kell kérni a Kulturális Minisztériumtól. Előkészíti: Vörös et.

Kmft.

Jkv.: Sándor Gézáné

Nagy Péter
igazgató

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatótanácsi és Művészeti Tanácsi ülések jegyzőkönyvei – iktatószám nélkül – 1978. (28. doboz)

Géppel írt tisztázati sajátkezű aláírásokkal, pecsét nélkül.

Rigó László osztályvezető (Kulturális Minisztérium
Színházművészeti Főosztály) feljegyzése Pozsgay Imre miniszter
részére a Székely Gáborral és Zsámbéki Gáborral folytatott
megbeszéléséről – 1978. december 15.

Feljegyzés

Tárgy: Székely Gábor és Zsámbéki Gábor látogatása az osztályon

1978. december 14-én – régi keletű személyes barátságunk okán meglátogatott Székely és Zsámbéki elvtárs. 2 órás beszélgetésünk során természetesen szóba került az is, hogyan érzik magukat a Nemzeti Színházban, milyen terveik vannak, milyen a viszonyuk az igazgatóval, a gazdasági igazgatóval, a társulattal, a szakmával. Nagyon higgadtan, tárgyilagosnak tűnően, de érezhető feszültséggel vázolták az igazgatóval való konfliktusaikat, amelyek jelenleg szinte elviselhetetlenné teszik színházi létüket, munkájukat. (A színház feszült hangulatát magam is tanúsítom: 1978. december 9-én ott voltam az ifjúsági parlamenten.)²⁹¹

A két fiatal művész magánjellegű közléseit nem sorolom fel: ezek megdöbbenőek, magam is tapasztaltam hasonlókat, ezért nem kételkedem közléseik igazságában.

- Viszont kérték azt, illetve felhatalmaztak arra, hogy mondjam el a Minisztérium vezetőinek a következőket.
- teljesen világos immár, hogy Nagy Péter igazgató (akinek a tudományos kvalitásaiban percig sem kételkednek!) és ők teljesen más, egymással összeegyeztethetetlen színházi koncepciót képviselnek.
- E tény megnyilvánul a Nemzeti Színház fogalmáról és feladatairól, s következőképpen: műsoráról, játékstílusáról, a társulatfejlesztés tendenciáiról és a napi üzemelésről vallott különmemű felfogásban.

²⁹¹ Az Ifjúsági Parlament az MSZMP KB javaslata nyomán a Minisztertanács Ifjúsági törvénye alapján jött létre, azért hogy a (dolgozó) fiatalokat érintő kérdések, problémák, javaslatok megtárgyalásának fóruma legyen. Az 1978 decemberében a Nemzeti Színházban megtartott Ifjúsági Parlamenten többek között a színház régi és új tagjainak hatékony közös munkájával kapcsolatban volt vita, különösen azon kérdés körül, hogy egyes színészek miért adják vissza a rájuk kiosztott, de nem elég jelentősnek tartott szerepeket.

- Nem tudják elviselni azt a bürokratikus, „házon belül levelező”, színház-idegen hivatalnoki vezetési stílust, amely a színházban kialakult.
- Nagyon szépen kérik a Minisztériumot: mielőbb döntsön a vezetői feladat- és hatáskörök kérdéseiben: ti. januárban meg kell kezdeni a jövő évad tervezését (műsorterv, társulatfejlesztés stb.), vannak olyan jelenségek, hogy az igazgató – az ő megkérdezésük nélkül – rossz darabokat akar bemutatni és erre alkalmatlan rendezőt hívna meg (pl. Berényi Gábort), olyan hírek is keringenek a színházban, hogy az általuk hozott művészek közül néhánynak nem akarja meghosszabbítani a szerződését.
- Jelezték azt is, hogy „kissé csapdába került embereknek érzik magukat”, s ha nem vehetnek irányadó módon részt a színház művészeti vezetésében és a napi munka irányításban, értelmetlenné válik nemzeti színházi jelenlétük.
- Végül kérték: nézzük meg azt is, hogy milyen keserves tárgyi körülmények között dolgozik a színház, s próbáljunk segíteni rajta (megígértem, hogy egy napra kimegyek és összeírjuk valós és megoldható nehézségeiket).

Tisztelettel kérem vezetőinket, hogy e rövid – s a helyzet súlyosságát csak tompító – feljegyzésem tartalmát szíveskedjenek a színház vezetői feladat- és hatásköri leírásnak véglegesítésekor figyelembe venni.

Budapest, 1978. december 15.

Rigó László sk.
osztályvezető

Jelzet: MOL XIX-I-9-a – Nemzeti Színház-dosszié – iktatószám nélkül – 1978. (34. doboz)

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

[59.]

Tóth Dezső miniszterhelyettes (Kulturális Minisztérium)
feljegyzése Aczél György részére a Nemzeti Színházban
kialakult helyzetről – 1978. december 30.

Feljegyzés
Aczél György elvtárs részére

Az elvi ellentétek középpontjában a Nemzeti Színház kialakítandó koncepciója áll. Van Nagy Péternek és van Székelyéknek egy-egy írásban lefektetett elgondolása. Ami érthetetlen: épp ebben a legfőbb tartalmi kérdésben nem történhet meg a nézetek érdemleges, nyílt konfrontációja. Fel lehet tenni a kérdést? Miért? De a választól függetlenül itt ragadható meg a nézetkülönbségek lényege, a többi innen származik.

A Nemzeti Színház szerepét Székelyék színházművészeti, Nagy Péter művészpólitikai-tematikusan oldalról közelíti meg, amazok a „színházra”, ő a „nemzetire” teszi a hangsúlyt. Az ellentét nem kategorikus (Székelyék nem mondják, hogy nem kell klasszikus és mai magyar dráma, Nagy Péter nem mondja, hogy nem kell színvonal): elvi érdekű hangsúlykülönbségekről van szó.

A hangsúlykülönbség elvileg-logikailag indokolatlan: a két szempont kölcsönható egységben van. A Nemzeti Színház és főleg egész színházi életünk adott helyzetét figyelembe véve azonban, sorrendileg a színházművészeti szempont előtérbe állítását tartom helyesnek. A közönséggel való kapcsolattartásnak, a művészpólitikai tematikus megfontolások tényleges (azaz hatásos) érvényesítésének ma előfeltétele a jelenleginél messze igényesebb, tartalmi értelemben korszerűbb, szakmai lelkiismeretességen, elmélyült, intenzív művészi munkán alapuló színházművészet megteremtése. Ez hiányzik ma a Nemzetinél (általában színházi életünk), ez az, aminek interpretáló dinamikája egyaránt kiterjed klasszikusra és maira, magyarra és külföldre, (s ami persze mindegyikből, mindegyik révén gyarapszik is), ez az, ami képes közönséget szervezni és nevelni, aminek megteremtéséért vért izzadva és eredményeinek vonzásában alakulhat társulat és társulati morál, s ez az, ami a sorrendileg elsőszámú presztízszt adhatja – kell, hogy adja – az ország első színházának.

(Martonnak művészpólitikailag kifogástalan volt a műsorpolitikája, keresve sem találtunk benne hibát, mert az nem ebben volt – mégis végzetes lett).

Véleményem szerint egyelőre, egy ideig a műsorpolitikát ennek a színházművészeti szempontnak kell alárendelni. Korántsem úgy, hogy „mindegy, mit játszanak a Nemzetiben, csak jó legyen” de az általános kultúrpolitikai szempontok olyan érvényesítésével, amely esetről esetre, darabról darabra figyelembe veszi a produkció művészi intenzitásának biztosíthatóságát. Egyelőre (egy-két évig?) ennek a szempontnak „vétójogot” adnék egyes, művészpólitikailag mégoly kívánatos darabokkal szemben is. (Csak „vétójogot” – azt a jogot nem, hogy kultúrpolitikailag nem kívánatos darab azon a címen kerüljön műsorra, hogy kitűnő produkcióra ad alkalmat, s csak egyes darabok, de nem elvek erejéig). Hasonlóan más vitatott kérdéseket (társulatfejlesztési, személyi, működtetési kérdéseket) is ennek a szempontnak a dominanciája alapján kell-kellene egyelőre megoldani.

A hatásköri kérdést is. A sorrendileg elsőleges feladatnak a megvalósításában döntő szerepe van a főrendezőnek, vezetőrendezőnek, azoknak, akik kezében az egész színház egész működésének minden szála művészi vonatkozásában össze kell, hogy fusson – lévén a színházi produkció a legkomplexebb művészi alkotás. S ha Nagy Péter számomra a kultúrpolitikai színház politikai intenciók – ösztönzés, ellenőrzés, közvetítés – képviselésének elsőszámú garanciáját jelenti, – Székely és Zsámbéki bizonyított tehetsége számomra a színházművészeti értelemben vett előrehaladás elsőszámú garanciája. Ennek a tényleges helyzetnek, feladatértelmezésnek a jegyében kell a vezetői hatásköröket megállapítani.

Fentiekből az is kitűnik, hogy ami ma, pillanatnyi keresztmetszetében valóban elvi ellentét, az az idő függvényében már nem feltétlenül az. A színházművészeti kibontakozás arányában növekedhet – kell, hogy növekedjék – a Nemzeti műsorpolitikai szuverenitása, azaz folyamatosan valósulhat meg a tematikus és művészi kívánalmak egybeesése. Ennek egy-két évad alatt elérhető szintjén lesz csak lehetséges és érdemes számszerűen meghatározni a tematikus bemutatóarányokat vagy definiálni a kívánatos játékstílust stb.

Magyarán szólva: én ma Székelyékkel értek egyet, azért, hogy holnap Nagy Péterrel érthessek egyet. Nekem is meggyőződésem, hogy Nemzeti Színház nincs hagyományőrzés, nincs mai magyar drámatámogatás nélkül. De ezt lehetetlen elvonatoztatni a Nemzeti mai helyzetétől: nincs egy éve, hogy Marton műsorpolitikai bravúrja – egy „magyar dráma hetét” tudott komponálni – a közönség szempontjából visszhangtalanul, a magyar drámára és a színházra nézve eredménytelenül enyészett el.

Mindebből – akár helyes, akár nem – az alábbi következtetések, javaslatok, úgy hiszem, mégis levonhatók:

1. Először a Nemzeti Színház koncepcióját – mint a legfőbb s az elvi ellentétek lényegét magában rejtő kérdést – kell autentikus fórumon (fórumokon) nyíltan megvitatni, véglegesíteni, jóváhagyni.
2. Ennek függvényében, ezt követően kell – illetve lehet – a hatásköröket kodifikálni.
3. Mindkét vonatkozásában számolni kell a Nemzeti Színház (és színházi életünk) specifikus helyzetével, azzal, hogy a feladatok (ezzel együtt a vezetői munkamegosztás-együttműködés) természete ésszerű időbeli tagolást tesz szükségessé.
4. Az ideális – az adott helyzettel egyenértékű – megoldás az volna, ha két, legfeljebb három évadra egy átmeneti „szellemi rekonstrukciós tervet” dolgoznánk ki, kompromisszumos, ugyancsak átmeneti vezetői munkamegosztással, s ennek végrehajtása után kerülne sor a Nemzeti Színház végleges koncepciójának és ügyrendjének kidolgozására. Erre is kísérletet kellene tenni, bár azt hiszem, a kialakult helyzet ezt már nem teszi lehetővé.

Budapest, 1978. december 30.

Tóth Dezső

Jelzet: MOL XIX-I-9-a – Nemzeti Színház-dosszié – iktatószám nélkül – 1978. (34. doboz)

Géppel írt tisztázati, sajtóközvetítés aláírás és pecsét nélkül, Pozsgay Imre láttamozásával, bizalmas minősítéssel.

[60.]

Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) levele Tóth Dezső kulturális miniszterhelyettesnek – 1979. január 22.

Kedves Barátom!

A mai ünnepségen²⁹² kaptam meg a 19154/79. számú rendelkezést az első négy hónap produkciójáért juttatott jutalmakról. Meglepett, hogy e szerint az igazgató, a főrendező, és a vezető rendező azonos összegű jutalomban részesültek. Ez, Vörös László elvtársától nyert információim szerint, ellenkezik az eddigi sok éves gyakorlattal, de meggyőződésem szerint ellenkezik az egyszemélyi felelős vezetés elvével, és az abból következő országos gyakorlattal is. Természetesen magától értetődőnek tartanám, ha a „Danton halála” rendezéséért Székely Gábor jelentős külön jutalomban részesülne, akár minisztériumi szinten, akár színházon belül. De a fenti rendelkezéssel juttatott jutalmazás félreérthetetlenül a színházvezetésben végzett munkáért adott elismerés, amelyben az ilyen „szintkiegyenlítés” csak káros hatású lehet, különösen abban a helyzetben, amelyben vagyunk, amelyről több Pozsgay elvtársához intézett levelem nyilatkozott, és amelyről végeredményben az Aczél elvtársnál tartott január 4-i megbeszélés is szólt. Miután éppúgy jelen voltál, mint én, gondolom, nem kell hangsúlyoznom, hogy az értekezlet egyértelműen az egyszemélyi felelős vezetés mellett tette le a voksát. Nyomatékosan hangsúlyozni szeretném, hogy e szempontból és nem valamiféle összecszerúság miatt tartom ezt az intézkedést elhibázottnak.

Jól tudom, hogy ezen most már korrekciót végrehajtani nem lehet. Mindezt azért írom, hogy a jövőben lehetőleg az ilyen és az ehhez hasonló problémákat kölcsönösen elkerülhessük.

Budapest, 1979. január 22.

Elvtársi üdvözlettel:
Nagy Péter sk.

²⁹² A Himnusz születésnapja (1823. január 22.) tiszteletére rendezett ünnepség.

Jelzet: MOL. XIX-I-9-a – Nemzeti Színház-dosszié – iktatószám nélkül – 1979. (34. doboz)

Géppel írt tisztázata, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, Nemzeti Színház fejléces papíron, szigorúan bizalmas minősítéssel.

[61.]

Pozsgay Imre kulturális miniszter levele Nagy Péternek,
a Nemzeti Színház igazgatójának, melyben kéri,
hogy dolgozzák ki a Színház vezetőinek
feladat- és hatásköri leírását – 1979. január 25.

Kedves Nagy Elvtárs!

Felkérem, hogy a Nemzeti Színház vezetőivel együtt az Aczél elvtársnál ez év január 4-én lezajlott megbeszélés szellemében dolgozzák ki és legkésőbb február 15-ig jóváhagyás végett juttassák el hozzám a Színház vezetőinek feladat- és hatásköri leírását. A kidolgozás során vegyék figyelembe, hogy a Nemzeti Színház előtt álló – egész színházi életünket is érintő – feladatok megkövetelik a Színház vezetésének egységét.

Kérem, hogy a vezetők feladat- és hatásköri leírásánál legyenek tekintettel az alábbi szempontokra:

- az igazgatói egyszemélyi felelősségét össze kell egyeztetni a kollektív vezetés elvével, figyelembe véve, hogy az igazgató egyszemélyi felelőssége nem korlátozható társvezetőinek (főrendező, vezető rendező) egyetértési jogával, de nem is gyakorolható, érvényesíthető hitelesen a művészeti vezetés ellenére. Vegyék figyelembe, hogy a szocialista vezetésnek az egyszemélyi felelősségről vallott elve nem azonos a vezetőtársak meghallgatása nélküli személyes döntéssel.
- Az igazgatótanács mellett be kell vezetni a Nemzeti Színház vezetősége fogalmát (igazgató, főrendező, vezető rendező, gazdasági igazgató), valamint a Színház művészeti vezetése fogalmát (igazgató, főrendező, vezető rendező).
- A színházról illető lényeges kérdésekben (arculat, program, műsorterv, társulatépítés stb.) biztosítani kell a vezetőség, illetve a művészeti vezetés – minden más, színházon belüli testületét megelőző – beható eszmecserejét.
- Az igazgató lényeges kérdésekben csak a vezetőségen, vagy a művészeti vezetésen belül folytatott érdemi eszmecsere alapján dönthet, illetve tehet előterjesztést az igazgatótanácsnak.
- Ha a vezetésen, illetve a művészeti vezetésen belül lényeges kérdésekben nézeteltérés támad, a Kulturális Minisztérium írásban kéri az igazgató döntését, valamint az egyet nem értők érdemben kifejtett véleményét. A vitás kérdésben a minisztérium a színház párt- és szakszervezeti szerveinek meghallgatásával dönt.

- A vezetés a színház demokratikus fórumai – művészeti tanács, társulati ülés, éves munkaértekezlet stb. – elé lényeges kérdésekben javaslatot, előterjesztést csak lényegi egyetértés alapján vihet. Ellenkező esetben a vezetés tanácsadó testületei a vezetésen belüli ellentétek döntő fórumaivá, a nemkívánatos társulati polarizálódás és klikkek színtereivé válnak.
- Az igazgatót távollétében a főrendező helyettesíti.

Fentieket a Kulturális Minisztérium abban a meggyőződésben kéri, hogy érvényesítésük hozzá fog járulni a vezetés és a társulat egységének megszilárdításához, s ezáltal a Nemzeti Színház feladatainak teljesítéséhez.

Kérem Igazgató Elvtársat, hogy a Nemzeti Színház arculatára, távlati programjára vonatkozó – információim szerint egymástól eltérő – javaslataikat hozzám február 10-ig eljuttatni szíveskedjenek. (Nagy Péter, illetve Székely Gábor és Zsámbéki Gábor tanulmányáról van szó). A Kulturális Minisztérium – a kérdés horderejére való tekintettel – vállalja a koncepciók szakmai, politikai fórumokon való megvitatásának megszervezését, illetve az egységes dokumentum kialakítását. Ebben látom biztosítékát annak, hogy ez a vita ne vezessen a színházon belüli közállapotok további romlásához. Ez felel meg az Aczél elvtársnál folytatott beszélgetés intencióinak is.

A Központi Bizottság illetékes osztálya fentiekről egyidejűleg tájékoztatást ad a Nemzeti Színház párttitkárának.

Budapest, 1979. január 25.

Elvtársi üdvözléssel:
Pozsgay Imre sk.

Jelzet: MOL XIX-I-9-a – Nemzeti Színház-dosszié – iktatószám nélkül – 1979. (34. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, minisztériumi fejléces papíron. Másolatban kapták: Aczél György, Rátkai Ferenc, Tóth Dezső, Orosz László, Székely Gábor, Zsámbéki Gábor, Iroda, Titkárság

[62.]

Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) kísérőlevele
Óvári Miklósnak az MSZMP KB ideológiai titkárának a színház
vezetéséről történt lemondásának indokairól írtakhoz –
1979. február 13.

Budapest, 1979. február 13.

Kedves Óvári elvtárs,

Mellékelten megküldöm Kornidesz elvtárshoz intézett levelem másolatát, amelyben röviden összefoglalom a Nemzeti Színház igazgatásáról történt lemondásom indokait. Amennyiben e kérdésben bármilyen további információra lenne szükség, természetesen a legnagyobb készséggel állok rendelkezésemre.

Elvtársi üdvözléssel:

Nagy Péter

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 51. cs. 13. ő. e.

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

• [62. a]

Nagy Péter főigazgató (Nemzeti Színház) levele
Kornidesz Mihályhoz, az MSZMP KB osztályvezetőjéhez a színház
vezetéséről történt lemondása indokairól – 1979. február 13.

Kedves Kornidesz elvtárs,

Kötelességemnek érzem, hogy tudomásodra hozzam: lemondtam a Nemzeti Színház igazgatóságáról. E lépésnek tárgyi és adminisztratív okairól február 11-én Pozsgay elvtárshoz, művészpoltikai és emberi okairól pedig ugyanaznap Aczél elvtárhoz intézett levelemben számoltam be.

Anélkül, hogy e leveleket meg kívánnám ismételni, indokaim lényegét hadd ismételjem itt is meg: az igazgatás – mely eddig is rendkívül nehéz körülmények között zajlott – lehetetlenné vált a legutolsó – előttem valószínűleg ismert, mert Rátkai elvtársnak is megküldött – miniszteri utasítással. A nehézséget az élezte ki, hogy az elmúlt hónapok folyamán mind világosabbá lett az elvi ellentét közöttem és vezetőtársaim között. Én egy irodalmi fogantatású, a nemzeti hagyomány és a születő magyar szocialista dráma iránt elkötelezett színház koncepciójával közeledtem a Nemzetihez, míg a két rendező a nemzeti dráma és a nemzeti hagyomány ügyét teljesen alárendelte gyakorlatában is, elméletében is a rendezői önmegvalósítás elképzelésének. Hosszú ideig kísérleteztem azzal, hogy ezek között kiegyezést, áthidalást keressek, mind világosabbá vált azonban, hogy erre nincs meg a lehetőség, mert a másik oldalról a jó szándék minimuma sem nyilvánult meg, s ezt még megerősítette a Kulturális Miniszter²⁹³ feltétlen támogatása a részükre, mely nem egy esetben nyílt dezavválásomat jelentette. Ilyen körülmények között nem maradt más hátra, mint hogy a Nemzeti Színház vezetésétől visszalépjek.

Kérlek, a magad eszközeivel is hass oda, hogy mielőbb felmentsenek és visszatérhessek korábbi munkahelyemre. Megértésedben bízva, segítségedet előre is köszönve,

Elvtársi üdvözzellett:

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 51. cs. 13. ó. e.

Géppel írt tiszta szöveg, aláírás és pecsét nélkül.

²⁹³ Pozsgay Imre, aki 1976 és 1982 között töltötte be ezt a funkciót, először kulturális miniszterként, majd amikor 1980 júniusában az Oktatásiügyi Minisztériumot és a Kulturális Minisztériumot összevonták művelődési miniszter címen.

Vadász Ilona párttitkár (Nemzeti Színház) véleménye
Sziládi János igazgatóvá történt kinevezése kapcsán –
1979. június 11.

Tudomásul véve a Kulturális Minisztérium döntését, amely szerint Sziládi János miniszteri biztost²⁹⁴ a Nemzeti Színház igazgatójául kívánja kinevezni, szükségesnek tartjuk véleményünk alábbi összegezését.

A Nemzeti Színház vezetése már évek óta problematikus volt. Az 1978. évben bekövetkezett változást a színház tagsága osztatlan örömmel, a Pártba és a Kultúr-kormányzatba vetett legnagyobb bizalommal fogadta.

A pártszervezet ezt a bizalmat a gyakorlati munkájában igyekezett kifejezni, még akkor is, amikor kiderült, hogy az új vezetés, pontosabban a főrendező²⁹⁵ és vezetőrendező²⁹⁶ a pártszervezettel való együttműködést nem tartja szükségesnek. Később főrendezőnknek tudomásul kellett vennie, hogy a pártszervezet objektív működése sok segítséget tud nyújtani a munkájához.

Az elmúlt kb. egy év leforgása alatt a vezetésben nem tudott kialakulni a színház számára oly életbe vágóan fontos egység. Az igazsághoz híven – félretéve az események következtében fellépett csalódásunkat – meg kell jegyeznünk, hogy Nagy Péter elvtárs az első pillanattól kezdve megtalálta a kapcsolatot a pártszervezettel és igényelte a velünk való együttműködést. Nem a pártszervezetünkön múlt, hogy a vezetésben nem tudott egység létrejönni, amely Nagy Péter lemondásával újabb nem várt megrázkódtatásnak tette ki a színházat. Pártszervezetünk ebben a nagyon nehéz helyzetben is, tagságunk fegyelmezett magatartásának köszönhetően helyt tudott állni, meggyőződésünk azért, mert szigorúan elvi alapon képesek voltunk vigyázni arra, hogy indulatok ne tegyék nehezebbé a helyzetet.

²⁹⁴ Nagy Péter lemondása után (1979. február 10.) Sziládi Jánost nevezték ki először miniszteri biztosként, majd néhány hónap múlva igazgatóként a Nemzeti Színház élére.

²⁹⁵ Székely Gábor.

²⁹⁶ Zsámbéki Gábor.

Mint minden új a világban, nehézségekkel jár – és tudjuk, hogy problémák nem oldódhatnak meg egyik napról a másikra. De ha képesek vagyunk reálisan felmérni körülményeinket, ehhez elsősorban elvi tisztázottságra van szükségünk. Ha képesek és készek vagyunk a Párt eszmei irányítását befogadni és azt alkotó módon helyzetünkre alkalmazni, akkor elképzelhető egy viszonylag gyors, de mindenképpen tisztességes kibontakozás.

Ezért a pártvezetőség – egész pártszervezetünk reménykedve üdvözölte az 1979. március 5-én bemutatkozó miniszteri biztost, Sziládi János elvtársat. Miután Sziládi ezt megelőzően a Pártközpont munkatársa volt – joggal gondoltuk, hogy az eszmeileg kialakulatlan vezetést, illetve a vitákra, eszmei tisztázásokra szükséges vezetésben határozott állásfoglalással és erős kézzel fog egységet teremteni és érvényt szerezni azoknak az eszmei és művészi igényeknek, amelyekre olyan nagy szükségünk van, hogy egyszer már valóban ne csak a nevében legyen színházunk nemzeti. Hisszük, hogy a nemzet színházának lenni elkötelezett műsorpolitikát és pártos művészet megteremtését jelenti.

Sziládi elvtárssal ismertettük problémáinkat, mert segítséget vártunk és várunk tőle. Nem kívántunk csodaszert a bajok megoldására. Azt se hittük, hogy egy kinevezés azonnali vezetői erényekkel ruház fel valakit – ehhez már túl sokat tanultunk az elmúltakból. Azt sem gondoltuk, hogy azonnal világméretű esztétikai, művészeti rálátást fog tanúsítani. Pusztán azt várjuk megjelenésétől – és ezt jogosan – hogy pártatlanul (a színház belső problémáit illetően) és egyben pártosan mozogjon a számára új és minden bizonnyal nehéz területen. Ne zárkózzék el pártszervezetünk, hiszen mi igen sokat tudunk – amint már bebizonyítottuk – segíteni az állami vezetésnek. És nem csak tudunk, hanem akarunk is, hiszen az nem egy személynek, hanem a mindenkori állami vezetésnek szól.

Úgy látjuk, hogy Sziládi elvtárs minden bizonnyal félre értette a vezetés egységének kívánalmait. Ugyanis ebben a pillanatban – ha valaki így kívánta volna, amit nem hiszünk – látszólag megszületett a vezetés egyetértése, hiszen a főrendező, a vezetőrendező és Sziládi elvtárs között szoros és baráti a kapcsolat. Ennek örülnénk, ha ez az egyetértés a színház helyes útját jelentené. Tapasztalatunk viszont az, hogy ez a vezetési együttműködés nem a hibák kiküszöbölését szolgáló vitákból, hanem a hibák lakkozásából tevődik össze. (Pl. A Szent György és a sárkány c. produkció körüli viták a pártvezetőség és Sziládi elvtárs között).²⁹⁷

²⁹⁷ Nem találtunk erre vonatkozóan feljegyzést.

Védi a helytelen művészi és politikai megnyilvánulásokat a pártszervezettel szemben, tehát nem egység ez, hanem véd- és dacszövetség. Ha pártszervezetünk felhívja Sziládi elvtárs figyelmét akár személyi, akár politikai problémákra, ő, mint az Igazgatóság szempontjainak „védője” kerül szembe a pártszervezettel. Nem ismerve fel azt a valóságos védelmet, amelyet a pártszervezet éppen figyelmeztetéseivel akar felépíteni az egységes igazgatás, és az Igazgatóság és a tagság közötti egység megteremtése céljából.

Ebben a pillanatban a színház vezetésében inkább a voluntarizmus szubjektív idealista irányzatán van a hangsúly, és nem az egészséges marxista, humanista törekvéseken. Erre is figyelmeztük már többször Sziládi elvtársat. És elvárjuk, hogy a jövőben az egész szocialista magyar színházi kultúra érdekében komolyan vegye a pártszervezet figyelmeztetéseit, hiszen – úgy gondoljuk – ezt nem valami alaptalan nemzeti színházi „gőg” mondatja velünk, de mégis a Nemzeti Színház hivatása abból is áll, hogy hasson a többi magyar színházra – mert akár elismerik, akár nem, mindig is hatott a jó példával és a rosszal is.

Szeretnénk, ha Sziládi elvtárs belátná, hogy a Nemzeti Színház múltja nem csak tagadást érdemel, ha megvizsgálná a múltbéli eredményeket és arra építené a jelent, mint ahogy a jelen a jövő záloga is. Szeretnénk, ha Sziládi elvtársnak önálló véleménye lenne, hiszen a felelőssége egyszemélyi, tehát ez nemcsak a társulat, hanem az ő érdeke is, hiszen a kritika nélkül átvett vélemény szegényebbé teszi az ő fejlődését is.

Összegezve: Sziládi elvtárs orientációja ebben a pillanatban egyoldalú. Ezen feltétlenül változtatnia kell, mert tapasztalatból tudjuk, hogy az egyoldalúság melegeggya a klikkeknek, az elvtelen csoportosulásoknak. Egy valóságos egység az igazgatásban, ahol megfelelő helyet kap az üzemi demokrácia gyakorlása és nem csupán annak látszata, utat talál a tagsághoz, őszinte légkört eredményez, amelyben mindenki boldogan és készséggel áll a megújulni akaró színház szolgálatára. E nélkül színházunk csak épület – méghozzá csúnya épület –, a tagság, a művészek boldog alkotó közérzete teheti csak élhetővé.

Még valamire szeretnénk felhívni Sziládi elvtárs figyelmét: az ízlés véleményünk szerint nem világnézet, csak annyiban, hogy az ízlés, amennyiben az ízlés tükre a világnézetnek, de sem az ízlés kategóriáját nem lehet véleményközpontúvá tenni, éppen úgy, mint a szövetségi politikát nem lehet mindenre magyarázatként felhasználni. Lehet pl. hogy a nyugatról importált antihumanitás valakinek az ízlésében helyet kap, de azért még nem fogadjuk el. Jó volna, ha ebben a kérdésben szót ért-

hetnénk Sziládi elvtárssal és együtt küzdhetnénk a ma már oly sematikus „fekete lakkozás” ellen. A nihil végül is nem a szocializmus talaján virágzik. Ne akarjuk ide ültetni, biztos, hogy elfonnyad, de addig is kárt okozhatunk vele.

És ha már a nihilista törekvéseket szóba hoztuk, tisztességünk úgy kívánja, hogy megkérjük Sziládi elvtársat, kísérje figyelemmel, hogy az ún. „polgárpukkasztás” sikeres törekvés-e nálunk. Ugyanis közönségünk többnyire egészséges életösztöneiben nem telitalálat. Ő nem pukkan, hanem esetleg a szünetben hazamegy. Legközelebb meg másik színházba vesz jegyet és bérletet. És mi ezek után akár meg is pukkanhatunk.

Végezetül, a Nemzeti Színház pártszervezetének az a kívánsága, hogy olyan egységes Nemzeti Színház jöjjön létre, ahol a vezetés és a társulat egysége valósul meg, mert csak ennek birtokában realizálható az önálló arculatú Nemzeti Színház, amely képes betölteni társadalmi funkcióját a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában. Igaz ugyan, hogy elkészült a Nemzeti Színház Igazgatóságának koncepcióját magába foglaló dolgozat, ahol a fenti célokra találhatók utalások, de sem az elmúlt évad bemutatói, sem a jövő évad műsorterve erre vonatkozóan megnyugtató megoldást nem ígér.

A fent leírtakat Kállai Ferenc SzB elnök jelenlétében szóban közöltük a Kulturális Minisztérium főosztályvezetőjével, Orosz László elvtárssal és Páristáné elvtársnővel.

Budapest, 1979. június 11.

A Nemzeti Színház pártvezetőségével egyetértésben
Vadász Ilona
párttitkár

*Jelzet: OSZMI Nemzeti Színház-dosszié 1978-1979.
Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírás és pecsét nélkül.*

Sziládi János igazgató: a Nemzeti Színház helye,
feladata a szocialista magyar kultúrában – 1979. augusztus 28.²⁹⁸

A Nemzeti Színház helye, feladata a szocialista magyar kultúrában.²⁹⁹

I.

A Nemzeti Színházat, valóra váltva a jó fél évszázaddal korábbi terveket, kezdeményezéseket, Széchenyi kora teremtette meg. Az alapítást kiharcolók döntő többsége – a köznemesség – „...a színházért nem mint szórakozóhelyért, hanem mint nemzeti ügyért küzdött. A magyar Nemzeti Színház keletkezésének ez a magasabb indító oka adta meg léte egész folyamán a köztudatban azt a kiemelkedő helyet, melyet ma is elfoglal.”³⁰⁰

A Nemzeti Színház létrehozásában tehát a gyakorlati ok, igény – maga a színház, mint ügy – eltörpült a nemzeti ügy fontossága mellett. Ez pedig azzal a következménnyel járt, hogy története folyamán a Nemzeti Színház – a nemzeti célkitűzésekkel való szoros összefonódottsága miatt – kivételes helyzettel, kivételes lehetőségekkel és kivételes kötelezettségekkel rendelkezett.

Feladata volt:

- a magyar nemzeti szellem, a magyar nyelv ápolása,
- a nemzeti klasszikus drámairodalom színrevitele és folyamatos színen tartása,
- az adott korszak szempontjából fontosnak minősített új irodalmi művek létrehozatala, műsorra tűzése,
- a magánszínházak által kevésbé vállalt világirodalom oktató-nevelő célzatú bemutatása.

A színházalapítás gondolatát felvetők körében elsőként, még 1775-ben a nyelv művelés eszméje bukkan fel: „...addig, míg valami igaz hazafinak kegyelméből theá-

²⁹⁸ A szöveg már megjelent a Színház 1998. januári számában (1998/1., 16–20).

²⁹⁹ A szövegben nem jelölték az idézetek forrásait.

³⁰⁰ PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *A Nemzeti Színház százéves története*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940, 1.

rum fel nem állítatik, soha a magyar nyelv tökéletes nem lesz.”³⁰¹ A színházi gyakorlat igazolta a feltételezés, a kérés jogosságát: A Nemzeti Színház kezdetben nyelvművelő intézmény volt. Célja ekkor, az egyetlen szinte, s a mindenképp meghatározó: magyarul játszani.

A magyar dráma támogatásának követelménye formálisan az 1865. évi szabályrendelettel került be a Nemzeti Színház programjába.³⁰² Az eredeti drámák bemutatónak száma azonban már az 1850-es évek közepén jelentősen megnövekedett, a színház csakhamar a mennyiség és a minőség dilemmája elé került. A kritika meghatározó része, élén az elvi tisztaságáról és következetességéről ismert Gyulai Pállal, egyértelműen a minőség mellett foglalt állást.

A Nemzeti Színház legendás korszaka a múlt század utolsó évtizedeiben, Szigligeti és Paulay igazgatása alatt következett be.³⁰³ Szisztematikus, a színházi munka minden részére kiterjedő reformtevékenység kezdődött a színházban a műsorpolitikától kezdve – a görög és a francia klasszikusok ekkor kerülnek be a repertoárba, s az addig egyedüli Bánk Bán mellé a Csongor és Tünde és Az ember tragédiája is – az együttes megszervezésén keresztül, a rendezés jelentőségének felismeréséig. A cél: az autonóm „színházi ügy” „nemzeti ügyé” emelése.

A virágkor vége egyben az egész magyar színháztörténet fordulópontja volt. Létrejöttek a magánszínházak és a különféle modern színházi törekvések. A programok a Nemzeti Színház ellenében szerveződtek. A Paulay-korszak eredményei megmerevedtek, a „nemzeti ügy” és a „színházi ügy” viszonylagos harmóniája megbomlott, s a Nemzeti Színház a maradiság, a konzervativizmus szimbólumává vált.

A század első felének legjelentősebb magyar színházi szakembere, Hevesi Sándor a népszínházi gondolat jegyében fogant Shakespeare–Moliere-ciklusokkal és egy korszerűbb játéktípusú együttes kialakításával néhány évre kiemelte a szürkeségből, az érdektelenségből a Nemzeti Színházat. A korszak, a két világháború közötti politikai reakció azonban nem kedvezett a Hevesi képviselte Nemzeti Színház-eszmének. „A Nemzeti Színház nevében a hangsúly nem a főnéven, hanem a jelzőn

³⁰¹ „Zechenter Antal. Bessenyei [György] tanítványa írja 1775-ben, Pozsonyban megjelent Euripidesz fordításának, a *Fedra és Hypolitus*nak előszavában: „De talán azt mondja valaki: minek írni tragédiákat, ha sehol sem játszottatnak? Bár ezen kérdést ne tehetnénk hazánkban, mert addig, míg valami igaz hazafinak kegyelméből magyar theatrum fel nem állítatik, soha a magyar nyelv tökéletes nem lesz.” (PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *A Nemzeti Színház százéves története*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940, 5.).

³⁰² Valóban csak az 1865-ös szabályrendelet tartalmazza ezt a rendelkezést.

³⁰³ A Nemzeti történetében az 1873-tól Szigligeti Ede kinevezésétől, Paulay Ede haláláig, 1894-ig tartó korszakot szokták „aranykornak” nevezni.

van” – mondta Hóman Bálint, s³⁰⁴ a „nemzetnek”, vagyis a konzervatív, a reakciós középosztálynak nem ilyen Nemzeti Színház kellett.³⁰⁴

A felszabadulás,³⁰⁵ az államosítás³⁰⁶ – a magánszínházak megszüntetése – új helyzetet teremtett a Nemzeti Színház számára is. A magyar színházak funkciója, műsorpolitikája, szervezeti felépítése, működési rendszere azonossá vált. A kiváltságok megszűnése elsősorban a Nemzeti Színházra érintette, s ha eddig valóban tradíciója élteti, most válságba kellett volna kerülnie. Nem ez történt. A színház magas színvonalú színész- és rendezőgárdája elkötelezte magát a demokratikus Magyarország mellett, s ez a társadalmi-politikai ügy szinte közvetlenül „színházi ügyé” tudott válni: a szocialista átalakulással megteremtődtek a „nemzeti ügy” és a „színházi ügy” összekapcsolódásának objektív történelmi, társadalmi feltételei. És a Nemzeti Színház megtalálta a művészi realizálás leghatékonyabb megfelelőjét is. A Sztanyiszlavszkij-módszer³⁰⁷ elsajátítása igazi színházi forradalom volt: a magyar színház, leginkább épp a Nemzeti Színház műhelyében ekkor vált autonóm művészetté. A Sztanyiszlavszkij-rendszer realista elmélyültsége és gondolati igényessége a színházi munka minden területén ösztönzően hatott.

A Nemzeti Színház ebben az időszakban – az átmeneti visszaesések ellenére is – szinte folyamatosan volt képes olyan előadásokat létrehozni, amelyek korunk nagy kérdéseire kerestek választ, s amelyek – a produkciók művészi, esztétikai érvényessége miatt is – a kulturális élet igazi eseményeivé váltak.

A megtorpanás – a magyar színi kultúra egészét érintve – a hatvanas évek végén bontakozott ki, akkora, amikor a valóságos konfliktusok ábrázolása elől a színház az általános humanizmus és szépség illúziójába menekült. A kapcsolatvesztés korunk fő problémáival, a polgári színház-közönség viszony restaurációja – annak kisérlete – általános kielégületlenség érzetét keltette, s mindez – mert személyi problémák is járultak hozzá – a Nemzeti Színházban nyílt válsággá szélesedett.

³⁰⁴ Hóman Bálint a Nemzeti Színház társulatának ülésén mondta ezeket a szavakat, 1935. október 4-én. Lásd HÓMAN Bálint, *Nemzeti Színház = U.ő., Művelődéspolitikai*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938, 476. Lásd még U.ő., *A százéves Nemzeti Színház = A százéves Nemzeti Színház – Az 1937/38-as centenárius év emlékülbuma*, Székesfőváros, Budapest, 1938, 7–10. Ez az idézet is megtalálható Pukánszkyé fent említett könyvében (PUKÁNSZKYÉ KÁDÁR Jolán, *A Nemzeti Színház százéves története*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940, 430.)

³⁰⁵ 1945. április 4-ét tekintették annak.

³⁰⁶ 1949-ben államosítják a színházakat és a kulturális élet más intézményeit is.

³⁰⁷ Konsztantin Szergejevics Sztanyiszlavszkijhoz (színész, rendező, színházigazgató) köthető módszer, amely a színész érzelmi memóriáján alapuló belső átélést tette meg a színészi játék alapjának. Az 1950-es években a hazai színházakban „önkéntes” Sztanyiszlavszkij-körök alakulnak, ahol a módszert igyekeznek – kötelező jelleggel – elsajátítani.

A színházon belüli ellentétek következtében elhalványultak a szakmai követelmények, a társulatot egyre inkább a művészi fáradtság jellemezte, a munka intenzitás csökkent, a próbaidő egyre zsugorodott, az ellenőrizetlen széria-előadások gyakran fellazultak, a közönség megcsappant. Maga a műsorterv is egyre kevésbé kínált izgalmas lehetőségeket. Miközben a színház mennyiségileg teljesítette az új magyar drámára vonatkozó kötelezettségeit, igazán jelentős új mű ritkán jelent meg a Nemzeti Színház színpadán.

II.

A Nemzeti Színház jelenlegi és jövőbeli feladatainak legfontosabbja: megkeresni és a mindennapi művészi gyakorlatban megvalósítani azt a sajátos feladatkört, amely egyedi és összetéveszthetetlen profil kialakítását teszi lehetővé. Az időtartamában is jelentős, több évadot igénylő munka hatékony és színvonalas realizálása a társadalom színházi szükségleteinek állandó kutatását, a Nemzeti Színház valóságos és eszmei történetének elemzését, a színház működési rendszerének, tevékenységi feltételeinek számbavevését és a színház reform-lehetőségeinek felderítését követeli meg.

A Nemzeti Színház feladatkörének – profiljának – kialakításakor külön elemzési terület a színház 142 éves történelmi múltja visszatekinthető hagyományrendszere. A Nemzeti Színház a leggazdagabb hagyományokkal rendelkező magyar színház, a színi kultúrában nemzeti múltunk és hagyományaink legfőbb letéteményese – és ennek a színház mai munkájában is méltón kell tükröződnie. Ugyanakkor a Nemzeti Színház nem egyszerűen hagyományőrző, hagyomány-éltető, hanem hagyományteremtő is, a szocialista magyar színházművészet értékeinek megalkotásával – az egységes magyar színi kultúra részeként – a „holnap” Nemzeti Színházának szocialista művészeti hagyományát hozza létre.

E fontos cél elérése érdekében mind a társadalmi politikai elkötelezettség, mind a színházművészeti megújulás tekintetében kezdeményezéseket kell tenni. A Nemzeti Színház együttes – gondosan tervezett és következetesen megvalósított alkotó munkával – megvalósítandó célként állíthatja maga elé a társadalmi valóság lényegi vonásainak, tendenciáinak realista művészi ábrázolását és – és ennek érdekében – a színházművészet legkorszerűbb eszközeinek használatát.

Korunkban a színház jellegét – profilját – a legátfogóbban a produkciók szellemisége tükrözi. Ez – a műsor fontosságát nem megkérdőjelezve – azt jelenti, hogy a darabválasztás csak a színház egész törekvése viszonylatában lehet koncepciózus és szerencsés. Mindemellett a műsorpolitikának azt a célt is szolgálnia kell, hogy a szín-

ház alkotói közössége minél teljesebben valósíthassa meg saját belső lehetőségeit. A tervezés akkor perspektivikus, ha minden évadot megelőzően a színház szükségletei gondos elemzésre kerülnek, s ennek jegyében olyan műsorterv készül, amely kielégíti ezeket az igényeket, s a színpadra állítás során új szükségleteket teremt.

A műsorpolitika a maga belső arányaival természetesen választ kell, hogy adjon a Nemzeti Színház műsorpolitikai hagyományainak nyitott kérdéseire, a külföldi klasszikus, a modern külföldi, de legfőként a magyar klasszikus és félklasszikus, valamint a mai magyar drámák részarányának problémájára.

A magyar drámai hagyomány egyes műveinek színházi, színpadi életképességéről úgy lehet meggyőzni a közönséget, ha a színház az előadás elevenségére, esztétikai meggyőző voltára, nem pedig a történeti szempontokra épít. A valóságos értékek védelmének csak az lehet a hatékony módja, ha nem a hagyományokkal, mint önmagában legfőbb érveléssel védjük az érdekeket, hanem megpróbáljuk azokat közvetlen élménnyé tenni. Ez a sajátosan nemzeti színházi kötelezettség összetett és bonyolult feladatot ró a dramaturgiára és a rendező kollektívára.

A magyar drámai hagyomány az élményadás, az élményteremtés művészi nagyszerűségével akkor találkozhat a közönséggel, ha előbb szerencsés találkozás jött létre a mű és a színház között. Ezt megvalósítandó a dramaturgiának alapos drámatörténeti kutatásokat kell végeznie, mert csak így lehet elérni a magyar drámai hagyomány – a szó esztétikai értelemben vett – felelevenítését.

A Nemzeti Színház jelenlegi otthona sem színházi adottságait, sem elhelyezkedését tekintve nem alkalmas reprezentatív feladatok ellátására.³⁰⁸ Ugyanakkor a műsorpolitikát úgy kell alakítani, hogy a repertoár méltón reprezentálja a szocialista Magyarország haladó hagyományok iránti tiszteletét, nemzeti kultúránk nagy alkotóinak műveket továbbéltető elismerését. Ennek jegyében a Nemzeti Színház kötelessége klasszikus alkotásaink legjavának folyamatos repertoáron tartása.

A mai magyar darabok vonatkozásában a legfőbb feladat nem a Nemzeti Színház bemutatószámaának számszerű növelése. A Nemzeti Színház ugyanis nem azért nem vált a köztudatban a magyar dráma műhelyévé, mert kevés új magyar darabot mutatott be, hanem azért, mert az elmúlt másfél évtized jelentős alkotásainak legtöbbje nem a Nemzeti Színházban került színre. Változtatásra, továbblépésre ezen

³⁰⁸ Ebben az időszakban – 1966–2001 között – a Nemzeti Színház az Izabella (ma Hevesi Sándor) téren, a volt Magyar Színház épületében játszott.

a téren van szükség, és ez egyaránt jelenti a dramaturgia széleskörű, kezdeményező fellépését és az igényesség következetes képviselését, a minőség elvárását, tiszteletét. A mai magyar dráma ügye azonban nem egyszerűen szervezési kérdés, vagyis nem szakítható el a színház magáralálásának problémájától. Ha ugyanis a Nemzeti Színház képes lesz színházként megújulni, s megteremteni saját világát, akkor művészi tevékenysége, elkötelezettsége és korszerűsége minden bizonnyal inspirálóan és vonzóan fog hatni a drámairodalomra, az írókra is.

A világirodalmi klasszikusok vonatkozásában a repertoár bővítése és gazdagítása a feladat. A több évet igénylő munka csak fokozatosan valósítható meg, és egyes állomásai esetében, a konkrét műválasztásnál a közönségigény és a társulat belső szüksége, lehetősége egyaránt gondos mérlegelést igényel.

Keresni kell, és lehetőleg az elkésettséget nem kockáztatva bemutatni a jelentős társadalmi, emberi problémákat meggyőző művészséggel ábrázoló, a teljesebb emberi életért felelősséget vállaló modern külföldi drámákat.

A Nemzeti Színháznak különleges történelmi szerepe volt az irodalmi köznyelv kialakulásában, a „művelt magyar” kiejtés kidolgozásában és elterjesztésében. Ez a tradíció jó fél évszázada megszűnt, újraélesztése a régi formában indokolatlan, mi több, történelmietlen lenne. Ez azonban semmiként sem jelenti azt, hogy a Nemzeti Színháznak nincsenek jelentős feladatai abban a munkálkodásban, melyet nyelvészek, tudósok, művészek folytatnak nyelvünk tisztaságának megőrzéséért. Sőt, épp ez a terület az, ahol a közművelődési és a művészi feladat közvetlenül és szívesen érintkezik egymással – s ezt a Nemzeti Színház jövőbeni munkájában tudatosítani, tehát hatékonyabbá kell tenni.

Jelen helyzetben a Nemzeti Színház kötelezettségeinek, vállalt feladatainak teljesítését jelentős mértékben behatárolja a kamaraszínház hiánya.³⁰⁹ A színházra méretezett, de évek óta egy épülettel rendelkező társulat szükségszerű belső problémáin túlmenően ez a helyzet kihatással van a műsorpolitikai kezdeményező készségre, az új magyar dráma, különösen a fiatal drámaírók nemzeti színházi felkarolására, támogatására. Másrészt a Nemzeti Színháznak, mint minden alkotó műhelynek – művészi eszköztárának felfrissítése és korszerűsítése érdekében – szüksége van a szó jó értelmében vett kísérletre. A Nemzeti Színház nem színházi múzeum – a színházkultúránk története nem is ad lehetőséget arra, hogy az legyen –, hanem

³⁰⁹ A Nemzeti Színház kamaraszínházát, a Katona József Színházat átépítés-felújítás miatt 1975-ben bezárták, s csak 1981 végén adták át. Addig a Nemzeti a Fővárosi Művelődési Házban és a Játékszínben játszott.

a szocialista Magyarország Nemzeti Színháza: élő, eleven, a teljesebb művészi megvalósításáért küzdő, az önmegújítást vállaló alkotó műhely. Rendeltetése, feladata, hogy az legyen.

III.

Az előttünk álló feladatok színvonalas megvalósításának lényeges feltétele egy arányaiban jól felépített, egységes játéktípusú, energikus együttes.

Ez megköveteli a társulatépítő munka hosszabb távú megtervezettségét, a betöltetlen szerepkörök „felszámolását”, a korban és színvonalban egyenetlen és aránytalan társulat felfrissítését, a színházi munka intenzitásának növelését.

Meg kell szilárdítani a belső fegyelmet. Ez nem egyszerűen adminisztratív rendelkezések kérdése, hiszen a fegyelem nem kis részben attól függ, hogy mennyire a szakmai követelmények vannak a középpontban. Az azonban mindenképpen alapvető, hogy a színészek képességeikhez mérten mindenkor a legjobb állapotban álljanak a színház rendelkezésére.

A színházon kívüli feladatokkal kapcsolatban a legfőbb teendő – a szükséges esetekben a korlátozást sem kizárva – az olyan légkör kialakítása, amelyben a színház tagjai maguk érzik méltatlannak a túlzott és a színvonalatlan feladatok elvállalását.

A színészi-rendezői felkészültség és tudatosság növelése érdekében – áttörve, ha kell a magyar színház hagyományos elzárkózását, amely mindig a hamis értékrend fenntartásának kedvez – minél több szakmai ismertetésre, előadásra, vitára van szükség.

A színházetika elveinek gyakorlati érvényesülését nem oldhatják meg maguk a szabályok, csak ha ezen a téren a közönség érdekeit szolgáló színházi követelmények érvényesülnek.

És végül: az azonnali és gyakorlati tennivalókon túl, csak az egységes és állandó követelményrendszer megteremtésétől és következetes érvényesítésétől várható felkészült és korszerű együttes kialakulása, hisz – Hevesi Sándor 1922-ben írt szavai ma is igazak – „Igazi jó együttest csak tartós és kitartó közös munka, fárasztó próbálás, élénk és erős művészi atmoszféra teremthet”.³¹⁰

³¹⁰ HEVESI Sándor, *A rendező és a rivalda* (Nemzeti Újság 1926, 126. sz., 15.) c. cikkében írta ezt. Újraolvásként HEVESI Sándor, *Az előadás, a színjátszás és a rendezés művészete*, szerk. STAUD Géza, Gondolat, Budapest, 1965, 355-359. Az idézett mondat a 359. oldalon található.

IV.

Törzsközönségünk kialakítása, megtartása mellett a Nemzeti Színház feladata az új színházjáró közönség meghódítása és a születő értelmiség kulturális aktivizálása, a kialakuló új kapcsolat tartalmasabbá tétele.

A Nemzeti Színház különleges fontos küldetése, hogy az új nézőközönségben elősegítse a haladó nemzeti hagyományok továbbélését, hogy – az esztétikai élmény meggyőző erejével társítva a gondolatiság meggyőző voltát – mind a nemzeti hagyományt, mind az egyetemes kulturális kincseket úgy juttassa el a közönséghez, hogy ezáltal világnézeti-politikai ideáljaink érdekében hasson.

Megkülönböztetett szerepe – és felelőssége – van a Nemzeti Színháznak a fiatal-ság, az ifjúság színházi nevelésében. Nemzeti drámairodalmunk, a világirodalom nagy alkotásai továbbra is az ifjúsági előadások természetes alkalmai kell, hogy legyenek. Emellett azonban megfontolást – művészeti, gazdasági, pénzügyi elemzést – érdemel a vasárnapi matinék előadásainak szisztematikus rendszere, annak megteremtése.

Azon túl, hogy a színház és közönség kapcsolatának legfőbb szervezője a gondolatilag értékes, művészileg rangos előadás, a Nemzeti Színháznak is folyamatosan kutatnia kell a kapcsolatok új és új formáit, a színház és közönsége találkozásának új lehetőségeit.

Budapest, 1979. augusztus 28.

Sziládi János

Jelzet: OSZMI Nemzeti Színház-dosszié 1978-1979.

Géppel írt tiszta szöveg, sajátkezű aláírással.

A Nemzeti Színház koncepciójának vitája.
Jegyzőkönyvmásolat – készült: magnószalagról.
Elhangzott a Színházművészeti Tanács ülésén –
1979. október. 15.³¹¹

Almási Miklós megnyitója:

Kedves elvtársak! Üdvözlöm a megjelenteket, akik eljöttek, hogy segítsenek problémáink, közös gondjaink megfejtésében. Megemlíteném, hogy Pándy elvtárs, Vitányi elvtárs, Szinetár elvtárs kimentette magát. Kazimír és Simó elvtársaknak korábban el kell mennie a Nádasdy ünnepségre.³¹²

A mai napirendi pontunk megvitatni a „Nemzeti Színház helye és feladata a szocialista magyar kultúrában” témájú anyagot.³¹³ Mindig is nagy jelentősége volt a Nemzeti Színháznak a magyar kultúra fejlődésében, nemcsak a színházművészetben, hanem az egész nemzeti kultúra hagyományépítése történetében, a nemzeti megújulás során, ezért különös fontosságot kap az a program, amelyet az új vezetőség ki szeretne alakítani. Mindenki kezében van az anyag, arra kérem az elvtársakat, hogy a Színházművészeti Tanács funkciójához méltóan segítsék a Minisztériumot, a Színházművészeti Főosztályt, magát a színházat egy korszerű és igényes program kialakításában. Megkérdezném Szilágyi [sic!] elvtársat, hogy kíván-e szóbelileg kiegészítést tenni az anyaghoz?

Sziládi János:

Tartalmi értékű kiegészítésem nincs, egy-két dolgot szeretnék azonban elmondani. Inkább részben csak tájékoztatás, hogy saját töprengésünket most már széles plénummal is megoszthatjuk. Az egyik az, hogy itt szeretném elmondani, hogy a tervezet egy elég hosszú munka után alakult ki, amit gondolom, természetesnek tartanak. A munka alatt azonban nem egyszerűen a gondolkodást, töprengést érttem, hanem azt, hogy a színházon belül több fórumon került – nem ez, hanem

³¹¹ A vita jegyzőkönyvéből részletek jelentek meg a Színház 1998. januári számában (1998/1., 20–22).

³¹² Bár megnyugtatóan nem sikerült tisztázni ezt az eseményt, mivel ezzel kapcsolatban feljegyzést nem találtunk: lehetséges, hogy Nádasdy Kálmánt 75. születésnapja alkalmából köszönthették. Köszönet Kávási Klára, Welmann Nóra és Turnai Tímea segítségéért.

³¹³ Lásd a kötet [64.] dokumentumát.

ennek az anyagnak az előző több variánsa – megvitatásra. Megvitatta az Igazgatói Tanács, egy külön ülésen a pártalapszervezet vezetősége, a színház Művészeti Tanácsa és egy ún. művészeti munkamegbeszélésen a színészek, a dramaturgok és a rendezők. Tehát ezeken a belső, színházon belüli fórumokon került az anyagnak egy előző variánsa megbeszélésre, megvitatásra és ezeken a fórumokon elhangzott javaslatok, észrevételek döntő részének beépítésével alakult ki az a változat, amely jelen pillanatban a vita alapját képezi. A másik, amit szeretnék mondani, hogy bizonyos vita folyt – vagy töprengés folyt – az anyag címének megválasztása körül. Az, hogy mennyire felel meg, vagy felelhet meg egyáltalán egy ilyen tervezet ennek a címnek. Felmerült egy olyan javaslat is, hogy talán ehhez a címhez be kellene tűzni egy mai szócskát, hogy a „Nemzeti Színház helye, feladata a mai szocialista magyar kultúrában”, amivel azt lehetne talán jelezni, hogy nem egy örök időre szóló elképzelésről, tervezetről van szó, hanem egy viszonylag behatárolható, látható időn belüli Nemzeti Színházi profilt vagy elképzelést próbálnak itt jól, rosszul – ez majd a vitában kiderül –, fölvezetni a színház jelenlegi vezetői. A harmadik dolog, amit szeretnék fölvetni, hogy bizonyos eldöntetlenség jellemezte mindvégig az anyag készítését és ennek következtében az anyag műfaját, profilját vagy fogalmazásmódját. A megrendeléstől számítottan jelentkezett egy olyan eldöntetlen igény is, hogy nem egyszerűen arról van szó, elkészül egy Nemzeti Színházi elképzelés – ami különböző fórumokon megvitatásra, majd elfogadásra kerül –, hanem ezzel párhuzamosan jelentkezett egy olyan igény vagy elképzelés is, hogy ez sajtónyilvánosságot kapjon, illetve sajtóvitára kerüljön. Nyilvánvaló, hogy műfajilag, fogalmazásmódban, egyebekben ennek külön következményei, hordalékai vannak és ez a fajta igény vagy megfogalmazási vágy is befolyásolta azt a szöveget, amely jelen pillanatban az asztalon van.

Köszönöm, én ennyit gondolok kiegészítésnek.

Boldizsár Iván kérdezte:

Az anyag vége felé felmerül is a kifejezés, hogy a magyar dráma nem egyszerűen szervezeti kérdés, nem szakítható el a színház magáralálásának összetett problémájától. Ezt hogy kell érteni?

Sziládi János válasza:

Ez alatt a megfogalmazás alatt azt szerettük volna tartalmilag érteni, hogy ha a Nemzeti Színház jó értelemben, esztétikai értelemben jó színház, akkor az önmagában is vonzóan fog hatni a drámaírókra. Szívesebben hozzák a műveiket egy esztétikai értelemben jól menő Nemzeti Színházhoz, mint egy kevésbé jól menő színházhoz. Pusztán ezt próbálta ez a fogalmazás tükrözni.

Nagy Attila:

Nekem rettenetesen tetszett összességében ez az egész programtervezet, megfontoltnak és körültekintőnek éreztem. Egyetlen ponton keltett bennem bizonyos fajta ellenérzést: a 9. oldalon az összegezett problémákban, ahol a Színháznak a belső munkafegyelméről és ezekről a kérdésekről van szó. Nem abban az elvben, ahogy a Színház fel akarja építeni a maga munkafegyelmét, mert ezt annak a színvonalú munkának, amit én az utóbbi időben a Nemzeti Színházi előadásokban éreztem, annak előfeltétele egy rendkívül komoly munkafegyelem. Csak ezekben a megfontolásokban egyetlen szemléleti pontnak a hiányát fedeztem fel. Mégpedig azt, hogy a Nemzeti Színház nemcsak egy társadalmi fejlődés stádiumában helyezkedik el, hanem egy kialakult kulturális miliőben is. Erre a kialakult kulturális miliőre az a jellemző, hogy Magyarországon hivatásos színész csak színházi szerződésben van. De ezekre a hivatásos színészekre épül az egész ország játszó, vagy pódium-művészete is. Ami iszonyatos méretű tevékenység, ha figyelembe vesszük a szinkron, a rádió, a televízió, a filmgyár, a 18.000 versműsor, és mit tudom én 30.000 ünnepi fellépési alkalmat. Ezek nemcsak szereplési lehetőségeket jelentenek, hanem rendkívül komoly társadalmi igényeket is. Mind egyfajta olyan erőfeszítés, amely az egyedül rendelkezésre álló színészi munkaerőt nagy intenzitással a színházhoz akarja lehorgonyozni, de ez a társadalmi, kulturális érdekeknek a rovására történő erőfeszítés. Tudniillik az intézményi érdek, ami nyilvánvaló és evidens, az intézményi érdek szembe kerül azzal a társadalmi érdekekkel, hogy mindenfajta ilyen színészi munkaerőre blazírozó kulturális esemény is megvalósulhasson. Tehát akkor, amikor a színészeknek a színházba sűrítésére aránytalanul nagy erőfeszítéseket teszünk, akkor bénítjuk egyrészt a kulturális tevékenységet, vagy azt a helyzetet idézzük elő, hogy az összes többi terület munkaerőigényének a problémáját az államra hárítjuk.

Oldja meg úgy, ahogy tudja a társadalom ezt az állandóan mutakozó munkaerőhiányt. Ennek a mutakozó munkaerőhiánynak tulajdonképpen csak kétféle megoldása lehetséges, az egyik a rejtett munkaerőtartaléknak a felduzzasztása, amit például a szocialista országokban, mondjuk a Szovjetunióban úgy csinálnak meg, hogy egy-egy színháznak 150-200-380-400 tagja van, és ezeknek az óriási színháznál tartott tömegeknek egy jelentős része a változó munkaerőigény kielégítésére szolgáló munkaerőtartalék. Lengyelországban ugyanez volt a társadalomnak a reakciója, ahol 80-100-120-as létszámú színházakat hoztak létre, amely létszámnak egyharmada, 40%-a, 50%-a színházon belül kihasználatlan. Tehát a külső területek rendelkezésére állnak. Most ez a halmozódó munkaerőtartalék, ez egy nagyon ésszerűtlen megoldása ezeknek a társadalmi problémáknak. Van egy másik, egy ún. intenzív munkaerő-felhasználás is. A színészek tekintetében, gondolom, gazdaságosabb megoldás az, hogy ha különböző kulturális problémák megoldására minden szerv

hozza a maga alkalmazkodási áldozatait. És ebben az elgondolásban nem látom ezt a készséget, ahol a színészek visszafogása a fárasztó elfoglaltságoktól stb. milyen rugalmassággal van bekalkulálva. Túl soknak tartom ezt a szigorúságot és egy kicsit intézményen belüli gondolkozásnak, amely módon meg akarjátok valósítani a színészek színházhoz való visszafogását. Ez a színház szempontjából érthető, a társadalom szempontjából káros. Ez a fajta ambíció azért is az intézményi érdek elsődleges figyelembevételét érezteti velem, mert sajnos, meglevő funkciómnál fogva mindenfajta probléma lecsapódik rajtam, és tudom azt például, hogy nagyon sok Nemzeti Színházi színésznek a külső szereplést a színház olyan esetben is megtagadja, amikor konkrét feladatot a színésznek nem ad. Csakhogy ne levegőbe beszéljek, mondjuk Csurka Lászlónak esetét, akit azzal a hivatkozással, hogy a következő darabban fog próbálni, nem kapta meg főszerepre a Filmgyár. Ugyanakkor a megkezdett próbánál kiderült, hogy nincs benne a darabban. Tehát itt érzek egy túlméretezett önzést az intézmény részéről, ami gyakorlatilag a sorok között meg is fogalmazódik. Talán újra kellene értékelni a színház vezetőségének, és meg kellene fontolni, hogy ebbe a kulturális miliőbe hogyan illeszkedik bele a színház természetes színészigénye. Ezt szerettem volna mondani.

Dr. Bécsi [sic!] Tamás:

Borzasztó nehéz egy ilyen viszonylag rövid anyaggal Magyarországon a Nemzeti Színháznak a sajátos és speciális funkcióját meghatározni, hiszen végeredményben azok, amelyek itt a Nemzeti Színház fontos küldetése címén felsorakoztathatók, azok, azt hiszem, minden magyar szocialista színháznak elvben valójában feladata, vagy követelménye lehet. Mert nyilvánvaló, hogy ezen belül kellene valahogy olyan hangsúlyokat tenni, amelyek ezt a speciális feladatot kialakítják, mert hiszen legalábbis én úgy gondolom, hogy zömében hangsúlykérdésről van szó. Most én ebben az összefüggésben egyetlenegy kérdéshez szeretnék itt hozzászólni. És ez tudniillik a műsorpolitika kérdése, amelyet a 7. oldalon tárgyal az anyag, és amely úgy hangzik, hogy végeredményben válaszolni kell a műsorpolitikai hagyományok nyitott kérdéseire. Itt ebben a pillanatban tulajdonképpen olyan problémák kerülnek elő, amelyek egyértelműen minden mai színháznak egy bizonyos szemszögből meghatározott műsorpolitikai kérdései, vagyis tehát, hogy külföldi klasszikus, modern külföldi, vagy magyar klasszikus, vagy félklasszikus és mai magyar dráma. Namost, én azt hiszem, hogy ha ezt a műsorpolitikát kellene vagy lehetne valahogyan egy más elvi szemszögből talán megfogalmazni, vagy végig lehetne gondolni, nem lehetne-e másból kiindulni, mintsem pusztán hogy egy műsorpolitika ilyenfajta területeket tükrözzön. Vagyis, hogy egy műsorpolitika kialakításában, mert hiszen tovább az anyag ennek az alapján is tárgyalja a dolgokat: magyar drámai hagyomány, mai darabok, világirodalmi klasszikusok vagy modern külföldi drámák, hogy vajon

a megírás időpontja és helye okvetlenül egy ilyen elvileg műsorpolitikai koncepciónak egyedüli kialakítható tényezője lehetne-e. Mindazok a dolgok, amelyek bizonyos értelemben akár műsorpolitikában, akár közönségnevelés ügyében – ami alatt nyilvánvalóan nem didaktikát kell ebben a pillanatban érteni – a Nemzeti Színház speciális feladatait akkor lehetne megvalósítani, ha szervezetiileg is különböznek a többi színházaktól. Ebben a tekintetben elképzelhető például tematikus műsortervek kialakítása, tehát nem okvetlenül csak egy bizonyos gondolat köré felépített olyan műsortervek, amelyeken belül azután lehetne bizonyos értelemben a magyar drámai hagyományból meríteni. Bár ugye ebben a kérdésben az anyagban szerepel ez a mondas, hogy ezt megvalósítandó, tudniillik a magyar drámai hagyomány életrekeléséért, hát a dramaturgiának alapos drámatörténeti kutatásokat kell végeznie. Ez a mondat bizonyos értelemben feltételezi azt, hogy a magyar drámairodalom eddig tele van föl nem fedezett remekművekkel, amelyek valahol lappanganak, de senki nem fedezte fel őket. Azt hiszem, ilyen éles megfogalmazásban nem így van. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy biztosan vannak olyanok az 1910. körüli elég nagy drámai termésben, amelyek, hogy úgy mondjam bizonyos gondolat köré rendezett műsorpolitikában sokkal inkább hasznosíthatók, mint önmagukban. Tudniillik abban a pillanatban, ha a műsorpolitikának egy olyan koncepciója van, amelyik az előbb említett terület és a megírás időpontja alapján alakít ki nagy egységeket, akkor bizonyos értelemben a darabok, amelyeket bemutatnak, mindenféle tekintetben önmaguk értékeit kell, hogy hordozzák. Míg viszont, ha például egy műsortervben van egy valamilyen gondolat köré rendezett egy-két-három-négy-öt, nem tudom hány éves terv, abban az esetben ezek a valójában be nem mutatott, nyilván nem remekműként lappangó magyar darabok valószínűleg más arculatot is kapnának. És ezzel, azt hiszem, hogy ennek a magyar drámai hagyománynak esztétikai életrekelése, ezzel a gondolatisággal és világnézetiséggel, amelyek egy ilyen összefüggésben jobban hangsúlyozódnának, talán élesebb, vagy erőteljesebb lehetne. Ugyanakkor azt hiszem, hogy volna talán egy másik olyan fontos feladat is, amit magam részéről nagyon fontosnak éreznék. Ez az a tény, hogy végül is ismeretes a színházi nagyközönségnek az ízlése. Ezen most nyilvánvalóan azt a közönséget értem, aki a színházban minden nap be kell, hogy menjen, és amely nem nagyon alakult vagy fejlődött abban a kívánt mértékben, ahogy azt 15-20 évvel ezelőtt mindannyian reméltük. Ez kétségkívül összefüggésben van gazdasági tényezőkkel is, bizonyos darabokra és bizonyos stílusú darabokra nyilvánvalóan ez a nagyközönség jobban megy. Az előbb már céloztam más szervezeti keretekre. A Minisztérium, Pénzügyminisztérium és a színházak viszonyában valamilyen más helyet kellene keresni a Nemzeti Színháznak, hogy ezeket a feladatokat bizonyos értelemben az anyagi szükségéktől mentesebben lehessen csinálni. Ami alatt nyilvánvalóan nem azt kell érteni – gondolom, nem is azt értik –, hogy akkor a Nemzeti Színház üres

nézőtéren játsszon különböző kuriózumokat, vagy magyar drámai hagyományból előszedett dolgokat. Hanem azt hiszem, ezt az eszmeiséggel is megerősített régi magyar drámák esztétikai életrekelése, plusz ilyen értelemben a nagyon helyesen hangsúlyozott új művészi törekvések, színházművészeti megoldások, mint az a Nemzeti Színház koncepciójában szereplő tényezők: ezek együttesen, lehetne találni egy olyan speciális feladatot, amely akkor is speciális feladat lenne, ha a többi színház is magyar színház, szocialista színház, állami színház.

Kazimír Károly:

Nagyon sajnálom, hogy el kell mennünk Nádasdy Kálmán miatt, mert rendkívül fontos ez a mostani találkozó. Remélem, hogy alkalomadtán folytatni lehet a diskurzust, mert úgy érzem, hogy szinte lehetetlen itt egy délután úgy megbeszélni, ahogy az anyag fontossága ezt kívánja. Én nem irigylem a Nemzeti Színház új vezetőit. Ennél nehezebb, fogasabb problémával, mint ami előtt most a Nemzeti Színház áll, fennállása óta nem állt ilyen problémahalmaz előtt. Az anyag nagyon korrekt és tömör. A tömörsége egyben a hibája, mert hiszen jól tudjuk, hogy minden egyes mondat mögé mennyi minden konkrétumot lehetne tenni, gondolni. Azért nem irigylem a Nemzeti Színház vezetőit, mert szinte az összes többi színházzal lehetne még hosszabb ideig egy-egy korszakot befutni, és ezt tudomásul venné a közvélemény, de a Nemzeti Színház különleges helyet foglal el a magyar művelődéstörténetben. Egészen különleges helyet, mondhatnám szinte metafizikus helyet. És ha ehhez hozzávesszük az elmúlt évek Nemzeti Színházi történetét, kezdve attól, hogy az épületei megszűntek,³¹⁴ és hozzávesszük azt, hogy a teljesítmény milyen mértékben fokozódott, akkor érezzük ezt a hihetetlen, szinte megoldhatatlan feladatot. Egy színház fellendüléséhez az is hozzátartozik, hogy minden összetevő jól működjék. Ha ezekből az összetevőkből néhány alaplolog hiányzik, akkor szinte szükségszerűen alakul ki egy ilyen rendkívül bonyolult helyzet, mint ami most a Nemzeti Színház körül kialakult. Utalok itt arra a szinte teljesíthetetlen igényre, mert hiszen tudjuk azt – és ebben egyetértek az anyaggal –, hogy teljesen más ma a Nemzeti Színház feladata, mint volt akár a reformkorban, akár 45 után. A kérdés csak az, hogy vajon ez a más milyen minőségű. Én azt hiszem, nem is veszem azt a bátorságot magamnak ahhoz, hogy bármiféle tanácsot is sugalljak. Jobban ismerem a rendezői karaktert, hogy rendezőknek tanácsot adni szinte lehetetlen dolog. Ha nekem tanácsot adnának, hogy milyen darabokat játsszak, milyen korokkal foglalkozzak, a legjobb szándékom mellett is bezárkózna a lelkem, mert honnan tudják

³¹⁴ A Nemzeti első 1837-ben átadott, ideiglenes épületét 1914-ben bontották le (lásd BÁTHORY István, *A Nemzeti Színház építésének és lebontásának története*, s.n., s.i., 1914.). A másodikat 1965-ben (lásd SZEKÉR László, *A nemzet színház építésének 150 éves története*, Műszaki, Budapest, 1987.). A harmadikat 2000-ben át- vagy inkább visszakeresztelték Pesti Magyar, majd Magyar Színházra.

ők, hogy én mit akarok. Tehát semmiféle ilyen tanácsot nem tudok adni, azt tudom, hogy a Nemzeti Színház az egyetlen olyan színház, amivel hosszú távon el kell számolni a közvéleményben. Igaz, hogy bizonyos idő után minél hosszabb időt adnak, annál felfokozottabb az eltelt idő fölötti számonkérés. Nos, most mi az, amit számon lehet kérni: én azt hiszem, hogy egy-két olyan alapszabályt kellene kimondani, amitől esetleg megszabadíthatná magát a Nemzeti Színház. Hosszú időn keresztül hagyomány volt az, hogy a Bánk bánt csak a Nemzeti Színház játszhatta, és Az ember tragédiáját és a Csongor és Tündét, itt, a fővárosban. Ma már a Bánk bán-hagyomány megtört azzal, hogy Illyés Gyula hozzányúlt,³¹⁵ különben nem lehetett volna eljátszani. De az ember tragédiáját még mindig csak a Nemzeti Színház játszhatja a fővárosban. És ez vonatkozik a Csongor és Tündére is. Nyilvánvalóan felmerül az, hogy a magyar Nemzeti Színház hagyományából ezek az alapszabályok csak a Nemzeti Színháznál kerülhetnek-e színre, vagy pedig ezt a ballasztot egyszer és mindenkorra kidobja-e a színház és átadja, megosztja más színházakkal is. Amennyiben ezeknek a műveknek ott van, abban a színházban a helye, ahol örökölte. Én azt hiszem, hogy kis zavart érzek ott, hogy mi az, amit vállal a jelenkori Nemzeti Színház a múltból, mi az, amitől el akarja határolni magát. Erre szintén nem lehet senkit rábeszélni, hogy olyasmit vállaljon, amivel nem érez lelki rokonságot vagy ami vállalhatatlan. Én bízom a Nemzeti Színház új vezetőségében, erre minden alap megvan. Azt hiszem, hogy azért arra gondolni kell mindenkinek, aki a Nemzeti Színházhoz kerül, hogy hova került. Minél rosszabbak a körülményei egy színháznak, annál inkább kell megőrizni annak a szellemiségéből azt, ami jó. Egy olyan országban élünk, ahol szinte alig vannak felmutatható hagyományok. Az élet, a művészet bármilyen más területén, a történelmünkben is éppen csak hogy „kaparj-kurta” találunk egy-két győztes csatát. A Nemzeti Színházban viszont vannak hagyományok, visszamenően. Még hozzá európai mércével mért hagyományok, amelyeket, azt hiszem, nem lehet átadni más színháznak. Egyszerűen nem vehetik át, nem az ő teherbíró képességük, tehát bizonyos jogfolytonosságot, szellemi jogfolytonosságot a Nemzeti Színháznak nagyon határozottan vállalnia kell, és ez, hangsúlyozom, nem azon múlik, most ezt a darabot játssza, vagy azt a darabot játssza. Hanem egy másik ilyen alapszabály, mi az, amit az ember a Nemzeti Színházról elvár. Elvárja azt, hogy a színpadról egyéniségek szólaljanak meg. Színészegyeniségek. Az megint természetes, hogy ki kit tart egyéniségnek, már szubjektív dolog. Bizonyos ponton túl nem szubjektív dolog. Ez ténykérdés. A Nemzeti Színház jó hagyományaihoz tartozott az, hogy a nagy egyéniségek képviselték egy bizonyos korig, egy bizonyos pontig a Nemzeti Színház szellemiségét. És ez feltételezhetően így van vonatkoztatva a Nemzeti Színház legjobb korszakára visszatekintve a ren-

³¹⁵ Illyés Gyula átírt *Bánk bánja* 1976-ban jelent meg (Magvető, Budapest, 1976).

dezőkre, írókra, dramaturgokra, a Nemzeti Színház egész stábjára. Én be is fejezem, mert ez nagyon összetett és komplex probléma, és tényleg el kell mennünk. Azt gondolom, hogy a Nemzeti Színházban dolgozó barátainknak egy kicsit meg kellene nyugodni. Túl sok az idegesség, ami kiárad onnan. A társulati idegesség, a belső konfliktusok porpaktálása kifelé. Ezeket akkor fogadja el az ember, ha ezek azonosan találkoznak a produkciók mindenkorai színvonalával. Nagyon óvom a Nemzeti Színházban dolgozó barátaimat attól, hogy ebből a felfelé szálló hajóból minden tehernek érző dolgot kidobjanak.

Van ebben az anyagban egy olyan rész, hogy a 60-as években megtorpanás következett be. Az egész magyar színészetre vonatkozóan nyilvánvaló volt egyfajta megtorpanás, ezt senki nem kutatja, de ebben a megtorpanásban voltak olyan eredmények is, amelyeket, én azt hiszem, adott esetben a Nemzeti Színháznak fel kellene vállalni. Például az elmúlt években voltak a Goldman-bemutatók,³¹⁶ amelyek meghatározói voltak egy-egy szezonnak, minden szempontból, eszmeileg, művészileg, izgalom, mondanivaló szempontjából. Újrateremtés szempontjából, ha utalok a magyar klasszikusok újrafelfedezésére. Utalok néhány európai színvonalú alakításra, akkor nagyon kell vigyáznunk, hogy egy korszakot – ami 10 év és egy ember életében rendkívül sok –, esetleg elintézzünk néhány mondattal. Ez most nem erre az anyagra vonatkozik, általában a mércét soha ne tegyük lejjebb, mert attól mi még nem vagyunk felmentve azzal, hogy mi magasan vigyük át a mércét. Minél magasabbra kell helyezni a mércét, és ezzel a következménnyel kell magunk elé lépünk minden szempontból. Befejezem, és szeretném, ha alkalomadtán ez a beszélgetés folytatódna. Nagy bízom abban, hogy azzal a hihetetlen gazdagsággal, amit a Nemzeti Színház vezetői kaptak, meg tudjanak birkózni, mert valóban nagy, nagyon nagy felelősség van rajtuk. Ezt nem tudják bezárkózva elvégezni, csak nyitottan, jó kapcsolatban az emberekkel, a világgal, a testületekkel és a sajtóval, a színésztársadalommal, akkor kedvet, lendületet, lelkiállapotot kapnak ahhoz, hogy ezt a hihetetlenül nehéz feladatot meg tudják oldani.

Köszönöm szépen!

Rajk András:

Tizedmásodperc választott el Kazimír Károly jelentkezésétől, így úgy jártam, hogy annak egy részét, amit mondani akartam, előttem mondták el. Mégis azért maradt valami. Sziládi János azt mondja, hogy ez az elaborátum a tárgyalásunk alapja, egy adott időszakra vonatkozóan tudja meghatározni a tennivalókat. Az újjáalakult Nemzeti Színház dolgában nekem meg az az érzésem, hogy ez az elaborátum nem

³¹⁶ Alekszander Gelman, *Egy ülés jegyzőkönyve* (bem.: 1976. szeptember 25. rend.: Marton Endre); *Vissza-jelzés* (bem.: 1977. november 4. rend.: Marton Endre).

elégge az adott időszakra vonatkozó fő problémákat tömöríti csupán, sokkal inkább egy általános, nagyobb távlatú vázlatot ad arról, hogy hogyan képzelem el a mai vezetés a Nemzeti Színházat. Kevésbé tér ki arra, hogy mi az a néhány, szerintem két fő terület, ahol a mai Nemzeti Színháznak erősen és pontosan kell tudnia a gyakorlatot kialakítani a saját maga arcának megmutatása érdekében. Én, amikor az új alakulat keletkezett, Nagy Péter beiktatásakor feltettem egy kérdést és leintettek. A kérdés pedig az volt, amit most már ez az ellaborátum elismert, mint jogos kérdést, hogy a Nemzeti Színháznak az új vezetése elismeri azt a sajátosságát, hogy a Nemzeti Színház, ezt körülírja-e, – pontosabban elkülönítve más színházaktól – tud-e válaszolni arról, hogy most nem egy valamely színháznak a tennivalója vár rá, hanem a Nemzeti Színháznak a tennivalói. Azt a választ kaptam rá, vagy Zsámbékitól, vagy Székelytől, vagy mind a kettőtől, már nem emlékszem, hogy színházat tudunk csinálni olyat, amelyet tudunk csinálni, ezt a színházat óhajtjuk és tudjuk csinálni a továbbiakban is. Ez a válasz akkor nem elégített ki, mert ha jó színházat csinált is a két rendező ott, ahol színházat csinált, nem voltam biztos, és ma sem, hogy ez megfelelő válasz a Nemzeti Színházra. Úgy érzem, hogy most már van, és ez az ellaborátum alátámasztja ebben a hitemben, van sajátos – hasztalan kerülgetjük ezt a kérdést – van sajátos feladata egy Nemzeti Színháznak, amely elkülönül más színházaktól. Nem mindenben különül el, de mégsem bármely színház problémaköre az, amelyet egy Nemzeti Színháznak kell megoldania, hanem egy nemzet színházáé, amelyből egy és más ebben az ellaborátumban már benne foglaltatik. A másik nagy kérdés, amelynek a felvázolását hiányolom ebben az ellaborátumban, az az új helyzet, ami az új színház különböző társulatokból összeállt egyedeit egységgé, társulattá, együttessé kovácsolni képes. Nyilvánvaló, és abból, amit ott hallottam, és abból is, amit magamtól tudok, ez nem kicsiny probléma. Ennek a megoldását körvonalazni kellene, ez a feladatkör nem könnyű, szó nincs róla, senki a világon, Magyarországon, szakmához értő nem irigyli. Itt nem arról van szó, hogy irigyeljük-e, hanem tudunk-e tényleges segítséget nyújtani, tanácsot adni abban, hogy ez miként, mifajta műsorpolitika, mifajta szerepeltetés, egyégy kovácsolás, metodika mellett kovácsolódik együttessé. Gondolom, hogy ezen a két területen kellene legfőképpen mozognunk a mai beszélgetésben. Igaz-e, hogy a Nemzeti Színháznak sajátos arculatot kell kialakítani, ezzel az új társulattal, milyen módon lehet úgy gazdálkodni, hogy minél előbb valószínű egységgé kovácsolódjék. Hadd tegyem hozzá, hogy úgy tűnik, a gyakorlatban – de ez ebben az ellaborátumban nem kap kifejezést, hogy ilyen törekvések jó eredményekkel mutatkoznak is a társulatban.

Dr. Malonyai Dezső:

Az anyag készítői maguk vetették fel azt a gondolatot, hogy a címe az anyagnak, a dolgozatnak valóban elégge kifejezze azt, amit megcélzott, és ahova el akar jutni.

Az ember egy dolgozat olvasásakor óvatlanul rögtön azt kutatja, miért írták, miért tették, és tulajdonképpen miért ez a végső konfúzió, amit az anyag készítői végül is levonni kívánnak, és ha tetszik, akkor ennek alapján tenni óhajtanak. Én magam is így voltam, az anyagnak a címét nem tartom sem pontosnak, sem elég kifejezőnek ahhoz képest, amit véleményem szerint tartalmában megcélzott, vagy amihez tartalmában tulajdonképpen el kívánna jutni. Talán most egy kissé részleteiben. A Nemzeti Színháznak kiváltságos helyzete volt és van, és kell, hogy legyen. Ezt a kiváltságos helyzetét nem döntötte meg az sem, a 3. vagy 4. oldalon megfogalmazott mondatban az a helyzet sem, amelyet a felszabadulás teremtett, amikor a magyar színházak funkciója, műsorpolitikája és szervezeti felépítése, és a működési rendszerre azonosra vált. Hadd mondjam el, hogy nem változatosság, nem is volt, nem hogy azonos, még csak hasonló sem. Különböző helyeken különböző típusú, összetételű és másfajta célzatú színházak születtek, és a Nemzeti Színház ebben az időben is meg tudta őrizni egyébként azt a sajátos funkcióját, amelyet a „kiváltság” jelzőjével szabad sújtani vagy illetni. Én úgy hiszem, hogy ebből a kiváltságból kellene kiindulni, ebből a sajátos helyzeti kiváltságból kell elindulni, mert ha a színház nemzeti ügy, színházi ügy, amint ugyancsak az anyag szól erről, mint gondolatpárbaj is ezt később megerősíti, akkor ezt tegyük mai helyzetünkben is. Így azt hiszem, sokkal jobban, szigorúbban és egyértelműbben vallanunk kell. Fel kell tenni azt a másik kérdést is, amit az anyagban olvashatunk, így szól: melyek azok a sajátos feladatkörű egyedi és összetéveszthetetlen vonásai ennek a színháznak, amelyek ezt a színházat a többitől megkülönböztetik. Kazimír Károly utalt arra, hogy nem irigyli a színház vezetőit abban, hogy ezt meghatározzák. Nem egyszerű dolog, nem definitív kérdés. Hanem azt hiszem, egészen másról van szó. Kiváltságos helyzetében kiváltságos feladatoknak képviselőjeként hogyan válhat képviselőjévé és hordozójává egy olyan ügynek, amelyet csak ő és egyedül végezhet el. Hangsúlyozom, nem meghatározások kérdése ez, mert azt hiszem, a 6-7. oldal egy mondatban arról szól, a 8-9. oldal arról szól, hogy a feladatok színvonalas megoldásának lényeges feltétele egy arányaiban jól felépített egységes játéktípusú együttes. Valamennyien azt valljuk, hogy a műsor és az egységes játéktípusú együttes azokkal a kötelezővényekkel, amelyeket egyébként ugyancsak itt a nemzeti magának vall, hogy sajátos feladatkörű, egyedi, összetéveszthetetlen arculata lesz olyan hármastényezője a feladatnak, amelyet összevegyíteni, vagy ha tetszik, összekovácsolni, hogy egységgé váljon, nem csekélyke gond. Hadd mondjam el, hogy amikor az anyag a reformot többször visszaidézve használja, én ezzel a szóhasználattal elégedetlen vagyok. Nem reformról van szó. Többről van szó. Az lehet, hogy a Nemzeti Színház az 1825-ös reformországygyűlések hangulata talaján vagy politikai indítékaként született meg 1837-ben. Az lehet, de akkor nem volt más eszköz és mód, csak a reform. A reform az kevés intenzitású társadalmi magatartás, egy kicsit bágyadt és sápadt dolog. Azt hiszem,

a Nemzeti Színház jelenlegi helyzetében nem reformokról, sokkal többről, olyan tervezett intézkedések soráról van szó, ami nem reform, sokkal bátrabb. És ha tetszik, akkor keményebb magatartás. Azért bátorítanám az anyag készítőit vagy a Nemzeti Színházat arra, hogy ennek a dolgozatnak a műfaját most már a következőkben azt kiegészítve, sokkal karakterisztikusabban határozzák meg és legyen belőle, ha kell, egy előterjesztés. Az anyag így úgy tűnik, mint ahogy Sziládi elvtárs is fogalmazta, egy kicsit időtlen lenne, hiszen kereste a „mai” szó betűzését vagy használatának szükségességét a címe megfogalmazásakor is. Tehát egy kicsikét én azt hiszem, ebben a nem éppen egyszerű és bonyolult helyzetében a színháznak keményebben és határozottabban, bátrabban és határozottabban javaslatokkal körülűzdelve, kiváltságos helyzetére bátran hivatkozva kell, hogy határozza el, hogy a közeljövőben mit és hogyan kíván tenni. Volt Major-korszak is, úgy hívták, tessék elolvasni a Nemzeti Színház 125 éves jubileum alkalmából kiadott szép piros kötésű könyvet, hol bátran és merészen vállalta.³¹⁷ Mindenkinnek volt egy ilyen korszaka is. Merészen kell vállalni a tradíciókat. A tradíciónk nem szégyen, a tradíció mindig hasznos azt hiszem. Tehát végül is összegezve azt javallom, legyen műfaja, javallata, tervezete, intézkedési tervezete ennek az anyagnak, és ha ez a tanács nem is alkalmas másra, csak arra, hogy javaslatokat és véleményt mondjon, hiszen határozatokat nem hozhat, úgy hiszem jó dolog, hogy ha ezt javasolja vagy tanácsolja.

Köszönöm szépen!

Király István:

Tisztelt tanács!

A műfaji kérdéssel kezdeném, amivel Malonyai elvtárs befejezte. A magam részéről nagyon fontosnak érzem azt, amit Sziládi elvtárs mondott, hogy az esetleg megjelenne a sajtóban. Ebben a formában vagy valamilyen formában nagyon lényeges lenne, mert hogy a Nemzeti Színház, mint a név valamiképpen mutatja meg azt is, hogy akármelyik színházba történik valami botrány, nem foglalkoztatja annyira a közvéleményt, legalábbis a kultúra iránt érdeklődő részét, mintha a Nemzeti Színházban történik botrány. Tehát a Nemzeti Színháznak van egy óriási felelőssége, hogy a nemzet előterében nagytű alatt van, hogy rendkívül kell vigyázni arra, hogy ne legyenek botrányai, illetve ne csak a botrány kerüljön ki, hanem látszódnék az, hogy mik azok az elvi kérdések, elvi viták, amik egy ilyen bonyolult intézménynél, mint a Nemzeti Színház, elkerülhetetlenül felmerülnek. S ha megkétszerezem is, jobb, hogy ha ez a személyes botrányanyagú esemény valahogy egy elvi összefüggésbe kerül és elvívó válik, és tisztázódik elvileg a nyilvánosság előtt.

³¹⁷ Két könyvről van szó. Az egyik *A Nemzeti Színház 125 éve* (írta és szerk., SZÉKELY György, s.n., Budapest, 1962) c. album, a másik pedig a „piros kötésű” *A Nemzeti Színház* (szerk. SZÉKELY György, Gondolat, Budapest, 1965.).

Az anyagnak egy jelentéktelen részével kezdeném, a történelmi áttekintésnél, aminek külön örül az ember, mert látszik, hogy a hagyomány vállalástudata ott van mögötte. Most ebben a történelmi áttekintésben teljesen egyetértek az adott hangsúlyokkal, egyetlenegyen gondolkodnék, hogy azt talán meg kéne valahogy a maga ellentmondásosságában említeni: a Németh Antal korszakot.³¹⁸ Nem, mint Németh Antal korszakot, mert úgy nagyon ellenmondásos volt, hanem úgy, mint a magyar társadalmi dráma megszületése érdekében nagyon sokat tett korszakot. Ha más nem, Németh László: Villámfénynél,³¹⁹ VII. Gergely,³²⁰ Kodolányi³²¹ és szóval az irodalmárainak darabjai az irodalomnak és a színháznak az igazi forradalomnak és a színháznak közelhozásába, ez a korszak szerzett érdeme. Történelmi pontosság megkívánja, hogy minden ellentmondás mellett ez valahogy megemlítsődjék. Rátérve az elvi kérdésekre, ha az ember azt a teoretikus problémát keresi, ami itt valahol a mélyben meghúzódik, egyetlenegy intézmény sem veti föl annyira élően azt a problémát, amit úgy szoktunk megfogalmazni, hagyomány-újítás kérdése, mint a Nemzeti Színház. Tudniillik akárhogy akarjuk, akár nem, ebben igaza van Kazimírnek is, az egy hagyomány. És egy hagyomány az egy nemzeti vagyon, amivel egy ország ugyanúgy köteles felelősen gazdálkodni. Kevés hagyománya van, tehát a hagyományt őrizni kötelesség. Most nyilvánvaló, hogy ha a hagyomány és újítás kérdése előtérbe kerül, törvényszerűen jelentkezik egy álláspont, amelyik inkább a hagyományt hangsúlyozza, és amelyik az újítást hangsúlyozza. Jelentkezik egy álláspont, amivel az anyag nagyon helyesen vitázik, amelyik hol múzeumot akar csinálni az intézményből, hol akadémizmust. És jelentkezik egy álláspont, amelyik viszont teljesen egy újító kísérleti színházat teljesen elszakítani a hagyománytól. Itt a kettő dialektikáját megtalálni és hozni, az a legnehezebb a gyakorlatban. Ami az anyagban rendkívül vonzó, hogy látja ezt az elvi összetettséget. Hogy egyszerre látja a hagyomány oldalt és egyszerre érzi fontosnak az újítás oldalát. Erről a ha-

³¹⁸ Németh Antal Hóman Bálint kultuszminiszter nevezte ki a Nemzeti élére 1935-ben, gyakorlatilag úgy, hogy a Nemzeti minden dolgozójának felmondott. Bár ezt sokan Némethnek tulajdonították, Hóman a képviselőházban 1935. június 3-án cáfolta ezt: „Tévedés a lapoknak az a beállítása, hogy ezt a radikális intézkedést az új igazgató hajtotta végre. A Nemzeti Színház összes szerződéses tagjainak én mondtam fel és a Nemzeti Színház összes kinevezett tagjait én helyeztem rendelkezési állományba” (HÓMAN Bálint, *Nemzeti Színház* = Uő., *Művelődéspolitikánk*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938, 472.) Németh így csak azoknak a szerződését újította meg, akikkel dolgozni szeretett volna, s a magánszínházak vezető színészeit is szerződettetni tudta. 1944-ig igazgatta a Nemzetit. 1945 után, bár a népbíróság felmentette, soha sem térhetett vissza a Nemzetibe, s még rendezni is alig engedték. Végül 1956-tól a kaposvári, pécsi, kecskeméti, veszprémi színházakban dolgozhatott. 1965-ben nyugdíjazták, s 1968-ban bekövetkezett haláláig az OSZK Színház-történelmi Osztályán „a Nemzeti Színház általa vezetett kilenc évének dokumentumain dolgozik” (*Németh Antal – Új színházat. Tanulmányok*, szerk. KOLTAI Tamás, Múzsák, Budapest, 1988, 18.)

³¹⁹ Németh László, *Villámfénynél* (bem.: Kamaraszínház, 1938. március 30. rend.: Németh Antal).

³²⁰ Németh László, *VII. Gergely* (bem.: 1939. május 13. játékmester: Abonyi Tivadar). Még bemutatta Németh László *Papucsos* (bem.: 1939. november 18. játékmester: Németh Antal), és *Cseresnyés* (bem.: 1942. január 10. rend.: Abonyi Tivadar) című darabjait is.

³²¹ Kodolányi János, *Vidéki történet* (bem.: 1938. november 12. játékmester: Nagy Adorján).

gyománnyól szeretnék külön szólni. Mert az anyagban azért van néhol hajlam, hogy ezt a hagyományt bagatellizálja. Önkéntelenül, önmagamról semmi mást nem tudtam, csak tudtam, amit a Pesti kávéház suttogott, hogy az emberek összevesztek.³²² De hogy mért veszték össze, azt ez az anyag segít valahol tudatosítani a személyi ellenszenvéken túl, hogy mi volt, mert személyi ellenszenvék valahol elvi kérdések körül kell, hogy kisüljenek. Ez segít valahol kitudatosítani, úgy látszik, hogy az egyik koncepció inkább a múzeum jelleghez húzott és túlzottan meg akarta kötni evvel a múzeum jelleggel az újítást. Éppen ezért, amivel az anyag evvel a koncepcióval akaratlanul is a mélyáramában vitázni mert, ezzel szemben védte meg magát, tehát nyilvánvalóan néhol van egy árnyalatnyi hangsúly, ahol ami miatt fontosnak tartom, hogy erről a hagyománnyól szóljak. Arról beszél és elfogadja, hajlik rá, hogy elfogadja azt a teóriát, hogy 1945 után a Nemzeti Színház egy lett a többi színház közül. Hiszen miben változott a szerepe abban, hogy egyetlen színháznak sem volt és egyetlen más színháznak sincs ilyen hagyománya. Tehát kivételes helyzetét nem az adta meg, hogy egyedül államilag támogatott színház volt, a kivételes helyzetét az szabta meg, hogy ez Vörösmartyval nyitott. Egy nemzet tudatában él még ma is, hogy ha a Nemzeti Színház újjáépítése felmerül, legkülönbözőbb emberek jelentkeznek társadalmi munkára. Egy hagyomány az egy morális erő. Egy morális erő óriási lehetőségeket ad, mert önmagában megemel. Tehát a hagyomány önmagában megemel, de ugyanakkor meg is köt bizonyos mértékben. Úgyhogy ezt a morális tőkét, morális erőt, amit a hagyomány jelent, ezzel valóban nagyon nehéz gazdálkodni úgy, hogy az ember ugyanakkor az újítást is tudja csinálni és merészen tudja csinálni. Ha a hagyománynak a jellegét az ember megpróbálná meghatározni: az nem játéktílus hagyománya. Az egyszerűen egy etikai tradíció. Egy etikai tradíció, amely valahogy úgy ivódott be, hogy a Nemzeti Színháznak nagyobb a felelőssége a nemzeti kultúra, a nemzeti irodalom egésze felé. Ez a felelősség megkötés, hogy ha az ember lefordítja. A Nemzeti Színház feladata volt a kötelező olvasmányok ébrentartása. Minden más színház mehetett üzletre, minden más színház hozhatott bulvár dolgokat, a Nemzeti Színház felelőssége volt a magas, nagyigényű irodalom. Felelőssége volt a nemzeti irodalom iránt, tehát a magyar dráma iránt. Úgy érzem, hogy ezek a felelősségek, ami még ebből az etikai tradícióból vállalandó és az előterjesztés szerint vállalt örökség is. Most az a kérdés, hogy az újító elképzelés, amelyik a színházban van, miben visszhangzik és mennyiben cseng egybe a tradícióval. Vannak pontok, ahol világosan és egyértelműen egybecseng. Így pl. a közönségnél a fiatalságra akar építeni. Azzal, hogy a fiatalságot mint közönséget tekinti, tehát egy új közönségnek a felnevelését célozza, ezzel lényegében a kötelező olvasmány-funkciót is vállalja, a fiatalságnak akar irodalmat adni. Ez tehát nagyon egy-

³²² A szöveg Székely és Zsámbéki Nagy Péterrel szembeni vitájára és nézeteltérésére utal.

becseng azzal, amikor rendkívül hangsúlyozza, hogy a befogadói ártértékelésnek, ami itt a színházi rendezésnek stb. a szükségességét hangsúlyozza. Nyilvánvaló, hogy egy klasszikus ne legyen kötelező olvasmány. Akkor lesz azzá, hogy ha egy új befogadói élmény tudja telíteni. És akkor, ha egy új kor le tudja magának fordítani a remekműveket, akkor ebben a színház nagyon sokat tehet. Akkor, amikor a fiatalságra akar támaszkodni mint közönségre, amikor ezeket a régi remekműveket a fiatalság felől akarja újjáolvasni úgy, hogy az neki adjon, ebben teljesen egybevág azzal. Egybevág azzal is, amikor azt emelik ki, hogy a nagy konfliktusok, a lényegi konfliktusok a nagy irodalomnak mindig sajátja, hogy a lényegi konfliktusokhoz szól stb. Úgy, hogy az ember érzi, hogy megvan a törekvés az újító koncepciónak az összeegyeztetése a tradícióval. A magam részéről problémát két vonatkozásában látok, amit inkább csak jelzésszerűen érzek. Az egyik a szakmai elfoglaltságom, az törvényszerűen irodalomtisztelővé tesz. És elfogadom azt a fejlődést, hogy a rendező egyre fontosabb lesz, amelyik lényegében azonos azzal, hogy a befogadói értelmezés egyre lényegesebbé lesz, de valahogy úgy tudom csak elfogadni, hogy azért a döntő a mű, tehát az irodalom. Olykor túlzottan az irodalom csak eszköz egy műalkotás teremtésére egy rendező kezében, és nem a rendező egy interpretáló művész, egy kritikus, egy értelmező, aki igyekszik a mának megfelelőben értelmezni azt az alkotást. Mert teljesen igaz, sokféle olvasat lehetséges ugyan ebben a műben, de minden korban van azért valami optimális olvasat. A műnek az objektivitásából eredő optimális olvasata. Ennek az optimális olvasatnak a megtalálása a mű objektivitásának a tisztelete. Én azt hiszem, hogy a hagyomány erőteljesen köt, mivel ez a nemzeti irodalom iránti felelősség. A másikat csak félve vetem föl éppen ezért, mert morálisan ilyen kiemelt helye van a Nemzeti Színháznak. Amit az idő nem tudott lejártni, mert a színészek mindig érezték, hogy ennek van rangja.

A Nemzeti Színház tagjának lenni, az a színészt mindig megemeli. Tehát a legjobb színészek mindig vonzódtak a Nemzeti Színházhoz úgy, hogy a Nemzeti Színháznak nem voltak vagy ritkán voltak rendezői, de mindig a legkiválóbb színészei voltak, ahol ez az etikus tradíció odavonzotta az embereket, így a nemzetinek ez a nagy rangja, nagy felelőssége megmaradt. Itt vetődik fel bennem nagy hangsúly, az egyéni játéktílus, egyéni játék teremtésére. Azaz, hogy egy rendezőegyéniesség nyomja rá bélyegét maradéktalanul a színházra. Van ilyen nem is annyira a sorok között érzendő tendencia, amelyik mindig ezt a játéktípust, a játékegységet érezteti. A kérdés az, hogy nem tudna a Nemzeti Színház abba valahogy talán példát mutatni – de ezt csak félve merem feltenni –, hogy lehetséges tolerancia, hogy lehetséges valóban eltérő elképzelések egymás mellett élése, Egy olyan jellegű Nemzeti Színház, amelyik nem egy rendező archoz igazodik, hanem több rendező arcon próbálja megvalósítani. Azt, hogy gondolkodó és igényes emberek egymás mellett élhetnek, és nem törvényszerű, hogy megfojtsák egymást.

Almásy [sic!] Miklós:

Engedjék meg, hogy miután itt a nagyszalonnán ülök, magamnak adjam meg a szót, azért, hogy kiélezzem itt a vitában felmerült problémákat. A legfontosabbnak két mozzanatot emelnék ki. Az egyik az anyag – én azt úgy fogalmaznám meg, hogy – tanácsstalansága miatt került ide a tanács elé, gondolom. Ezt kicsit enyhítettebb formában, parlamentaristikusabban úgy mondanám, hogy pragmatikus jellegének a hiánya miatt, amire Malonyai elvtárs célzott. Tulajdonképpen érthető dolog, hogy milyen nehéz megfogalmazni, Király elvtárs, Kazimír elvtárs és mindazok, akik a Nemzeti Színház hagyományos és kiemelt funkciójáról szoltak, az érintettek. Én az elaborátumnak a belső gondjait rendkívül rokonszenvesen értem meg, tehát amikor itt kifogásolom a programszerűséget, mármint hiányát és nem érzem azt, hogy errefelé és így, akkor előbb ezt a belső vitát érzem nevezetesen, és most megint sarkítottam, hadd fogalmazzak, hogy a nemzeti kincs, amivel a Nemzeti Színház hagyományörző funkcióval rendelkezén sáfárkodik. Egyúttal az európai színházak tradícióit nézve egyúttal egy nagy adag veszélyarzenált is jelent. Tehát az a bizonyos megújulás, és a hagyománynak az a bizonyos kényes egyensúlya, amiről Király elvtárs beszélt, az feltehetően az anyag elkészítésénél valóságos problémaként, egy valóságos veszélyzónaként jelentkezett, hogy vajon lehetséges azt a bizonyos hagyományos státuszt fenntartani. Mert az európai tapasztalatok és Kelet-Európa egy kicsit más. Az európai tapasztalatok azt mutatják, hogy nagyon rövid ideig tartottak azok – most a II. világháború utáni Nemzeti Színházról beszélek –, nagyon rövid ideig tartottak azok a virágkorok. Egy-egy Nemzeti Színháznak akár francia, akár angol periódusában és akkor is nagyon nehéz lenne körülírni azokat az esztétikai szempontokat, ahol, és amiért ez bekövetkezett. Ezt érzem tehát az egyik ilyen súlyos gondnak. Hogy megint sarkítva vállalható ez a mai viszonyok között a Nemzeti Színháznak egy ilyen hagyománycentrikus felépítése. Szóval ez egy olyan vita alkérdés, amelyben én úgy érzem, az anyag készítői, hol az egyik irányban elcsúszó, hol a másik irányban elcsúszó fogalmazást. Mert mögötte, mellette, vagy körülötte ott van a figyelmeztető jelek nemcsak a Nemzeti Színházon belül, hanem az európai tapasztalatokat illetően. Nagyon örültem annak, amit Király elvtárs mondott, amikor azt hangsúlyozta, hogy a nemzeti színházi tradíció elsősorban egy etikai jellegű kincs. Hogy tudniillik itt nem a hagyományos játéktípus megőrzéséről vagy megfiatalításáról, vagy átalakításáról van szó, hanem arról az etikai magatartásról, ami ezt a színházat belülről és kívülről formálta. Azt, hogy a közvélemény szemében a Nemzeti Színház ma egy allergikus pont, hogy mindenki számára fontos, ami ott történik, főleg akkor, hogy ha nem jól mennek a dolgok, ez figyelmeztető jellegű. De mögötte ott van egy másik kérdés is. Én úgy érzem, kikerülhetetlenül elérkezett a színház arra a pontra, ahol ezt a profilváltását vagy önkeresését meg kell fogalmaznia. Nem a többi színházzal szemben, nem a többi színház mellett,

vagy a többi színházzal szembeni kiemelt vagy kedvezményezett állapotát érzem én kérdésesnek, hanem ahogy a cím jelezte, a mai magyar kultúrában elfoglalt helye változott szerintem az elmúlt évtizedekben nemcsak azzal, hogy létrejöttek színházak egyedi profillal egy ideig, aztán egyedi profil nélkül, amelyek sok mindent játszhatnak, hanem megváltozott az egész kulturális közeg, amibe a Nemzeti Színház belépésre készül. A televízió, a többi művészetek különböző hullámhegyei és hullámvölgyei veszik körül ezt a színházi műhelyt, amelyhez óhatatlanul legalább 10 évet újra be kell mérnie, hogy megváltozna. Második pontban én ezt hiányolnám, a címben jelzett önbemérést, tehát ma az 1980-as évekhez közeledve, hogy helyezkedjen el a színház mindazok között a kulturális tevékenységek között, a művészeti tevékenységek között, amelyekben most – nem korábban – és feltehetően a jövőben újra meghatározó szerepe lenne a Nemzeti Színháznak. Ennyit szerettem volna mondani.

Kerényi Imre:

Érdemes módon az ember ilyen értekezletre bejön, próbál okos lenni, úgy érzem, hogy itt okos lesz és hidegen jön be, és az ilyen beszélgetések közben történik valami talán a résztvevőben, és úgy gondolom, hogy belülről is nehéz okosnak lenni. Pont az elhangzott szavak kapcsán. Ezzel azt szeretném én is mondani, hogy ez az ügy, amiről most beszélünk, több, mint akármelyik más színháznak az ügye. Azért is a megnyilatkozások jóval személyesebbek, mint egy ilyen széleskörű plénum előtt szokott lenni a megnyilvánulás. Én úgy gondolom, hogy ez az ortodoxia és a neológia a Nemzeti Színház történetében lezajlott nagyon sokszor, és szükség-szerű, hogy újra most megtörténjen. Úgy gondolom, hogy ez az anyag is megpróbálja megfogalmazni önmagát, de közben ez a színház működik a Hevesi Sándor téren, bemutatókat tart, előadásai vannak, műsorterve van, reggeltől-estig csinálják. Ami ott történik, az szükségszerűen a tegnap Nemzeti Színházának az antitézise. És ennek, hogy az a munka folyik, és aminek nagyon sokan drukkolunk ebben az országban, hogy most az folyik, az természetes, hogy konfliktusos, mivel az antitézise a tegnapi Nemzeti Színháznak. Én azt hiszem, hogy ilyen anyagnak a holnap Nemzeti Színházát kell, hogy megfogalmazza, azt a Nemzeti Színházat, amelyik antitézises folyamat, katasztrofális és kudarccokkal és sikerekkel és sérelmekkel, és pusztulásokkal teli mozgalmak után – én úgy gondolom – most azt csinálja a Nemzeti Színház, amit kell neki. Az a döntés, amikor megszületett, hogy így legyen, akkor ezeket a dolgokat lehetett előre tudni. És azt hiszem, nem időszzerű pillanat felhívni a hagyományokra a figyelmet annak ellenére, hogy ezek a hagyományok kiiktathatatlanok a Nemzeti Színház holnapjából. Jelen pillanatban ez a színház egy ugyanolyan épülettel rendelkezik, mint akármelyik másik fővárosi-vidéki színház, vegyes társulattal. Tanárok és növendékek vannak jelen. Mindamelllett az embernek

ilyenkor eszébe jut, hogy vasárnap délelőtt matinékor itt találkoztam Lukács Margittal és az ő játékán keresztül tanultam magyarul beszélni. Bizonyos műveket magamba szívtam ott, és a helyes hangsúlyozástól kezdve a szép dicsőítés³²³ át olyan élményekben fürödtem meg abban a Nemzeti Színházban, amely élményekben azt hiszem, a holnap Nemzeti Színházának szintén meg kell fürdetnie az utánunk következő generációkat. Amikor ez a színház olyan helyzetbe kerül társulati állományában, programjában, elért játéktílusával, együttesével, épületeivel. Gondolok egy reprezentatív Nemzeti Színházra, egy újjáépülő Katona József Színházra, mire azok újjáépülhetnek, körülbelül annyi idő telik el, amennyi év alatt ezt a szűkebb programot, ami itt most folyik, el lehet végezni. Én azt hiszem, egy ilyen tanácskozó testület, ha most tanácsot adunk, hogy mit kell csinálni fél évvel ezelőtt, az helytelen lenne. De hogy ha arra gondolunk, hogy holnap ez hogy lesz, és azt hiszem, hogy a holnap Nemzeti Színházából ezt a hagyományt, gondokat, úgy érzem, azzal erősen kell majd törődni, mert ki ha nem a Nemzeti Színház. Van itt egy bekezdés a (8. oldalon) ahol éppen a beszédéről ez az anyag úgy nyilatkozik, hogy történelmietlen. Én úgy gondolom, hogy a holnap Nemzeti Színházának éppen újra történelmi feladata az, hogy legyen vagy most, vagy majd egy másik színház, amelyik tényleg törődik a nyelv ápolásával. Ez nagyon apróság, de mint modell talán érdemes róla beszélni, mint struktúráról, hogy a nyelvromlás és a nyelv kopása folyamatában vajon nem az lesz-e időszerű, talán éppen politikai megfontolásból is, hogy ezeket a hagyományokat a Nemzeti Színház a későbbiek folyamán felvállalja. Nagyon sok értékes van ebben a hagyományban, tényleg fel kell vállalni, de nem hiszem, hogy az adott pillanatban az ott dolgozó kollégáknak ezzel kellene törődni. Én itt nem azt szeretném mondani, hogy a lengyel, angol, szovjet Nemzeti Színház, hanem azt hogy a lengyel színházművészet, vagy az angol színházművészet, vagy a szovjet színházművészet, amely hagyományait egy szintetikus fokon rendkívüli erővel tudja újratemetni. Azt hiszem, hogy a holnapról kell beszélni egy ilyen anyag kapcsán és nem a máról. Köszönöm szépen.

Koltai Tamás:

Megpróbálnám két szó köré csoportosítani a mondanivalómat. Az egyik az elevenesség, a másik a nyitottság. Az az érzésem, hogy ez az alapkérdés, amiről többször szó esett, a hagyomány és az újítás, ez valóban alapkérdés, de talán más módon is meg lehet közelíteni. Tudniillik hagyomány is lehet, hagyományápolás is lehet holtszínház. És az újítás lehet nagyon a közönségtől elszakított és holtszínház. Láttunk nem csak a Nemzeti Színházban, de a Nemzeti Színházban is olyan ápoltság, amely nem segítette elő a valódi ápolását a hagyománynak,

³²³ Dicsőítés – kiejtésen.

a klasszikus drámának. És láttunk olyan előadásokat, nagy ...kat [előadásokat], amelyek különböző európai fővárosokból importálódtak, tehát nagyon hamar, gyors bemutatók voltak és mégsem voltak elevenek. Most az, hogy egy hagyomány hogy tud elevenné válni, ez nagyon nehéz kérdés. Azt hiszem, hogy nemcsak írói, rendezői, hanem szellemiség kérdése. És itt hoznám fel a másik szót, a nyitottságot. Hogy tud egy színház nyitott lenni. Talán úgy, hogy ezt a szellemiséget az előadás, tehát azon a 7-10-ig tartó előadáson próbálja közvetíteni. Ami eddig tulajdonképpen a színháznak az alapja és a lényege volt. Láttunk ma is sok helyen olyan próbálkozásokat, amelyek megpróbálják a színházakat az előadás konkrét időtartamán túl kiszélesíteni. Nem akarok itt utópista véleményeket hangoztatni, vagy a jövő ezredében gondolkodni. Tudom, hogy a Nemzeti Színház egy csomó olyan konkrét problémával küzd, mint pl. a játsszási hely, probléma, hogy nincs kamaraszínháza, az épülete sem megfelelő arra, hogy igazán jó színházat lehessen csinálni. Mégis, azt hiszem, éppen azért is teszem ezt a kitérőt, mert Sziládi elvtárs a címmel kapcsolatban ezt a „ma” szócskát tette hozzá az elején, hogy nem biztos feltétlenül és Kerényi elvtárs is azt mondta, hogy nem biztos, hogy a ma vagy holnap ezen az 5-6 éven múlik. Muszáj egy kicsit előre gondolkodni. Most, hogy lehet nyitott a színház, úgy lehet nyitott, hogy mindaz a szellemiség, ami a színházból kiárad, az az előadás után is kiárad. Nem akarok itt rébuszokban fogalmazni. Felmerült az angol Nemzeti Színház problémája, lehetősége annak, hogy egy színház egész nap működjön. Van egy olyan színház, amelyben könyveket árulnak, adott esetben azokat a drámákat, amiket a színház játszik, de más drámákat is. Hanglemezeket árulnak, kamarazenei hangversenyeket adnak, az előadások előtt szóló esetek vannak, színészi szólóestek, monodrámák. Azonkívül el lehet tölteni olyan szellemi légkörben a napot, amelyik a Nemzeti Színház légkörét sugározza. Tudom, hogy ezt holnap, vagy holnapután, vagy akár 5 éven belül nem tudják megvalósítani, mert nincs hely. De vannak olyan közönségtalálkozók akár az FMH-ban – amelyek megpróbálják azt a szellemiséget túlsugározni, az előadás időtartamán túl. Ezeket lehetne valahogy kiszélesíteni és megpróbálni legalább kezdeményezni, a csíráit elültetni, hogy valamikor ez kibontakozzék. Azt hiszem, hogy hagyomány és újítás pontosan azáltal válhat nem meghaladóvá, hanem azáltal lehet ezt a problémát megoldani, hogy ez a szellem elvenné válik, tehát ne egy templomba menjünk színházba. Az az érzésem, hogy Magyarországon van ilyen hagyomány. Ha már a hagyománynál tartunk, a színház az egy olyan templom, hova áhítattal kell bemenni. Nem az áhítaton van a hangsúly, mert természetesen egy bizonyos értelemben a színház az egy szent hely, de hogy ha a kötelező olvasmány úgy válik kötelező olvasmánnyá, hogy az iskolákat kell kivezélni. Tehát ha nem azt érzi a tanuló, hogy klasszikus drámát a saját mai problémájához kell mérni, tehát a jelenbe való konfliktusait tudja vele nem megoldani, de legalább rájuk kérdezni, akkor hiába

van jelen Az ember tragédiája, hiába van jelen a Bánk bán vagy a Csongor és Tünde a Nemzeti Színház színpadán, vagy akár melyik más színház színpadán, akár folyamatosan, ez a hagyomány sohasem fog elevenné válni. És hiába jelenik meg akármelyik rendezői kísérlet, akármelyik írói kísérlet akármelyik más színház színpadán, ha az a közönségtől elszakadt, akkor senkit nem érdeklődő kísérletezéssé válik. Tudom, hogy ez így tulajdonképpen nagyon általános, ahogy fogalmazom. Ha én tudnám a receptjét annak, hogy válhat elvenné egy színház előadásában, akár egy klasszikus dráma, akár egy mai dráma, akkor nyilvánvalóan elmondanám. Nem is az én feladatom, de ezt a szót, hogy elevenesség, hogy nyitottság, úgy érzem, hogy ez az a pont, ez az a forma, amivel a színház és csakis a színház tud gazdálkodni. Tehát nem tudjuk mi kívülről elméletileg, elvileg ezt előírni az egyedül a színház napi gyakorlatában kristályosodhat ki. Köszönöm szépen.

Lampl Lajos:

Azt hiszem, az anyag érdekességét és tartalmasságát bizonyítja, hogy ilyen élénk és ellentmondó, időként már majd indulatokat kiváltó vitát hoz felszínre. Óhatatlanul ismételnem kell azt, ami már elhangzott, bár nem szeretem az értekezleteken az ismétléseket. De azt hiszem, hogy olyan dologról van szó, hogy nem árt, ha erősítünk már elhangzott véleményt, vagy esetleg ellentmondunk annak. Ami nekem az anyag elolvasása után kérdéses véleményként felötlött, itt kell ismételnem, hogy nemcsak a címben látok pontatlanságot, olyanban, hogy nincs benne, hogy mai magyar kultúrában, hanem néhány konkrét Nemzeti Színház-hivatkozáson túl tulajdonképpen ez az elvi összegezés ezt a címet kaphatta volna, hogy a magyar színházművészet helye a szocialista magyar kultúrában. Mert ezek a kérdések, ami itt vitaként vetődtek fel, nem elég hangsúlyosan vetődtek fel, nem elég hangsúlyosan jelentkeznek, legalábbis nekem az olvasás után. És ezért is jó, hogy itt mód van ezen vélemény kicserélésére, hogy könnyű vagy nehéz dolog, ezt minden esetben elszóltuk mondani, hogy nem könnyű dolog. Én azt hiszem, hogy azzal is nehezedik, hogy a sor a Nemzeti Színház által kezdődött, de én úgy gondolom, hogy szükséges lenne a többi színház vonatkozásában szép sorjában megfogalmazni, vagy megfogalmaztatni, hogy miért színház, és mitől az a színház, amelyik színház. Én vallom azt, hogy a Nemzeti Színház ma is Nemzeti Színház és speciális és egy a sok közül. És azt hiszem, hogy egy picit szemléletben, megítélésben is változtatni kellene, amikor hagyományról vagy maiságról beszélünk. Hogy a hagyományt talán nem annyira személyes értéktétel vagy személyes ízlés alapján kellene megítélni. Tehát a hagyományból tovább viendőknak vagy elvetendőnek nem azt kellene elsődlegesen szelektálni, hogy nekem mi tetszett és mi nem tetszett bizonyos produkciókból. Nemzeti Színház-stílusú Nemzeti Színház tevékenységének tartalmáról van szó, és kell, hogy szó legyen. Nyilvánvaló, hogy így, egy anyagban még elvi vázlatában sem fo-

galmazható meg, mert az a műsortervekben és sok év műsortervében realizálódhat. Én ott nem értenék egyet Kerényi Imrével, hogy nem lehet éveket kihagyni. Nemzeti Színház, miután ma is működik és kell, hogy működjön, és jól működik, körülményeihez képest jól működik, tehát nem lehet kihagyni éveket, hogy most csinálunk valamit átmenetileg, aztán majd elkezdjük a Nemzeti Színházat csinálni. Ennek egy folyamatnak kell lenni, és ebben a folyamatban más is benne van. Tehát, amit ma csinálunk a Nemzeti Színházban, az a hagyományok vállalása. Annak kell lenni, amit a Nemzeti Színházban tovább vállalnunk kell, és a jövő építésében már benne kell lenni, amit ma gondolunk a jövő Nemzeti Színházról. Ha sok esetben vitát vált ki, vagy vitatható a művészi önkifejezés témája, hogy mennyiben ez elsődleges a művész önmagát fejezze ki, akkor arról is kell szót ejteni vagy vitatkozni, hogy a Nemzeti Színházban különösen nem az önkifejezésre van szükség, hanem arra, hogy a művész úgy fejezze ki magát, ahogy azt a Nemzeti Színház igényli, és a Nemzeti Színház ügye megköveteli. Tehát olyan művészi eszközökkel kifejezni a mondandót, amit a Nemzeti Színház ügye kíván meg, és csak másodlagosan az önkifejezés témáját előhozni, mint ami most eléggé gyakran előkerül. Én ebben az elvi összegezésben azt látom és az a véleményem, hogy jó alap arra, hogy tovább gondolkodjunk, hogy tovább vitatkozzunk, mint ahogy itt már elhangzott. Kialakulhat ebből, hogy milyen legyen a feladata Nemzeti Színháznak a jövőben.

Két konkrét ügyben tennék megjegyzést, amit én nem érzek idevalónak, mivel egy elvi meghatározás egy elvi összegezéséről van szó. Ez pedig a 4. oldalon a Nemzeti Színház korábbi éveiről alkotott vélemény. Nekem az a véleményem, hogy nem attól csinálunk most jobbat, hogy a régiről azt mondjuk, hogy rossz volt. Tehát ezt úgy érzem, hogy a Nemzeti Színház lényegének megfogalmazásánál talán még ki is hagyhatjuk. De beszéljünk róla, de nem látom elvi jelentőségűnek, hogy egy ilyen hosszabb távra szóló anyagban a Nemzeti Színház nyelvi válsága és egyéb kifejezésekkel zárjuk le a Nemzeti Színháznak egy nem olyan eredményes, de eredményektől nem mentes időszakát. Másik dolog az, ami az első felszólalásban Nagy Attilától elhangzott. Ha elvi anyagról van szó, és egy hosszabb távú feladat elvi meghatározásáról, akkor gyakorlatias napi kérdésnek tartom azt megfogalmazni, hogy engedjük-e a Nemzeti Színház művészeit színházon kívüli tevékenységet vállalni, és milyen mértékben és hogyan. Ezt két szempontból érzem idevalónak. Az egyik: a Nemzeti Színházban is, és minden színházban tudomásul kell venni, hogy a színész, bár munkaviszonyban a színházban van, de mint alkotó művész a Magyar Népköztársaság tulajdonát képezi. Ha már tulajdonviszonyokon vitatkozunk, hogy kié a színész, ne szűkítsük le ennyire a kört, mert szükség van a színészre, és a Nemzeti Színházban kell, vagy kellene a magyar színházművészet legjobbainak lenni, akkor különösen szükség van a magyar színházművészet élvonalára. A többi művészeti intézményben szükség van azoknak a művészeknek az alkotására is.

A másik, ami miatt nem ideérzőnek tartom, hogy ha ezt mint elvi koncepciót elfogadjuk, akkor téves úton járunk később a gyakorlati megvalósulásában, mert vissza hivatkozási alapot tudunk esetleg produkálni ahhoz, hogy egy későbbi gyakorlati konkrét intézkedés során, hogy utána tanácsadói testület és különböző szintén elfogadott elv gyakorlati megvalósításáról lenne szó.

Boldizsár Iván:

Amikor először elolvastam, akkor Lukács Györgynek egy olyan mondata jutott eszembe, amelyet újra meg újra élek és visszaélek. Azt mondta, hogy egy mű mondanivalója és világnézete szerkezetében tükröződik. Hát ennek a szövegnek, ennek az anyagnak a szerkezete nem áttekinthető és nem tekinthető át, ami nem egészen ugyanaz. Ezt már az a külső jel is mutatja, van egy római I-es és van egy római II-es, de már római III-as nincs, holott ha megnézzük a dolgot, akkor a 8. oldalon kezdődik szerkezetileg egy újabb dolog. Nemcsak egy szerkesztői nyavalygás, nem is kritika, ellenkezőleg, ezt ténymegállapító elismerésnek szánom. És a vita ebben megerősít. A színház vezetői együttesen ugyanis nem tudják, nem tudhatják áttekinteni, tagolva áttekinteni a hely és feladat problémáit, tehát nem is kísérelték meg verbális módon ezt áthidalni. Ily módon olyan gondolatoknak sokasága van a kezünkben, amelyeket használni lehet, és ahogy a vita mutatja, használunk is. Első, amit szerettem volna leszögezni.

Mások többször hivatkoznak az angol színházra, színházi hagyománynak felújításaira. Egy anglitizmust szeretnék felidézni, az angolok szokták mondani, hogy „csontváz van a szekrényben”. Amiről mindenki tud, de nem beszélnek róla, illetve nem beszélnek, de folyton arról van szó. Itten ez a csontváz nyilvánvalóan az anyag szerkezeti konglomerátumából is következik, hogy a színház új vezetősége nem egy csontvázat, hanem egy élni akaró új ifjút helyezett el a szekrényben, amely mindig ki akar törni, de a hagyománnyal időnként rázárják. És ott van a szekrényben, és dörömböl, tehát úgy, hogy amit itt Malonyai elvtárs, sajnálom, hogy elment, Malonyai itt nagyon határozottan, keményen mondott, hogy nem reform, arra nem tudok más szót, noha elkoptatjuk, de gyakran használjuk, itt nyilván egy forradalmi vagy legalábbis forradalmi szándék van a Nemzeti Színház új vezetésében. Az eddigi szezonbemutatók is azt mutatják. Tehát az anyag egyik hiányossága az is, hogy nyújtották be. Mintha most kezdenének, mintha nem lenne mögöttük néhány előadás teljesítménye, mintha már nem lenne képünk a Nemzeti Színház új jellegéről. Tehát ha ebből indulunk ki, akkor ez a tézis antitézis – Kerényi – aki szintén elment, nagyon világosan látható volt, sőt mintha az itt levő számos rendező közül valaki titokban ezt megszervezte volna, egy király után Kerényi tézist és az antitézist bemutatták, mintha egymásnak feleltek volna, mintha az elő lett volna készítve. Tudniillik mind a ketten, vagy valamennyien ugyanabból, a nem itt levő anyagból,

hanem ugyanabból az élményanyagból, a színház eddigi működéséből merített. Itt megpróbáltam tovább gondolkozni, itt van előbb valaki azt mondta, hogy az mindig nagyon fárasztó. A Kerényi megfogalmazása, kimondott javaslata, szellemes, sőt megvesztegető volt. Egy kicsit sarkítva talán, hogy várjunk most a hagyománnyal, újítsunk és aztán, ha megéri, beérjük. Ez az önmagáralátalás, meg ha az épületek meglesznek, akkor majd térjünk vissza a hagyományokhoz.

Ennek a veszélyét nem művészileg és a színház szempontjából, hanem politikailag látom. A hagyományt nem lehet elhalasztani. Nem azért mondom, hogy föltételezném, hogy a színház igazgatói, vezetői, főrendező minden munkát el akarnának odázni, ez nyilvánvaló. De abban, mintha egy kicsit alább engednénk, abban az a politikai veszély van, hogy ez a nemzeti hagyományok. Na most egész Európában, az egész világon, környező országokban és nálunk is a nemzeti érzés és a nemzeti hagyományok iránti érzékenység újjáéledését tapasztaltuk. Ebben az időszakban a Nemzeti Színház újító, vagy forradalmi szándékú vezetői nem engedhetik meg maguknak azt a negatív fényűzést, hogy bárki is azt mondhatja, hogy újak igen, de éppen most a nemzeti hagyományokra nem fordítanak kellő dolgot. Az előbb gratuláltam a szöveg készítőinek ahhoz, hogy elkerülték a verbális javaslatokat, de most magam csak ilyent tudok adni, mindenesetre megpróbálok. Éspedig valahogy úgy, hogy ezeket az arányokat mennyiségileg tekintjük, akkor a kérdés megoldhatatlan, akkor művészileg megoldhatatlan. De ha minőségileg tekintjük, a művészi megoldásban, akkor talán van kiút. Kiút biztos van, mert a színház tovább fog játszani. Délután ezeknek az igényeknek a tézis és az antitézis helyes feloldásának útjára léphetünk. És ehhez a gondolatot a szöveg adta, éspedig olyan mondata, ahol utalás történt a nyelvművelésre, a helyes, az irodalmi köznyelv kialakításra (8. oldal), a művelt magyar kiejtés ápolásában és terjesztésében.

Nemcsak arról van szó, hogy rendkívül csúnyán beszélünk, és ebben a rádió, és különösen a televízió napi több órában szörnyű antipropagandát fejt ki. Hanem arról is, hogy ez adott a kezembe egy kulcsocskát, vagy hasonlót. Az új irodalmi köznyelv kialakítása nem a Nemzeti Színház feladata most, de az új színházi köznyelv közösségivé tétele, tehát a magyar nyelvnek átvitt értelemben a színházi nyelvvel való azonosítása az új-régi Nemzeti Színháznak feladata lehet. Tovább vigyem a képet, az a színházi elképzelés, amelyet rendezői színháznak szoktak igazságtalanul nevezni, az a színház és a színház grammatikáját teremti meg, új nyelvtant és mondattanát. Ha ezt az új nyelvtant, mondattant a színház művészei megpróbálják alkalmazni, a nemzeti hagyományok hagyományos színházi, színművészeti nyelvtanára és mondattanára, akkor talán mind a két igény, mind a két vágy és az antitézis egy-egy sikeres találkozása jöhet létre. Azt mondta Koltai az előbb, hogy nálunk sokan a színházat úgy tekintik, mint templomot. Színházat úgy tekintik,

mint templomot, ahova áhítattal kell bemenni. Ha ezt az egyházi hasonlatot folytatom, azt hiszem, hogy ez nem így van. A színház az egy olyan hely, ahonnan a nézőnek a kegyelem állapotában kell kijönnie.

Dr. Tóth Dezső:

Ha nincs több hozzászóló, akkor én csak annyit szeretnék mondani, hogy a Kulturális Minisztérium nevében, munkatársaim és magam nevében nagyon hálásan köszönöm a tanács egészének, minden hozzászólójának ezt a minisztérium falai közt legalábbis általam régen átélt színvonalas és tartalmas eszmecsere. Döntő kérdésekről beszéltünk, kérdésekre kérdéseket adtunk fel, és amennyiben tanácsokat adtunk Sziládi elvtársnak, azok tovább bonyolítják a kérdést. De át is adom neki a szót. Udvariatlanul elvettem előle.

Sziládi János:

Nem akarok én se tulajdonképpen nagyon mást tenni, mint megköszönni a fáradtságát, akik eljöttek. Azt hiszem, hogy túlzás nélkül állapítható az meg, hogy az elhangzottakból, és most a bírálatokat és az egyetértéseket egyaránt ideértem, egy jó értelemben felelősség fogalmazódott meg a Nemzeti Színházzal kapcsolatban, amit akkor is jó érzés hallgatni, ha az ember tökéletesen tisztában van közben azzal, hogy az ügyel kapcsolatban megfogalmazódó felelősségérzet az ügyek, az ügy gondozásában a megbízottak felelősségét csak tovább nő és tovább erősíti. Ezzel együtt köszönöm a magam és a színház nevében.

Néhány dologra szeretnék csak reflektálni, nem is annyira itt az egyetértés vagy az egyet nem értés jegyében, inkább a beszélgetés során kialakult töprengés jegyében. Nem sorrend, hanem ahogy kicsit kapkodva talán, de eszembe jut. Éles szemű szerkesztői észrevétel hangzott el itt, amely fölfedte az anyag átalakulásának írásban már nem követhető, de szerkezetében bizony érzékelhető periódusait. Ez az anyag eredetileg több fejezetből áll.

Az anyag átalakulási folyamataiban a római számok megcsappantak. A szerkezet a számok csappanását nem egészen tudta korrigálni és követni, ezért láthatatlanul valahol ott van bizony a római III-as. Ott van a dolognak egyik része. A másik része természetesen az, hogy ennek következtében joggal vagy okkal merülhetnek fel olyan kérdések is, hogy bizony itt helyel-közzel nem biztos, hogy olyan megállapítások, igények fogalmazódnak meg, amelyek egy másfajta szerkezet, másfajta szellemi megközelítésben is létjogosultságot nyernek. Utalnék itt most, amit többen is megfogalmaztak. Ez a színészekkel a színházon belül és a színházon kívüli feladatokkal kapcsolatos problémakör. Természetes, és ezt mindnyájan nagyon jól tudjuk, hogy a jelenlévők saját bőrükön is tapasztalták, hogy ez nem egy kizárólagosan Nemzeti Színházi kérdés. Nem is lehet, és nem is kell csak a Nemzeti Színházban

megoldani ezt a kérdést, hanem a magyar színházkultúra egészében. Nem hiszem, vagy legalábbis nem volt szándékunkban semmi olyan kategorikus imperativust behelyezni ebbe az elvi anyagba, amely ennek a kérdésnek valami nagyon drasztikus megoldását jelentené. De nem tudunk másból kiindulni, mint abból, hogy a színház művészei – és nem tudok mást tenni, mint megismételni a mondatot – a színház művészei. Tehát azt a fajta nagyon lebegtető megfogalmazást, amit alkalmaztunk, hogy egy olyan fajta a színház tagjai maguk érzik méltatlannak a túlzott megterhelést, illetve a színvonalatlan feladatok elvállalását.

Semmiképpen nem arról van szó, hogy kategorikusan elrekesztenénk a külső feladatvállalásokat, hanem a túlzott igénybevételről, a színvonalatlan feladatok elvállalásáról van szó. Hozzáteve azt, hogy itt ezen kívül természetesen vagy nem természetesen, de adott helyzetben felmerülnek ezek a külön ellátást igénylő feladatok, amelyeket valamilyen formában el kell látni. Az már egy más kérdés, hogy egy szerencsétlen pillanatban, egy szereposztás előtti pillanatban, Csúrkára hadd utaljak – volt egy visszatartás, amíg a szereposztás nem készült el. Hát ez pont belejött. Ami többrendbelileg felmerült itt, hogy valami pontosabban definícióját adni a Nemzeti Színházi létnek és a Nemzeti Színház mai feladatrendszerének, feladatkövetelményeinek. Ebből a szempontból is nagyon köszönöm mindazt, amit Király elvtárs és mások is elmondtak. Nagyon nehéz közelebb jutni ennek valami nagyon fontos fogalmi meghatározásához. Mi nem tudtunk ennél tovább jutni, mint amit itt mi meg tudtunk fogalmazni. Nyilván, ha sikerült volna, akkor leírtuk volna. Nem tudtunk igazán közelebb jutni hozzá, vagy nem tudtuk definiálni azt, ami bennünk, ebben az ügyben a Nemzeti Színház mai létének megkülönböztető vagy specifikus jellegének a megközelítésében még mozog bennünk. Azt hiszem, akik ebben az ügyben elhangzottak, azok számunkra is segítséget jelentenek egy további gondolkodáshoz, egy további megértéséhez. Annyit hadd mondjak még itt, hogy egyetértve azokkal, amiket Király elvtárs is mondott, nem tervezi, vagy nem célja a Nemzeti Színház jelenlegi vezetésének, hogy egy rendező egyetlenegy iránya szabja meg a Nemzeti Színház arculatát, művészi arculatát, művészi létét. Azt hiszem, hogy nem következhet be, erre biztosíték tulajdonképpen a Nemzeti Színház jelenlegi rendező gárdája is, mert meglehetősen különböző rendezői alkatok, rendezői világok vannak jelen a Nemzeti Színházban. A megvalósult produkciók ezeket a különbözőségeket elég érzékletesen kell, hogy újra teremtsék az előadásokban. Ahhoz a kérdéshez még hadd kapcsolódjak, hogy miért nem számol az anyag azzal, hogy már van egy művészi gyakorlata, ennek a vezetésnek illetve ennek a színházirányításnak. Hát itt hogy mondjam, átfutási idővel kell részben számolni, azzal, hogy ez az anyag, amelyet ma vitattunk meg, annak a készülési és kihordási ideje az bizony elég hosszadalmas volt, tehát tulajdonképpen ami ma megfogalmazódik, az nem egy mai állapotot tükröz. Nem tudom, hogy nem lenne nehéz, de nem tu-

dom, hogy ehhez az anyaghoz hozzátartozna-e, szerves részét képezhetné, akár csak egy függelékben is egy határozati javaslat, intézkedési terv beiktatása. Akkor az már egy kicsit műfajilag módosítaná magát az anyagot. Ugyanígy nem érzem beépíthetőnek a társulat régi és új tagjainak összeforrása vagy nem összeforrása ügyében leírandó mondatokat, mert az már egy olyan konkretizálást jelentene, ami ellentétbe kerülne azzal, hogy elvi Nemzeti Színházi feladattervezetről van szó. Ez egy meghatározott időszakhoz tartozó, egy adott budapesti helyzethez tartozó problémakör, ami vidéki színházakban egyáltalán nem létezik, mert ott a dolgok természetes rendjéhez tartozik, hogy évadonként a társulat X része átszerveződik más színházakhoz, egy része pedig újrászerveződik. Tehát ez egy speciálisan budapesti helyzet. Nem is magyar színházi helyzet, speciálisan budapesti helyzet, hogy egy ilyen mozgás ilyen traumát képes okozni egy meghatározott szituációban. Úgy, hogy itt akkor az anyag átmódosulásának a veszélye lépne föl. Hogy nyugodtak-e, vagy idegesek a Nemzeti Színház jelenlegi vezetői, amit Kazimír elvtárs fogalmazott meg, hát mikor így, mikor úgy, de gondolom, ez sem speciálisan nemzeti színházi jelenség, de mindenesetre ezzel kapcsolatban csak azt tudom mondani, hogy amikor ezt az anyagot készítettük és ezt az anyagot vitattuk, akkor a lehetőségeinkhez mérten igyekeztünk a legnyugodtabbak lenni.

Ami fölmerült még a történeti résszel kapcsolatban, Németh Antalra vonatkozó Király elvtárs megjegyzését azt hiszem, hogy ezt meg kell fontolnunk. Nem tudom, hogy a továbbiakban a 1960-as évek, illetve az elmúlt évtizedre vonatkozólag, most csak a magam töprengését mondom, mennyire érdemes vagy értelmes belemenni a további részletekbe. Végül is ez a nagyon madártávlatú áttekintés a 1960-as évek végéig viszonylag részletesen, és onnan kezdve már csak egy ilyen summázó mondatokat tartalmaz. Tehát tulajdonképpen nem Major igazgatásáig, hanem Both Béla igazgatásának a végéig,³²⁴ ha már ezekre bontom le a dolgot, Both Béla igazgatásának vesz részletesen, és utána egy pár mondatos összefoglalást tesz, ahol az egész magyar színházművészetre bővíti a kört. Adva van egy helyzet. A színháznak ebben az időszakban volt igazgatója meghalt.³²⁵ Minden olyan részletezés, amely továbbiakban bele kívánna menni ennek az időszaknak az értékelésébe, sajnos egy ilyen tragikus eseményhez kapcsolódna, nem lehetne igazán jól mondani mellékíz nélkül, és nem lehetne kritikai megállapítást tenni rossz mellékíz nélkül. Ezért az utolsó pillanatban még tömörítettük itt az anyagot, hogy minél kevesebb ilyen nem jóízű mellékszövegje lehessen a dolognak. Itt sajnos ezzel is számolni kell. Ezeket éreztem én olyannak, mint amit továbbgondolás, vagy egyéb ügyek miatt említésre

szükségesnek éreztem. Még egyszer mondanám, hogy köszönöm türelmüket, és aktivitásukat az anyag készítői nevében.

Jelzet: OSZMI Nemzeti Színház-dosszié 1978–1979.

A Nemzeti Színház koncepciójának vitája. Jegyzőkönyvmásolat – készült: magnószalagról. Elhangzott a Színházművészeti Tanács ülésén. Budapest, 1979. október. 15.

³²⁴ Both 1964–1971 között volt a színház igazgatója.

³²⁵ Marton Endre, aki a színházat 1971-től 1978-ig vezette, s 1979. október 12-én halt meg.

• [66.]

Bögel József (Művelődési Minisztérium Színház-,
Zene- és Táncművészeti Osztály) feljegyzése
a Nemzeti Színház 1980/1981. évi előzetes
műsortervéről – 1980. május 10.

Feljegyzés

A műsorterv mindenekelőtt mai magyar művek tekintetében ígér újakat. Úgy látszik, kezd beérni az ilyen művek létrehozására indított több akció, minisztériumi támogatás, dramaturgiájuk újjászerveződése és nagyobb aktivitása. Ezért is ígérhetnek – a Játékszínen – egy Schwajda-³²⁶ és egy Kornis (Kertész)³²⁷-darabot, mai témájukat. A két szerző azt is jelzi, hogy saját írógárda is kezd talán kialakulni, szemben a másutt beváltakkal, jelentkezőkkel. Ez némi veszélyt is jelent, illetve jelez: úgy látszik, hogy pontosan a mai magyar íróársadalom közép vagy egyenesen idős (és jelentékeny) vonulata még nem tette le a voksát az új nemzeti színházi vezetés mellett.

Ezzel függ össze, hogy az utóbbiak közül csak Sütő A szuzai menyegzőjét³²⁸ ígéri. Ez kiemelkedően nagy és fontos alkotás, ám bemutatása egyelőre bizonytalan, hiszen a román szervek nem adták meg az engedélyt a kolozsvári bemutatáshoz. Így a jelentékeny (érett), új magyar vonulathoz való kapcsolódás ingatag. Ide tartozik, hogy megjegyezzük: semmiféle jelét nem látjuk a műsortervben annak, hogy a színház művészeti vezetése érdeklődne a magyar klasszikusok felújítása iránt. Nincs jele annak sem, hogy a félklasszikusok, a huszadik századi jelentékenyebb dráma-termés-tendenciák felkeltették volna érdeklődésüket. Az ilyen alkotások – magyarán a hazai klasszikusok, félklasszikusok – alkotó módon történő színrevitele, újraértelmezése egy Nemzeti Színház legfontosabb feladatai közül való. Közép-Kelet-Európában ezt mindenütt megteszik, a színházkultúra integráns és világszerte nagyra

³²⁶ Schwajda György darabját nem mutatták be.

³²⁷ Kornis Mihály, *Halleluja* (bem.: Játékszín, 1981. április 27. rend.: Zsámbéki Gábor).

³²⁸ Sütő András, *A szuzai menyegző* (bem.: 1981. április 3. rend.: Ruszt József m.v.).

becsült részeként tekintik (szovjetek, lengyelek, románok, csehek, szlovákok, NDK-beliek stb.) Ettől sokáig elmaradni most már nem lehetséges.

Helyes, ha folytatják a ritkán játszott Shakespeare-vonulatot: a IV. Henrik³²⁹ nagy közönségsiker is lehet, sok mára hangolt mondanivalóval. (Némi ironiával: az se baj, ha egy Nemzeti Színház időnként alap Shakespeare-műveket is színpadra tesz...) Hauptmann nagy XX. századi író, a Patkányok³³⁰ realista-naturalista drámatermésének jelentékeny műve. A jelek szerint ennek is lehet bizonyos torzulásainkra kritikai szemmel vonatkozó intése. Az orosz-szovjet bemutatóterv a különbségek (tartalmi-formai) kedvelését jelzi (Szuho-vo-Kobilin,³³¹ Bulgakov),³³² a mai szovjet drámához való kapcsolódás nem revelálódik ebben. Örömlénk viszont a Radickov-bemutatónak:³³³ kiváló bolgár szerző gondolatokban, eszközökben is gazdag művéről lenne szó.

A mai nyugati irodalomból a kiégettség, az elidegenedés, a kegyetlenség érdekli őket. A szerzők és művek jelentékenyek, világszerte játsszák őket, nagy művészi erőfeszítéssel. Botho Strauss egészen friss NSZK-beli szerző, Peter Stein vitte színre itt is bemutatásra jelzett darabját, egy harminc év körüli elvált asszony (Lotte) elidegenedés-kálváriáját.³³⁴ (Nagy szerepdarab, költői szöveggel! Az egészhez csak annyit, hogy a Bond-darab³³⁵ nem olyan jelentékeny mégsem, ahogy ezt hazai jelesünk hiszik, viszolyogtató kegyetlenségével, neonaturalizmusával, egy angliai beállítással (nem politikai okokból!) a háta mögött nem a Nemzeti Színházba való. És hát csak ez érdekelheti őket a mai nyugati drámai irodalomból?)

Az FMH műsoráról csak annyit, hogy a jelzett műveket ott be lehet mutatni, el lehet játszani, s érzünk is bennük valamiféle popularitásra való törekvést, noha az elgondolás nem túlságosan eredeti.

³²⁹ William Shakespeare, *IV. Henrik I-II.* (bem.: 1980. december 4. és december 5. rend.: Zsámbéki Gábor).

³³⁰ Gerhart Hauptmann, *Patkányok* c. drámáját végül a Pécsi Nemzeti Színház mutatta be 1981. április 12-én Sándor Pál (m.v.) rendezésében.

³³¹ Alekszandr Szuho-vo-Kobilin, *Tarekin halála* (bem.: 1981. február 13. rend.: Székely Gábor).

³³² Mihail Bulgakov darabot nem mutatnak be. Majd az 1982-ben megnyíló, önálló Katona József Színházban játszották *Menekülés* c. darabját (bem.: 1984. április 30. rend.: Székely Gábor).

³³³ Jordan Radickov, *Repülési kísérlet* (bem.: 1981. június 1. rend.: Ascher Tamás).

³³⁴ Valószínűleg Botho Strauss *Kicsi és nagy* c. szövegéről van szó, amit csak 2002-ben mutattak be (bem.: MU Színház, (m) Színház, 2002. február 21. rend.: Illés Edit). Könyv alakban is csak 1990-ben jelent meg Györfly Miklós fordításában.

³³⁵ Edward Bond *Saved* c. darabját *Kinn vagyunk a vízből* címmel játszotta a Szolnoki Szigligeti Színház (bem.: 1961. május 12. rend.: Nógrádi Gábor). A Nemzetiben nem mutattak be Bond-darabot.

Mindent összevetve: a műsorterv még csak keret, egyes tendenciák hiányával. Erősen megfontolandó Nemzeti Színházivá teendő. Így most amolyan kiváló művész-színházi koncepció tükrözése.

Budapest, 1980. május 10.

Bögel József

Jelzet: MOL XIX-I-9-a – Színházi Főosztály anyagai – iktatószám nélkül – 1980. (45. doboz)

Géppel írt tisztázatlan, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

[67.]

Rigó László osztályvezető
(Művelődési Minisztérium Színházi Osztály)
feljegyzése Aczél György miniszterelnök-helyettes részére
Kornis Mihály *Halleluja* című darabjának
bemutatásával kapcsolatban – 1981. június 1.

Feljegyzés
Aczél György miniszterelnök-helyettes elvtársnak

Tárgy: Kornis Mihály HALLELUJA c. darabjának bemutatója a Játékszínben

Kertész-Kornis Mihály *Halleluja* c. drámája megjelent a szerző kötetében és a Színház c. lap mellékleteként is.³³⁶ A darabot több színház be akarta mutatni; a bemutatót végül is a Nemzeti Színháznak engedélyeztük, a Játékszínben.

(A tervezett bemutató szerepelt az 1980/81-i évad előzetes összesített műsortervében, az 1. oldalon; az Agit[ációs és] Prop[aganda] Bizottság jóváhagyta.)

Kertész-Kornis Mihály működéséről a Színházi Osztálynak főképp szakmai információi vannak; ma úgy tudjuk, hogy a korábbi magatartásával kapcsolatos kifogások elültek, ő is változott, darabjai játszhatóak. Ezek után nagyon fontos lenne tudnunk, hogy ezek az információk helyesek-e, mert a Szolnoki Szigligeti Színház ősszel a mű zenés változatát akarja bemutatni, Sándor Pál rendezésében.

A darabról szóló írások, riportok eléggé egybehangzó megállapítása, hogy a mű a mai középgeneráció szeretetvágyáról, szeretethiányáról szól. Arról, hogy bizonyos társadalmi okokból (a közösségek, a család válsága, a közöny stb.) felerősödhetnek nálunk is az elidegenítő, a személyiség autonómiájára törő tendenciák. E társadalmi közegben vannak, akik áldozatnak tekintik magukat, és cselekvésképtelenségükért mindig másokat, s végső soron az egész társadalmat okolják.

Kornis műve bemutat egy állapotot, egy életformát, de – hivatkozva a személy felelősségére – kritikát is gyakorol felette. Kornis darabja tehetséges író érdekes műve, nem káros, nem sanda, bemutatásának engedélyezése helyes volt. Az is igaz

³³⁶ KORNIS Mihály, *Halleluja* (Színház 1980/7., dráma melléklet) és KORNIS Mihály, *Végre élsz*, Szépirodalmi, Budapest, 1981.

viszont, hogy ez a drámatípus és-irányzat nem tartozik a magyar dráma fővonalaiba, s hosszabb távon aligha való a Nemzeti Színházba.

Zsámbéki rendezése kiemelkedően jó, a darab fenti, pozitív értelmezését adja. A színészek kiválóak, az előadás nagy siker. Van azonban a produkcióban egy-két olyan jelenet, amely a mi ízlésünket próbára tette, – ezt jeleztük is a színháznak, bizonyos módosításokat kérve.

Budapest, 1981. június 1.

Rigó László
osztályvezető

*Jelzet: MOL XIX-I-9-a – Színház és Filmművészet valamint a Sajtó és Tájékoztatási önálló osztály anyagai – iktatószám nélkül – 1981. (54. doboz)
Géppel írt tisztázat saját kezű aláírással, pecsét nélkül. Rajta kézzel: Aczél et. kérte jún. 1-én délelőtt a magyarázó feljegyzésemet. Szíves tájékoztatásul. Rigó László.*

[68.]

Tóth Dezső miniszterhelyettes (Művelődési Minisztérium)
levele Aczél Györgyhez Kornis Mihály *Halleluja*
c. drámájának bemutatás ügyében – 1981. június 17.

Kedves Aczél Elvtárs!
Mellékelem a Színházi Osztály vezetőjéhez írt feljegyzésem másolatát.
Budapest, 1981. június 17.

Elvtársi üdvözléssel:

/Tóth Dezső/

U.i.: A darab továbbjátszhatóságát illető véleményemet a miniszterhelyettesi értekezleten szóban fogom kifejteni.

Kedves Pozsgay Elvtárs!
A mellékelt levelet kaptam Sziládi Jánostól. Kérem, beszéljünk róla.
Bp. 1981. VIII. 4.

Aczél György

*Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-556-1981. (115. doboz)
Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírásokkal, pecsét nélkül.*

Tóth Dezső miniszterhelyettes feljegyzése
Rigó László osztályvezető részére – 1981. június 17.

Nem értek egyet Osztályvezető Elvtársnak június 1-én kelt, Aczél György miniszterhelyettes elvtárhoz írt, Kornis Mihály Halleluja c. darabja bemutatójával kapcsolatos feljegyzésével.

Véleményem szerint a darab nem arról szól, hogy „bizonyos társadalmi okokból felerősödhetnek nálunk is az elidegenítő, a személyiség autonómiájára törő tendenciák”. A darab az ilyen természetű és társadalmunkban is kétségtelenül meglévő tendenciák maradék eluralkodását, az emberek kapcsolatteremtési lehetőségeinek totális ellehetetlenülését szuggereálja; hangsúlyozva e tekintetben a mai 30 évesek teljes támponttalanságát, és ahogyan középponti szimbólum-jelenete – egy kisgyermek nyíltszíni párnábafojtása – érzékelteti: halálraítéltettségét. Hogy társadalmi összefüggések tekintetében se legyen félreértés: a darab elszórt megjegyzésekkel az általánosítás időbeli érvényességét az 50-es évek végétől napjainkig terjeszti; a nyíregyházi „fekete vonat” atmoszférájának sokkoló beidézésével szinkron kiszélesíti, jelezve egyszersmind, hogy a „Fent”, a „Hivatal” jóvoltából értelmes munkát egy fiatal ma csak gerinctörés árán kaphat. Ez a darab mélyen rokon azokkal a szellemi életünk különböző műfajaiban megnyilatkozó tendenciákkal, amelyek társadalmunk mai helyzetét csődnek láttatják.

Ha a kritikáktól kölcsönvett érvek alapján a „szeretetvágyat” mint a darab jelentéssugallatát tudomásul vesszük, akkor mindenfajta csődhelyzetet szuggereáló alkotásra igent kellene mondani, hiszen azokban is ott munkál, ha más nem, az a „vágy”, hogy ne legyen csődhelyzet. Fentiek okán azzal sem értek egyet, hogy a darab „bemutat egy állapotot, egy életformát, de – hivatkozva a személyes felelősségre – kritikát is gyakorol felette”. A darab ugyanis általánosítása révén az állapotot, az életformát mutatja be és semmi néven nevezendő fogódzót nem ad ahhoz, hogy bármely szereplőjének „személyes felelőssége” kritika tárgya lehessen. A személyek itt kivétel nélkül társadalmi áldozatok; a szocializmuson belüli univerzális elidegenedés áldozatai, s amennyiben emberek, annyiban e társadalom ellenére azok. Az általánosító kritika kizárólag a társadalomra vonatkozik.

Mindezek alapján a darab jelen formájában /szövegében és egyes rendezői megoldásaiban/ történő bemutatásának engedélyezése hiba volt. Jelentésének azzal a megállapításával, hogy ez a drámatípus „hosszabb távon aligha való a Nemzeti Színházba” – egyetértek. Ezért nem javaslom a Katona József Színház műsorának megtartását. Szolnoki bemutatását Sándor Pál rendezésében csak átdolgozással és a rendezői koncepció ismeretében tartom lehetségesnek.

Budapest, 1981. június 17.

Tóth Dezső

*Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-556-1981. (115. doboz)
Géppel írt tisztázata, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.*

Sziládi János igazgató (Nemzeti Színház) levele
Aczél Györgyhöz – 1981. június 26.

Tisztelt Aczél Elvtárs!

A Nemzeti Színház vendégjátéka a *Játékszínben* elnevezésű – a Katona József Színház induló repertoárjának előkészítését célzó – sorozatunk keretében 1981. május 27-én került sor Kornis Mihály: *Halleluja* című darabjának premierjére.³³⁷ A bemutató után arról értesültem, hogy a produkció további sorsa bizonytalan; várható egy olyan döntés, amelynek értelmében az előadás nem kerülhet át a Katona József Színházba. Kötelességemnek tartom, hogy a kialakult helyzettel, az esetleges döntéssel kapcsolatos töprengésemről számot adjak.

1. Kornis Mihállyal 1979. áprilisában kötöttem megírási szerződést. Az előadási szerződést 1981. májusában kötöttük meg. A megírási szerződés aláírásakor tisztázódott, hogy korábbi, bizonyos értelemben még lezáratlan ügyének végére pont kerül; szóban és írásban felülbíráta korábbi állásfoglalását.

Kornis Mihály – a szerződésben foglaltaknak eleget téve – a darabot megírta. A darabot elolvastuk, megvitattuk és további átdolgozással bemutatásra alkalmasnak találtuk. Az átdolgozás folyamatát jelzi a SZÍNHÁZ című folyóirat 1980. júliusi számában megjelent dráma.³³⁸ Az eredeti darab-variáció az író Végre élve c. kötetében, ez év tavaszán jelent meg.³³⁹ A Zsámbéki Gábor által vezetett rendezői, dramaturgiai átdolgozás tovább folytatódott; így készült el a darab harmadik, a színházban játszott változata, amely egyik, nyomtatásban megjelent variációval sem azonos.

- Az átdolgozás mindvégig kettős célzatú volt:
- a félreérthetőség kiszűrésével tisztázni, egyértelműsíteni a gondolati történet, árnyalni és „többszólamúvá” építeni az alapkonfliktust.
- növelni, erősíteni a darab színpadszerűségét.

³³⁷ Kornis Mihály, *Halleluja* (bem.: Játékszín, 1981. május 27. rend.: Zsámbéki Gábor).

³³⁸ Kornis Mihály, *Halleluja* (Színház, 1980/7., dráma melléklet).

³³⁹ Kornis Mihály, *Végre élve*, Szépirodalmi, Budapest, 1981.

Így készült el a *Halleluja* színházi variánsa, amely Bereményi Géza két, már korábban bemutatott drámája mellett *Léggöbméter*,³⁴⁰ Halmi³⁴¹ egy, a lírában és epikában sokszor és erőteljesen megfogalmazott nemzedéki élmény drámai színházi újrafogalmazása lett.

A nemzedéki alapélmény kettős vonzáskörű:

- az apák és fiúk nemzedéke között meglazultak a kapcsolatok,
- a fiúk nemzedéke a konszolidáció, a minden hely, a minden feladat foglalt időszak társadalmában nem leli a maga értelmes és tartalmas társadalmi létezésében formáját, lehetőségét.

A lírában és epikában immár jó tíz éve sokszorosán ábrázolt alapélménynek kettős tulajdonsága van:

- az élményt elsőként felfedezőik Simonffy, Marosi, Kurucz, Csaplár a prózában, Utasy, Kis Benedek, Rózsa Endre a lírában ezen az élménykörön túljutottak;
- az utánuk jövő nemzedékek viszont – köztük Kornis maga is – mintegy „újrafelfedezik” maguknak az élményt.

A *Halleluja* élményvilága tehát a fiatalabb magyar irodalom élményvilágának „törzsanyagából” származik; újat e tekintetben semmiként sem hoz és jelent. Újdonsága részben abból származik, hogy ez az élményvilág a drámai irodalomban szinte nem jelent meg. A fiatalabb írónemzedékek távol maradtak a színháztól, illetve a kevesek, akik vállalkoztak drámaírássra, többnyire engedelmesen behódoltak a történelmi tematika, a történelmi dráma épp uralkodó világának. Ettől sajátos fénytörés keletkezhet: első kimondásnak tűnhet az, ami magában a művészetben – epikában, lírában – már távolról sem az. Az újdonságérzetet erősíti – erősítheti – a feldolgozás, a megjelenítés formai megoldása, az, hogy Kornis egyetlen sűrített pillanatban, mintegy keresztmetszetben állítja elénk a nagyapák, az apák és fiúk jó hatvanesztendőt felölő történetét.

Kornis műve – leegyszerűsítve – azt jelzi, hogy a nagyapák életszemlélete, életfilozófiája – az úgynevezett békeidők erkölce – nem alkalmas arra, hogy az unokák számára követhető és követendő útmutatásként szolgáljon. A tanácsok így és ezért rekednek meg a „tanulj, Buksikám”, a „becsüld meg magad, Buksikám” általánoságában, illetve ezért az, hogy a döntés percében az unoka hiába fordul tanácsért a nagyapához, a békeidők erkölcsi platformjáról a ma konkrét kérdései megválaszolatlanok.

³⁴⁰ Bereményi Géza, *Léggöbméter* (bem.: Pesti Színház, 1978. november 10. rend.: Marton László).

³⁴¹ Bereményi Géza, *Halmi* (bem.: Kaposvári Csiky Gergely Színház, 1979. november 30. rend.: Gothár Péter).

Más a helyzet az „apával”. Ez az „apa” újjáépítette a háborúban lerombolt országot, jólétet teremtett, dolgozik és elégedett az élettel, az elért eredménnyel. Nem érzi „fia”, a mai harmincév körüli értelmiségi fiatal hely- és feladatkereső bizonytalanságát.

A darab ezen alapképletét a részletek, az epizódok színezzik, és kétségtelen, hogy a rajzolt kép elgondolkodtató, néhány részletében talán vitatható is. Ezt tudva, elismerve és feltételezve vállaltuk a bemutatót; a színház hozzájárulásaként a társadalmi, emberi problémák c szférájában már hosszabb ideje folyó eszmecserehez.

2. Kornis Mihály darabja a színház 1980/81-es műsortervében kezdettől fogva szerepelt. A darab a SZÍNHÁZ című folyóiratban megjelent, majd ez év tavaszán a könyvesboltokba került Kornis Végre élsz című, a darabot is tartalmazó kötete. A kötetet kedvező kritikai visszhang fogadta.

Mindezt azért említem, mert egy új magyar darabhoz mérten szinte szokatlan mű-ismertség előzte meg a bemutatót.

És ebben semmi olyan jelzés nem szerepelt, amely az írói szemlélet torzító voltára, tehát saját elemzésének ellenőrzésére készítette volna a színház vezetését.

Hasonlóképpen elismerő volt a produkció kritikai fogadtatása is. Kivétel a Népszabadság kritikája,³⁴² amely azonban több problémát vet fel:

- a Népszabadság egyértelműen elismerő kritikát közölt a kötetről;
- a dráma gondolati felvetését, annak fontosságát alábecsülő, ellényegtelenítő, a groteszket a Nemzeti Színházba nem illőnek minősítő kritika akkor jelent meg, amikor városszerte ismertté vált a szolnoki műsorratűzés törlése.

3. Színházkultúránk elmúlt évekbeni története arra figyelmeztet, hogy a magyar színházkultúra ismét válaszúthoz érkezett.

Ennek oka:

- A történelmi dráma, a történelmi tematika tehát a közvetett társadalomábrázolás sokáig hatásos színházmentő- és teremtő kísérlete kimerült. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy-egy darab, egy-egy produkció nem arathat zajos sikert.
- Az általános gazdasági helyzet, az életszínvonal stagnálása egyre inkább érezteti hatását a színházban is. Ezt az általános tendenciát erősíti annak a folyamatnak a gyengülése, amelynek értelmében a családok a korábbi megtakarításokból még jó ideig képesek „finanszírozni” elért egyéni életszínvonalukat. Erre a jövőben mind kevésbé lehet számítani. A következmény: a családok kulturális költségvetésének stagnálása ami már önmagában csökkenést jelent vagy éppen leépülése.

³⁴² ZAPPE László, *Halleluja. Kornis Mihály színműve a Játékszínben*, Népszabadság, 1981. június 17., 7.

- A megnehezülő közönségviszonyok – a sokat emlegetett színházi konjunktúra lezárulása – összefonódva a színházak belső problémáival újraélesztik a könnyebb kitörés mindig ajánlkozó lehetőségét. Nevezetesen: a kommercializálódás veszélyét. Az elmúlt évadok tapasztalata tanúsítja ennek a veszélyhelyzetnek a realizálódását. A fő gondot egyszerűen mégsem ez jelenti. Veszélyesebb egy új, jobb szó hiányában így tudom nevezni, egy rejtett kommercializálódás létrejötte. Azért nevezem rejtettnek, mert látszólag jelentős emberi konfliktusok felmutatása, esztétikai elemzése a cél, pedig valójában csak félre dobható álarcról van szó.
- Mindezzel szorosan összefügg, mégis külön említést érdemlő a magyar dráma ügye, sorsa. A magyar dráma – nem kis részben épp a történelmi tematika kimerülése miatt – hullámvölgyben van. A kitörés esélyét és lehetőségét a dráma-irodalom valóság-érzékelő rendszerének átalakítása és nem kis részben egy új drámaíró nemzedék fellépése jelentheti; beleértve a mai emberi, társadalmi valóságot a mai történet közvetlenségében vállaló drámairodalom már-már az újjászületéssel azonos értékű remény tényét. A *Halleluja* esetleges levétele a műsorról ennek a szükséges és hasznos útnak a kevésbé járhatóságát ígérheti írónak, színháznak egyaránt – s így, akaratlan, szándékolatlan a más lehetőségek felé „orientál”.

4. A *Hallelujával* kapcsolatos döntés – és ez természetes nem csupán általános színházi kérdéseket érint és befolyásol; jelentősége a Nemzeti Színház jelenére és jövőjére is kihat.

- Az esetleges döntés szükségszerűen a színház állami vezetésének felülbírálatát jelentené – politikai értelemben. Ugyanakkor, és ez logikus következmény, politikai alapot, platformot képezne mindazok számára, akik valamilyen okból elégedetlenek helyzetükkel. Különösen érvényes ez a színházon belül egy szűk, szakmai szempontból nem erős csoportra. Helyzetük ilyen érvényű megerősödése a színházban zajló konszolidációs folyamat eddigénél is erőteljesebb bomlasztását hozhatja csak magával.
- A *Halleluja*, mint az évad egyéb bemutatói is, azzal a bevallott céllal készültek, hogy az ősszel megnyíló Katona József Színház induló repertoárja kialakuljon. A produkció kiesése felborítaná az előadások egyeztetési rendszerét, olyan kényszerpályát teremtene, amelynek következtében hosszabb időn át nem műsorpolitikai, hanem szűk működési szempontok uralnák a havi műsorterveket.
- Mindezekben a színház élete és működése szempontjából fontos kérdéseken túl fontosabb és lényegesebb az, hogy a produkció levételével kapcsolatos esetleges döntés, akár szándékától függetlenül is, behatárolná és minősítené a Nemzeti Színház egészének gondolati mozgásterét.

A Nemzeti Színház – sokszor hivatkozunk erre – nemzeti intézmény, s mint ilyen reprezentatív intézmény. A nemzeti intézmény elsődleges feladata, hogy a nemzeti feladatok, érdekek képviselője, és a maga specifikus területén, a maga sajátos esz-közrendszerével megvalósítója legyen. A Nemzeti Színház, mint nemzeti intézmény ennek a bonyolult és nehéz feladatnak csak akkor tehet eleget, ha szocialista társadalmunk önismeretének és önmegismerésének művészileg rangos műhelye tud lenni, ha művészi programja a társadalom, az egyén lét- és sorsproblémáinak vállalását jelenti.

Ezt érzem és tartom a Nemzeti Színház, mint reprezentatív nemzeti intézmény feladatkörének ma. És mindezt nem a kisajátítás igényével, hanem az elsődleges kötelezettségvállalás elismerésével fogalmazom, hisz nyilvánvaló, hogy a feladatot csakis a művészet egésze teljesítheti.

Nem akarok szándékosan naív lenni, tudom, hogy a feladat roppant nehéz és összetett, sőt veszélyei sem lebecsülhetők. Mert nem csupán arról van szó, hogy ahogy az egyes embernek, úgy a közösségnek sem örömteli a megtervezett valóság és a megvalósult valóság összevetése, de arról is, hogy látszat és valóság egymást átfedő rétegeiből könnyen gyúrható ki hamis, torz forma – akár a megszépítés, akár a megcsúfítás irányában. Ugyanakkor jelezni szükséges azt a gyakorlatot is, hogy a kultúrpolitika az előbbi, a befogadók az utóbbi eltérést kezelik elnézőbben.

És végül még egy dolgot szeretnék említeni: a történelem különböző időszakában a művészet különböző lehetőségekkel rendelkezik. Meggyőződésem, hogy a szocialista társadalom építésének ezen időszakában – nálunk és most – a művészet valóságfeltáró – és elemző tevékenységéből adódó konfliktus-helyzetek ha ezeket tartalmasan tudjuk kezelni nem társadalmi feszültségként akkumulálódnak, hanem ellenkezőleg, a felismerés, a tudatosítás útján épp a társadalmi feszültségek oldódását, megszűnését segítik elő.

Budapest, 1981. június 26.

Sziládi János
igazgató

*Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-556-1981. (115. doboz)
Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecséttel.*

[69.]

Pozsgay Imre miniszter (Művelődési Minisztérium)
főljegyzése Tóth Dezső miniszterhelyettes részére
a Sziládi Jánosnak (Nemzeti Színház) írandó válaszlevél
ügyében – 1981. július 21.

I.

Aczél elvtárssal egyetértésben javaslom, hogy Sziládi János sokszorosított levelére a címzettek nevében Aczél György, Óvári Miklós, Kornidesz Mihály, Pozsgay Imre, Tóth Dezső Tóth elvtárs válaszoljon, jelezve azt is, hogy nem szokás úgy írni több helyre, hogy ne jelezzük a többi címzettet.

Válaszunk:

Megkaptuk levelét, a töprengéseiről szóló beszámolót.

A sorrendet fordítsuk meg.

1. A Nemzeti Színház funkciója, hivatása felől szemléljük a Halleluja című darabot.
2. Ön szerint egy nemzedék életérzését, világszemléletét ábrázolja. Szerintünk a nemzedék egy töredékét.
3. A Nemzeti Színház nemzedéki színház-e? Különösen egy mutáló hangú művésznemzedéké, amely még csak próbálgatja saját hangját? Mi a nemzeti jelenségű színház mellett vagyunk.
4. Reprezentatív nemzeti intézmény ma a Nemzeti Színház. És ha igen, akkor az mit jelent ma nálunk?
5. Elválaszthatatlan-e a Nemzeti Színház nemzeti jellege szocialista jellegétől?
6. A kommercializálódás veszélyét emlegeti, mint a megnehezedő gazdasági helyzet fenyegető következményét. Erre reflektálni.
7. Egyetértünk, hogy a társadalmi, művészi feszültségek kimondása nélkül nincs tisztult társadalmi légkör. Ez a tisztulási folyamat csak akkor következhetik be, ha pozitív szocialista társadalmi célok érdekében történik a kimondás is. És nem akkor, ha szocialista eszményeinket, életünk minden jelenségét pusztán anarchista módon tagadják.

8. Ami a Halleluját konkrétan illeti. Nem vagyunk esztéták, de művészi értelemben önkényes kísérlet, amihez képest Gombrovicz logikus, Örkény Pistije konzervatíván közérthető. Az Ön értelmezését a darab nem igazolja. A modernség nem feltétlenül a felesleges durvaság. Stb...
9. A Halleluja nem mehet át a Katona József Színházba, de jövő évadban is műsoron maradhat a Játékszínben.

II.

Kopaszkutya című film.³⁴³

Ugyancsak Aczél elvtárssal egyetértésben:

1. A nyári szezonban kerüljön bemutatásra, elsősorban szabadtéri mozikban.
2. A televízió késő esti adásban 1/2 10 után bemutathatja.
3. A film sajtója legyen élesen kritikus és rövid írásokkal reflektáljon. Jelezze a film behódolását a „csöves” ideológiának és életformának. Erről kapjon eligazítást a kulturális sajtó.
4. Kornidesz elvtársat megkértem, hogy a KB-ban tartandó főszerkesztői értekezleten is mondják el az előbbi pontban foglaltakat. Egyúttal kértem azt is, hogy a Kopasz kutyával kapcsolatos döntésről tájékoztassa Óvári elvtársat is és kérje utólagos jóváhagyását.

Budapest, 1981. július 21.

Pozsgay Imre

Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-556-4-1981. (115. doboz)

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírás nélkül. Kapta: Aczél György és Kornidesz Mihály.

[70.]

Tóth Dezső miniszterhelyettes (Művelődési Minisztérium)
levele Aczél Györgynek – 1981. augusztus 5.

Kedves Aczél Elvtárs!

Mellékelten küldöm a Sziládi János elvtársnak elküldött válaszlevél másolatát.

Budapest, 1981. augusztus 5.

Elvtársi üdvözléssel,

Tóth Dezső

Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-556-6-1981. (115. doboz)

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

³⁴³ Szomjas György, *Kopaszkutya* (1981) című filmje a Hobó Blues Band együttes tagjainak, Póka Égon, Deák Bill Gyula, Földes Hobó László, Pálmai Zoltán, valamint a P. Mobilos Schusztér Lóránt szerepeltetésén keresztül mutatta be egy (fiktív) szocialista rockzenekar, a Colorado együttes felemelkedésének és bukásának történetét. A filmben elhangzott dalokat a Hobó Blues Band lemezeire vette, de a lemez megjelenését nem engedélyezték. Az album végül 1993-ban jelenhetett meg.

Tóth Dezső miniszterhelyettes (Művelődési Minisztérium)
Sziládi János igazgatónak (Nemzeti Színház) küldött levele –
1981. augusztus 5.

Kedves Sziládi Elvtárs!

Ez év június 26-án kelt, a Hallelujá-val kapcsolatos, párt- és állami vezető elvtársakhoz írt levelére a címzettek nevében válaszolok – megjegyezve, hogy szokásaink szerint nem ildomos azonos tartalmú levelet többeknek megküldeni annak jelzése nélkül, hogy kik kapják.

Egyetértünk azzal, amit töprengései során leszögez, nevezetesen hogy a Nemzeti Színház nemzeti, s mint ilyen, reprezentatív intézmény. Azzal azonban nem, hogy Igazgató elvtárs Kornis Mihály szóbanforgó darabjának a Katona József Színházban való műsorratűzéséhez mint a Nemzeti Színház arculatát jellemző tényezőhöz ragaszkodik, azt a Színház jelenére és jövőjére kiható kulcskérdésnek tekinti.

A Halleluja az Ön fejtegetése szerint sem a fiatal, hanem a legfiatalabb nemzedék társadalmi élményének megfogalmazása. Egy kezdő, hangját próbálgató nemzedék képviseletéhez való ragaszkodás ebben az esetben sem igen lenne összeegyeztethető a színház nemzeti és reprezentatív szerepével. Itt azonban nem erről van szó: a darab e generáció csupán egy szűk rétegének, töredékének közérzetét tükrözi, aminek felvállalása már semmiképpen sem lehet a nemzethez – társadalmunk egészéhez – kitüntetetten, rendeltetésszerűen szóló színház feladata, még kevésbé lehet annak arculatformáló tényezője.

Egyetértünk azzal, hogy a társadalmi feszültségek művészi kimondása hozzásegít azok feloldásához. Kornis Mihály darabja – a benne mutatkozó kétségtelen tehetség és jogos társadalomkritikai elemek mellett – azonban etekintetben sem üti meg a nemzet színházára – úgy véljük – kötelező mércét: az említett rétegszemléletet általánosítván s a rendszerezés okán is végletesen, helyenként „korszerűnek” vélt drasztikumokkal, sokkoló durvaságokkal fogalmazza meg. A Nemzeti Színházhoz az olyan mai magyar műveket tudjuk méltónak, amelyek a konfliktusokat – ezzel együtt a maguk társadalombírálatát – szocialista rendszerünk belső lehetőségeinek érzékeltetésével, céljait támogató szellemiséggel juttatják kifejezésre. Meggyőződésünk szerint ez az, ami a színház nemzeti szerepének és szocialista

jellegének egységét szolgálja – míg az e téren tett engedmények a kettő szétválasztásához vezethetnek.

Elsősorban tehát nem önmagában a Hallelujáról, hanem e darab és a Nemzeti Színház arculatának viszonyáról van szó, s ez az, amit Igazgató Elvtárstól eltérően ítélünk meg. Annál inkább, mert a hosszú szünet után megnyíló Katona József Színház műsorát érthetően megkülönböztetett figyelem fogja kísélni. Hogy abban mi kap helyet, abból a szakmai és társadalmi közvélemény a Nemzeti Színház profiljának, programjának irányára fog következtetéseket levonni. Az országos közvélemény, a szakmának s magának a társulatnak a zöme szocialista társadalmunkhoz, nemzetünkhöz méltó – ilyen értelemben reprezentatív – színház kialakítását várja Önöktől. A Halleluja elhagyása megerősíti, műsorratűzése megcsalná ezt a jogos várakozást.

Egyetértünk azzal, hogy a megnehezedő gazdasági helyzet a művészeti területen a kommercializálódás veszélyével járhat. Az a kimondatlan, de félreérthetetlen aggodalom azonban, hogy a Hallelujának a Katona József Színházról való távortartása a kommerciális igényeknek kedvezne, alaptalan. A felületes társadalomábrázolásnak nem egy kísérleti érvényű darab nemzeti színházi rangra emelése, hanem a közönséget önismeretgyarapító realizmusával vonzó mai magyar művek felkarolása az ellenszere. A Nemzeti Színház „reprezentatív szerepe” többek közt ezt is jelenti.

Fentiek alapján: nincs kifogásunk az ellen, hogy a Halleluja terveik szerint a Játékszín műsorán maradjon, de a Katona József Színházba ne kerüljön át.

Ami pedig levele nyomán talán a legfontosabb következtetés: együttműködve és mielőbb biztosítsuk a Nemzeti Színház koncepciójának, programjának széleskörű, nyilvános megvitatását, lehetségesen végleges körvonalazását. Magunk közt szólva, ha a párt és állami vezetés komolyan napirenden tartja a Nemzeti Színház új épületének kérdését, akkor ehhez a Színház vezetése már ma leghatékonyabban a tartalmi, művészi arculat hiteles, meggyőző kimunkálásával járulhat hozzá.

Ehhez kérjük az Ön és munkatársai, az egész társulat segítségét.

Budapest, 1981. augusztus 5.

Elvtársi üdvözléssel:

Tóth Dezső

Jelzet: MOL XIX-A-2-ad-AGy-556-6-1981. (115. doboz)
Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

Vadász Ilona párttitkár (Nemzeti Színház) levele Kádár Jánosnak
a Nemzeti Színház belső helyzetéről – 1981. július 2.

Drága Kádár Elvtárs!

(elnézést ezért a megszólításért, de nem megy másképp, ha Önről van szó!)

Tudom, hogy nehéz külpolitikai viszonyok között zavarom, de éppen ez késztet arra, hogy levelemmel megkeressem.

A Nemzeti Színház párttitkára vagyok (rendező, érdemes művész). Egy színház ideológiai helytállása és munkája, úgy gondolom, látszólag nem olyan lényeges, mint más problémák, de mégis a dolgok részben összefüggnek, részben mindenki saját munkaterületén felelős. Én a színházban dolgozom, tehát felelősségem a színház munkájával kapcsolatos. Egy színház kis terület, de hatásköre elég nagy ahhoz, hogy bátorságot vegyek magamnak, hogy írjak és segítségét kérjem.

Meggyőződésem a Nemzeti Színház kötelessége: a szocialista Magyarország ügyeit támogatva, magas színvonalon nevelni a közönséget. Számtalanszor felhívta erre figyelmünket Aczél elvtárs előadásában, írásainak erejével, csak követni kellene azokat, és akkor nem lenne semmi baj. De valahol ezek az elvi útmutatások elvesznek, mikor operatív megvalósításukról lenne szó.

Egy színház amúgy is szubjektív terület, de ha a szubjektivitásra valami hallgatólagos támogatással segítséget kap a színház vezetősége, akkor baj van. Ha az üzemi demokráciát – amelynek fontosságáról éppen Öntől is olyan sokszor figyelmeztetést kapunk – nem tudjuk érvényesíteni, akkor ezerszeresen felmerül bennem a felelősség kérdése, és akkor fel kell tennem a kérdést: éppen a mi színházunkban miért lehet a szocialista demokrácia semmibevevésének szinte hivatalos ereje? Ez belső ügy, de amikor felmegy a függöny, ez a fajta morális és politikai magatartás a közönség felé kisugározódik, és hatással van rá.

Különösen a tapasztalat nélküli fiatalságra. Ez aláhúzza egy párttitkár felelősségét – hiszen történelmi tapasztalat nélkül ez a „divat” rombol és automatikusan magáévá teszi azt, ha nem gondolja végig annak jelentőségét a befogadó. Meggyőződésem, hogy egy színháznak a maga sajátos erejével tanítani kell és nem felhasználni erejét egy hamis, emberellenes optika terjesztésére. Ön mondta: az életet szeretni

kell és nem a nihil, tőlünk minden szempontból idegen életérzését propagálni... Ehhez segítséget nyújtani bárki részéről – úgy gondolom – megbocsáthatatlan bűn! Egy párttitkár bármennyire tisztán látja a helyzetet, kevés ahhoz, hogy érdemben segíteni is tudjon, hiszen a kinevezett vezetés hathatósabb erővel rendelkezik. Az én tulajdonomban csak az igazság van, de ehhez erő is kellene, hogy ez a társadalmi igazság valósággá váljon. Minden erőmmel és hitemmel szeretnék részese lenni annak, hogy a Nemzeti Színház igazi elhivatottságát betöltse. Ne legyünk egy „pince-színház” kísérletező és felelőtlen színtere. Azok, akikben hiszek, tudom, nem így gondolják, és ha akármilyen sokba is kerül ez nekem, őket szeretném segíteni.

Ezért kérem az Ön segítségét, – az Önből kisugárzó emberségből – szocialista emberségből akarok erőt meríteni hozzá.

Budapest, 1981. július 2.

Szeretettel és elvtársi üdvözléssel:

Vadász Ilona

Jelzet: MOL M-KS 288.f. 51. cs. 16. ő. e.

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

• [71.a]

Aczél György miniszterelnök-helyettes levele Óvári Miklósnak
az MSZMP KB titkárának, melyben átküldi részére
Vadász Ilona párttitkár Kádár Jánoshoz címzett levelét
a Nemzeti Színház belső helyzetéről – 1981. július 6.

Kedves Óvári elvtárs!

Vadász Ilona elvtársnő felhívta Bartha elvtársnőt: a csatolt levelet személyesen szeretne volna átadni Kádár elvtársnak. Azután engem keresett meg, én jelenlétében hívtalak fel Téged, hogy átküldöm Neked és belátásodra bízom a szóban forgó levelet.

Azt javasolom, néhány szóban említsed meg Kádár elvtársnak.

Budapest, 1981. július 6.

Aczél György

Jelzet MOL M-KS 288. f. 51. cs. 16. ő. e.

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

[71.b]

Óvári Miklós az MSZMP KB titkárának levele
Vadász Ilonának – 1981. július 7.

Vadász Ilona elvtársnőnek
Budapest

Kedves Vadász Elvtársnő!

Aczél elvtárstól megkaptam Kádár János elvtársnak címzett levelét. Kádár elvtársat szóban tájékoztattam a levélről. A nyári szabadságok után megvizsgáljuk a jelzett ügyet!

Budapest, 1981. július 7.

Óvári Miklós

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 51. cs. 16. ő. e.

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

Sziládi János igazgató (Nemzeti Színház):
A Nemzeti Színház középtávú terve – 1981. november 10.

Nemzeti Színház
(Középtávú terv)

I.

A színház új vezetőségének kinevezésekor³⁴⁴ egyértelmű és vitathatatlan volt, hogy a Nemzeti Színház mai és holnapi feladatainak legfontosabbja: elvi síkon meghatározni és a művészi gyakorlatban megvalósítani azt a sajátos feladatkört, mely egyedi és összetéveszthetetlen profil kialakítását teszi lehetővé.

A kinevezés óta eltelt évek-évadok munkája a két egymással szorosan összefüggő feladatrendszer folyamatos kibontásának, megvalósításának jegyében szerveződött.

A feladat első részének vonatkozásában A Nemzeti Színház helye, feladata a szocialista magyar kultúrában c., 1979. augusztus 28-án kelt előterjesztés³⁴⁵ – melyet a színház teljes művészi kollektívája megvitatt, elfogadott – tartalmazza a színház vezetőségének álláspontját. Az előterjesztésben foglaltak egy része, döntően az azonnali, a konkrét tennivalókra vonatkozó megállapítások természetesen az elmúlt évek munkája nyomán módosultak vagy érvényüket veszítették, de a program egésze, mint elvi feladat kijelölés ma is érvényes.

A feladat második részét illetően a színház elmúlt három évadának munkássága jelzi a színház vezetőségének törekvését: az elvi feladat kijelölésben foglaltaknak a művészi gyakorlatban történő megvalósítását, annak folyamatát.

És a kettő együtt jelenti azt az alapot, amelyre a színház középtávú terve épül.

³⁴⁴ 1978. április 14-én jelentették be a Nemzeti társulati ülésén.

³⁴⁵ Lásd a jelen kötet [64.] szövegét.

II.

Magyar klasszikusok:

1. A jelenlegi repertoár gondozása, a produkciók színvonalának őrzése, esetleges emelése. Nemzeti drámairodalmunk három klasszikus alkotása – Katona József: *Bánk bán*,³⁴⁶ Madách Imre: *Mózes*,³⁴⁷ Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*³⁴⁸ – szerepel műsoron. Az elmúlt évek folyamán a Csongor és Tündéhez új díszlet készült és megtörtént a Bánk bán díszletének felújítása is. Mindhárom előadásban jelentős szerepátvételekre került sor. Ezt a gondozó, óvó, lehetőségében a produkciót gazdagító munkát a jövőben is folytatjuk.
2. Székely Gábor a Bánk bán, Zsámbéki Gábor Az ember tragédiája rendezésére készül.³⁴⁹ Az új bemutatókra a következő évadokon kerül sor. (1983-ban lesz a százéves jubileuma Az ember tragédiája bemutatójának – e nevezetes eseményt méltón fogjuk megünnepelni. (A továbbiakban is foglalkozunk Vörösmarty: A fátol titkai c. művének bemutatásával).³⁵⁰

A múlt magyar drámái:

1. Folyamatosan vizsgáljuk – a mű eredeti szellemiségét nem sértő dramaturgi beavatkozást is megengedően – a XIX. század magyar drámairodalmát. Ebben az évadban Jókai Mór: *Thália szekerén* c. darabjának bemutatása jelzi a törekvést.³⁵¹ Folytatjuk Szigligeti, Csiky, Csokonai – és mások – életművének elemzését, (Proletárok, Kornyóiné stb.).
2. A Nemzeti Színház színpadáról hosszabb ideje hiányoznak a drámakutató munkának a felfedezései, amelyek századunk magyar drámairodalmából kívánják a játszható művek sorát gazdagítani. Ebben az évadban – a törekvés jegyében – Bródy Sándor: *A medikus*,³⁵² Szomory Dezső: *Szabóky Zsigmond Rafael*,³⁵³ Füst Milán: *Boldogtalanok*³⁵⁴ c. műve kerül színpadra. A megkezdett munkát a továbbiakban is folytatni kívánjuk. Feladatunknak tartjuk szocialista múltunk drámatermésének elemzését is (Balázs Béla, Darvas József, Örkény István stb.)

³⁴⁶ Katona József. *Bánk bán* (bem.: 1975. március 22. rend.: Marton Endre).

³⁴⁷ Madách Imre – Keresztury Dezső. *Mózes* (bem.: 1967. november 2. rend.: Marton Endre).

³⁴⁸ Vörösmarty Mihály. *Csongor és Tünde* (bem.: 1976. április 16. rend.: Sík Ferenc m.v.).

³⁴⁹ A két rendezés nem készült el.

³⁵⁰ A Nemzetiben nem játszották, vidéken – Kaposvárott, Békéscsabán, Miskolcon – illetve az Ódry Színpadon Görgy Gábor átiratában *Handabasa, avagy a fátol titkai* címmel mutatták be.

³⁵¹ Jókai Mór, *Thália szekerén* (bem.: Katona József Színház, 1981. december 12. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁵² Bródy Sándor, *A medikus* (bem.: 1981. december 11. rend.: Szegvári Menyhért m.v.).

³⁵³ Szomory Dezső, darabját nem mutatták be.

³⁵⁴ Füst Milán, *Boldogtalanok* (bem.: Katona József Színház, 1982. február 19. rend.: Székely Gábor).

Mai magyar dráma:

1. Az elmúlt három évadban a Nemzeti Színház a következő új magyar bemutatókat – felújításokat – tartotta: Maróti Lajos: *A számkivetett*,³⁵⁵ Weöres Sándor: *Szent György és a Sárkány*,³⁵⁶ Csúrka István: *Döglött aknák*,³⁵⁷ Illyés Gyula: *Dániel az övéi közt*,³⁵⁸ Németh László: *Husz János*,³⁵⁹ Gyurkó László: *Fejezetek Leninről*,³⁶⁰ Sütő András: *A szuzai menyegző*,³⁶¹ Kornis Mihály: *Halleluja*.³⁶² A szó szokottabb értelmében talán nem, de tágasabban mindenképp magyar bemutató Jászai Mari: *Életem*³⁶³ és a Budapest-Orfeum³⁶⁴ c. produkció. A megvalósult bemutatók a szerzőket és a művek világát tekintve is azt az elvi megfontolást jelzik, hogy a Nemzeti Színház nyitott és érzékeny minden érték iránt. Ezt megtartani, tovább fejleszteni, úgy is mint a Nemzeti Színház és a mai magyar dráma kapcsolatának lényeges elemét, a továbbiakban is feladatunk.
2. Az új magyar bemutatók tervezésekor, vállalásakor továbbra is az érték-fontosság a meghatározó. Ennek jegyében szükséges erősíteni a színház dramaturgiai munkáját.
3. Érvényes szerződésünk van Maróti Lajossal, Görgey Gáborral, Simonffy Andrással, Kertész Ákossal, Cseres Tiborral, Csúrka Istvánnal, közelesen szerződést kötünk Módos Péterrel.
4. Továbbfolytatjuk a tárgyalást Szakonyi Károllyal, Bereményi Gézával és másokkal. Ismét megkíséreljük Illyés Gyula felkérését.

Világirodalmi klasszikusok:

1. Feladatunk volt – marad továbbra is – a Nemzeti Színház egészségtelenül leszűkült klasszikus repertoárjának bővítése, a színházi kínálat gazdagítása. E törekvés jegyében került műsorra Büchner: (*Danton halála*),³⁶⁵ Molière: (*Az úrhatnám polgár*),³⁶⁶ Goldoni: (*Két úr szolgája*),³⁶⁷ Szuhovo Kobilin: (*Tarelkin halála*).³⁶⁸

³⁵⁵ Maróti Lajos, *A számkivetett* (bem.: 1978. november 24. rend.: Vadász Ilona).

³⁵⁶ Weöres Sándor, *Szent György és a sárkány* (bem.: 1979. április 13. rend.: Ascher Tamás).

³⁵⁷ Csúrka István, *Döglött aknák* (felújítás: Fővárosi Művelődési Ház, 1979. április 6. rend.: Iglódi István m.v.).

³⁵⁸ Illyés Gyula, *Dániel az övéi közt* (bem.: Fővárosi Művelődési Ház, 1979. október 19. rend.: Vadász Ilona).

³⁵⁹ Németh László, *Husz János* (bem.: 1980. március 28. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁶⁰ Gyurkó László, *Fejezetek Leninről* (felújítás: 1980. május 4. rend.: Marton Endre).

³⁶¹ Sütő András, *A szuzai menyegző* (bem.: 1981. április 3. rend.: Ruszt József m.v.).

³⁶² Kornis Mihály, *Halleluja* (bem.: Játékszín, 1981. május 27. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁶³ *Életem. Jászai Mari naplója* (bem.: 1980. január 20.).

³⁶⁴ *Budapest Orfeum* (bem.: 1980. február 10.).

³⁶⁵ Georg Büchner, *Danton halála* (bem.: 1978. november 17. rend.: Székely Gábor).

³⁶⁶ Molière, *Úrhatnám polgár* (bem.: 1979. november 12. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁶⁷ Carlo Goldoni, *Két úr szolgája* (bem.: Fővárosi Művelődési Ház, 1980. október 10. rend.: Major Tamás).

³⁶⁸ Alekszandr Szuhovo-Kobilin, *Tarelkin halála* (bem.: 1981. február 13. rend.: Székely Gábor).

A jelzett törekvést ebben az évadban Euripidesz: *Oresztész*³⁶⁹ c. drámájának bemutatása képviseli.

2. Shakespeare: hagyomány és mai érdek egyaránt jogosítja – továbbra is a klasszikus repertoár tartóoszlopa marad. (Amennyiben a feltételeket biztosítani tudjuk, sor kerülhet a Hamlet bemutatására.)³⁷⁰
3. Ugyanakkor azonban a klasszikus repertoár gazdagítása – az alkotók körét tekintve is – változatlan feladat. Ennek jegyében meg kell teremtenünk egy Csehov – bemutató³⁷¹ nemzeti színházi feltételeit és folyamatosan kutatni, elemezni a napjaink számára fontossá váló klasszikusokat.

Kortárs külföldi drámák:

1. Az elmúlt évadok kortárs külföldi bemutatói – Wesker: (*A konyha*),³⁷² Mrozek (*Emigránsok*),³⁷³ Kroetz (*Meierék*),³⁷⁴ Griffiths (*Komédiások*),³⁷⁵ Radicskov (*Repülési kísérlet*),³⁷⁶ – a színház vezetőségének azt a törekvését voltak hivatva képviselni, hogy a világ mai drámairodalmából a lényeges emberi, társadalmi konfliktusokat felmutató művek kerüljenek műsorra.
2. Ezen törekvésünket a jövőben is folytatni kívánjuk. Ennek érdekében erősítenünk kell a dramaturgiai munkát: a szocialista országok mai drámairodalmának kutatását.

III.

Középtávú tervünkben két olyan elképzelés megvalósítására törekszünk, amelyekről külön kell szólni:

1. A Nemzeti Színház, mint minden más színház, tájékoztatásra is kötelezett. Ugyanakkor azonban a klasszikus nemzeti színházi feladatok az olyan produkciók létrehozását igénylik, amelyek vagy egyáltalán nem, vagy csak jelentős művészi sérelem árán mozgathatók. Felhasználva a most megnyíló Katona József Színház, célszerűnek tűnik egy-két olyan – az „utazó színház” sajátos feltételeit, követelményeit már eleve teljesítő – produkció létrehozása, amelyek a kötelezettséget hasznosan és színvonalasan képesek teljesíteni.

³⁶⁹ Euripidész, *Oresztész* (bem.: 1982. február 26. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁷⁰ Nem került rá sor.

³⁷¹ Erre sem került sor.

³⁷² Arnold Wesker, *A konyha* (bem.: 1979. április 31. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁷³ Slawomir Mrozek, *Emigránsok* (bem.: Játékszín, 1979. október 2. rend.: Székely Gábor).

³⁷⁴ Franz Xaver Kroetz, *Meierék* (bem.: Játékszín, 1980. december 1. rend.: Ascher Tamás).

³⁷⁵ Trevor Griffiths, *Komédiások* (bem.: Játékszín, 1981. február 22. rend.: Ács János m.v.).

³⁷⁶ Jordan Radicskov, *Repülési kísérlet* (bem.: 1981. június 1. rend.: Ascher Tamás).

2. Ugyancsak a Katona József Színház biztosította tágasabb lehetőségekre alapozva szükséges újraelemezni a gyermekszínházi vállalkozás nemzeti színházi realitását. Ha az ötnapos munkahétre történő átállását nagyobb zökkenők nélkül tudjuk megoldani, akkor megteremthetők a feltételek a gyermekszínház – évadonként egy, esetleg két gyermek produkció – létrehozásához.

Budapest, 1981. november 10.

Sziládi János

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Nemzeti Színház – iktatás nélküli igazgatósági iratok – 1981. (69. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

[73.]

Rigó László osztályvezető kísérlőlevele
a Művelődési Minisztérium Színházi Osztálya által
a Nemzeti Színház helyzetéről, feladatairól készített
jelentéshez – 1982. január 22.

Tárgy: a Nemzeti Színház helyzete, feladatai

Kedves Svéd Elvtárs!

Mellékelten megküldöm a Nemzeti Színház programjáról és 3 évados munkájáról készített jelentésünket. A dolgozat Bőgel József főmunkatárs munkája, de egyben az Osztály álláspontja is.

Budapest, 1982. január 22.

Elvtársi üdvözléssel:

Rigó László
osztályvezető

Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Nemzeti Színház-iktatás nélküli igazgatósági iratok – 1982. (65. doboz)

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

• [73.a]

A Művelődési Minisztérium Színházi Osztálya által
a Nemzeti Színház helyzetéről, feladatairól
készített jelentés – 1982. január 21.

A Nemzeti Színház helyzete, feladatai

I.

Jelentékeny színházművészeti tevékenységgel rendelkező országokban van egy olyan színház, amely mind a rárótt kötelezettségek, mind az összes személyi és tárgyi feltétel alapján betölti az él-színház, a mintaszínház szerepét. Közép-Kelet-Európában, különböző kisebb nyugat-európai országokban nemzeti színháznak hívják az ilyeneket, utalván az intézménynek a nemzeti függetlenségért, a nemzeti kultúráért vívott szerepére. Angliában csak a közelmúltban hoztak létre nemzeti színházat,³⁷⁷ Oroszországban, illetve a Szovjetunióban vagy Franciaországban is legalább egy (a MHAT,³⁷⁸ a Comédie Française³⁷⁹) különleges szerepkörrel, jogosítványokkal rendelkező, illetve bír ma is. A fejlődő országokban is van törekvés egy-egy színház kiemelésére, mintaszínházként történő kezelésére.

A keletkezés, a létrehozás indokai mindig osztályszempontúak, politikaiak és művészpoltikiaiak egyszerre. Egy-egy (többszörre feltörekvő) osztály, politikai irányzat ismeri fel adott történelmi szakaszban a színháznak, mint komplex művészeti intézménynek (ágnak) fontosságát (felvilágosult abszolutizmus, polgárság, reformkori polgárosuló nemesség, a munkásosztály, a kulturális forradalmat szervező szocialista állam). Célul tűzi ki számára a nemzeti nyelv művelését, a nemzeti drámairodalom felkarolását, az igényesen összeállított külföldi repertoár megvalósítását, a legjobb színházművészek összegyűjtését, s a határozott, mindig ideologikumot is tartalmazó követelményrendszer teljesítése ellenértékeként kiemelt intézményként kezeli,

³⁷⁷ A National Theatre társulatát 1962-ben alapították, s csak 1976-ban lett állandó otthona a Temze déli partján, ahol napjainkban is található.

³⁷⁸ Ekkor Moszkvai Akadémiai Művész Színház. A Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko által 1898-ban alapított Moszkvai Művész Színház szocialista utódja. A színház 1919-ben kapta a kitüntetett „Akadémiai” címet. A színház 2004-ben visszatért eredeti nevéhez, elhagyva az akadémiai jelzőt.

³⁷⁹ A Comédie-Française-t 1680-ban XIV. Lajos dekrétuma alapította meg, s azóta – többé-kevésbé – folyamatosan működő, állami támogatással 1682-től rendelkező társulatról van szó.

különleges mecenatúrát valósít meg felette: minden más színháznál nagyobb szubvenciót és jobb épületet, felszerelést, apparátust biztosít számára, előjogokkal ruházza fel. Egyetlen európai országról, színházi kultúráról sem tudunk, ahol az ilyen színházakat megszüntették, redukálták volna. Tény viszont, hogy szinte mindegyikben (kiváltképpen a szocialista országokban) jelentős tartalmi, személyi, eszközbeli változások következtek be az utóbbi két évtizedben, s ebben a folyamatban a magyar Nemzeti Színház csak a közelmúltban zárkózott fel a többihez.

II.

A mi Nemzeti Színházunkat, valóra váltva a jó félszázaddal korábbi terveket, kezdeményezéseket, a reformkori polgárosuló nemesség és az igen fejletlen polgárság teremtette meg, miközben sorra hozott létre az igényeinek megfelelő egyéb kulturális intézményeket. Az alapítást kiharcolóknak döntő többsége – a köznemesség – a színházért nem mint szórakozóhelyért, hanem mint nemzeti ügyért, a függetlenség kivívása egyik fórumáért küzdött. Míg a többi kulturális létesítmény az idők folyamán funkciórendszerében szakadatlanul gyarapodott (lásd a Magyar Tudományos Akadémiát), a Nemzeti Színház létrehozásában a gyakorlati ok, igény – mag a színház, mint ügy – eltörpült a nemzeti ügy fontossága mellett, s ezt a felbillent egyensúlyt sokáig egyáltalában nem, majd ezt követően is csak egyes szakaszokban lehetett némiképpen helyreállítani.

Mindez azzal a következménnyel járt, hogy a Nemzeti Színház története folyamán – a nemzeti célkitűzésekkel való szoros összefonódottsága miatt – kivételes helyzettel, kivételes lehetőségekkel és kivételes kötelezettségekkel rendelkezett: feladata volt a magyar nemzeti szellem, a magyar nyelv ápolása, a nemzeti klasszikus drámairodalom színrevitele, jelentékeny értékű új magyar drámák létrehozatala és bemutatása, a magánszínházak által kevésbé játszott értékes világirodalmi (klasszikus és modern) alkotások előadása. A feladatok felsorolása részben történeti, részben érték-sorrendben történt: A Nemzeti Színház kezdetben és elsősorban nyelvművelő intézmény volt. A magyar dráma támogatásának követelménye és gyakorlata az 1865. évi szabályrendelet kiadásával került a színház tevékenységének középpontjába. A társulat igazgatása azonban egyre inkább a mennyiség és minőség dilemmája elé került. A múlt század utolsó évtizedeiben – Szigligeti és Paulay igazgatása alatt – jelentősen gyarapodott a klasszikus repertoár, s nagy erőfeszítések történtek a nemzeti ügy és a színházi ügy összekapcsolására, a színházművészet eszköztárának megújítására, a színházi működés modernebb értelemben való kibontakoztatására.

E virágkor vége egyben az egész magyar színháztörténet fordulópontja volt. Lét-rejtek a magánszínházak, hatottak a különféle modern színházi törekvések. Mind

műsorpolitikában, mind profilkialakításban, stílustendenciákban kezdtek a Nemzeti Színház „ellen játszani”. A nemzeti ügy és a színházi ügy viszonylagos harmóniája megbomlott, a Nemzeti Színház kezdett a maradiság, a konzervativizmus szimbólumává válni, előjogaiba, kivételes helyzetébe belemerevedni, nagyobb hangsúlyt kaptak a feladat felsorolás élén álló kötelezettségek. A század első felének legjelentősebb magyar színházi szakembere, Hevesi Sándor a népszínházi gondolat jegyében, egy korszerűbb játéktílusú együttes kialakításával néhány évre kiemelte a szürkeségből, az érdektelenségből a Nemzeti Színházat, miközben többször is összeütközött – a színházi ügy előtérbe helyezése következtében – a konzervatív közízlést, a reakciós politikát képviselő hatalmi körökkel. Voltak még nagyon jelentékeny erőfeszítések a modern magyar dráma létrehozása, színrevitele, a színházi eszköztár további korszerűsítése érdekében (Németh Antal), a végső ítékezés és állami irányítás (mecenatúra) tartalmát mégis Hóman Bálint emlékeztető kijelentése rögzíti: „A Nemzeti Színház nevében a hangsúly nem a főnéven, hanem a jelzőn van.”³⁸⁰ A nemzeti, a nyelvi, az irodalmi szempontok primátusa, a nemzeti és a színházi ügy szembekerülése, harca, az utóbbi gyakori háttérbeszorulása a felszabadulásig jellemezte a Nemzeti Színház történetét, működését és a vele kapcsolatos elvárásokat. Nem halványult el sohasem az a követelmény, hogy a színház legyen egyúttal a magyar színjátszás él intézménye.

III.

A felszabadulás, majd az államosítás (a magánszínházak megszüntetése) új helyzetet teremtett a Nemzeti Színház számára is. A szocialista eszmeiségű színházpolitika szerint létrehozott, irányított színházak funkciója, műsorpolitikája, szervezeti felépítése, működési rendszere sok tekintetben azonossá vált, a kiváltságok megszűntek, noha a vezető szerepet soha senki nem vonta kétségbe a nemzet első színházával kapcsolatosan. A Nemzeti magas színvonalú színész- és rendezőgárdája elkötelezte magát a szocializmust építő Magyarország mellett, s ez a társadalmi-politikai ügy szinte közvetlenül „színházügygé” tudott válni. Az eddig említett olló két ága összezsugorodni látszott: a szocialista átalakulással megteremtődtek eme összekapcsolódásnak objektív történelmi, társadalmi feltételei. A Nemzeti Színház mindehhez megtalálta a művészi realizálás leghatékonyabb és legmodernebb megfelelőjét. A Sztanyiszlavszkij-módszer elsajátítása igazi színházi forradalom volt, a magyar színház leginkább éppen a Nemzeti Színház műhelyében ekkor vált interpretálóból öntörvényű, sajátosságait kifejlesztő művészetté is.

³⁸⁰ Lásd a 304. jegyzetet.

A Nemzeti Színház ebben az időszakban – az átmeneti és általános visszaesések, torzulások ellenére is – szinte folyamatosan volt képes olyan előadásokat létrehozni, amelyek korunk, társadalmunk nagy kérdéseire kerestek választ, s amelyek – a produkciók művészi, esztétikai érvényessége miatt is – a kulturális élet igazi eseményeivé váltak. Mindezzel együtt a társulat jelentékeny szerepet töltött be a közművelődésben, a színházművészeti nevelésben, s többé-kevésbé egyenletesen fejlesztette a színházművészeti tevékenység különböző összetevőit (dráma, színész, rendező, dramaturgia, tervezés).

A megtorpanás – a magyar színházművészet egészét érintve – a hatvanas évek végén vált egyre jobban érzékelhetővé. Ekkor a valóságos konfliktusok ábrázolása elől a színházak gyakran az általános humanizmus és szépség illúziójába menekültek. A kapcsolatvesztés korunk, társadalmunk fő problémáival, az eszközökben, a miként-ben való megújulási készség csökkenése, olykor teljes hiánya, a több tekintetben hagyományos, sőt egyenesen polgári színház-közönség viszony restaurációja, illetve ennek kísérlete válságjelenségeket eredményezett, s mindez – mert személyi problémák is járultak hozzá – a Nemzeti Színházban hosszan tartó nyílt válsággá szélesedett. A művészeti vezetés részben szétesett, részben kiüresedett, a belső elmentések következtében is elhalványultak a szakmai követelmények, a társulatot egyre inkább a művészi fáradság jellemezte, a munkaintenzitás csökkent, a próbaidő egyre zsugorodott, a szériaelőadások gyakran fellazultak, a közönség megcsappant. Maga a műsorterv is egyre kevésbé kínált izgalmas lehetőségeket. Miközben a színház mennyiségileg teljesítette az új magyar drámára vonatkozó kötelezettségeit, igazán jelentős mű ritkán jelent meg a Nemzeti Színházban. Feltűnő volt éppen a frissebb vonulatok távolmaradása. Az olló ismét széjjel nyílt, de úgy, hogy a színházi ügy jelentőségének elhalványulásával megfakult a nemzeti ügy követelményrendszere és végrehajtása is.

IV.

A színház 1978 tavaszán teljesen új összetételű vezetést kapott,³⁸¹ s bár azóta eltelt három évad során az igazgatói poszt betöltésében újabb változás volt, az ezzel kapcsolatos és más indokú belső viaskodás ellenére a Nemzeti Színház működése új koncepció szerint folyik. Ennek legfontosabb jellemzői a következők: az új irányítás mindenek előtt a színházi ügyre teszi a hangsúlyt, s az ország első színházából is olyan színházművészeti műhelyt kíván kialakítani, amelynek az általános műsorpolitikával összhangban profilja van, azaz egységesen végigvitt, kibontakoztatott

³⁸¹ Nagy Péter igazgató, Székely Gábor főrendező és Zsámbéki Gábor vezető rendező.

gondolatisága, ehhez alakított eszköztára, színház-közönség kapcsolatrendszere formálódik. E vezetési és játékszói ideál és gyakorlat abszolút gondolat, méghozzá jelentős, kortárs, egyetemes és hazai gondolat, s csak ezzel összefüggésben drámaközpontú. Fontos, és társadalmunkat, közönségünket érdeklő-izgató eszmék, problémák és jelentős művészi érték nélkül nem visz színre alkotásokat, szintetikus és analitikus színházat kíván egyszerre vagy egymás mellett csinálni, ahogy a legtöbb hasonló nevű, funkciójú színház csinálja ezt már Európában, a többi socialista országban. Nem egyszerűen és (egyszerűsítve) a rendezőcentrikus vagy autonóm színház híve, nem állít fel lineáris értéksorrendet a színházművészet összetevői között (dráma, színész, rendező), hanem mindegyiket fontosnak tartva kétségtelenül hangsúlyt tesz a rendezői munka fontosságára (világjelenség) és a művészeti ág sajátosságainak kibontakozására.

Az eddigi bemutatók többsége ezt a súlyos, jelentékeny gondolatiság és érték melletti elkötelezettséget bizonyítja. A forradalom természetrajza, dinamikája (Danton halála),³⁸² a háború és béke kérdése (Troilus),³⁸³ a bürokrácia túlélése (Tarelkin),³⁸⁴ az emberség próbája (Éjjeli menedékhely),³⁸⁵ a munka tényleges értelme (A konyha),³⁸⁶ a korszakváltás következetes végigvitele (IV. Henrik),³⁸⁷ a feltörekvés eltorzulása (Úrhatnám polgár),³⁸⁸ megalkuvás nem ismerése, a küldetést vállaló megtöretése (Husz János)³⁸⁹ és a non-konformizmus szükségessége vagy szükségtelensége (Jövedelmező állás)³⁹⁰ érdekli az új művészeti irányítást. E teljesség nélküli felsorolás mind valós és súlyos problémákat sejtett, az említett művek kiválasztása és színrevitele kemény szembenézést jelent legjelentősebb politikai és társadalmi vagy akár kulturális gondjainkkal, feladatainkkal, s ha úgy tetszik, egyes tudatbeli elmaradásainkkal is. Több tekintetben szervesen kapcsolódott mindehhez a Játékszínben³⁹¹ színrevitt produkciók sora, az Emigránsok³⁹² a hazai szocialista környezetből kiszakadtak kínjaira figyelmeztetett, a Komédiások³⁹³ mintegy ars poetica-szerű hitvallása volt a művészet, a színházművészet igazi feladatairól, a Meierék³⁹⁴ és a Halleluja³⁹⁵ igazában tudat-

³⁸² Georg Büchner, *Danton halála* (bem.: 1978. november 17. rend.: Székely Gábor).

³⁸³ William Shakespeare, *Troilus és Cressida* (bem.: 1980. január 26. rend.: Székely Gábor).

³⁸⁴ Alekszandr Szuhovo-Kobulin, *Tarelkin halála* (bem.: 1981. február 13. rend.: Székely Gábor).

³⁸⁵ Makszim Gorkij, *Éjjeli menedékhely* (bem.: 1979. február 2. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁸⁶ Arnold Wesker, *A konyha* (bem.: 1979. május 31. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁸⁷ William Shakespeare, *IV. Henrik I-II.* (bem.: 1980. december 4. és december 5. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁸⁸ Molière, *Úrhatnám polgár* (bem.: 1979. október 12. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁸⁹ Németh László, *Husz János* (bem.: 1980. március 28. rend.: Zsámbéki Gábor).

³⁹⁰ Alekszandr Osztrovszkij, *Jövedelmező állás* (bem.: 1980. május 23. rend.: Ascher Tamás).

³⁹¹ A Katona József Színház felújítása miatt a Nemzeti 1975-1981 között a Fővárosi Művelődési Házban és később a Játékszínben játszott.

³⁹² Slawomir Mrozek, *Emigránsok* (bem.: Játékszín, 1979. október 2. rend.: Székely Gábor).

³⁹³ Trevor Griffiths, *Komédiások* (bem.: Játékszín, 1981. február 22. rend.: Ács János m.v.).

³⁹⁴ Franz Xaver Kroetz, *Meierék* (bem.: Játékszín, 1980. december 1. rend.: Ascher Tamás).

³⁹⁵ Kornis Mihály, *Halleluja* (bem.: Játékszín, 1981. május 27. rend.: Zsámbéki Gábor).

zavarokról tudósított. Míg a nagyszínházi vonulat – az itt most nem említett kevésbé sikerültekkel együtt – gondolatiságát jelentékenynek, izgalmasnak, fejlődési szakaszunkkal összefüggőnek, legjobb törekvéseink kifejezőjének, támogatójának tarthatjuk, a játékszíni (a Katona József Színházba szánt) sorozat gondolatvilágába már beszűremkedtek olykor a sötétben látás, a történelmietlen álobjektivitás és kilátástalanság (Halleluja), valamint egy új naturalizmusról is diktált, beszűkült emberszemlélet (Meierék) tendenciái. Ezért a jövőbeli Katona József Színházbeli repertoár mindenekelőtt gondolati korrekcióra szorult.

Gondolatilag jelentéktelen vagy akárcsak kevésbé jelentékeny mű egy sem került a Nemzeti Színház színpadára, nem vittek ott színpadra egyetlen értéktelen vagy kevésbé értékes művet sem. Igyekezett tehát minőségkövetelményét érvényesíteni, s ez átsugárzott a színházi ügy előterébe kerülésével – a kivitelezésre, az interpretáció mikéntjére is. Az egyszerűség kedvéért „emelt realizmus”-nak nevezett játékmód volt a jellemző a legtöbb előadásra, amely a gondolatiság, szituációk, a jellemek maradéktalan kibontásán kívül a sokrétegű-jelentésű, asszociációs lehetőségű rendezést és játékot jelent. A Nemzeti Színház három utóbbi évadjának előadásai többnyire a mai magyar színjátszás rendezői és társulati csúcsteljesítményei, amelyek között vannak olykor közepes teljesítmények is, egészen ritkán kevésbé sikerültek (de jelentékeny részértékekkel bírók), nemkülönben de az összteljesítmény általánosan magas szintjét ma már külföldi kritikusok (köztük szovjetek) is elismerik, a magyar színikritikusok többségével együtt. Mindez annak a következménye is volt, hogy ezen időszak alatt komoly lépések történtek a társulat egészének felfrissítésére, összetételének megváltoztatására, munkamódszerének átalakítására is.

Új színészeket szerzödtettek,³⁹⁶ elsősorban az új vezetéssel azonos elveket valló, régebben éppen általuk irányított vidéki színházi műhelyekből. Ez mindaddig nem volt jelentékeny volumenű folyamat, de új hős- és karakterfigurákat eredményezett. Újfajta követelmények elé állították a régieket és az újonnan jötteket, amelyeknek lényege: a színész és más színházművész elsősorban a Nemzeti Színház társulatának alkotó tagja, tevékenységét mindenekelőtt itt kell maradéktalanul kibontakoztatnia. Ez a valós vagy virtuális előjogokat élvező – éltársulati szemléletű – művészek gyökeres átforgatódását jelentette, vagy legalábbis igényelte. Mivel itt anyagi érdekek is sérültek, a harc nem volt könnyű, s korántsem fejeződött be minden tekintetben meggyőzően. Miközben régiek és újak kiemelkedő színészi sikereket is arattak (Kállai, Sinkovics, Őze, Cserhalmi, Avar, Benedek, Vajda, Csomós Mari, Molnár Piroska, Bodnár Erika stb.), s olyan színészparádéra is képesek voltak, mint a két estére kivitelezett IV. Henrik együttese, elmentek egyes régebbi kiválóságok (Törő-

³⁹⁶ Színészek: Csomós Mari, Helyey László, Koltai Róbert, Lázár Katalin, Molnár Piroska, Papp Zoltán, Piróth Gyula, Pogány Judit, Vajda László; dramaturgok: Litvai Nelli, Fodor Géza; díszlettervező: Pauer Gyula; rendező: Ascher Tamás. Lásd a kötet [46.a] szövegét.

csik,³⁹⁷ Kálmán,³⁹⁸ újabban Bessenyei),³⁹⁹ s még az újonnan jöttek között is akadt kedveszegett (Koltai, Pogány).⁴⁰⁰ Még mindig nem kevés az alig vagy egyáltalában nem foglalkoztatott színészek száma, akadnak úgyszólván érthetetlenül mellőzött színészek is (Ronyec, Olsavszki). Eredményes integrálási törekvéseknek lehettünk tanúi rendezői viszonylatban (Ács, Ruszt), nagyhatású és kiemelkedő sikerű külföldi vendégrendezéseknek (Ljubimov), bár éppen a külföldről való meghívások terén feleslegesen óvatoskodó a művészeti vezetés. Kiváló tervezőgárdával rendelkeznek, a legjobbal az országban, a foglalkoztatásban viszont vannak kisebb aránytalanságok, bizalmatlankodásból fakadó, ideig-óráig tartó mellőzések is. Körülbelül ez mondható el a nem is kis létszámú dramaturg-gárdáról, melynek hatékonysága elsősorban a produkciók (az alanyul szolgáló művek és rendezésük) gondolatgazdag elemzésében bontakozik ki, a darabok felkutatásában, ajánlásában, az orientációban kevésbé.

A Nemzeti Színház társulata mindezekkel együtt tehát átformálódóban van. A színházi ügyet előtérbe helyező, eszköztárában korszerűsödő, a belső, a produkciókat előkészítő munkát komolyan vevő, elmélyülten megvalósító műhelyé.

Eközben belső robbanások is történnek, előfordulnak vezetési, a szó szoros értelmében pedagógiai, bánásmód tekintetében elkövetett hibák akadnak, s a szakma (színművészek, színházi vezetők, szakkritika) olykor koncentrált támadássorozatot is indít az új vezetés ellen, s színészcentrikusság-rendezőcentrikusság állellentéte alapján gyakran a hamistudat-termék generációs ellentét örve alatt is. Ezekre többnyire a tények, a belső dolgok nem ismerése, esetleg elferdítése, a hozzá nem értés, az elfogultság a jellemzők, de nem segíti elő a helyzet, a folyamat pontos elemzését, az eredmények elismerését és megbecsültetését a Nemzeti Színház vezetőinek olykor aszkétikus-introvertált magatartása sem.

Részlegesen megváltozott a Nemzeti Színház és a közönség kapcsolata. Bizonyos átrendeződés történt: részben mások vagy mások is érdeklődnek az új profilú színház alkotóművészei iránt, részben egyes rétegek, csoportok lemorzsolódtak, elkedvetlenedtek, s nem ritkán az ilyenek képezik a fantomnézők kisebb-nagyobb seregét. Mindenképpen megnőtt a fiatal értelmiségiek, a modernebb ízlésű szakmabeliek, általában a fiatalság érdeklődése, s tart – olykor mechanikusan – az élszínház-funk-

³⁹⁷ Törőcsik Mari 1979-ben vált meg a Nemzettől: Győrbe szerződött (1979–1980), majd a MAFILM társulatának lett a tagja (1980–1990), aztán pedig a Szolnoki Szigligeti Színháznak (1990–1993). Jelenleg ismét a Nemzeti művésznője.

³⁹⁸ Kálmán György 1980-ban hagyta el a Nemzetit.

³⁹⁹ Bessenyei Ferenc 1973–1980 között a Madách Színház, 1980–2000 között a Nemzeti, majd a 2000-ben átnevezéssel létrehozott Magyar Színház társulatának a tagja volt.

⁴⁰⁰ Koltai Róbert és Pogány Judit az 1978-79-es évad után visszaszerződtek a Kaposvári Csiky Gergely Színházba.

ció, a „nemzet első színháza” cím és feladatkör emlékéből is következő néző-áramlás is. A színház mai vezetőinek az a véleménye, hogy a Nemzeti elsősorban friss és izgalmas gondolatiságával, produkcióinak magas színvonalával hasson, vonzzon. Ehhez még nagyon jó színvonalon kivitelezett propagandaanyagot biztosítanak (a legszínvonalasabbat az országban e nemben), de a szervezés mind személyi összetételben (változások is voltak), mind technikai stb. adottságaiban nem adekvát a művészi teljesítménnyel. Egyáltalában hiányzik egy aktívabb, céltudatosan irányított színház-közönség kapcsolat, amely közművelődési aspektusból teremtené nagyobb és biztonságosabb bázist a színház gondolatokban olykor túl súlyos programjának. Így lehetne elkerülni azt a furcsa helyzetet, hogy különböző szervezési, gazdasági, irányítási erőfeszítések ellenére is a Nemzeti nem a legjobban látogatott színház ma Budapesten.

V.

Az új vezetés és a társulat sok tekintetben beváltotta a hozzáfűzött reményeket, néhány szempontból – az átformálódás nehézségeiből is következően – hiányok is tapasztalhatók. A több mint másfél százada tapasztalható ingadozás a funkció, a feladatkör lényegében két pólusa között most a színházi ügy felé lendült. Mind színházon belül, mind a színházon kívül folyt és folyik tovább az éles vita: mi lesz a nemzeti üggyel, mi a Nemzeti Színház feladata ma és a jövőben, miképpen helyezhető el a színházban történt változás, fejlődés a magyar közművelődés, művészet és színházpolitika egészében? E vita első és leglátványosabb aktuusa a társulat igazgatásában bekövetkezett változás volt, amelynek alapvetően koncepcionális okai voltak. Nagy Péter úgy vélte, írásban is kifejtette,⁴⁰¹ hogy újból meg kell találni a sajátos nemzeti színházi feladatkört, mely (fontossági sorrendben) a szocialista közművelődés szolgáltatásából, a hagyomány és modernség ötvözéséből, egy így megteremtett stílus egység funkcionálásából, az új módon felfogott színházi realizmus kibontakoztatásából, a művelt magyar kiejtés kidolgozásából áll. Központi feladat mindezekben belül az új magyar dráma fejlesztése, tolmácsolása, a dramaturgia tervszerű és művekre koncentráló munkája, a hosszabb távra szóló műsorpolitikai tervezés.

Az új művészeti vezetés – kiegészülve a velük egyetértő új igazgatóval⁴⁰² – azt vallotta, vallja és valósítja meg, hogy a Nemzeti Színház célját és helyét mindig politikai, illetve művelődéspolitikai terminusokban fogalmazták meg, sohasem esztétikai

⁴⁰¹ Lásd a kötet [49.] szövegét.

⁴⁰² Sziládi János miniszteri biztosként 1979 februárjában váltotta az igazgatói posztról lemondott Nagy Pétert.

szempontok szerint.⁴⁰³ Ezért története során elsősorban nemzeti művelődési intézmény volt, feladatrendszere középpontjában a nyelvműveléssel, az új és klasszikus magyar drámával. Noha voltak törekvések mind a felszabadulás előtt, mind utána a sajátos színházművészeti oldal kifejlesztésére, ez utóbbi igazán mégsem sikerült, kiváltképpen a legutóbbi másfél évtized alatt. A színház és így a Nemzeti Színház nem drámatolmácsoló mechanizmus, hanem autonóm művészet. A politikai elkötelezettség, az eszköztár megújítása, a valóság kíméletlen feltárása alapkövetelmények. A színház jellegét ugyanakkor nem a műsor, hanem a produkciók szellemisége adja meg. Ezért a Nemzeti Színház csak előadáscentrikus lehet, a darabválasztás csak a rendezői törekvésektől függően, azokkal összefüggésben lehet koncepciózus. A társulat – mint alkotó, autonóm művészeti műhely, közösség – valósítja meg saját belső szükségleteit, s ez az értékek közvetlen élménnyé tevésén keresztül történhet. Mind a nemzeti klasszikus dráma, mind a mai magyar dráma létrehozása, színpadra vitele csak ezeken a szűrőkön is realizálódhat, szigorúan a minőség elve alapján.

A *vita folyik* napilapokban, szaklapokban, deklarációkban, tanulmányokban és napi kritikában, nyíltan és áttételesen, fokozódó hevességgel. Úgy látszik, mintha a rendezőcentrikus, az autonóm színházművészet, a „színházi ügy”, az újító törekvések hívei vitatkoznának az irodalomcentrikus, a színészcentrikus, a színházművészet interpretáló szerepét aláhúzó, a hagyományörző, a realista színjátszást mérsékelten továbbfejlesztő, a nemzeti irodalmi értékeinket tisztelő, ápoló tendenciák képviselőivel, miközben a Nemzeti Színház több-kevesebb szilárdsággal és eredményességgel alakul át egy sajátos profilú műhellyé. A helyzet ennél jóval bonyolultabb: az álláspontok egyik oldalon sem teljesen homogének, kiváltképpen pedig az egy-egy pólusba összevont tendenciák nem azok. A színházi ügy központba állítása – egy adott szakaszban – parancsoló szükségesség volt, merev folytatása már nem az, de az új vezetés sem zárta ki sohasem a programjából a nemzeti klasszikusok és az új magyar dráma ápolását, színpadra állítását, sőt, kiemelkedő értékű bemutatókkal bizonyítottak ebben a tekintetben Husz János,⁴⁰⁴ Szúzai menyegző.⁴⁰⁵ Mérhetetlenül nagy viszont a lebecsülés a másik oldalon az eszköztár megújítását illetően, akár a program, akár annak végrehajtása szemszögéből. Közismerten nem dráma- vagy színészellenesek az új vezetés és hívei, csak más követelményrendszerbe ágyazzák be az ezzel kapcsolatos tennivalókat, a társulat tennivalóit. A nemzeti ügy hívei gyakran tévednek a történelmietlenség, a korszerűtlenség talajára, mintegy „örök” eszményként kezelve egy régebbi Nemzeti Színházi követelményrendszert.

⁴⁰³ Lásd a kötet [69.] szövegét.

⁴⁰⁴ Németh László, *Husz János* (bem.: 1980. március 28. rend.: Zsámbéki Gábor).

⁴⁰⁵ Sütő András, *A szúzai menyegző* (bem.: 1981. április 3. rend.: Ruszt József m.v.).

Sokkal nagyobb figyelmet érdemel viszont, hogy a mai nemzeti színházi koncepciónak és gyakorlatnak is megvan a maga ideologikuma, s ezzel, ennek egyes alkotóelemeivel szükséges vitatkozni. Utalunk itt arra, hogy a korábban elemzett gondolatiságnak vannak érintkezési pontjai a hetvenes évek végének, a nyolcvanas évek elejének egyes ellenzéki értelmiségi törekvéseivel, a diszkontinuitás elsőbbsége a kontinuitással szemben a dialektikus egység helyett, az alkotó cselekvés, a forradalmi cselekvés hiányának, lehetetlenségének, a morális torzulásoknak elrajzolása, mindezekkel kapcsolatosan a politikai érzék, kötelességérzet némi hiánya. Ezzel az ideologikummal is függ össze az a kétségtelen tény, hogy a nemzeti klasszikus vagy félklasszikus drámakincs gondozása egyrészt a meglévő értékes előadások gondozására szorítkozik, másrészt a kibontakozásnak ebben a vonatkozásban még csak egyes jelei (Jókai,⁴⁰⁶ Szomory,⁴⁰⁷ Bródy,⁴⁰⁸ Füst Milán⁴⁰⁹ reprízek, illetve majdnem hogy ősbemutatók) mutatkoznak a drámatörténeti kishitűség, affinitás hiánya, az aktív dramaturgiai munka visszaszorulása következtében is. Az is teljes erővel kijavítandó, hogy az igazán bőkezű állami mecénatúra ellenére is a mai magyar drámaírók bármelyik csoportjával kölcsönösen bizalmatlan a kapcsolat, s a jelenlegi nagyigényű, de több tekintetben passzív, szárnyaszegett dramaturgia, az elkedvetlenítő, steril maximalizmus nem ígér gyors kibontakozást.

A „színházi ügy” nem úgy a szocialista eszmeiségű nemzeti ügy nélkül. A szocializmust építő Magyarországon a Nemzeti Színház kiváló legjobb színházként működik, de politikai, ideológiai, közművelődési, műsorpolitikai, irodalom- és színháztörténeti koordináták között. Az előbbiek és az utóbbiak között voltak és vannak kontaktushibák.

VI.

Az eredmények továbbfejlesztése, a hibák kiküszöbölése, az eddig lebonyolított viták, a Nemzeti Színház vezetősége által megfogalmazott tervezet legfontosabb, helytálló megállapításainak, tételeinek figyelembevételére érdekében rögzíteni kell a Nemzeti Színház mai és jövőbeli feladatrendszerét:

- A kulturális kormányzat ragaszkodik ahhoz, hogy legyen egy politikájának, művészetpolitikájának, színház- és irodalompolitikájának legjobban elkötelezett, legjobb színházművészeti műhelyként működő él-színháza.

⁴⁰⁶ Jókai Mór, *Thália szekerén* (bem.: Katona József Színház, 1981. december 12. rend.: Zsámbéki Gábor).

⁴⁰⁷ Szomory Dezső darabját az OSZMI színházi adattára szerint nem játszotta a színház.

⁴⁰⁸ Bródy Sándor, *A medikus* (bem.: 1981. december 11. rend.: Szegvári Menyhért m.v.).

⁴⁰⁹ Füst Milán, *Boldogtalanok* (bem.: Katona József Színház, 1982. február 19. rend.: Székely Gábor).

- Ennek feladatrendszerében és felépítésében, működésében a két princípium – a szocialista eszmeiségű nemzeti ügy és a színházi ügy – egymással ellentétben nem lehet, s egyik a másik nélkül nem jellemezheti ezt a kiemelkedően fontos intézményt.
- Közművelődési, műsorpolitikai aspektusból elengedhetetlen kötelességei közé tartozik a klasszikus és félklasszikus nemzeti és külföldi drámairodalom legjavának, a kortárs hazai és külföldi drámatermés legértékesebb részének színrevitele, az értékes hagyományoknak és a mai alkotói kedvnek, tehetségnek megfelelő arányban.
- Ugyanakkor legyen kiemelkedő értékű profilja (egységes, hosszávra átgondolt és alkalmazott gondolatisága, eszköztára), legyen a magyar színművészet legértékesebb színházi műhelye.
- Tevékenységében kiemelkedő színvonalon valósuljon meg a szintetikus és az analitikus színház, az összegzés, a popularitás, a korszerűség és a kísérletezés egysége, végsősoron és külön is.
- Társulata és alkotómunkáját segítő apparátusa mindenkor a lehető legjobb erőkből álljon. Ehhez minden eddig is létező, illetve bármely új indokolt támogatást, előjogot meg kell adni.
- A színházi munka minden részlege, összetevője arányosan és maximális erőfeszítéssel fejlesztendő. Nagy figyelmet kell fordítani a fegyelemre, a műhelymunkára való koncentrálásra, az öntörvényű színházi művészet jellegzetességeinek kibontakoztatására. Mivel a színházművészet mindig nemzeti is, ennek pedig sine qua non-ja a kiemelkedően beszélt nemzeti (anya)nyelv, ennek művelése a társulat természetszerű kötelessége, példamutató jelleggel.
- Az autonóm színházművészeti törekvések tiszteletben tartása, magas színvonalú megvalósítása nem állhat ellentétben bizonyos tervszerűséggel, mindenekelőtt műsorpolitikai, hazai drámai vonatkozásában.
- E feladatrendszer megvalósítása, illetve az eddig történt kibontakoztatás tapasztalatainak és hibáinak értékelése néhány konkrét lépést tesz szükségessé (deklaráció, feltételrendszer továbbfejlesztése).

Budapest, 1982. január 21.

Bögel József
főmunkatárs

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatás nélkül – 1982. (65. doboz)
Géppel írt tiszttáza, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.*

[74.]

Tóth Dezső művelődési miniszterhelyettes feljegyzése
Pozsgay Imre miniszter részére a Nemzeti Színház
vezető-váltásával és az ezzel összefüggő további
kérdésekkel kapcsolatban – 1982. március 18.

Feljegyzés

Pozsgay Imre miniszter elvtárs részére

A Nemzeti Színház vezető-váltásával, az ezzel szorosan összefüggő további kérdésekkel (a Várszínház leválasztása, a Nemzeti Színház kamaraszínházává alakítása; a Várszínház és a jövőbeni Népszínház viszonyának alakulása, a Katona József önálló színházzá történő alakítása stb.) kapcsolatos döntés végrehajtása érdekében eddig a következőket tettem:⁴¹⁰

- A helyzetről a Várszínház vezetőinek felmentésében hatáskörileg illetékes I. kerületi párttitkárral, Fehér Józsefné elvtársnővel telefonon beszéltem és bővebben tájékoztattam, majd a mellékelt, a felmentést indokló levelet küldtem el hozzá. Az ügyben e hó 21-én, hétfőn reggel 8 órakor – a sürgősségre való tekintettel – rendkívüli VB-ülést hív össze.
- A Nemzeti Színház vezetőinek ügyében hatáskörileg illetékes VII. kerületi Pártbizottság titkárával, Nádasdi József elvtárral ugyanilyen értelemben beszéltem, a mellékelt levelet, illetve beállítási javaslatokat küldtem el. Ígéretem van rá, hogy hétfő délig megkapjuk a Párt Végrehajtó Bizottság beleegyezését.
- A Katona József Színház és vezetői szempontjából illetékes V. kerületi Pártbizottság titkárának, Szűcs Istvánné elvtársnőnek ugyanígy szóbeli tájékoztatását követően a mellékelt leveleket küldtem.⁴¹¹
- Személyes beszélgetést folytattam Székely Gáborral azért, hogy megismerjem intencióikat, igényeiket.
- A mai napon lezajlott (alább részletezendő) autentikus személyiségek részéről elhangzott egybeeső ajánló vélemények alapján, elkötelezettség nélkül ugyan, de

⁴¹⁰ A Várszínház a II. világháborúban megsérült, csak 1978-ra újjáépítették. Az épületet 1978–1982 között főleg a Népszínházba beolvasztott 25. Színház használta, majd a Nemzeti Színházhoz csatolták kamarajátszóhelyként. Így felszabadult a Katona József Színház, amely önálló társulattal rendelkező színházzá válhatott.

⁴¹¹ A mellékelt levelek szigorúan bizalmas minősítésűek, így közlésük nem lehetséges.

megkérdeztem Miszlay Istvánt, vállalja-e Józsefvárosi központban működő Várszínház nélküli Népszínház igazgatói teendőinek ellátását. Néhány napos gondolkodási időt kért, de benyomásaim szerint igent fog mondani.

- A mai napon (18-án reggel ½ 9-re) a meghívóban is bizalmasnak jelölt, a döntés gyors végrehajtásának biztosítását célzó megbeszélést hívtam össze, amelyen részt vettek: Malonyai Dezső, Vámos László, Vörös László, Lampl Lajos, Svéd Pál, Ficze Ildikó, Für Sándor, Bukovszky Rezső és Pálista Lászlóné.

Az értekezletet a döntés gyors végrehajtásának szemelőtt tartásával vezettem és zártam mindenekelőtt azért, hogy a Nemzeti Színház és a Katona József Színház új vezetői kellő időben (még a jövő héten) megkapják a szerződési joguk gyakorlásához elengedhetetlen kinevezésüket. Ennek érdekében

- a várható pártjóváhagyások figyelembevételével felkértem a Személyzeti Főosztályt a miniszter elvtárs által aláírandó felmentő és kinevező levelek március 15-i hatályú, a fizetéseket változatlanul hagyó előkészítésére;
- ha tudom, még ma elküldöm a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Színházi Szakosztálya számára az egyetértés megszerzése céljából a személyi és szervezeti változásokra vonatkozó döntést (javaslatot);
- az eszmecsere elhangzott megfontolások alapján felkértem Bukovszky Rezső elvtársat, hogy az új színház létesítéséhez szükséges, a miniszter elvtárs által aláírandó és a Pénzügyminisztérium egyetértését kérő levéltervezetet készítse el;
- javasoltam, majd zárszavamban megerősítettem, hogy az összes érdekelt vezető (vagy azok megbízottai) a szakszervezet, az MM szakembereinek bevonásával a költségvetési, dologi, személyi stb. „újrafelosztás” ügyében a legrövidebb időn belül üljenek össze és tegyenek a miniszter elvtárs számára javaslatot;
- rögzítettük, hogy március 26-án pénteken délelőtt ½ 10 órakor a Nemzeti Színház, 11 órakor a Népszínház társulati ülést tart, amelyen a minisztérium képviselője a személyi és szervezeti változtatásokról tájékoztatót tart. Javaslom, hogy a Nemzeti Színház társulati ülésén Pozsgay elvtárs vegyen részt, s amennyiben ezt vállalja, biztosítottam, hogy a Nemzeti Színház társulati ülésére (tekintettel az országgyűlésre) 27-én szombaton délelőtt ½ 10 órakor kerüljön sor. (Etekin-
tetben kérem a miniszter elvtárs állásfoglalását.)

Ugyanakkor kötelességem jelezni az értekezleten elhangzott, a döntés végrehajthatóságát illetően korántsem megalapozatlan aggodalmakat, fenntartásokat, amelyek jóformán kivétel nélkül a Katona József Színház önálló színházzá átalakításával függték össze. Nevezetesen:

- a Katona József Színház azonnali jogi megalakulása (ami a kinevezéseknek előfeltétele) megköveteli az új intézmény létrehozásának a Pénzügyminisztérium-

mal történő egyeztetését. Ennek status- és költség-kihatások nélkül aligha lenne érdemi akadálya. Az új színház létesítése azonban (bekalkulálva a Népszínház-nál felszabaduló, illetve átcsoportosítható 3-4 fő) a legszerényebb becslések szerint is egy kb. 25-30 fős társulatot feltételezve 8-12 plusz, máshonnan nem elvehető statust igényelne. Az új színház igazgatói, főrendezői, gazdasági igazgatói, ügyvezető igazgatói igényeihez, valamint az előírásoktól meghatározott gazdasági részlegének, közönségszervezési stábjának létszámgigényeihez – azok kielégítéséhez vagy csökkentéséhez – a Nemzeti Színház (tekintve, hogy ott azonos nagyságrendű kamaraszínház-csere történik) semmivel sem tud hozzájárulni. Ez a kérdés – valamint az ezzel még összefüggő egyéb kérdések – valószínűtlenné teszi a Pénzügyminisztérium azonnali egyetértését, ily módon pedig egy jogilag nem létező intézmény élére nem tudunk vezetőket kinevezni.

- A Katona József Színház vezetőinek a szerződéskötéshez egyébként sem lenne elegendő a kinevezés; a szerződés-ajánló levelekben fel kell tüntetni a bér összegét. Ez nyilvánvalóan feltételezi beralapjuk megállapítását, ez pedig a „vagyonelosztás” erre a kérdésre is kiterjedő azonnali perfektuálását. A résztvevők többsége kértelkedett ennek néhány nap alatt kivihető lebonyolításában, tekintve, hogy a bérösszeg a vagyonelosztás jóformán összes többi tényezőjének tisztázásától függ.
- Ami a Katona József Színház önálló működésének bázisát, a költségvetést illeti, az a Népszínház Várszínház-ra fordított költségvetési hányadának „átutalásával” nagyjából biztosítható. Nehezen áthidalhatónak, problémának mutatkozik azonban azoknak az alapvető tényezőknek a hiánya, amelyek a színház működőképességének feltételei. A díszletraktározás, a kosztümkészítés igényei nem, az adminisztrációs részlegek helyiségi igényei csak részben, egyes vonatkozásokban csak a Fővárosi Tanács cselekvő egyetértése esetén biztosítható. Az e hiányok pótlására vonatkozó pluszköltségek jelzése pedig a Pénzügyminisztérium már említett egyetértéséhez szükségesek; ezek számszerű produkálása, illetve az ezzel kapcsolatban várható tárgyalások a pénzügyminisztériumi egyetértés szükségképpen késlekedését jelenti, annak összes következményével együtt.
- Egyéb nehézségek is felmerültek: a költségvetésmegosztás a naptári év közben igen nehézkes; a Katona József Színházba átmenők kiemelt nemzeti színházi bérszintjének változatlanul tartását mi indokolja, illetve azt kívánatos lenne a fővárosi színházakéval egy szintre hozni; ugyanakkor a szakszervezet álláspontja, hogy az átszervezés senki számára nem jelenthet az eddiginél kedvezőtlenebb egzisztenciális helyzetet; „úriember-egyezménnyel” biztosítani lehetne, hogy a Nemzeti Színház és a Katona József Színház továbbra is műsoron tartandó darabjainál a színészek ne kölcsönösen „vendégszereplők” legyenek, (ami a Nemzeti Színház szempontjából több milliós plusz kiadást jelentene) ez viszont az érvényes munkajogi szerződési viszonyoknak mondana ellent, stb.

- E nehézségek többeket (Lampl Lajos, Venczel István, Vámos László) mások látható helyeslése mellett arra a kérdésre ösztönöznek: az új színház miért nem a Várszínházban alakul, ahol az önállóság minden feltétele megvan, ami nem érintené a Nemzeti Színház és a Katona József Színház szervezett viszonyát.

A jelzett nehézségeknek csupán egy hányada olyan, amely az új színház azonnali (jogi) létrehozását, az új vezetők szerződés-kötési jogának gyakorlását ténylegesen korlátozza; nagy – és itt korántsem felsorolt – hányaduk olyan, amely az „újrafelosztási” tárgyalások során minden bizonnyal feloldható, vagy jelentősen enyhíthető. Egy bizonyos: a döntés maradéktalan végrehajtására törekedve is gyakorlatilag kivihetetlennek tartom a Katona József Színház azonnali, önálló színházzá alakítását, a vezetők azonnali kinevezését, szerződési jogaik azonnali érvénybeléptetését.

Javaslom a döntés olyanforma módosítását, hogy:

- történjék meg azonnal – e hó 26-27-ig – a Népszínház megosztása, a Várszínház Nemzetihez csatolása; ennek és a két színház vezetőváltásának társulati ülésen történő bejelentése – de az új színház megalakulására vonatkozóan csak az alábbiak keretei közt történjék utalás; illetve a nyilvánosság tájékoztatása is ez utóbbi tekintetben hasonlóképp történjék;
- Székely Gábor és Zsámbéki Gábor kapjanak 1982. augusztus 1-ig fizetett szabadságot azzal, hogy mint a kialakítandó önálló színház designált vezetői, teljes joggal részt vesznek a „vagyonfelosztási” tárgyalásokon; jogosultak arra, hogy személyes nexusaik alapján megindítsák a társulatszervezést, a következő évad műsorpolitikájának, egyáltalán színházuk művészeti arculatának kialakítását. A művelődési miniszter a „vagyonfelosztási” tárgyalások javaslatairól, az új színház koncepciójáról így megfelelő előkészítés után hozhat döntést;
- Most március folyamán még felmentésük, illetve kinevezésük előtt Sziládi János, Székely Gábor, illetve Malonyai Dezső és Vámos László – mindegyik a maga nevében és színházában – egymás közti kollegiális megegyezés alapján – küldje ki a színészek részéről áprilisban megválaszolandó szerződési ajánlatát, illetve – az átlagostól nem eltérő arányban – e hó végéig jelezze, hogy kivel nem kíván új szerződést kötni. Ez a megoldás lehetővé teszi, hogy a Katona József Színház jogi önállósulásának pillanatától (a munkavállalók beleegyezésével persze) egyszerű áthelyezéssel létrehozható az új színház társulata. A felmentések és kinevezések ennek megfelelően ez év április 1-i keltezésűek lennének. A javaslat elfogadása esetén stornírozni lehetne a pártbizottságoknak ezzel kapcsolatban megküldött információkat.

E javaslat mellett megjegyzem: a Művelődési Minisztérium – és a döntésben résztvevő pártszervek – presztízsének rovására megy egy – az előkészítés során nem szerepelt variáns (t. i. egy új színház létesítése) konzultáció nélkül történő határozattá emelése. Egy ilyen új variáns tárgyalások során felmerült lehetőségei kapcsán 24, vagy 48 órán belül ugyanígy lehetőség lett volna annak alsóbb szintű döntéslétkészítő véleményezésére. Más összefüggésekben már voltam bátor jelezni azt a véleményemet, hogy a minisztériumra háruló döntéskötelezettségnek nem ellenlábas, hanem alátámasztója a döntéshozatal körültekintő előzetes információkon, konzultációkon alapuló előkészítése.

Budapest, 1982. március 18.

(Tóth Dezső)

Jelzet: MOL XIX-I-9-a-605-1982. (31. doboz)

Géppel írt tiszttárat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, művelődési minisztériumi fejléces papíron.

Tóth Dezső művelődési miniszterhelyettes feljegyzése
Maróthy László, a budapesti pártbizottság első titkára
részére a Nemzeti Színházban történt vezetőváltással
kapcsolatban – 1982. március 23.

Feljegyzés

Maróthy László elvtárs részére

A Budapesti Pártbizottság a közelmúltban a Nemzeti Színházban pártvizsgálatot folytatott le. A vizsgálatnak a Budapesti Párt Végrehajtó Bizottság január 13-i ülésén történt lezárása nyomán, annak végrehajtásaként, a Művelődési Minisztérium javaslata alapján az MSZMP KB párthatáskör szerint illetékes titkára és osztályvezetője jóváhagyta Sziládi János elvtársnak, a Nemzeti Színház igazgatójának és Székely Gábor elvtársnak, a Nemzeti Színház főrendezőjének felmentését; illetve dr. Malonyai Dezsőnek, a Népszínház igazgatójának a Nemzeti Színház igazgatójává és Vámos Lászlónak, a Népszínház művészeti vezetőjének a Nemzeti Színház művészeti vezetőjévé történő kinevezését.

Ezzel összefüggésben olyan döntés született, hogy a Nemzeti Színház Katona József kamaraszínháza anyaszínházától elválik, önálló, a Fővárosi Tanács irányítása alá kerülő színházzá lesz; önállóságának gazdasági, jogi, személyi stb. feltételei megteremtésére a Művelődési Minisztérium kötelezett. A Katona József Színház önálló színház élére igazgatóként, illetve művészeti vezetőként Székely Gábor és Zsámbéki Gábor elvtársak kerülnek. Egyidejűleg a Népszínházról leválasztandó Várszínház lesz a Nemzeti Színház kamaraszínháza; a Népszínház a Józsefvárosi Színház bázisán folytatja munkáját.

E február 19-én, pénteken nyilvánosságra került döntés végrehajtása során:

- e helyetről a Várszínház vezetőjének felmentésében hatáskörileg illetékes I. ker.-i párttitkárral, Fehér Józsefné elvtársnővel; a Nemzeti Színház vezetőinek ügyében hatáskörileg illetékes VII. ker.-i pártbizottság titkárával, Nádasdi József elvtárral; a Katona József Színház és vezetői szempontjából illetékes V. ker.-i Pártbizottság titkárával, Szűcs Istvánné elvtársnővel telefonon beszéltem, majd ezt

követően – kinek-kinek a megfelelő – felmentési, illetve beállítási javaslatokat küldtem el.

- Ugyancsak előzetes személyes beszélgetést követően tájékoztató és hozzájárulást kérő levelet küldtem Lampl Lajos elvtársnak, a Színházi Dolgozók Szakszervezete titkárának.
- Személyes beszélgetést folytattam Székely Gáborral azért, hogy megismerjem az új színházzal kapcsolatos intencióikat, igényüket.
- Március 18-án reggel a meghívóban is bizalmasnak jelölt, a döntés gyors végrehajtásának megkezdését biztosító értekezletet hívtam össze, amelyen a Művelődési Minisztérium, az MSZMP KB, a Fővárosi Tanács, a Színházi Dolgozók Szakszervezete képviselői mellett részt vettek Malonyai Dezső, Vámos László (a Népszínház jelenlegi, a Nemzeti Színház kijelölt vezetői), valamint Vörös László, a Nemzeti Színház gazdasági igazgatója.
- Március 22-én Drecin József miniszterhelyettes vezetésével a Minisztérium illetékes vezetőinek, valamint a Nemzeti Színház és a Népszínház jelenlegi vezetőinek részvételével a rendelkezésre álló anyagi és személyi erők optimális átcsoportosítását, annak lehetőségét vizsgáló megbeszélés zajlott le.
- Fentiekkel egyidejűleg személyes beszélgetést folytattam Sziládi Jánossal elhelyezése ügyében, valamint Miszlai Istvánnal, a József Attila Színház volt igazgatójával, a tekintetben, hogy elvállalná-e a Népszínház igazgatói posztját.

Fentiek röviden összesíthető eredménye a helyzet jelenlegi állása:

- Az új önálló színház (jogilag) azonnali létesítése nem lehetséges; ezért a miniszter Székely Gábort és Zsámbéki Gábort a jogilag 1983. január 1-vel megalakítandó önálló Katona József Színház élére nevezi ki igazgatóként, illetve művészeti vezetőként és megbízza őket az új színház kialakításának feladatával. Így lehetőségessé válik, hogy március 31-ig szerződési joggal bírijanak, hogy a „vagyon-felosztás” tárgyalásain leendő színházuk érdekeit képviselhessék; egyáltalán, hogy ehhez a bonyolult művelethez a megfelelő idő rendelkezésre álljon. Ez alatt az idő alatt tisztázható az a pillanatnyilag nyitva hagyott kérdés, hogy a Katona József Színházat hogyan, milyen feltételek mellett veheti át a Fővárosi Tanács.
- Március 26-án tartja a Nemzeti Színház társulati ülést, amelyen a Művelődési Minisztérium képviselője tájékoztatást ad, bejelenti a felmentéseket, illetve kinevezéseket.
- Ugyanaznap zajlik le a Népszínház társulati ülése, hasonló módon, azzal, hogy a főrendező és a gazdasági igazgató személyének változatlanlansága mellett a miniszter a Népszínház igazgatójává 3 év meghatározott időtartamra Miszlai Istvánt nevezte ki.

- Malonyai Dezső és Vámos László, mint a Népszínház jelenlegi vezetői biztosítják a Várszínház előadásaira építő Józsefvárosi Színház ezévi működésének zavartalanságát, folyamatosságát, a kinevezett új igazgató, Mislai István pedig képviseli a Népszínház érdekeit az anyagi és szellemi erőik átcsoportosításának munkája során.
- Malonyai Dezső és Vámos László mint a Nemzeti Színház vezetői, Székely Gáborral és Zsámbéki Gáborral történt megállapodás alapján, valamint a Nemzeti Színház általános érdekeit szem előtt tartva biztosítják a Katona József Színház és a Nemzeti Színház ezévi, tervek szerint történő zavartalan együttműködését, valamint azt, hogy a Katona József Színház gyakorlatilag az 1982/83-as évad elején megkezdje működését.

Fentiekhez hozzátartozik: az érintett kerületi pártbizottságok titkárai, a Színházi Dolgozók Szakszervezete – bár a személyi és szervezeti döntéseket jóváhagyta – szóban, de írásban is nehezményezte, hogy hatásköri illetékességük, illetve közvetlen érdekeltségük ellenére a személyi és szervezeti változásokról a meghozott döntés előtt velük senki érdemben nem konzultált. A Színházművészeti Szövetség elnökségével sem folyt konzultáció, ezt azonban Vámos László főtitkári tisztségére mintegy „elfedte”.

Ha nem is mentség, de magyarázat, hogy a meghozott döntés végrehajtását a szerződéskötési lehetőség március 31-i határideje kivételesen sürgőssé tette. Hogy a felsőszintű döntés, az azokkal kapcsolatos tárgyalások közben miért nem nyílt mód a tervek előzetes véleményeztetésére, azt – mert ezeken a tárgyalásokon nem vettem részt – nem tudom.

Budapest, 1982. március 23.

Tóth Dezső

Jelzet: MOL XIX-I-9-a-605-1982. (31. doboz)

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, művelődési minisztériumi fejlesztés papíron.

[76.]

A Művelődési Minisztérium tájékoztató jelentése
az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság részére
a Nemzeti Színház és a Népszínház érintő személyi
és szervezeti változásról – 1982. március 25.

TÁJÉKOZTATÓ

az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága részére
a Nemzeti Színház és a Népszínház érintő
személyi és szervezeti változásról

Előterjesztő: Tóth Dezső

A Budapesti pártbizottság a közelmúltban a Nemzeti Színházban pártvizsgálatot folytatott le.⁴¹² A vizsgálatnak a Budapesti Párt Végrehajtó Bizottság január 13-i ülésén történt lezárása nyomán, annak végrehajtásaként, a Művelődési Minisztérium javaslata alapján az MSZMP KB párthatáskör szerint illetékes titkára és osztályvezetője jóváhagyta Sziládi János elvtársnak, a Nemzeti Színház igazgatójának és Székely Gábor elvtársnak a Nemzeti Színház főrendezőjének felmentését; illetve dr. Malonyai Dezsőnek, a Népszínház igazgatójának a Nemzeti Színház igazgatójává és Vámos Lászlónak, a Népszínház művészeti vezetőjének a Nemzeti Színház művészeti vezetőjévé történő kinevezését.

Fentiekkel összefüggésben olyan döntés is született, amelynek értelmében a Nemzeti Színház kamaraszínháza a Várszínház, a Népszínház központja a Józsefvárosi Színház lesz; egy jogilag 1983. január 1-vel létesítendő új, a Fővárosi Tanács irányítása alá kerülő színház létesül, amelynek szervezeti, személyi és művészi előkészítésével a Minisztérium – jelenlegi munkakörük meghagyásával – Székely Gábort és Zsámbéki Gábort, a Nemzeti Színház főrendezőjét és vezető rendezőjét bízta meg. Az új színház a Katona József Színházban létesül.

⁴¹² A vizsgálatról írásbeli feljegyzést eddig – sajnos – nem találtunk.

A Nemzeti Színház új vezetői által kialakított koncepciót, programot, valamint az új színház koncepcióját és programját a Művelődési Minisztérium a közeljövőben az Agitációs és Propaganda Bizottság elé terjeszti.

A Művelődési Minisztérium kéri fentiek jóváhagyását.

Budapest, 1982. március 25.

*Jelzet: MOL XIX-I-9-a-605-1982. (31. doboz)
Géppel írt tisztázatlan, aláírás és pecsét nélkül.*

[77.]

Pozsgay Imre művelődési miniszter feljegyzése
a Nemzeti Színház és a Katona József Színház szervezésével
kapcsolatos feladatokról – 1982. április 6.

Feljegyzés

Tárgy: A Nemzeti Színház és a Katona József Színház szervezésével kapcsolatos feladatok

Az új színház átszervezés elvi és személyi kérdéseiben a szükséges politikai döntések megszülettek. A végrehajtás megkezdődött. A párt- és társadalmi szervekkel való egyeztetések megtörténtek. Az egyeztetés során elhangzott kritikai észrevételeket is ismerjük. E kritikákból leszűrhető tapasztalatokra később még vissza kell térni.

A továbbiakban a végrehajtás felelőssége a minisztérium hatáskörébe tartozik. Ezért a különböző megoldásokat is minisztériumi feladatként és ügyként kell kezelni. A végrehajtásban résztvevők az alábbi szempontokra és szervezési eljárásokra legyenek tekintettel:

1. A Nemzeti Színház koncepcióját, ehhez kapcsolódó művészeti programját és műsortervét minél előbb ki kell dolgozni. E munkában vegyék figyelembe a kulturális politika céljait, a Nemzeti Színházzal szembeni közmegegyezésen alapuló elvárásokat. A jövő évad műsortervében a bemutatók tervét már ennek a koncepciónak a jegyében kell elkészíteni.
2. A Katona József Színház létrehozásával új színházi társulás jön létre. Törekedni kell arra, hogy a Katona József Színház olyan működőképes műhely legyen, amely megkapja a szükséges feltételeket és támogatást is tevékenységéhez a kulturális politika követelményei szerint.
3. A viták elkerülése és az átszervezés normális lebonyolítása érdekében az alábbiakat kérem figyelembe venni:
 - Az átszervezés nem járhat költségtöbblettel, illetve ha ilyen adódna, a többletet a Művelődési Minisztériumnak kell vállalnia. Ebben a szellemben kérem a Pénzügyminisztériumnak írt levél tervezetét újrafogalmazni.
 - A Katona József Színház személyi állománya 110 fő legyen, ezen belül 30-35 színművészt foglalkoztathatnak.

- Sürgős elszámolást kérek a Nemzeti Színház betöltött és üres státuszairól az 1982. március 1-i állapotnak megfelelően. Színész, műszaki és adminisztratív dolgozók bontásában.
- Külön elszámolást kérek a Nemzeti Színház gazdasági igazgatójától arról a 20 státuszról, amelyet a Katona József Színház megnyitásakor a kamaraszínházhoz telepítettek.
- Négy színész (Cserhalmi, Rajhona, Gáspár, Törőcsik⁴¹³) szerződtéséhez a jelenlegi státuszok béralapjának kiegészítésére 30 ezer forint kiegészítést a központi keretből kell átutalni.
- Az Intézmény és Vállalatgazdálkodási Főosztály bocsássa a Katona József Színház rendelkezésére a Népszínház műszaki és adminisztratív dolgozóinak elhelyezésére szolgáló, és az összevonás által feleslegessé vált Asbóth utcai helyiségeket. Az Intézmény és Vállalatgazdálkodási Főosztály vizsgálja meg, hogy a Katona József Színház színpadtere feletti üres lakás bérleményként készletraktár céljára hogyan szerezhető meg.
- 4. A tárgyalások és az átszervezés operatív lebonyolításával Vass Csabát, Pálista Lászlónét és Földvári Lászlónét bízom meg. A tárgyalásokon vegyenek részt.
- 5. Az ügy nyilvánosság előtti kezelését, a sajtó, rádió, televízió munkáját a minisztérium irányítsa. A Színházak vezetői kapjanak félreérthetetlen útmutatást a követendő magatartáshoz.

Ez a feljegyzés személyre szóló minisztériumi munkaokmány. A tárgyalásban résztvevő külső személyekre nem tartozik. A tárgyalások korrekt lebonyolítása érdekében felhívom a figyelmet, hogy az érintett felek mindig legyenek résztvevői ezeknek a tárgyalásoknak.

Az ügy kezelésében, intézésében egyértelmű állásfoglalásra, azonos szándékra és következetes végrehajtásra van szükség. Felelősek a címzettek. Az egészért felelős: Tóth Dezső miniszterhelyettes.

Budapest, 1982. április 6.

Pozsgay Imre

Jelzet: MOL XIX-I-9-a-605-1982. (31. doboz)

Géppel írt tisztázott sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, művelődési minisztériumi fejléces papíron. Kapták: Drecin József, Tóth Dezső, Bukovszky Rezső, Kereszturi Sándor, Ficse Ildikó, Für Sándor, Császtray István, Pálista Lászlóné, Irattár. Készült: 9 példányban.

⁴¹³ Törőcsik Mari végül nem szerződött a Katona József Színházba.

[78.]

A Művelődési Minisztérium előterjesztése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága számára az 1981/82-es színházi évad tapasztalatairól, az 1982-es nyári és az 1982/83-as színházi évad programjáról – 1982. június 22.

Előterjesztés

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága részére

Tárgy: Tájékoztató az 1981/82-es színházi évad tapasztalatairól, az 1982-es nyári és az 1982/83-as színházi évad programjáról.

Előterjeszti: Tóth Dezső sk.

Az 1981/82-es évad látogatottság tekintetében a tavalyihoz képest javult, két év óta ismét elérte az 5 millió nézőt (1981: 5.062 – 1980: 4.779) ami főként az előadásszámok növekedésével (1981: 11.629 – 1980: 10.765), illetve az új nyíregyházi színház⁴¹⁴ és az újra megnyílt Katona József Színház belépésével függ össze.

A magyar művek bemutatászáma nőtt (81/82: 96 – 80/81: 80). Ezen belül – ha tervezettől (51) elmaradt is – gyarapodott a mai magyar dráma (81/82: 45 – 80/81: 40), a régi magyar dráma (81/82: 27 – 80/81: 19), illetve a zenés magyar művek (81/82: 24 – 80/81: 21) bemutatászáma.

A magyar alkotásoknak ebből a széles övezetéből azok a produkciók váltak ki, amelyek (tárgyuk és rendezői felfogásuk) a társadalmunkban, a közönségben és más művészeti ágakban is érezhető történeti-, nemzeti-, közösség szemléleten fogantak. A népi eredetű, közösségi érdekű Csíkсомlyói passió, (Várszínház, r: Kerényi I[Imre].)⁴¹⁵, Sarkadi [Imre]-Szörényi [Levente] -Bródy [János]: Kőműves Kelemen (Pesti Színház, r: Marton László), Csernus Mariann monodrámája

⁴¹⁴ 1979-ig a színház társulat nélkül működött, de ekkor a megyei vezetés úgy határozott, hogy önálló társulatot hoz létre. 1980-ban a színházépület bővítésére került sor, majd kinevezték az igazgatót, Bozóky Istvánt, s 1981. október 17-én sor került a megnyitó előadásra: Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című művét mutatták be.

⁴¹⁵ Bem.: Népszínház, majd Nemzeti Színház a Várszínházban, 1981. november 15. rend.: Kerényi Imre.

a Nemzeti Színházban, a Vizsolyi biblia⁴¹⁶ vívtak osztatlan elismerést. Ugyanennek a hagyománykeresésnek a jegyében van indokolt közönségük Szabó Magda: A csata c. történelmi drámájának, drámatrilógiája második részének (Madách Színház, r.: Lengyel György).

- Illetve azok lettek egyenetlen színvonaluk mellett is az évad karakteralakító tényezői,
- amelyek – főként a PB 1981. áprilisi határozata nyomán – felújításként járultak hozzá a közelmúlt, illetve felszabadulás utáni történelmünk jobb megértéséhez: Mesterházy [Lajos]: Pesti emberek (Thália, r.: Kazimír Károly), Déry [Tibor]: Tükör (Dunaújváros, r.: Császár Imre), Sarkadi [Imre]: Elveszett paradicsom (Kecskemét, r.: Szőke) [István], Darvas [József]: Részeg eső (Veszprém, r.: Pethes György), Vízkeresztől szilveszterig (Békéscsaba, r.: Giricz Máttyás), továbbá Szakonyi [Károly]: Honkongi paróka (Békéscsaba, r.: Illés István), Urbán [Ernő]: Uborkafa (Szeged, r.: Halasi Imre).
 - Itt jegyezzük meg: a hagyományértelmezés polarizálódását Zilahy: Fatornyok⁴¹⁷ c. tisztességes drámájának a nosztalgiahangulattól támogatott felértékelése, másfelől Hernádi-Jancsó: Szép Magyar Tragédia c. darabjának a nemzeti függetlenség illúzióit esetenként szélsőséges kitételekkel perszifláló hatása jelzi.⁴¹⁸

Ehhez a régi-népi-nemzeti érdekű, vagy a felújítás okán történelmi érdekű övezet-hez képest a felszabadulás utáni (mai) magyar társadalom egyidejű megközelítésének újonnan bemutatott drámái ideológiailag, művészileg és közönséghatás szempontjából is korlátozottabb szereppel, jelentőséggel bírtak.

- Örkény [István]: Forgatókönyv (Vígyszínház, r.: Valló) [Péter], Illyés [Gyula]: Sorsválasztók (Madách, r.: Ádám Ottó), Németh László: Harc a jólét ellen (Veszprém, r.: Horvai István), az ideológiailag, politikailag korrekt rendezések mellett és szerzőik irodalmi tekintélye ellenére is – relatív értékeik erejéig: kevésbé váltak az évad arculatformáló tényezőivé.
- Emellett a többi dráma bemutatására inkább a színházak kötelességszerű magyar dráma-pártolása, esetenként elhamarkodott színrevitele, mintsem választékon alapuló, elmélyült dramaturgiai munkával megalapozott segítése volt a jellemző. Közülük Fejes [Endre]: Az angyalarcú⁴¹⁹ c. drámája potenciális értékei, Csörsz [István]: Kék a tenger⁴²⁰ c. darabja a fiatalok „hiánydramaturgiájá”-nak repre-

⁴¹⁶ Károli Gáspár Vizsolyi Bibliája (bem.: Nemzeti Színház a Katona József Színházban, 1982. február 13. Rend.: Bodnár Sándor).

⁴¹⁷ Zilahy Lajos, Fatornyok (bem.: Népszínház, Várszínházban, 1982. április 23. rend.: Kerényi Imre).

⁴¹⁸ Hernádi Gyula, Szép magyar tragédia (bem.: Móricz Zsigmond Színház, Nyíregyháza, 1982. április 24. rend.: Jancsó Miklós m.v.). Hernádi művét már Szinetár Miklós rendezésében lehetett látni 1977 nyarán a Gyulai Várszínházban.

⁴¹⁹ Fejes Endre, Az angyalarcú (bem.: Radnóti Miklós Színház, 1982. január 9. rend.: Gáspár János).

⁴²⁰ Csörsz István, Kék a tenger (bem.: Thália Színház, 1982. április 23. rend.: Romhányi László).

zentálása miatt, Csurka István: Reciprok komédia⁴²¹ c. darabja pedig ideológiai-művészi elégtelensége, bukása okán érdemel figyelmet.

- A mai magyar dráma intenzív jelenlétének fogyatékoságait a határainkon túli szerzőktől származó „import” (Csíki László⁴²² és Kocsis István két-két műve⁴²³) csak kismértékben csökkentette.

A régebbi magyar drámai hagyomány új bemutatói (Vörösmarty: Csongor és Tünde, Móricz: Úri muri) nyíregyházi színház indulása kapcsán, a debreceni színház műsorán (Móricz: Kivilágos kivilradtig) bírtak jelentőséggel, egyébként a Jókai – (Thália szekeren: Katona József: Békéscsaba: Barangok), a Bródy: – (A medikus, a Tanítónő – Nemzeti Színház, debreceni színház, kecskeméti színház), a Füst Mán – (Katona József, Debrecen) bemutatók, beleértve a Vígyszínház Harag György rendezte Úri muri bemutatóját is – a hagyományfenntartás önmagában elismerése méltó feladatának teljesítésén túl jelentősebb produkciókhoz nem vezettek. E téren Molnár [Ferenc]: Lililom-ának szép szolnoki előadása (r.: Babarczy [László]) jelentett kivételt.

A szovjet drámairodalom jelenléti aránya kielégítő (1981/82: 12 – 80/81: 10)„, öröndetes, hogy új szovjet szerzők (Galín,⁴²⁴ Matti Unt,⁴²⁵ Kross⁴²⁶) műveivel ismerkedhetett meg a magyar közönség, hogy a Braginszkij–Rjazanov szerzőpáros két szellemes darabja⁴²⁷ a tartalmas szórakoztatás tekintetében segítették színházainkat, s hogy három szovjet darab bővítette a gyermekelőadások repertoárját.

A szocialista országok drámairodalmának bemutatása terén azonban elég nagyok, és úgy tetszik, növekvők adósságaink. A mai bolgár dráma sikeres felfedezése ugyan folytatódott ([Sztaniszlav] Sztratiev: Autóbusz, Debrecen), de jellemző, hogy a Művelődési Minisztérium minden NDK-évadot szorgalmazó erőfeszítése ellenére

⁴²¹ Csurka István, Reciprok komédia (bem.: Pesti Színház, 1981. november 26. rend.: Horvai István).

⁴²² Csíki László, Nagypapa látni akar benneteket (bem.: Katona József Színház, Kecskemét, 1981. november 27. rend.: Tömöry Péter); Álkulcsok (bem.: Gárdonyi Géza Színház, Eger, 1982. február 4. rend.: Szűcs János).

⁴²³ Kocsis István, Árva Bethlen Kata – Az újrakezdő (bem.: Veszprémi Petőfi Színház, 1982. február 26. rend.: Kerényi Imre m.v.); Megszámláltatott fák (bem.: Debreceni Csokonai Színház, 1982. március 20. rend.: Léner Péter).

⁴²⁴ Alekszandr Galín, Retro (Leélt napok fényes bánata) (bem.: Játékszín, 1982. február 26. rend.: Benedek Árpád).

⁴²⁵ Matti Unt, A halál árát a halottaktól kérdezd (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1981. november 7. rend.: Mikk Mikiver m.v.).

⁴²⁶ Jaan Kross, Mint a villámcsapás (bem.: Radnóti Miklós Színház, 1982. április 23. rend.: Gosztonyi János).

⁴²⁷ Emil Braginszkij – Eldar Rjazanov, A képmutatók (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1982. december 5. rend.: Benedek Árpád); Ma éjjel megnősülök (bem.: Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház, 1982. június 15. rend.: Balázs Ádám).

csak egyetlen NDK-beli mű került a színpadra ([Peter] Hacks: Ádám és Éva, Thália) s ahogyan e tekintetben – cseh, szlovák, román vonatkozásban is: színházaink a szomszéd népek drámairodalmából ebben az évadban jóformán csak a klasszikus értékek bemutatására vállalkoztak.

A nyugati kortárs művek száma csökkent (1981/82: 27 – 1980/81: 35) a gerincét a realista alkotók ([Arthur] Miller, [Friedrich] Dürrenmatt, [Fritz] Hochwilder, [Edward] Albee, [Peter]. Weiss) művei jelentették, amelyeket az angol [John] Whiting (Ördögök, Debrecen) [Paul]. Foster (I. Erzsébet Szolnok) és [Peter] Buckman (Most, mind együtt, Miskolc) értékes darabjai: a helyes, új tájékozódást jelentő három osztrák egyfelvonásos (Radnóti Színpad), valamint a szórakoztatási igények megfelelő kielégítésére alkalmas szerzők ([Bernard] Slade, [William Somerset] Maugham, [Guilo] Scarnacci, [Renzo] Tarabusi, [Marc] Camoletti és mások) darabjai egészítették ki.

Ami a világ klasszikus drámakincsét illeti, az orosz klasszikusok bemutatóinak száma – anyagi, egyeztetési és más okokból – tervhez képest (8) háromra csökkent, bemutatásuk részben a következő évadra tolódott. Közülük Turgenyev: Egy hónap falun, Kaposvár – bemutatása sikeres volt.⁴²⁸ A szocialista országok klasszikus drámairodalmának bemutatói közül évadkarakterizáló erővel emelkedett ki Ljubimov vendégrendezésében a Háromgarasos opera (Nemzeti Színház),⁴²⁹ s az együttműködés szempontjából érdemel figyelmet Caragiale: Zűrzavaros éjszaka c. darabjának román rendező (Dan Micu) által történt színrevitele a veszprémi színházban.⁴³⁰

A világirodalom más klasszikus értékeinek bemutatása figyelemreméltóan nőtt (1981/82: 41 – 1980/81: 34). Ez a számszerű gyarapodás túlnyomórészt öröndes, kitűnő produkciókat hozott létre (Makrancos hölgy, A fősvény, Madách), 4 Goldoni (Miskolc, Nemzeti Színház⁴³¹, Kecskemét, Kaposvár), 4 Schiller (Debrecen, Népszínház, Kecskemét, Pécs) bemutatót eredményezett, színpadra vitt görög klasszikusokat (Platón, Arisztophanesz, Euripidesz), Musset: Lorenzacco, a francia másodromantika 2 művének (Kaméliás hölgy, Két árva) bemutatása pedig valamelyest bővítette a kínálatot.

⁴²⁸ Ivan Szergejevics Turgenyev, *Egy hónap falun* (bem.: Kaposvári Csiky Gergely Színház, 1981. december 2. rend.: Ascher Tamás).

⁴²⁹ Bertolt Brecht, *Háromgarasos opera* (bem.: Nemzeti Színház, 1981. október 25. rend.: Jurij Ljubimov m.v.).

⁴³⁰ Ion Luca Caragiale, *Zűrzavaros éjszaka* (bem.: Veszprémi Petőfi Színház, 1982. március 5. rend.: Dan Micu m.v.).

⁴³¹ Carlo Goldoni, *Mirandolina* (bem.: Nemzeti Színház, 1982. május 14. rend.: Zsámbéki Gábor).

A klasszikusok színrevitelének gyarapodása azonban egyes műhelyek, rendezői irányzatok esetében (Nemzeti Színház, Kaposvár), a közvetlenül mához szóló mai magyar dráma vállalásának megkerülését is jelentette, illetve aktuális érdekű, nemkívánatos társadalomszemlélet kifejezési közegének bővítési alkalmául szolgált, s ennek révén a klasszikus értékek megismerési folytonosságát is veszélyeztette (III. Richárd, Kaposvár,⁴³² Hamlet, Szolnok,⁴³³ Hamlet, Győr⁴³⁴).

A műsorpolitikai arányok talán legörvendetesebb jelensége a gyermek és ifjúsági produkciók bemutatásának figyelemreméltó (81/82: 25 – 80/81: 17), az ÁIB és MM közös erőfeszítéseitől korántsem független gyarapodása. A Gyermekszínház korlátozott lehetőségeit a fővárosban két Játékszíni bemutató, a József Attila Színház, a Reflektor Színpad egy-egy bemutatója, az Operettszínház mesebalettelje egészítette ki; míg – a Népszínház elsősorban vidéken játszott produkciója mellett – a 13, túlnyomórészt sikeres vidéki bemutatóból a békéscsabai Jókai Színház hármat vállalt. Kevés új magyar gyermekszínházi s még kevesebb ifjúsági mű született ugyan – a bemutatók (klasszikusoknak számító, szocialista és nyugati szerzőktől való) széleskörű darabválasztása azonban eredményes volt és valamelyest csökkentette a gyermek- és ifjúsági színházi ellátottság hiányait.

Ami a zenés műfajokat illeti: változatlan bemutatószámuk mellett – mindenckelőtt devizaigényessége miatt – visszaszorult a korszerű hangvétellű külföldi musical és – talán visszahatásként is – ismét a klasszikus operett jutott túlsúlyra. A Fővárosi Operett magyar bemutatója (Toledói szerelmesek⁴³⁵) nem bizonyult sikeresnek: a musicalesítés kísérleti változatai azonban Debrecen ([John] Steinbeck: Kedves Csirkefogók), Békéscsabán (Tévedések vígjátéka) eredményesnek mutatkoztak (s a már említett Kőműves Kelemen sikere is nem kis részt ezzel függ össze). A műfaj szemléjére, kérdéseinek megvitatására júniusban a szolnoki Zenei Színházak Találkozója adott alkalmat.

Színházi életünk jelentős eseménye volt a Színházművészeti Szövetség kezdeményezésére az MM, a Fővárosi Tanács támogatásával május 17. – június 6. közt lezajlott Országos Színházi Találkozó, amelyen a nem-fővárosi színházak Budapestén egy-

⁴³² William Shakespeare, *III. Richárd* (bem.: Kaposvári Csiky Gergely Színház, 1982. február 26. rend.: Babarczy László).

⁴³³ William Shakespeare, *Hamlet, dán királyfi* (bem.: Szolnoki Szigligeti Színház, 1981. december 11. rend.: Paál István).

⁴³⁴ William Shakespeare, *Hamlet* (bem.: Győri Kisfaludy Színház, 1981. október 2. rend.: Bódy Gábor m.v. és Szikora János).

⁴³⁵ Behár György – Erdődy János – Fernando de Rojas, *Toledói szerelmesek* (bem.: Fővárosi Operettszínház, 1981. december 18. rend.: Oberfrank Géza).

egy produkciójukat mutatták be. A nagyközönség – és szakmai érdeklődés, a produkciók egyenkénti szakmai mérlegelése jelentősen hozzájárult az országos színházművészeti tudat megerősödéséhez, illúziók eloszlásával is – a nem fővárosi színházművészeti munka reális minősítéséhez.

Színházi életünk nemzetközi kapcsolatai valamelyest élénkültek. Hazánkat külföldön kiemelkedő sikerrel a Győri Balett és a Bábszínház képviselte. A Szófia-i Nemzetek Színháza egyedülálló precedensként két magyar együttest hívott meg (Népszínház: Csíksomlyói passió, Győri Balett), a testvérvárosi, megyei, illetve a közvetlen kapcsolatok keretében több színházunk küldött előadásokat szocialista országokba, illetve fogadott onnan előadásokat, Ljubimov mellett NDK, román, romániai magyar rendező, több szovjet, román és szlovák tervezőművész vett részt a hazai évad munkájában. Fogadtuk a nagy sikerrel szereplő Moszkvai Malaja Bronnaja társulatát, a Prágai [Ladislav] Fialka Pantomim együttest, a világhírű G[jorgo]. Strehler színházának (a Milánói Pic[c]olo Teatro) vendégszereplését és a párizsi TEP Színház bemutatkozását.

2.

Az elmúlt évad a közvetlen műsorpolitikai, színházművészeti teljesítmény latratételével még nem – csupán más tényezők számbavételével együtt – minősíthető hitelesen.

Ezek szem előtt tartásával is: az elmúlt évad színházpontikailag, mint a nemkívánatos társadalom- és művészetszemléleti tendenciák visszaszorításának-visszaszorulásának évada jellemezhető.

Ahogy erre annakidején az Agitációs és Propaganda Bizottság állásfoglalása rámutatott, az 1980/81-es évad során színházművészetünkben a nemkívánatos jelenségek sűrűsödése volt tapasztalható. (A rendezői önérvényesítés műsorpontikailag, a társulati egység a közönséggel való kapcsolat szempontjából hátrányos vonzatai, külföldi és magyar klasszikusok általánosító, vagy durván aktualizáló „társadalomkritikai” átrendezései, kilátástalanságot sugalló kortárs nyugati művek „ránkrendezése”, a közönség drasztikumokkal való sokkolása s mindezeknek a kritika egy hányada részéről mint „korszerű” törekvéseknek favorizálása s e véleményt nem osztó színházak, művészek és közönségrétegek lebecsülése, elmarasztalása).

E jelenségek egy része – erre vall a műsorszerkezet javulása is – az elmúlt évadban valamelyest csökkent, más része továbbra is tapasztalható volt. Ugyanakkor a győri

színház Hrabal-bemutatójával kapcsolatban⁴³⁶ (ellenzéki beállítottságú tervezők csoportosulása,⁴³⁷ a műsorfüzet politikailag rosszindulatú szerkesztése) színházi életünkben a politikai ellenzékkel való rokonszenvezés gesztusára is sor került.

Az APB állásfoglalására támaszkodva, a KB illetékes osztályával, a budapesti és egyes megyei pártbizottságokkal együttműködve a minisztériumi és tanácsi irányítás számos stabilizáló intézkedése (a 80/81-es műsortervezésbe való kategorikus beavatkozás, több, bírálva orientáló színházvezetői értekezlet, illetve egy országos tanácselnök-helyettesi értekezlet megtartása, a Halleluját⁴³⁸ legjobb magyar drámának jelölő kritikusi díj kiosztásának leállítás,⁴³⁹ Szikora János győri vezető-rendező, Eörsi István kaposvári dramaturg elmozdítása), mindezzel egyidejűleg és főleg a színházi élet háttérbe szorított erőinek a legszélesebb nyilvánosság előtti fellépése, majd felülkerekedése a Színházművészeti Szövetség közgyűlésén, továbbá a Budapesti Pártbizottság felülvizsgálata alapján a Nemzeti Színház elvárható szerepének kedvezőbb vezetői-személyi biztosítása⁴⁴⁰ – ezek együttesen vezettek a nemkívánatos tendenciák visszaszorulásához, legalábbis teremtettek ahhoz kedvezőbb feltételeket.

Annál inkább, mert ennek a szakma és a közönség többsége által (s ahogyan a legutóbbi színházművészeti kommunista aktíva tanúsította, a terület párttagsága által) támogatott színházpontikának az érvényesítése során mindig félreérthetetlenül kifejezésre jutott, hogy a színházművészet politikai felelősségének, közönségért való felelősségének hangsúlyozása semmiképpen sem a színházművészet valamilyen kezdeményezés nélküli, elszűrkítő, konzerváló uniformizálását jelenti. Ellenkezőleg: a nemkívánatos tendenciák felértékelésének, minden mást háttérbe szorító egyoldalúságának megszüntetése az, ami sokszínű, a differenciált igényeket sokoldalúan kielégítő, a művészet belső fejlődését segítő normális színházi életet biztosítja, biztosíthatja.

⁴³⁶ Bohumil Hrabal, *Bambini di Prága* (bem.: Győri Kisfaludy Színház, 1981. december 19. rend.: Szikora János).

⁴³⁷ Díszlettervezők: Bachmann Gábor (m.v.), Erdély Miklós (m.v.), Haraszty István (m.v.), Pauer Gyula (m.v.), Rajk László (m.v.), Szegő György (m.v.). Jelmeztervező: El Kazovszkij (m.v.).

⁴³⁸ Kornis Mihály, *Halleluja* (bem.: Játékszín, Nemzeti Színház, 1981. május 27. rend.: Zsámbéki Gábor).

⁴³⁹ A kritikusok abban az évben nemcsak a legjobb magyar dráma díját nem osztották ki, de – tiltakozásként – egyáltalán nem osztottak ki díjakat. A díjak átadására csak 1988 végén került sor. Lásd *Színházi kritikák díja 1980/1981* (Színház 1989/2., 1.).

⁴⁴⁰ A Nemzeti igazgatóját, Sziládi Jánost pártfegyelmeivel távolították el. Székely Gábor és Zsámbéki Gábor lehetőséget kapott a Katona József Színház önállósítására, amely 1982-ben kezdte meg működését. A Nemzetiben őket dr. Malonyai Dezső (igazgató) és Vámos László (főrendező) követte. Vámos évadnyitó beszédét lásd a jelen kötet [79.] dokumentumaként.

3.

Az Agitációs és Propaganda Bizottságnak az előzetes műsortervvel kapcsolatos állásfoglalását a felügyelő tanácsok és színházvezetők közös értekezletén, a Színházművészeti Dolgozók Szakszervezetének elnökségi ülésén az MM ismertette, a színházak műsortervének ezt követő egyenkénti pontosítása során pedig – a színházvezetőkkel és felügyelő tanácsokkal egyetértésben – érvényesítette. Ennek nyomán az 1982/83-as évad bemutatóterve.

- biztosítja a magyar klasszikus (Az ember tragédiája, a Bánk Bán, a Csongor és Tünde), a régi magyar (Simai Kristóf, Szigligeti [Ede], Mikszáth [Kálmán]) és az újabb magyar (Füst M[ilán], Kassák [Lajos], Karinthy Frigyes, Kosztolányi [Dezso], Remenyik [Zsigmond], Tamási [Áron]) drámai hagyományok gyarapodó jelenlétét, a felszabadulás utáni drámairodalmunk (Illyés [Gyula], Fejes [Endre], Sarkadi [Imre], Szakonyi [Károly], Csurka [István]) alkotásainak további felújítását, széles helyet ad az élő magyar drámaírók (Bárany T[amás], Cséres T[ibor], Csák Gy[ula], Görgey [Gábor], Hubay M[iklós], Maróti L[ajos], Mándy I[ván], Müller P[éter], Ratkó J[ózsef], Végh A[ntal], és mások) új alkotásainak, köztük a fiatal drámaírók (Kiss Irén, Simonffy Antal, Spiró Gy[örgy]) műveinek, valamint a határainkon túl élő magyar szerzők (Deák F[erenc], Sütő A[ndrás], Székely J[ános]) drámáinak,
- az elmúlt évadhoz képest több szovjet és orosz klasszikust ígér és kedvezőbb a szocialista országok drámairodalmának bemutatási aránya,
- csökkent szinten tartja a nyugati kortárs drámák bemutatószámát, közülük [Samuel] Beckett, [Harold] Pinter egy-egy [Franz Xaver] Kroetz két műve a stúdiószínházak korlátozott nyilvánosságát kapják,
- biztosítja – hat Shakespeare bemutatóval a középpontban – a világirodalom klasszikus drámakincsének színpadi folytonosságát,
- a gyermek és ifjúsági előadásokat számos magyar szerző (Jékely [Zoltán], Kiss Anna, Lázár Ervin, Gyárfás Endre és mások) művének bemutatása mellett a színházak ez irányú vállalkozó kedve is támogatja: a TV Kecskeméttel, Békéscsabával, Veszprémmel a gyermekdarabok színrevitelét – Kecskemét és Szeged a gyermekdarabok cseréjét illető együttműködésben állapodott meg,
- a műsorterv – a nyári műsortervvel együtt – biztosítja színházi életünk részvételét a Kodály-centenárium megünneplésében, a Kálmán Imre-centenáriumról való megemlékezésben,
- a tavaszi átszervezés következtében érintett három színház közül a Nemzeti Színház bemutatóterve reprezentálja az új vezetés jó irányú, a színházon belül kollektíven kialakított előzetes programtervezetét (mellékelve). A Népszínház elsősorban utazótársulatainak biztonságos évadkezdését igyekezett lehetővé tenni, a Józsefvárosi Színházban csak az évad második felére tervez bemutatót. A Ka-

tona József Színház terve inkább csak jelzi az elképzeléseket, a további pontosítás során válik megítélhetővé,

- az új vezetésű József Attila Színház műsortervét az eddigi jó hagyományok megtartása és továbbfejlesztése jellemzi, az ugyancsak új vezetésű Vidám Színpad – amellet, hogy zenés-szórakoztató darabok bemutatóhelye lesz – továbbra is a kabarék otthona marad. A Szegedi Nemzeti Színház a hosszas vezetői válság kései megoldása miatt nehéz helyzetben indítja következő évadát: műsorterve szemmel láthatóan a közönség érdeklődésének visszanyerését célozza.

Ami az előtervek kapcsán felmerült kérdéseket illeti:

Csalog Zsolt, Czákó Gábor darabjait a tervezés során a színházak lehagyták, a Tandori-darabok bemutatási torlódása helyett Tandori-darab nem szerepel a tervben, elesett a Herczegh Ferenc-bemutató iránti igény, a színházak elálltak a Mrozek-darabok bemutatásától, a fennmaradt lengyel darabok bemutatása, illetve K. Lupa lengyel vendégrendező meghívása ellen (Veszprém) a szükséges információk birtokában – nincs kifogásunk.

Kornis Mihály: A büntetések c. darabjának a Vígyszínház stúdióbeli előadásához a Fővárosi Tanáccsal egyetértésben nem járulunk hozzá. A darab bemutatásához ragaszkodó igazgatóval konzultálni fogunk.

Háy Gyula: Isten, császár, paraszt c. drámájának Madách Színház-beli bemutatásához – Ádám Ottó rendezésében – a Művelődési Minisztérium hozzájárul.⁴⁴¹ Indok: Háty Gyula ellenforradalmi tevékenysége elhomályosult, a fiatalabb nemzedék nemigen tud róla, ő maga elhunyt, darabja progresszív – a Madách Színház jeles a magyar történelmi drámák bemutatásában, Ádám Ottó azok rendezésében.

A nyári szabadtéri színjátszás egy évtizede a magyar színházi kultúra integráns része. Az ideai tervek – szerényebb keretek közt is – az elért eredmények folytatását ígérik. Kiemelendő a Kodály-évforduló megünneplése Szegeden, Gyulán és Pécsen, figyelemreméltó elsősorban Gyulán az új magyar művek felfedezése, támogatása, több szabadtéri műhelyünk nyúl vissza a klasszikusokhoz, kiváltképpen a görögökhöz, illetve a görögök mitológiát továbbfejlesztő más klasszikusokhoz. Feltűnő, hogy idén több helyen mutatnak be kortárs külföldi művet (Zuckmayer,⁴⁴² Foster)⁴⁴³,

⁴⁴¹ Háty Gyula, *Isten, császár, paraszt* (bem: Madách Színház, 1983. január 28. rend.: Ádám Ottó).

⁴⁴² Carl Zuckmayer, *A Köpenicki kapitány* (bem.: Agria Játékszín, 1982. július 9. rend.: Valló Péter).

⁴⁴³ Paul Foster, *Tom Paine avagy a józan ész diadala* (bem.: Egervári Esték, Egervár, 1982. július 28. rend.: Ruszt József).

amelyek korunk fontos kérdéseiben (háború és béke, a fasizmus veszélye, az amerikai imperializmus) segítenek progresszív módon eligazodni. Szerencsésen jellemző a popularitásra való törekvés mind az opera, mind a balett, tánc és a zenés vígjáték bemutatása terén.

4.

A következő évad támogatása, általában a színházművészeti élet feltételeinek javítása érdekében a közeljövőben a Művelődési Minisztérium az alábbi intézkedéseket tervezi, illetve irányító munkájában az alábbiakat kívánja szem előtt tartani:

- A Várszínháznak mint kamaraszínháznak a Nemzeti Színházhoz való kapcsolása, az új Katona József Színház létrehozása és Népszínház kialakítása a működőképesség szem előtt tartásával, a rendelkezésre álló személyi és anyagi erők belső átcsoportosításával folyamatban van. Az új színház csak az oszthatatlan munkakörök ellátásához szükséges bértöbblet, valamint minimális, a Művelődési Minisztérium által fedezendő költségtöbblet igénybevételével hozható létre.
- A Művelődés Minisztérium a tanácsokkal szorosan együttműködve különös gondot, támogatólag kíséri figyelemmel az első évadát biztatóan kezdő nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház működését. (a 140 fős – ebből 30 színész – társulat jó műsorpolitikával, értékes előadásokkal, 90 %-os kihasználtsággal, 213 székhelyi és 64 tájékozással megtalálta hálás közönségével való kapcsolatát. Mindenekelőtt művészi vezetésének és színésztársulatának megerősítése szükséges). Megkülönböztetett támogatásban kívánjuk részesíteni az ez év augusztusától a következő év augusztusáig 70 taggal (16 színésszel) 186 előadást tartó Zalaegerszegi Színház első évadát. A színház – a társulat 1983 tavaszán történő feltöltése után 1983 őszén kezdi meg Ruszt József művészeti vezetésével folyamatos működését. Figyelemmel kísérjük a KISZ KB felügyelete alatt, a KISZ Művészegyüttes tagozataként megalakult Rock Színház tevékenységét.
- A megfelelő színházvezetők távozásának megkönnyítése, az újak körütekintő kinevezésének biztosítása érdekében, a Kulturális Minisztérium 1981. július 19-i elvi állásfoglalása, a Fővárosi Tanács ez év márciusában kidolgozott, a Színházi Dolgozók Szakszervezete és a MM Színházi Osztálya által támogatott szervezete alapján a Művelődési Minisztérium be kívánja vezetni a színházvezetői posztok (igazgató, művészeti vezető, főrendező, gazdasági igazgató) pályázat útján és határozott időre szóló betöltésének rendszerét. A Színházművészeti Szövetség bevonásával is pontosítandó előterjesztés ez év szeptemberében miniszteri értekezlet (szükség esetén APB) elé terjeszthető, fokozatos vezetése 1983 január 1-től megkezdhető.

- Az MSzSz kongresszusi határozata, a Színházi Dolgozók Szakszervezete 1981. szeptember 29-i aktívaértekezletének kezdeményezése alapján, figyelembe véve az e téren tapasztalható eltérő gyakorlatot és a színésztársadalom (valamint a színházi szakszervezetek és pártszervezetek) panaszait – Művelődési Minisztérium az MSZSZ-el közösen a közeljövőben irányelveket kíván kiadni a színházi demokratizmus továbbfejlesztése érdekében. A Színházművészeti Szövetség által most vizsgál – általában körütekintő mérlegelést igénylő – javaslat a színházvezetők döntési, hatásköri jogának sérelme nélkül a színházvezetés és társulat jobb kapcsolatát, a színházi arcukat, a műsorterv, az üzemelés alakításában való tényleges részvételi és jobb informálódási lehetőségeket szorgalmaz. Az elérhető egyetértés erejéig kialakítandó irányelvek még ez évben kiadásra kerülnek.
- A Színházi Dolgozók Szakszervezetének égisze alatt, a még hátralévő egyeztetések után, a Művelődési Minisztérium támogatásával 1983 első felében megalakul a színészfoglalkoztatás felszültségeit várhatóan csökkentő színészegyeztető iroda, amely önkéntes belépés alapján, központi nyilvántartást vezetve, szolgáltatásszerűen vállalja a színészek különböző intézményekhez (Rádió, TV, művelődési házak stb.) való közvetítését.
- A kulturális ágazat állami, gazdasági irányítási korszerűsítésének a közeljövőben az ATB elé kerülő tervezetében szerepelnek a színházi életre vonatkozó javaslatok is, amelyek a színház erősen központosított szabályozóinak oldását, a színházvezetés szélesebb sávú cselekvési szabadságát, a gazdálkodásban rejlő tartalékok mozgósítását, az ésszerűbb gazdálkodás feltételeinek megteremtését célozzák.

Tartalmi vonatkozásban az MM az évad eredményes bonyolítása érdekében színházvezetők, a felügyelő tanácsok figyelmét nyomatékosan felhívta arra, hogy

- a tervezett magyar drámák színrevitelére, mindenekelőtt az új magyar drámákkal kapcsolatos dramaturgiai és rendezői munkára fordítsanak nagyobb figyelmet, a drámaírókkal való kapcsolat szorosabbra fűzésével, nagyobb folyamatossággal és tervszerűséggel biztosítsák az új magyar drámák műsorra tűzését.
- a műsortervvel jóformán egyenértékű ideológiai jelentősége van a választott művek rendezői értelmezésének. A próbafolyamatok figyelemmel kísérése elsősorban a színházak vezetőinek művészetpolitikai kötelessége: szükségesnek ítélt pedig a felügyelő tanács és a Művelődési Minisztérium joga,
- a Művelődési Minisztérium a még nem ismert (készülő, átdolgozás alatt álló) művek bemutatásáról színpadkész változat ismeretében, a színházat felügyelő tanácsok véleményének figyelembevételével dönt. A bemutatási javaslatot legkésőbb 6 héttel a próbák megkezdése előtt kell benyújtani az MM Színházi Osztályához. Annak jóváhagyását megelőzően a próbákat – fegyelmi felelősség terhe mellett – elkezdni nem lehet.

A Művelődési Minisztérium a színházi köztudatot, az értékrendet, így a műsorpolitikai, színházpolitikai célkitűzések megvalósítását jelentősen befolyásoló színikritikát – a főszerkesztők, a kulturális rovatvezetők, a szaksajtó felelősségének hangsúlyozásával is határozottabban kívánja orientálni.

Budapest, 1982. június 22.

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 391. ő. e.

Géppel írt tiszta szöveg, sajátkezű aláírással, a művelődési minisztérium miniszterhelyettesi pecsétjével ellátva, szigorúan titkos minősítéssel. Készült 1 eredeti és 21 fotózott példányban.

[78.a]

A Nemzeti Színház előzetes programtervezete
az 1982/1983-as színházi évadra – 1982. május 17.

1.sz. melléklet.

A Nemzeti Színház előzetes programtervezete

A Nemzeti Színház fokozott felelősséggel kívánja megvalósítani a Párt művelődéspolitikai irányelvek művészpólitikai célkitűzéseit. A Nemzeti Színház élenjáró kulturális közintézmény kíván lenni, s példamutatón akarja teljesíteni feladatát népünk műveltség szintjének magasabbra való emelésében. A társadalom legfontosabb konfliktusait mélyen elemző, összetetten feltáró műveket szándékozik bemutatni, olyan műveket, amelyek az egyén helyét, szerepét, feladatát a humanizmus gondolatától vezérelve vizsgálják.

A szándék megvalósítása a színház műsorpolitikájában és a színre kerülő művek színpadi megfogalmazásában jut érvényre.

A műsor összeállítása háromféle elemből áll: azok a jelenkori magyar darabok, amelyek mai életünk fontos problémáiban adnak eligazítást, a magyar és világirodalom klasszikusainak legértékesebb alkotásai, a kortársi külföldi művek, különös tekintettel a szocialista államok drámairodalmának olyan darabjaira, amelyek valami módon hazai életünk problematikájához kapcsolódnak. Az elkövetkezendő évek során így kialakuló nemzeti repertoár biztosítja, hogy közönségünk a magyar nemzeti múlt és a jelen nagy sorsfordulóit, továbbá mindennapjaink kérdéseit megismerje.

Rendezőink a darabok színpadi megfogalmazásában az írók műveiben jelenlevő gondolatokat kívánják tolmácsolni, az egyén és a társadalom viszonyát embercentrikus, humanista szemlélettől indítva ábrázolni. A konfliktusok kibontásánál arra törekednek, hogy a gondolataiért, tetteiért és érzelmeiért felelősséget és az életért küzdelmet vállaló sokoldalú ember keltse fel az érdeklődést. Rendezőink a színészek alkotó segítségével a színjáték legnemesebb hagyományait mélyítik majd el: a színész emberábrázolási képességeinek legjavát fogják kiaknázni, hogy a mindenkori mű szellemiségének megfelelően felépített cselekményben sokszínű jellemek elevenedjenek meg.

Rendezőink anyanyelvünket nemcsak színpadi eszköznek tekintik, hanem hangsúlyozott figyelemmel szeretnék azt ápolni, tisztaságára vigyázni és tartalmát gazdagítani.

A színjátékot segítő színpadi elemek – díszlet, jelmez, zene, stb. – esztétikusan kell harmonizálnak az írott mű rendezői tolmácsolásával.

A m4űsorra tűzött színművek ilyen színrevitele biztosítja közönségünk tudat- és ízlésformálását és egyben a legnemesebb értelemben vett szórakoztatását.

Egyik legfontosabb feladatunk közönségünk egyre jobb megismerése. A Nemzeti Színház nem kísérleti színház és nem egy bizonyos réteggközönséget akar megnyerni. A színház a felnövekvő generációkat tájékoztatja, neveli és szórakoztatja, de a humanizmus elvét valósítja meg abban is, hogy az egész népet tekinti közönségnek.

A Nemzeti Színház társulatának a színház vezetésével összhangban kell gondolkodnia és dolgoznia. A vezetés a társulatfejlesztést elsősorban a színművészek szélesebb korú foglalkoztatottságával biztosítja. A színház tagjainak tudatosan vállalniuk kell a Nemzeti Színház társadalmi elhivatottságát, s ezt mind a színházon belül, mind a közéletben érvényesíteniük kell, így válhat a társulat a legteljesebb művészek alkotó közönségévé, a Nemzeti Színház legnemesebb hagyományait ápoló és korszerű színházat teremtő kulturális közintézménnyé.

Budapest, 1982. május 17.

Malonyai Dezső sk.

Egyeztetve:
Pártszervezet
Szakszervezeti Bizottság
KISZ Szervezet
Vezető Művészek

Jelzet: MOL M-KS-288. f. 41. cs. 391. ő. e.

Géppel írt tisztázat, sajátkezű aláírással, a Nemzeti Színház körbélyegzőjével ellátva.

[79.]

Vámos László beszéde a Nemzeti Színház évadnyitó társulati ülésén – 1982. augusztus 23.

A Nemzeti Színház másfél évszázad küszöbén

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós...⁴⁴⁴ mondja Vörösmarty, mielőtt belép gondolatainak könyvtárába.

Mint már annyiszor, ma ismét új fejezet kezdődik könyvtárunk, a Nemzeti Színház történetében. Nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy az új vezetés belépőjét megfogalmazzam.

Nem először lépek be ide. Nézőként 1940-től; főiskolásként 1946-tól itt statisztáltam, asszisztenskedtem, majd közvetlenül a főiskola után az 1950-1951-es szezonra le is szerződtem a Nemzeti Színház segédrendezőnek. Munkára már nem került sor, kölcsönadott a színház Debrecenbe – főrendezőnek. Mikor onnan 1951 tavaszán visszajöttem, éppen a Bánk Bán rendezése után, a Katona-dráma felújítására készült a Nemzeti is, és Major Tamás társrendezőként maga mellé vett. Ekkor kérdezte meg a Tiborcot próbáló Maklár Zoltán „Kegyed már rendező vagy még csak főrendező?” Szívem szerint itt maradtam volna segédrendezőnek is, de nem így történt. A nagy káderdaráló „csak” főrendezőt csinált belőlem.

De valójában én a későbbi években is mindig úgy dolgoztam, mintha a Nemzeti Színházban volnék. Debrecenben, az Ifjúsági Színházban, majd a Madách Színházban – talán még az Operettben is – legutóbb pedig a Népszínházban. Eddigi repertoárom, amelyet rendeztem – sikeresen vagy sikertelenül – a Nemzeti Színház repertoárjába illik leginkább.

A személyesnek tűnő bevezetés azt példázta, hogy nemcsak munkakönyvem 1950-es első és 1982-es utolsó munkaviszonya a Nemzeti Színház, hanem a kettő között eltelt 32 esztendő minden állomáshelye egy eszményi Nemzeti Színház megvalósításának szárnypróbálgatása volt.

1940 óta szinte minden előadást láttam itt, szinte valamennyi színésszel, rendezővel, tervezővel, sőt műszaki kollégával találkoztam már pályám során.

⁴⁴⁴ VÖRÖSMARTY Mihály *Gondolatok a könyvtárban. Vörösmarty Mihály összes művei*, Osiris, Budapest, 1998. 454.

Figyeltem életüket, munkájukat, mert az a bizonyos „belső hang” azt súgta: utamnak ide kell visszakanyarodnia.

Mit értek az alatt, hogy eszményi Nemzeti Színház?

Mi határozza meg döntően egy színház minőségét?

Először kapcsolata az élő nemzeti drámairodalommal, általában a műsora. Másodszor társulata, színművészeinek összetétele, felkészültsége, ízlése, ütőképessége. Ki lehet-e osztani a darabokat? Harmadszor a rendezők, tervezők, dramaturgok, a színház művészi irányítói, ha különböző nyelveken is, de lényegében ugyanazt akarják-e mondani, azonos-e világnézetük?

Végül, de nem utoljára, a színház elképzelései találkoznak-e a közönséggel, kell-e a műsor, szeretik-e a színészeket, hajlandók-e befogadni a színház előadásait, van-e bizalmuk a kínált ételek, esetleg új ízek iránt? Vesznek-e jegyet a pénztárnál?

Ezek a kérdések várnak válaszra, ezeken kell gondolkodni, újra tanulmányozva közel másfél évszázad tapasztalatait, újra átélve a személyes emlékeket, a közvetlen múltat, hogy a hagyományokon, elődeinken okulva tervezzük a jövőt.

Tegnap este volt a 145-ik évfordulója a Pesti Magyar Színház – későbbi nevén Nemzeti Színház megnyitásának. A színház első és mai napig érvényes célkitűzése az önálló magyar drámairodalom megteremtése és a magyar nyelv védelme a hivatalos német nyelv ellenében. Ezek a célkitűzések voltak a politikai-szellemi előkészítői 1848-nak. Két olyan év is volt (1843-tól 45-ig), mialatt 28 eredeti magyar bemutatót tartott a színház – köztük több napjainkig érvényes műsordarabot. Ugyanakkor a világirodalom klasszikusa és a kor szórakoztató darabjai is szerepelnek a repertoáron az operák, majd operettek, népszínművek mellett, mert majd fél évszázadig ezeknek műsorontartása is az egyetlen magyar nyelvű színház, a Nemzeti Színház feladata volt, eklektikus műsorán tartva a leg súlyosabb nemzeti kérdéseket érintő műveket és a csak szórakoztató, sokszor triviális közönségcsalogató darabokat egyaránt. Így az első szezonban átlag kétnaponta tartott bemutatót a színház, összesen 170-et. Ez az elképzelhetetlenül nagy szám néhány év után ötven-hatvan bemutatóra „csökkent”. Már az első év műsorán szerepel Shakespeare, Viktor Hugo mellett Schiller és Lessing is, bizonyítva, hogy nem a haladó német irodalomtól, hanem a német nyelvtől, a német színjátszóstílustól akar elszakadni a magyar színház. Ez sem ment egyik napról a másikra, a kor népszerű szórakoztató darabjai zömmel német eredetűek voltak.

A szabadságharc bukása után Szigligeti [Ede], majd Paulay [Ede] igazgatása alatt az 1870-es, 80-as években újabb lendületet kap a magyar dráma ügye. Elsősorban a Csongor és Tünde,⁴⁴⁵ később a Tragédia színreállításával,⁴⁴⁶ továbbá Csiky Gergely és vele a magyar polgári dráma megjelenésével a Nemzeti színpadán.

⁴⁴⁵ Vörösmarty Mihály, *Csongor és Tünde* (bem.: 1879. december 1. rend.: Paulay Ede).

⁴⁴⁶ Madách Imre, *Az ember tragédiája* (bem.: 1883. szeptember 21. rend.: Paulay Ede).

Madách könyvdrámájából Paulay hite minden idők legjobb magyar színpadi sikerét hozta létre. Jövőre, 1983. szeptember 21-én lesz 100 éves évfordulója első nemzeti színházi bemutatójának. Amikor a Tragédiát a következő év műsorára tűztük, nemcsak a jubileum kihívásának teszünk eleget, hanem annak a hitünknek, hogy a Tragédia – a Bánkkal, Csongorral együtt – sohasem hiányozhat játérendünkéről. Az évkönyvek szerint 1972-ben ment utoljára. A Tragédia 100 éves színpadi pályafutása során először történt, hogy több mint tíz éven át nem láthattuk Madách remekét a Nemzeti Színházban.

Az új magyar dráma szempontjából a következő korszak legérdekesebb szezonja Ambrus Zoltán igazgatásának, Hevesi [Sándor] főrendezőségének első éve 1917-18. novembertől áprilisig Móricz [Zsigmond] Pacsirtaszó; Bródy [Sándor] A dada; Herczeg [Ferenc] Árva László király; Molnár [Ferenc] Úri divat; Szomory [Dezső] II. József császár; és még két mű mint eredeti szerepel műsoron. A bemutatók száma ekkor már csak 14.

A következő években megjelenik Barta Lajos, Gábor Andor, Szép Ernő, Zilahy [Lajos] és Bibó Lajos is, igaz, Pekár Gyulának is jut hely a Nemzeti színpadán. Elsősorban Hevesi érdeme Shakespeare, Moliere mellett Gogol, Tolsztoj, Shaw, Ibsen, Csehov, Turgenyev, Hauptmann, Strindberg, Pirandello, D'Annunzio beépítése a világirodalmi repertoárba. 1924-ben megnyílik a Nemzeti Kamara Színháza, és a háború utáni dekonjunkció az évi bemutatószámot ismét 40 fölé emeli a két színházban. Hevesi igazgatása alatt van olyan esztendő, amikor a repertoárral együtt nyolcvan mű van műsoron. Előfordul, hogy egyetlen előadás kedvéért kerül sor egy felújításra. Ez a nagy repertoár és a kasszaszempon ismét felhívja a műsort. 1927-28-ban Csathó Kálmán három darabbal is szerepel, és a maga helyén nagyszerű, de nem éppen nemzeti színházi Kacsóh-operett, a János vitéz⁴⁴⁷ is műsorra kerül Fedák Sári vendégfellépésével, két héttel az Antigone felújítása után.⁴⁴⁸ A kompromisszumok ellenére Hevesi Shakespeare-, Moliere-, Ibsen-ciklusokat hirdetett és Móricz Zsigmondot megnyerte a színpad számára.

Németh Antal 1935-től kezdődő, majd tízéves korszakának objektív elemzése még várat magára.⁴⁴⁹ Műsora erősen többarcú. Eleget tesz a Horthy-kurzus irányvonalának, a keresztény nacionalista ideológia kívánalmainak. Ugyanakkor, főként első éveiben a Vigszínház, a magán-színházak polgári és nagypolgári közönségének megnyerésére is törekszik. Így kerül műsorára többek között Földes Imre, Harsányi Zsolt, Bókay János. A magyar és világirodalom klasszikusait imponálóan széles körben tartotta repertoáron. Shakespeare ciklusa '39-40-ben már tíz művet ígér. A Tragédiát háromszor újította fel. Dramaturgiájának legnagyobb érdeme Németh

⁴⁴⁷ Kacsóh Pongrác – Bakonyi Károly – Heltai Jenő, *János vitéz* (bem.: 1927. december 31.).

⁴⁴⁸ Szophoklész, *Antigone* (bem.: 1927. december 16. rend.: Hevesi Sándor).

⁴⁴⁹ Lásd a 318. jegyzetet.

László, Tamási Áron, Illés Endre, Márai Sándor, Kodolányi János drámaírói pályájának elindítása. Illyés Gyula A tű foka című első drámáját is hirdeti, előadására már nem kerül sor. Fordításokkal azonban megbízta Szabó Lőrincsel, Áprily Lajossal, Orbók Attilával, Jankovich Ferencsel együtt. Működése második felében mind jobban eltávolodik a hőmáni vonaltól, nemcsak szemet huny a nemzeti színházi baloldali fiatalok tevékenységének, hanem segíti művészi kibontakozásukat. Már a háború alatt, 1942-ben mutatja be a huszonnégy éves Hubay Miklós Hősök nélkül-jét, Márai [Sándor] Kassai polgárokját, 1943-ban Asztalos István A fekete macska című drámáját, és közvetlenül a német megszállás előtt a Fatornyokat. Nagyon érdekes a bemutatók statisztikai része. Az első évadokban 36-37 mű szerepelt a Nemzeti színpadán, ebből 20-24 bemutató volt.

Amikor 1941-42-ben először váltottam bérletet a Nemzetibe, 20 előadásra szólt. Később 16-ra, illetve 14-re csökkent ez a szám. Ebből 6-10 volt eredeti magyar bemutató. Figyelemreméltó, hogy ifjúsági és munkásbérlete is volt a színháznak.

A felszabadulás utáni első szezonban is 10-12 bemutatót tartott a nagyszínház és 5-6-ot a Kamara. Ez a szám 1950 körül már csak 5-6 új nagyszínházi és 4-5 kamaraszínházi bemutatóra csökkent. Az ellenforradalom előtti években a 4-4 bemutató vagy bemutatószámba menő felújítás volt a rendszeres. Ez napjainkig tartja magát. Az évi bemutatószám és a repertoár – elsősorban az új magyar dráma – összefüggéséről, mint egyik legfontosabb kérdésünkről, később esszen sző.

A felszabadulással a Nemzeti Színház feladata és helyzete gyökeresen megváltozott. Története során először jutott tudat- és ízlésformáló szerephez a legszelebb rétegek számára. A felszabadulástól az ellenforradalomig eltelt 11 évben a Nemzeti Színházban tanult meg az új közönség „színházul”, és a régi színházjáró haladó értelmiség is olyan élményhez jutott, amelyekhez hasonlóknak igen kevésszer volt része a magyar színház történet során. Ennek a korszaknak nem a dráma, hanem az előadás, és az előadások száma a jellemzője. Igaz, új, nélkülözött színek is kerültek a műsorba. Háy Gyula két emigrációban írott drámája, a Tiszazug és az Isten, császár, paraszt; Déry Tibor, Kassák Lajos színdarabjai mellett. A Lélekbűvár 1948-as bemutatójától Illyés Gyula szinte háziszerezője a Nemzetinek, elsősorban Gellért Endrével, Benedek Ándrással együttműködve. A Tiszták lesz a tizedik Illyés-mű színpadunkon, amellyel élő klasszikusunk 80-ik születésnapját is köszöntjük.

1945 után szőlal meg először Gorkij, Gribojedov, hosszú idő után ismét Csehov, Osztrovszkij, Gogol, azután Beaumarchais, Shaw, és mindenekelőtt Shakespeare, Moliere.

1947-48-ban a több épületben tartott 18 bemutatóból három Shakespeare, három Shaw, két Moliere, a Tragédia, a Bánk bán, a Tempefői, a Cseresznyés kert, továbbá Szimonov Orosz kérdése, Déry, Kassák [Lajos], Balázs Béla, Scribe művei, és Caldwell Dohányföldek című drámája. Ez utóbbi egyike annak a kortárs dráma

típusnak, amely a háború alatt tiltott listán volt. Így került műsorra a szovjet szerzők mellett O' Neill, Hemingway, Priestley, Cocteau, Sartre, Salacrou is néhány évre, majd ismét tilalmi listára kerültek. 1950-től 1955-ig a kortárs irodalmat kizárólag a szovjet és népi demokratikus írók képviselték, többségükben sematikus, a személyi kultusznak megfelelő művekkel. De akadt közöttük igazán értékes, mint a Ljubov Jarovaja, a Boldogság és igazán sikeres, mint a többször felújított Viharos alkonyat.

1950 és 55 között elsősorban három Illyés mű: az Ozorai példa, a klasszikussá lett Fáklyaláng és a Tűvétezők című egyfelvonásos, két Urbán Ernő darab: a Tűzkereszt-ség, az Uborkafa, mint az első nehezen létrejött szatíra és egy egyfelvonásos a Párviadal, Nagy Lajos Új vendég érkezett és Déry Tibor Talpsimogatójával egy műsorban. Szabó Pál Nyári Zápor, Gyárfás Miklós Hatszáz új lakás, Háy Gyula Romok és az Élet hídja jelzik a korlátozott lehetőségeket. A színház sikereit ebben az időszakban, mint már említettem, az előadások, elsősorban klasszikusok hozták: Shaw: Szerelmi házasság, Tanner John, Warrenné, és a szériarekorder Pygmalion, Shakespeare: Sok hűhó, Antonius, Vízkereszt, III. Richárd, Lear, Szentivánéji álom, Othello, Ahogy tetszik, Machbet, Hamlet; Moliere: Nők iskolája, Férjek iskolája, Kotnyelesek, Fösvény, Dandin, Kényeskedők, Képzelt beteg, Versaillesi rögtönzés, a többször felújított Tartuffe. Több évre szóló siker 1950-től az Ármány és szerelem, a Revizor 51-ben, Csehov Ványa Bácsija 52-ben, és nagyszerű előadás a Jövedelmező állás, a Jegor Bulicsov, az Ellenségek.

Tamási Áron egyszer kerül színre, nem nagy sikerrel, Móricz először a Sári bíróval kerül vissza a Nemzeti színpadára, hogy azután 1948-ban az Uri muri elsőprő erejű előadásával éveken keresztül jelen legyen.

Csokonai Karnyónéja mellett a Csongor és Tünde és a Bánk bán is két felújítást kap ebben az időszakban, míg a Tragédia az 1947-es első felújítás – és egy szezonban közel 100 előadás – után 7 évig nem kerülhet színre.

Az 1955-ben végre engedélyezett felújítás egy szabadabb periódus kezdete. Még ebben a szezonban kerül színre a Bernarda háza, amit két-két év múlva újabb Lor-cák, a Várnász és a Csodálatos Vargáné követnek. A Bernarda mint előadás is korszakos jelentőségű. Az 1956 utáni lassú konszolidáció és a kapuk szélesebbre tárása nemcsak Felicien Marceaut a Tojással, hanem Millert, Osbornet, Krlezsát, Max Frischt, Synget, ismét O' Neillt, Pirandellót, Anouilht, Weskert, Majakovszkijt, Tennessee Williamst, Peter Weisst, O' Caseyt, Ugo Bettit, Peter Hacksot, Dürrenmattot, Albeet, Stoppardot, sőt Neil Simont és Noel Cowardot is beengedte.

És ne felejtsük el, hogy Brecht is csak 1957-ben kerülhetett először színre, nemcsak a hivatalos kultúrpolitika miatt, hanem mert – bármilyen hihetetlenül hangzik ma már – Major Tamás csak jóval később szerette meg. Akkor nagyon.

1956. október 20-án a Galileivel Németh László visszatérhet a Nemzeti Színházba, és napjainkig tíz drámával Illyés mellett a legtöbbet játszott magyar író. Az

1955-ös év új magyar szerzők hoz: Karinthy Ferenc kezdi a sort a nagyhatású Ezer évvel, amely az első lakkozatlan magyar dráma a jelenkorról. Őt a következő években mintegy negyven író követi, többen két-három bemutatóval, így az 1955-ös szезontól az 1978-as szезonig 225 bemutatóból kb. 70 eredeti magyar ősbemutató volt. A magyar klasszikus műsor, amely a nagysikerű Tisztújítással kezdődik 1956 után, különösen Marton Endre igazgatása idején szélesedik ki. Vörösmarty Czillei és a Hunyadiak, majd az 1967 óta tartó 400-as széria: Madách Mózes minden idők legnagyobb nemzeti színházi sikere. Bornemissza, Csiki, Szigligeti, Móricz művei mellett ebben az időszakban a Bánk, a Tragédia és a Csongor egyaránt három felújítással szerepel.

Így a műsor több, mint egyharmad része magyar klasszikus és kortárs szerzők műveiből áll.

A világirodalmi klasszikusok köre kevésbé szélesedett. A felszabadulás után 7 év alatt színrekerült 10 Shakespeare-mű 1954-től 1978-ig, 24 év alatt is mindössze tízzel növekszik, továbbá két felújítással és egy Brecht-adaptációval.

Ugyanakkor erősödik az antik műsor Arisztophanész Békéjével, és Aiszkhülosz, Szophoklész, Seneca több tragédiájával. Machiavelli, Ben Jonson, Calderon, Rojas, Marivaux drámái, a Faust első része, a Stuart Mária, Tolsztoj-, Dosztojevskij-drámák. És két Ibsen, a népszerű Peer Gynt és a Népgyűlölő igen sikerült előadása a felszabadulás után először került a Nemzeti műsorára. Néhány olyan kortárs mű is műsorra került, amely már új szellemiséget hordoz. Elsősorban a két Gelman-dráma, és olyan régi adósságokra, mint a Bulgakov-tragikomédiák gondolok.

Az 1978-tól 1982-ig eltelt négy évad rövidsége ellenére külön fejezet, mert 1945 óta először történt teljes őrségváltás a Nemzeti Színházban. Ennek a periódusnak néhány kiemelkedő előadás és alakítás a jellemzője. A Szuzai menyegző és a Halleluja képviselték az eredeti mai magyar műveket. Ezzel, és a mindössze 5 magyar felújítással szemben a világirodalmi klasszikusok 12 művel túlsúlyba kerültek. A külföldi kortárs szerzők művei közül elsősorban a Konyhát és az Emigránsokat kell kiemelni. Külön említést érdemel a Háromgarasos opera, amelynek szuverén megfogalmazása minden bizonnyal ennek az időszaknak legnagyobb közönség-sikere.

Elnézést kérek a felsorolásokért, statisztikákért, de annyit beszélünk a tények ismerete nélkül, nem árt egyszer-egyszer szembenézni velük. Igen, közel százötven év műsorába ennyi minden belefért, ennyiféleképpen értelmesebb az a bizonyos nemzeti színházi profilt, a Nemzeti Színház feladatát. Akkor is repertoárszínház volt, amikor 170 bemutatót tartott, akkor is, amikor 50-et, 20-at, 10-et, vagy 4-et egy szезonban. Akkor is a magyar dráma szolgálata volt a fő feladata, amikor 14 eredeti magyar művet mutattak be az évadban, akkor is, amikor hármát, kettőt vagy egyet.

Mi akkor a dolgunk, hogyan tovább? Gyulai Pál megfogalmazása a hármas célról ma is helytálló. A Nemzeti Színház építse műsorát a klasszikus, a kortárs világirodalom és a magyar dráma szintézisére.

Láttuk, hogy a világirodalmi klasszikus műsorunk nemcsak 150, hanem 35 évre visszamenően is szinte teljes. Bizonyos korok jobban kedvelték ezt vagy azt a klasszikust, vagy klasszikus irányzatot, a képen alig vannak fehér foltok.

Az utóbbi években világjelenség, divat keveset vagy alig játszott klasszikusokat felfedezni. Ez a rendezői színház velejárója. Könnyebb szuverén módon kezelni másodrendű, vagy elsőrendű, de kevésbé ismert drámákat, mint új jelentéseket találni sokszor olvasott művekben. Példával: amit a Periklesnél vagy Titus Andronicusnál elfogadunk vitatható, de merész egyéni látásmódnak, arról a Hamletnél kiderül, hogy blöff.

Ezért hiányoznak ma alapdarabok műsorunkból. Többen ezt úgy fogalmazzák meg: „mikor lesz megint olyan Nemzeti Színház, mint az én fiatalkoromban volt a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején, ahova elküldhettem a gyermekemet megismerni és megszeretni a színházat, a drámairodalmat.” Igaz, vannak, akik serdülő gyermeküket a Tribádok éjszakájához viszik, sőt másodszor is elküldik a szomszéddal, nehogy valami elkerülje a gyerek figyelmét; mégis azt hiszem a Rómeo és Júliát kell a maga vad és szertelen erotikájával, erejével és szépségével megmutatni az ifjú nézőnek. A színház nem lehet prűd, sem álszent, tanítson szeretni és szeretkezni is, de nem a hamburgi kikötőnegyed non stop pornó „Life-show”-inek „művészi” eszközeivel.

Tudomásul kell venni, hogy bizonyos stílusirányzatok túladagolásából adódóan a közönség telített lett. Ilyen például a német posztexpresszionizmus. Shakespeare-nek és Csehovnak még a brechtesítés sem rendítette meg pozícióját, viszont Brecht-nek és nagyszerű kortársainak, például Ödön von Horváthnak nagyon sokat ártott. A közönség unja a száraz didaktikát, nem akar most egy ideig elidegenedni, nem kíváncsi a szürke falak előtt szürkébe öltözött szürke színészetre. Azt várja a színháztól, hogy ragadja magával, rendítse meg. A Berliner Ensemble ortodox előadásai s azok kópiái sohasem tudtak a mi közönségünkkel olyan kapcsolatot teremteni, mint a százötven év előtti dagályos német romantika, amitől a magyar színjátszás bölcsőjénél szabadulni kellett. (És amitől még ma sem szabadultunk meg egészen.)

Ez elsősorban előadási és csak azután műsorpolitikai kérdés, hiszen az említett szerzőket megfelelő adagolásban és módon ezután is játszani fogjuk.

Hiányzik műsorunkról a sikeres Shaw, és meg kellene próbálkozni Racine-nal is.

A kortárs világirodalom számunkra megfelelő műveinek kiválasztása ma a legnehezebb dolog, mert az új dráma mindenütt hiánycikk, és ha megjelenik a láthatáron vagy azon túl egy reményteljes új darab, szinte egyszerre csapnak le a színházak.

A Nemzetinek nagyon nagy szüksége volna ismét ilyenfajta sikerekre, mert a mai irodalmat kedvelő közönség az utóbbi évtizedben a Vígben és a Madáchban jobban megtalálta ezeket. Olyan darabokra gondolok, mint az Ügynök halála, a Bűnbeesés vagy a Varsói melódia volt. Ilyen lehetőség volt Wesker Konyhája is, de a kezdeti érdeklődés után a kitűnő előadás nem futott fel olyan szériává, mint amit megérdemelt volna. Ha jól ítélem meg, a közeg, amelyben színre került, nem volt elég közönségcsalogató. Száznegyvenöt év műsorszerkesztésének tanulsága azonos Karinthy Frigyes „Cirkusz” című novellájának mondanivalójával. Ahhoz, hogy el tudjam játszani a „melódiát, amit régen, régen, régen hallottam egyszer zengeni és zokogni a szívemben”, ahhoz előbb fel kell menni a cirkuszi kupolába. Érdekes, lebilincselő, szórakoztató mutatványokat kell csinálni. Ezek a kompromisszumok másfél évszázadon át benne voltak a repertoárban. A kompromisszumok minősége és mennyisége, aránya a bennem zengő igazi melódiához: a műsorkészítés legnehezebb és legizgalmasabb része. De ez dönti el, hogy a közönség hajlandó-e velünk jönni.

Ugyanaz a darab, ugyanazokkal a színészekkel ugyanabban az előadásban itt siker, ott bukás és fordítva. A közeg, és a bizalom dönti el. Ezt a bizalmat kell visszacserezni a Nemzeti előadásai iránt, amit – nézzünk szembe a ténnyel – impozáns előadások, alakítások részsikerei ellenére valahol elvesztettünk.

Végül itt van a kulcskérdés: az új magyar dráma és a magyar drámai hagyomány.

Hetven új magyar drámáról beszéltünk. Óriási szám. 24 évre elosztva ugyan már csak háromévenként, ami még mindig nem rossz arány, különösen, ha az elmúlt négy évre gondolunk. De nagyon kevés a három is, ha a múlt században két év alatt bemutatott huszonnyolcra, vagy az 1917-es szezon első félévének 7 olyan magyar bemutatójára gondolunk, amelyből négyet ma is játszhatunk.

Illyés és Németh László kivételével, a Nemzeti nem tudott tartós kapcsolatot teremteni íróival. Így ha Sarkadira, Hubayra, Illés Endrére, Karinthy Ferencre, Szabó Magdára, Vészi Endrére, Szakonyira gondolunk, előbb jut a Madách Színház eszünkbe, és a Víg-színház Örkényről, Déryről, Csukáról.

No de hogyan kell meghódítani és megtartani az írókat?

Amikor Hubay Miklóst sikerült megnyerni ügyünknek, első beszélgetésünk után most már világosan kiderült számomra, amit addig csak sejtettem, hogy egy kibékíthetetlennek tűnő ellentmondás bénítja a magyar színház és drámairodalom kapcsolatát.

Valamikor csupán a színrekerülés ténye, később – az 1930-40-es években – 10-15 előadás elég volt egy drámaíró és egy dráma reputációjához. Ma ötven-száz előadás a siker, az írónak és színháznak egyaránt morális és anyagi érdeke, hogy a darab minél többet menjen, minél nagyobb befogadóképességű színházban, mert a tantiem ez esti bevétel 10-12 százaléka. (Alacsony helyáraink még optimális esetben sem ígérik az írónak nagy anyagi fellendülést.)

Így az az abszurd eset állhat elő, hogy ugyanannak az írónak a következő darabját nem lehet még műsorra tűzni, előbbi sikere miatt. Így az író önmagát szoríthatja ki. Az ellentmondás akkor kezdődött, amikor a szocialista kultúra nagyszerű eredményeként a színházakat évi 4-5 új bemutató megtöltötte közönséggel. Kamaraszínházzal rendelkező színházainknál ma évi 8-10 a maximális bemutató szám. Ebből csak 2-3 eredeti bemutató létrehozása lehetséges. Amikor egyedül Szigligeti Edének 5 darabját mutatta be egy évadban a színház, vagy Hevesi, Németh Antal idején évi 20-40 bemutatóba könnyen beleférték a magyar újdonságok.

Ma a művelődéspolitikát azt mondja nekünk: játszatok széles, színes repertoárt, szorgalmazzatok a magyar drámát. Ez a Nemzeti Színház megkülönböztetett feladata.

Ugyanakkor a pénzügyi tárca nem biztosítja ehhez az anyagi fedezetet. Ma már nem azért van a színházakban csak 4-5 bemutató, mert nincs többre szükség, hanem mert nincs többre kapacitás. Az ellátottság egyre kevésbé tart lépést a kiadásokkal. Aligha van még olyan területe társadalmunknak, ahol oly kevésbé arányos az állami támogatás a pénz értékének alakulásával, mint a színházi.

Nem szeretnék itt most szakszervezeti kérdéseket érinteni, mégis el kell mondanom, hogy amikor erre a beszámolóra készültem, és átnéztem a műsorokat, társulatokat, személyi adatokat, megtaláltam az új forint utáni első fizetésmódosításokat 1948. augusztus 1-től.

Egyetlen példát ragadok ki.

Bajor Gizi fizetése 6.500.- forint volt. Ha ma élne maximum 10.000.- lehetne. Tehát 34 év alatt mindössze 50%-ot, vagyis 3.500.- forintot emelkedett volna. Hol van az országban olyan értelmiségi vezető, vagy munkás, vagy paraszt, akinek az 1948-as 2400.- forintja máig csak 3.600.- forintba emelkedett volna? Ha ugyanolyan szorzószámmal emelkedtek volna a színészfizetések, mint társadalmunk más területein, a színésztől elvárhatnánk, hogy mindenekelőtt anyaszínházát szolgálja. Addig, amíg Bajor Gizi 3.500.- forintos emelését a ma vezető színészének a valóságos értékkülönbözetért inaszakadtáig kell megpróbálni pótolni – mert ez a vásár- és ünnepnap nélküli életmód nagyon költséges – addig demagógia a színészeket pénz-hajhászással vádolni! Visszatérve a kiindulópontához, egyetlen lehetőség van, hogy a Nemzeti Színház a magyar dráma terén kulturális feladatát teljesíteni tudja: meg kell teremteni anyagi és egyéb feltételeit a két színházban évi 16-18 bemutatónak. A társulati feltételek megvannak, sőt ez megoldana egyes szerepkörökön létező foglalkoztatási problémákat is. Addig nem lesz hitelünk a magyar drámaírók előtt, amíg tetteikkel nem dokumentáljuk, hogy az áprilisig elkészült darabokat a következő évben bemutatjuk. Az már a következő gond, hogy a vártnál nagyobb szériákat hogyan tudjuk kifuttatni. Németh Antal átvitte a kamaraszínházba és en suite játszotta ezeket, az Angol Nemzeti Színház kibérel a West Enden egy színházépületet.

Nálunk ilyen lehetőség nincs. Viszont van a Vári épületünk egyik szárnyában egy reprezentatív gyönyörű terem, a karmelita kolostor volt refektórium, ideális kamara és stúdiószínház. És van a Várszínháznak egy hatalmas udvara, ideális szabadtéri játékokra. Igenám, de ezekre az objektumokra beadta igényét a „Mavad”, azaz a Magyar Vadkereskedelmi Szövetkezeti Vállalat. Most azért folyik a harc, hogy a Vár kultúrcentrumában, a Nemzeti Galéria, a Széchenyi Könyvtár, a Munkásmozgalmi és Történeti Múzeum szomszédságában újabb színházi lehetőségek legyenek-e, vagy a Mavad itt rendezze szarvasstrófeás díszvacsoráit egy-egy sikeres devizavadászat után, a nyugat-német vadászok juppajdezésával cigányzene mellett. A falak méteres szélességűek, elég vastagok ahhoz, hogy a vörösboros vaddisznópörkölt illata ne szivárogjon át, de nem elég vastagok, hogy ennek az elképzelésnek szelleme ne rondítsa be a sok milliárdért újjáépülő nemzeti kultúrközpontot, és ezen keresztül a nemzeti önérzetünket.

A kulturális-szellemi értékek is hozhatnak devizát. Ha annak idején Bartók–Kodály nem kényszerülnek – hazai értetlenség miatt – külföldre eladni jogait, ma – amikor zsenijüket befogadta a világ – nem nekünk kellene valutát fizetni, amikor – a szarvas példánál maradva – a Cantata profanát előadjuk, hanem ide folya be a deviza, „csak tiszta forrásból...”

Reméljük, ügyünk megnyerésre talál.

A következő szezonra még nem hirdettünk új magyar darabot. Nem is hirdettünk, hiszen április 1-én kaptuk a kinevezést. De lépéseket tettünk elsősorban Hubay Miklós javaslataira több író felé. Amint ezek a művek előadáskészek, terven és erőnkön felül is – mindenképpen – lehetővé tesszük már ebben a szezonban a bemutatásukat. Ezzel is argumentálni szeretnénk: a Nemzeti Színház és a magyar drámairodalom kapcsolatában új korszak kezdődött.

És végül itt van a magyar drámai hagyomány.

Amikor 145 év műsorát és statisztikáit tanáros pedantériával elővezettem – vállalva ezzel, hogy mondandóm unalomba fullad – azért tettem, hogy valamennyiünknek képe legyen arról, mit értünk ez alatt a sokat emlegetett három szó alatt.

Másfél évszázad küszöbén ma már van annyi rálátásunk, hogy tudjuk, egy-egy korszak mit-miért kultivált, és egy-egy író vagy mű miért volt béli tán.

Ha feloldjuk a béli tákat és béli tára tesszük a hordalékot, nagyon gazdag, értékes kört kapunk.

Ha a rossz bélyegeket levesszük, kiderül, hogy a magyar drámai múlt olyan kiapadhatatlan forrás, amelyből bőségesen lehet meríteni.

A Nemzeti Színház feladata felvállalni ennek a gazdag múltnak minden igazi értékét, amely képes kapcsolatot teremteni a mi mai világunkkal. Akár eligazodni segít életünk nagy kérdéseiben, akár csak színvonalasan szórakoztatva a maga igyei szerint igazat mond arról a korról, amelyben íródott.

Vállaljuk és a magyar drámairodalom integráns részének tekintjük a Csíksomlyói passiótól az Igazháziig, Csokonaitól Katonáig, Nagy Ignáctól, Szigligetig, Vörösmartytól Madáchig, Csiky-ig, Jókaiig a múlt századokat és újra vállaljuk vagy először vállaljuk együtt századunk első évtizedének világszínvonalú drámaíróit: Bródyt, Molnárt, Szomoryt, Heltait, Bíró Lajost, Lengyel Menyhértet, Szép Ernőt, Thury Zoltánt, Barta Lajost, Kodolányit, Gábor Andort, Remenyik Zsigmondot, Zilahyt, és mindenekelőtt Móriczot. Talán előfutárát, Gárdonyit is. Elképzelhető, hogy Herczeg Ferenc életművében is találunk számunkra érdekeset – talán korai szatírái között – és gondolom, előbb-utóbb Hágy Gyula, Bibó Lajos, Márai Sándor drámái elválaszthatók lesznek íróik bizonyos történelmi pillanatokban tanúsított magatartásától. Szeretnénk színpadi életet adni olyan könyvdrámáknak, mint Babis Laodameiája. És a közelmúltból a mi dolgunk játszani Sarkadit, Tamási Áront, Németh Lászlót, Darvas Józsefet, Kassákot, Déryt, Örkényt. Sajnos ma már ők is a klasszikusok közé számítanak.

Műsorkoncepciónk összefoglalva:

Zöld út az új magyar műveknek; haladó magyar drámai hagyomány tágabb – előítéletektől mentes – értelmezése; a világirodalmi klasszikusok népszerű alapműveinek előnyben részesítése a repertoáron, ugyanakkor az évszázados mulasztások pótlása; végül a kortárs szocialista és nyugati drámairodalom éberebb szemmel tartása, gyorsabb reagálás az újra. Ugyanakkor erősebb szelekció, szűrés a politikailag és morálisan nem szájzünk szerint való felé. Megszüntetjük a sorok közötti sanda üzenetést a hatalomnak, nem élünk vissza toleranciájával kiscserkész nívójú bosszantásokkal; de a társadalom lelkiismerete szeretnénk lenni, és arra biztatni íróinkat, művészeinket, hogy legyen bátorságuk nyíltan, közérthetően a sorokban elmondani véleményüket felfelé is azok nevében, akik úgy érzik, itt Magyarországon, szocialista államrendben, okosabban, jobban, szebben akarnak élni. Népszerűbb, szórakoztatóbb, vidámabb, ugyanakkor katartikusabb, szenvedélyesebb, magával ragadóbb műsort szeretnénk csinálni.

Maklár Zoltán szkeptikusan kérdezné: „de ki játssza?...”

Mint említettem, a darabok kioszthatósága, a társulat összetétele és felkészültsége ugyanolyan meghatározója egy színház milyenségének, minőségének, mint műsora.

Míg a műsorról gondolkodva vissza kellett nyúlni tapasztalatokért a színház egész történetéhez, a társulati kérdésekben nem kell Egressyvel, Laborfalvi Rózával példálózni. A jelenlegi Nemzeti Színház társulati gyökerei az 1930-as évek elejéig nyúlnak vissza. Hevesi igazgatásának utolsó évében, 1931-32-ben szerződik a színházhoz Major Tamás, majd Márkus László, illetve Voinovich Géza igazgatása alatt Olthy Magda, Szörényi Éva, Gobbi Hilda, Rápolthy Anna, Várkonyi Zoltán, Ungvári László. 1935-ben Németh Antal úgy vette át az igazgatást, hogy mielőtt

belépett, a minisztériumtól minden tag felmondó levelet kapott. Tehát Németh nullpontról indult, csak azt szerződtette a következő szezonra, akit ő akart.

Egyetlen nap alatt szétrobbantja a Vígshízházat, leszerződteti vagy visszaserződteti Berky Lilit, Dayka Margitot, Makay Margitot, Tőkés Annát, Titkos Ilonát, Apáthyt, Csörtöst, Gózon, Jávort, Kovács Károlyt, Maklár Zoltánt, Rajnayt, Táray Ferencet, később Somlayt. A színház volt vezető művészei közül nem szerződteti vissza az országos népszerűségű Rózsahegyi Kálmánt, aki 35 éve tagja a színháznak, Vaszary Pirit, Hetty Arankát, Várnai Arankát, Aczél Ilonát, továbbá Csathó Kálmán, Horváth Árpád, Horváth Jenő rendezőket.

Az 1937-38-as centenáris évkönyvben 65 tagú társulati névsort találunk, az 1940-41-esben, mikor már működik az ismét megnyílt kamaraszínház a mai Bábshínház helyén, a taglétszám már 86; 56 férfi és 30 nő. (zárójelben jegyzem meg, hogy ma szinte ugyanannyi: 54 színész és 29 színésznő kezdi meg az évadot.) Németh Antal 1938-as társulatában már ott találjuk Lukács Margitot, Szelezky Zitát, 40-ben Mészáros Ágit is, Gobbi Hilda, Olthy Magda, Szörényi Éva, Rápolthy Anna mellett, mint a színház fiatal vezető színésznőit. Az idősebb generációban Bajor Gizi, Berky Lili, Makay Margit, Somogyi Erzs, Tasnády Ilona, Tőkés Anna, Vízváry Mariska viszik a prímet. Dayka Margit ekkor már csak vendéjátékokat vállal.

A rendkívül erős női gárdánál talán a férfi társulat még ütőképesebb. Abonyi Géza, Apáthy Imre, Bartos Gyula, Csörtös, Gál Gyula, Gózon, Jávör, Juhász József, Kiss Ferenc, Kovács Károly, Lehotay Árpád, Major, Maklár Zoltán, Nagy Adorján, Pataki Jenő, Petheő Attila, Pethes Sándor, Rajnay, Tapolczai, Táray, Tímár, Újlaky, Ungvári, Uray, Várkonyi, Pásztor János és Szabó Sándor. 1940-ben már Balázs Samut, Lázár Gidát, Rajczy Lajost is a vezető férfiszínészek között találjuk. Somlay – mint Titkos Ilona – tagként egy évadot működött csak Németh Antalnál, de vendéként többször visszatért. Ugyanígy Páger, Ajtay is.

Rendezője nem volt. Játékmesterként a legtöbb vezető színész jegyezte egyszer egyszer az előadást, így Ódry, Somlay, Csörtös, Uray, Kiss Ferenc, Táray, Lehotay, sőt egyszer Bajor Gizi is. Legtöbbször Nagy Adorján, Abonyi Tivadar. Rendezőként névvel vagy név nélkül Németh Antal állt a produkciók mögött. Igazgatása második felében ez módosul, merészen foglalkoztat rendezőként is fiatalokat. Így nem csak vezetőszínészként, rendezőként is ő indítja el Major Tamást 1939-ben. Both Béla 1936-tól játékmesterként, 1940-től rendezőként is jegyez előadásokat. Fábri Zoltán 1940-ben, Apáthy Imre 1943-ban rendez először. Fábri díszlettervezőként is működik 1941-től.

Vendégrendez nála Márkus László, Püskösti Andor, Galamb Sándor, Vaszary János, Góth Sándor, és a korszellemnek megfelelően több német rendező.

Németh Antal szerződteti Varga Mátyást már 1935-ben, Nagyajtai Teréz vezető jelmeztervező lesz, Jaschik Álmos és Álmosné, Horváth János látja el még a tervezői feladatokat.

A színpad technikai berendezését 1935-ben teljesen felújítják, a megnövekedett szubvenció lehetővé teszi a scenika megújulását. Ami addig elképzelhetetlen volt, minden bemutató teljesen új kiállítást kap díszletben-jelmezben egyaránt.

Németh kilencéves működése, bár igen ellentmondásos, mégis azt hiszem, az idők során negatív irányban torzult. Dramaturgiai érdemeiről már szóltam. Szervezőképességét dicséri együttese, amelyet majd tíz évig együtt tudott tartani. Érzéke volt a tehetséghez, az a fiatal gárda, amelyet ő szerződtetett és ő látott el feladatokkal, szinte kivétel nélkül a magyar színházművészet első sorába került.

Mondják, túl sokat foglalkozott világitással, és keveset a színészekkel. Lehet. De nekem máig szóló színészi élményem Bajor a Nórában és az Ásvaynéban, Jávör mint Rank és Peer, Tőkés, Makay, Rajnay a Kalandban, Somogyi Erzs mint Ilma, és mindenekelőtt az ifjú bálványok, akiknek hatására erre a pályára jöttem: Gobbi mint Sasfiók, Aase, Lukács Margit mint cigánylány az Ocskay brigadérosban, Ungvári mint Ferdinánd, Mortimer, és mindenekelőtt Major mint Tartuffe. Bizonyára Hevesi és Horváth Árpád színészvezető zsenialitása után a színészekben hiányérzetet keltett Németh Antalnak inkább a forma iránti készsége.

Amikor mint főiskolás rendezőhallgatónak, Somlay azt mondta nekem: „Kérem, ha a darabot jól osztották ki, akkor már nem is nagyon kell rendező” – akkor bántott, hogy ennyire lebecsüli leendő hivatásomat. Ma már tudom, igaza volt, legalább felerészben: ha rossz a kiosztás, nincs az a Reinhardt, aki jó előadást tudna csinálni. Nem hiszek azoknak a rendezőknek, akik kockás színészekre osztják a csíkos szerepeket, hogy pettyes legyen belőle.

Ha a szereposztás jó és a színészek tudják a mesterségüket, tudnak próbálni, akkor a rendező legfőbb dolga megteremteni körük a mű világát, atmoszféráját, közegét. Ennek része a látvány, a világitás is. Mivel addig ez a rész oly primitív volt a Nemzeti Színházban, hogy nem volt érdemes reá időt vesztegetni, szemét szűrt Németh Antalnak ez a szokatlan szorgoskodása a látvánnyal.

Évekkel később Nádasdy Kálmánnak is leszolt egy művész a III. Richard próbáján, hogy miért nem a színész lelkével foglalkozik inkább, – amikor valamilyen technikai pontatlanság miatt megállította a főpróbát. A hangulat ideges volt, szöveg tudás hiányos. Ilyenkor van a színésznek „lelke”. Mert amikor már megvan egy szerep lelke, akkor a színészt – ha tud próbálni – már semmivel nem lehet kikökönteni.

Nemrég egy próbanaplót olvastam Giorgio Strehler egyik rendezéséről. Egy nappal a premiere előtt többször leállította a főpróbát és ismételtetett. A színészek ugyanott folytatták. Tudtak próbálni, vagy megtanultak Strehlerül próbálni. A befektetés

értelmességéről mindenkit meggyőzhetett az a magasrendű színészet, amit Strehler színészei itt, ezen a színpadon tavasszal produkáltak.

Bocsánat a kitérőért, Németh Antalhoz kapcsolódva, akinek munkásságát bár-hogyan értékeljük, mindenképpen megérdemelte volna, hogy a felszabadulás után megszólal hasson egyszer-egyszer mint rendező a Nemzeti Színházban vagy egy másik budapesti színház színpadán. Az, hogy ez nem így történt, jövátételten etikai hiba volt. Az első, de nem az utolsó.

Azt hiszem, mielőtt a felszabadulás utáni Nemzeti Színházról esne szó, el kell mondani, hogy a német megszállás után Horváth Árpád vezetésével illegális ös-szejöveleteken jelölték ki a német-nyilas uralom utáni színházvezetőket. Pünköshti Andor ekkor már nem élt. Öngyilkos lett. Horváth Árpád lett volna a Nemzeti Színház igazgatója, a Magyar Színházé Major Tamás, a Vígszínházé Jób Dániel, a Belvárosi Színházé Bárdos Artúr, a Madáché Hont Ferenc, a mai Tháliát Várkonyi Zoltán igazgatta volna.

Horváth Árpád mártírhalála, a Vígszínház rombadőlése, több épület sérülése változtattak ezen az elképzelésen. Nem személyekben, inkább néhány ponton. A Nemzeti Színház igazgatója Major Tamás lett, aki mellett nemcsak a Párt bizal-ma, hanem azok a vele egykorú fiatal művészek álltak, akikkel részt vett az ellen-állási mozgalomban és akikkel közös művészi ízléssel rendezték a háború előtt és alatt a Városi Színházi ifjúsági előadásokat, a Vasas és Vigadó-beli szavalóesteket, matinékat.

Major viasszaszerződtette a Németh Antal szervezte társulat legjavát – és hozzá többek között olyan erőket, mint Törzs Jenő, Beregi Oszkár, Rátkai [Márton], Som-lay [Arthur], Gombaszögi Frida, Bihari [József], Görbe [János], Tompa Sándor, Ladányi [Ferenc], Szakáts Miklós, Maklár János, Pataki Miklós, Básti [Lajos], Eg-ri [István], Péchy Blanka, Peti [Sándor], Ráday [Imre], Ladomerszky [Margit], Sitkey Irén, Mádi Szabó Gábor, Horváth Ferenc, Bánki Zsuzsa, Gábor Miklós, Ilos-vay Katalin. És ekkor szerződik le segédrendezőnek Gellért Endre, Pártos Géza, később Szendrő József.

Ez az új társulat a régeikkel; azt hiszem, nem túlzás, minden idők legjobb tár-sulata volt.

Súlyos hiba volt viszont elmulasztani Rózsahegyi Kálmán rehabilitációját, nem-csak etikai, de művészi szempontból is, hiszen nemcsak hallatlan népszerű egyszeri és egyedi személyiség volt, hanem mellelleg kitűnő színész. Nem találta meg az új vezetés az utat Rajnay Gáborhoz és Jávör Pálhoz sem, mindketten csak filmezték, magánszínházi szerződésekkel vállaltak, elsősorban Várkonyi Művész Színházában. Ma már azt is nehéz eldönteni, ki volt a hibás, Lehotay Árpád-e vagy a Nemzeti Színház, hogy elkerülték egymást.

Ez a rendkívüli együttes szinte az első percektől már alakulni kezdett. Csontos és Törzs korai halála, Beregi művészi fiaskója, majd kivándorlása mellett Apáthy, Ráday, Egri, Szakáts, Pataky Jenő, Gombaszögi Frida sem találták meg helyüket.

Viszont leszerződik Sulyok Mária, Mátyai Lajos, Kőmíves Sándor, Bozóky Ist-ván, majd Pártos Erzsi. 1946-ban a Színiakadémiáról Horkai Jánost szerződtetik, majd 1947-ben szinte az egész végzős osztályt, akikből azóta is tag Raksányi Gellért és Somogyvári Pál, néhány év kitérővel Velenczei István és most Árva János.

1865-ben az Országos Színeszeti Tanoda azért alakult, hogy a Nemzeti Szín-ház számára utánpótlást neveljen. Akire a Nemzeti Színház nem tartott igényt, azok szerződhettek magánszínházakhoz, vidékre.

1949-ben a színházak államosításával ez a helyzet természetesen megváltozott, de Gellért Endre személyén keresztül a Nemzeti Színház kapcsolata a Főiskolával továbbra is szorosabb volt, mint a többi színházé. Így került a színházhoz tudato-san idenevelve többek között Kálmán György, Sinkovits Imre, Tarsoly Elemér, Garas Dezső, Suka Sándor, Ferrari Violetta, Pápay Erzsi, Kohut Magda, Beregi Kati, Tö-rőcsik Mari, Zolnay Zsuzsa. És ekkor még a Nemzeti Színház vezetői figyelemmel kísérték a többi színház előadásait is, így lett tag 1948-ban Ruttkai Éva és Kállay Ferenc, később Bessenyei Ferenc, Csernus Mariann, Siménfalvi Sándor.

Akik olyan szerencsések voltak, hogy 1945 és 1952-53 között itt dolgozhattak, vagy akik rendszeresen látogathatták előadásait, azok számára az eszményi szín-ház fogalma egyet jelentett azzal a Nemzeti Színházzal. Sorozatban ennyi nagy előadást, alakítást, mint e hét-nyolc év alatt, azt hiszem, máskor nem tudott felmu-tatni a magyar színházművészet. Számunkra ez az időszak a művészi színvonal mércéje.

De ez az aranykor már magában hordozza az 1955 után már észrevehető ha-nyatlás csírát, ami 1962-ben Major Tamás felmentéséhez vezetett.

A hanyatlás egyik oka, mint már említettem, a színház vezetőjének és a magyar színészet parlamenti képviselőjének, Major Tamásnak elszakadása a magyar szín-házi élettől és a főiskolától. Míg Gellért élt, ez nem volt szembetűnő, ő járt szín-házba és a fél életét a Főiskolán élte. Major 1962-ig úgyszólván csak papíron volt ta-nár, és az évnnyitókon, amikor elszavalta a „Levél egy színészbarátomhoz”-t. Nem-hogy vizsgákat, vizsgaelőadásokat nem látott, de sokat mondok, ha tíz budapesti előadást látott a Nemzetin kívül. 1945-től a mai napig... Vidéken 1962 után már látott előadásokat, amikor rendezőhallgatói vizsgáztak. Mondják, egyszer nagyon megdicsért valakit színészi fejlődéséért, kiderült, hogy a gépkocsivezető volt, aki levitte Szolnokra.

1949-ben részletesen megbíráltta egy vizsgaelőadásomat, amire öt percre nézett be. Számomra ez így is nagyon tanulságos volt, ugyanis tudta, hogy a Scapin fufang-jaiban hol az a fordulópont, amit még soha senkinek nem sikerült megrendezni.

Látatlanban is igaza volt, és ez az eset sem törte meg bennem a feltétlen rajongást irányában. Délelőttönként próbáin ültem, valósággal lenyűgözött, és a rendezés egyik lehetőségének zseniális megvalósítóját ismertem meg benne.

Viszont mint színházvezetői attitűd az a lezserség tarthatatlan volt, mert az önteltség a társulatra is átragadt. A 60-as években, amikor a színház csillaga már ugyan csak halványabban pislogott, egy derék harmadvonalbeli színésze azt mondta nekem, hogy ő azért nem jár „más” színházakba, mert ott az előadások olyanok, mint a Nemzetiben egy emlékpróba, – nos, akkor már világos volt számomra, hogy Major ars poetikáját hallom másodkézből valakitől, akinek sem az arshoz, sem a poetikához nincs köze, és akit végszavazni sem engedtek volna be Kiss Manyi, Dajka, Pécsi vagy Páger mellé a „más” színházakba.

Szomorúbb példa: 1956 október végén egyedül az a színésze inzultálta, aki soha nem lehetett volna nemzeti színházi tag, ha egy olyan igazgató ül a székben, aki látta őt játszani szerződtese előtt.

A nagy gárda bomlásának másik oka tipikusan magyar, sőt magyar királyi. Nem álljuk meg, hogy esetleg két más karakterű, de egyenértékű művészünk legyen egy poszton, kell kinevezett király, vagy ügyeletes zseni. A másikat üldözzük. És mert ebben a színházban sok ilyen „másik” volt, sokak életét, pályáját keserítette meg a mellőzés.

Minden művész életében adódnak válságperiódusok, önmagából adódóan is, nem szabad mesterségesen előidézni, sőt a színházvezetésnek kell őt kisegíteni a hullámvölgyből.

Az ötvenes évek elején, vagy a negyvenes évek végén a faliújságon egy pamfletben mint átok állt: „Szeressen téged a Major!” Ez azt jelentette, hogy rövidesen ráun szerelmére és undorodva otthagya. Nádasdy Kálmán mondta ekkor: „Tamásnál ez szellemi donjuanizmus.”

1946-ban felmondó levelet kap a vibrálóan érdekes Rápolthy Anna, éppen nagy személyes siker, a Veszélyes forduló Olwenje után. Egy év múlva halott.

1948-ban B-listára kerül Abonyi Géza, Uray Tivadar, Makay Margit, Váradi Aranka, és az egy évvel előbb szerződtetett Peéry Piri.

1949-ben az államosításkor más színházhoz megy Pethes Sándor, Görbe, Mádi Szabó, Sulyok Mária, Bereky Lili, Kőmíves Sándor, Pártos Géza, Mányay, Sallay Kornélia, Ilosvay Katalin, és a Nemzeti Színház ad új igazgatókat Budapestre és vidékre: Fábry Zoltánt, Téry Árpádot, Szendrő Józsefet, Horváth Ferencet, Bozókit, Velenczeit. Ugyanakkor először szerződik Várkonyi Zoltán két évre. 1951-ben, amikor a Vígszínház Magyar Néphadsereg Színháza néven megnyílik, már Várkonyi ott a főrendező és a Nemzeti nagylelkűen lemond Ruttkai Éváról is, akit nem becsül értéke szerint, és aki a Vígszínházban a háború utáni fiatal nemzedék talán legnagyobb női karrierjét csinálja. Ladomerszky Margit az Ifjúsági Színház tagja lesz rövid időre, majd visszatér.

Arat a halál is. 1949-ben Pataki Miklós, 1951-ben Bajor Gizi, Rátkay Márton, Gombaszögi Ella – aki vendégként játszott két szerepet – és végül Somlay Artúr távozik a nem ismert tartományba. Követi őket 1953-ban Bodnár Jenő, 1954-ben Bartos Gyula, Vízváry Mariska és fia Tapolczai Gyula.

A társulat nagy morális megrázkódtatása volt 1950-ben Tímár József elbocsátása, a kor koncepciók pereinek mintájára.⁴⁵⁰

1951-ben újjáalakul a Madách Színház Horvai István vezetésével, ő viszi át Bánki Zsuzsát és a szilenciuma alól feloldott Tímárt. Újlaky László 1949-től már itt tag. A Nemzeti volt tagjai közül itt játszik többek között Uray, Rózsahegyi, Kőmíves, majd 1954-ben átszerződik Gábor Miklós is. 1953-ban Ladányi Ferenc a Néphadsereg Színház igazgatója lesz.

1935-ben Németh Antal a magánszínházak sztárjaival erősítette meg a Nemzetit, az 1952 körül új lendületnek induló Víg és Madách a Nemzeti szélnek engedett kiválóságaiból teremti meg azokat az együtteseket, amelyek az 1960-as, '70-es években elviszik a Nemzeti közönségét.

Ez a folyamat az 50-es évek elején még nem érezhető. Várkonyi két év múlva visszatér, '53-tól '62-ig a Nemzeti színésze és rendezője. Ladányi is visszatér 1955-ben, és két év megszakítással – amikor a Madách Színház igazgatója – a Nemzetinél marad korai haláláig.

A színház ebben az időszakban elsősorban Gobbira, Mészáros Ágira, Szörényire, Olthya, Ferrarira, Ladomerszkyre, Máthé Erzsire, Berek Katira, Fónay Mártára, illetve Bessenyeire, Bástira, Ungvárira, Rajczyra, Juhász Józsefre, Gózonra, Biharira, a két Makláryra, Tómpára, Balázs Samura, Somló Istvánra, Rajz Jánosra, a visszatért Mányai Lajosra, Peti Sándorra, Gellért Lajosra, színészként is Majorra, Várkonyira és a férfigárdát évekre meghatározó fiatalokra: Kállay Ferencre, Kálmán Györgyre, Sinkovits Imrere épít.

Tőkés, Makay, Lukáts Margit és Somogyi Erzsébet képességeik és lehetőségeik alatt foglalkoztatottak, mint ahogy Bajor Gizinek sem tudott Cleopatra és Lady Milford között öt évig igazi nagy feladatot adni a színház. Somogyi Erzsébet 1951-ben a Néphadsereg Színházhoz szerződik és óriási sikerrel játssza „A harag napja” női főszerepét, Várkonyi Zoltán rendezésében. Később visszatér a Nemzetibe, szép feladatokat is kap, de haláláig sem heveri ki a megaláztatás éveit. Ugyanez mondható el Tőkés Annáról is, akinek több feladat jutott, de nem érezte, hogy fontos, hogy a színház vezetése boldog és büszke arra, hogy ő tag itt.

⁴⁵⁰ Hivatalosan 1950. január 31-én értesítették, hogy állásából azonnali hatállyal felfüggesztik, és február 1-én meg kellett jelennie a vizsgálóbizottság előtt. A vád az volt, hogy Tímár 1949 szilveszterén a Magyar Színházban a hivatalos megítélés szerint „fasiszta felfogásban” szavalta a Szózatot. A Nemzeti Színházban rendezett fegyelmi tárgyaláson eltiltották a színészetől. A Nemzetiben lépett színpadra 1950. január 31-én Kareninként, s ez az előadás egyben a Bajor–Tímár-páros búcsúelőadása is volt. Majd a Ganz-Mávagban lett vasesztérgályos, s a színpadra csak 1951 tavaszán térhetett vissza.

Elgondolkoztató, hogy Major, akit Hevesi szerződttetett a Nemzetibe, – és aki-re mint mesterére annyit hivatkozott később – mennyire nem tudott szót érteni Hevesi színészeivel: Bajorral, Tőkessel, Somogyi Erzsivel, Vízvári Mariskával, Abonyival, Rajnayval, Rózsahegyivel, Lehotayval, Tímárral, Urayval, Pethes Sándorral vagy Bartos Gyulával, aki aggyastyán korában, halála előtt kapott csak méltó feladatokat.

Somlay, aki viszont mindent megkapott, amit szerepekben, megbecsülésben színész megkaphat, egyedül, segítség nélkül maradt lelkiismereti terheivel – amit a kor rárakott –, és a halálba menekült.

Ezek a dolgok nem múlhatnak el nyomtalanul. Ott maradnak a falak közt és bomlasztanak tovább. Ha egy közösség éveken keresztül méltatlanul bánik értékeivel, az észrevétlenül vezetési stílussá válik és az utódok is átveszik. Nem lehet véletlen, hogy egyetlen színháznak sincs annyi kényszernyugdíjasa a későbbiekben, sem annyi keserű szájjal távozó, lábát többé be nem tevő nagy művésze, mint a Nemzetinek.

Ladomerszky, Olthy, Balázs Samu, Egri István, Bihari, a Makláryk.

Nem véletlen, hogy az imént Bartos után Somlay neve jutott eszembe. Évtizedek óta haragosok voltak. A színházvezetés Somlayt jobban szerette, mint Bartost. Somlaynak meg kellett halni ahhoz, hogy Bartost visszafogadja kegyébe.

Ez az előbb említett vezetői monogámia, ami lehet, hogy házasságokban jó tulajdonság, de a színházvezetésre csak a poligámok alkalmasak.

Nekünk, vezetőknek kell szeretni, becsülni a színészeket, nem a színészeknek egymást. Az a színész, aki azt állítja, hogy riválisát ugyanolyan mértékkel méri, mint saját magát, és ugyanúgy becsüli, nem mond igazat. Hátam borsószik, mi lenne, ha elfogadnám legszeretettebb és legbecsültebb színészbarátaim egymásról alkotott véleményét. Vagy a kritikusok tudnák, mit mondanak róluk a kritikusok...

1956 októberében a társulat tovább bomlik. Disszidál többek között Szőrényi Éva, Rajczy Lajos, Juhász József és Ferrari Violetta, aki Ruttkai távozása óta egyetlen várományosa volt a fiatal Bajor Gizi szerepeinek. Ekkor megy el Peti Sándor és ekkor kezdődik az a folyamat, ami Sinkovits Imrét 1958-ban, Gobbi Hildát 1960-ban a József Attila Színházba viszi, és az a depresszió, ami Gellért Endrét 1960-ban a halálba kergeti. Visszaszerződése után egy évvel, ugyanazon az őszön Tímár József is elmegy.

Az 1945-ben indult nagy együttesnek egynegyede sem maradt meg 11 év után.

Gondoskodni kellett a betöltetlen szerepkörök betöltéséről.

Szerencsére Várkonyi Zoltán 1953-ban visszaszerződik és 1962-ig – amikor véglegesen a Vígsházzal köt haláláig tartó szerződést – itt dolgozik.

Ebben a periódusban kerül vissza a nemzetihez Apáti Imre és szerződik Garas Dezső, Töröcsik Mari, Szirtes Ádám, Bitskey Tibor, Bara Margit, Horváth József,

Kemény László, Barsi Béla, Gáti József, Óze Lajos, Fülöp Zsigmond, Gellei Kornél, Csurka László.

És ebben a periódusban kapnak ismét rangosabb feladatokat vagy először vezető szerepeket a női gárdából Somogyi Erzs, Makay Margit, Tőkés Anna, Lukács Margit, Kohut Magda, Csernus Mariann, Pápay Erzs.

1957-ben a Nemzeti Színházban is megtörtént az a csoda, ami az országban. A sebek gyorsabban gyógyultak, mint várni lehetett, és egy új, nyitottabb kultúrpolitika a színházakba is friss áramlatokat hozott. A Nemzeti Színházba visszajött a közönség. A Tisztújítás, A tojás, a Glembay, Szellemidézés, Mandragóra, A tizenhetedik baba nyara, Lyuk az élettrajzon, majd Az ügynök halála mind kitűnő előadás, közönségsiker.

Az 1955-ben szétesni készülő társulat a nemzeti tragédia kataklizmájában újjászületett.

Várkonyi visszahozta a Tisztújításban a Játékot a színházba – nagy J-vel, – és egyszerre értelmetlenné válik az ötvenes évek közepén kitört „harsányság-szürkeség” vita.⁴⁵¹ „A két Bolyai”-val a legnagyobb Németh László-sikert éri el – a Vadász Ilona rendezte Villámfénynél mellett – majd 200 előadásban. Marton Endre, akinek hat éven keresztül az 1955-ös Bernarda házái vagy a resztli, vagy nem neki való feladatok jutottak, A tojás bemutatójától kezdve mind jelentékenyebb előadásokat csinál.

És elkezdődik az a majd két évtizedig tartó párviadal Major és Marton között, ami az együttes belső rendjét mindjobban megzavarja, légkörét tönkreteszi.

Apáti és Gellért tíz nap leforgása alatt kíséri ki a társulat 1960 télutóján, Várkonyi '62-ben visszamegy a Vígbe főrendezőnek, majd igazgatónak és ott bemutatja, hogyan kell színházat szervezni, évtizedekre előre gondolkodva és gondoskodva utánpótlásról.

Major és Marton ketten maradnak és arról szól az élet, ki a Nemzeti Színház, én vagy te?

A társulat kettészakad én színészeim – te színészeidre, és ezen a helyzeten nem segít sem az 1962-es, sem az 1964-es igazgatóváltás, Meruk Vilmos, illetve Both Béla személyével. Meruk kinevezése rossz lépés volt, mert színházakat irányító kultúrpolitikussá lehet valaki többévi színházi gyakorlat után, de kultúrpolitikusból a színházi ábécé ismerete nélkül színházvezetővé aligha lehet. Ugyanez vonatkozik írókra, kritikusokra is. Ismerik bizonyára Ambrus Zoltán első igazgatói látogatásának történetét, Hevesi próbáján. Bement egy rendelkezőpróbára életében először, leült az első sorba és elővett egy látszóvet, úgy figyelte a próbát. Ezzel a gesztussal,

⁴⁵¹ 1954-ben Nagy Péter *Mi a baj klasszikus előadásainkkal?* címmel a Csillag folyóiratban megjelent, többek között Majort is bíráló írása nyomán kibontakozott vita.

mint gyakorlati színházvezető, megbukott. Igaz – mint már szó esett róla –, kiváló dramaturg-igazgató volt.

Both Béla az éppen sikerei tetőpontján lévő Madách Színház igazgatói székéből került pályája során harmadszor ide, a terepet ismerte, de a helyzetet nem mérte fel reálisan. 1946 és '48 között, amikor főrendezője volt a színháznak, konfliktusokkal távozott Majortól, ugyanúgy mint Egri István, akit 1964-ben Both visszahozott rendezőnek, így az atavisztikus ösztöntök tovább nehezítették és bonyolították a helyzetet.

A továbbiakban is vannak jó előadások, sikerek, kiemelkedő alakítások, szerencsés rendezések, de a légkör érzékelése után többen rövid idő után továbbmennek, így Domján Edit egy, Béres Ilona két évad után szerződik el. Tíz évet marad Sztankay István, és hat év után nyugdíjba megy Mezei Mária. Vagy küldik?

Bessenyei először '63-ban, másodszor '73-ban szerződik a Madách Színházhoz előbb négy, majd hét évre. Básti '68-tól négy évig a Vígyszínház tagja, Fónay Márta, Suka végleg az Operettszínházhoz megy '64-ben, illetve '71-ben.

Várady Hédi és Agárdi Gábor 1964-es, Avar István '66-os szerződésével három sikeres vezető színészt nyer a színház. Both Béla szerződteti Györfy Györgyöt, Sinkó Lászlót, Pathó Istvánt, Szersén Gyulát, Szokolay Ottót, Dániel Valit, Izsóf Vilmost, Császár Angélat, majd igazgatása utolsó éveiben Moór Mariannát, Benedek Miklóst, Ronyecz Máriát, és Szacsvey Lászlót.

A legtöbben nem vagy egyáltalán nem kapnak feladatot, vagy egyéniségüktől idegen bőrökbe kell bújniuk.

Gellért halála óta hiányzik az a pedagógus alkatú rendező, aki a színészek technikáját fejleszteni tudja. – Majortól felsőfokon lehet művészetet tanulni, de nem mesterséget. Azt hiszem, nem kell magyaráznom, mi a különbség. Így a Nemzeti Színház fiataljai magukra maradtak, az idősebbeknek pedig valami hazug „tiszteltet” vagy minek nevezzemből alapvető dolgokért nem szólt senki.

Olykor a közönség üzent fel a jegyszedőkkel, hogy X. művész úgy motyog, hogy nem érteni a harmadik sorban. Vendégrendeztem még az ötvenes évek végén és a színház egyik kiváló művészt én figyelmeztettem először arra a beszédmodoroságra, amit már az egész szakma évek óta paródiaként utánzott.

Nincs olyan szerencsétlenség színész számára, mint amikor kivívja azt a pozíciót, hogy szerepet osztasson magára, és különösen amikor a rendezők és a kollégák úgy érzik, nem szabad őt instrukciókkal inzultálni. Amikor egy művészt késznek tekintenek, akkor kész van.

A színészi munka elbizonytalanodásának más okai is voltak. Mi mindig mindenről elkészünk. Későn, de akkor csőstül jött a brechti életmű, és ezzel a V-effekt, az elidegenítési effektus. Színészeink, akik eddig Pethes Imre intelmét hallották, miszerint „átélés nélkül a színészet kutyakomédia” – félreértve Brechtet, mint korábban

Sztanyiszlavszkijt – azt kutatták a szerepekben a szituációk helyett, hol lehet „kilépni”, „kizökkenni”, „felmutatni”, „csak megmutatni”, „önmagunkat véleményezni”, „idézőjelbe tenni” stb.

Színészeink nem szerepeket, helyzeteket próbáltak, hanem egy színészt, aki intellektusa megerőltetésével dolgozik egy szerepen. Hova lettetek Ti régi játszótársak? Ki ez a sok okoskodó savanyú arc? Hova lett a játék öröme, szenvedélye? Természetesen már nemcsak a Nemzeti Színházról, egész színészetünkéről beszélek. A két legbutább kérdés, amit pályám során színésztől hallottam: az első így hangzott: „És mond, ugye ünnepi hangvétellű előadást akarsz?” A második így: „ugye, ezt a monológot csak úgy elmondjam?” A két kérdés közt micsoda távolság és micsoda szellemi közelség!

Ebből a két irányból származik manapság az ezerszínű romantikus vízállásjelentés, és a monoton Hamlet-monológ.

Figyeljék meg: „A Duna Visegrá{á}dná{á}l á{á}rad, Paksná{á}l apad, lejjebb alacsony vizá{á}llá{á}sú...” illetve: „Lenni vagy nem lenni ezitakérdés”

Színészeink vagy motyognak vagy kidagadt nyakkal ordítanak. Beszédhelyzetünk katasztrofális. A hosszú és rövid magánhangzókat egy dzsoli-dzsóker hangzó helyettesíti; tűvé kell tenni egy jó kettős hangzóért az előadásokat. Pár éve Cserhalmi György lefűrt lábúnak nevezte a magyar színészeket.⁴⁵² Igaza volt, a mozgás ma döntőbb eleme a színészetnek, mint mondjuk 1946-ban volt, amikor Major Tamás azt nyilatkozta: „a szöveg egyeduralmát kívánjuk megvalósítani”; vagy mint bármikor volt. De lefűrt nyelvvel csak a Portici némát lehet eljátszani.

Ha a Nemzeti Színháznak valamilyen megkülönböztetett hivatása van a többi színház között, akkor az a nemzeti dráma mellett a magyar nyelv ügye. Ma ismét, mint 150 év előtt.

Visszatérve a krónikán keresztüli elemzéshez, Both Béla igazgatása alatt első sorban Marton rendezései hoztak művészi és közönségsikereket. A Marat halála, a Czillei, a Bűnbeesés után, és a Mózes.

A vígjátéksikerek Egri István, Iglódi István nevéhez fűződnek. Marton pályája során alig, az utolsó évtizedekben egyáltalán nem rendezett vígjátékot.

Gellértet és Majort humorérzékük is összekapcsolta, ezért nagyszerűen kiegészítették és kisegítették egymást. Felejthetetlen az az időszak, amikor bejártak egymás főpróbáira, és csak a közös ügy, az előadás volt fontos.

Gellért segített a kompozíciós pongyolaságokat eltüntetni Majornál, míg ő szípkázó szellemével tupírozta fel főrendezője előadásait. Azt hiszem, ilyen munkakapcsolat nélkül nincs jó színházvezetés, ebben a közegben lubickolnak a színészek.

⁴⁵² Cserhalmi egy 1977-es interjúban mondta ezt.

Majort és Martont nem kötötte össze ilyen közös vonás, sőt kifejezetten irritálták egymást, így az a manapság nem ritka helyzet állt elő, hogy az igazgató – előbb Major, aztán Marton – ellendrukkere lett a saját színházának, ha a másik rendezett.

Így Marton Endre 1972-es kinevezése tovább rontotta presztízs-csatájukat. Marton annyira egy dologra koncentráló alkat volt, hogy rendezni és igazgatni együtt képtelen volt. Bizalmatlan volt, legszívesebben mindent ő maga rendezett volna. 6 év alatt 14 új előadást és két felújítást csinált. Ezért sikerei is megcsappantak, ebből az igazgatóként eltöltött időből az Utolsó utáni éjszakát és a Play Strindberget kivéve nem tudott igazi, az addigiakhoz mérhető felmutatni. Majornál viszont kísérletekkel teli évek után most többször „kijön a lépés”. Legkiemelkedőbb a Téli regge.

Marton érzékenysége, sértődöttsége, gyanakvása fokozódik. Az igazgatás számára olyan teher volt, ami személyiségének pozitív tulajdonságait elnyomta, és a negatívakat erősítette fel.

Azokat a többségükben fiatal színészeket, akiket szerződtetett, Cserhalmi, Szilágyi Tibort kivéve, nem merete mély vízbe dobni. Többen elmentek, többeket utódai küldtek el. Ma már csak Farkas Zsuzsa és Oszter Sándor tartoznak közénk ebből a garnitúrából.

Különös ellentmondás, de a közönség is éppen igazgatásának éve alatt szokott ki a színházból, az a közönség, akit előbb ő hozott be szériasiskerekével. Műsora nem bizonyult vonzósnak, egyre többet játszott a színház ifjúsági előadásokat egységáron. Mindez egy színházi konjunktúra kellős közepén. Az étrend kissé egyoldalú volt, kicsit száraz, székszepitelen, humortalan, és – ne értsenek félre – kissé túlادagoltan kacagányos.

A Magyar Dráma Ünnepi Hete szép gondolat, bár azt hiszem, ez nem ünnepi, hanem mindennapi dolga a Nemzeti Színháznak.

Amikor 1978-ban a kulturális kormányzat úgy döntött, hogy radikálisan változtat a Nemzeti Színház vezetésén, már a mutató túlugrott a tűrési határon. A döntés tehát szükségszerű volt. A személyek összetétele nem volt szerencsés. Nagy Péter, a nagy műveltségű irodalmár, drámatörténész először találkozott Székely Gáborral és Zsámbéki Gáborral életében. Ha fél évvel előbb találkoznak, azonnal kiderül, hogy nemhogy a Nemzeti Színházról, hanem általában a színházról, az életről alkotott elképzelésük tűz és víz. A vezetői szereposztások nem voltak tisztázva. Nagy Péter azt hitte, művészeti igazgatónak kérték fel, Székelyék menedzser-igazgatónak kezelték. Mindkét felállásra jó és rossz példák vannak közeli színház történetünkben, mindkét pozíció egyenértékű, ha tisztázzuk, melyikre van szükség. Sziládi János már mint menedzserigazgató kapott kinevezést, de ehhez a poszthoz kell a legnagyobb színházi tapasztalat, rutin, szervezőképesség. Sziládi pedig először lépett be életében színházba hátsó bejárón keresztül.

Így inkább kérdezett, mint válaszolt. Tanácstalansága még ismerős vizeken is elbizonytalanította. Harmincöt év alatt a Nemzeti Színház ellen sok kifogás merült fel, de először történt, hogy az igazgató leváltásával kapcsolatban több olyan kifogás merüljön fel, ami politikai természetű, mai ízlés-, sőt világnézeti különbségekre mutasson a Párt, a kulturális kormányzat és a Nemzeti Színház vezetése között.

Itt még egyszer hangsúlyoznom kell, minden ellenkező híreszteléssel szemben, hogy csak Sziládi János felmentéséről volt szó.⁴⁵³ Székely Gábor, Zsámbéki Gábor szándékunk szerint megmaradt volna pozíciójában. Az együttműködést nem mi, ők nem vállalták. Ugyanakkor meg tudom érteni lépésüket, illetve előrelépésüket.

Amióta visszaemlékszem, nem volt még Magyarországon senkinek lehetősége 0-pontról indítani színházat.⁴⁵⁴

Ez az első eset, hogy üres épületbe a hagyományok kötelmei nélkül, szociális terhek nélkül léphet be egy új vezetés, azokkal, akiket maga választott. Sok szerencsét kívánunk nekik – ha nem babonásak – és igyekeznünk segíteni is, ahol tudunk.

Tehetségüket négy év művészeti eredményei, kiemelten a Danton halála, az Emigránsok, a Konyha, az Úrhatnám polgár, a Halleluja előadásai, színészvezető képességüket számtalan kiemelkedő alakítás, érett művészek megújulása bizonyították.

A nem túl szerencsés indulástól eltekintve – amikor többszörösen betöltött szerepkörökre hozták magukkal vidékről színészeiket – szerződtetéseik működésük utolsó menetében átgondoltak voltak, és ezt visszaigazolták azok a fiatalok, kik régen tátongó szerepköröket töltöttek be eredményesen. A sors különös fricskája, hogy a legnagyobb sikereket Marton Endre utolsó tanítványai érték el.

Kívánjuk, hogy szerencsésebb kézzel csináljanak műsort, számoljanak jobban a közönség igényeivel; hogy feladatokat tudjanak adni azoknak is, akik több évtized nemzeti színházi tagság után szavaztak bizalmat nekik, és azoknak is, akiknek még csak jövőjéért felelősek.

Igen, a színházvezető, míg a jelenen munkálkodik, köteles előrenézni. A Nemzeti Színház újabkori történetének legtámadhatóbb pontja, minden baj kútfeje ennek a kötelességnek elmulasztása.

Elsősorban a rendezői utánpótlás, vagyis a vezetői utánpótlás terén, mert például a műszaki vezetők utánpótlása, vagy a Sándor Jenő – Zsolt István ügyelőiskola mintaszerűen folyamatos volt. Ugyancsak folyamatos volt a scenikai generációk egymásra következése a Varga Mátyás – Bakó [József] – Csányi [Árpád] –, illetve Nagyajtai [Teréz] – Laczkovits [Piroska] – Schäffer [Erzsébet] – Vágó [Nelly] vonalon. A Nemzeti Színház stúdiója – Bodnár Sándor és Tatár Eszter vezetésével – az egész magyar színháznak képezte az utánpótlást.

⁴⁵³ Sziládi Jánost pártfegyelemmel „mentették fel” a színház vezetése alól. A pártfegyelmi irata eddig még nem került elő.

⁴⁵⁴ A Székely és Zsámbéki vezetésével 1982-ben önállóvá vált Katona József Színházról van szó.

Az 1978-as helyzet azért állt elő, mert a Nemzeti Színház vezetői harminchárom éven át nem neveltek – nem akartak nevelni maguknak utánpótlást. A Zsámbéki – Székely generációnak tíz éve itt kellett volna létezni, és ugyanakkor elkerülhetők volna azokat a görcsöket, amik az összeütközéseket okozták. Tovább megyek. Egy jól szervezett színházban ők már a 3-ik generációt képviselik. Az első generációból megfordult itt mindenki, aki ma vezető poszton van más színházaknál. Ádám, Békés, Kazimír, Szinetár, Vámos, a másodikból több Major- és Marton-tanítvány, hiszen ők akkor rendezőket tanítottak. És maga Székely, Zsámbéki, majd a következő még fiatalabb Major-, Marton-tanítványok sora. Mindenki megfordult itt, sokan egy-egy rendezés erejéig, néhányan hosszabb időre.

Senki sem volt elég jó? Vagy túl jók voltak?

Az 1960-as évek közepén volt egy olyan időszak, amikor ugyanaz a négy, ötvenhatvan év körüli rendező rendezett éveken át, mint már a negyvenes évek végén.

A Nemzeti Színház vezetői több mint 30 éven át sikeresen megoldották a manapság oly sokat emlegetett generációs problémát. Egy generáció volt itt 30 évig.

Legfontosabb feladatunk a természetes életfolyamatot visszaállítani. Szeretnénk okulni a szomorú példából, a magam részéről szeretném elkerülni, hogy tizenöt-húsz év múlva – ha majd a sor végén battyogok már, akkor jusson csak eszembe hátrakiáltani: „utánam fiatalok!”

Most kiáltom. De nemcsak a fiataloknak, mindenkinek, aki úgy érzi, tennivalója van itt. Szeretnénk magunk köré gyűjteni mindenkit, akinek fontos a Nemzeti Színház. Azokat a jeles művészeket, akik valamilyen okból elmentek, szeretettel visszavárjuk.

Egyáltalán, a kollegialitás, az egymás megbecsülésének, legalább az egymás iránti toleranciának szellemét szeretnénk megvalósítani.

Az a makacs hitünk, hogy a tehetség olyan állapot, amit passzív évek után is helyzetbe lehet hozni, a bizalom légkörében.

A kölcsönös bizalom légkörében.

Mi is azt a bizalmat kérjük a Nemzeti Színház minden munkatársától.

És talán bizalmat szavaz nekünk Államunk is, és megszavazza az új Nemzeti Színház felépítését. Gyönyörű dolog lenne, ha ez a mi rendünk adná vissza a nemzetnek színházát, megnyitásának 150-ik évfordulójára, és a társulatnak végeleges otthont a 80 éve tartó hányattatás után.

Mint 150 éve: közadakozásból.

Ehhez elsősorban a közösség, a közönség bizalmát kell visszanyernünk.

Egy lelkes színházbajáró civil barátomat kérdeztem régebben: Miért nem jársz a nemzetibe? Így válaszolt: – a Major–Marton Janusarcúságra célozva – „Túl sok a V.-effekt és a vitézkötés. Egyszer azt hiszem, nem Magyarországon vagyok, másszor úgy érzem, nem vagyok Európában.”

Barátom feladta a leckét: vállalni kell nemzeti múltunkat, mai Magyarországonkat nacionalista zászlólobogtatás nélkül; internacionalistának lenni, befogadni a világot idege divatmajmolás, hajbókolás nélkül, nem könnyű feladat.

Adynak, József Attilának, Bartóknak, Kodálynak sikerült. Az ő csapásaikon szeretnénk haladni, magyar Nemzeti Színházat csinálni Európa közepén.

Etikus, humánus színházat szeretnénk csinálni, etikusan, humánusan. A cél sem szentesítheti az eszközt. Ethosz nélkül nincs művészet, nincs színház.

József Attila a szellem mellé a szerelmet adja kísérettül az embernek.

Éröss nélkül nincs művészet és színház.

Ethosz, Pátosz, Érossz, hármass csillagunk.

Szeretnénk száműzni a cinizmust, hit nélkül nincs értelme a színháznak. A színház: játék. Akkor is játék, ha a halállal játszik. Akkor igazán az. Segít mulatni gondolatainkat a múlandóságról.

Játék, mulatság.

Előttünk egy színháznak sorsa áll.⁴⁵⁵

„Ha azt kivittük a mély süllyedésből,

S a szellemharcok tiszta sugaránál

Olyan magasra tettük, mint lehet,

Mondhatjuk, térvén őseink porához:

Köszönjük élet! áldomásodat,

Ez jó mulatság, férfimunka volt!”

Vámos László

Jelzet: OSZK SZTT Fond 15/11-1982.

Géppel írt tisztaírat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül.

⁴⁵⁵ Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* c. versének befejező sorait idézte Vámos. Vörösmartynál a színház szó helyén a nemzet szó áll. *Vörösmarty Mihály összes költeményei*, Osiris, Budapest, 1998, 457.

Kísérőlevél a Művelődési Minisztérium Színházi Osztályának
tájékoztató jelentéséhez – 1983. június 17.

Kornidesz Mihály elvtársnak
MSZMP KB Tudományos-, Közoktatási
és Kulturális Osztály vezetőjének

Kedves Kornidesz Elvtárs!

Mellékelten megküldöm az Agitációs és Propaganda Bizottság 1983. június 28-i ülésére az 1982/83-as színházi évad munkájának értékeléséről, a színházak 1983/84. évadi előzetes műsortervéről és az 1983. évi nyári színházi rendezvények pontosított műsortervéről szóló előterjesztésünket.

Budapest, 1983. június 17.

Elvtársi üdvözléssel:

Rátkai Ferenc

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 411. ő. e.

Géppel írt tisztázatot, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, szigorúan titkos minősítéssel, minisztériumi fejléces papíron. Rajta kézzel: „Aczél El Javasolom az Agit. Prop. Bizottság következő ülésére kiküldeni.” VI. 21. Kornidesz.

A Művelődési Minisztérium Színházi Osztályának
tájékoztató jelentése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda
Bizottsága részére az 1982/83-as színházi évről,
a színházak 1983/84. évadi előzetes műsortervéről
és az 1983. évi nyári színházi műsorról –

TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉS

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága részére
Az 1982/83-as színházi évről, a színházak 1983/84. évadi előzetes
műsortervéről és az 1983. évi nyári színházi műsorról.

Előterjesztő: Tóth Dezső
Miniszterhelyettes

Az 1982/83-as évadban kiegyensúlyozottabbá vált színházaink műsorpolitikája. Valamelyest emelkedett az elkötelezett, humanista szemléletű produkciók száma, s ezzel párhuzamosan csökkent a nemkívánatos társadalom- és művészfelfogást tükröző színdarabok, rendezői megoldások aránya. A darabválasztásban is megmutatkozott és erősödött a közönség megnyerésére irányuló szándék: színházaink több szórakoztató produkciót vettek fel műsorukra. Ezt a törekvést erősítették pénzügyi, gazdálkodási feltételeik is, művészpólitikai szempontból nem mindig a kívánatos eredménnyel.

Több színházunkban javult a műhelymunka, s ennek, valamint a következetesebb művészpólitikai befolyásolásnak az eredményeként számos igényes előadás született, tovább halványult a közönség sokkolásának, drasztikus eszközökkel való ingerlésének divatja. Nem csökkent a kísérletező kedv, de eltérően a korábbi időszakoktól, a kísérleti produkciók általában a maguk helyén, stúdió előadásokként, kamarszínpadokon valósultak meg.

A külföldi orientációkban, illetve a világszínház időszerű tendenciáihoz való kapcsolódás tekintetében főként a szovjet és részben a szocialista országokbeli drámatermés iránt nyilvánult meg tudatosabb figyelem. Ennek ellenére még mindig hiányos az a kép, amely színpadjainkon a világ szocialista szemléletű drámaterméséről feltáratul. Egyebekben inkább az érintett fordítók, rendezők, művészek személyes érdek-

lődése és tájékozottsága befolyásolta a válogatást a mai külföldi darabokból. A magyar színházi élet hosszabb ideje tartó befelé fordulása mellett ebben szerepe van az ismeretes devizagazdálkodási korlátozásoknak is, amelyek színházak számára is megnehezítették a külföldi tájékozódás (pl. a nemzetközi fesztiválokon, külföldi vendégjátékokon való részvétel) feltételeit.

A magyar színdarabok, illetve együttesek, akárcsak az előző években, 1982-83-ban is főként a szocialista országokba jutottak el.

A színházi élet légkörére kedvező hatással volt a színház és a kritika viszonyának javulása. A színikritika – legjobb teljesítményeiben legalábbis – elvszerűbbé vált, értékelfogása tágasabb lett, ítéleteit ritkábban befolyásolták ízlésbeli elfogultságok. A mai magyar dráma, illetve a drámaírók és a színházak kapcsolatával foglalkozó, nem egyszer személyeskedő viták változatlanul éles hangon folytak. Oldódtak a színházi élet légkört rontó korábbi eredeti állellentétek (főváros-vidék, fiatalok-idősek, stb.) is. Az évadot megelőző nagyobb arányú átrendezések és személyi változások nem zavarták meg a színházak folyamatos működését. A színházi élet képviselőit széles körben foglalkoztatja a színházak működési feltételeinek nehezedeése.

1982/83-ban összesen 97 magyar színdarabot mutattak be, amiből 82 a kortársi drámairodalom köréből került ki. Fontos társadalmi kérdések, a valóság lényeges tendenciáinak megragadására legfeljebb a groteszkben történetek kísérletek – mérsékelt színvonalon. Kevés eredeti mű született, annál több volt a „féleredmény” hozó, vagy éppen sikertelen átdolgozás (Karinthy: Ősbemutató, Csák Gyula: Az őszülés váratlan órája, Végh Antal: Miért beteg a magyar futball?, Moldova: Titkos Záradék).⁴⁵⁶ A romániai Székely János: Vak Béla c. drámájának Vígszínház-beli, Dózsa c. darabjának veszprémi, valamint Kocsis István: A korona aranyból van c. színdarabjának szegedi előadása részesült a legjobb fogadtatásban mind a kritika, mind a közönség részéről. A legsikeresebbnek – kifejezve a közönség fokozott igényét is – a szórakoztató és zenés művek bizonyultak (Müller Péter: Szomorú Vasárnap, Vidám Színpad; Lajtai-Békeffi: Régi nyár, József Attila Színház; Molnár Ferenc Olympia, Nemzeti Színház,⁴⁵⁷ még ha a közönség elismerése nem is esett egybe a kritika minősítésével. Kiemelkedő színészi alakítások és a jó rendezés emelte meg Schwajda György: A szent családjának előadását a Katona József Színházban, Müller Péter Kaposvárott bemutatott cirkuszijátékát, a Búcsúelőadást. Színvonalas produkciók születtek a felszabadulás utáni, jórészt realista drámairodalom maradandó értékű alkotásaiból (Tamási Áron: Énekes Madár, Győr, Fejes Endre: Vonó Ignác, Szolnok és Józsefvárosi Színház).

⁴⁵⁶ Moldova György, *Titkos záradék* (bem: Nemzeti Színház, 1983. május 6. rend.: Kerényi Imre).

⁴⁵⁷ Molnár Ferenc, *Olympia* (bem: 1982. november 4. rend.: Gábor Miklós).

Az Operettszínház új, reprezentatívnek szánt produkciója (Szerdán tavasz lesz) a neves szerző és szereplőgárda ellenére, továbbá Madách Imre: A civilizátor, Veszprém, Móricz Zsigmond: Úri muri, Győr, elmaradt a várakozástól.

Az orosz klasszikus és a szovjet drámairodalom bemutatása az 1979/80-as drámaszemle óta a legmagasabb arányt érte el: összesen 24 mű került színre (1981/82-ben 15). Néhány kiemelkedő sikerű előadás is született (Csehov: A manó, Katona József Színház; Csehov: Ványa bácsi, Madách Színház; Gogol: Revizor, Kaposvár; Gorkij: Éjjeli menedékhely, Békéscsaba). A kortárs szovjet művek között több értékes újdonságot ismerhetett meg a magyar közönség. (Ajtmatov: Az évszázadnál is hosszabb ez a nap, Thália Színház; Gelman: Magasfeszültség, Reflektor Színpad; Vologyin: Öt este, Madách Színház; Szlavkin: Fiatalember felnőtt lánya, Nemzeti Színház).⁴⁵⁸ A darabok színrevitelét, népszerűsítését és szervezését fokozott gonddal támogattuk, közülük többet az MM és a Fővárosi Tanács jutalommal is elismert.

A szocialista országok drámairodalmából 21 bemutató volt. Az évad kiemelt feladatként jegyzett bolgár-délszláv bemutatók közül kevés valósult meg: Kleza trilógiája, a Léda a Vígszínházban; a Glembay-vér Győrött és az Agónia Miskolcon, a bolgár V. Petrov kamaradarabja Békéscsabán, továbbá egy-egy gyermekdarab és bábelőadás. A Magyar Színházi Intézet gazdag ajánlólistája ellenére maradt ilyen szegényes a kép. A többi országból a román Popescu és Soresu, a cseh Capek és Menzel egy-egy műve került színre. A legnagyobb sikert a Katona József Színházban bemutattott Smocek: Dr. Burke különös délutánja c. produkció és a lengyel vendégrendező veszprémi Gombrowicz-előadása aratta.

A világirodalom klasszikusainak választéka (egyéb külföldi klasszikus 38) felemás képet mutat, Csehov mellett (7 bemutató) idén is a Shakespeare-drámák domináltak (9 bemutató). Közülük a Szeget Szeggel (Miskolc), a Szentivánéji álom (Vígszínház), az Ahogy tetszik (Katona József Színház) tartozik az élvonalba, de említhető még a Rómeó és Júlia színvonalas előadása is (Nemzeti Színház).⁴⁵⁹ Ugyanakkor változatlanul hiányoztak színpadjainkról az ókori klasszikusok, a Shakespeare utáni angol drámairodalom művei, a francia és német klasszicizmus jelentős alkotásai. A kategória legfigyelemreméltóbb eseménye Ibsen: Peer Gynt-jének miskolci előadása.

A nyugati kortárs művek bemutatását behatárolták a deviza-lehetőségek is. A színre vitt művek jelentős hányada nem különösebben igényes, ám kitűnő színészi alakításokra adott lehetőséget, és a közönség várakozásával is találkozott (N. Coward:

⁴⁵⁸ Viktor Szlavkin, *Egy fiatalember felnőtt lánya* (bem.: 1982. december 17. rend.: Iglódi István m.v.).

⁴⁵⁹ William Shakespeare, *Rómeó és Júlia* (bem.: 1983. április 8. és 9. rend.: Sík Ferenc).

Alkonyi dal, Madách Színház; Hamilton: Gázláng, József Attila Színház; Kempinski: Magányos duett, Radnóti Miklós Színház; Camoletti: Boldog születésnapot, Győr; L. Bellon: A csütörtöki hölgyek, Nemzeti Színház).⁴⁶⁰

Az irodalmi értéket is képviselő újdonságok közé néhány stúdió-előadás sorolható (Queneau: Stílusgyakorlat, Katona József Színház; Confortes: Maraton, Kecskemét; Stennheim: Kazetta, Szolnok). E kép is azt tükrözi, hogy a nyugati drámairodalom valódi értékeit a dramaturgiák nem ismerik eléggé, nem fordítanak megfelelő gondot a kutatásra, tájékoztatottságuk nem kielégítő.

A zenés művek iránti közönségigény – legyen az operett, musical vagy daljáték – szinte kielégíthetetlen. A színházakat ilyen produkciók bemutatására gazdasági, foglalkoztatási gondok is késztetik. Az évadban legnépszerűbb a színre vitt Macskák c. musical. Osztatlan sikerében közrejátsszik a bemutatás frissessége. Több színházunkban játsszák változatlan érdeklődés mellett a Charley nénye (Kecskemét), a Kaktusz virága (Békéscsaba) és az Imádok férjhez menni (Szeged) c. produkciót. A hazai megzenésítések közül mindössze a békéscsabaiak Cyrano-ja érdemel figyelmet. Ugyanakkor néhány régen játszott, sikeres zenés darab pl. Eisemann: Zsákbamacska (Szolnok), Én és a kisöcsém (Veszprém) felfrissített rendezése a régebbi sikerdarabok iránt is érdeklődést kelt. A szórakoztatás jegyében a korábbihoz mérten több kabaré született. Bemutatásukra drámai színházak is vállalkoztak (Madách, Békéscsaba, Pécs). A Mikroszkóp Színház ifjúsági kabaréja, új tehetséges fiatal szerzők a művészek közreműködésével, biztató kezdeményezésnek ígérkezik.

Megnőtt a gyermek- és ifjúsági produkciók száma (az 1981/82. évad 17 bemutatójával szemben 24 új előadás született), de még mindig hiány van 10-12 éven felülieknek szóló előadásokban. A Népszínház 4 gyermekdarabot mutatott be és forgalmaz országosan, s gyermekprodukciókkal jelentkezett a Thália Színház és a Vidám Színház is, folytatja gyermekelőadásait a Játékszín és a vidéki színházak többsége. A gyermek- és ifjúsági előadások fokozott pénzügyi támogatást igényelnek. A Művelődési Minisztérium anyagi eszközei a támogatás jelenlegi szintjének megőrzéséhez sem elégségesek.

A Bábszínház és a pécsi Bóbita Bábszínház csupán a gyermekelőadások iránti igények töredékét tudja kielégíteni. A Bábszínház Kodály-műsora a centenárius leg-rangosabb eseményei közé tartozott, művészete külföldön is változatlanul népszerű.

A vidéki operatagozatok súlyos gondjaik (épület-felújítások, alkalmatlan játsszói helyek, saját zenekarok hiánya, stb.) ellenére mindent elkövettek a színvonal és a

⁴⁶⁰ Loleh Bellon, *Csütörtöki hölgyek* (bem.: Várszínház, 1983. április 15. rend.: Vámos László és Mrsán János).

közönség megtartása érdekében. Kiemelkedő produkciók is létrejöttek, többek közt Szegeden Rossini: Sevillei borbély c. művének olasz nyelvű előadása, Debrecenben A két Petrovics opera színrevitele. Kiemelkedő szakmai és közönségsikert ért el a győriek Háry-előadása.

A tánctagozatokkal is rendelkező színházak közül a Győri és a Pécsi Balett, továbbá a Népszínház tánctagozata az előző évadokhoz hasonlóan eredményesen működött. A Győri Balett hazánkban és külföldön is nagy elismerést aratott. A Pécsi Balett saját hagyományait külföldi vendégrendezők bevonásával törekedett felfrissíteni. A kisebb együttesek közül a szegediek önálló produkció létrehozására vállalkoztak.

Az 1982/83-as évad műsorában valamelyest emelkedett a szórakoztató célzatú produkciók aránya. Ez a tendencia kevésbé mutatkozik a színházra vitt művek számában, inkább az előadások gyakorisága jelzi. Leginkább a vidéki színházaknál figyelhető meg, hogy a bérleten kívüli és a tájékozódások nagyobb hányadát a kimondottan szórakoztató jellegű műsorok adják. A legnagyobb problémát itt egyfelől az okozza, ha a kommersz nem saját arcában, hanem az érték rangján kíván megjelenni, másfelől: ha egyes színházak műsorrendjében – a közönség igényeire és a gazdaságra való hivatkozással aránytalanul nagy szerephez jut az olcsó „darabgyári” színházi termék.

1982-ben az évadkezdés előtt sor került több színházunk átszervezésére, vezetésének megújítására.

A Nemzeti Színház új kötelezettségekkel indult az évadnak: a magyar drámai hagyomány ápolását, a klasszikusok és félklasszikusok műveinek bemutatását, az új magyar művek rendszeresebb színrevitelét vállalva. Programjának valóráváltása természetesen több időt igényel. Nehezen bontakozik ki a színház vezetése körül egy olyan művészi mag, amely egyaránt vonz rendezőt, tervezőt, színészt. A közönség „visszahúzódása” megszűnt, érdeklődése a színház iránt fokozatosan erősödött.

A Népszínház új vezetése imponáló határozottsággal, teljes magyar repertoárral szervezte meg az évadot. A működtetés nyomasztó gondjai mellett is biztató évadot zár a színház, néhány figyelemreméltó művészi sikert is elkönyvelhet. Az évad végére a színház vezetése kiteljesedett.

A Katona József Színház a műsorpolitikában és a színházi megfogalmazásban egyaránt elemző, az emberi és társadalmi problémákat lemezelenítő, analitikus szín-

házat valósított meg, jellemzően magas színvonalon, kiemelkedő színészi, rendezői teljesítményekkel, kevés tévedéssel. Működési feltételei, a társulat munkakörülményei elég rosszak. A lehetséges mielőbbi megoldás érdekében már történtek lépések.

A József Attila Színház nagy lendülettel, kedvvel induló új vezetésének és társulatának kevésbé sikerült a kibontakozás. Ebben szerepe volt a mostoha működési körülményeknek. A szórakoztató produkciók sikere mellett a fajsúlyosabb művek bemutatásával nem érték el a várt sikert.

A Játékszín a magyar drámák színházaként – egyetlen gyermekdarab kivételével – nem tudott új eredményeket felmutatni. A színház új vezetése magyar repríz színházi évadot valósított meg távlati koncepciója alapozásaként. A profilváltozás nem kellő előkészítés után történt meg, ezért áldozatul esett néhány, a bemutatottaknál színvonalasabb, illetve az új profilba is beilleszthető, ígéretes előadás.

Bács-Kiskun megye vezetői az évad közben Jancsó Miklóst, Hernádi Gyulát és Gyurkó Lászlót bízták meg a Kecskeméti Katona József Színház további irányításával. Döntésükkel a Művelődési Minisztérium egyetértett. A szokatlan időpontban bekövetkezett változást a színházi életben széles körű ellenérzés fogadta. Ezt részben a nem elég körültekintő előkészítés okozta.

Az első évadját záró új Zalaegerszegi Állandó Színház figyelemreméltó teljesítményt nyújtott, néhány jelentős művészi sikere (Bartók: Csodálatos Mandarin, Foster: Tom Paine, Whiting: Ördögök) mellett említést érdemel az ifjúság színházi nevelésére kimunkált módszerük, az ún. beavató színházi tevékenység. A megye példamutató támogatása biztató jel ahhoz, hogy a társulatépítés gondjaival – a jó körülmények biztosításával – megbirkózzon a színház.

A színházak művészetpolitikai irányítása, működésük szervezeti kérdéseinek gondozása következetesebbé vált. A Művelődési Minisztérium – az érintett szakszervezet bevonásával – kidolgozta a színházirányítás új rendjét, a munkahelyi demokrácia működését szabályozó elvi anyagot, a káderutánpótlás és a vezetők kiválasztásának jobb feltételeit biztosító pályázati rendszert. Folyamatban van a gazdasági, bérezési és foglalkoztatási reform elkészítése. Előreláthatóan 1984 elejével lép életbe. A Vidám Színpad kísérleti évének eddigi tapasztalatai alapján úgy látszik, hogy a kötetlenebb gazdálkodás önmagában nem oldja meg az alapvető gondokat. A helyes műsorpolitikai arányok kialakítására és megőrzésére, a művészetpolitikai törekvések érvényesítésére a jövőben fokozott gondot kell fordítani.

A központi, illetve tanácsi irányítással működő színházak mellett megélénkült a különböző színházi társulások működése. Tevékenységük általában színesítette a műsorválasztékot, rendezvényeik többsége színvonalas volt. Művészpoltikai szempontból is jól értékelhető volt az ötödik éve működő Reflektor Színpad Gelman- és Capek bemutatója, 10 éves jubileumát ünneplő dunajvárosi Bemutató Színpadnak a Sorescu előadása. A vidéki színházak (Győr, Békéscsaba, Pécs) mellett alakult társulások olyan kistelepülésekre is ki tudták terjeszteni működésüket, ahová anyaintézményük mindeztideig nem tudott eljutni. Más vállalkozások (a Rock Színház, Hököm Színpad, a Magyar Színkör) teljesítményei nagyon egyenetlenek voltak: jó kezdeményezések, nagy sikerek és bukások, esetenként súlyos aránytévesztések jellemezték őket. A társulások működésével kapcsolatos tapasztalatok arra figyelmeztetnek, hogy mihamarabb pontosabban be kell határolni szerepkörüket, és tevékenységük jogi szabályozását is pontosítani kell.

Színházi életünk nemzetközi kapcsolatainak ápolása nehézségekbe ütközik: munkaterven kívül együttesek küldésére és fogadására csak ritkán vállalkozhatunk. A hagyományos, jól működő testvérvárosi-megyei kapcsolatok keretében (Veszprém, Debrecen, Békéscsaba, Kaposvár, Pécs, Kecskemét) több jó előadást fogadtak és küldtek színházaink. A Nemzeti Színház sikerrel vendégszerepelt a Le Havre-i Magyar hét rendezvénysorozatán⁴⁶¹ a Csíksomlyói passióval s részt vett a varsói Nemzetközi Színházi Találkozón.⁴⁶² A Vígyszínház Bécsben lépett fel. A Kaposvári Csiky Gergely Színház több kategória díját nyerte el a BITEF-en⁴⁶³ 1982 őszén, s ennek eredményeként kapott meghívást a Nancy-i Színházi Világfesztiválra. A Zalaegerszegi Állandó Színház meghívottként vett részt az Arezzói Színházi fesztiválon, ahol több díjjal jutalmazták.⁴⁶⁴

Az évadban 4 szovjet és 1 lengyel vendégművész dolgozott színházainknál.

⁴⁶¹ Le Havre, 1983. február 27-28.

⁴⁶² Varsó, 1983. június 21-22.

⁴⁶³ Peter Weiss, *Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmeegógyintézet színpadja eladja de Sade úr betanításában* c. Ács János rendezte, botrányt kavart előadásról van szó (bem.: 1981. december 4.). Az előadás záróképeben Máté Gábor utcakövel a kezében állva mondta el monológját, miközben háttérként a budapesti Corvin köz panorámaképét használták. Így az előadás megidézte a korszakban tabuként kezelt 56-os forradalmat.

⁴⁶⁴ Az Arezzói Nemzetközi Színházi Fesztiválon *A csodálatos mandarin* c. előadás alapján legjobb rendezői díját Ruszt József, legjobb női alakítás díját Fekete Gizi, legjobb férfialakítás díját Szalma Tamás és legjobb díszletterv díját Menczel Róbert kapta. Bartók Béla, *A csodálatos mandarin* (bem.: Zalaegerszegi Állandó Színház, 1982. október 28.)

II.

A Művelődési Minisztérium vezetői értekezlete 1983 áprilisában megtárgyalta a színházak 1983/84. évi előzetes műsorkoncepcióját és az 1983-as nyári rendezvények műsortervét. A koncepciót – természetéből adódóan – sok esetlegesség, aránytévesztés és az új magyar darabok tekintetében számos bizonytalanság jellemezte. A nyári műsorterv döntően a szórakozási igények kielégítését irányozta elő.

Az értekező határozatának megfelelően megbeszélésre került sor a színházak vezetőivel és a felügyelő tanácsok illetékes munkatársaival. Ezen az alábbi igények fogalmazódtak meg a műsorterv javítása, véglegesítése érdekében:

- Az 1983/84-es évadban színházaink műsorpoltikájában erősíteni kell a szocialista elkötelezettségű, humanista szellemiségű produkciók, színdarabok jelenlétét. Különös gondot kell fordítani a szovjet és a szocialista országokbeli drámairodalom legértékesebb, mai alkotásainak bemutatására.
- Valamennyi érintett színházunk legyen figyelemmel a magyar drámai hagyomány ápolására, kortársi drámairodalmunk újabb műveinek színrevitelére.
- Színházaink ne tűzzenek műsorra eszmei, esztétikai értékrendünket, társadalmunk erkölcsi normáit sértő, sokkoló hatású produkciókat, a darabok kiválasztásában és színpadra alkalmazásában is legyenek figyelemmel országunk külpolitikai érdekeire. (A fentiek szellemében tanácsoltuk el egyebek között Ionesco műveinek, E. Kishon: *Miért énekel a pacsirta?*, Bethancourt: *Az a nap, amikor a pápát elrabolták*, J. Bock: *Hegedűs a háztetőn*, E. Bond: *Kinn vagyunk a vízből*, Arrabal: *Az építész és az asszír császár c. színdarabjának bemutatását*.)
- A színházak vezetői a módosított programban lehetőség szerint csak olyan darabok színrevitelét irányozzák elő, amelyeknek készülségi foka a bemutatás realitását ígéri, szerzők szerint is igyekeznek megfelelő arányokat érvényesíteni a műsortervben.
- Hosszabb távon is fordítsanak nagyobb gondot a dramaturgiák működésére, a színházi műhelymunka javítására, a hazai és külföldi darabválasztás tudatosabbá tételére, valamint az esedékes nemzetközi programokra.

A megbeszélés, illetve a művészpoltikai rendelkezések alapján korrigált műsorterv már jobban megfelel művészpoltikai irányelveinknek. A tervezett nagyszámú (399) bemutató körén belül lényegesen megnőtt a magyar darabok, ill. műsorok száma (a szerkesztett műsorokkal és előadóstekkel együtt összesen 215). A terv biztosítja a magyar klasszikus drámairodalom jelenlétét, a Madách- és a Babits-évfordulóról való megemlékezést.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Babits Mihály, *Laodameia* (bem.: 1983. november 27. rend.: Ruszt József m.v.).

(Az ember tragédiáját műsorra tűzi a Nemzeti⁴⁶⁶ és a Zalaegerszegi Színház, szerepel a Szegedi Szabadtéri Játékokon is.) A klasszikus magyar drámákból összesen 39 bemutatót irányoznak elő (Bornemissza,⁴⁶⁷ Csokonai, Katona, Szigligeti, előadóstek a régi a magyar irodalomból: Petőfi, Arany, Mikes, Kazinczy, Kosztolányi, Móricz, Szép Ernő, Molnár Ferenc, Tersánszky J. Jenő).

Folytatódik a felszabadulás utáni drámairodalom jelentős alkotásainak felújítása (Illyés, Örkény, Hubay,⁴⁶⁸ Csurka, Gyurkó, Hernádi, Páskándi, Raffai Sarolta munkáiból). „A derékhad” alkotói számos új művel jelentkeznék. Karinthy, Csurka, Szabó Magda, Fehér Klára, Garai Gábor, Gyurkovics Tibor, Szakonyi Károly, Mándy Iván, Görgey Gábor, munkái várnak bemutatásra. A fiatalabb drámaírók közül Schwajda György, Spíró György, Simonffy András, Czako Gábor, Asperján György, Békés Pál, Verebes István, Tóth M. Miklós színdarabját mutatják be.

Az elmúlt évad magasabb bemutatószámához képest is több (28) bemutatót terveznek színházaink az orosz és szovjet drámairodalomból. A szocialista országok drámaterméséből, magyar-román kulturális munkatervben vállalt kötelezettségünknek megfelelően, aránylag több romániai színdarab bemutatására kerül sor.

A nyugati kortárs darabok többsége a szórakoztató műfajt képviseli. Néhány előadással szerepelnek az immár félklasszikusnak számító kortárs szerzők ismert művei (Sartre, Miller, Beckett, Pinter, Albee). A választékot idén több progresszív, humanista szemléletű szerző – B. Strauss, Kipphard, D. Fo művei, továbbá egy kortárs görög és egy norvég író bővíti.

A világirodalom legnépszerűbb és rendszeresen játszott színdarabjai mellett az évadban több, ritkábban előadott, jelentős klasszikus dráma kerül majd színre (J. Ford, Racine, Schiller, Lorca).

Zenés, szórakoztató előadások létrehozására – a jelek szerint – jövőre ismét több színház vállalkozik. Néhány musical bemutatását is tervezik. Vidéki színházaink továbbra is játszanak kabarékat.

Az Operatársulatok a népszerű, klasszikus repertoárt részesítik előnyben. Új művek bemutatását ritkábban kezdeményezik.

⁴⁶⁶ Madách Imre, *Az ember tragédiája* (bem.: 1983. november 21. rend.: Vámos László).

⁴⁶⁷ Bornemissza Péter, *Magyar Electra* (bem.: 1984. február 25. rend.: Kerényi Imre).

⁴⁶⁸ Hubay Miklós, *Freud, az álomfejtő álma* (bem.: Nemzeti Színház, 1984. szeptember 21. rend.: Sík Ferenc).

A gyermek- és ifjúsági előadások számának további növekedésében szerepet játszik, hogy egyre több rendezőszerv (pl.: Reflektor Színpad, Pesti Vigadó) csatlakozik a hivatásos színházakhoz a fiatal közönség nevelése érdekében.

A színházi műhelyek nagyobb kezdeményezőkézséget tanúsítanak a nemzetközi kapcsolatok alakításában, különösen a vendégművészek meghívásában. A román színdarabok bemutatásához 4-5 színház hívott meg vendégrendezőket, folyamatban van továbbá egy lengyel, egy NDK-beli, egy csehszlovákiai, egy szovjet és egy olasz rendező meghívása. Magyar rendező részére kevés külföldi meghívás érkezik.

A műsortervekben egyeztetések után is szerepel két olyan darab, amelyet a korábbiakban eltanácsoltunk: Weöres Sándor Két fejű fenevad-ja és Nádas Találkozás-a. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kellő megfontolás, művészi és politikai biztosítékok mellett engedélyezett vitatható vagy problematikus művek színrevitele – különösen kiemelkedő tehetségű alkotók esetében – nem járt hátrányos következményekkel (pl. Csurka: Deficit, Örkeny: Forгатókönyv, Háy: Isten, császár, paraszt). A bemutatók éppen a helyes értékítélet kiinduló pontjává válhattak, szemben az ismeretlenség könnyen torzító hatásával. Ennek megfelelően nem kifogásoljuk, hogy az említett Weöres-színdarabot a Vígszínházban, Nádas Péter drámáját pedig a Pesti Színház stúdiójában bemutassák. Meggondolásunkat alátámasztja a Két-fejű fenevaddal kapcsolatosan az Írószövetségben megtartott alkotó szellemű vita, továbbá a színház koncepciójának ismerete, amely a darab helyét, a színház szoros profiljába illő és hagyományait folytató új magyar szatirikus művek között jelöli meg. Nádas Péter: Találkozás-a (amelynek bemutatásától az évad koncepciójának visszaigazolása során a Szolnoki Színházat eltanácsoltuk), időközben könyv alakban is megjelent. Értékelésével korábban több folyóirat, legutóbb a Kritika is foglalkozott. A fiatalabb drámaíró-nemzedék – Nádas, Spiró, Kornis, Czako, Bereményi, stb. – helyének, értékeinek tisztázásához és a velük kapcsolatos viták helyes mederbe tereléséhez műveik megfelelő garanciák melletti bemutatása fontos lépés lehet.

Háy Gyula drámáinak bemutatási jogát sok színház kérte: a Tiszazúg debreceni előadását engedélyezzük. A Tiszazúg Háy legprogresszívebb műve, helyileg is kötődik Debrecen vidékéhez, a rendező személye garancia a korrekt színrevitelhez.

Csurka: Ki lesz a bálanya? című, korábban már játszott darabját több színház szerepelteti tervében, alternatívaként is. A tervek pontosítása során figyelemmel kísérjük az arányokat.

Ugyancsak gondot fordítunk az alábbi darabok környezetére, bemutatásuk esetén a próbafolyamatokra:

Krasinski: Istentelen színjáték – Nemzeti Színház⁴⁶⁹

Dosztojevszkij: Ördögök – Vígszínház

Görgey Gábor: Galopp a Vérmezőn – Madách Színház

Spiró György: Az imposztor – Katona József Színház

A tervben szereplő Erdman-mű előadására a szovjet fél eddig nem adott engedélyt, színpadravítelt a hozzájárulástól tettük függővé.

A nyári rendezvények terve – a tavalyihoz hasonlóan, szerényebb keretek között ki-egyensúlyozottnak látszik. Nagyobb az előadásszám, a produkciókat több helyen forgalmazzák, sok a repertoárdarab. Problematiszt mű bemutatását nem tervezik, fontos társadalmi kérdésekkel foglalkozó új magyar darabok színrevitelét csak Gyulán és Kőszegen ígéri. A többi játszási hely programját a szórakoztatás szándéka jellemzi.

A műsortervek megvalósítása során arra törekszünk, hogy az alternatívák közül a művészileg igényesebb, humanista szellemiségű alkotások kapjanak elsőséget.

A még ismeretlen művek vagy tartalmi változással együtt járó átdolgozások bemutatásáról csak a színpadkész kéziratok ismeretében döntünk. Ezeket legkésőbb hat héttel a próbák megkezdése előtt, a felügyelő tanácsok állásfoglalásával kell bemutatni a Művelődési Minisztériumnak.

Az évad egyéb kiemelt feladatai:

- műfajban, eszköztárban, gazdagabb programot kívánunk kibontakoztatni az ifjúság megnyerésére, illetve az igények kielégítésére,
- továbbra is fontos feladat a sajtó és a tömegkommunikációs intézmények megfelelő orientálása, az együttműködés javítása, annak érdekében, hogy a közönség reális képet kapjon színházpolitikai célkitűzéseink megvalósításáról, színházi közéletünk gondjairól és művészi eredményeiről,
- figyelemmel kísérjük és támogatjuk a strukturális változások kapcsán létrejött új műhelyek, új vezetők munkáját,
- folyamatosan biztosítjuk az új irányítási, gazdálkodási és foglalkoztatási gondok megoldására kidolgozott javaslatok végrehajtását.

⁴⁶⁹ Nem mutatták be.

Nemzeti Színház

Bemutatók:

Madách Imre	Az ember tragédiája
Hubay Miklós	Különös nyárejszaka ⁴⁷⁰
Dürrenmatt	A fizikusok ⁴⁷¹
A. Miller	Az ügynök halála ⁴⁷²
Rostand	Cyrano de Bergerac ⁴⁷³

Várszínház:

Musatescu	Titanic keringő (Gyulai Várszínház bemutatójának adaptációja) ⁴⁷⁴
Babits Mihály	Laodameia ⁴⁷⁵
E. Albee	Nem félünk a farkastól ⁴⁷⁶
Bornemissza Péter	Magyar Elektra ⁴⁷⁷
Krasinski	Istentelen színjáték ⁴⁷⁸

Refektórium:

Murell	Memoár ⁴⁷⁹
Kocsis István	Két magyar asszony (Árva Bethlen Kata – Jászai Mari) ⁴⁸⁰
Verebes István	Üzenet ⁴⁸¹
Moliere	Tudós Nők, Kényeskedők, v.
Shakespeare	IV. Henrik ⁴⁸²
G.B. Shaw	Szerelmi házasság ⁴⁸³

⁴⁷⁰ Freud, az álomfejtő álma címmel mutatták be a következő évadban, 1984. szeptember 21-én, Sfk Ferenc rendezésében.

⁴⁷¹ Friedrich Dürrenmatt, *A fizikusok* (bem.: 1984. április 15. rend.: Szurdi Miklós).

⁴⁷² Nem mutatták be.

⁴⁷³ Nem mutatták be.

⁴⁷⁴ Tudor Musatescu, *Titanic keringő* (bem.: Várszínház, 1983. szeptember 17. rend.: Alexandru Tocilescu m.v.).

⁴⁷⁵ Babits Mihály, *Laodameia* (bem.: Várszínház, 1983. november 27. rend.: Ruszt József).

⁴⁷⁶ Nem a Várszínházban, hanem a Nemzetiben mutatták be 1984. február 20-án, rendezte Msrán János.

⁴⁷⁷ Bornemissza Péter, *Magyar Elektra* (bem.: Várszínház, 1984. február 25. rend.: Kerényi Imre).

⁴⁷⁸ Nem mutatták be.

⁴⁷⁹ John Murell – Georges Wilson, *Sarah, avagy a langusza síkolya* (bem.: 1983. december 9. rend.: Msrán János).

⁴⁸⁰ Nem mutatták be.

⁴⁸¹ Nem mutatták be.

⁴⁸² Egyiket sem mutatták be.

⁴⁸³ George Bernard Shaw, *A szerelem ára* (bem.: 1983. december 16. rend.: Vadász Ilona).

Katona József Színház

Bemutatók:

Spiró György	Imposztor
Dosztojevszkij	Feljegyzések az egérlyukból
Bulgakov	Menekülés
J. Ford	Kár, hogy k...
Marivaux	Állhatatlan szeretők
E. de Filippo	A komédia művészete
B. Strauss	A viszontlátás trilógiája
Cseh Tamás új előadástje	
Budapest Orfeum II.	

Repertoár:

Füst Milán	Boldogtalanok
Schwajda György	Szent Család
Smocek	Dr. Burke különös délutánja
Mrozek	Emigránsok
Shakespeare	Ahogy tetszik
Goldoni	Mirandolina
Queneau	Stílusgyakorlatok
Pinter	Hazatérés

Jelzet: MOL M-KS 288. f. 41. cs. 411. ó. e.

Géppel írt tisztázat, Tóth Dezső miniszterhelyettes, előterjesztő nevében Rátkai Ferenc sajtókezű aláírásával, pecsét nélkül, szigorúan bizalmas minősítéssel.

Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata az új Nemzeti Színház felépítéséről – 1983. július 26.

A Politikai Bizottság 1983. július 26-i határozata az új Nemzeti Színház felépítéséről

I.

Az új Nemzeti Színház felépítése politikai, kultúrpolitikai szempontból indokolt. Számos jel mutatja, hogy a közvélemény, amely a régi épület lebontására hozott döntést tudomásul vette,⁴⁸⁴ azóta is nemcsak várja, hanem egyre erőteljesebben sürgeti az új Nemzeti Színház felépítését. Folyamatosan jelentkeznek párt- és társadalmi szerveinknél egyes személyek és csoportok, kollektívák (pl. általános iskolák, szocialista brigádok, a művészértelmiség tagjai, a művészeti szövetségek vezető testületei, a külföldi emigráció egyes körői), hogy felajánlják anyagi és technikai segítségüket. A legszélesebb rétegek körében él a tudat: népünk a nehezebb gazdasági körülmények között is hajlandó és képes egységet bizonyító közös összefogással, adakozással jelentős mértékben hozzájárulni a Nemzeti Színház felépítéséhez. Mivel 1987-ben lesz az első pesti magyar nyelvű színház megnyitásának 150. évfordulója,⁴⁸⁵ az elmúlt időszakban megszorodtak az új épület felépítését célzó spontán kezdeményezések, felajánlások, ami ismételten arról tanúskodik, hogy a társadalmi igény áldozatkészséggel párosul. Ez év januárjában a Magyar Írók Szövetsége, a Színház- és művészeti Szövetség és a Magyar Építőművészek Szövetsége közös levélben fordult Kádár János elvtárhoz az új színház megvalósítása lehetőségének ismételt megvizsgálása érdekében.

1983-ban sor került egy – az 1966-os díjnyertes pályaművön alapuló⁴⁸⁶ – korszerűbb fejlesztési céltervezet elkészítésére. A mintegy 18.000 m² alapterületű épület-

⁴⁸⁴ A Blaha Lujza téren állt, 1965-ben lebontott épületről van szó.

⁴⁸⁵ A Pesti Magyar Színházat 1837. augusztus 22-én nyitották meg.

⁴⁸⁶ A bírálóbizottság 1966. január 31-én kihirdetett döntése értelmében első helyezés nem született, második díjjal jutalmazták a Középület-tervező Vállalat munkatársainak (Hofer Miklós, Vajda Ferenc, Kádár István, Bakos Kálmán és dr. Lohr Ferenc) pályatervét, valamint a lengyel Jan Boguslavski és Bogdan Gnicwieski közös pályaművét. Lásd HOFER Miklós, *Az új Nemzeti Színház építészeti terve = A Nemzeti Színház 150 éve*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Gondolat, Budapest, 1987, 187-198.

komplexum egy 1100 fős színpadtermet és egy 200 fős kistermet, továbbá kiegészítő egységeket foglal magába. Az épület építészetileg reprezentatív megjelenésű, nemes (döntő mértékben hazai anyagokból) tervezett, az alapvető színházi funkcióra összpontosító, kivitelezésében mértéktartó, de kiemelkedő minőségű kell legyen. Az épület legalkalmasabb helyének a XIV. kerület Dózsa György út városligeti oldala bizonyult, a Gorkij fasor tengelyében. A létesítmény erkélye egyben az ünnepi felvonulások dísztribünjeként is szolgál. A beruházás becsült költsége prognosztizált áron: 2,4 milliárd forint, amely összeg a megvalósítás során feltehetően emelkedni fog. A tervezett ütem szerint 1983 végére elkészül a beruházási javaslat, majd 1984 elejére az alapozási terv, ami lehetővé teszi 1985 tavaszán az alapkövetelést.

II.

A Politikai Bizottság megerősíti a Nemzeti Színház felépítéséről szóló korábbi határozatait, és időszerűnek tartja a munkálatok megkezdését.

Az épület jellegére és helyére vonatkozó elképzeléseket irányadóként tudomásul veszi. Helyesli, hogy az alapkövetelésre még a VI. ötéves terv folyamán kerüljön sor, és az építkezés legkésőbb 1989-re fejeződjék be.

A Politikai Bizottság egyetért azzal, hogy a cél érdekében induljon széles körű országos társadalmi akció, amelynek keretében a felajánlások különféle formáira (pénzadományozástól a társadalmi munkáig) nyíljék lehetőség. Vállalatok és állami intézmények hivatalos anyagi forrásaikat e célra ne adományozzák.

A Politikai Bizottság helyesli, hogy az új Nemzeti Színház felépítésével kapcsolatos teendők összehangolására alakuljon védnökség.

A Politikai Bizottság felhívja a Minisztertanácsot, bízza meg a Művelődési Minisztériumot, hogy mint a beruházás felügyeleti szerve fogja össze az új Nemzeti Színház felépítésével kapcsolatos feladatokat, koordinálja az akcióban érdekelt szervezetek, társadalmi szervezetek tevékenységét.

Záradék:

A határozatot kapják:

- Aczél György,
- Gáspár Sándor,
- Havasi Ferenc,
- Lázár György,
- Losonczi Pál,
- Maróthy László,
- Óvári Miklós,
- Sarlós István elvtársak, a Politikai Bizottság tagjai,

- Szűrös Mátyás elvtárs, a Központi Bizottság titkára,
- a Központi Bizottság osztályvezetői,
- Faluvégi Lajos elvtárs, a Minisztertanács elnökhelyettese,
- az építési és városfejlesztési miniszter,
- a művelődési miniszter,
- a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtthkára, a KISZ Központi Bizottság első titkára,
- a Fővárosi Tanács elnöke,
- a Magyar Írók Szövetségének főtthkára,
- a Magyar Színházművészeti Szövetség főtthkára,
- a Magyar Építőművészek Szövetségének főtthkára, a Magyarok Világszövetsége főtthkára.

Az előterjesztés szerkesztett formában jelenjen meg a KB Agitációs és Propaganda Osztály Bizalmas Tájékoztatójában.

*Jelzet: MOL M-KS 228. f. 5. cs. 887. ő. e.
Géppel írt tisztázat, aláírás és pecsét nélkül.*

[82.]

A Művelődési Minisztérium előterjesztése
az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság részére
az 1983/84-es színházi évad munkájáról, az 1984/85-ös
színházi évad előzetes műsortervéről, és az 1984 évi nyári
színházi rendezvényekről – 1984. június

Előterjesztés

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság részére

Tárgy: Tájékoztató az 1983/84-es színházi évad munkájáról,
Az 1984/85-ös színházi évad előzetes műsortervéről
és az 1984 évi nyári színházi rendezvényekről

Előterjesztő: Tóth Dezső

I.

Az 1983/84-es színházi évad kiemelt feladatának a színház és közönség kapcsolatának jobb összehangolását, a humanista, szocialista eszmeiségű, az igényes szórakoztató művek színresegítését, a gyermek- és ifjúsági színházi kultúra fejlesztését jelöltük meg. Fontos feladat volt a Madách-évforduló méltó megünneplése, figyelmet igényelt a román drámák és színházművészet széleskörű megismertetése. Az irányítás területén a Művelődési Minisztérium és a színházakat felügyelő tanácsok munkájának koordinálása, a színházak munkáját alapvetően befolyásoló gazdálkodási és más jogszabályok előkészítése volt napirenden.

A színházi évad tematikájában, műfaji arányaiban megfelelt a sokirányú követelményeknek, a darabválasztásban előtérbe került a közönség szórakozási igényének kielégítését célzó helyes szándék, a vitatható társadalom- és művészet-felfogást tükröző darabok háttérbe szorultak, drasztikus, sokkoló, ízléstelen megjelenítés csak elvétve fordult elő (Caragiale: Farsang, Pesti Színház). Ugyanakkor az évad mai életünk konfliktusait magas eszmei-művészi színvonalon bemutató darabokkal adós maradt, a szórakoztató művek egy része sekélyesnek bizonyult.

Az évadban a színházlátogatók száma kis mértékben, 89 ezer fővel, (5.277 ezerrel, 5.188 ezerre) csökkent, az előadásszám valamelyest nőtt (12.251-ről, 12.288-ra), a be-

mutatószám azonos volt az elmúlt évvel (259:260). Ezek a módosulások messzebbmenő következtetések levonására nem adnak lehetőséget.

Az évad kiemelt eseménye volt Az ember tragédiája színrevitelének centenáriuma. 1983. szeptemberében ünnepségekre, díszbemutatóra (Nemzeti Színház),⁴⁸⁷ hazai és nemzetközi színházi tanácskozássra, kiállításokra, értékes kiadványok megjelenítésére került sor.⁴⁸⁸ Az évforduló nem maradt protokolláris jellegű, három különböző színházeszményt követő együttes, három más-más nemzedékhez tartozó rendező vezetésével vállalkozott a tragédia színrevitelére (Nemzeti Színház – Vámos László, Zalaegerszeg – Ruszt József, Miskolc – Csiszár Imre), a Klagenfurti színház pedig vendéjáték során új fordításban mutatta be a tragédiát.

Az évad meghatározó tényezője volt, hogy a magyar drámák az összes (260) bemutató közel felét adták. Az előzetes tervhez képest természetesen kevesebb bemutató született (168 helyett 103), de az előző évi 97 tényleges bemutatóval összevetve ez is némi mennyiségi előrelépést jelent. Az új drámák többsége fővárosi színházakban került színre: az író a nagyobb előadás- és nézőszám reményében szívesebben adja művét fővárosi színháznak.

A mai magyar dráma társadalmi kérdéseinket elsősorban közvetetten közelítette meg. Történelmi dráma révén: Szabó Magda trilógiájának legsikerültebb befejező része, a Béla király (Madách Színház) az építés, az összefogás, haladás példájával szólt a mához. Weöres Sándor, A kétféjű fenevad c. játéka (Vígyszínház) is történeti keretben a megbékélés, a béke mai életigenlő vágyának adott – némi elvont politika, hatalomellenes felhanggal – kifejezést. Más új drámák, illetve bemutatók (Nemeskürty István: A betűk csendjében; Balázs József: Bátor Advent; Tömör Páter: Az idő alkalmatos volta) a példává emelt erkölcsi magatartásformák rajzával, továbbiak antik mítoszok vagy misztérium- és passiójáték közegeiben hangsúlyozták az „örök” emberi morál időszerű érvényességét (Babits: Laodameia; Bornemissza: Magyar

⁴⁸⁷ Madách Imre, *Az ember tragédiája* (bem.: 1983. szeptember 21. rend.: Vámos László).

⁴⁸⁸ „[T]öbbek között kiállításon reprezentálták a Nemzeti Színház másfél százados történelmét a Hevesi Sándor téri színház és a Várszínház előcsarnokában, díszelőadáson mutatták be Madách Imre *Az ember tragédiáját* (kár, hogy az eredetileg az ünnepre tervezett *Bánk bán* premierje elhalasztódott), egyebek mellett dokumentumok gyűjteménye, a teljes műsorról és a társulati névsorokat tartalmazó történeti áttekintés (*A Nemzeti Színház 150 éve*) látott napvilágot. Az eseménysorozat záróakkordja az a nemzetközi tudományos tanácskozás volt, amelyet *A nemzeti színházi eszme és gyakorlat* címmel a Művelődési Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia Színházstudományi Bizottsága, a Magyar Színházművészeti Szövetség, a Magyar Színházi Intézet, Budapest Fővárosi tanácsának Művelődési Osztálya és a Nemzeti Színház [1987] szeptember 22–23-án tartott a Tudományos Akadémián” (Színház 1987/12., 1–9). A Színház 1987. decemberi számában olvashatók Kerényi Ferenc és Vámos László referátumai, valamint a vita összefoglalója. Ekkor jelent meg SZEKÉR Lászlónak *A Nemzeti Színház építésének 150 éve* c. könyve (Műszaki, Budapest, 1987.), valamint a *Nemzeti Színház* c. mappasorozat is.

Elektra – Nemzeti Színház; Hubay: Tűz-szedők – Zalaegerszeg; Jézus Krisztus az embernek fia – Kecskemét; Tamási Áron: Ördöglő Józsiás – Debrecen). Spiró György: Imposztorára, az évad egyik legfigyelemreméltóbb közönség- és szakmai elismerést aratott előadására is a történeti-morális megközelítés összesodrása volt jellemző (Katona József Színház).

A felszabadulás utáni, illetve az utóbbi évtizedek drámairodalmának néhány felújítása konstruktívan járult hozzá a színházművészet és a ma kapcsolatához, a folytonosságtudat erősítéséhez (Illyés: Fáklyaláng – Thália; Hubay-Vas-Ránki: Egy Szerlem három éjszakája – Szolnok; Örkény: Pisti a vérzivatarban, Szolnok, Debrecen), más részük pedig széles igényeket kielégítve, közönségsiker mellett került színpadra (Szakonyi: Honkongi párka – Veszprém; Csurka: Döglött aknák – Győr; Hernádi Gyula: Királyi Vadászat – Kecskemét). A két világháború közti magyar szerzők közül is a szórakoztató jellegűeknek volt sikere (Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Nóti Károly művei).

Az orosz klasszikus és a szovjet drámairodalom az előző évvel azonos mennyiségben – 22 bemutató – jelentkezett, de kedvezőbb arányban: 7 klasszikus és 11 szovjet mű. Különösen örömdetes, hogy közülük többet éppen előadásának kiemelkedő művészi színvonala emelt az évad jelentős eseményei közé (Bábel: Húsvét – Zalaegerszeg; Bulgakov: Mester és Margarita – Kaposvár; Menekülés – Katona József Színház, továbbá a kiugró közönségsikert aratott operett, Miljutyin-Dunajevszkij: Filmcsillag – Kaposvár).

A szocialista országok drámairodalmából idén az előterveknek megfelelően a román drámák domináltak (15 bemutatóból 10), több vendégművész közreműködésével. A szocialista országok drámairodalmának hazai megismertetése egyre több nehézségbe ütközik a dramaturgiák működésének elégtelensége miatt, másrészt mert a színházak a közönség mérsékelt érdeklődésére, egyszerűsített gazdasági nehézségeikre hivatkozva, egyre nehezebben vállalkoznak bemutatásukra.

A nyugati kortárs művek aránya az előző évitől alig eltérő (tavaly 25, idén 29). Közülük változatlanul a kevésbé igényes, a szórakoztató, zenés művek dominálnak. Ezek az előadások színvonaluktól szinte függetlenül keresettek és népszerűek. Sajnos, az ilyen típusú szórakoztató darabok a szocialista és a kortárs magyar művek között csak kis számban akadnak, alig „helyettesíthetők”.

A világirodalom klasszikusai iránt továbbra is élénk a közönség és a színházak érdeklődése: tavaly 37, idén 38 bemutatóra került sor. A klasszikus drámák színrevitele

alkalmat ad a kortárs drámák által meg nem fogalmazott aktuális problémák fel-tárására is. A korábbi években előfordult rossz ízü aktualizálásra az időnyben nem akadt példa. Gondolati tartalommal rendelkező, korhű, és művészileg értékes meg-fogalmazásban figyelemre méltó előadás volt a Hamlet Kaposváron, a Don Carlos a Vígszínházban, valamint a miskolci Rómeó és Julia.

Az ún. szórakoztató vonulat a bemutatók igen jelentős részét adta. Jellemző, hogy az összesen 260 bemutatóból 33, a magyar klasszikusokból 7, a kortárs nyugatiakból 5, a külföldi klasszikusokból 3, a szovjet bemutatókból 2 zenés volt, s ehhez járult még 5 kabaré és 7 szórakoztató előadást. A zenés művek növekvő aránya, össz-hangban a közönségigénnyel, kedvező jelenség, különösen, ha figyelembe vesszük a műfaji sokszínűséget: zenés játék, operett, musical, megzenésítés, ami egyben el-térő ízlésű közönségrétegek igényének kielégítését is szolgálja.

A gyermek- és ifjúsági színjátszás mennyiségében öröndetes fellendülés tapasztal-ható, kb. azonos bemutatószám mellett (tavaly 25, idén 22), jelentősen megnöveke-dett az előadásszám és kialakult egy már jelentősnek mondható repertoár. A legsi-keresebb gyermekprodukciók továbbra sem a mostoha körülmények közt működő Budapesti Gyermekszínházban, hanem vidéki műhelyekben, vagy fővárosi színhá-zak alkalmi vállalkozásában jöttek létre (Kaposvár – Diótörő; A farkas szempillái – Radnóti Színpad).

Az Állami Bábszínház és a Pécsi Bóbita Bábszínház képviseli a hivatásos bábjátékot hazánkban, s ez lényegesen kevesebb, mint amit a műfaj lehetőségei kínálnak és a kö-zönség igényelne. Kiemelkedő jelentőségű volt a Bábszínház Kalevala bemutatója, amely néhány korábbi produkciójához hasonló hosszú bel- és külföldi sikersoroza-tot ígér.

Az évadban számos színházi rendezvényre, találkozóra, szemlére, kiállításra került sor. Az Országos Színházi Találkozó⁴⁸⁹ most elsősorban a vidéki színházak bemutat-kozását szolgálta. Gazdag programmal szerveződött Gyöngyösön a II. Monodráma Szemle,⁴⁹⁰ Szolnokon a Zenés Színházak Találkozója,⁴⁹¹ a debreceni Operatálál-

⁴⁸⁹ Lásd a Lexikon szócikkét.

⁴⁹⁰ Az I. Országos Monodráma Szemlét 1980-ban rendezték meg Gyöngyösön. A II. Szemlére 1984. május 22-28. között került sor.

⁴⁹¹ 1983. június 6-10. között Szolnokon megrendezésre került esemény, amelyre zenés színházi előadásokat hívtak meg: a József Attila Színház a *Régi nyárral*, a Szolnoki Szigligeti Színház a *Zsákbamacskával*, a Népszínház a *Handabasával* és a zalaegerszegi Állandó Színház a *Lakat alá került lányokkal* (ven-dég)szerepelt. A következő évben, 1984-ben már Zenés Színházi Hétnek hívták, de a rendszerváltásig minden évben megrendezésre került.

kozó. A rendezvények és a hozzájuk kapcsolódó baráti viták fontos fórumai voltak a szakmai közéletnek, egymás közelebbi megismerésének, egy kedvezőbb köz-hangulat kialakulásának.

Az évadra élénk nemzetközi tevékenység, a szocialista és nem szocialista kapcso-latok párhuzamos bővülése volt jellemző. A vendégjátékok elsősorban az állam-közi egyezmények és a testvérvárosi kapcsolatok alapján realizálódtak. Meghívások alapján sikerrel szerepeltek társulataink külföldön is, a főleg üzleti jellegű utak kultúrpolitikai jelentősége közel azonos az egyéb kapcsolati formák alapján létre-jöttekével. Eredményes szakmai tanácskozást tartottunk az NDK színházmű-vészet jeles képviselőivel. Az évad fontos feladata volt a román, ill. a magyar dráma-művészet kölcsönös bemutatása, az együttműködés továbbfejlesztése, lehetőségei-nek kimunkálása. A feladat teljesítése magyar részről eredményes volt, 10 román darab került bemutatásra, 12 vendégművész dolgozott színházainkban. Román részről a kép már nem ilyen kedvező. Kiállítással szerepeltünk Japánban és siker-rel vettünk részt a Novi-Sad-i Díszlet és Jelmeztervezési Triennálén.

A színházkritika – ahogyan a legutóbbi kritikusi díjak odaítélése: a tapasztaltabb, részben idősebb kritikusok (Nagy Péter, Illés Jenő, Fekete Sándor) gyakoribb sze-replése, a Film Színház Muzsika újabban színvonalas színikritikái jelzik – valame-lyest kiegyensúlyozottabbá vált. Még mindig töretlen azonban annak a kritikusi magatartásnak a jelenléte és hatása, amelyik a maga – színház és közönség kapcso-latára nem tekintő – értékítéleteit, színházművészeti ideálját egyoldalúan, más tendenciák kifejezett rovására és agresszíven képviseli. (Különösen sértőek, minő-síthetetlen hangvételűek Bányai Gábor, illetve lekezelően fölényeskedők Apáti Miklós kritikái). Néhány kivételtől eltekintve még mindig jellemző az ideológiai-lag ellentmondásos produkciók szemléleti, világnézeti elemzésének tudatos meg-kerülése, a tényleges tartalomnak színházművészeti megközelítésekkel való elfe-dése (a Weöres-, a Görgey-, a Spiró-darab kapcsán), valamint a közönségben visz-zatetszést keltő szélsőséges rendezői megoldások elhallgatása vagy éppenséggel méltatása.

A színházművészeti élet jelentősebb változásai:

- Az „előévadot” követően a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház eredményesen kezdte meg rendeltetésszerű működését.
- A Katona József Színház az évad végén a Fővárosi Tanács felügyelete alá kerül, a jövő évadot már tanácsi színházként teljesíti.
- A Miskolci Nemzeti Színház saját területének megnövekedett igényei miatt minimálisra csökkentette egri, hevesi jelenlétét, az egri Gárdonyi Géza Színház

- a továbbiakban befogadó színházként⁴⁹² működik és megteszi az önálló színházzá válás folyamatos és fokozatos kiépítésének első lépéseit.
- Színvonalas és sikeres bemutatóikkal jelentősebb szerephez jutottak a bemutató- és befogadó-színházak közül a Dunaújvárosi Bemutató Színpad, a Székesfehérvári Vörösmarty Színház, a Tatabányai Népház.
 - A színházi kisvállalkozások közül a Hököm Színpad az előző évad súlyos bukása után erőre kapott, művelődéspolitikailag is helyeselhető bemutatóival eredményesen szándékolt programjához tér vissza. A Magyar Színkör tevékenysége nem mentes a botrányoktól, de akadnak színvonalas produkciói is.

A színházirányítás Agit. Prop. Bizottság által 1982-ben elfogadott rendjének végrehajtása során valamelyest javult a fenntartó megyei-városi tanácsok és az MM együttműködése, a Magyar Színházi Intézet, a Színházművészeti Szövetség és a Színházi Dolgozók Szakszervezetének a színházak munkájának megítélésében és tervezésében való részvétele. Egy-egy színház munkájának, illetve évadtervének értékelő megbeszélésére a színházak vezetőin és a működtető tanácsok képviselőin kívül idén először hívtuk meg a színház párttitkárát, SzB. Titkárát, a Színházművészeti Szövetség és a Színházi Dolgozók Szakszervezetének képviselőjét, valamint a Magyar Színházi Intézet egyes munkatársait. A megbeszéléseken esetenként a megyei, illetve a városi pártbizottságok is képviseltették magukat. A színházak munkájának ez a szélesebb körben való minősítése jó visszhangot váltott ki. A színházak arculatának kialakítása és a műsortervezés szilárdabb alapokra helyezése szempontjából előrelépés, hogy a színházak túlnyomó többsége elkészítette három évre szóló közléptű tervét.

A felügyelő tanácsok és az MM előre meghatározott esetekben figyelemmel kísérték egy-egy dráma (pl. Weöres: Kétfejű fenevad, Spiró: Imposztor, Háy: Tiszazug) színrevitelét, ami előadásaik korrektségének egyik biztosítéka volt.

A Caragiale-előadás azonban elkerülte az irányítószervek figyelmét; A Galopp a Vörösmartyon kért szövegmódosításának pedig sem végrehajtása, sem ellenőrzése nem volt kielégítő.

A színházak egy részénél javult a vezetői kaderhelyzet. Különböző, részben betöltetlen posztokra sikerült megfelelő személyeket találni (Nyíregyháza, Népszínház, Kecskemét), néhány színház esetében azonban megoldásra váró kaderproblémák vannak (Zalaegerszeg, Nyíregyháza, Katona József Színház). A vezetői posztok pályázat

útján és meghatározott időre történő kinevezésének intézménye bevezetésére – tekintve, hogy ez időigényes minisztertanácsi rendeletmódosítást követel meg – 1985. január 1-el kerül sor, az új vezetők kinevezése azonban már eddig is ennek szellemében, meghatározott időre történt (Nyíregyháza, Győr, Népszínház).

A színházakon belüli demokratizmus – a társadalmi szervek, a társulat tagjainak érdemlegesebb bevonása, tájékoztatása – valamelyest javult: a színházakon belüli művészeti tanácsok azonban csak egyes helyeken (Győr, Kaposvár, Békéscsaba) működnek érdemlegesen, sem a színházvezetők, sem a felügyelő tanácsok nem szorgalmazzák aktivitásukat.

1983. szeptember 1-i hatállyal megjelent az új színházi gazdálkodási és ösztönzési rendszer, amely jelentősen megnövelte a színházvezetők önállóságát, a gazdálkodás minden területén a továbbiakban szabadabban rendelkezhetnek bevételeikkel. A rendelet fogadtatása színházi szakemberek körében pozitív, a várakozásnak általában megfelelő. Teljessé válásához hiányzik még a színházi helyárrendszerre és foglalkoztatási rendszerre vonatkozó jogszabályok – egyébként folyamatban lévő – kiadása. Az érintett társfőhatóságokkal (PM, ÁBMH) a szakszervezetekkel egyes kérdésekben felmerült viták miatt a bevezetés üteme nem kielégítő.

II.

A színházak minisztériumi irányelvek alapján ez év februárjára elkészítették az 1984/85. évad előzetes műsorkoncepcióit, amelyek támpontul szolgáltak a tanácsokkal, színházakkal közösen folytatott egyeztető munkánkhoz, – ezen belül ahhoz, hogy kiszűrjük a nem kívánatos átfedéseket (1. sz. melléklet.)

Egyidejűleg a valamennyi színházzal lebonyolított évadértékelő és tervegyeztető megbeszéléseken az évad kiemelt feladataira irányítottuk a színházak figyelmét. E munkafolyamat eredményeként alakult ki a színházak most benyújtott előzetes műsorterve (3. sz. melléklet).

Az 1984/85. évadra esik hazánk felszabadulásának 40. évfordulója,⁴⁹³ az MSZMP XIII. Kongresszusa, a fasizmus leverésének 40. évfordulója (Győzelem Napja),⁴⁹⁴ a Magyar Kultúra Napjai a Szovjetunióban, továbbá a bolgár, a csehszlovák, az

⁴⁹² Az Egri Gárdonyi Géza Színházat az 1964–65-ös évadtól a Miskolci Nemzeti Színházhoz csatolták, s a társulatokat 1966-ban összevonták. Az önálló egri színház 1985-ben kezdte meg újra működését Szikora János vezetésével. Kezdetben befogadószínház volt, s csak 1987-ben alakult meg az önálló társulat.

⁴⁹³ 1945. április 4. Ez a dátum szerepelt úgy, mint a „felszabadulás” ünnepe.

⁴⁹⁴ 1945. május 9-én Németország aláírta a fegyverszünetet, s ezzel befejeződött a II. világháború európai országokat érintő része. Ennek 40. évfordulójáról, s megünnepléséről van szó.

NDK és a lengyel Kultúra Napjai Magyarországon megrendezése, valamint az Európai Kulturális Fórum előkészítő tanácskozása. A Minisztérium felhívta a színházakat, hogy műsortervük méltó módon tükrözze az évfordulók, politikai események és rendezvények szellemét, hogy a kortárs magyar dráma színrevitelét különös gonddal támogassák, biztosítsák a gyermek- és ifjúsági színházi kultúra fejlesztését, a közönség szórakozási igényeit színvonalas művekkel és előadásokkal törekedjenek kielégíteni.

A felszabadulás 40. évfordulójára színházaink egy része az évfordulóhoz viszonylag közvetlenül kötődő magyar művek (pl. Hubay – Vas – Ránki: Egy szerelem három éjszakája – Nyíregyháza; Gyurkó László: Doktor Faustus – Kecskemét) és a Szovjetunió hősi harcait megjelenítő drámák (Vasziljev: Csendesek a hajnalok – József Attila Színház; Rozov: Szállnak a darvak – Szolnok) bemutatásával készül. Az új magyar drámák közül kifejezetten az évfordulóra szánja a Madách Színház Száraz György: Hajnali szép csillag c. drámáját, a felszabadulási drámapályázatának díjnyertes alkotását kívánja bemutatni a Kecskeméti Katona József Színház. – Az egész estét betöltő drámák mellett több színház készül szerkesztett irodalmi műsorokkal az évfordulóra (Népszínház, Békéscsabai Jókai Színház, Debreceni Csokonai Színház) amelyekkel a színházon kívüli meghívásoknak kívánnak eleget tenni. Az Írószövetségnek a Minisztérium támogatásával hirdetett drámapályázata eredményhirdetésére 1985. áprilisában kerül sor, a díjnyertes művek bemutatására így csak 1985 őszén, a szovjet kultúra magyarországi napjai alkalmával kerülhet sor.

A színházak többsége a felszabadulás utáni magyar drámairodalom rangos drámáinak felújításával kíván tisztelegni az évfordulón (Illyés Gyula: Dózsa – Szegedi Nemzeti Színház; Örkény István: Tóték – Miskolci Nemzeti Színház és a Játékszín közös produkciója; Örkény: Macskajáték – Zalaegerszeg; Németh László: A két Bolyai – Nyíregyháza; Déry Tibor: Itthon – Szolnok; Fejes Endre: Rozsdatemető – Debrecen; Sarkadi Imre: Elveszett paradicsom – Pécs; Hubay Miklós: Tüzet viszek – Játékszín; Keresztury Dezső: Nehéz méltóság – Veszprém). A szovjet drámákból Gorkij két jelentős művét (Jegor Bulicsov, Kispolgárok) a Nemzeti Színház, illetve a Madách Színház, Majakovszkij Gőzfürdőjét Kaposvár az évforduló tiszteletére kiemelt produkcióként kívánja színre vinni.

Az évadban a környező szocialista országokban a 40. évforduló kapcsán rendezendő Magyar Kultúra Napjaira egy-egy színházi együttest küldünk a Szovjetunióba, az NDK-ba és Csehszlovákiába. Az előzetes műsortervek alapján az NDK-ba a Vígszínház, Csehszlovákiába a Katona József Színház műsora látszik megfelelőnek, a Szovjetunióba kiküldendő színházat a Nemzeti, a Madách, a József Attila, a szolnoki és

a miskolci színházak közül, bemutatóik sikerességének függvényében később lehet kijelölni. (Az évfordulós tervet a 2. sz. melléklet elkülönítve tartalmazza.)

Tekintettel az egymást követő eseményekre, ezen belül a felszabadulási évforduló hazai megünneplésének időrendjére, a tanácsokkal, a színházakkal együttműködve rendkívül nagy gondot fordítunk mind a bemutatók, mint a repertoár-darabok megfelelő időzítésére, az évad eseményekhez igazodó játérendjének kialakítására.

Néhány jelentősebb bemutatóra már november 7-e alkalmából sor kerül, majd az országos ünnepségsorozat menetrendjéhez alkalmazkodva (Szeged december eleje, Debrecen december vége) a továbbiakat áprilisig folyamatosan tartják úgy, hogy a 40. évforduló, a Győzelem Napja és a Pártkongresszus időszakára⁴⁹⁵ a színházak a megfelelő játérend kialakításához minél gazdagabb választékkal rendelkezzenek.

A magyar drámák tervszáma (120) ugyan alacsonyabb az előző évi tervnél (168), de magasabb annak tényszámánál (103). Bár még mindig sok a készülő mű, ez az arány remélhetőleg a realisabb tervezésre vall. A már említett magyar bemutatók mellett a színházak további új műveket terveznek, közülük néhány történeti dráma jelentős történeti személyiségekről, eseményekről szól (Garai Gábor: Lutherről – A reformátor, Pécs; Ratkó József: István királyról – Segítsd a királyt, Nyíregyháza; Páskándi Géza: A nagy szegedi árvízről – A szélmalom lakói, Nemzeti Színház).⁴⁹⁶ Az új darabok többsége mai témájú, közéleti és magánéleti konfliktusokat fogalmaz meg – Csurka István: Vizsgák és fegyelmek (Vígszínház), Kornis Mihály: Kozma (Katona József Színház), Jókai Anna: A feladat (Győr), Karinthy Ferenc: Víz (Győr). – Színre kerülnek a Radnóti Miklós Színpad rövidesen lezáruló egyfelvonásos pályázatának díjnyertes művei. Az új magyar művek mellett jövőre kevesebb tér marad a magyar klasszikusoknak és félklasszikusoknak, de a repertoárt is hozzászámítva a választék magyar drámákban nem lesz szegényes.

Az orosz klasszikus és szovjet darabok együttes tervszámával (28) elégedettek lehetünk, de az arány a kortárs szerzők számának növelése érdekében – elsősorban a fővárosi színházaknál – további javításra szorul. A tervben szereplő darabok közül néhány egészen új, a Szovjetunióban is csak a közelmúltban bemutatott mű található (Ribnyikov-Veznyeszenszkij: Junó és Ávosz – hazai címe: Remény, Fővárosi Operettszínház; Galin: Keleti lelátó, Veszprém; Petrusevszkaja: Lányok kékben, Katona József Színház), ezeket a darabokat csak szinopsziséból ismerjük, bemutatói jogukat színházaink kérték.

⁴⁹⁵ 1985. március 25-28. az MSZMP XIII. kongresszusa.

⁴⁹⁶ Páskándi Géza, *A szélmalom lakói* (bem.: 1984. október 3. rend.: Vámos László).

A mai szovjet drámák és drámairodalom országos bemutatását, népszerűsítését célozza. Kiemelten az ifjúság körében a „Barátaink-kortársaink” akció, amely a Népszínház összefogásával, több érdekelt kulturális szerv (Magyar Írók Szövetsége, Magyar Rádió és Televízió, Magyar Színházi Intézet, Magyar Szovjet Baráti Társaság, Szerzői Jogvédő Hivatal, Szovjet Tudomány és Kultúra Háza) közreműködésével jött létre. Első, reprezentatív színházi bemutatója novemberben vidéken lesz, ezt további 2-3 bemutató, illetve 5-6 szerkesztett műsor, előadást követi. Budapesten a Józsefvárosi Színházba a vidéki színházak szovjet produkcióit hívják meg. A Minisztérium jelentős anyagi támogatást biztosít az egyelőre három évadra tervezett akcióhoz. Részletes műsortervük most készül.

A szocialista országok drámaíróitól színházaink 26 bemutatót terveznek. A bemutatók lehetőség szerint csatlakoznak a szocialista országok magyarországi kulturális napjainak rendezvénysorozatához, bár a késői döntések és a rendezvények sűrű egymásutánja ezt megnehezíti. Bolgár bemutató a Thália Színházban, csehszlovák bemutató a József Attila Színházban készül: az NDK és a lengyel kultúra napjaihoz a műsortervekben több darab is illeszkedik.

A világirodalom klasszikus műveiből – tervbeli arányok a tavalival megegyeznek – a hagyományos népszerű darabok mellé néhány ritkábban játszott szerző, pl. Diderot, Lessing, Kleist is felkerült a gazdag listára.

A kortárs nyugati művek tervezett száma az elmúlt évadi 48-ról (amelyből csupán 29 valósult meg) 42-re csökkent, a jelzett variációkra figyelemmel ebből hozzávetőleg az ideivel azonos mennyiségű valósul meg. A színrekerülő darabok értékesebb része a 60-as években bemutatott, ma már szinte klasszikusnak számító szerzők alkotása (A. Miller: Az ügynök halála – Debrecen; Salemi boszorkányok – Madách Színház; T. Williams: Orfeusz alászáll – Békéscsaba; P. Weis: Marat halála – Kecskemét). A második vonulat a szintén klasszikusnak számító bűnügyi játékok köre (A. Christie: A vád tanúja – Miskolc; Kesserling: Arzén és levendula – József Attila Színház), míg a továbbiak a külföldi színházak színvonalban nagy eltérést mutató divatos sikerdarabjai közé tartoznak (T. Dorst: Merlin – Vígszínház; Stoppard: Íme egy ember – Madách Színház; Enquist két darabja: A Földi giliszták életéből – Pesti Színház és az Elsötétülés – Miskolc). A tervből – az évfordulót figyelembe véve különösen is – hiányoznak a nyugati haladó írók antifasiszta alkotásai. A kortárs nyugati művek összes tervezett bemutatószáma (a zenés műveket is beszámítva) kb. 1/3-át teszik ki a magyar, szovjet és a szocialista országok tervezett bemutatószámának (54:16). Ugyanakkor az összes külföldi kortárs darabot figyelembe véve kevesebb a szovjet és szocialista országokból származó mű, mint a többi külföldi országoké (42:32).

A zenés szórakoztató előadások iránti egyre növekvő igényeknek a színházak sokoldalúan igyekeznek megfelelni. A biztos sikerre számító klasszikus operettek és világhírű musicalok mellett a hazai szerzők is több új szórakoztató-zenés darabon és átdolgozáson munkálkodnak a fővárosban és vidéken egyaránt (Rejtő Jenő: A láthatatlan légio – zenés változat – Vígszínház; Szilágyi György: Volt egyszer egy városliget – Thália Színház; Jókai Mór: Egy hírhedt kalandor – Debrecen; Schwajda – Szikora: Táncdalfesztivál '66 – Szolnok).

A gyermek és ifjúsági előadások megtartását a színházak többsége már nem kényszerű kötelességének, hanem fontos feladatának tartja. Az évadban megvalósult 22 bemutatonál kevéssel többet, 24-et terveznek, de több színház repertoáron tartja az idei sikeres gyermekdarabjait. A színházak szándékának komolyságát jelzi az is, hogy köztük 8 új darab lesz.

Az operatársulatok főként népszerű művekből állították össze terveiket, kevés az új, a felfedezésszámba menő mű. Döntéseiket nem kis mértékben befolyásolják a műfajt különösen súlyosan érintő devizagondok is.

A balett- és táncgyűttesek tervei alapján nehéz a produkciókra következtetni, de az bizonyos, hogy több külföldi művész meghívásával is a megújulásra töreksenek.

A nemzetközi tevékenység az évadban szorosan összefonódik az aktuális rendezvényekkel. Az évforduló kapcsán már említett kötelezettségek mellett a közvetlen együttműködés keretében számos produkciót küldenek és fogadnak színházaink. Az együttescseréket a műsor ismeretében a MM esetenként hagyja jóvá.

Több társulatot is várunk az évadban: a Moszkvai Művész Színházat, a Theater im Palastot, a Divadlo na Provazkut. Az évadban főként szovjet vendégművészeket hívtak meg a színházak.

A nyári rendezvények terve – elsősorban az idén már nyomasztóvá vált anyagi gondok miatt szerény, több produkció hiúsult meg a központi támogatás hiánya miatt. A központi támogatás forrásainak elapadása előbb-utóbb óhatatlanul tovább erősíti a tendenciát: a kisebb, alkalmi anyagi forrásokra építkező játszási helyek elsorvadásához vezet. (Míg 1981-ben közel 5 millió Ft-ot tudott a Művelődési Minisztérium biztosítani, 1984-ben már csak 2,8 milliót (a benyújtott 8 milliós igénnyel szemben). Anyagi okok miatt előreláthatólag jelentős visszalépéssel kell számolni a legfontosabb nyári színházaknál is. A műsortervek a körülményeknek megfelelően főként a szórakoztatásra és az ezzel megszervezhető magasabb bevételre koncentrálnak. Figyelemreméltó művészi kezdeményezés főként Gyulán jelentkezett,

éppen ezért a rendelkezésre álló alacsonyabb összegből a legnagyobb támogatást számukra biztosítottuk.

III.

A színházirányítás évi fő feladatai

1. A műsorterv arányainak további javítása:

- a 40. évfordulóhoz viszonylag közvetlenül kötődő művek, elsődlegesen a kortárs szovjet alkotások számának lehetséges gyarapítása, a színházvezetőkkel egyetértésben szándékukat szakmailag-erkölcsileg és anyagilag támogatva, kielégítő eredmény hiányában intézkedések útján, elsősorban azoknál a színházaknál, amelyeknél a repertoárban sem szerepel kortárs szovjet mű (Nemzeti Színház, Vígszínház, Radnóti Színpad, Vidám Színpad, Kecskeméti Katona József Színház, Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház),
- a XX. századi nyugati antifasiszta alkotások számának lehetséges gyarapítása,
- az évforduló kapcsán a szocialista országokban fellépő magyar társulatok bemutatótervének és repertoárjának olyan megválogatása, hogy a magyar színművészet eszmeileg, ideológiailag is méltó képviselőt kapjon.
- Az MM jelezte az érdekelt színházaknak a műsortervi átfedéseket, ezek többsége megegyezés alapján kiküszöbölhető – nem szerencsés, hogy a fővárosban két színház is – a Nemzeti és Vígszínház – kívánja bemutatni a Lüszisztratét (a darab a Nemzeti Színház műsorkonceptiójában szerepelt, a Vígszínházéban nem). A Fővárosi Tanács és a Vígszínház figyelmét a kedvezőtlen egybeesésre felhívtuk.

2. A műsorterv végrehajtásának támogatása, végrehajtási fegyelmenek erősítése:

- fokozott figyelemmel kísérjük az évfordulóhoz és a nemzetközi rendezvényekhez kapcsolódó bemutatók előkészületeit,
- a sajtót, a rádiót, a televíziót folyamatosan tájékoztatjuk a kiemelt fontosságú színházi eseményekről: ellenőrizzük a szaksajtó bekért évfordulós terveinek megvalósítását,
- az eddigiektől eltérően szeptember 1-re az első félévi pontosított műsorterven kívül a színházak egész évi műsortervét bekértük,
- ennek figyelembevételével is: az évadközi műsortervváltozások nem mehetnek az évfordulós program mennyiségi és minőségi rovására,
- az MM a még ismeretlen vagy tartalmi változást jelentő átdolgozás alatt álló művek bemutatásáról csak a színpadkész kéziratok és a színház felügyelő tanács állásfoglalásának ismeretében dönt, amelyet legkésőbb két hónappal a próbák megkezdése előtt kell az MM Színházi Osztályára eljuttatni.

3. A mai magyar drámák és színrevitelük támogatása:

- a már megindult tárgyalásokat folytatva javítjuk, illetve rendezzük a színházi-szerzői honoráriumot,
- figyelemmel kísérjük és támogatjuk a drámapályázatokat, segítjük a díjnyertes művek színrekerülését,
- támogatjuk a fiatal írók és a színházak közvetlen együttműködését, a fiatal írók érdemes műveinek bemutatását,
- támogatjuk az Írószövetség kezdeményezte „A Magyar Dráma Napja” kialakítását és meghonosítását,
- musical-pályázatot hirdetünk, hogy a devizaigényes zenés művek helyébe minél több színvonalas hazai alkotás léphessen,
- figyelemmel kísérjük, ellenőrizzük és támogatjuk az SZJH Belföldi Ügynökségének a magyar dráma születése és színrevitele érdekében megkezdett tevékenységét.

4. A gyermek- és ifjúsági színjátszás korszerű, a mai fiatalság igényeivel összhangban álló kielégítésének esztétikai-pedagógiai kérdéseiről, a támogatás eddigi rendszerének felülvizsgálatáról elemzést készítünk, amely a gyakorlati továbbfejlesztés alapjául szolgálhat.

5. A színházművészeti élet fejlesztése érdekében:

- a készülő művészpólitikai dokumentum alapján a színházművészeti életben – vulgarizálás és színvonal-engedmény nélkül – az eddiginél nagyobb helyet, szerepet, hatást kell biztosítani a közönség, a befogadók szempontjainak, s ezeket különösképpen érvényesíteni kell a színházkritika orientálásában,
- a színházirányítás további demokratizálása érdekében az MM javasolnánk kezdeményezi, hogy a színházakat felügyelő tanácsok a város, a megye, a régió tudományos-, művész- és pedagógusértelmiségének jeles személyiségeiből, a közönség igényeinek képviselőire is módot adó színházi tanácsokat szervezzenek maguk köré, és irányító munkájukban azokra folyamatosan támaszkodjanak,
- az új irányítási, gazdálkodási, működési, foglalkoztatási szabályozókat meg kell szilárdítani, illetve bevezetésüket tovább kell folytatni – ellátva az ehhez szükséges rendeletek – köztük a színházvezetők határozott idejű, pályázathoz kötött kinevezési rendeletének – életbeléptetésével kapcsolatos feladatokat,
- folytatni kell és be kell fejezni a színházművészeti oktatás reformjának előkészítését, a színházvezetői utánpótlás, képzés és továbbképzés rendjét – szorosan együttműködve a Színház- és Filmművészeti Főiskolával, a Színházművészeti Szövetséggel, az MM Vezetőképző Intézetével, valamint az illetékes szakszervezetekkel,

- fel kell készülni a Szovjetunió magyarországi kulturális napjaival, az Európai Kulturális Fórummal kapcsolatos színházművészeti terek véglegesítésére, pontos megvalósítására,
- tekintettel a gazdasági, pénzügyi tényezők megnövekedett műsorpolitikai kihatására, a dotáció felhasználásának mérhetővé tétele érdekében az MM a színházak gazdasági igazgatóival együttműködve a produkcióköltség, az adott nézőszám, a helyár, az árbevétel, valamint a produkció tartalmi, műfaji jellege közötti összefüggéseket feltáró új adatszolgáltatási rendet alakít ki és vezet be már ebben az évadban.

Javaslat az állásfoglalásra:

Az Agitációs és Propaganda Bizottság megtárgyalta, és elhangzott észrevételekkel kiegészítve elfogadta a tájékoztatót.

A Bizottság:

- szükségesnek tartja az 1984/85-ös évadterv további javítását, különös tekintettel a szovjet, a szocialista országok drámái és a haladó kortárs nyugati antifasiszta drámairodalom jelenléti arányának javítására,
- szükségesnek tartja, hogy az irányításban, a műsorpolitika alakításában, a színrevitelben, a produkciók megítélésében – különösen a színházkritikában – kapjon nagyobb figyelmet a befogadók, a közönség igénye és véleménye,
- a Művelődési Minisztérium a színházakat felügyelő tanácsokkal együttműködve a gazdasági, pénzügyi és tartalmi összefüggések vizsgálata, megfelelő adatszolgáltatás alapján biztosítsa a színházak állami támogatásának művészpoltikailag célirányosabb felhasználását.

1. sz. melléklet

A műsorterv egészséges arányainak kialakítása érdekében:

- Nem járultunk hozzá Mrozek Tangó c. művének műsorra tűzéséhez a Nemzeti Színházban és a Vidám Színpadon, a Mészárszék c. művének bemutatásához a Vidám Színpadon és Miskolcon, Rendőrség c. művének bemutatásához a Katona József Színházban. – Ugyanakkor nem emelünk kifogást a Tangó műsorra tűzése ellen a Vígszínházban, két egyfelvonásosának (Károly, Bűbajos éj) bemutatása ellen a Vidám Színpadon, és az Emigránsok bemutatása ellen a Debreceni Csokonai Színházban.
- Idén több színház kívánt Háy-bemutatót tartani. Az évadban a 40. évfordulóra és a politikai rendezvényekre tekintettel nem tartjuk kívánatosnak a szerző újabb darabjainak műsorra tűzését.

- J. Bock: Hegedűs a háztetőn c. musicaljének felújítását a Fővárosi Operettszínház régebben szorgalmazza, idén a műsorkörnyezetet is figyelembevéve nem emelünk kifogást a felújítás ellen. (Az Operettszínház tűzi műsorára az utóbbi idők egyik legfigyelemreméltóbb szovjet zenés művét, Ribnyikov-Voznyeszenszkij: Juno és Ávosz-át.)
- Egyidejűleg a kaposvári és a debreceni színházakat lebeszéljük a Hegedűs a háztetőn bemutatásáról.
- Weörös Sándor: A kétféjű fenevad c. művének bemutatását négy színház tervezte, közülük kettő megbeszélésünk alapján elállt a bemutatás szándékától, így e mű Pécssett és Kaposvárotra kerül színre.
- Nádas Péter: Találkozás c. drámájának bemutatásához a szöveg szükséges korrekciója és politikailag felelős rendezés biztosítása esetén járulunk hozzá a Vígszínház Stúdiójában. A Szolnoki Színház elállt a bemutatótól.
- A VAAP, a Szovjetunió Szerzői Jogvédő Hivatalának állásfoglalása alapján nem járulunk hozzá Bulgakov: Ádám és Éva c. művének műsorra tűzéséhez a Debreceni Csokonai Színházban és Erdman darabjainak bemutatásához Miskolcon és Veszprémben.
- Csáth Géza: Egy elmebeteg nő naplója c. könyvének színpadi adaptációjától eltanácsoltuk a Hököm Színpadot: a mű sem tartalma, sem jellege miatt nem illeszthető be a kisszövevények profiljába.
- A darab morbiditása miatt nem járulunk hozzá R.D. Macdonald: Miss Blandisch nem kap orchideát c. krimijének bemutatásához a Szolnoki Szigligeti Színházban.
- A 40. évforduló és a politikai rendezvények miatt nem tartjuk kívánatosnak Görgey Gábor: Galopp a Vérmezőn – Madách Színház, Moldova György: Titkos záradék – Nemzeti Színház műsoron tartását.
- Az alábbi darabok színrevitelét fokozott figyelemmel kísérjük:
 - Kornis Mihály: Kozma – Katona József Színház
 - Voskovec-Werich: Caesar – Katona József Színház
 - Petrusevszkaja: Lányok kékben – Katona József Színház
 - Mrozek: Tangó – Pesti Színház
 - Bock: Hegedűs a Háztetőn – Fővárosi Operettszínház
 - Weöres Sándor: A kétféjű fenevad – Kaposvár, Pécs
 - Hernádi Gyula: Hasfelmetsző Jack – Kecskemét
 - Hernádi Gyula: Drakula – Kecskemét
 - Katona-Spiró: Jeruzsálem pusztulása – Zalaegerszeg
 - Jarry: Übű Király – Katona József Színház
 - Orbán Balázs: kapui – Magyar Színkör

[2. számú melléklet: Az 1984/85-ös évi évfordulóhoz és politikai rendezvényeihez kötődő darabok.]

3. sz. melléklet

A SZÍNHÁZAK 1984/85. ÉVI ELŐZETES MŰSORTERVE

Megjegyzés: A (csillaggal) jelölt darabok színpadkész kéziratát még nem ismerjük!
Budapest, 1984. június hó

Nemzeti Színház

Bemutatók:

Hubay Miklós	Az álomfejtő álma ⁴⁹⁷
Páskándi Géza	A szélmalom lakói ⁴⁹⁸
G.B. Shaw	Tanner John házassága ⁴⁹⁹
Gorkij	Jegor Bulicsov és a többiek ⁵⁰⁰
V. Hugo	Királyasszony lovagja ⁵⁰¹
Arisztophanész	Lüszisztrate ⁵⁰²

Várszínház:

Kertész Ákos	Családi ház manzárdal ⁵⁰³
Sárospataky István	Teakúra ⁵⁰⁴
Shakespeare-Dürrenmatt	János király ⁵⁰⁵
Wypianski	Menyegző ⁵⁰⁶
Moliere	Tartuffe ⁵⁰⁷

⁴⁹⁷ Hubay Miklós, *Freud, az álomfejtő álma* (bem.: 1984. október 21. rend.: Sík Ferenc).

⁴⁹⁸ Páskándi Géza, *A szélmalom lakói* (bBem.: 1984. november 3. rend.: Vámos László).

⁴⁹⁹ George Bernard Shaw, *Tanner John házassága* (bem.: 1985. január 11. rend.: Gábor Miklós).

⁵⁰⁰ Maxim Gorkij, *Jegor Bulicsov és a többiek* (bem.: 1985. március 1. rend.: Ruszt József m.v.).

⁵⁰¹ Viktor Hugo, *A királyasszony lovagja* (bem.: 1985. március 31. rend.: Vámos László).

⁵⁰² Nem mutatták be.

⁵⁰³ Kertész Ákos, *Családi ház manzárdal* (bem.: 1984. szeptember 14. rend.: Szurdi Miklós).

⁵⁰⁴ Sárospataky István, *Teakúra* (bem.: 1984. szeptember 15. rend.: Sík Ferenc).

⁵⁰⁵ William Shakespeare – Friedrich Dürrenmatt, *János király* (bem.: 1984. november 4. rend.: Kerényi Imre).

⁵⁰⁶ Nem mutatták be. Helyette viszont műsorra tűzték Nagy András, *Báthory Erzsébet* (bem.: 1985. január 18. rend.: Sík Ferenc) és Carlo Goldoni, *Arlecchino, a két úr szolgája* (bem.: 1985. április 21. rend.: Mrsán János) c. drámákat.

⁵⁰⁷ Molière, *Tartuffe* (bem.: 1984. december 15. rend.: Szinetár Miklós m.v.).

Repertoár:

Madách Imre	Az ember tragédiája
Shakespeare	Rómeo és Júlia
Ben Jonson	Volpone
Molnár Ferenc	Olympia
Albee	Nem félünk a farkastól
Dürrenmatt	A fizikusok
Hauptmann	Naplemente előtt (december 31-ig)
Shaw	A szerelem ára (december 31-ig)
Madách Imre	Mózes
Vörösmarty	Csongor és Tünde
Moliere	Úrhatnám polgár

Repertoár:

Várszínház

Balogh-Kerényi	Csíksomlyói passió
Bornemissza	Magyar Elektra
Cormon-D'Ennery	A két árva
Murrel-Wilson	Sarah, avagy a langusztá sikolya
Bellon	Csütörtöki hölgyek
Athayde	Margarida asszony
Babits	Laodameia
Sárospataky	Szemfényvesztők

Katona József Színház

Bemutatók:

Petrusevszkaja	Lányok kékben
Bereményi Géza	új darabja vagy
Kornis Mihály	Kozma
Sarkadi Imre	Oszlopos Simeon, vagy
Füst Milán	Catullus
Shakespeare	Coriolanus, vagy
	Sok hűhó semmiért
A. Behn	A kalóz vagy a száműzött lovagok
Voskoves-Werich	Ceasar

1982. augusztus 21-én, ezen a helyen, az új vezetés nevében megfogalmaztam teendőinket a Nemzeti Színház majd 150 éves történetének – eredményeinek, hibáinak – figyelembevételével.⁵¹⁰ A terjedelmes és részletes expozé ellenére már az első évben többen számonkérték a nemzeti színházi eszme korszerű megfogalmazását. Nyíltan, vagy a sorok között, végül is kiderül, hogy korszerű megfogalmazás alatt az értik: szükség van-e egyáltalán Nemzeti Színházra ma, amikor minden színház állami, nemzeti irányítás alatt áll, kell-e új épület, és így tovább egészen a legszélsőségesebb kérdésfeltevésekig.

Elintézhetnénk a választ igen egyszerűen is: számtalan könyvtára van az országnak, de van egy Széchenyi Könyvtár, nagyon sok múzeuma és képtára, de van egy Nemzeti Múzeum és van egy Nemzeti Galéria. A dolog a példáknál bonyolultabb, és éppen korunkban vált igencsak azzá. Az előbb említett hullámvölgy az ország gazdaságát minden ponton bevételcentrikussá teszi, ami a művészetek, irodalom, különösen a naprakész színházművészet területén felborítja az értékrendet.

A színházakra kényszerített gebines gondolkodás szerint az az érték, ami eltartja, vagy jobban eltartja önmagát, az, amihez kevesebb állami támogatás szükséges. Elég rendszeresen hallgatni a Rádió reggeli országos műsorajánlatát, az arányok a nemes és olcsó között mindinkább romlanak és tovább fognak romlani az egyes színházak sajátos profilján belül is.

Mikor volt és van nagyobb szükség, mint ebben a szituációban egy olyan színházra, amely nem kényszerül művészi, ízlésbeli, tehát világnézeti kompromisszumokra, mert az állam biztosítja a feltételeket a kultúrpolitikát támogató, kiemelt feladataihoz.

Ez a színház lenne a Nemzeti Színház.

Azért feltételes módon, mert ez idő szerint szubvenciónk nincs arányban az elvárásokkal. Lehet, hogy a hiba bennünk van, lehet, hogy nem csináljuk elég hatékonyan, amit ígértünk, de az ígéret, a Nemzeti Színház eszmei megfogalmazása 1982-ben megtörtént, felügyeleti szerveink és a színház társulata elfogadták, azzal, hogy ezt a koncepciót várták tőlünk és az örösváltásra is egy ilyen nemzeti színházi koncepció érdekében került sor.⁵¹¹ Tehát nem az előző vezetés művészi színvonalával, hanem koncepciójával nem értett egyet a kultúrpolitika. Ha az elmúlt öt évet és az

⁵¹⁰ Lásd a kötet [79.] szövegét.

⁵¹¹ A dokumentum eddig még nem került elő, hacsak Vámos itt nem az általa megtartott évadnyitó szövegére utalt. Lásd a kötet [79.] szövegét.

elkövetkező terveket értékeljük, ezt az írásban lefektetett 1982-es programot kell elfogadni kiindulópontnak.

Nem untatom a jelenlévőket az elfogadott koncepció ismétlésével, inkább arra szánék pár percet, mi az, amit abból megvalósítottunk, mi az, ami nem sikerült, önhibánkból vagy rajtunk kívül álló okokból. De bármit mutasson is a mérleg, amit csináltunk, azt következetesen, megtervezetten, a kultúrpolitika és a színház közösen kijelölt útján próbáltuk megvalósítani.

Két kardinális ponton ígéretünket beváltottuk: az egyik a műsor teljes egészében, a másik a társulatépítés 80-90%-os eredménnyel.

Az a 18 magyar mű, amely a következő évad műsorán Bornemisszától a „Csíksomlyói passió”, Csokonain, Katonán, Madáchon, Vörösmartyn, Móriczon, Molnáron, Gábor Andoron, Illyésen, Németh Lászlón, Tamásin keresztül Sütőig, Páskándiig, Vésziig, Hubayig, sőt az „István, a király”-ig négy évszázad magyar irodalmát íveli át, a Nemzeti Színház 150 éves történetében egy évad alatt ilyen minőségű művekből eddig páratlan tett, koncepciónk maradéktalan valóra váltása. (E 18 mű mellett bemutattunk még kilenc magyar darabot, amelyek az ünnepi évad műsorán már nem szerepelnek. Tehát 27 klasszikus és kortárs magyar művet játszottunk, illetve játszottunk hat évad alatt.) Azt hiszem, erre nagyon büszkék lehetünk.

De az olyan évad sem volt gyakori, amikor a közönség 22 világirodalmi műből választhatott Euripidestől Molieren, Goethén keresztül Dürrenmattig, amikor hét Shakespeare drámát láthattak nézőink.

Néhány szóval elmondom, hogyan bonyolítottuk le az előttünk álló évadot.

Decemberig felújítjuk és játszunk a teljes magyar műsort, beleértve a Játékszínből áthozott Hubay drámát, a Tüzet viszek-et.⁵¹²

A világirodalmi műsorból csak azokat a műveket játszunk ezalatt a Várszínházban, amelyekre egyeztetési okokból szükség van.

Ebben az időszakban kerül sor, mint ismeretes, a Dollárpapa szeptember 22-i,⁵¹³ a Tasso⁵¹⁴ október 23-i és a Bánk bán október 30-i bemutatójára.⁵¹⁵

⁵¹² Hubay Miklós, *Tüzet viszek* (bem.: Játékszín, 1985. február 2. rend.: Vámos László). Felújítás: Várszínház Kamaraterem, 1988. március 5. rend.: Vámos László.

⁵¹³ Gábor Andor, *Dollárpapa* (bem.: Várszínház, 1987. szeptember 22. rend.: Berényi Gábor m.v.).

⁵¹⁴ Goethe, *Torquato Tasso* (bem.: Várszínház Kamaraterem, 1987. november 4. rend.: Gábor Miklós).

⁵¹⁵ Katona József, *Bánk bán* (bem.: Nemzeti Színház, 1987. október 30. rend.: Vámos László).

November-december hónapban felújítjuk a világirodalmi repertoárt, hosszabb időt hagyva a Romeo és Júliára, és elsősorban a Velencei kalnyárra, amelyben nagy örömminkre Gábor Miklós ismét színpadra léphet másfél év után.⁵¹⁶

Februárban mutatjuk az új Csongor és Tündét Ruszt József debütáló rendezésében,⁵¹⁷ felújítjuk Illyés Gyulától a Lélekbúvárt a Várszínházban.⁵¹⁸ Ugyanott a III. Richárdal zárjuk április végén a királydráma-sorozatot Sík Ferenc rendezésében.⁵¹⁹

Reméljük, májusban létrejön az izraeli vendégjáték a Tragédiával és a Csíksomlyói passióval. – Több megkeresés, érdeklődés van különböző országokból előadásaink iránt.

Májusra terveztük a Revizor új előadását,⁵²⁰ lehet, hogy a vendégjátékok miatt csak az előkészületek kezdődnek el a következő szezonban.

A Szörényi-Bródy szerzőpáros Fehér Anna c. rockballadáját Kerényi Imre a szezon végén kezdi próbálni, az évad első felére tanulmányi szabadságot kért.⁵²¹

A Refektórium bemutatórendje a Tasso után egyelőre nyitott – a két nagyszínpad függvényeként.

További terveinkből: megállapodtunk Gianfranco de Bosioval, a kiváló olasz rendezővel, hogy 1989. január elején egy este keretében egy még lefordítatlan Ruzzante-egyfelvonásost és Machiavelli Mandragóráját rendezi meg a Várszínházban.⁵²²

A királydráma-ciklus után a Lear és a Hamlet⁵²³ következne, és tervezzük a Peer Gynt,⁵²⁴ a Figaro házassága és az Ős-Faust felújítását⁵²⁵ is.

⁵¹⁶ William Shakespeare, *A velencei kalnyár* (bem.: Nemzeti Színház, 1986. március 20. rend.: Sík Ferenc).

⁵¹⁷ Nem mutatták be.

⁵¹⁸ Illyés Gyula, *Lélekbúvár* (bem.: Várszínház, 1988. január 11. rend.: Sík Ferenc).

⁵¹⁹ Nem mutatták be.

⁵²⁰ Nem mutatták be.

⁵²¹ Bródy János – Szörényi Levente, *Fehér Anna* (bem.: Nemzeti Színház, 1988. szeptember 21. rend.: Kerényi Imre). Előtte már játszották a Várszínház Karmelita Udvarán (bem.: 1988. június 2.) és a Szegedi Szabadtéri Játékokon (bem.: 1988. augusztus 25.).

⁵²² Ruzzante, *Ruzzante megtér a hadból* (bem.: Várszínház, 1989. február 10. rend.: Emmanuele Ruzzanti m.v.). Machiavelli *Mandragóráját* nem mutatták be.

⁵²³ Egyiket sem mutatták be. Többek között azért sem, mert 1989-ben a Nemzetiben vezetőváltás történt: a Malonyai-Vámos vezetést Csiszár Imre váltotta. Csiszárt 1991-ben Ablonczy László követte, aki 1999-ig maradt igazgató.

⁵²⁴ Csak 1999. április 5-én mutatták be, immáron Csiszár Imre rendezésében.

⁵²⁵ Egyiket sem mutatták be.

Visszatérve a jubileumi év repertoárjára, nem tagadom, van ennek a mintegy 40 műnek műsorontartásában valami kivagyiság is, hiszen néhány előadásunkat minőségi okokból le lehetett volna már venni műsorról. Le is fogjuk venni. De becsvágyunk volt egyszer, egyetlen egyszer egy olyan évadot csinálni – és erre igen jeles alkalom ez a jubileumi –, amelyben a műsoron tartott műveken keresztül manifesztálódik, mit is értünk nemzeti színházi műsor alatt. Nagyon nagy, szinte mindannyiunk erejét igénybe vevő alapozó munka után vagyunk.

Még így is vannak fehér foltok. A magyar műsorban többek között Szigligeti, Csiky, Jókai, Bródy, Szomory, Füst Milán, Remenyik, Sarkadi, Örkény. A világirodalomban Racine, Kleist, Lessing, Brecht, Csehov. Hivatásos szemrehányóink szemünkre is vetik évadonként azt a néhány író és művet, akiket éppen akkor nem játszottunk. Hat évad alatt összesen hatvan bemutatót tartottunk, illetve tartunk. Még ebbe sem fért bele minden. Évadonként átlag tíz művön keresztül kellett megfogalmazni a Nemzeti Színházat, és foglalkoztatni a társulatot, „megcsinálni” az utánpótlást. Alapműveket ígértünk, nem kuriózumokat, bár azok is születtek szép számmal és sikerrel.

Látogatottságunk mind emelkedőbb volt, magasan felülmúlta az előző éveket. Ha Aristoteles két és félezer évvel ezelőtt nem tévedett nagyot, amikor a közönséget tartotta a színház legfőbb tényezőjének, nem hallgathatjuk el, hogy tizenöt előadásunk a 100-200-as széria körül vagy felett jár.

A Nemzeti Színház közönségének jelentős része az ifjúság (ez egyébként egyre inkább vonatkozik a többi színházra is). Elsősorban a diákság. Kihasználva azt a ritka alkalmat, amit a következő szezon repertoárja ad, felajánlottuk néhány mintagimnáziumnak előadásainkat a tananyag kiegészítéseként, azzal, hogy szívesen elmegyünk az előadások előtt beszélgetni arról, amit látni fognak, és együtt maradunk a rövidebb előadások után a diákokkal.

Nem mindig hálás az ifjúságnak játszani, de ez is kiemelten nemzeti színházi feladat. Az előadások mellett sok más körülmény minőségén is múlik, milyen lesz a jövő közönsége.

A körülmények milyensége elsősorban az épületre vonatkozik. A Miniszter elvtárs bejelentése⁵²⁶ után, azt hiszem, újra bizakodhatunk: tíz éven belül felépül az új Nem-

⁵²⁶ Feltételezhető, hogy Vámos itt arra az eseményre utalt, mikor *Az ember tragédiája* ősbemutatójának századik évfordulóján (1983. szeptember 21.) a Nemzeti Színházban Köpeczi Béla művelődési miniszter bejelentette a párt és a kormány döntését, miszerint az új Nemzeti Színház helykijelölésére pályázatot írnak ki. Ezzel tulajdonképpen az új Nemzeti felépítését hozta nyilvánosságra.

zeti Színház. Addig megpróbálunk a magunk erejéből javítani helyzetünkön. Öt év után létrejött stúdiószínházunk, a várbeli refektóriumban. Szinte fillérekből, önerőből. Ma még nem is tudjuk felmérni ennek a különleges atmoszférájú teremnek jelentőségét sem a drámaírói, előadási kísérletek, sem a színészi jelenlét szempontjából. Szeretnénk következő lépésnek a várszínházi zárt udvart alkalmassá tenni színházi előadásokra, hangversenyekre. Ha a műsorral kapcsolatban alapozó munkáról beszéltem, ugyanez a társulatra is vonatkozik.

Egy újságcikket – olvasói levelet – találtam a Magyarország augusztus 2-i számában. Idézem:

„A Nemzeti Színháznak nemcsak az utánpótlásra kellene nagy figyelmet fordítani, hanem a beérkezett nagy művészekre is. Elgondolkoztató, hogy a színház öt Kossuth-díjas férfi művésze közül négy nyugdíjas és az ötödik most készül nyugdíjba. Az öt Kossuth-díjas művésznő közül csak kettőt foglalkoztatnak rendszeresen, a harmadikat alkalmasszerűen, a negyedik, mint nyugdíjas, egy másik színház aktív tagja, és az ötödik, a színház kétszeres Kossuth-díjasa, évek óta nem szerepel. (...)

Lehetne úgy rendelkezni, hogy az érdemes és kiváló művészek, valamint Kossuth-díjasok a szokásos korhatárnál később, kizárólag saját kérésükre mehessenek nyugdíjba. Minden színházban be kellene vezetni az örökös tagságot, hogy a színházukhoz évtizedekig hűséges művészeknek ne kelljen elszakadniuk a színpadtól, csak azért, mert elértek egy bizonyos kort.”⁵²⁷ Eddig az idézet. A ceglédberceli olvasó meglepő tájékozottságot tanúsít számokban, de tájékoztatlansága tényekben ismerős a szaksajtóból is. Ezért kell még egyszer elmondani, hogy jeles művészeink kizárólag saját kérésükre mentek nyugdíjba – anyagi megfontolásokból – és nem-hogy elszakadtak volna a Nemzeti Színháztól, aktívabban vannak jelen, mint annak előtte. Csak meg kell nézni a színlapokat. Becsvágyunk, hogy aktív munkára magunk köré gyűjtsük mindazokat, akik az elmúlt évtizedekben a Nemzeti Színház oszlopai voltak, és ma is képesek egy előadást vállukon tartani. De sajnos betegsége miatt nélkülözni vagyunk kénytelenek a kétszeres Kossuth-díjas művésznőt, akire a cikk célzó: a felszabadulás utáni Nemzeti Színház korszakos személyiségét, akit ma nagy szeretettel köszöntük körünkben: Mészáros Ágit.

Máskor számtalanszor és hasztalanul fáradozunk, hogy visszahozzunk olyan jelentős művészt, mint Kálmán György. Ezzel szemben nagy öröm, hogy az elmúlt évben két esetben sikerrel járt fészakrazó szándékunk. Szeretettel köszöntöm ismét a Nemzeti Színház kötelékében Bessenyei Ferencet és Suka Sándort.

Itt ragadom meg az alkalmat, hogy új művésztagjainkat bemutassam. Színházunk rendező gárdája igen jelentősen erősödött. Örömmel köszöntöm Ruszt Józsefet. Akik

⁵²⁷ Dr. Szemők Balázs olvasói levele, Ceglédbercelről, Magyarország 1987. augusztus 2. 31.

az utóbbi években figyelemmel kísérték a miskolci Nemzeti Színház produkcióit, azoknak nem kell méltatnom új tagunkat, Szirtes Gábort.

A 150. évfordulón külön szeretnénk köszönteni néhány olyan művészt, akik mint a Nemzeti Színház tagjai jelen voltak már a százéves évfordulón is: Gobbi Hildát, Lukács Margitot, Varga Mátyást, Pataky Jenőt. És kiemelni azt a művésznőt, aki növendékként tette kivételes művészi pályájának első lépéseit – az akkor még csak 70 éves régi épület deszkáin: Makay Margitot.

Nézegetem az ötven évvel ezelőtt kiadott díszkötéses centenáriumi albumot: mai társulatunk sok szempontból állja az összehasonlítást. De hogy lehetne visszakapni azt a szakmai, társadalmi, anyagi pozíciót, amit akkor a nemzeti színházi tagság jelentett?!

Ha a Nemzeti Színház kiemelt feladata, széles népművelő repertoárja ugyanolyan dologi és személyi kiemelést kapna ma is, mint akkor – művészi és műszaki értelemben egyaránt –, az Operaházhoz hasonlóan, – amely természetesen jóval magasabb besorolású, mint az ország többi zenés színházi intézménye – akkor nem az ár ellen úszva, a költségvetési rovatok között egyensúlyozva kellett volna megteremteni ezt a 90 százalékaiban abszolút értékekből álló repertoárt, ugyanolyan – tehát rosszabb – feltételekkel, mint azok a drámai színházak, amelyek 90 százalékaiban bulvár darabokat, musicaleket, operetteket játszanak sokszorosan felemelt helyárrakkal. A Tragédiát, a Romeo és Juliát nem lehet és nem szabad felemelt helyárrakkal játszani.

A Nemzeti Színház tagjai közül sokan 8-10 világirodalmi főszerepet játszanak egy időben, ugyanúgy, mint egy operaénekes. Ha megteremthetnénk erre a különleges munkára a kiemelt anyagi feltételeket, vagyis azt az anyagi lehetőséget, hogy a művész megengedhesse magának a koncentrációt színházi feladataira, akkor a Nemzeti Színház olyan oázis lehetne a szakma taposómalmában, amely idehozná azt a – nem több mint – hat-nyolc színészt, színésznőt, akiknek itt volna a helye. És akkor érdemes volna szelektálni, cserélni másodvonalban is, mert értéknövekedés jöhetne létre.

Szeretném hangsúlyozni: ma nem azért nem szerződöttünk és szelektálunk, mert nincs státuszunk, hanem azért, mert az értékkülönbség olyan kérdéses, hogy nem érdemes mozgást előidézni.

Az elmúlt években volt néhány olyan tárgyalásunk, amikor a szerződés nemcsak az előbb említett anyagi vonzerő híján nem jött létre igen kitűnő művészekkel, hanem azért is, mert közben felnőtt itt egy olyan erős utánpótlás, amely az illető egyedüli alkalmasságát egy-egy szerepre ma már kérdésessé teszi... Itt kell szólnom arról is,

miért nem ajánlottunk fel szerződést olyan kiemelkedő tehetségeknek, akik elhagyták színházunkat, szabadúszók lettek, tehát munkaerő-csábítás sem lett volna idehozataluk. Először azért, mert több, számukra kitalált cím- és főszerepet hagytak ott előbbi színházukban, miközben azt nyilatkozták, hogy nem volt feladatuk, nem gondolkodott bennük színházuk. Szeretném megkímélni magunkat néhány év múlva ugyanettől a helyzettől.

Másodszor – szóltam már máskor is erről – nem minden kiemelkedő tehetség alkalmas nemzeti színházi feladatokra. Itt erős formakultúra, kompozíciós készség szükséges.

Az elmúlt szezonvég néhány meglepő átszerződést hozott. Illetve azoknak a naív kívülállóknak meglepő, akik a színészt egyetlen társulatra, ügyre, személyre fel esküdött tántoríthatatlan hívőnek tartják. Hívő valóban, ameddig személyes előremenelete, sikerei összeesnek hitével. Ha már nem, akkor a remélt új sikerekért a hívő avantgard habozás nélkül elmegy az addig lenézett „múzeumba”, míg a konzervatív múzeumőr éles váltással formát meg bontani – csákánnyal is. Az vesse rájuk az első követ, aki nem tudja, hogy a színházművészetet „korlátozza az arasznyi lét”.

Nagy érdeklődéssel olvasom az interjúkat, ki, miért szerződik innen oda. Azután elteszem, egy-két év múlva előveszem és jól szórakozom, amikor megtudom, miért szerződött Dr. Ugyanaz amonnan amoda, esetleg vissza ugyanoda.

(Most tőlünk nem szakadt el senki, de nézzük meg, jelentősen változott-e azoknak a művészeknek sorsa, aki az utóbbi években elegánsan vagy nagy csinnadrattával elmentek tőlünk?)

Nem változott, mert ezen a pályán 35-40 éves korig kialakulnak a helyzetek. Azon felül már csak nagyon ritkán lehet pályaképet változtatni, új karriert csinálni.)

Kérdezhetik, hogy kerül ez a napi gyakorlati téma ennek az ünnepi társulati ülésnek napirendjére?

Arra keresek választ, hogyan rendelkezhetne az ország első és legnagyobb múltú színháza vitathatatlanul az ország legjobb társulatával? Mert vitathatóan – vagyis szerintem – már ma is azzal rendelkezik.

Miért nem reveláció akkor minden előadásunk? Kitérhetnék a válasz alól azzal, hogy olyan eszményi színház nincs a világon, ahol minden előadás revelatív. Egy színház értékét előadásainak átlagszínvonala adja. Ne térjünk ki, valljuk be, a mai-nál sokkal magasabb lehetne ez az átlagszínvonal a Nemzeti Színházban:

Ha vezető művészeink toleránsabbak lennének az egész ügy, de elsősorban egymás iránt. Sokkal ütőképesebb szereposztásokat lehetne csinálni, ha jeles művészeink nem tekintenék diffamáló dolognak a szekundálást egymásnak, ha magától értetődő lenne a „ma én adok használható végszót neked, holnap te nekem” gyakorlata.

Így nemcsak elvben lenne természetes az az igazság, hogy egy-két nagy alakítás még nem előadás, a közép és kis szerepek formátumától lesz az előadás naggyá.

Ha művészeink nemcsak hangoztatnák: „minden tehetséges kollegát hozzunk a Nemzetibe!” Amikor ez időnként konkretizálódik, nemre és szerepkörre való tekintet nélkül ugyanazok személyes inzultusnak tartják az új tag megjelenését, és azt mondják: „Mért kellett még ez is ide?” – és még magukban hozzá is teszik: „amikor már én itt vagyok!?”

Ha művészeink – elsősorban rendezőink – nem úgy képzelnek a demokratizmust, óhajtának a nyílt légkörű vitát egy-egy előadás vagy próbaperiódus felett, hogy: én elmondom a véleményemet X és Y munkájáról, a változtatás, meggyőzés szándékával, de X és Y ne szóljon bele az én szuverén, vitathatatlan és megváltoztathatatlan művészi produktumomba.

Ha repertoárunkat meg tudnánk szabadítani a rájuk aggatott talmiságoktól.

Ha a felesleges ötletek nem takarnák a gondolatot.

Ha mind jobban előtérbe kerülne a kreatív erőteljes színészi jelenlét, a tiszta, érthető beszéd.

Ha a vezetésben résztvevő társszervezetek képviselői nemcsak vétőjogukat gyakorolnák, hanem segítenének lelkesíteni is egy-egy jó ügy érdekében. Sántító példával: nem vagyok benne biztos, hogy oda kell szólni Colombusnak Amerika partjai előtt pár méterrel: „fájront Kristóf, mára a munkaidő lejárt!...” Ez a fontos dolgokat elmulasztók pótcselekvései, lelkiismeretfurdalás ellen.

A demokratizmus, a nyíltság társasjáték felnőttek számára, azonos jogokkal és kötelességekkel, de sohasem kanonizált szabályokkal, hanem a helyzet, a pillanat teendőinek tehetséges felmérésével. Ha a demokráciát játszunk csak, akkor már jobb és tisztább a diktatúra. Volt a színháztörténetben erre is példa. A diktatúrához persze elengedhetetlen egy diktátor, – akit csak hódolat illet meg, nem bírálat – és olyan bizantin légkör, amelyben házon belül és kívül, sajtóban és egyéb nyilatkozatokban „a vezetők érintése tilos és életveszélyes!”

Persze ez csak játék egy gondolattal. A diktatúra nem korszerű vezetési forma. A diktátor egyszemélyben dönt, utasít, követel, és egyszemélyben vállalja a felelősséget is. Hibáiért sokszor fejével fizet.

De ne tévesszük össze a demokráciával az ide-oda tologató döntésképtelenséget. Ma a válaszok lassabbak, nehéz érvényes igenekeket és nemeket kapni, helyette mindenki az egy lépcsőfokkal felette állóra mutat, amíg sokszor már csak a csillagos ég van felettünk és Isten. Így leszünk akarva, akaratlan mind többen Istenhívők ---- Ironikusan hangzik? Nem annak szántam. Sokszor a „lássuk Uramisten, mire meggyünk ketten” oszlopos simeoni magányból tisztább, egyszerűbb a cselekvés útja.

Százötven évvel ezelőtt a színészeket Thália papjainak nevezték. Szegény, mégis legendás korszaka volt ez a magyar színészetnek. A legendák apáról fiúra szállnak, mindenki a maga képére formálva adja tovább. Ebből lesz a költészet.

Korunkban a legendát, a költészetet felváltotta a dokumentum. Legenda lehetne-e ma Krisztus története, ha a televízió egyenesben kapcsolná az Olajfák hegyét, vagy a Getschemáné kertét? Elgondolkoztató, vajon nem a modern híradástechnika, a dokumentum sorvasztja-e el ma a drámát, amelynek anyaga nem a csupasz valóság, hanem a valóság absztrakciója, költészete...

A film, a video, a magnetofon pontosan rögzít, százötven év múlva nem lesz talányos a mai idő. Nem leszünk legendák, „visszanéznek,” „visszahallgatnak” bennünket.

A legendák megszépítése nélkül kell elszámolnunk utódainknak. Ez fokozza felelősségünket mai tetteinkért. Meghátrálásainkért, halogatásainkért.

„Oh szent költészet, eltűnél-e hát

E prózai világból már egészen?” – kérdezi Madách Ádámja.⁵²⁸

Hitünk: az a dolgunk, hivatásunk, hogy ne tűnjön el.

Rögzítsük olyan kameraállásból korunkat, csináljunk olyan Nemzeti Színházat, amely a legpontosabban tükrözi a valóságot, és a költészet, a hit erejével segít társadalmunknak megtalálni a hullámvölgyből felvezető utat.

A nézőpont, a képkivágások megválasztása, a képek sorbarakása, váltásainak ritmusa már költészet, képzőművészet, zene.

Mindez együtt az esténként újraszülető, megismételhetetlen élő színház!

⁵²⁸ Madách Imre, *Az ember tragédiája* – Londoni szín.

„Mi szép, mi szép, mi szép a mi feladatunk”⁵²⁹ – ha hideg, elanyagiasodott korunkban képesek vagyunk megadni az embereknek a költészet melegét.

Gyűjtsuk meg a százötvenegyedik lángot!

Vámos László

*Jelzet: MOL XXVI-I-8 – Igazgatósági iratok – iktatószám nélkül. (63. doboz)
Géppel írt tisztázat, pecsét és sajátkezű aláírás nélkül.*

⁵²⁹ Petőfi Sándor *Színészdalának* refrénjéről van szó: „Mi szép, mi szép, mi szép / A mi feladatunk! / Legyünk büszkék rá, / Hogy színészek vagyunk”. (*Petőfi Sándor összes költeményei*, Szépirodalmi, Budapest, 1974, 181–182.)

• [84.]

Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális
Osztályának tájékoztató jelentése a Politikai Bizottság részére
az új Nemzeti Színház építésének előkészületeiről –
1988. október 31.

TÁJÉKOZTATÓ

A Politikai Bizottság részére az új Nemzeti Színház építésének előkészületeiről

I.

A Politikai Bizottság 1963. december 10-i ülésén döntött a Nemzeti Színház Blaha Lujza téri ideiglenes játszási helyének lebontásáról és az új Nemzeti Színház felépítéséről. Az 1964-es helykijelölő, majd az 1965-ös nemzetközi építészeti pályázaton az ismert városligeti helyszínre az egyik díjnyertes, Hoffer Miklós által tervezett színházépület megvalósítása mellett döntöttek. Többszöri halasztó hatályú állásfoglalás után 1983-ban a Politikai Bizottság megerősítette a színház felépítésére vonatkozó korábbi határozatait és támogatta a több szervezet által igényelt társadalmi akció meghirdetését. A döntést követően megalakult az új Nemzeti Színház védnöksége és konkrét ütemterv készült a beruházásra.

1984-ben bebizonyosodott, hogy ez az ütemterv tarthatatlan, s ezzel együtt a tervezett befejezési határidő (1989) is kétséggé vált. Széleskörű viták indultak a sajtóban a helyszínválasztásról, az elfogadott tervek helyességéről. A társadalmi akció a kezdeti látványos eredmények után megtorpant, amihez a beruházás megkezdésének folyamatos csúszása és az említett viták keltette hangulat is hozzájárult. 1986 elejére a pénzadományok elérték a 200 millió forintot, s ez az összeg a továbbiakban számottevően nem változott. 1987-ben minden tekintetben holtpontra jutott a Nemzeti Színház ügye, s ezzel egyértelművé vált, hogy újabb politikai döntésre van szükség.

A Minisztertanács 1987. november 21-i ülésén a kialakult helyzetet mérlegelve elvetette a korábbi elképzelést: új helykijelölő pályázat kiírásáról intézkedett. A Minisztertanács döntése a társadalmi gyűjtési akció során befolyt pénzösszeg érték-megőrző befektetésére szólított fel, s egyben rendelkezett az eddigi kiadásoknak az

állami költségvetésből történő fedezéséről. A határozat kitért arra is, hogy a továbbiakban az előkészítő munkákkal kapcsolatban folyamatos és széleskörű nyilvánosságot kell biztosítani.

A Minisztertanács határozata értelmében Szinetár Miklós, a Magyar Televízió főrendezője kormánybiztosi kinevezést kapott, és újjáalakult az új Nemzeti Színház megvalósítását segítő Operatív Bizottság. Első intézkedéseként a bizottság pályázatot hirdetett a gyűjtés során összegyűlt összeg (kamataival együtt ekkor 265 millió Ft) felhasználására. (A legkedvezőbb hitelfeltételeket az Országos Kereskedelmi és Hitelbank RT, valamint a Magyar Hitelbank leányvállalata ajánlotta.) A bizottság megfogalmazta azokat az alapelveket is, amelyek a helykijelölő pályázat, illetve később a tervpályázat kiírásához szükségesek: olyan színházépület megépítése mellett foglalt állást, amely a művészet, a kultúra társadalmi jelentőséget már létével is reprezentálja, és alkalmas feltételeket teremt ahhoz, hogy a színház működésével a magyar nemzeti kultúrát őrizze és gyarapítsa, ugyanakkor biztosítja a világ jelentős művészi értékeinek élő jelenlétét is. Új igényként fogalmazódott meg, hogy az épület és környezete töltsön be társadalmi funkciót, kapcsolódjanak hozzá közművelődési, idegenforgalmi, vendéglátóipari létesítmények, legyen a városközpont meghatározó része.

A Fővárosi Tanács a célok figyelembevételével hirdette meg helykijelölő pályázatát. A pályázat újra a Nemzeti Színház ügyére irányította a figyelmet. A sajtónyilvánosság az elmúlt években szkeptikussá vált közhangulatot is megváltoztatta: a színház felépítésével rokonszenvező, várakozó álláspont erősödése volt tapasztalható. Ezt a változást a pályázatra érkezett munkák kiállítása iránt megnyilvánuló tömeges érdeklődés is jelezte. Pozitív politikai hatása volt az eredetileg megállapított helyszín és építészeti terv elvetésének is.

A helykijelölő pályázatra beérkezett tervek elbírálása jelenleg folyik. A helyszín figyelembevételével készülhet el a költségbecslés az építés anyagi vonatkozásairól. Az előkészítő munka következő szakasza az építészeti pályázat kiírása lesz 1989-ben, ezzel az építés a konkrét megvalósulás szakaszába érne. A jelenlegi elképzelések szerint az építkezés munkálatai 1990-ben kezdődhetnek el, és 1995-re fejezhetők be. Az átadás tervezett időpontja lehetővé tenné, hogy a Bécs-Budapest Világkiállítás megrendezése esetén az új Nemzeti Színház a rendezvények egyik fontos helyszíneként kapjon szerepet. Noha a sikeres helykijelölő és építészeti pályázat után a társadalmi gyűjtési akció valószínűleg újra megélénkül majd, az építés költségeit nagyobb mértékben az állami költségvetésből kellene fedezni.

Amennyiben a Minisztertanács a jelezett körülményeket mérlegelve határozatot hoz a helyszín kijelöléséről és ezzel az új Nemzeti Színház felépítésének a közeljövőben történő megkezdéséről, ez a döntés alkalmas lehet arra, hogy a Nemzeti Színház ügye a kedvezőtlen előzmények ellenére a társadalmi összefogás előmozdítója legyen, és tanúsítsa a kormányzat elkötelezettségét és felelősségét az értékek, hagyományok és a jövő hosszútávú perspektívái iránt. A költségvetési kiadások tervezésében bármely prioritás meghatározása számos ellenvéleményt válthat ki, így a Nemzeti Színház felépítésének költségvetési támogatása is kelthet vitákat a gazdasági nehézségekkel küzdő társadalmi csoportok körében.

A kormányzat határozott álláspontja és egyértelmű kötelezettségvállalása őszinte és jó tájékoztatás esetén azonban a közvélemény (elsősorban az értelmiség) fontos köreit az új Nemzeti Színház ügyének támogatására ösztönözheti.

Javaslat
a Politikai Bizottság állásfoglalására

A Politikai Bizottság a tájékoztatást tudomásul veszi.

Ajánlja a Minisztertanácsnak, hogy tűzze napirendjére az új Nemzeti Színházzal kapcsolatos konkrét kérdéseket.

Budapest, 1988. október 31.

Radics Katalin

MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1042. ő. e.

Géppel írt tiszttárat, sajátkezű aláírással, pecsét nélkül, szigorúan bizalmas minősítéssel. Készült 2 példányban.

LEXIKON

Abonyi Géza (1894–1949): színész, színészpédagógus. Előbb a Magyar Színház, majd 1918–1949 között a Nemzeti Színház tagja volt. 1941-től 1949-ig a Színművészeti Akadémián drámai gyakorlatot és beszédművészetet tanított. 1945–1948 között a Színészek Szabad Szakszervezetének elnöke volt.

Abonyi Tivadar (1887–1968): színész, rendező, festő. A Színművészeti Akadémia elvégzése után a Magyar Színházhoz, majd 1908-ban a Népszínház-Vígoperához szerződött. 1918-tól a Belvárosi, 1920–1923 között az Andrássy úti, 1923-tól a Blaha Lujza, 1924–1927 között a Magyar, 1929–1933 között ismét az Andrássy úti Színház tagja volt. 1936–44-ben a Nemzeti Színházban játszott és rendezett. 1945-től a szegedi társulat, 1949–1951 között az Operaház rendezője volt, majd ismét Szegeden rendezett.

Aczél György (1917–1991): politikus. 1957 áprilisától 1958 februárjáig művelődési miniszterhelyettes, majd 1967 áprilisáig a művelődésügyi miniszter első helyettese. 1969 márciusában lett az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának elnöke. 1970 novemberében, az MSZMP X. kongresszusán a Politikai Bizottság tagjává választották. 1974-ben a KB márciusi ülésén felmentették a Központi Bizottságban viselt tisztségei alól, de PB-tagságát megtartva a Minisztertanács elnökhelyettese és az Országos Közművelődési Tanács elnöke lett. Ezt a tisztséget 1976-ig, majd 1980 és 1982 között töltötte be. Aczél az MSZMP KB 1982. júniusi ülésén miniszterelnök-helyettesből ismét kulturális KB-titkár lett, de 1985-ben e funkciójából is leváltották, de kinevezték a KB Társadalomtudományi Intézet igazgatójává. Hivatali súlyánál nagyobb befolyással rendelkezett a kultúrpolitikára és annak napi gyakorlatára, kiterjedt személyes kapcsolatrendszerének és az MSZMP első emberéhez, Kádár Jánoshoz fűződő baráti kapcsolatának köszönhetően. A „három T” (támogatás, tűrés, tiltás) néven elhíresült művelődéspolitikai irányelvek megalkotója.

Aczél Ilona (1884–1940): színésznő. 1905-ben végzett a Színművészeti Akadémián. 1906-ban Kolozsvárra szerződött. 1908-ban a Nemzeti Színház, 1912-ben a Magyar Színház tagja lett. 1914–1935 között ismét a Nemzetiben játszott, majd a Magyar Színházban és a Vígsházban szerepelt. 1928-ban a Nemzeti Színház örökös tagja lett.

Ács János (1949–): rendező. A hetvenes évek elején a Paál István vezette szegedi egyetemi színpad meghatározó színésze, majd rendezője. 1980-ban kapott rendezői diplomát, majd a kaposvári Csiky Gergely Színház szerződtette, amelynek 1991-ig volt tagja és ahol a legendás, több külföldi fesztiválon is díjat nyert *Marat/Sade* előadást rendezte. 1991-től az Arany János Színház rendezője, majd az Új Színház művészeti vezetője lett.

Ádám Ottó (1928–2010): 1952-ben végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát rendező szakon, majd a Madách Színházhoz szerződött. 1953-tól a Szegedi Nemzeti Színház főrendezője, majd 1956-tól ismét a Madách Színház rendezője, később főrendezője, 1972-től 1989-ig, nyugdíjba vonulásáig igazgatója volt. 1959 óta tanított a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, melynek 1964-től rektorhelyettese volt.

Ágárdi Gábor (1922–2006): 1937-ben a szegedi Városi Színháznál kezdte pályáját. 1938-ban végzett az Országos Színészegyesület iskolájában. 1941-ig Szegeden, 1949-ig kisebb vidéki társulatoknál játszott. 1949-től 1952-ben a Miskolci Nemzeti Színház tagja. 1952-ben a Fővárosi Operettszínházhoz szerződött. 1955-től az Ifjúsági, ill. a Petőfi Színház meghatározó színészgyénisége. 1964-től Nemzeti Színházhoz társulatának tagja. 1989-ben örökös tag lett.

ÁIB: Állami Ifjúsági Bizottság.

Ajtay Andor (1903–1975): színész, rendező. Rákosi Szidi színésziskolája után (1927–1929) a Szegeden kezdte pályáját. 1932-ben a Vígszínház szerződtette. 1943-tól 1945-ig a Nemzeti Színház tagja volt, 1945–1959 között ismét a Vígszínházban játszott, 1959-től a Jókai Színházban, 1963-tól a Madách Színházban szerepelt visszavonulásáig. Színpadi rutinját és tapasztalatait rendezőként is kamatoztatta.

Akszonov, Vaszilij (1932–2009): író. Orvosnak tanult, majd 28 éves korában, 1960-ban robbant be az irodalmi életbe *Kollégák* című kisregényével. A hatvanas-hetvenes években nagy sikerrel jelentek meg művei (*A csillagos jegy*, *Marokkói naran-csok*, *Megy a hordó vándorútra*). Amikor 1980-ban a KGB felfedezte *Ozsog* (Égési seb) című művének kéziratát, az Egyesült Államokba emigrált, ahol egyetemi tanárként orosz irodalmat tanított. Megfosztották szovjet állampolgárságától, amelyet csak tíz év múlva kapott vissza és könyveinek megjelenését is csak a nyolcvanas évek végén engedélyezték. A kilencvenes évek első felében írta meg külföldön legismertebb művét, a *Moszkvai történetet* (1994). A szovjet-rendszer bukása után tért vissza Oroszországba, 2004-ben megkapta az orosz Booker-díjat *Voltaire hívei* című könyvéért.

Almási Miklós (1932–): esztéta, esszéíró, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1962-ben a Magyar Színháztudományi Intézet csoportvezetője, majd 1976 és 1978 között igazgatója. 1978-tól 1997-ig az ELTE Esztétika Tanszékének

egyetemi tanára, tanszékvezetője. Kritikai és esztétikai írásai drámaelmélettel, színház történettel és filozófiai esztetikával foglalkoznak.

Ambrus Zoltán (1861–1932): író, műfordító, kritikus, színházigazgató. A jogi egyetem elvégzése után Párizsban tanult. 1879–1882 között a Fővárosi Lapok, A Hét, majd a Nyugat munkatársa lett. 1916-ban a Nemzeti Színház dramaturgia, 1917–1922 között igazgatója volt. Lemondása után a Nemzeti Színház örökös tagja, 1923-tól kormányfőtanácsos volt. Színműfordítóként, kritikusként, valamint folyóirat és hetilap szerkesztőként is működött.

Apáthi Imre (1909–1960): színész, rendező. A Színművészeti Akadémia elvégzése után 1931-ben a Fővárosi Operettszínházhoz, 1932-ben a Belvárosi Színházhoz szerződött. 1935–1945 között és 1955-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt. 1945-ben a Nemzeti, 1946-ban a Magyar, 1947–48-ban a Fővárosi Operettszínházban rendezett. 1945–1949 között a Művész Színházban szerepelt, rendezett, de igazgatóhelyettes is volt. 1950-től 1952-ig a Fővárosi Operettszínház színésze és főrendezője, 1952-től 1955-ig az Ifjúsági Színház színésze, rendezője, majd főrendezője.

Ascher Oszkár (1897–1965): színész, előadóművész, színészpedagógus, színházigazgató. A Műszaki Egyetem elvégzése után mérnökként dolgozott. Egyetemi évei alatt Ódry Árpádnál tanult. 1921-től önálló esteket tartott. 1926-tól 1928-ban a Terezy körúti Színpadon, 1931-ben a Képeskönyv Kabaréban szavalt. 1933–1939 között az Országos Színészegyesület színészképző iskolájában tanított. 1946-tól 1947-ben a Művész, 1949-ben a Belvárosi Színházban dolgozott. 1950-től 1951-ben az Állami Faluszínházhoz szerződött, amelyet 1957-től haláláig igazgatott. 1957–1959 között az Irodalmi Színpadon önálló esteket tartott. 1946–1950 között a Színház és Filmművészeti Főiskolán beszédművelést tanított.

Ascher Tamás (1949–): rendező. A Színház és Filmművészeti Főiskola elvégzése után bölcsészeti tanulmányokat folytatott. 1973-ban szerzett rendeződiplomát, majd a kaposvári Csiky Gergely Színházban dolgozott. 1978-ban Zsámbéki Gábor hívására a Nemzeti Színházhoz szerződött. Vendégként továbbra is folyamatosan dolgozott Kaposváron, 1981-ben pedig visszaszerződött. 1989-től a budapesti Katona József Színház tagja, a Színház és Filmművészeti Egyetem rektora.

Asperján György (1939–): író. Az ELTE magyar-filozófia szakán tanult. 1965-től a Magyar Rádió munkatársa, 1978-tól irodalmi rovatvezetője volt.

Avar István (1931–): színész. 1954-ben kapott diplomát a Színház és Filmművészeti Főiskolán, majd a Pécsi Nemzeti Színházhoz került. 1960-ban a Madách Színház szerződtette, amelynek 1966-ig, majd 1985 óta máig tagja. 1966–1985 között a Nemzeti Színház vezető művésze volt. 1973–1990 között országgyűlési képviselő és a kulturális bizottság tagja volt.

Babarczy László (1941–): rendező, színházigazgató. 1966-ban végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskola rendezői szakán, majd a Pécsi Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol 1969-ig rendezett. 1969 és 1973 között a Nemzeti Színház tagja volt. 1973-ban rendezőként a kaposvári Csiky Gergely Színházhoz szerződött, melynek 1974 és 1982 között főrendezője, 1978 és 2007 között igazgatója volt.

Bajor Gizi (1893–1951): színésznő. A Színművészeti Akadémiát 1914-ben végezte el, és azonnal a Nemzeti Színházhoz szerződött. Egy év kivételével (1924–1925-ben a Magyar Színházban játszott) haláláig a Nemzeti Színház tagja maradt, de a főváros számos magánszínházában is vendégszerepelt. 1928-ban a Nemzeti Színház örökös tagja lett.

Bakos Gyula (1928–?): A Művelődési Minisztérium Kulturális Akadémiájának elvégzése után, 1960–1964 között a Nemzeti Színház függetlenített párttitkára volt, majd a Kandó Kálmán Műszaki Főiskolán dolgozott.

Bakó József (1928–2003): szcenikus, díszlettervező, grafikus. 1951-ben végzett a budapesti Szépművészeti Líceumban. 1951–1953 között a Központi Műterem ösztöndíjas díszlettervezője volt. 1953-tól tagja a Nemzeti Színháznak. Kezdetben szcenikusgyakornok, 1956-tól díszlettervező, szcenikai szakember. Más színházaknak, így például a szolnoki Szigligeti Színháznak, a Szegedi Szabadtéri Játékoknak, a Gyulai Várszínháznak is tervezett.

Balázs Béla (1884–1949): író, költő, színház- és filmesztéta, filmrendező. A budapesti egyetem bölcsészkarának elvégzése és külföldi ösztöndíja után tanár, majd hírlapíró. 1904-ben a Thália Társaság egyik alapító, majd választmányi tagja. Szépiróként is jelentkezett és a Nyugat című folyóirat köréhez csatlakozott. 1919-ben a Közoktatásügyi Népbiztosság irodalmi ügyosztályát vezette, a színházi ügyeket irányította. Bécsbe emigrált, itt írta nemzetközileg is kiemelkedő jelentőségű filmesztétikai műveit. 1926–1930 között Berlinben filmrendező- és forgatókönyvíró. 1931-től Moszkvában a Filmakadémia tanára, filmrendező. 1945-ben hazatért, forgatókönyveket írt, 1946–1949 között Színház- és Filmművészeti Főiskolán tanított, megalapította a Filmtudományi Intézetet.

Balázs Samu (1906–1981): színész. 1928-ban végezte el a Színművészeti Akadémiát. A kolozsvári Magyar Színház tagja, 1936-tól a Nemzeti Színház művésze, amelynek 1970-ig, nyugdíjazásáig, meghatározó egyénisége volt. A hetvenes években a Madách Színházban játszott. 1946-tól 1952-ig tanított a Színház- és Filmművészeti Főiskolán.

Balázs Sándor (1883–1982): tanár, színműíró és ifjúsági író. Kezdetben történelmi drámáival aratott nagy sikert. Színműveit a Nemzeti Színház is játszotta. Első sikerét *A feleségünk* című színdarabbal (1914) aratta. Fontosabb művei: *Kisváros* (1920), *Álarcosok* (1921), *Bikfic tanár úr* (1936), *A Bakó-lányok* (1949), *Az öregbéres* (1953), *Nőgyűlölő* (1962), *Hannibál a kapuk előtt* (1967), *A győzhetetlen Caesar* (1972).

Bánki Zsuzsa (1921–1998): színésznő. A Színművészeti Akadémia elvégzése után, 1939-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1951-től a Madách, 1953-tól a Petőfi Színház tagja volt, 1962-től a Vígszínház művésznője. 1949–1951 között a Színház- és Filmművészeti Főiskolán 1976-tól az Újvidéki Akadémián, 1980-tól az Állami Balett Intézetben tanított.

Bara Margit (1928–): színésznő. Egy évet végzett el Kolozsváron a Színművészeti Akadémián. 1945-ben a Kolozsvári Magyar Színházban játszott. 1955-ben települt át Magyarországra. 1957-ig a Petőfi Színház, 1966-ig a Nemzeti Színház művésznője, 1966-tól 1978-ig a József Attila Színház tagja volt. 1978-ban, az Ónody-ügy következményeként, végleg visszavonult a pályától.

Bárdos Artúr (1882–1974): rendező, színházigazgató, színházelméleti író. Pályáját újságíróként kezdte. 1909-ben Berlinben Max Reinhardt asszisztense, Hamburgban és Lipcsében rendező és dramaturg volt. 1910-ben Színjáték c. rövid életű folyóiratot alapított, de rendszeresen jelentek meg írásai a Nyugatban is. 1912-ben Révész Béla íróval megalapította az Új Színpadot. 1915-től a Modern Színpad Kabarét vezette, mely 1918-tól Belvárosi Színház néven működött, s Bárdos kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948-ig igazgatója maradt. 1923-tól 1926-ig a Renaissance Színházat is igazgatta. 1926–1930 között Berlinben élt, 1930-ban néhány hónapig a Magyar Színház művészeti vezetőjeként dolgozott. 1932-ben a Révay utcai Művész Színházat irányította. 1936–1938 között igazgatója volta Fővárosi Operettszínház épületében működő Művész Színháznak is. A háború alatt származása miatt félreállították. 1945-ben visszatért a színházi világba. 1948-ban kinevezték a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanárává, színháztudományi előadásokat tervezett. 1948-ban az USA-ba emigrált. 1949-ben a washingtoni Catholic University of America vendégtanára volt. Az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádió munkatársaként hangjátékokat rendezett, és színházi tárgyú írásokat olvasott fel.

Barsy Béla (1906–1968): színész. 1928-ban Kolozsváron kezdte a pályát. 1929-től budapesti színházaknál statisztált, majd különböző vidéki társulatokkal járta az országot. 1940–44-ben Putnik Bálint nagyváradi társulatában, 1948–49-ben a győri színházban játszott. 1949-től a szegedi, 1956–1966 között a budapesti Nemzeti Színház tagja volt.

Barta Lajos (1878–1964): író, újságíró. Először Pécsen jogot hallgatott, majd Budapesten bölcsészetet. Később tanulmányait félbehagyva Pécsen és Kassán volt lapszerkesztő. 1910-ben a Világ című lapnál dolgozott. 1920-ban emigrált. Először Bécsben és Berlinben, 1934-től Pozsonyban, 1939–1945 között Londonban élt. 1946-ban hazatért. Első drámáját 1911-ben a Magyar Színházban mutatták be. 1920-ban Berlinben, a Proletarisches Theaterben is színre vitték egy művét.

Bartos Gyula (1872–1954): színész. 1895-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát, majd Kövessy Albert sátorlajújhelyi társulatához szerződött. 1896-tól 1899-ig Kolozsvárott, 1899-től 1907-ig Krecsányi Ignác együttesében játszott. 1907-ben a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek 1932-ben örökös tagja lett. 1941–1945 között származása miatt nem léphetett színpadra. 1945-től haláláig ismét a Nemzeti Színházban szerepelt.

Bartók Színház: 1961-ben alakult, a 6–14 éves korosztálynak tartottak délutánonként előadásokat. 1972-ben saját épületbe költözött a színház, a Paulay Ede utcába. 1974-től Budapesti Gyermekszínház néven játszott, nemcsak a kisgyermekeknek, hanem a középiskolás korosztálynak is. 1985-től Arany János Színház néven működött. Lásd még *Ifjúsági Színház* és *Jókai Színház*.

Básti Lajos (1911–1977): 1935-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát, majd Bárdos Artúr Belvárosi Színházához szerződött. 1937-ben került a Vígyszínházba, ahol a zsidótörvények miatt 1939–40-ben már alig kapott szerepet. 1941 tavaszáig még játszott a Magyar és az Andrássy Színházban, de azután a háború végéig nem szerepelhetett színpadon. Két munkaszolgálat között könyvkiadással és írással foglalkozott. 1945 tavaszán Várkonyi Zoltán Művész Színházába került. 1945 őszén a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek – az 1968–72-es vígyszínházi kitérőt leszámítva – haláláig tagja maradt.

Bécsy Tamás (1928–2006): esztéta, kritikus. 1952-ben végzett a szegedi József Attila Tudományegyetemen. Az MTA Színháztudományi Bizottságának tagja, 1987–90-ben elnöke. Az Irodalomtörténet szerkesztőbizottsági tagja. 1972-ben lett az irodalomtudományok kandidátusa, 1978-tól az irodalomtudományok doktora. A hazai intézményes keretek között működő színháztudomány egyik létrehozója. A dráma lételméletével foglalkozó munkái különlegesen fontosak.

Békés Pál (1956–2010): író, drámaíró, műfordító. Az ELTE BTK-n magyar-angol-összehasonlító irodalomtörténet szakon szerzett diplomát 1980-ban. Rövid ideig magyar-, illetve angoltanárként dolgozott; 1994–96-ban a Magyar Televízió stúdióvezetője, 1997-től 2000-ig a színházért és irodalomért felelős szerkesztője volt. Írt regényeket, novellákat, meseregényeket, hangjátékokat, film-, illetve tv-játékforgatókönyveket és színműveket.

Benedek András (1913–1995): dramaturg, színikritikus, műfordító. 1936-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–francia szakán bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1937-től 1945-ig az Egyetemi Könyvtárban dolgozott. 1945-től a Nemzeti Színház dramaturgiáját vezette, 1979-ben nyugdíjazták, ezután haláláig a színház dramaturgiai tanácsadója volt. Drámákat írt és fordított, színikritikákat, színháztörténeti tanulmányokat írt.

Benedek Árpád (1925–2008): rendező. A Leningrádi Színművészeti Főiskola rendezői szakán végzett 1953-ban. 1954-től a Magyar Néphadsereg Színháza, 1956-tól

a József Attila Színház rendezője. 1988-ban nyugdíjba vonult, de továbbra is dolgozott. Számos kortárs orosz drámaíró művét fordította magyarra. Film- és színpadi szerepeket is játszott.

Benedek Árpádné (Ariadna Sesztakova) (1926–?): dramaturg. Leningrádban végzett színész szakon, majd a leningrádi Kis Drámai Színház szerződtette. 1954-től él Magyarországon. 1962-től 1990-ig a Madách Színház dramaturgia. Színészként a Magyar Rádió és a Korona Pódium orosz nyelvű műsoraiban szerepelt. Dramaturgként nagy érdemei vannak az orosz és a szovjet színműirodalom, főleg Rozov és Gelman darabjainak színre vitelében.

Benedek Marcell (1885–1969): irodalomtörténész, esztéta, író, műfordító, színikritikus, dramaturg. 1904-ben Lukács Györggyel és Bánóczi Lászlóval megalapította a Thália Társaságot. 1907–1909 között a Magyar Nemzet színikritikusa. 1912-ben a Nemzeti Színház bemutatta *Az erősebb* című drámáját. 1919–1920-ban a Tanárképző Intézet tanára. 1930–1939 között a Magyar Könyvkiadók Országos Egyesülete főtítkára, 1939-től az Új Idők Irodalmi Intézetének munkatársa, majd igazgatója, 1945–1947 között Kolozsvárott a Bolyai Egyetem tanára, a Magyar Színház dramaturgia és rendezője, a Kamaraszínház vezetője, 1947-től 1962-ig az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára volt.

Benedek Miklós (1946–): színész. 1969-ben, a Színház és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a Nemzeti Színház szerződtette. 1983-tól a Katona József Színház, 2003 és 2009 között ismét a Nemzeti Színház tagja.

Benkő Gyula (1918–1997): színész. 1939-ben végzett a Színművészeti Akadémián. 1939-ben előbb ösztöndíjasként, később rendes tagként szerződtették a Vígyszínházhoz. 1948 tavaszától Somló István, és előbb Rothberger László bútoros, majd Tolnay Klári mellett a színház élére választott háromtagú direktórium tagja. Az államosítás után az Ifjúsági Színházhoz került. 1951-ben, Várkonyi Zoltán hívására az újjáépült Vígyszínházban otthont kapó, Magyar Néphadsereg Színházához szerződött, amelynek 1978-ig, nyugdíjba vonulásáig tagja maradt. 1949–1955 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára. 1962–1968 között a Színházművészeti Szövetség főtítkára.

Berczeller Antal (?–?): Az 1940-es évek végén, a színházak államosításának előkészítésével megbízott Színházi Szakbizottság tagja, majd az államosítás – 1949 nyara – után a Népművelési Minisztérium Színházi Főosztályának vezetője. Az 1960-as évek elején a Nemzeti Színház igazgatóhelyettese.

Beregi Oszkár (1976–1965): színész, rendező. A Színművészeti Akadémiát 1895-ben végezte el. Először Kolozsvárra szerződött, majd a Vígyszínház tagja lett. 1899-től a Nemzeti Színházban játszott. 1900-ban Pozsonyban és Szegeden volt egyéves gyakorlaton. 1907-ben Max Reinhardt Berlinbe szerződtette. 1910 és 1919 között ismét a Nemzeti Színházban szerepelt. 1920–1925 között emigrációban, Bécsben

élt, mivel az Ébredő Magyarok Egyesülete lehetetlenné tette nemzeti színházi szereplését. 1925–26-ban amerikai körutat tett. Ezt ismét bécsi, erdélyi, felvidéki szereplések követték. 1930-ban tért vissza Budapestre. 1930-ban és 1933–34-ben a Magyar, 1930-ban, 1935–1938 között a Víg, 1930-ban az Új, 1931-ben és 1932–1935 között, majd 1938-ban a Belvárosi, 1932-ben a Művész, 1933-ban és 1935-ben a Bethlen téri, 1933–34-ben a Király, 1933-ban az Andrássy úti, 1934-ben a Városi Színházban, 1934-ben a Budai Színkörben, 1935-ben a Terézkörúti Színpadon lépett fel. 1940–1944 között az OMIKE Művészakció főrendezője és színésze volt. 1945-ben szerződtette a Nemzeti Színház, de csak egyetlen szerepet játszott. 1945-ben ismét emigrált. Először Dél-Amerikában, 1955-ben az USA-ban telepedett le.

Berek Katalin (1930–): színésznő. 1952-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1970-ben a 25. Színház alapító tagja, 1974-től ismét a Nemzeti Színházban játszott. 1985-től a győri Kisfaludy, 1991-től a kecskeméti Katona József Színház művésze.

Berky Lili (1886–1958): 1903-ban végzett a Színiakadémián. 1905 és 1906 között a Király Színházban, 1906-tól 1911-ig pedig Kolozsvárott játszott. 1911-től 1913-ig a Népopera, 1915 és 1919 között pedig a Kolozsvári Színház tagja volt. 1924 és 1926 között a Király Színházban, a Belvárosi Színházban, a Blaha Lujza Színházban és a Magyar Színházban játszott. 1932-től 1933-ig a Művész Színház, 1934-ben az Andrássy úti Színház, 1934 és 1935 között a Vígszínház, 1935-től 1949-ig pedig a Nemzeti Színház tagja volt. 1949-től 1955-ig az Ifjúsági Színház tagja volt, 1955-től haláláig a József Attila Színházban és a Magyar Néphadsereg Színházában (ma: Vígszínház) játszott.

Bereményi Géza (1946–): író, dalszöveg- és forgatókönyvíró, filmrendező. 1970-ben az ELTE BTK olasz–magyar szakán végzett. 1971-ig a Művelt Nép Könyvtérjesztő Vállalat reklámpropagandistája, majd a Pannónia Filmstúdióban szinkron-dramaturg. 1978-tól szellemi szabadfoglalkozású. 1995-ben a szolnoki Szigligeti Színházban rendezett. 1997–2006 között a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban művészeti vezető, 2006-ban a színház örökös tagjává választotta.

Berényi Gábor (1927–): rendező, színházigazgató. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán 1949-ben végzett, utána 1953-ig a leningrádi Állami Színházi Intézet aspiránsa volt. Ezt követően a Magyar Néphadsereg Színháza rendezője, 1955-től a debreceni Csokonai Színház főrendezője, 1959-től a szolnoki Szigligeti Színház igazgató-főrendezője. 1971-től a József Attila Színház főrendezője, 1982–1992 között a Játékszín igazgatója.

Béres Ilona (1942–): színésznő. 1964-ben, a Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a debreceni Csokonai Színházhoz szerződött. 1966-tól a Madách, 1967-től a Nemzeti, 1969-től a Vígszínház tagja. 1984-től ismét a Nemzeti Színházban játszott, majd 2000-től a Pesti Magyar Színház tagja.

Bessenyei Ferenc (1919–2004): színész. A szegedi Városi Színházban kezdte pályáját 1940-ben, 1942-től a Miskolci Nemzeti, 1945–1950 között a Szegedi Nemzeti, illetve a Pécsi Nemzeti Színház tagja volt. 1950-től a Nemzeti, 1963-tól a Madách Színház, 1967-től ismét a Nemzeti, 1973–1980 között újból a Madách Színház művésze. 1980-tól 2000-ig ismét a Nemzeti Színházhoz szerződött, majd 2000-től a Pesti Magyar Színház művésze volt.

Besson, Benno (1922–2006): színész, rendező, színházvezető. Lyonban járt színiiskolába. 1943-tól a zürichi Schauspielhausban volt segédrendező. 1945-ben amatőrökkel rendezte meg gyerekelőadásként Brecht: *Három katona* című művét. 1949-ig fordító és mesterségtanár a párizsi Théâtre Jean-Marie-Serreau-ban. 1949-ben Bertolt Brecht színházához, a Berliner Ensemble-hoz került, ahol 1958-ig rendezett. 1962-től a Deutsches Theater főrendezője. 1974-től a Volksbühne intendánsa, de 1976-ban megütközik a kulturális vezetéssel Heiner Müller darabjainak betiltása miatt. Elhagyja az NDK-t családjával együtt. Szabadúszó rendezőként működik Ausztriában, Svájcban, Franciaországban és a Nyugat-berlini Schiller Színházban. 1982–1989 között a genfi Comédie vezetője, kétnyelvű (német-francia) előadásokat hoz létre. 1995-től a zürichi Schauspielhausban rendezett. Az ő idejében látogatott el a Volksbühne társulata Budapestre, s mutatta be a magyar közönségnek Örkény István *Macskajáték* című darabját.

BHG: 1949 decemberében a Standard Villamossági Rt.-t államosították, s 1950-től Beloiannis Híradástechnikai Gyár néven termeli tovább a híradástechnikai készülékeket. A gyárat a görög kommunista Nikosz Beloiannisról nevezték el.

Bibó Lajos (1890–1972): író, újságíró. 1919-ben a Virradat, 1920-tól 1931-ig a Nemzeti Újság, 1933–1944 között a Budapesti Hírlap és az Esti Újság főmunkatársa. Regényeket, elbeszéléseket, drámákat írt. Minden színművének a Nemzeti Színházban volt a bemutatója.

Bicskey Károly (1920–2009): színész, rendező. A SzAk utolsó éves hallgatójaként 1943-ban a Nemzeti Színház szerződtette. 1944-től a Pécsi Nemzeti, 1945-től a Művész, 1947-től a Medgyaszay, 1948-tól a Magyar Színház tagja volt. 1949-től 1980-ig Miskolc, Debrecen, Kecskemét, Szeged, Győr, Veszprém, Békéscsaba, Pécs színházaiban főszerepeket játszott, rendezett, sőt Veszprémben főrendező is volt. Klasszikus drámák címszerepeinek sokaságát játszotta el, de fellépett operettekben és operaelőadásokban is. Felesége Fogarassy Mária.

Bíró Lajos (1880–1948): író, újságíró Párizsban, Nagyváradon és 1905-től Budapest volt hírlapíró, majd Berlinben élt. Később Újság és a Világ című lapok munkatársa, a Károlyi-kormány alatt egy ideig a külügyminisztérium államtitkára volt. 1919-ben emigrált. Előbb Ausztriában, Franciaországban és Németországban, 1925-től 1928-ig az USA-ban, utána Berlinben, 1932-től Angliában élt. 1932-ben

egyik alapítója és dramaturgja volt a London Film Productionnak. Számos művét és fordítását játszották magyar színpadokon.

Biszkú Béla (1921–): az MKP, az MDP majd az MSZMP tagja, belügyminiszterként (1957–1961) az 1956-os forradalom utáni megtorlás egyik irányítója, miniszterelnök-helyettes (1961–1962), az MSZMP Központi Bizottságának titkára (1962–1978).

Bizó Gyula (1916–?): Az 1960-as évek végétől a Művelődésügyi Minisztérium Színházi Osztályájának vezetője, 1975-ben a Színházi Intézet igazgatója. 1976-ban már nyugdíjas.

Bodnár Erika (1948–): színésznő. 1970-ben a Színház és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a szolnoki Szigligeti Színházhoz szerződött. 1972-től a József Attila, 1974-től a Nemzeti Színház tagja volt. 1983 óta, mint alapító tag a Katona József Színház művésznője.

Bodnár Sándor (1926–1987): rendező, színházi oktató. Bölcsész végzettséget szerzett, majd Debrecenben lett segédszínész. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán Gyárfás Miklós dramaturgiai osztályának hallgatója volt. 1958-ban a Nemzeti Színházban jelentős rendezők mellett – Gellért Endre, Apáthy Imre, Várkonyi Zoltán, Ádám Ottó, Major Tamás – segédrendező és játékmester. 1966-tól a színház stúdiójának vezető tanára.

Bókay János (1892–1961): író. Jogot végzett. 1914–1917 között székesfővárosi tanügyi referens, 1917-től az Athaeneum Irodalmi Rt. irodalmi tanácsadója, 1929-től miniszterelnökségi sajtóreferens, 1933-ban a Budapesti Hírlap felelős szerkesztője, 1933–1944 között a Révai Irodalmi Rt. ügyvezető igazgatója. 1935-ben a Petőfi és Kisfaludy Társaság tagja. Verseket, regényeket, színműveket írt; angol, orosz és német nyelvből fordított.

Boldizsár Iván (1912–1988): író, újságíró. Munkásságát falukutatással kezdte, majd újságíró lett. 1932-től a Névtelen Jegyző, majd az Új Nemzedék, s a Nemzeti Újság munkatársaként működött. 1938-tól szerkesztő volt a Pester Lloydnál. A II. világháború végén a Szabad Szót (1945–1946) és az Új Magyarországot (1945–1948) szerkesztette. 1947-től külügyi államtitkárként tevékenykedett, tagja volt a párizsi béketárgyalásokon résztvevő magyar küldöttségnek. Szerkesztette a Magyar Nemzetet, a The New Hungarian Quarterlyt, majd a Színház című lapot, a Béke és Szabadságot és a Hétfői Hírlapot is. Fordított angolból, németből, franciából, műfordítással, könyvek szerkesztésével is foglalkozott.

Bordán Irén (1952–): színésznő. 1971-ben a Szegedi Nemzeti Színházhoz szerződött. 1976-ban diplomázott a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1974-től a Vígszínház, 1976-tól a Nemzeti, 1978-tól a József Attila Színház tagja volt. 1979-től a Magyar Filmgyártó Vállalat társulatában játszott. 1981 és 2000 között az USA-ban élt, majd visszaköltözött Magyarországra.

Both Béla (1910–2002): rendező, színházigazgató. 1932-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát. Ezután 1934-ig a miskolci társulat tagja, 1934-től 1941-ig a Nemzeti Színház rendezője, majd a Szegedi Nemzeti Színház főrendezője volt. 1945 után rendezőként és színházvezetőként működött a Szabad Színházban és a Magyar Színházban. 1949-től az Úttörő, ill. az Ifjúsági Színház vezetője. Ezután a Művelődési Minisztérium színházi főosztályvezetője, majd a debreceni Csokonai Színház igazgatója. 1958-tól a Madách Színház főrendezője, később igazgatója. 1964-től 1971-ig a Nemzeti Színház igazgatója.

Bögel József (1928–): Az 1960-as években a kulturális igazgatásban dolgozott, 1976-ban a Kulturális/Művelődési Minisztérium Színházi Osztályának referense, később főelőadója. Az 1990-es évek elején nyugdíjazták.

Bródy Sándor (1863–1924): író, drámaíró, újságíró. 1897-ben rövid ideig a Nemzeti Színházban statisztált. 1884-től a Magyar Hírlap munkatársa, 1889–91-ben kolozsvári lapok újságírója és szerkesztője volt, majd ismét a Magyar Hírlapnál dolgozott. 1900-ban Fehér Könyv címmel önálló folyóiratot indított. Szerkesztette a Jövendő című hetilapot. Később a Pesti Hírlap, A Nap, Az Újság, és Az Est munkatársa volt. 1921-ben Olaszországba, 1922-ben Bécsbe költözött, s csak 1924-ben tért haza. 1902-ben a Nemzeti Színház mutatta be első darabját, majd a Víg- és a Magyar Színház játszotta műveit, amelyek közül több külföldön is színpadra került. Számos színházi témájú cikke, színészportréja is megjelent.

Cocteau, Jean (1889–1963): francia költő, író, festő, színész, zeneszerző és filmrendező. 10 évesen kezdett el írni és 16 évesen publikálták első versét. 1917-ben Szergej Gyagilev párizsi Orosz Balett társulatának írta *Parádé* című balettjét, 1920-ban pedig az *Ökör a háztetőn*-t. 1926-ban született *Orpheusz* című drámája, melyből 1950-ben forgatókönyvet írt belőle, *Orpheusz végrendelete* címen, de filmet csak 1960-ban rendezett az eredeti forgatókönyvének alapján. 1946-ban készült *A Szép és a Szörnyeteg* című filmje.

Czakó Gábor (1942–): író, publicista, a magyar katolikus újságíróképzés megszervezője, folyóiratszerkesztő: *Mozgó Világ* (1978–1983), *Igen, Magyar Szemle*. Több regényt és színdarabot írt (*Várkonyi Krónika*, *Luca néni föltámadása*, *Pigs avagy Disznójáték*, *Eufémia*, *Fehér ló* (dráma), *Adorján és Seborján*, *Megváltó*, *Angyalok*, *Aranykapu*, *Törökő regények*, *Emberkert*, *Van itthon elég krumpoli?*).

Czapkó Endre (1928–): titkár, 1957-től a Nemzetiben dolgozott titkárként, majd főtítkárként. 1990 körül távozott a színháztól.

Csalog Zsolt (1935–1997): magyar író, szociográfus, szociológus. 1985–1986 között Kocsis Annamária álnéven alkotott. 1960-ban diplomázott történelem-néprajz-regészet szakon. Korai munkái az Új Írásban jelentek meg. 1970-ben Kemény István munkatársa lett, annak cigánykutatásaiban. Közben megjelent első novella kötete *Tavasza minden rendben lesz* címmel. 1976-ban publikálta első cigány-

- témájú szociográfiáját, a *Kilenc cigányt*. 1982-ben Soros Ösztöndíjat nyert el, és az USA-ba utazott. 1985–1989 között New Yorkban élt. 1989-ben visszaköltözött Magyarországra. 1989–1990-ben a Magyar Napló és az Igazság munkatársa is volt.
- Csányi Árpád** (1929–): díszlettervező, iparművész. 1954–1956 között a Fővárosi Operettszínház, 1956-tól 1968-ig a debreceni Csokonai, ezt követően 1989-ig a Nemzeti Színház tagja, tervezőművésze volt. Több fővárosi és vidéki színháznak is tervezett.
- Császár Angéla** (1946–): színésznő. A Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után, 1968-ban a Nemzeti Színház szerződtette, 2000-től a Pesti Magyar Színház tagja.
- Császár Imre** (1864–1933): színész. 1885-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát. 1885-ben Kolozsvárott, 1886-ban Aradon szerepelt. 1887-től volt tagja a Nemzeti Színháznak, 1907-ben örökös tag lett. 1894-től a Színművészeti Akadémia tanára volt.
- Csathó Kálmán** (1881–1964): író, rendező. Jogi egyetemet végzett, majd Berlinben színházi tanulmányokat folytatott. Állami ösztöndíjjal hosszabb időt töltött Párizsban tanulmányúton, később a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a színházi ügyek referense lett. 1909-től a Nemzeti Színháznál volt rendező, 1919–1924 között és 1931-től 1935-ig főrendező. 1940–41-ben a Magyar Színház és az Andrássy Színház művészeti igazgatója volt. Ezután kizárólag szépíróként tevékenykedett.
- Cseres Tibor** (1915–1993): író, 1987 és 1989 között a Magyar Írók Szövetsége elnöke. Fontosabb művei: *Hideg napok; Vércsászár Bácskában; Vízaknai Csatak; Fokszánci szoros; Parázna szobrok; Búcsú nélkül; Bizonytalan század; Én, Kossuth Lajos*.
- Cserhalmi György** (1948–): színész. 1971-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, majd a debreceni Csokonai Színházhoz szerződött. 1972–75-ben a veszprémi Petőfi, 1975–1977 között ismét a debreceni színházban, 1977–79-ben a Nemzeti Színházban játszott. 1979–1983 között a Magyar Filmgyártó Vállalat színésze volt. 1983-ban szerződött újonnan megnyílt Katona József Színházba. 1989-től 1991-ig ismét a Nemzeti Színház tagja volt.
- Csernus Mariann** (1928–): színésznő. Érettségi után, 1948-ban szerződtette a Pesti Színház. 1950-től a Nemzeti Színház, 2000-től a Pesti Magyar Színház tagja. 1989-től a Nemzeti Színház örökös tagja.
- Csiki László** (1944–2008): író. 1968 és 1971 között a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör című hetilap riportere, 1971-től 1980-ig a Kritikon Könyvkiadó szerkesztője volt Bukarestben, majd Kolozsvárott. 1980 és 1982 között az Utunk című irodalmi hetilap rovatvezetője volt. 1984-től Magyarországon élt, ahol 1989-ig a Magvető Könyvkiadó szerkesztője volt. 1989 és 1991 között a Magyar Napló versrovatvezetője, 1991-től szabadfoglalkozású író, majd a Budapest Filmstúdió dra-

maturgja. Több színművét, rádiójátékát mutatták be, rendszeresen közölt műkritikákat is.

- Csikó Gergely** (1842–1891): drámaíró, műfordító, a Kisfaludy Társaság másodtitkára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Nemzeti Színház szinte folyamatosan játszotta darabjait.
- Csomós Mari** (1943–): színésznő. 1965-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után Veszprémbe szerződött, 1968-tól a kecskeméti Katona József, 1971-től a szolnoki Szigligeti Színház tagja volt. 1978-tól a Nemzeti Színház, 1983-tól a Katona József Színház, 1994-től az Új Színház, 1998-tól a Radnóti Színház tagja.
- Csortos Gyula** (1883–1945): színész. A Színművészeti Akadémiát 1903-ban végezte el. 1904–05-ben Debrecenben, 1905–1907 között Szegeden kezdte pályáját. 1907-ben a Népszínház-Vígoperához került. 1908-ban a Magyar Színházhoz szerződött. 1910–1912 között a Vígsházban, majd 1914-ig ismét a Magyar Színházban játszott. 1914-től 1922-ig a Vígsházban, 1922–23-ban a Renaissance, 1924–1927 között a Magyar Színház tagja volt. 1927-ben a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek 1933-ig, majd 1935–45 között volt a tagja. Ebben az időszakban a főváros szinte valamennyi színházában vállalt egy-egy szerepet.
- Csurka István** (1934–): író, drámaíró, politikus. 1952-től 1957-ig dramaturgiát tanult a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1954-ben jelent meg első írása, 1956-ban első kötete. 1973-tól 1986-ig a Magyar Nemzet tárcaírója, 1981-től a Magyar Írók Szövetsége elnökségének tagja. 1987-ben a Magyar Demokrata Fórum egyik kezdeményezője. 1989–90-ben a Magyar Fórum főszerkesztője.
- Csurka László** (1936–): színész. 1955-ben politikai okokból eltávolították a Színház- és Filmművészeti Főiskoláról. 1955–58-ban a kaposvári Csiky Gergely Színházban volt segédszínész, majd egy évadot az Állami Déryné Színházban töltött. 1959–2000 között a Nemzeti Színház, 2000-től a Pesti Magyar Színház tagja.
- Darabos Iván** (1911–1983): politikus. Gipszszobrászsegéd volt, majd elvégezte az Iparművészeti Iskolát. 1942-től az MSZDP tagja. 1945-ben belépett az MKP-ba, hivatásos pártmunkás Pestszentlőrincen, 1947-től ugyanott az MKP titkára. Az MKP hat hónapos pártiskolájának elvégzése után megyei pártbizottságokban dolgozott (Szatmár, Zala), 1953–1956 között az Elnöki Tanács titkára, 1956-ban népművelési miniszterhelyettes. 1956. novemberétől 1957. januárjáig rangidősként irányította a Népművelési Minisztériumot. 1957–62-ig az MSZMP Zala megyei Bizottságának első titkára, 1962-től nyugalomba vonulásáig (1965) az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője volt. 1957–59-ben az MSZMP Központi Bizottságának póttagja, 1959–65-ben tagja, 1949–1967 között országgyűlési képviselő.

Darvas Iván (1925–2007): színész. 1946-ban a Művész Színházhoz szerződött. 1949–56 között a Madách Színházban játszott, 1957–1959-ben politikai okokból kirótt börtönbüntetését töltötte, 1959–1963 között segéd munkásként dolgozott. 1963-tól egy-egy évadot töltött a Miskolci Nemzeti, illetve a József Attila Színházban. 1965–1985 között a Vígszínház tagja volt, 1990 óta szabadfoglalkozású színművész.

Darvas József (1912–1973): író, publicista, politikus, a népi írók mozgalmanak tagja. 1936–1937 között szerkesztette Vértess Györggyel a Gondolatot, 1937-ben a Márciusi Front tagja lett. Írt a Válaszba, a Kelet Népebe, 1938-ban a Szabad Szó és 1940–1944 között a Kis Újság munkatársa volt. 1942-ben részt vett a Magyar Történelmi Emlékbizottság szervezésében. 1943-ban Erdei Ferencsel együtt kifejtette a népi baloldal álláspontját a balatonszárszói konferencián. 1945-től haláláig országgyűlési képviselő volt. 1947–1956 között több tárca élén állt (1947–: építésügyi, 1950–1951: vallás- és közoktatásügyi, 1951–1953: közoktatásügyi, 1953–1956: népművelési miniszter). 1951–1953-ban, majd 1959-től az újjászervezett Magyar Írószövetség elnöke volt. 1957–1959 között a Hunnia Filmstúdió igazgatója volt. Ugyanekkor szerkesztette a Kortárs című folyóiratot. 1957-ben belépett az MSZMP-be, 1960-tól a Hazafias Népfront alelnöke, 1971-től az Elnöki Tanács tagja volt.

Dayka Margit (1907–1936): színésznő. 1924-ben kapta első felnőtt szerződését Kolozsvárott. Magyarországi karrierje 1927 nyarán Hódmezővásárhelyen kezdődött. Egy-egy sikeres miskolci, majd szegedi évad után a Vígszínház szerződtette 1929-ben. 1930–32-ben a Belvárosi Színházban, 1932–33-ban ismét a Vígszínházban játszott. 1948-ban lett a Madách Színház tagja. 1957-ben átszerződött a Petőfi, ill. Jókai Színházba. 1960-tól az önállóvá váló Jókai, 1963-tól 1968-ig, nyugdíjba vonulásáig, a jogutód Thália Színház tagja volt. 1970–71-ben Szegeden vendégszerepelt. A hetvenes években a Madách Színházban játszott, és sokat filmezett.

Dejmek, Kazimierz (1924–2002): lengyel színész, színházi és filmrendező és politikus. A Teatr Nowy, a Varsói Nemzeti Színház és a Teatr Poliski igazgatója is volt. 1993–1996 között lengyel kulturális miniszter. Miután 1968-ban betiltották az általa rendezett Mickiewicz-darabot, Dejmekeket eltávolították a Nemzeti Színházból. Ezután 1969–1972 között alapvetően száműzetésben, Lengyelországon kívül dolgozott.

Déry Tibor (1894–1977): író, a Magyar Írószövetség vezetőségnek tagja. A Nemzeti Színház több darabját is bemutatta, így például a *Tűkör* című színművét (1947), *A tanúk* (1948) és az *Itthon* című darabját (1948). 1956–1957 telén a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ellen lépett föl, ezért 1957-ben kilencévi börtönbüntetésre ítélték. Büntetését 1961-ben felfüggesztették, majd teljes amnesztiát kapott. 1963-ban novellagyűjteménnyel (*Szerelem*) tért vissza az irodalmi életbe.

Doba Ferenc (?–?): 1964-ben Bakos Gyula távozása után került, mint függetlenített párttitkár a Nemzeti Színházhoz.

Dobozy Imre (1917–1982): író, 1947–1959 között a Szabad Föld, a Szabad Nép és a Népszabadság munkatársa. 1961–1963 között az Élet és Irodalom főszerkesztője. 1959–1973 között az Írószövetség főtárgyalója, 1975–1981 között elnöke. Regényeket, elbeszéléseket, színműveket publikált.

Drecin József (1929–?): esztergályos, közgazdász. 1952-től az Országos Tervhivatal munkatársa, 1970-től elnökhelyettese. 1980-tól művelődésügyi miniszterhelyettes.

Egri István (1905–1980): színész, rendező. 1929-ben szerzett diplomát a Színművészeti Akadémián, majd a Magyar és a Kamara Színházban; szerepeket kapott a Vígszínházban melynek később szerződtött tagja lett. 1948-ban elvállalta a Pesti Színház igazgatását. Az államosításkor az Ifjúsági Színház élére került, majd a Belvárosi Színház, később a Magyar Néphadsereg Színháza főrendezője lett. Igazgatta a Petőfi Színházat, dolgozott a József Attila és a Jókai Színháznál. 1965–1975 között, majd 1978-tól haláláig a Nemzeti Színház tagja volt. 1975–1978 között a Madách Színházban játszott és Győrben rendezett.

Elnöki Tanács: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1949. évi alkotmány szerint a köztársasági elnök tisztsége helyébe lépett, ún. „kollektív államfő” volt, amely testületileg gyakorolta az államfői pozíciót, ezenfelül Országgyűlést helyettesítő funkcióval rendelkezett. Az Elnöki Tanács elnöke nem volt elnöke az országnak. Az Elnöki Tanácsot az Alkotmány 1989. évi módosítása szüntette meg.

Egyetemi Színpad: 1957-ben alakult meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem támogatásával, annak Pesti Barnabás utcai (Bölcsészettudományi Kar) épületében. Tagjai főként az intézmény hallgatói közül kerültek ki, akik öntevékeny módon vettek részt a munkában. Működésük sokfelé ágazott: a művészetek, a társadalom- és természettudományok egyaránt foglalkoztatták őket. Az Egyetemi Színpadon belül több csoport működött, így például a Bartók Béla Egyetemi Énekkar, a Koncertzenekar, a Tánckar és az Universitas Együttes, amely az egyetem amatőr színházi csoportja lett, illetve az Universitas Bábstúdió, az ELTE Amatőr-film Klubja és a Balassi Bálint Szavalóköre. A különböző csoportok itthon és külföldön nagy sikereket értek el, elsősorban az 1960-as években, mely az Egyetemi Színpad fénykora volt. Az Universitas Együttes, amelynek alapító tagjai közül többen profi művészek lettek – Fodor Tamás, Halász Péter, Hetényi Pál, Kristóf Tibor, Sólyom Kati, Jordán Tamás – első nagy sikerét Majakovszkij *Gőzfürdő* c. művével aratta. A munkában sok nagy művész is segítette az egyetemistákat, így Ruszt József, Latinovits Zoltán. Mások önálló estjeikkel szerepeltek, pl. Mensáros László XX. század c. műsorával.

Fábri Zoltán (1917–1994): színházi és filmrendező, díszlettervező. Tanult a Képzőművészeti Főiskolán, és színész diplomát szerzett a Színművészeti Akadémián.

A Vígszínház ösztöndíjas rendező növendéke, majd 1941–1943 között a Nemzeti Színház színésze, díszlettervezője, játékmestere. Ezt követően a Vígszínház, majd a Művész Színház tagja. Az 1948–1949-es évadban a Nemzeti Színház rendezője, majd az Úttörő Színház igazgatója. 1950-től 1952-ig a Hunnia Filmgyár művészeti vezetője.

Fejes Endre (1923–): író. Első kötete, *A hazudós* 1958-ban jelent meg. 1962-ben adták ki a *Rozsdatemető* című regényét, ami sikert és nagy kritikai visszhangot váltott ki. Rövid idő alatt több mint harminc nyelvre fordították le. Nagy sikerű televíziós filmek és színpadi előadások születtek műveiből.

Felföldi László (1952–1998): színész. 1974-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, és a Nemzeti Színházba szerződött. 1982-től a Népszínház művésze, majd 1985-ben a győri Kisfaludy Színház színésze lett, majd szabadfoglalkozású színművész.

Ferrari Violetta (1930–): színésznő. 1949-ben végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát, mint a Madách Színház ösztöndíjasa. 1950–1956 között a Nemzeti Színház művésznője volt. 1956-ban elhagyta az országot. Előbb Bécsben, majd az NSZK-ban telepedett le, ahol folytatta pályafutását 1986-ig.

FMH: Fővárosi Művelődési Ház.

Fodor Géza (1943–2008): dramaturg, esztéta. Kutatási területe a színház- és drámaesztétika volt. Több értékes kortárs magyar dráma (pl. *Halleluja*, *Csirkefej*) dramaturgiai gondozását végezte el. 1978–1982 között a Nemzeti Színház, 1982-től Katona József Színház dramaturgia volt. 1987–1989 között a Magyar Állami Operaház vezető dramaturgia, művészeti tanácsadója. 1982-től a Muzsika című folyóirat operakritikusa, éveken keresztül az Élet és Irodalom zenekritikusa volt. 1989-ben a Holmi című folyóirat alapítói között volt, később is szerkesztette a lapot. 1992–1997 között a Színház- és Filmművészeti Főiskolán színháztörténetet, dráma- és operaelemzést oktatott.

Fogarassy Mária (1919–1997): színésznő. A SzAk elvégzése után 1939-től 1941-ig a Szegedi Nemzeti Színházban szerepelt, majd két évadot a debreceni Csokonai Színházban töltött. 1943–1958 között Pécsen, a Magyar Színházban és a Fővárosi Operettszínházban játszott. Négy évig a győri Kisfaludy, hétig a veszprémi Petőfi Színház tagja volt. 1969–79-ben visszatért Szegedre. Kezdetben drámai szendékelt és operettszerepeket, később drámai fő- és karakterszerepeket alakított. Férje Bicskey Károly.

Földes Imre (1881–1958): író, drámaíró. Drámái: *A császár katonái* (1908); *A kuruzsló* (1909); *Nincs tovább* (1911); *Halló* (1913); *A vörös szegfű* (1914); *Grün Lili* (1916); *Terike* (1919); *A lányom* (1920); *Kis unokák* (1924); *Pántlika* (1925); *Tűzek az éjszakában* (1928); *Az égő város* (1929).

Gábor Andor (1884–1953): író, újságíró, műfordító. Az 1910-es években jeleneteivel, dalaival a fővárosi kabarék kedvelt szerzője volt. 1912-ben a Nemzeti Színház mutatta be első, társszerzővel írt drámáját. Később a Vig, a Magyar és a Belvárosi Színházban is színpadhoz jutott. 1908-tól operettlibrettókat írt, számos színművet és operettet fordított. 1919-ben emigrációba vonult: Bécs, Párizs és Berlin után 1933-tól Moszkvában élt. 1945-ben hazatért, újságíróként dolgozott s munkatársa lett a Szabad Nép, Új Szó, Szabadság, Világosság című lapoknak.

Gábor Miklós (1919–1998): színész. A Színművészeti Akadémia elvégzése után 1941-ben a Madách Színházba szerződött. 1945–1954 között a Nemzeti Színház, majd 1975-ig a Madách Színház tagja volt. 1975–1978 között a kecskeméti Katona József Színház, 1979-től a Népszínház, 1984-től ismét a Nemzeti Színház művésze volt. 1991-től a Független Színpad tagja.

Garai Gábor (1929–1987): költő, író, műfordító, kritikus. Volt az Európa Könyvkiadó lektora, majd az Élet és Irodalom versrovatvezetője, az Írószövetség titkára, később főtutkára. 1982-től haláláig a Látóhatár című irodalmi folyóirat főszerkesztője volt.

Gellért Endre (1914–1960): rendező. 1935-ben szerzett színészoklevelet, majd 1939-ig a Vígszínháznak először ösztöndíjasa, majd rendes tagja lett. 1945-től a Nemzeti Színház rendezője, 1948-tól haláláig főrendezője volt.

Gíricz Mátyás (1933–): rendező, színházigazgató. Pályáját 1950-ben a Vidám Színháznál kezdte. 1956-ban szerzett diplomát, de már 1955-től a győri Kisfaludy Színház rendezője, majd főrendezője volt. Az 1963–64-es évadban az egri Gárdonyi Géza Színház főrendezője, ill. igazgatója lett. 1964-ben a kaposvári Csiky Gergely Színházba szerződött. 1966-tól 1971-ig a debreceni Csokonai Színházban főrendező, 1971-től a Szegedi Nemzeti Színház rendezője, majd 1974-ben igazgatója lett. 1979-től 1982-ig a Játékszín igazgatója, 1984-től 1990-ig a Népszínház művészeti vezetője volt.

Gobbi Hilda (1913–1988): színésznő. A Színművészeti Akadémia után 1935-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1960–1970 között a József Attila, 1971-től 1982-ig ismét a Nemzeti, 1982-től haláláig a Katona József Színház tagja volt.

Gosztonyi János (1926–): színész, rendező, drámaíró, dramaturg. A Színiakadémia elvégzése után, 1949-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött színészként. 1960-ban a Déryné Színház dramaturgia, 1962-ben pedig a Thália Színház rendezője lett. 1976–1989 között a Radnóti Színpadon volt főrendező.

Góth Sándor (1869–1946): színész, rendező. A Színművészeti Akadémiát 1890-ben végezte el. Játszott Debrecenben, Aradon, Temesvárott, Kolozsvárott, a Magyar és a Vígszínházban. 1935-től 1937-ig a Nemzeti, 1937–38-ban a Belvárosi és Művész Színházban lépett színpadra.

Gózon Gyula (1885–1972): színész. Rákosi Szidi színiiskoláját végezte el. Pályafutását vidéken kezdte. 1906–12 között Nagyváradon játszott, később a Népopera, majd az Apolló Kabaré tagja volt. 1935-ben a Nemzeti Színház szerződtette, s egészen 1941-ig, a zsidótörvény megszorításáig itt játszott, majd 1945-től élete végéig tagja maradt az együttesnek.

Görgey Gábor (1929–): író, dramaturg. 1950-ben a Nemzeti Színházban statisztált, ill. epizód szerepeket játszott. 1954–1959 között hivatalsegéd, majd üzemi színjátszó csoportok rendezője volt. 1959-től a Magyar Nemzet munkatársa, 1965–1972 között pedig a Pannónia Filmstúdió dramaturgja, 1982–1988 között a Szegedi Nemzeti Színház irodalmi vezetője volt.

Gyárfás Endre (1936–): író, költő. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK, magyar–angol szakán végezte. 1960–1963 között az Európa Könyvkiadó, 1963–1966 között az MTV szerkesztőjeként tevékenykedett. 1966–1967 között gimnáziumban tanított. 1967–1968 között a Nemzetközi Előkészítő Intézetben csoportvezetői beosztást kapott. 1969–1981 között a Csepel Művek kulturális tanácsadójaként működött. Számos ifjúsági mű, tv-játék, hangjáték szerzője és műfordító.

Gyárfás Miklós (1915–1992): drámaíró. Pályáját színészként kezdte. 1945-ben a Haladás című lap munkatársa lett, majd az Újholdnál dolgozott. 1949–50-ben az Új Világ irodalmi rovatát vezette. 1949-ben a Belvárosi, 1953-ban a Magyar Néphadsereg Színházának dramaturgja. 1951-től 1956-ig a Színház és Filmművészet című folyóirat szerkesztője. 1951-től 1977-ig, a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturgtanára. 1986-tól a veszprémi Petőfi Színház irodalmi vezetője.

Gyurkó László (1930–2007): író, újságíró, országgyűlési képviselő, színiigazgató. 1956-ban mutatkozott be az irodalomban elbeszélésekkel, kritikákkal. 1963-ban a Kortárs, 1964–1991 között a Valóság munkatársa volt. 1970–1979 között a 25. Színház, majd a Népszínház igazgatója. 1971–1985 között országgyűlési képviselő. 1979–1986 között a Népművelési Intézet főmunkatársa volt. 1983–1984 között a kecskeméti Katona József Színház igazgatója, 1985-ben művészeti vezetője volt. 1986–1989 között az Új Tükör főszerkesztő-helyettese, 1989–1990 között a Népszabadság szemléírója volt.

Gyurkovics Tibor (1931–2008): író, drámaíró. Drámái: *Estére meghalsz* (1969); *Az öreg* (1970); *Nagyvizit* (1972); *Isten nem szerencsejátékos* (1976); *Fészekalja* (1983); *Fekvőtámasz* (1986); *Boldogháza* (1989); *Halúlsakk* (1991). Könyve: *Színház az egész – nem is – világ* (1984).

Harag György (1925–1985): rendező, színész. Kolozsváron szerzett diplomát a Magyar Művészeti Intézet rendezői szakán 1952-ben. 1947–1953 között színész volt a kolozsvári Állami Magyar Színházban. 1953-ban a főiskola végzős évfolyamával együtt színházat alapított Nagybányán, 1960-ig igazgató-főrendezőként vezette a társulatot. 1961–63 között, a marosvásárhelyi, kolozsvári, ploiești színház ren-

dezője. 1963-ban a marosvásárhelyi színházhoz szerződött, ahol több mint egy évtizeden keresztül főrendező volt. 1975-től élete végéig a kolozsvári Állami Magyar Színház főrendezője, a Vígszínház, a Nemzeti és a győri színház vendégrendezője is volt.

Havasi Ferenc (1929–1993): kőműves. 1954-től Komárom megyei pártfunkcionárius, megyei (első) titkár, a Központi Bizottság titkára (1978–87), Politikai Bizottsági tag (1980–88), a Központi Bizottság gazdaságpolitikai osztályának vezetője. Miniszterelnök-helyettes (1975–78), a budapesti pártbizottság első titkára (1987–88).

Hazafias Népfront: társadalmi szervezet. 1954 és 1990 között működött, célja „a magyar társadalom valamennyi osztályának, rétegének összefogása” volt. Egyéni tagsága nem volt, tömegmozgalomként működött. Az akkori politikai rendszer minden elemét, az MSZMP-t, a tömegszervezeteket, valamint a társadalmi és kulturális szervezeteket egyesítette. Önálló napilapja 1954 és 1989 között a Magyar Nemzet.

Háy Gyula (1900–1975): drámaíró, műfordító. Németországban (1920–35), majd a Szovjetunióban élt. Az emigrációból 1945-ben tért haza. 1948–1950 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanszékvezetője volt. 1956 szeptemberében az Írószövetség társelnökévé választották. A Szabad Kossuth Rádióban segélykérést olvasott fel 1956. november 4-én. 1957 elején letartóztatták, majd a nagy íróper másodrendű vádlottjaként hat évi börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott, 1964-ben Svájcba költözött.

Helyey László (1948–): színész. Pályáját 1968-ban amatőr színészként kezdte az Universitas Együttesben. 1975-ben, a Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a kaposvári Csiky Gergely, 1978-ban a Nemzeti, majd 1982-ben a Katona József Színházhoz szerződött. 1984-től ismét a kaposvári Csiky Gergely, 1986-tól a Pécsi Nemzeti, egy év múlva a szolnoki Szigligeti Színház tagja volt. 1989–1992 között újra Kaposvárott játszott, majd a Budapesti Kamaraszínház tagja lett.

Hevesi Sándor (1873–1939): rendező, színházigazgató, kritikus, író, műfordító. Bölcsészeti és jogi tanulmányai után színikritikákat és színházelméleti cikkeket írt a fővárosi lapokba és folyóiratokba. 1901-ben rendezőként szerződött a Nemzeti Színházhoz. 1907–1908 között a Népszínház-Vígopera főrendezője volt. Ezután ismét a Nemzeti Színházban dolgozott. 1912-ben az Operaház főrendezője lett, majd 1914-ben visszaszerződött a Nemzetibe, amelynek 1922-től 1932-ig igazgatója volt. 1933-tól haláláig a Magyar Színházban rendezett.

Hóman Bálint (1885–1951): történész, politikus. 1932–1938 között a Gömbös- és Darányi-kormányban, majd 1939–1942 között a Teleki-, Bárdossy- és Kállay-kormányban volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Hont Ferenc (1907–1979): rendező, színháztörténész. 1928–1929-ben a szegedi színház főrendezője volt. 1928-ban az Új, 1928-ban a Magyar Színházban, 1931-től 1933-ig Szegeden rendezett. 1933-ban megalapította a Szegedi Szabadtéri Játékokat. 1937–1943 között a Független Színpadot vezette; 1948–49-ben a Magyar Állami Filmgyártó Vállalat művészeti igazgatója, 1949–50-ben a Népművelődési Minisztérium osztályvezetője, 1950–51-ben az Ifjúsági Színház igazgatója. 1951–52-ben a Madách Színház rendezője volt. 1953-tól 1957-ig az Országos Színháztörténeti Múzeum, 1957–1959 között a Színház- és Filmtudományi Intézet, 1959-től 1969-ig a Színháztudományi Intézet élén állt.

Horváth Árpád (1899–1944): rendező, színházigazgató. 1922-ben Hevesi Sándor a Nemzeti Színházhoz szerződtette, ahol 1935-ig rendezőként dolgozott. 1934–1935-ben a Király Színház főrendezője, 1935–1936-ban a Magyar Színház rendezője volt. 1936–1939 között Debrecenben volt színházigazgató, majd 1940–1944 között a Vígszínházban rendezett.

Hubay Miklós (1918–): drámaíró, műfordító. 1949–1957 között a Színház- és Film-művészeti Főiskola drámatörténet tanára, 1955-től két évig a Nemzeti Színház dramaturgja. 1974-től 1988-ig a firenzei egyetem magyar irodalom tanára. 1987-től a Színház- és Filmművészeti Főiskola egyetemi tanára. 1981-től öt évig a Magyar Írók Szövetsége elnöke.

Huszár János (1948–): 1973-ban az ELTE BTK-n végzett, aztán a Művelődési/Kulturális Minisztérium Színházi Főosztályának fő/előadója, majd a Fővárosi Tanács Kulturális Osztályának vezetője. 1987-ben a Hungarofilm Vállalatnál osztályvezető, 1989-ben a moszkvai Magyar Kulturális Intézet munkatársa. Jelenleg diplomata.

Ifjúsági Színház: a magánszínházak államosításakor (1949) hozták létre a moszkvai Komszomol Színház példájára az egykori Rádus moziban, a Nagymező utca 22–24.-ben. Feladata a serdülőkorú fiatalok „kommunista erkölcsre, szocialista humanizmusra” nevelése volt. Műsorán elsősorban romantikus történelmi színművek, a szovjet drámairodalom darabjai és népszerű regények dramatizálásai szerepeltek. 1954-ben felvette a Petőfi Színház, kamaraszínháza pedig a Jókai Színház nevet. 1960-ban ezt a formációt is felszámolták. Jókai Színház néven egy új drámai színházat hoztak létre, amely a Petőfi Színház jogutódja lett, míg a Petőfi Színház az első és sokáig az egyetlen musicalszínház feladatait látta el. Lásd Petőfi Színház és Jókai Színház.

Iglódi István (1944–2009): színész, rendező. 1966–1973 között a Nemzeti Színház tagja, 1982-ig a 25. Színház színész-rendezője, majd 1990-ig a József Attila Színház főrendezője, 1990-től a Nemzeti és a Pesti Magyar Színház rendezője volt. 1993–1996 között a Művész illetve a Thália Színház színésze. 1996–1999 között a Magyar Színház igazgató-főrendezője volt.

Ilku Pál (1912–1973): tanító. Az MKP KV Oktatási Osztálya helyettes vezetője 1948-ban, majd a Honvédelmi Minisztérium politikai csoportfőnök-helyettese, 1957–58-ban csoportfőnöke. A Központi Bizottság tagja (1959–1973), a Politikai Bizottság póttagja (1962–70). Művelődési miniszterhelyettes (1958–61), ill. miniszter (1961–73).

Illés Endre (1902–1986): drámaíró, könyvkiadó igazgató, műfordító. 1938-tól a Révai Könyvkiadó irodalmi vezetője volt. 1950-ban, a Révai Könyvkiadó államosítása után eltávolították a szerkesztőségéből. 1957-től a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója.

Illyés Gyula (1902–1983): költő, író. 1937-től a Nyugat társszerkesztője. A Márciusi Front egyik alapítója. 1941-től a Magyar Csillag szerkesztője. 1946–49 között a Válasz szerkesztője. 1954-ben az újjászervezett Hazafias Népfrent Országos Tanácsának tagja lett. A népi írók mozgalmának szellemi vezére maradt haláláig. A konszolidált Kádár-rendszer egyik legmegbecsültebb írója, de később a formálódó népi-nemzeti ellenzék támogatója.

Irodalmi Színpad: 1957 márciusában Szendrő Ferenc igazgatásával nyitotta meg kapuit a Jókai utcában, majd még ugyanebben az évben átköltözött a Nagymező u. 11. sz. alatti színházépületbe. Műsorán főleg összeállított irodalmi műsorok és egyfelvonásos színművek szerepeltek. Az Irodalmi Színpad 1976-ban vette fel a Radnóti Miklós Színpad nevet.

ITI: International Theatre Institute (Nemzetközi Színházi Intézet), melyhez Magyarország 1957-ben csatlakozott.

Jókai Színház: Az 1954-ben Petőfi Színház nevet felvett korábbi Ifjúsági Színház kamaraszínháza, társszínháza. 1956-ban a két színház művészi profilja megváltozott: megszűnt ifjúsági jellegük, és szervezeti összetartozásuk is véget ért. 1960-ban ezt a formációt is felszámolták. Jókai Színház néven egy új drámai színházat hoztak létre, amely a Petőfi Színház jogutódja lett. Lásd Ifjúsági Színház és Petőfi Színház.

Jaschik Álmos (1885–1950): grafikus, festő, iparművész, szakíró művészpedagógus és jelmeztervező. 1925 és 1944 között színpadművészként és játékmesterként dolgozott a Nemzeti Színház rendezőjével, később igazgatójával, Németh Antallal.

Játékszín: 1978-ban alakult, a volt Kamara Varieté épületében a Teréz körúton. A Játékszín a minisztérium hozta létre, mint befogadó színházat, azzal a céllal, hogy új művészi kezdeményezéseket, alkotócsoportokat, új magyar művek előadását támogassa.

Juhász Ferenc (1928–): költő, lapszerkesztő. 1948-ban a József Attila Népi Kollégiumban kötött barátságot Nagy Lászlóval és Simon Istvánnal. Ők voltak a „fényes szellemek” reprezentáns költői. 1951 és 1974 között a Szépirodalmi Könyvkiadó lektora volt. 1963–1991 között az Új Írás munkatársa, 1974–1991 között főszer-

- kesztője. Az 1980-as évek második felétől többen, mint a rendszer kegyeltjét, az aczéli kulturális politika kiszolgálóját támadták. 1986-ban tiltakozásul kilépett az Írószövetségből.
- Juhász József** (1908–1974): színész. A Színművészeti Akadémia elvégzése után 1930-ban a Nemzeti Színház szerződtette, majd az Új Magyar Színház tagja volt. A II. világháború után egy ideig nem léphetett színpadra. Vidéken cirkuszi bohócként működött. 1949-ben ismét szerződtette a Nemzeti Színház, 1956-ban külföldre távozott. Ausztriában magyar társulatot szervezett, de Kanadába kerülve kénytelen volt felhagyni a színészettel.
- Kádár János** (1912–1989): politikus. 1948 és 1950 között belügyminiszter. 1952 és 1954 között egy koncepciót pert követően börtönbe zárták. Az 1956-os forradalom alatt részt vett Nagy Imre kormányában, de november 4-én átállt a szovjetekhez, akik a visszaállított kommunista diktatúra vezetőjévé tették. 1956 novembere és 1988 májusa között az MSZMP első titkáraként, később pedig főtítkáráként Magyarország első emberének számított. Kétszer volt miniszterelnök.
- Kállai Ferenc** (1925–2010): színész. Pályáját 1945-ben a Belvárosi Színházban kezdte. 1948-tól a Nemzeti Színház tagja. 1981-től a Színházművészeti Szövetség elnöke. 1985-től országgyűlési képviselő volt. 1989-ben lemondott minden hivatalos tisztségéről.
- Kálmán György** (1925–1989): színész. Pályáját a Pécsi Nemzeti Színházban kezdte, majd 1953-tól 1980-ig a Nemzeti Színház tagja volt. 1981 után a Radnóti Színpadon lépett fel.
- Karinthy Ferenc** (1921–1992): író, dramaturg. 1949–50-ben a Nemzeti Színház, majd 1952–53-ban a Madách Színház dramaturgja. Újságírói tevékenysége, regényei, elbeszélései, irodalmi riportjai mellett több színművet is írt, amelyeket sikerrel játszottak a színházak.
- Karinthy Frigyes** (1887–1938): író, műfordító, kritikus.
- Kazimír Károly** (1928–1999): rendező, színházigazgató. 1953-ban lett a Nemzeti Színház rendezője. 1955-től a Miskolci Nemzeti, 1957-től a Petőfi, majd 1958-tól a Vígszínház rendezője. 1961-től a Thália Színház főrendezője, majd 1972-től 1991-ig igazgató-főrendezője volt. 1958-ban alapította meg a Körszínházat. 1987–1990 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola rektora. 1963-tól 1986-ig a Magyar Színházművészeti Szövetség főtákará.
- Kazán István** (1924–2006): rendező, színházigazgató. 1956–1962 között a Magyar Néphadsereg Színháza rendezője. 1962–69-ben a József Attila Színház főrendezője, 1973-tól 1977-ig a Budapesti Gyermekszínházban igazgató-főrendező volt, ahol színészképző stúdiót is vezetett.
- Kerényi Imre** (1943–): rendező, színházigazgató. 1966-ban a Madách Színházhoz szerződött. 1978-tól a szolnoki Szigligeti Színház igazgató-főrendezője, 1980-tól

- a Népszínház, 1983-tól a Nemzeti Színház rendezője. 1989-től 2004-ig a Madách Színház igazgatója.
- Keresztury Dezső** (1904–1996): író, költő, irodalomtörténész. 1945–1947 között vallás- és közoktatási minisztere. Az MTA főkönyvtárosa (1948–50), az OSZK főosztályvezetője (1950–70).
- Király István** (1921–1989): irodalomtörténész. 1971-től országgyűlési képviselő. 1959-ben az ELTE-re került: a XX. századi magyar irodalomtörténeti tanszéken volt egyetemi tanár, majd tanszékvezető, 1988-ig. 1953 és 1956 közt a Csillag folyóiratot szerkesztette, 1962 és 1969 között a Kortárs, 1970 és 1989 között pedig a Szovjet Irodalom című folyóiratot. 1970-től haláláig a *Világirodalmi lexikon* fő-szerkesztője volt, 1967-től a *Magyar életrajzi lexikon* szakszerkesztője.
- Király Istvánné** (1925–?): tolmács, fordító. Született: Landler Mária. Király István irodalomtörténész felesége. Akimov *Színház és látomás* c. (1967) könyvének egyik fordítója. Az 1980-as években a Művelődési Minisztérium osztályvezető-helyettese, majd a Magyar Színházi Intézet orosz lektora.
- Kiss Ferenc** (1893–1978): színész. 1919-től 1927-ig a Nemzeti, 1927–1930 között a Magyar, 1930-tól 1945-ig ismét a Nemzeti Színház tagja volt. 1937-ben örökös tagságot kapott. 1923–24-ben a Pesti Kabaré művészeti vezetője volt. 1939-ben a Színművészeti Kamara elnöke, 1944. októberében a Nemzeti Színház igazgatója lett. 1937-től 1944-ig a Színművészeti Akadémia igazgatója. 1956–1959 között a győri Kisfaludy, 1959–64-ben a Szegedi Nemzeti Színházban játszott.
- Kiss Manyi** (1911–1971): színésznő. Kolozsváron kezdte pályáját 1926-ban. 1928–1932 között Miskolcon és Szegeden játszott. 1931-ben egy időre olasz artista férjével külföldi cirkuszokban lépett fel. Az 1930-as évek végén a Fővárosi Operett-színházban játszott. 1943 és 1953 között a Vígszínházban szerepelt. 1954-től 1971-ig, haláláig a Madách Színháznál volt szerződésben. 1936-tól rendszeresen filmezett.
- KISZ**: Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) ifjúsági szervezete volt 1957 és 1989 között.
- Kodolányi János** (1899–1969): író, színikritikus. Novelláival a húszas években jelentkezett, később a népi írók mozgalomához csatlakozott. Művei és színikritikái a rövid életű Pandora (1927) után a Toll és a Korunk című újságban jelentek meg, melynek 1929–1938 között munkatársa is volt. József Attilával alapította a Front című lapot.
- Kohut Magda** (1928–): színésznő. A Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után, 1950-ben a Honvéd Színház tagja lett, 1954 óta a Nemzeti Színházban játszott, melynek 1989-től örökös tagja.
- Komócsin Zoltán** (1923–1974): kommunista politikus, újságíró, országgyűlési képviselő, 1957-től haláláig az MSZMP PB pót-, majd 1963-tól rendes tagja.

Kornidesz Mihály, dr. (1930–): tanár, majd az MSZMP KB Tudományos Közoktatási és Kulturális Osztály osztályvezetője (1973–1983), a Magyar Televízió elnöke (1983–1987), MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottságának tagja (1973–1987), MSZMP KB tag (1980–1988).

Kornis Mihály (1949–): író, drámaíró, rendező és tanár. Rendezést tanult az 1968–1973-as években. 1972 és 1973 között a kaposvári Csiky Gergely Színházban rendezett. Dolgozott a Pannónia Filmstúdióban, volt drámaíró-ösztöndíjas a Vígszínházban, dramaturg a szolnoki Szigligeti Színházban, majd a Mafilmnél. 1990–2002-ig a Színház- és Filmművészeti Egyetem műelemzés tanára. 1990 és 1996 között a Katona József Színház dramaturgja, 1996-tól 2003-ig a Vígszínház művészeti tanácsadója, 2003-tól a Madách Színház művészeti főtanácsadója.

Köpeczi Béla (1921–2010): művelődés- és irodalomtörténész, művelődéspolitikus, a Kiadói Főigazgatóság igazgatója (1961–1964), az MSZMP KB Kulturális Osztályának vezetője (1964–1967), a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárhelyettese, majd főtítkára (1970–1981). 1982 és 1988 között művelődésügyi miniszter.

Laczkovich Piroska (1906–1982): jelmeztervező. 1948-tól 1965-ig a Nemzeti Színház jelmeztervezője volt, de más fővárosi és vidéki színházaknak is tervezett.

Ladányi Ferenc (1909–1965): színész. 1931-ben vidéken kezdte pályáját. 1936-ban a Belvárosi Színház tagja volt. 1942–44-ben Miskolcon, Debrecenben, Szegeden játszott. 1945–1949 között a Nemzeti, 1949–1960 között a Madách, 1960-tól ismét a Nemzeti Színházban játszott. 1953–55-ben a Magyar Néphadsereg Színháza, 1957–59-ben a Madách Színház igazgatója volt.

Ladomerszky Margit (1904–1979): színésznő. 1924-ben Székesfehérváron lépett először színpadra. 1925–26-ban Kaposváron, Szegeden, 1927–29-ben Pécsen játszott. 1929-ben a Vígszínház szerződtette. 1945-ben a Pódium Kabaré tagja lett, majd 1945-től 1950-ig, ill. 1952–1966 között a Nemzeti Színház tagja volt.

Lampl Lajos (?–?): Az 1980-as években a Művészeti Dolgozók Szakszervezeténél tevékenykedett, a Színházi Dolgozók Szakszervezetének titkára volt, jelenleg a MASZK Országos Színészegyesület ügyvezető titkára. 2003-ban Bánffy Miklós-díjat kapott.

Lázár György (1924–): politikus, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke 1975 és 1987 között, majd 1987–1988 között az MSZMP főtítkárhelyettese.

Lengyel György (1936–): rendező, színházigazgató. A debreceni Csokonai Színházban kezdte a pályát, ahol rendező, majd főrendező lett. 1966–1988 között a Madách Színházban rendezett, közben 1979–81-ben a debreceni Csokonai Színház művészeti vezetője is volt. 1988-tól 1993-ig a Pécsi Nemzeti Színház igazgató-főrendezője. 1993-tól a debreceni színház igazgatója.

Lengyel Menyhért (1880–1974): író, színházigazgató. Drámaírói pályája 1907-ben indult, a Thália Társaság bemutatta *A nagy fejedelem* című drámáját. Az Esz-

tendő és a Nyugat című folyóiratokban jelentek meg írásai. A Nemzeti Színház és a fővárosi magánszínházak játszották színműveit. 1929–1930-ban a Belvárosi Színház társigazgatója volt. 1931-ben a Pesti Napló londoni tudósítója lett. 1937-ben az USA-ba költözött. 1960 végén áttelepült Olaszországba, 1974-ben hazaköltözött.

Litvai Nelli (1946–): dramaturg. 1971-ben szerzett bölcsészdiplomát. Ezután a kaposvári Csiky Gergely, majd a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban volt dramaturg. 1978–82-ben a Nemzeti Színház, 1982-től a Katona József Színház dramaturgja. 1993-tól szabadúszóként több színháznál is tevékenykedik.

Ljubimov, Jurij (1917–): orosz színész, rendező; a világhírű Taganka Színház alapítója.

Losonczy Pál (1919–2005): Barcsi Tsz elnök (1948–60), majd földművelésügyi miniszter (1960–67). Az Elnöki Tanács elnöke (1967–87), majd egyszerű tagja (1987–89). Az MSZMP PB tagja (1975–87).

Lukács Margit (1918–2002): színésznő. 1937-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, melynek 2000-ig tagja maradt. 1989-től a Nemzeti Színház örökös tagja.

Madách Színház: 1946-ban alakult „harmadik” Madách Színház első igazgatója Hont Ferenc volt. 1949-ben az államosításkor a társulatot átszervezték, a Madách Színház új vezetést kapott. 1951-ben átköltözött a Magyar Színház épületébe, és ott Madách Színház néven 1961-ig folytatta működését. Hozzácsatolták a Madách téri épületet, amelyet Madách Kamara Színház néven nyitottak meg 1954-ben. Az egykori Royal Revü Varieté nagykörúti épületének lebontása után, az új színházépületbe költözött a társulat, amely Madách Színház néven 1961. márc. 24-én nyitotta meg kapuit.

Madaras József (1937–2007): színész. Az 1958–59-es évadban a győri Kisfaludy Színházban játszott, majd 1959–60-ban a Szegedi Nemzeti Színházban. 1960–61-ben az Állami Déryné, 1961–1966 között a Thália Színház tagja volt. 1966–69-ben a Pannónia Szinkron Stúdióban dolgozott. 1969–1971 között az Irodalmi Színpad tagja. 1971–1974 között a Nemzeti Színházban játszott, 1974–76-ban ismét az Irodalmi Színpadon. 1978-tól a Magyar Filmgyártó Vállalat társulatának tagja volt.

Magyarok Világszövetsége: 1938-ban, a Magyarok II. Világkongresszusán alapították, célja a világ magyarságának összefogása, értékeinek, kultúrájának őrzése és ápolása volt. A két világháború között főleg a jobboldali politikai beállítottságú és az egyházhoz hű köröket támogatta. A II. világháború után elveszítette nemzetösszetartó szerepét, 1989-ig főleg a nyugati emigrációval való kapcsolattartás volt a feladata.

Magyar Partizán Szövetség: A második világháború alatt a fasizmus ellen fegyverrel harcoló magyarok szervezete. A szervezet a háború után is fennmaradt,

feladata elsősorban történelmi és propagandamunka, nemzetközi kapcsolatok ápolása és a tagság körében végzett szociális munka volt. A szövetség tagjai a Partizán Szövetség központja és az illetékes pártbizottságok megbízatai alapján tevékenykedtek. Céljuk volt, hogy elősegítsék a tagság fegyveres feladatokban való jártasságát. A Szövetség elvi politikai irányítását az MSZMP Központi Bizottsága végezte.

Magyar Színkör: 1983-ban alakult színházi kisvállalkozás. Művészi célkitűzésük a magyar drámairodalom támogatása, magyar művek színvonalas színpadra állítása, és a közönség igényeinek kielégítése, színvonalas szórakoztatása, ugyanakkor teret kívántak engedni az avantgárd kísérletezésnek is. Önálló játszóhelyük nem volt, több helyen léptek fel, a Kossuth Klubban, az Almássi téri Szabadidő Központban és a Pataky István Művelődési Házban. 1987-ben Jurta Színház néven önálló játszóhelyet építettek a Népligetben.

Major Tamás (1910–1986): színész, rendező, színházigazgató. A főiskola elvégzése után, 1931-ben a Nemzeti Színház tagja lett, melynek 1945-től 1962-ig igazgatója, majd 1978-ig főrendezője volt. 1982-ben a Katona József Színház alapító tagja.

Makay Margit (1891–1989): színésznő. 1909-ben szerzett diplomát a Színművészeti Akadémián, majd egy évig Miskolcon játszott, 1910-ben pedig a Vígszínházban Molnár Ferenc: *Az ördög* c. darabjának női főszerepével debütált. 1926-ban a Belvárosi, 1937-ben a Magyar és az Andrássy úti Színházban, 1938-ban a Teréz körúti Színpadon, 1929–1935 között a Vígszínházban szerepelt. 1935–1948 között a Nemzeti Színház művésznője volt. 1948–50-ben részt vett a Madách Színház vezetésében, majd 1950-től 1989-ig, haláláig ismét a Nemzeti Színház tagja volt.

Maklári Zoltán (1896–1978): színész. 1920–22-ben a Magyar, 1922–26-ban a Renaissance, 1925–26-ban a Belvárosi, 1926–35-ben a Víg, 1935–1969 között a Nemzeti Színház tagja volt. 1923-tól 1977-ig számos filmszerepet is játszott. A Nemzeti Színház örökös tagja.

Malonyai Dezső, dr. (1921–2004): színházigazgató. 1945-ben színészként kezdte a pályát Pécsen. 1947-től a Madách Színház gazdasági vezetője, majd a kecskeméti Katona József Színház üzemigazgatója. 1952–1962 között a Magyar Néphadsereg Színháza, a későbbi Vígszínház gazdasági igazgatója volt. 1962–65-ben a Nemzeti Színház igazgatóhelyettese, majd gazdasági igazgatója. 1965–1976 között a Művelődési Minisztériumban a Színházi Főosztály vezetője volt. 1976 után ismét színházvezető: előbb az Operettszínház, majd a Népszínház, 1982-től 1988-ig, nyugdíjba menetelég a Nemzeti Színház igazgatója volt.

Mándy Iván (1918–1995): író. 1949–1955 között nem publikálhatott, a Magyar Rádiónál dolgozott dramaturgként. A Népművészeti Intézet munkatársaként lektori véleményeket írt, kéziratokat javított, szerkesztett. Eltávolítása után, 1954-től szabadfoglalkozású íróvá lett.

Marjai József (1923–): tisztviselő, diplomata. Külügyminisztériumi osztályvezető, majd csoportfőnök. Berni követ (1956–59), prágai (1959–63), majd belgrádi nagykövet (1966–70), külügyminiszter-helyettes, majd első helyettes (1970–76), moszkvai nagykövet (1976–78). A Minisztertanács elnökhelyettese (1978–88), kereskedelmi miniszter (1987–88). Az MSZMP KB tagja (1976–89). 2006-ban állami kitüntetést kapott.

Márkus László (1881–1948): író, kritikus, színházi és filmrendező, díszlet- és jelmeztervező, színházigazgató. Mű- és színikritikusi pályáját 1900-ban az Alkotmány c. napilap munkatársaként kezdte. 1908-tól a Magyar Színház főrendezője és díszlettervezője, emellett a Király Színház számára is tervezett. 1922 és 1926 között díszlet- és jelmeztervező a Renaissance Színházban. 1923-tól 1935-ig az Operaház főrendezője, az 1932–33-as évadban a Nemzeti Színház, 1935 és 1944 között az Operaház igazgatója. 1934-től 1936-ig az Új Thália elnöke.

Marton Endre (1917–1979): rendező, főiskolai tanár, színházigazgató. 1945-ben a Vígszínház rendezője, 1946-tól 1949-ig főrendezője, 1949-ben a Nemzeti Színház szerződtette. Itt 1956-ig rendező, 1956–1971 között főrendező. 1971-től 1978-ig a Nemzeti Színház igazgatója volt.

Marxista Egyetem: A megyei, városi pártbizottságok által működtetett politikai képzési forma a már munkában állók számára. Az általános képzés három évig tartott, a három alaptantárgy a dialektikus és történelmi materializmus, a tudományos szocializmus és a politikai gazdaságtan volt. Az első marxista-leninista esti egyetemet 1952 szeptemberében nyitották meg a Budapesti Pártbizottság mellett.

Máthé Erzsébet (1927–): színésznő. 1948-ban az Országos Színészegyesület színészközpontjának elvégzése után a Vígszínházhoz került. Játzott 1942–52-ben Pécsen, 1952–1983 között a Nemzeti Színházban, 1983-tól a Katona József Színházban.

Meruk Vilmos (1921–?): kultúrpolitikus, színházigazgató. 1952–1962 között a Népművelési, illetve a Művelődési Minisztérium Színházi és Zenei Főosztályát vezette. 1962–1964 között a Nemzeti Színház igazgatója, 1964 után a minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztályának vezetője volt.

Mészáros Ági (1918–1989): színésznő. 1936–39-ben vidéki társulatokban tanulta a színészmesterséget, 1939-ben Németh Antal szerződtette a Nemzeti Színházhoz, melynek 1983-as nyugdíjazásáig tagja volt.

Mészöly Dezső (1918–): költő, műfordító, dramaturg. 1946–1948 között a Nemzeti Színház lektora, 1948–1958 között a Madách Színház dramaturga volt. 1964–1978 között a televízió munkatársaként dolgozott.

Mezei Mária (1909–1983): színésznő. Néhány éves vidéki szereplés után 1935-ben került a Belvárosi Színházhoz. A háború előtt a főváros csaknem minden magán-színházában játszott, 1946-ban szerepelt újra a Belvárosi Színházban. Az ötvenes

években mellőzték, kabarékban, esztrádműsorokban lépett fel. 1949–1953 között az Operettszínházban és a Vidám Színpadon játszott, 1954–1956 között ismét az Operettszínház, 1956–62-ben a Madách, 1962–64-ben a Petőfi Színház tagja volt. 1964–1970 között a Nemzeti Színházban szerepelt. 1970-ben vonult vissza.

MHAT: Moszkvai Akadémiai Művész Színház. A Moszkvai Művész Színházat 1898-ban Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko alapította, nevét 1919-ben változtatták Moszkvai Akadémiai Művész Színházra. Ebben az időben Lenin utasítására több neves orosz színház nyerte el az „akadémiai” címet, melyek közvetlenül a közművelődési népi komisszárnak voltak alárendelve.

Miszlay István (1930–2005): rendező, színházigazgató. 1956-ban szerzett diplomát, majd a kaposvári Csiky Gergely és a szolnoki Szigligeti Színházban rendezett. Művészeti vezető volt a kecskeméti Katona József Színházban. 1969-ig a Békés Megyei Jókai Színházban főrendező, majd igazgató. A Gyulai Várjátékok egyik alapítója. 1982-ig a József Attila Színház, 1982–1990 között a Népszínház igazgatója volt.

Molnár Ferenc (?–?): a Kulturális Minisztérium államtitkára 1974 és 1980 között.

MSZBT: Magyar Szovjet Baráti Társaság. 1945 januárjában Magyar-Szovjet Művelődési Társaság alakult Magyarországon azzal a céllal, hogy elmélyítse a magyar-szovjet barátságot. Alapító elnöke Szent-Györgyi Albert volt. A társaság aktivizálása valójában a szovjet típusú kommunista rendszer propagálására irányult. 1948-ban vette fel a Magyar-Szovjet Társaság nevet, és ekkortól kommunista tömegszervezetté alakult. Az 1956-os forradalom idején a társaság szétesett, majd 1957 nyarán Magyar-Szovjet Baráti Társaság (MSZBT) néven szervezték újjá, ekkor már tagság nélkül.

MSZMP: Magyar Szocialista Munkáspárt.

MSZMP KB: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága. A pártkongresszusok közötti időszakban a Központi Bizottság volt az MSZMP legfelsőbb irányító szerve. A KB döntött a legfontosabb társadalmi, politikai, ideológiai, kulturális, szervezeti, és a hatáskörébe tartozó személyi kérdésekben; képviselte a pártot a testvérpártok, a tömegszervezetek és az állami intézmények előtt. Tagjait és póttagjait a kongresszus választotta. A KB saját tagjai közül megválasztotta a Politikai Bizottságot, a KB Titkárságát és első titkárát, kinevezte a KB osztályainak és intézményeinek vezetőit, kijelölte a központi pártsajtó szerkesztőbizottságainak felelős vezetőit.

MSZMP PB: Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága. A Politikai Bizottság a Központi Bizottság által, saját tagjai közül választott testület volt, amely a KB két ülése között irányította és vezette a pártot. Döntési jogköre volt elvi és gyakorlati kérdésekben; kidolgozta a párt politikai álláspontját és napi ügyeket is intézett.

Munkaérdemrend: A Munka Vörös Zászló Érdemrendjét az 1953. évi V. törvény alapján a Magyar Népköztársaság érdekeinek szolgálatában és azok elősegítésében, a szocializmus építése terén kimagasló érdemeket szerzett személyek kiüntetésére az Országgyűlés alapította.

Munkásmozgalmi (és Történeti) Múzeum: 1961-ben hozták létre az 1957-ben alapított Legújabbkori Történeti Múzeum átkeresztelésével. 1989-ig működött.

MÜDOSZ: Művészeti Dolgozók Szakszervezete.

Művészeti Tanács: A Nemzeti Színházban 1957-ben, majd 1960-ban ismét létrehozott intézmény, amely a vezetés munkáját volt hivatva – több-kevesebb sikerrel – segíteni.

Nádas Péter (1942–): író, drámaíró, esszéista. 1958–1961 között fényképész szakmunkástanuló, majd 1961-től elvégezte a MÚOSZ kétéves újságíró-iskoláját. 1965–1967 között a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem filozófia szakára járt, de államvizsgát nem tett. Közben 1961–1963 között a Nők Lapja című lap fotóriportere volt. 1965–1969 között a Pest Megyei Hírlap munkatársa, 1969-től szabadfoglalkozású író. 1974-ben a Humboldt Egyetemen ösztöndíjas. 1980–1981 között a Győri Kisfaludy Színház lektora volt. 1989–1990 között a Magyar Napló állandó munkatársa. 2006. június 13-án a Berliini Művészeti Akadémia tagjai közé választotta.

Nádasdy Kálmán (1904–1980): rendező, színházigazgató. 1923–1925 között, mint segédrendező kezdte pályáját az Operaházban. 1933-tól az Operaház rendezője, majd főrendezője, 1959-től 1966-ig igazgatója volt. 1938-ban, 1946–1949 között, 1954–55-ben, 1959-ben és 1962-ben a Nemzeti, 1950–51-ben a Fővárosi Operett-, 1951-ben a Vidám és a Madách Színházban dolgozott. 1964 és 1974 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola főigazgatója volt. 1952-től 1957-ig a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség elnökeként is tevékenykedett.

Nagy Adorján (1888–1956): színész, rendező. 1910-ben Kolozsvárra szerződött, 1918-ban a Nemzeti Színház tagja lett. 1935-ben a Nemzeti Színház játékmestere, tíz évvel később főrendezője lett.

Nagy Péter (1920–2010): magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. 1966-tól egyetemi tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem 20. századi magyar irodalomtörténeti tanszékén, közben szoros kapcsolatot ápolt az állambiztonsági szervekkel is. 1971-től tanszékvezető a világirodalmi tanszéken. 1978 és 1979 között a Nemzeti Színház igazgatója.

Nagyajtai Teréz (1897–1978): jelmeztervező. 1926-ban az Operaházban kezdte pályáját. 1928-ban szerződött a Nemzeti Színházhoz, amelynek 1965-ig volt tagja. 1964–1973 között a Győri Kisfaludy Színház tervezője volt.

Németh Antal (1903–1968): rendező, színházigazgató, színháztörténeti író. 1928-ban bekapcsolódott az Országos Kamara Színház munkájába. 1929–1931 között

a szegedi színház rendezője volt. 1935-től 1944-ig a Nemzeti Színházat vezette. 1956–57-ben a kaposvári Csiky Gergely, 1957–1959 között a kecskeméti Katona József, 1959–1965 között a Pécsi Nemzeti Színházban volt rendező 1965-től, nyugdíjazásától az OSZK Színháztörténeti Osztályán dolgozott.

Németh László (1901–1975): József Attila (1951) és Kossuth-díjas (1957) magyar író, esszéista, drámaíró. A Protestáns Szemle, a Napkelet és a Nyugat munkatársa volt. A népi írók mozgalmának jelentős alakja az 1930-as évektől.

Nemzeti Stúdió: 1966-ban alapította Bodnár Sándor rendező a Nemzeti Színházban. A Stúdió a Színház- és Filmművészeti Főiskolával szorosan együttműködve dolgozott. A növendékek főként a Színház és Filmművészeti Főiskola felvételijének második rostáig jutó jelentkezőkből kerültek ki. A Stúdióban rendszeresen tanultak énekelni, táncolni, arcot festeni, maszkot készíteni, megismerkedtek a színpadi mozgással, a színházi etikával, a társulat belső életével, s igen nagy hangsúly esett a színpadi munkára, a segédszínészi feladatok ellátására, a Stúdió hallgatói rendszeresen statisztáltak a Nemzeti Színház előadásain. Ellenszolgáltatásként a színház művészeiből összeállított tanári kar segítséget nyújtott a felkészüléshez a következő évi főiskolai felvételi vizsgához. Akit nem vettek fel, az addig maradhatott a Stúdióban, amíg életkora miatt esélye volt a felvételre.

Népművelési Intézet: 1957-ben alakult meg, feladata a szakszervezetekben, tömegszervezetekben, társadalmi egyesületekben, művelődési házakban, olvasóköroökben folyó öntevékeny művészeti munka szakmai irányítása és gyakorlati feladatainak ellátása volt

Népszínház: 1978-ban jött létre az Állami Déryné Színház és a 25. Színház összevonásával Gyurkó László igazgatása alatt. Célja a két társulat előnyeit ötvöző színház kialakítása volt. Játsszóhelyei az újjáépített Várszínház és az 1978 őszére felújított Józsefvárosi Színház lettek. Egy prózai – ezen belül 3 utazó –, egy operai és egy tánctagozat, valamint bábtársulat is szerveződött. Az 1980-as évek elején a színház válságba került, mivel a célul kitűzött feladatokat nem tudta megoldani. 1983-tól a Népszínház korábbi igazgatója, dr. Malonyai Dezső a Nemzeti Színház és kamaraszínházává váló Várszínház vezetője lett, míg a Népszínház igazgatójává Mészlay Istvánt nevezték ki. 1991-ben a színház felvette a Budapesti Kamaraszínház nevet.

NOSZF: Nagy Októberi Szocialista Forradalom. 1917. november 7-én (az Oroszországban akkor használt naptár szerint október 25-én) Petrográdban (ma Szentpétervár) lezajlott forradalmi eseménysor.

NSZEP: Német Szocialista Egységpárt, 1946-ban jött létre Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) és Németország Kommunista Pártja (KPD) egyesülésével. Ez a párt irányította az NDK-t, az 1990-es választásokig.

Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház: 1981-ben nyílt meg Bozóky István igazgatása alatt. Országos nevet Léner Péter igazgatása idején – 1984–1990 között – ért el a színház. Eredeti hangvételű, kísérletező bemutatók születtek olyan rendezők vezetésével, mint Léner Péter, Mensáros László, Gaál Erzsébet, Ivo Krobot. 1984-ben jött létre a színház Stúdiószínpada, amely 1986-ban vette fel a Krúdy Színpad nevet.

OMIKE: Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület.

Országos Színházi Találkozó: Az első Találkozót a Színházművészeti Szövetség – a Művelődési Minisztérium támogatásával – 1982. május 17. és június 7. között rendezte meg Budapesten. Csak a vidéki színházak szerepeltek rajta, s az általuk legjobbnak tartott produkciójukat mutatták be. Minden bemutatóról – az előadás másnapján – a Magyar Színházművészeti Szövetség szakmai vitát tartott. 1982 után évente megrendezésre kerülő színházi találkozó.

Olty Magda (1912–1983): színésznő. 1931-ben szerzett diplomát a Színművészeti Akadémián. Pályáját Alapi Nándor Kamaraszínházában kezdte, majd a Budai Színikörben és az Új Színházban szerepelt. 1933-tól 1968-ig, nyugdíjba vonulásáig a Nemzeti Színház művésznője volt. 1957–62-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola igazgatója volt. Működése alatt 1959-ben nyílt meg az Ódry Színpad, amelynek létrehozásában aktívan közreműködött.

Orosz László (?–?): A Kulturális Minisztérium Színház-, Zene és Táncművészeti Főosztályának főosztályvezetője az 1970-es évek második felében.

Országos Tervhivatal: a tervgazdálkodás bevezetése előtt, 1947-ben felállított hivatal, melynek célja a tervek kidolgozása, gyakori felülvizsgálata és végrehajtásának ellenőrzése volt. A Nép gazdasági Tanács megszűnése (1952) után a legfőbb állami gazdaságirányító szervként működött

Óvári Miklós (1925–2003): a Pártfőiskola tanára (1949–1953, 1957–1958), közben aspiráns a Szovjetunióban. Az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának egyik vezetője (1958–61), a Tudományos és Kulturális Osztály helyettes vezetője (1961–66), vezetője (1967–70). 1966 és 1988 között a KB tagja, ideológiai, kulturális, majd ismét ideológiai titkára (1970–88), irodavezetője (1985–88), PB-tag (1975–88), az MSZMP képviselőcsoport vezetője (1985–88). 1974-ben Aczél el-távolítása után ő lett annak utóda a kulturális titkári poszton. 1988-ban az országos pártértekezleten nyugdíjazták.

Óze Lajos (1935–1984): színész. A Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után 1956-ban a Miskolci Nemzeti Színház tagja lett. 1959-től haláláig a Nemzeti Színház művésze volt.

Paál István (1942–1998): 1961-től 1974-ig a szegedi Egyetemi Színpad tagja, 1965-től művészeti vezetője is. 1967–1974 között a kaposvári Csiky Gergely és a Szegedi

Nemzeti Színházban is dolgozott különböző munkakörökben. 1974–77-ben a Pécsi Nemzeti Színházban rendezett. 1977-től a szolnoki Szigligeti Színház rendezője, 1980-tól főrendező 1985-től a veszprémi Petőfi Színházban rendezett.

Pándi Pál (1926–1987): irodalomtörténész, kritikus. 1949-től az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanított. Fő kutatási területe Petőfi költészete és pályaképe. Tanszékvezető egyetemi tanárrá 1967-ben nevezték ki, az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékének vezetéséről 1983-ban mondott le. 1955-től szerkesztette a Szabad Nép kulturális rovatát, 1956-ban e lap hasábjain méltatta az 1956-os forradalmat, de hamarosan a Kádár-vonal mellé állt. 1961–1963-ban az Új Írás egyik alapítója és szerkesztője, 1967–1971-ig a Népszabadság kulturális rovatvezetője, majd ezen rovat szerkesztőbizottsági tagja 1985-ig. 1972-től a Kritika új folyamának alapítója és szerkesztője 1983-ig.

Páger Antal (1899–1986): színész. Pályáját vidéki társulatoknál kezdte: 1919–1922 között Székesfehérváron, 1922-től 1924-ig Kecskeméten, 1924–25-ben Pécsen, 1925–26-ban Nagyváradon, 1926 és 1930 között Szegeden játszott. 1931–32-ben az Andrássy úti Színházban, 1931–32-ben a Magyar Színházban, 1932-től 1937-ig a Belvárosi, 1937-ban a Művész Színházban szerepelt. 1937–1939 között a Vígszínház tagja volt. Ezt követően szerepekre szerződött, a Nemzeti és a Belvárosi, az Andrássy és az Új Magyar Színházba. 1944 végén elhagyta Magyarországot. 1948-ban Argentínában telepedett le, ahol 1948–1954 között a Magyar Színjátszó Társaság vezetője volt. 1956 szeptemberében visszatért Budapestre, ahol a Magyar Néphadsereg Színházának, illetve a Vígszínháznak lett tagja.

Pápai Erzs (1934–): színésznő. 1953-ban végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát. Ezután 1989-ig, nyugdíjba vonulásáig a Nemzeti Színház művésznője volt. 1970-ben Jászai Mari-díjat, 1988-ban érdemes művész kitüntetést kapott. 1989-ben a Nemzeti Színház örökös tagja lett.

Pápista Lászlóné (?–?): Az 1980-as évek közepéig a Kulturális/Művelődési Minisztérium Színházi Fő/Osztályának osztályvezető-helyettese.

Pártfőiskola: Az MSZMP Politikai Főiskolája egyetemi rangú politikai-tudományi oktatási intézmény, s egyben a pártoktatás rendszerének felső szintű intézménye volt. Államilag érvényes diplomát adott és doktoráltatási jogosultsággal rendelkezett. Oktatói az MSZMP jelölése alapján állandó kinevezést kaptak. A hallgatók általános képzésben részesültek a marxizmus-leninizmus tudomány-területein, majd szakosodhattak annak valamely ágára, ill. a politikai tudományok különböző területeire is.

Partizán Szövetség: ld. Magyar Partizán Szövetség

Párttörténeti Intézet: 1948-ban kezdte meg munkáját Magyar Dolgozók Pártja Munkásmozgalmi Intézete néven. 1957-től Magyar Szocialista Munkáspárt Párttörténeti Intézete nevet viselte. Célja elsősorban a magyar munkásmozgalom tör-

ténelmére vonatkozó dokumentumanyag gyűjtése, rendezése, feldolgozása volt, másodsorban a nemzetközi munkásmozgalom történetére vonatkozó gyűjtés, illetve a magyar munkásmozgalom hagyományainak népszerűsítése volt.

Páskándi Géza (1933–1995): erdélyi magyar író, költő, színműíró. Pályáját Kolozsváron újságíróként kezdte 1953-ban. 1969-ben a Kriterion Könyvkiadó főszerkesztője lett. 1974-ben települt Magyarországra, ahol a Kortárs című folyóirat munkatársa lett.

Pauer Gyula (1941–): szobrász, díszlet- és jelmeztervező. 1960–1963 között a Képzőművészeti Alap Kivitelező Stúdiójának munkatársa volt. 1963-tól 1967-ig a Magyar Filmgyártó Vállalat szobrászati részlegében dolgozott. Ezt követően több színházban tervezett díszleteket és jelmezeket. 1973–1978 között a kaposvári Csiky Gergely, 1978–1982 között a Nemzeti Színházban működött tervezőként. 1982-től 1984-ig a budapesti Katona József Színház tagja volt, s közben, majd utána tervezett más színházaknak is.

Paulay Ede (1836–1894): színész, rendező, dramaturg, színészpédagógus, fordító, színháztörténész, a Nemzeti Színház igazgatója. 1852-ben valószínűleg Miskolcon lépett először színpadra. Játszott Kolozsváron, Nagyváradon, Marosvásárhelyen, majd 1863-ban a Nemzeti Színházhoz szerződötték, amelynek élete végéig – 1874–77 kivételével – tagja maradt. Legnagyobb sikereit mint rendező és igazgató érte el. 1865-től részt vállalt a meginduló hazai színészképzésben. 1868-tól részt vett a színházi törvények revíziójában. 1878-ban br. Podmaniczky Frigyes intendáns őt nevezte ki a Nemzeti Színház drámai szakigazgatójának. 1876-ban a Petőfi Társaság egyik alapító tagja volt; 1882-ben a Kisfaludy Társaság rendes tagjává választották. 1888-ban az Írók és Művészek Társasága elnöke lett.

Péchy Blanka (1894–1988): színésznő, előadóművész, író. 1913–14-ben fellépett a Nemzeti Színházban, majd a Színművészeti Akadémia elvégzése után 1914-től 1916-ig a Vígszínházban, 1916–18-ban, ill. 1921-től a Magyar Színházban szerepelt. 1920-ban az Új és a Madách Színház, 1921-ben a Pódium tagja volt. 1926–1928 között a Belvárosi Színházban játszott. Szinte valamennyi fővárosi színházban játszott, 1945–1948 között a Nemzeti Színházban is. 1948–51-ben a bécsi magyar követség kulturális tanácsosa és a Collegium Hungaricum igazgatója volt. 1951–1955 között és 1957–59-ben a Magyar Néphadsereg Színházának tagja. 1955-ben a József Attila Színházban, 1957-ben az Irodalmi Színpadon lépett fel, végül 1961–1970 között újra a Vígszínház tagja volt.

Petheő Attila (1891–1942): színész. 1910-ben szerződött a Magyar Színház. Rövid ideig Szegeden játszott, majd a Budapesti Színház, később ismét a Magyar Színház tagja lett. 1917-től a Belvárosi Színházban játszott. 1922-től volt a Nemzeti Színház társulatának tagja, 1939-től örökös tagja.

Pethes György (1934–1999): rendező. 1958-ban végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, majd a debreceni Csokonai Színház főrendezője lett. 1962–1965 között a Nemzeti Színház, majd két-két évig a József Attila Színház és a kecskeméti Katona József Színház rendezője. 1969-től 1984-ig a veszprémi Petőfi Színházban, 1984-től 1986-ig a Szegedi Nemzeti Színházban rendezett. 1986-tól a Vidám Színpad rendezője.

Pethes Sándor (1899–1981): színész. 1916-tól az Apolló Kabaré, 1921–22-ben a Renaissance, 1922-től 1949-ig a Nemzeti Színház tagja volt. Fellépett a Fővárosi Nyári Színkörben, Blaha Lujza Színházban, a Sziget Színpadon és a Városi Színházban, majd a Fővárosi Operett-, és a Kamara Színházban is. 1949-től 1954-ig az Ifjúsági, 1955–56-ban a Petőfi és Jókai, 1957–1959 között a Magyar Néphadsereg, 1960-tól 1981-ig a Vígszínház tagja volt. 1956-ban meghívta a Vidám Színpad, 1959-ben és 1974-ben az Irodalmi, 1960-ban és 1962-ben a Bartók Színpad is.

Pethes Imre (1864–1924): színész. 1890-ben elvégezte a Színművészeti Akadémiát. 1890 és 1902 között játszott Győrött, Aradon, Szegeden, Debrecenben. 1902-ben a Vígszínházhoz, 1903-ban a Nemzeti Színházhoz szerződött, amelynek haláláig tagja maradt. 1923-tól a színház örökös tagja.

Peti Sándor (1898–1973): színész. 1921-ben az Apollo Kabaréban kezdte pályáját, majd az Andrássy úti Színház tagja volt. 1924–25-ben a Magyar, 1929–33-ban és 1934–40-ben a Vígszínházban játszott. 1941–42-ben a Royal Varieté Színházban játszott. 1945-ben a Magyar és Béke Színházban, valamint a Pódium Kabaréban szerepelt. 1946-tól 1956-ig a Nemzeti, 1957–1960 között a Petőfi, 1960–1963 között a Jókai, 1963–64-ben a Thália Színház tagja volt.

Petőfi Színház: ld. Ifjúsági Színház.

Piróth Gyula (1940–1979): színész. 1964-ben kapott diplomát, majd a kecskeméti Katona József Színházhoz szerződött. 1973–1978 között a szolnoki Szigligeti Színház tagja volt. 1978-tól a Nemzeti Színházban játszott.

Pozsgay Imre (1933–): magyar politikus, egyetemi tanár. 1971-től 1975-ig a Társadalomtudományi Szemle főszerkesztő-helyettese. Kormányzati pozícióba először 1975-ben került, amikor kulturális miniszterhelyettesé nevezték ki. 1976-tól kulturális miniszter, 1980-tól művelődési miniszter. Ekkortól az MSZMP Központi Bizottsága tagja is. 1982-ben kiszorult-kiszorították a hatalomból. Utolsó intézkedései közül a legmaradandóbb az önálló társulatú budapesti Katona József Színház létrehozása volt. 1982-től Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára. 1988-ban az MSZMP Politikai Bizottsága tagja lett és visszatért a kormányba, államminiszter lett. Ebben az időszakban (1989–1990) a Tájékoztatáspolitikai, a Tudománypolitikai és a Nemzetiségi Kollégium elnöke is.

Rajczy Lajos (1914–1957): színész. A Színművészeti Akadémián kapott 1939-ben diplomát. Rövid ideig Szegeden játszott, majd a Nemzeti Színház tagja lett. 1956-ban Bécsbe, később Kanadába emigrált.

Rajz János (1907–1981): színész. 1924-ben, Debrecenben lépett fel először. Később játszott Szegeden, Debrecenben, a Király Színházban, Pozsonyban, Kassán, Miskolcon, Pécsen, Szabadkán és a fővárosi Vígszínházban. 1952-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, ahonnan 1976-ban ment nyugdíjba.

Raksányi Gellért (1925–2008): színész. 1947-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, majd a Nemzeti Színház tagja, 1989-ben a Nemzeti Színház örökös tagja lett.

Rápolthy Anna (1909–1947): színésznő. 1932-ben a Színművészeti Akadémia elvégzése után a Nemzeti Színház ösztöndíjasa, majd 1934-től rendes tagja lett. Itt játszott 1946-ig, amikor a Művész Színházhoz szerződött. 1946-ban a Béke Színházban is fellépett.

Rátkai Ferenc (1930–): politikus. 1954–1960 között a Zrínyi Könyvkiadó lektora. 1960–1970 között a Művelődésügyi Minisztérium irodalmi osztály vezetője. 1970–1980 között az MSZMP KB tudományos, közoktatási és kulturális osztály munkatársa. 1980-tól a művelődési miniszter helyettese, 1983-ban az Országos Ösztöndíj Tanács elnöke, a Magyar UNESCO Bizottság alelnöke.

Rátkai Klub: A Rátkai Márton Klubot a Művészeti Dolgozók Szakszervezete hozta létre 1955-ben. Az intézmény kezdetben színészklubként funkcionált. A hetvenes-nyolcvanas években az intézmény a Mikroszkóp Színpad mai épületében, a Nagymező utcában működött, munkás-művész klubként. Szerveztek klubestet brigádoknak, műsorral, vacsorával, tánccsal. A Fiatal Művészek Bemutató Fóruma minden hónapban helyet biztosított a különböző művészeti főiskolák hallgatóinak a bemutatkozáshoz, ismerkedéshez. 1985-ben, a klub megkérdése nélkül, eladták helyiségeiket a Mikroszkóp Színpadnak, ekkor költözött az intézmény mai helyére, a Városligeti fasori épületbe.

Reflektor Színpad: társulat és színházépület nélküli vállalkozás, amely 1978 és 1991 között működött, a fővárosi Vasas Művelődési Házban tartotta előadásait. Ügyvezető igazgatója Lázár György volt. Alakulásakor fenntartója a Vasas Szakszervezet, a Fővárosi Tanács, a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa és a Szabadtéri Színpadok Igazgatósága. A színház évente 1-2 premiert és átlagban havi 6-8 előadást tartott.

Reinhardt, Max (1873–1943): osztrák színész, rendező, filmrendező.

Rigó László (?–?): A 25. Színház igazgató-helyettese 1972–1974 között, az 1970-es évek végén a Művelődési Minisztérium Színházi Osztályának osztályvezetője, mindeközben szoros kapcsolatot ápolt az állambiztonsági szervekkel is. 1989 után a Vigadó igazgatója.

Ronyecz Mária (1944–1989): színésznő. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán 1967-ben kapott oklevelet. Először a Pécsi Nemzeti Színházhoz szerződött, majd 1972-től 1982-ig a Nemzeti Színház tagja volt. 1982-ben átszerződött az akkor alakult Katona József Színházhoz.

Rock Színház: rock/musicales bemutatására és előadására alakult színház saját társulattal, de önálló játszóhely nélkül. Első bemutatójukat 1982-ben tartották. Különböző művelődési házakban, ill. a Budapesti Gyermekszínházban, a Vígszínházban, az Arizóna Színházban, illetve a Fővárosi Operettszínházban és az általuk megnyitott Bethlen téri Csikk Színházban játszottak.

Ruszt József (1937–2005): rendező. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán 1963-ban szerzett rendezői oklevelet. Korábban amatőr színjátszókat rendezett az Egyetemi Színpadon. 1963-tól 1974-ig a debreceni Csokonai Színház rendezője, 1974–1978 között a kecskeméti Katona József Színház főrendezője, 1978–79-ben a Népszínház főrendezője, majd művészeti vezetője, 1980–1982 között a Szegedi Nemzeti Színház művészeti tanácsadója. 1982–83-ban a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház művészeti vezetője, majd főrendezője, 1984-től 1987-ig igazgató-főrendezője. 1987–1988-ban a Nemzeti Színházban rendezett, 1988-tól a Szegedi Nemzeti Színház főrendezője, ill. művészeti vezetője 1990-ig. 1990-ben Szegeden megalapította a Független Színpadot, amely 1991-ben Budapestre költözött. 1994-től 1998-ig a Budapesti Kamaraszínház tagja, 1995-től annak művészeti vezetője.

Sándor János (1937–): rendező. Pályája első évadját a Kaposvári Csiky Gergely Színházban kezdte, majd 1964-től 1966-ig a Szegedi Nemzeti Színházban, 1966–1970 között ismét Kaposvárott volt rendező, 1970–72-ben a Békés Megyei Jókai Színházban főrendező, 1972–76-ban Szegeden főrendező, 1976–79-ben a Debreceni Csokonai Színházban főrendező, 1979-től 1982-ig a Kecskeméti Katona József Színházban főrendező. 1982–1988 között a Szegedi Nemzeti Színház tagozatvezető főrendezője.

Sarkadi Imre (1921–1961): író, drámaíró. Jogi tanulmányok után újságíróként tevékenykedett. 1946-tól a Szabad Szó és más folyóiratok munkatársa, 1955-től 1957-ig a Madách Színház dramaturgja volt.

Schwajda György (1943–2010): drámaíró, dramaturg, színházigazgató. 1978–79-ben a szolnoki Szigligeti, 1979–1985 között a Miskolci Nemzeti Színház dramaturgja, 1985-től 1991-ig a Szolnoki Szigligeti Színház igazgatója, 1993-tól a Művész Színház ügyvezető igazgatója. 1995-től 2000 októberéig ismét a szolnoki Szigligeti Színház igazgatója volt. 1999-től az új Nemzeti Színház felépítésének kormánybiztosa, majd az új színház felépítésére létrejött Nemzeti Színház Részvénytársaság vezérigazgatója, 2002 májusáig a Nemzeti Színház főigazgatója. 2008 júliustól haláláig a Kaposvári Csiky Gergely Színház igazgatója.

Sík Ferenc (1931–1995): rendező. A Színház- és Filmművészeti Főiskola után 1963-ban az Egri Gárdonyi Géza Színházhoz szerződött. 1965–1981 között a Pécsi Nemzeti Színház rendezője, ill. 1975-től főrendezője. 1982-től a Nemzeti Színház rendezője, 1991 óta főrendezője. Nevéhez fűződik Gyulai Várszínház létrehozása és művészeti vezetőként történő irányítása 1973–1994 között.

Simon Zsuzsa (1910–1996): színésznő, rendező, színházigazgató. Pályáját 1932-ben a Belvárosi Színházban kezdte, amelynek 1939-ig volt tagja. 1940–1944 között az OMIKE-ben lépett fel. 1945-től 1947-ig a nagyváradi Állami Színház igazgatója, 1949–51-ben a Belvárosi Színház igazgatója, 1950–1956 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola főigazgatója. 1957-től 1960-ig a Petőfi és a Jókai Színház igazgatója, 1960–62-ben a Fővárosi Operettszínház főrendezője, 1962–1990 között a Thália Színház tagja.

Sinkovits Imre (1928–2001): színész. 1951-ben szerzett diplomát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, majd a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1958-tól 1963-ig a József Attila Színház tagja volt, majd visszaszerződött a Nemzeti Színházhoz, s 2000-től haláláig a Pesti Magyar Színházban játszott.

Sitkey Irén (1902–1972): színésznő. 1920-ban végezte el a Színművészeti Akadémiát. 1920-tól 1929-ig a Vígszínház, 1929–30-ban az Andrássy úti, 1931-ben a Magyar, 1932–33-ban a Belvárosi Színház tagja volt. Néhány állandó szerződés nélkül eltöltött év után 1936-tól 1944-ig ismét a Vígszínházban, 1945-től 1966-ig a Nemzeti Színházban szerepelt.

Sólyom Ildikó (1940–): színésznő. A Színház- és Filmművészeti Főiskolát 1961-ben végezte el, és egy évadot a Veszprémi Petőfi Színháznál töltött. 1963-tól 1969-ig a József Attila Színház tagja, 1969-től 1979-ig a Nemzeti Színházban játszott. 1979–1984 között nem kötött szerződést. 1984-től 1989-ig ismét a Nemzeti Színház tagja.

Somlay Artúr (1883–1951): színész. A Vígszínház színiskolájába járt. 1900-ban lépett színpadra. Játszott Kecskeméten, Pozsonyban, Zomboron, Kolozsvárott, Debrecenben. Győrtött, a Thália Társaságnál és a Fővárosi Kabarében, majd Miskolcon, illetve a Magyar Színházban. 1908–1921 között a Nemzeti Színház tagja volt. 1921–22-ben Berlinben filmezett. Ezt követően a Belvárosi, a Magyar és a Renaissance Színházban lépett színpadra. 1927-től 1944-ig a Vígszínházban szerepelt. 1935–36-ban a Nemzeti Színházhoz szerződött, 1946–1951 között a Nemzeti Színház tagja volt.

Somló István (1902–1971): színész, rendező, színházigazgató. 1923-ban Bárdos Artúr a Renaissance Színházhoz szerződtette. 1924-ben a Belvárosi, majd 1926-ban a Vígszínház tagja lett. 1948–49-ben Tolnay Klárral és Benkő Gyulával a Vígszínház igazgatója volt. 1949–1951 között a Belvárosi, 1951-től 1959-ig a Nem-

zeti Színházban játszott. 1959–1962 között újra a Vígszínház igazgatója volt, majd nyugdíjba vonult.

Somogyi Erzsébet (1906–1973): színésznő. 1924-ben a Renaissance Színházban tűnt fel. 1924-től 1927-ig, 1928-tól 1951-ig, ill. 1954–1973 között a Nemzeti Színház tagja volt. 1927–28-ban a Vígszínházhoz szerződött. Játszott az Andrásy úti, a Fővárosi Operett, az Új, a Kamara, a Városi, és a Magyar Színházban. 1950–51-ben a Vidám Színpad, 1952–53-ban a Magyar Néphadsereg Színházának tagja volt. 1956-ban a Blaha Lujza és a József Attila Színházban, 1969–70-ben az Irodalmi Színpadon, 1970–71-ben a Pesti Színházban is fellépett.

Somogyvári Pál (1924–1994): színész. A 1947-ben diplomázott, majd a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1955-ben egy évadot a szolnoki Szigligeti Színháznál töltött, 1956-ban ismét a Nemzeti Színház tagja lett, 1958-tól a kaposvári Csiky Gergely Színházban szerepelt, 1960-tól a Nemzeti Színházban játszott. 1989-ben a Nemzeti Színház örökös tagja lett.

Sulyok Mária (1908–1987): színésznő. A Színművészeti Akadémiát 1929-ben végezte el, majd Debrecenben, Miskolcon, a Víg-, a Magyar, a Pesti, a Városi, a Royal Színházban játszott. 1937–1939 között a Víg- és a Pesti, 1941-ben és 1943-ban a Madách Színházban működött. 1945–46-ban a Művész, majd a Belvárosi Színházban szerepelt. 1946–1949 között a Nemzeti Színház tagja volt. 1949–1951 között a Belvárosi, 1950-ben a Vidám, 1952-től 1959-ig a Magyar Néphadsereg Színházában lépett színpadra. 1961-től 1977-ig a Víg-, 1977–1984 között a Madách Színház művésznője volt. 1967-ben a Körszínházban, 1971-ben az Irodalmi Színpadon, 1972-ben a Thália, 1979-ben a Nemzeti Színházban is játszott.

Sütő András (1927–2006): író. Az 1980-as években Romániában nem jelenhettek meg írásai, ezért Magyarországon publikált, drámáit is itt állították színpadra.

Svéd Pál (1946–): 1971-ben végzett az ELTE BTK-n. Az 1970-es években az MTV KISZ szervezetének titkára, majd KISZ KB vezető. Az 1980-as évek első felében az MSZMP KB tagja, a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályon a színházi terület referense. 1985–1987 között a Magyar Filmintézet és Filmarchívum igazgató-helyettese. 1987–1990 között a Művelődési Minisztérium, Filmfőigazgatóság Művészeti főigazgató helyettese. 1996-tól a Szféra TV ügyvezetője, producere és a Magyar Producerek Szövetségének a tagja.

Szabó Magda (1917–2007): író, műfordító. Debrecenben és Hódmezővásárhelyen tanított 1945-ig, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa lett. 1949-ben elbocsátották állásából és egészen 1958-ig nem publikálhatott. Eredetileg költőként indult, 1958 után már regény- és drámaíróként tért vissza.

Szabó Sándor (1915–1997): színész. 1937-ben lett a Nemzeti Színház művésze. 1945-től a Vígszínház, 1948-tól a Művész, 1949-től a Miskolci Nemzeti, 1950-től az Úttörő, 1951–1957 között a Magyar Néphadsereg Színházának volt vezető

színésze. 1956-ban külföldre távozott. 1957-től 1958-ig a New York-i Petőfi Színház szervezője, tagja, később a minneapolis-i Amerikai Nemzeti Színház művésze. 1976-ban tért haza. A Pécsi Nemzeti Színházhoz szerződött, 1977–1983 között a Vígszínház, 1984-től haláláig a Madách Színház tagja volt.

Szakáts Miklós (1920–1984): színész. A Színművészeti Akadémiát 1941-ben végezte el. Első szerződése Kolozsvárra szólt, a következő évben a Vígszínház, az 1943–44-es évadban a Madách Színház tagja volt. A háború után a Víg, a Nemzeti, a Művész és az Ifjúsági Színházban játszott, majd visszaszerződött a Magyar Néphadsereg Színházához, ill. a Vígszínházhoz. 1956-ban részt vett a Forradalmi Bizottság alakult Színház- és Filmművészeti Szövetség munkájában. A forradalom leverése után letartóztatták, majd 1957-ben Darvas Ivánnal együtt a kistarcsai internálótáborba került, valószínűleg itt szervezték be. 1969-ig külföldre távozásáig szoros kapcsolatot ápolt az állambiztonsági szervekkel. 1984-ben Bad Reichenhallban halt meg.

Szakonyi Károly (1931–): író, dramaturg. 1963–1966 között a Nemzeti Színház, 1975–1978 között a Miskolci Nemzeti, 1988-tól a Pécsi Nemzeti Színház dramaturgja. A Magyar Írók Szövetsége Drámai Szakosztályának elnöke.

Szakszervezeti Bizottság: az üzemekben, vállalatoknál, intézményeknél dolgozó szakszervezeti alapszervezetek végrehajtó és ügyintéző szerve, amelyet kétévi időtartamra választottak. Feladata volt a felsőbb szakszervezeti szervek és az alapszervezetek határozatainak végrehajtása.

Száraz György (1930–1987): író, esszé- és színműíró. A középiskola elvégzése után tisztviselőként dolgozott. 1952 telén, katonaidejének leszolgálása után titóista szervezkedés vádjával börtönbe került. Kiszabadulása után 1954-től a közművelődésben dolgozott. 1961 és 1964 között a fővárosi XV. kerületi Csokonai Művelődési Házban művészeti vezető, majd igazgató. 1964-től író újságíró. 1977-ben az Élet és Irodalom publicisztikai rovatvezetője, 1979-ben a lap főmunkatársa lett, eközben 1978 és 1980 között a Kecskeméti Katona József Színház dramaturgja, 1983-tól haláláig a Kortárs c. folyóirat főszerkesztője volt.

Székely Gábor (1944–): rendező, a Budapesti Katona József Színház alapító tagja. 1968-tól a szolnoki Szigligeti Színház rendezője, 1971–80-ban főrendezője, 1972-től 1978-ig igazgató-főrendezője. 1978–1982 között a Nemzeti Színház főrendezője. 1982 és 1989 között a Katona József Színház igazgatója. 1994–1998-ig az Új Színházat vezeti. 2001 és 2006 között a Színház- és Filmművészeti Egyetem rektora.

Szelezky Zita (1915–1999): színésznő. 1937-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát. A Nemzeti Színház ösztöndíjas, majd rendes tagja lett (1936–1941). 1942–43-ban a Fővárosi Operettszínházhoz szerződött. 1944-ben ismét a Nemzeti szerződött. 1945-ben elhagyta az országot, a Népbíróság elítélte háborús

magatartása miatt. Ausztriában, Olaszországban élt, 1948-ban Argentínába költözött, ahol kezdetben a Magyar Színház Társaság előadásain szerepelt. 1951-ben megalapította az Argentínai Magyar Nemzeti Színházat s fellépett emigráns német színházak előadásain is. 1962-ben az USA-ba költözött. Emigrációs előadóművészi tevékenységét kulturális misszióvá szélesítette. 1998-ban hazatelepült.

Szendrő Ferenc (1911–1994): színházigazgató, rendező. 1937-től részt vett a Független Színpad munkáiban. 1945–1949 között a Munkás Kultúrszövetség főtitkára, 1949–50-ben a Miskolci Nemzeti Színház, majd az Ifjúsági és az Úttörő Színház igazgatója. 1957-ben az Irodalmi Színpad alapítója, amelynek 1972-ben történt nyugdíjazásáig igazgatója volt.

Színháztudományi Intézet: 1952-ben jött létre az Országos Színháztörténeti Múzeum, mely 1957-ben átalakult Színháztudományi- és Filmtudományi Intézeté. 1959-ben levált és önállósult a Magyar Filmintézet, 1959–1969 között Színháztudományi Intézet, majd 1969-től Magyar Színházi Intézet néven működött tovább az intézmény, továbbra is magába foglalva az Országos Színháztörténeti Múzeumot. 1953-tól az intézet kezelésébe került a Bajor Gizi Színész-múzeum. 1991-ben az intézmény az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet elnevezést kapta.

SZOT: Szakszervezetek Országos Tanácsa. A magyar ágazati és egyéb szakszervezeteket összefogó és irányító testület volt. 1948-ban alakult meg és 1989-ig működött. A szakszervezetek hagyományos munkás-érdekvédelmi szerepével szemben fő célja és feladata az volt, hogy végrehajtsa az éppen folyó ötéves terveket, munkaversenyeket szervezzen, biztosítsa a kommunista párt által kitűzött célok és termelési eredmények elérését.

Sztálin Akadémia: A Magyar Néphadsereg főiskolája volt, ahol a magasabb beosztásra hivatott parancsnokokat, ill. pártpolitikai munkásokat képezték ki. A tanulmányi idő 3 év volt.

Sziládi János (1939–1999): író, színházigazgató. 1964–65-ben Színháztudományi Intézetben kezdte pályáját. A Művelődési Minisztérium színházi osztályán dolgozott 1965–1970 között. 1968–69-ben a Színháztudományi Intézetet miniszteri biztосként vezette. 1971-től a Kortárs, majd a Magyar Nemzet rovatvezetője, 1977-től 1979-ig a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságában dolgozott. 1979. márc. 1-től – júl. 31-ig a Nemzeti Színház miniszteri biztosa, 1979. aug. 1-től – 1982. márc. 31-ig igazgatója volt. Ezután a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója.

Szirmai István (1906–1969): 1945 végétől az MDP Központi Vezetőségének munkatársa volt. 1949-ben kinevezték a Magyar Rádió elnökévé. 1953-ban a tervezett cionista per kapcsán letartóztatták. 1954-ben ítélet nélkül szabadult, a Zálogház

Vállalatnál, később a Begyűjtési Minisztériumban dolgozott. 1955-ben rehabilitálták. 1956 nyarától a budapesti pártbizottság lapja, az Esti Budapest főszerkesztője. 1956. decemberben kinevezték a kormány újonnan szervezett, a sajtó irányítását végző Tájékoztatási Hivatalának elnökévé. 1957-től az MSZMP KB tagja. 1957 és 1959 között a KB Agitációs- és Propaganda Osztálya vezetője. 1959-ben KB titkárává választották, Kádár János közvetlen munkatársa, Kállai Gyula után ő lett a kulturális és ideológiai terület felügyelője. 1962-től a Politikai Bizottság rendes tagja; megbízták a KB Agitációs- és Propaganda Bizottsága irányításával. 1969 tavaszán nyugdíjazták; a PB-nek haláláig tagja maradt.

Szokolay Ottó (1937–): színész. 1961-ben szerzett oklevelet a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, és a kaposvári Csiky Gergely Színházhoz szerződött. 1963-ban egy évadot a Miskolci Nemzeti Színháznál töltött, majd a Vígszínház szerződött, s 1965-től a Nemzeti Színház tagja volt.

Szölke István (1942–): rendező. 1973-ban szerzett rendezői oklevelet. Pályáját a kecskeméti Katona József Színházban kezdte, majd 1975-től 1977-ig a kaposvári Csiky Gergely, 1978-tól 1982-ig a kecskeméti Katona József Színház rendezője, illetve vezető rendezője. 1982-től 1988-ig a Miskolci Nemzeti, az 1988–1989-ben az egri Gárdonyi Géza Színház tagja. 1989 őszétől a Nemzeti Színházban dolgozott.

Szörényi Éva (1917–2009): színésznő. 1935-ben végzett a Színművészeti Akadémián, majd a Nemzeti Színház tagja volt 1956-ig. Ekkor Ausztriába távozott, majd 1957-ben az USA-ban telepedett le.

Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin Szergejevics (1863–1938): orosz színész, rendező. 1898-ban Vlagyimir Nyemirovics-Dancsenkóval együtt megalapította a moszkvai Művész Színházat. 1918-ban Sztanyiszlavszkij megalapította első színészképző műhelyét, majd több könyvben fejtette ki színészpédagógiai elveit. Írásait halála után a Szovjetunióban az állami színészképző intézmények hivatalos tananyagának rangjára emelték.

Szűrös Mátyás (1933–): politikus, diplomata. 1951 és 1956 között az MDP tagja volt, majd 1956-ban átiratkozott az MSZMP-be és 1989-ig annak tagja volt. 1978-ban moszkvai nagykövetként bekerült az MSZMP Központi Bizottságába. 1983 és 1989 között a KB titkára. 1985 és 1989 között a külügyi bizottság elnöke, 1988 és 1989 között pedig az MSZMP-csoport vezetője. 1989-ben az Országgyűlés elnöke, s 1989. november 3. és 1990. május 1. között a Magyar Köztársaság ideiglenes köztársasági elnöke.

Táncsics Kör: 1957. január végén alakult baloldali írókból, célja az írói társadalom összefogása volt. Elnöke Hevesi Gyula lett, aki a tanácsköztársaság idején népbiztos volt. A Kör lapja a Magyarország nevet viselte. A Kör később beolvadt a Partizánszövetségbe.

Táray Ferenc (1884–1961): színész, rendező, színházigazgató. 1909-től 1911-ig Győrben, ezt követően Kolozsváron, illetve a Magyar Színházban játszott. 1919 és 1924 között ismét Kolozsváron szerepelt. 1924–1926 között a Renaissance, 1925–26-ban a Belvárosi Színház tagja volt. 1928–29-ben a Magyar, 1929–1933 között a szegedi színház szerződtette. 1931-től 1940-ig, majd 1944-ben a Nemzeti Színház színésze és rendezője volt. 1941–1944 között a kolozsvári színházban szerepelt. Az 1941–42-es évadban, mint drámai művészeti és ügyvezető igazgató állt az intézmény élén. 1935-től a Szegedi Szabadtéri Játékokon színészként és rendezőként is közreműködött.

Tarsoly Elemér (1928–1986): színész. A Színház- és Filmművészeti Főiskola befejezésétől (1952) haláláig a Nemzeti Színház tagja volt.

Tatár Eszter (1932–): rendező. A Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a Pécsi Nemzeti Színházba szerződött, majd a győri Kisfaludy Színház tagja lett. 1962-től a Nemzeti Színház, majd a Madách Színház művésze.

Temessy Hédi (1925–2001): színésznő. 1948-tól 1958-ig a Művész, a Belvárosi, a Petőfi, a József Attila és a Nemzeti Színház művésznője. 1958-tól 1977-ig a Jókai, a Nemzeti, majd a Thália Színházban játszott. 1977-től nyugdíjazásáig a Magyar Filmgyártó Vállalat társulatának tagja.

Téry Árpád (1916–1982): színész, színházigazgató. 1942-ig Szegeden, Miskolcon, Győrben, és Kassán lépett fel. 1948-ban a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1950-től a debreceni Csokonai Színház, 1957-től a Madách Színház igazgatója, 1958-tól ismét a Nemzeti Színház színésze, 1963-tól a szolnoki Szigligeti Színház főrendezője. 1965-től haláláig a József Attila Színház színésze volt.

Tímár József (1902–1960): színész. 1923-ban kezdte tanulmányait a Színművészeti Akadémián, de már 1924-ben fellépett a Nemzeti Színházban, ahová 1925-ben szerződtették és 1950-ig volt tag. 1945–46-ban fellépett a Népvariétében, a Művész és a Magyar Színházban, a Pódium Kabaréban, a Vígszínházban, a Fővárosi Operett és az Ifjúsági Színházban is. Az ötvenes évek elején eltöltötték a színpadtól, majd Miskolcon (1951), aztán az Ifjúsági Színházban (1952) játszott. 1953–1958 között a Madách Színház, 1959–60-ban ismét a Nemzeti Színház tagja lett. 1957-ben Kossuth-díjat kapott.

TIT: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat.

Titkos Ilona (1898–1963): színésznő. A Belvárosi Színházban kezdte pályáját. 1920–21-ben az Andrássy úti Színházhoz, 1921–22-ben és 1923–25-ben a Belvárosi Színházhoz, 1922–23-ban és 1925–1930 között a Magyar Színházhoz, végül 1930–1935 között a Vígszínházhoz szerződött. 1934–35-ben a Nemzeti Színházban lépett fel, majd 1935–37-ben újra a Magyar Színház tagja volt. Ezután szerződés nélkül maradt. 1945-ben az Új Színházban, 1945–1947 között Miskolcon lépett fel. 1948-ban a Magyar Színház hívta meg. Bár 1947–1959 között a Nemzeti

Színház tagja volt, szerepet nemigen kapott, ezért 1955–57-ben újra a Miskolci Nemzeti Színházhoz szerződött. 1959-ben nyugdíjba vonult.

Tóth Dezső (1925–1985): kultúrpolitikus, irodalomtörténész. Az Irodalomtörténeti Intézet munkatársa, közben a szegedi egyetemen tanított. A Magyar Írók Szövetségének párttitkára volt, majd 1960-tól 1962-ig a Magvető Könyvkiadó irodalmi vezetője. 1964–1977 között dolgozott az MSZMP KB tudományos, közoktatási és kulturális osztályán, helyettes vezetőként 1977-től kulturális, 1980-tól művelődési miniszterhelyettes.

Tőkés Anna (1903–1966): színésznő. 1923-ban Temesváron lépett először színpadra, majd Tordán, Marosvásárhelyen, Aradon szerepelt. 1923-ban a Renaissance Színházhoz szerződött. Fellépett a Vígszínházban, 1925-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1928-ban a Magyar Színházban, 1930-ban a Nemzetiben játszott. 1931–1935 között a Vígszínház, 1935-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt.

Törőcsik Mari (1935–): színésznő. 1958-ban a Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1979-től a győri Kisfaludy Színház művészeti vezetője, 1980-tól a Magyar Filmgyártó Vállalat társulatának tagja, 1990–1993-ig a szolnoki Szigligeti Színház művésze. 1993-ban a Művész Színház, 1993–1994-ben a Thália Színház igazgatója. 1990-től 1992-ig a Magyar Színész Kamara elnöke. 2002 óta ismét a Nemzeti Színház tagja.

Törzs Jenő (1887–1946): színész. 1906-ban fejezte be tanulmányait a Színművészeti Akadémián, majd a Thália Társaság tagja lett. 1907 és 1923 között a Magyar Színházban, az 1923–24-ben a Renaissance, majd 1924–25-ben a Belvárosi Színházban játszott. 1925-ben a Vígszínház tagja. Ezután 1929 őszéig ismét az Izabella téri színházban játszott. 1929–1932 között a Vígszínházban lépett fel. 1932-től 1940-ig a Magyar Színházban szerepelt. 1941-től 1945-ig nem lépett színpadra. 1945-ben a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek haláláig tagja volt.

TSZ: Termelőszövetkezet. Magyarországon a téjesztést szovjet mintára vezették be a Rákosi-korszakban. A termelőszövetkezetek alakításával a tagokat megfosztották magántulajdonuktól. Gazdasági szempontból a téjesztés elsősorban az iparosodást szolgálta, megkönnyítette az erőforrások elvonását, és biztosította a munkaerőt.

TSZCS: Termelőszövetkezeti Csoport.

Tyll Attila (1923–2002): színész. 1951-ben kezdte pályáját Debrecenben. 1959-ben Szolnokra szerződött, majd 1962–1979 között a Nemzeti Színház tagja volt. Később játszott a Békés Megyei Jókai, és a budapesti József Attila Színházban.

Ulbricht, Walter (1893–1973): német kommunista politikus, az NDK államtanácsának elnöke.

Ungvári László (1911–1982): színész. 1933-ban végezte el a Színművészeti Akadémiát, ekkor szerződtette a Nemzeti Színház, melynek haláláig tagja maradt.

- Uray Tivadar** (1895–1962): színész. Először a Modern Színpadon lépett fel, majd 1917-ben a Nemzeti Színház szerződött. 1918-ban a Magyar Színház tagja volt, 1921-ben a Pódium Kabaréban, 1923-ban a Pesti Kabaréban és a Király Színházban vendégszerepelt. 1923–1948 között a Nemzeti Színház tagja, majd örökös tagja. 1950-től a Madách Színház társulatában játszott.
- Urbán Ernő** (1918–1974): író, újságíró, leghíresebb/hírhedtebb színdarabja a Nemzeti által is játszott *Az uborkafa* (1953).
- Vadász Ilona** (1919–2001): rendező. A Színművészeti Akadémia elvégzése után, 1945-től a Nemzeti Színház tagja volt, s a Magyar Rádió állandó rendezője.
- Vajda László** (1943–1995): színész. A Színház- és Filmművészeti Főiskola elvégzése után három évadot a szolnoki Szigligeti, kettőt pedig a Miskolci Nemzeti Színházban töltött. 1972-től 1978-ig a kaposvári Csiky Gergely Színházban játszott. 1982-ig a Nemzeti Színház, majd a Katona József Színház művésze lett.
- Valló Péter** (1950–): rendező. 1972-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, majd Veszprémben szerződött. 1975-től a szolnoki Szigligeti, 1976-tól a Vígszínház, 1984 és 1988 között a József Attila Színház rendezője volt. 1988 óta a Radnóti Miklós Színház tagja, főrendezője.
- Vámos László** (1928–1996): rendező. 1950-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola rendezőszakának elvégzése után a Nemzeti Színházhoz szerződött. 1952-től a debreceni Csokonai Színház főrendezője, 1955–1973 között a Madách Színház rendezője. Közben 1967 és 1980 között a Fővárosi Operettszínház főrendezője volt. 1982–1990 között a Nemzeti Színház művészeti vezetője, főrendezője. 1994-től az Állami Operaház főrendezője, 1995-től haláláig az Operaház megbízott főigazgatója volt. 1981-től 1990-ig a Magyar Színházművészeti Szövetség főtákará.
- Váradi Hédi** (1929–1987): színésznő. Pályáját a Madách Színházban kezdte, 1964-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt.
- Varga Mátyás** (1910–2002): díszlettervező, festő- és iparművész, grafikus. 1929–31-ben a szegedi színházban volt díszletfestő és tervező. Ezt követően több vidéki és fővárosi magánszínháznál dolgozott. 1935–1941 között a Nemzeti Színház tervezője és szcenikai felügyelője volt, de 1939–1941 között a Hunnia Filmgyárban és a Magyar Filmirodánál is tevékenykedett. 1941-től 1944-ig a Kolozsvári Nemzeti Színházban működött. 1955–1980 között újból a Nemzeti Színházban dolgozott, egyik legjelentősebb tervezőművészként. 1936–1939 között, majd 1959-től ismét készített díszletet a Szegedi Szabadtéri Játékoknak.
- Várkonyi Zoltán** (1912–1979): színész, rendező, színházigazgató. 1934-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát. 1934–1941 között a Nemzeti Színház, 1941-től 1944-ig pedig a Madách Színház tagja volt. 1945-től a Művész Színház igazgatója. 1950–1962 között a Nemzeti Színház művésze, közben 1951-től 1953-ig a Ma-

- gyar Néphadsereg Színházának főrendezője. 1962-től a Vígszínház főrendezője, 1971-től haláláig igazgatója volt. 1949-től tanított a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, amelynek 1972-től haláláig rektora volt.
- VERTESZ:** Villamoserőmű Tervező és Szerelő Vállalat.
- Vérsi Endre** (1916–1987): író, költő, színműíró. 1945–1952 között a Népszava kultúrovatát vezette. 1956. szeptember és 1957. január között az Írószövetség titkára. Színdarabokat és hangjátékokat is írt.
- Vízváry Mariska** (1877–1954): színésznő. A Színművészeti Akadémia elvégzése után 1896-ban a Nemzeti Színház szerződött, melynek haláláig tagja volt. 1928-ban örökös tagságot kapott. 1935-ben a Nemzeti Színházból nyugalomba vonult, és magánszínházakban lépett fel. 1935–37-ben a Belvárosi Színházban, 1938–40-ben a Pesti és a Vígszínházban, 1942-ben az Új Magyar Színházban, 1945-ben a Budai Színházban, 1946-ban a Belvárosi, a Fővárosi Operettszínházban, majd 1947-ben a Madách Színházban. Utoljára 1949-ben a Művész Színházban játszott.
- Voinovich Géza** (1877–1952): irodalomtörténész, színikritikus, író, színházigazgató. 1911-től 1944-ig a Budapesti Szemle szerkesztője és színikritikusa volt. 1933–1935 között a Nemzeti Színház kormánybiztos-igazgatója volt. Több drámáját játszott a Nemzeti Színház. 1910–1949 között a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1936-tól a Kisfaludy Társaság elnöke volt.
- Vörös László** (1931–?): 1974–1983 között a Nemzeti Színház gazdasági igazgatója volt, aztán az Operához ment, s onnan ment nyugdíjba.
- Zalaegerszegi Színház:** A Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház 1982-ben kezdte meg működését a városi Művelődési Központban. Az első igazgatója Varga Zoltán, művészeti vezetője Ruszt József volt. Ruszt József kezdeményezésére „beavatott színház”-at szerveztek, melynek keretében magyar és világirodalmi klasszikusokat mutattak be.
- Zsámbéki Gábor** (1943–): rendező, színházigazgató. A Színház- és Filmművészeti Főiskola rendező szakának elvégzése után 1968-ban a kaposvári Csiky Gergely Színház rendezője, majd 1975–1978 között igazgatója lett. 1978-tól a Nemzeti Színház vezető rendezője, majd 1982-től a Katona József Színház művészeti vezetője, 1989-től 2011-ig igazgató-főrendezője.
- Zsolt István** (1921–1991): A Nemzeti Színház főigazgatója, s nemzetközi labdarúgó-játékvezető, ellenőr és sportvezető.

MUTATÓ

Levéltári jelzetek

ÁBTL 3.1.2. M-17376	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Hálózati, operatív és vizsgálati iratok – Munka dossziék – „Cyránó” jelentései
ÁBTL 3.1.2. M-17378	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Hálózati, operatív és vizsgálati iratok – Munka dossziék – „Fekete Gyula” jelentései
MOL M-KS288. f. 5. cs. 263. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Politikai Bizottság iratai – 1962. április 19-i ülés
MOL M-KS 288. f. 5. cs. 322. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi szervei – Politikai Bizottság iratai – 1963. december 10-i ülés
MOL M-KS 288. f. 5. cs. 552. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Politikai Bizottság iratai – 1972. április 21-i ülés
MOL-M-KS 228. f. 5. cs. 887. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Politikai Bizottság iratai – 1983. július 26-i ülés
MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1042. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Politikai Bizottság iratai – 1988. november 8-i ülés
MOL M-KS 288. f. 20. cs. 642. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Nyomtatott határozatok – 642. őrzési egység
MOL M-KS 288. f. 23. cs. 8. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Államgazdasági Osztály iratai
MOL M-KS 288. f. 41. cs. 14. ő. e.	Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Agitációs és Propaganda Bizottság iratai – 1963. október 16-i ülés

- MOL M-KS 288. f. 41. cs. 43. ő. e. * Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Agitációs és Propaganda Bizottság iratai – 1965. június 16-i ülés
- MOL M-KS 288. f. 41. cs. 145. ő. e. Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Agitációs és Propaganda Bizottság iratai – 1969. szeptember 15-i ülés
- MOL M-KS 288. f. 41. cs. 391. ő. e. Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Agitációs és Propaganda Bizottság iratai – 1982. július 13-i ülés
- MOL M-KS 288. f. 41. cs. 411. ő. e. Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Agitációs és Propaganda Bizottság iratai – 1983. június 28-i ülés
- MOL M-KS 288. f. 41. cs. 430. ő. e. Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Agitációs és Propaganda Bizottság iratai – 1984. július 10-i ülés
- MOL M-KS 288. f. 51. cs. 16. ő. e. Magyar Országos Levéltár – MSZMP Központi Szervei – Óvári Miklós ideológiai titkár iratai
- MOL XIX-A-2-ad-AGy-126-1978. (67. doboz) Magyar Országos Levéltár – Minisztertanács Titkársága – Aczél György miniszterelnök-helyettes iratai – 1978.
- MOL XIX-I-4-ff Magyar Országos Levéltár – Művelődésügyi Minisztérium – Színházi Főosztály iratai
- MOL XIX-I-7-bb-szn-1975 (4. doboz) Magyar Országos Levéltár – Kulturális Minisztérium iratai – Pozsgay Imre miniszter-helyettes, miniszter iratai – iktatószám nélküli iratok
- MOL XIX-I-7-cc-137-1978. Magyar Országos Levéltár – Kulturális Minisztérium – Pozsgay Imre miniszter iratai
- MOL XIX-I-9-a-Nemzeti Színház-szn-1978. (34. doboz) Magyar Országos Levéltár – Művelődési Minisztérium – Pozsgay Imre miniszter iratai – Nemzeti Színház-dosszié – iktatószám nélkül
- MOL XIX-J-1-j-108-76-002680 -1970. (64. doboz) Magyar Országos Levéltár – Külügyminisztérium iratai – Titkosan kezelt ügyiratok – NDK – 1970.
- MOL XIX-J-1-j-145-7-004334-1977. (126. doboz) Magyar Országos Levéltár – Külügyminisztérium iratai – Titkosan kezelt ügyiratok – Szovjetunió – 1970.

- MOL XXVI-I-8 Magyar Országos Levéltár – Nemzeti Színház iratai
- MTA KK-AKH-Ms 6035/38 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára – Aczél György kéziratanyagáték – Aczél György miniszterhelyettes iratai – 1974-1976
- OSZK SZTT – Fond 15/11 – 1982. Országos Széchényi Könyvtár – Színház-történeti Tár – Gobbi Hilda kéziratanyagáték – A Nemzeti Színház irattárából és saját gyűjteményéből megőrzött iratok.

NÉVMUTATÓ

25. Színház 251, 355, 462, 472, 474, 484, 489
 Ablonczy László 444
 Abonyi Géza 392, 396, 398, 455
 Abonyi Tivadar 301, 392, 455
 Achard, Marchl 128
 Aczél Endre 406
 Aczél György 15–17, 28, 34–36, 41, 55–56, 74,
 105–106, 108, 113, 118, 122, 131, 133, 139–141,
 151, 179–181, 183, 186–187, 190–191, 192–193,
 216, 219–220, 268, 271, 273–274, 319–320, 321,
 322, 329–330, 331, 336, 421, 455, 485
 Aczél Ilona 392, 455
 Ács János 341, 348, 350, 413, 456
 Ádám Ottó 40, 96, 101, 149, 180, 368, 375, 404,
 456, 464
 Adamov, Artur 92
 Ady Endre 22, 405
 Agárdi Gábor 198, 400, 456
 Agria Játékszín 375
 Aimee, Marcel 22
 Aiszkülosz 386
 Ajtai Miklós 137
 Ajtay Andor 31, 33, 36, 392, 456
 Ajtmatov, Csingiz 409
 Akimov, Alekszander 477
 Akszonov, Vaszilij 181, 456
 Alapi Nándor Kamaraszínház 485
 Albee, Edward 370, 385, 415, 418, 439
 Állami Bábszínház 143, 372, 392, 410, 426
 Állami Faluszínház 457
 Állami Magyar Színház, Kolozsvár 472–473
 Állami Színház, Nagyvárad 491
 Almási Miklós 71, 290, 304, 456
 Ambrus Zoltán 383, 399, 457
 Andrásy úti Színház 455, 460, 462, 466, 480, 486,
 488, 491–492, 496
 Anouilh, Jean 128, 385
 Apáthi Imre 32, 97, 392, 395, 398–399, 457, 464
 Apáti Miklós 427

Apolló Kabaré 472, 488
 Apor Noémi 45
 Áprily Lajos 384
 Aragon, Louis
 Arany János 415
 Arany János Színház 456, 460
 Arbuzov, Alekszej 49, 51, 67, 85, 91, 110, 128, 148
 Arisztophanesz 110, 370, 386, 438
 Arisztotelesz 445
 Arizona Színház 490
 Arnoult 92
 Arrabal, Fernando 414
 Árva János 395
 Ascher Oszkár 32, 34, 457
 Ascher Tamás 199, 222, 232, 244, 249–250, 258–259,
 317, 340–341, 348–349, 370, 457
 Asperján György 415, 457
 Asztalos István 384
 Athayde, Roberto 439
 Avar István 194, 198, 243, 258–259, 349, 400, 457

 Babarczy László 198–199, 220, 369, 371, 458
 Babits Mihály 22, 391, 414, 418, 424, 439
 Bachmann Gábor 373
 Bacsó Péter 83
 Bajor Gizi 97, 389, 392–393, 397–398, 458
 Bajor Gizi Színeszmúzeum 494
 Bakó József 19, 241, 403, 458
 Bakonyi Károly 383
 Bakos Gyula 47–48, 66, 69, 106, 458, 469
 Balassa László 153
 Balázs Ádám 369
 Balázs Béla 339, 384, 458
 Balázs József 424
 Balázs Samu 99, 392, 397–398, 458
 Balázs Sándor 41, 458
 Balerl, Helmuth 128
 Balettintézet 459
 Balogh László 439

Bánki Zsuzsa 394, 397, 459
 Bánóczi László 461
 Bányai Gábor 427
 Bara Margit 95, 99, 398, 459
 Bárány Tamás 374
 Bárdi György 56
 Bárdos Artúr 39, 459, 491
 Barnasin Anna 90
 Barsi Béla 73, 399, 459
 Barta Lajos 383, 391, 459
 Bartók Béla 390, 404, 412–413
 Bartók Színház 143, 460
 Bartos Gyula 97, 392, 397–398, 460
 Basindzsagjan, Natella 213
 Básti Lajos 19, 53, 55, 77, 81, 94–95, 98, 101, 180–181, 236, 394, 397, 400, 460
 Báthory István 295
 Beaumarchais, Pierre Augustin Caron de 384
 Beckett, Samuel 146, 149, 374, 415
 Bécsy Tamás 293, 460
 Behár György 371
 Behn, Aphra 439
 Békeffi István 408
 Békés Megyei Jókai Színház 41, 91, 126, 430, 482, 490, 497
 Békés Pál 404, 415, 460
 Bellon, Loleh 410, 439
 Belvárosi Színház 394, 455, 457, 459–460, 462, 468–469, 471–427, 476, 478–481, 486–487, 491–492, 496–497, 499
 Benany Sándor 127
 Benedek András 42, 80–82, 90–91, 243, 259–260, 262, 384, 460
 Benedek Árpád 91, 118, 185, 369, 460
 Benedek Árpádné 209, 461
 Benedek Marcell 22, 461
 Benedek Miklós 243, 349, 400, 461
 Benkő Gyula 56, 108, 461, 491
 Berczeller Antal 112, 128, 461
 Bereczky Erzsébet 126
 Beregi Oszkár 394–395, 461
 Berek Katalin 77, 94, 98–99, 106, 243, 395, 397, 462
 Bereményi Géza 325, 340, 416, 439–440, 462
 Berényi Gábor 148, 443, 462
 Béres Ilona 400, 462
 Berkly Lili 392, 396, 462
 Bessenyei Ferenc 24, 52, 77, 95–96, 98, 101, 198, 395, 397, 400, 463
 Bessenyei György 283, 350, 446
 Besson, Benno 156, 463
 Bethancourt 414
 Bethlen Gábor 231, 233
 Betti, Ugo 128, 385
 Bibó Lajos 389, 391, 463
 Bicskey Károly 26, 463, 470
 Bihari József 95–96, 99, 394, 397–398
 Birnbauer József 154
 Bíró Lajos 391, 463
 Biskku Béla 189, 464
 Bitskey Tibor 95–96, 102, 398
 Bizó Gyula 139–141, 161, 464
 Blaha Lujza téri Színház 455, 462, 488, 492
 Bóbita Bábszínház, Pécs 410, 426
 Bock, J. 414, 437
 Bodnár Erika 243, 349, 464
 Bodnár Jenő 97, 397
 Bodnár Sándor 115, 243, 257, 259–261, 403, 464, 484
 Bodor Tibor 101
 Bódy Gábor 371
 Bókay János 383, 464
 Boldizsár Iván 291, 310, 464
 Bond, Edward 317, 414
 Bordán Irén 232, 464
 Bordás László 243
 Bork 153, 154, 156
 Bornemissza Péter 208, 386, 415, 418, 424, 439, 443
 Bosioval, Gianfranco de 444
 Both Béla 118, 147, 151, 156, 167–168, 169, 177, 314, 392, 399–401, 465
 Bozók István 367, 395–396, 485
 Bőgel József 316, 318, 343, 354, 465
 Braginszkij, Emil 369
 Brecht, Bertold 21, 101, 108–109, 128, 149, 151, 227, 237, 370, 385–387, 445, 463
 Bródy János 367, 383, 444–445
 Bródy Sándor 83, 339, 353, 369, 391, 465
 Brunner László 73
 Buckman, Peter 370
 Budapesti Gyermekszínház 371, 426, 460, 476, 490
 Budapesti Kamaraszínház 301, 461, 473, 484, 490
 Budapesti Színház 487
 Bukovszky Rezső 356, 366
 Bulgakov, Mihail 317, 386, 419, 425, 437, 440
 Bulicsov, Jegor 385
 Büchner, Georg 244, 246, 249, 340, 348
 Cagarelli, Avkszentij 184
 Calderon, Pedro 386
 Caldwell, John 384
 Callegari, Gian Paolo 41
 Camoletti, Marc 370, 410
 Camus, Albert 128
 Capek, Karel 409, 413
 Caragiale, Ion Luca 370, 423, 428

Carjov, M. 210
 Christie, Agatha 432
 Cocteau, Jean 71, 74, 92, 385, 465
 Confortes, Claude 410
 Cormon, Fernard 439
 Coward, Noël 151, 385, 409
 Czákó Gábor 375, 415–416, 465
 Czapkó Endre 71, 81, 106, 465
 Czimmer József 145
 Csák Gyula 374, 408
 Csalog Zsolt 375, 465
 Csányi Árpád 242, 403, 466
 Császár Angéla 400, 466
 Császár Imre 466
 Csáth Géza 437
 Csathó Kálmán 383, 392, 466
 Császtvay István 366
 Cseh Tamás 419, 440
 Csehov, Anton Pavlovics 99, 169–170, 240, 341, 383–385, 387, 409, 440, 445
 Cselényi József 45
 Cseres Tibor 340, 374, 466
 Cserhalmi György 213, 246–247, 248–249, 349, 366, 401–402, 466
 Csernus Mariann 21, 99, 367, 395, 399, 466
 Cseterki Lajos 139
 Csiki László 369, 386, 466
 Csiky Gergely 76, 86–87, 96, 339, 382, 391, 445, 467
 Csiky Gergely Színház, Kaposvár 148, 220, 228, 325, 350, 370–371, 413, 456–458, 467, 471, 473, 478–479, 482, 484–485, 487, 490, 492, 495, 498–499
 Csiszár Imre 220, 237, 424, 444
 Csokonai Színház, Debrecen 41, 126, 148, 369, 430, 436–437, 462, 465–466, 470–471, 478, 488, 490, 496, 498
 Csokonai Vitéz Mihály 208, 339, 385, 391, 415, 443
 Csomós Mari 222, 232, 349, 467
 Csonka Lajos 67
 Csontos Gyula 392, 395, 467
 Csörsz István 368
 Csurka István 144, 235, 239, 313, 340, 369, 374, 388, 399, 415–416, 425, 431, 467
 Csurka László 293, 467
 D'Annunzio 383
 D'Ennery, Adolph 439
 Dániel Vali 400
 Daniss Győző 90, 126
 Darabos Iván 104, 108, 113–114, 115, 117, 131, 467
 Darvas Iván 24, 108–109, 468, 493
 Darvas József 44, 49, 71–72, 75, 85–88, 95–97, 125, 339, 368, 391, 468
 Dayka Margit 392, 396, 468
 Deák Ferenc 35, 374
 Dejmek, Kazimierz 250, 468
 Deme Gábor 127
 Demjek 260–261, 262, 264
 Déry Tibor 151, 368, 384–385, 388, 391, 430, 468
 Déryné Színház 143, 467, 471, 479, 484
 Deval 128
 Diderot, Denis 432, 440
 Dobai Ferenc 194, 198, 469
 Dobai Vilmos 143
 Dobozi Imre 89, 110, 127, 203, 469
 Domján Edit 400
 Domokos Máttyás 115
 Donát Jenő 54
 Dorst, Tankred 432
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 386, 417, 419, 440
 Dölle Zsolt 251
 Drecin József 361, 366, 469
 Dunai Ferenc 145
 Dunaiszky László 111
 Dunajevszkij 425
 Dunaújvárosi Bemutató Színpad 413, 428
 Dürrenmatt, Friedrich 114, 128, 149, 370, 385, 418, 438–439, 443
 Egressy Gábor 391
 Egri István 25, 32, 41, 52, 86, 126, 147, 151, 195, 394–395, 398, 400–401, 469
 Egyetemi Színpad 90, 126, 143, 203, 250, 469, 485, 490
 Eisemann Mihály 410
 Enquist, Per Olov 432
 Eörsi István 373
 Erdei Ferenc 468
 Erdély Miklós 373
 Erdődy János 371
 Erkel Ferenc 50
 Euripidesz 283, 341, 370, 443
 Fábri Zoltán 24, 147, 392, 396, 469
 Falu Színház 32, 457
 Faluvégi Lajos 422
 Farkas István 243, 247
 Farkas Zsuzsa 402
 Faulkner, William 128
 Fedák Sári 26, 383
 Fehér Józsefné 355, 360
 Fehér Klára 415
 Fejér György 33
 Fejes Endre 148, 368, 374, 408, 430, 470

Fekete Gizi 413
 Felföldi László 240–241, 470
 Fellner, Ferdinand 57, 62
 Fényes Szabolcs 32,
 Ferencsik János 31, 258
 Ferrari Violetta 22, 97, 395, 397–398, 470
 Feuchtwanger, Lion 128
 Ficze Ildikó 356, 366
 Filippo, E. de 419
 Fischer, Ernst 74
 Fo, Dario 415
 Fock Jenő 131–133
 Fodor Géza 222, 259, 349, 470
 Fodor Tamás 469
 Fogarassy Mária 26, 463, 470
 Folk, Georg 154
 Fónay Márta 397, 400
 Ford, J. 415, 419, 440
 Forgách István 75, 79, 90
 Foster, Paul 370, 375, 412
 Földes Imre 37–38, 40, 383, 470
 Földvári Lászlóné 366
 Fővárosi Kabaré 491
 Fővárosi Művelődési Ház 235, 239, 245, 246, 248,
 250, 256, 287, 340, 348, 470
 Frisch, Max 45, 97, 385
 Független Színpad 471, 474, 490, 494
 Fülöp Zsigmond 399
 Für Sándor 356, 366
 Füst Milán 339, 353, 369, 374, 419, 439, 445

Gaál Erzsébet 495
 Gábor Andor 383, 391, 443, 471
 Gábor Miklós 33, 97, 394, 397, 408, 438, 443–444, 471
 Gajdó Tamás 18
 Gál Gyula 35, 392
 Gál Péter 38
 Galamb Sándor 392
 Galambos Lajos 127, 151, 203
 Galin, Nikov 368, 431
 Garai Gábor 415, 431, 471
 Garamvölgyi József 113, 139
 Garas Dezső 395, 398
 Gárdonyi Géza 391
 Gárdonyi Géza Színház, Eger 369, 427–428, 471,
 491, 495
 Gáspár János 368
 Gáspár Sándor 366, 421
 Gáti József 399
 Gellei Kornél 399
 Gellért Endre 24, 30, 39, 42, 43–44, 50, 97, 99, 115,
 144, 384, 394–395, 398–401, 464, 471

Gellért Lajos 397
 Gelman, Alekszander 226, 297, 386, 409, 413, 461
 Giraudoux, Jean 92, 149
 Giricz Máttyás 368, 471
 Gobbi Hilda 101, 258–259, 391–393, 397–398,
 447, 471
 Goethe, Johann Wolfgang von 208, 213, 443
 Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 179, 194, 383–384,
 409
 Goldoni, Carlo 340, 370, 419, 438, 440
 Gombaszögi Ella 97, 397
 Gombaszögi Frida 98, 394–395
 Gombó Pál 127
 Gombrovicz, Witold 330, 409
 Gomolya Ferenc 71
 Gonda Dániel 247
 Goodrich, Frances 40
 Gorbátov, Borisz 41, 91
 Gorkij, Maxim 91, 239–240, 244, 246, 249, 348, 384,
 430, 438
 Gosztonyi János 139, 144, 471
 Góth Sándor 392, 471
 Gothár Péter 325
 Gózon Gyula 77, 98–99, 392, 397, 472
 Gozzi, Carlo 440
 Görbe János 394, 396
 Görgey Gábor 339–340, 374, 415, 417, 427, 437, 472
 Gribojedov, Alexandr Szergejevics 384
 Grieg, Edvard 128
 Griffiths, Richard 341, 348
 Günther, Peter 154

Gyagilev, Szergej 465
 Gyárfás Endre 374, 472
 Gyárfás Miklós 385, 464, 472
 Gyarmati Tibor 241
 Gyöngyössy Imre 86, 89, 110, 127
 Györfly György 400
 Györfly Miklós 317
 Györgyfalvy Katalin 251
 Győri Balett 372, 411
 Gysi, Gregor Florian
 Gyulai Károly 232
 Gyulai Pál 283, 387
 Gyulai Várszínház 368, 418, 458, 482, 491
 Gyurkó László 212, 340, 412, 415, 430, 472, 484
 Gyurkovics Tibor 415, 472

Hackett, Albert 40
 Hacks, Peter 370, 385
 Halasi Imre 368
 Halász Kálmán 66, 72–73, 77, 79

Halász Péter 469
 Hamilton, Patrick 410
 Harag György 204, 369, 472
 Haraszty István 373
 Harsányi Zsolt 383
 Hartog, Jan de 40
 Hauptmann, Gerhardt 40, 317, 383, 439
 Hausding, Manfred 154
 Havasi Ferenc 421, 473
 Havel, Vaclav 151
 Háry Gyula 113, 144, 236, 375, 384–385, 391, 416,
 428, 436, 473
 Hegedűs Tibor 40
 Hegyi Imre 19
 Helmer, Hermann 57, 62
 Heltai Jenő 383, 391
 Helyey László 222, 232, 349, 473
 Hemingway, Ernest 149, 385
 Herczeg Ferenc 375, 383, 391
 Hernádi Gyula 368, 412, 415, 425, 437
 Hetényi Pál 469
 Hettyey Aranka 392
 Hevesi Gyula 495
 Hevesi Sándor 173, 283, 288, 346, 383, 389, 391, 393,
 398–399, 473–474, 474
 Hevesi Sándor Színház, Zalaegerszeg 376, 412–413,
 415, 426–427, 462, 479, 490, 499
 Hevesi Sándor téri Színház 424
 Hincz Gyula 94
 Hintsch György 83
 Hochhuth, Rolf 144
 Hochwalder, Fritz 370
 Hoffer Miklós 452
 Hóman Bálint 284, 301, 346, 473
 Hont Ferenc 24, 50, 394, 474, 479
 Horkai János 101, 395
 Horvai István 39, 51, 67, 85, 96, 144–145, 149, 369, 397
 Horváth Árpád 392–394, 474
 Horváth Ferenc 394, 396
 Horváth János 393
 Horváth Jenő 148, 392
 Horváth József 94, 96, 98, 99, 398
 Horváth László, P. 199
 Horváth Zoltán 120
 Horváth, Ödön von 237, 387
 Hökös Színpad 413, 428, 437
 Hölderlin, Friedrich 189
 Hrabal, Bohumil 373
 Hubay Miklós 19, 22, 125, 203, 236, 374, 384, 388,
 415, 418, 425, 430, 438, 443, 474
 Hugo, Victor 40, 438
 Huszár János, dr. 197, 200, 474

Ibsen, Henrik 148, 186, 194, 235, 239, 383, 386
 Ifjúsági Színház 381, 396, 456–457, 460–462, 465,
 469, 474–475, 488, 493–494, 496
 Iglódi István 198, 235, 239, 401, 409, 474
 Ilku Pál 108, 136, 139–140, 475
 Illés Endre 144–145, 317, 384, 388, 475
 Illés István 368
 Illés László 74
 Illosvay Katalin 394, 396
 Illyés Gyula 21, 89–90, 113, 115–116, 118–121, 126,
 144, 258, 296, 340, 368, 374, 384–385, 388, 415,
 425, 430, 443–444, 475
 Incze Sándor 100
 Ionescu, Eugène 92, 128, 414
 Irodalmi Színpad 142–143, 457, 475, 479, 387–488,
 492, 494
 Izsóf Vilmos 400

Jamiaque, Yves 147
 Jancsó Miklós 368, 412
 Jankovich Ferenc 384
 Jantsek Rudolf 241
 Jarovaja, Ljubov 385
 Jarry, Alfred 437, 440
 Jaschik Álmos 393, 475
 Jaschik Álmosné 393
 Jászai Mari 340, 418
 Játékszín 225, 246, 248, 250, 287, 316, 319, 324, 326,
 330, 333, 340–341, 348, 369, 371, 373, 410, 412,
 430, 443, 462, 471, 475
 Jávor Pál 392–394
 Jefremov, Oleg 210–211
 Jékely Zoltán 374
 Jób Dániel 394
 Jókai Anna 431
 Jókai Mór 339, 353, 369, 391, 433, 445
 Jókai Színház 32, 40–41, 126, 371, 456, 460, 468–469,
 474–475, 488, 491, 496
 Jonson, Ben 85, 195, 386, 439
 Jordán Tamás 469
 Józán Ildikó 18
 József Attila 405, 477
 József Attila Színház 41, 86, 118, 140, 143, 148–149,
 361, 371, 375, 398, 408, 410, 412, 426, 430, 432,
 459, 461–462, 464, 468, 469, 471, 474, 476, 482,
 484, 487–488, 491–492, 496–498
 Józsefvárosi Színház 360, 362, 363, 374, 408,
 432, 484
 Juhász Ferenc 22, 475
 Juhász József 22, 97, 392, 397–398, 476
 Jurka László 146, 149
 Jurta Színház 480

Kacsóh Pongrácz 383
 Kádár János 67, 78, 109, 131–133, 334, 336, 337, 420, 455, 476, 495
 Kafka, Franz 146, 240
 Kállai Ferenc 53, 56, 71, 77, 96, 98, 101, 181–182, 186–188, 192, 194–195, 198, 213, 223, 235, 237, 240, 246–247, 248–249, 257–260, 262, 264, 281, 349, 395, 397, 476
 Kállai Gyula 24, 31, 34–36, 108, 113, 131–132, 186, 495
 Kálmán György 71, 81, 94–95, 98–99, 106, 179, 243, 258–259, 350, 395, 397, 446, 476
 Kálmán Imre
 Kalocsai János 47, 53, 56, 66, 73, 77
 Kamara Varieté 225, 475
 Kamarás Gyula 40
 Kamondi Tóth László 89, 126
 Kánya Katalin 232
 Karinthy Ferenc 22, 41, 126, 386, 388, 408, 415, 431, 476
 Karinthy Frigyes 374, 388, 476
 Kármán Imre
 Kármán József 147
 Kassák Lajos 374, 384, 391
 Katajev 128
 Katona Imre 139
 Katona József 87, 109, 177, 339, 381, 391, 215, 437, 443
 Katona József Színház, Budapest 22, 30, 45, 51, 54, 67, 69, 80, 85–87, 89, 95–96, 99, 106, 109–112, 115, 125, 147, 151, 169, 186, 193, 194–196, 198, 199, 201, 203–205, 218, 235, 239, 248, 256, 263, 287, 306, 317, 323, 324, 327, 330, 332–333, 339, 341–342, 348–349, 353, 355–358, 360–362, 363, 364–365, 368–369, 373, 375–376, 403, 408–411, 425, 427–428, 430–431, 436–437, 439, 457, 461, 464, 466, 467, 470–471, 473, 478–481, 487–488, 490, 493, 498, 499
 Katona József Színház, Kecskemét 41, 56, 148–149, 412, 430, 434, 462, 467, 471–472, 480, 482, 484, 488, 490, 493, 495
 Kaufmann Oszkár 101
 Kávási Klára 18, 290
 Kayser 156
 Kazán István 31, 33–35, 37, 41, 149, 476
 Kazimír Károly 144, 146, 149, 290, 295, 297, 299, 301, 304, 314, 368, 404, 476
 Kazinczy Ferenc 415
 Kazovszkij, El 373
 Keglevich István, gróf 62
 Keleti Éva 263
 Kellér Dezső 33
 Kemény István 465
 Kemény László 98–99, 399
 Kempinski, Tom 410
 Kende Sándor 199
 Képeskönyv Kabaré 457
 Kerényi Ferenc 18, 20, 420, 424
 Kerényi Imre 149, 305, 307, 309–311, 367–369, 408, 415, 418, 438–439, 444, 476
 Kereszturi Sándor 366
 Keresztury Dezső 22, 177, 339, 430, 477
 Kéri József 216
 Kertész Ákos 340, 438
 Keserű Ilona 198
 Kesslerling, Joseph 432
 Kilty, Jerome 110
 Kipphardt, Heinar 147, 415
 Király István 304, 313–314, 477
 Király Istvánné 179–180, 184, 185, 186–188, 190
 Király Színház 462, 474, 481, 489, 498
 Kis Benedek 325
 Kisfaludy Színház, Győr 371, 373, 462, 470–471, 477, 479, 483, 496–497
 Kishon, Ephraim 414
 Kiss Anna 374
 Kiss Ferenc 31, 392, 477
 Kiss Irén 374
 Kiss István 139
 Kiss Manyi 396, 477
 Kleist, Heinrich von 432, 445
 Kocsis Annamária 465
 Kocsis István 369, 408, 418
 Kodály Zoltán 375, 390, 405, 410
 Kodolányi János 301, 384, 391, 477
 Kohut Magda 21, 99, 167–168, 395, 399, 477
 Kolozsvári Magyar Színház 458–459, 462, 472–473
 Kolozsvári Nemzeti Színház 498
 Koltai Róbert 222, 232, 349–350
 Koltai Tamás 98, 301, 306, 311
 Komócsin Zoltán 113, 477
 Komor István 41
 Konszkij, Grigorij 49, 52, 85, 91, 95
 Koppányi György 95, 199
 Kormos István 85
 Kormos Lajos 106
 Kornejsuk, Alekszandr Jevdokimovics 149
 Kornidesz Mihály, dr. 216, 275, 276, 329–330, 406, 487
 Kornis Mihály 316, 319, 321, 322, 324, 326, 332, 340, 348, 373, 375, 416, 431, 437, 439, 478
 Kosztolányi Dezső 22, 374, 415
 Kosztricz Anna 18
 Kovács Géza 243
 Kovács Károly 392
 Kőmíves Sándor 395–397
 Köpeczi Béla 141, 151, 445, 478
 Körszínház 476, 492

Kövessey Albert 460
 Krasinski, Zygmunt 417–418
 Krecsényi Ignác 460
 Kristóf Tibor 469
 Krlezsa 128, 147, 385
 Krobot, Ivo 485
 Kroetz, Franz Xaver 341, 374
 Kross, Jaan 69
 Krúdy Gyula 236
 Krúdy Színpad 485
 Kunos Ferenc, dr. 264
 Laborfalvi Róza 391
 Laczkovich Piroška 403, 478
 Ladányi Ferenc 48, 73–75, 77–79, 94, 99, 394, 397, 478
 Ladomerszky Margit 21, 394, 396–398, 478
 Lajtai Lajos 408
 Lajtányi Éva 82
 Lampl Lajos 240, 308, 356, 358, 361, 478
 Landler Mária 477
 Latinovits Zoltán 118, 469
 Lavrov, Szergej 182
 Lázár Ervin 374
 Lázár Gida 392
 Lázár György 421, 478, 489
 Lázár Katalin 222, 232, 349
 Lehotay Árpád 392, 394
 Lejtényi Éva 106
 Lendvai Márton 111
 Léner Péter 110–111, 126, 144, 146, 148–149, 369, 485
 Lengyel György 86, 110–111, 148, 368, 478
 Lengyel Menyhért 236, 391, 478
 Leonyod, Zorin 212
 Lessing, Gotthold Ephraim 432, 445
 Lick József 139
 Litvai Nelli 222, 349, 479
 Ljubimov, Jurij 210–211, 350, 370, 372, 479
 Lorca, Federico Garcia 21, 109, 128, 385, 415
 Losonczy Pál 421, 479
 Lukács Antal 127
 Lukács György 310, 461
 Lukács Margit 77, 306, 392–393, 399, 447, 479
 Lupa, K. 375
 MacDonald, R. D. 437
 Machiavelli, Niccolò 41, 386, 444
 Madách Imre 49–50, 67, 85, 94, 109, 154, 155–156, 171, 177, 197, 212, 226, 339, 382–383, 386, 391, 414–415, 418, 424, 439, 443, 450
 Madách Kamaraszínház 145, 149
 Madách Színház 32, 33, 40, 42, 49, 52, 73–74, 85, 101, 118, 121, 140, 143, 145, 149, 198, 203, 350, 368, 370, 375, 381, 388, 394, 397, 400, 409–410, 417, 424, 430, 432, 437, 456–459, 461–463, 465, 468–471, 474, 476–482, 487, 490, 492–493, 496, 498–499
 Madách Színház Stúdió Színpada 146
 Madaras József 198, 243, 260, 479
 Mádi Szabó Gábor 97, 394, 396
 Magyar Bálint 31, 33–36, 39, 41
 Magyar Néphadsereg Színháza 31, 33–36, 37, 40, 41, 102, 396–397, 460–462, 469, 472, 476, 478, 480, 486–488, 492–493, 499
 Magyar Színház 101, 132, 135, 137, 286, 295, 350, 393, 397, 455, 457–460, 462–463, 465–468, 470–471, 473–474, 477, 479–481, 486–488, 491–492, 496–498
 Magyar Színkör 413, 428, 437, 480
 Majakovszkij, Valgimir 385, 430
 Major Tamás 19, 20–21, 24, 27, 28–29, 30–31, 34–35, 36–37, 39–42, 44, 47–50, 52, 54, 66–67, 71–72, 73–76, 81, 85, 88, 99, 101, 103, 105–107, 109–110, 125–127, 135, 149, 151, 153, 156, 167–168, 169–170, 177, 180–182, 192–193, 195, 198, 210, 217, 219–220, 223–224, 227, 229, 236–238, 263–264, 300, 314, 340, 381, 385, 391–402, 404, 464, 480
 Makay Margit 94, 98, 392–393, 396–397, 399, 447, 480
 Maklári Zoltán 19, 22, 77, 94, 98–99, 381, 391–392, 394, 397–398, 380, 480
 Maklár János 99, 397–398
 Malonyai Dezső, dr. 108, 167–168, 169–170, 172, 180, 182, 185, 187–188, 194, 196, 298, 300, 304, 310, 356, 358, 360–362, 363, 373, 380, 444, 480, 484
 Mándl Éva 127
 Mándy Iván 374, 415
 Mándy Iván 374, 415, 480
 Mányai Lajos 51, 56, 77, 96, 395–397
 Mányai Lajosné 55
 Mányai Zsuzsa 232
 Márai Sándor 384, 391
 Marceau, Felicien 37, 41, 385
 Marivaux, Pierre de 151, 386, 419
 Marjai József 208, 216, 481
 Márkus Ferenc 101
 Márkus László 391–392, 481
 Marosán György 71
 Maróthy László 360, 421
 Maróti Gábor 232
 Maróti Lajos 236, 240, 250, 340, 374
 Martinov, L. 209
 Marton Endre 24, 30, 37, 38, 41, 43–44, 49–50, 51, 66–67, 71–72, 74–75, 78–79, 83, 85–86, 89–91, 93–94, 97, 99, 105–106, 110–111, 118, 127, 146–147, 149, 151, 167–168, 169–170, 171–172, 173, 177, 179–184, 186–189, 190, 192–193,

- 194–196, 197–199, 204, 212–213, 217, 220, 223–224, 226–227, 229, 236, 263, 269, 297, 314, 325, 339–340, 367, 386, 399, 401–404, 480
- Marton Tibor 258–259
- Máté Gábor 413
- Máthé Erzs 96, 98–99, 101, 397, 481
- Mátrai Mátyás 223
- Maugham, William Somerset 370
- Menczel Róbert 413
- Mensáros László 469, 485
- Menzel, Jiri 409
- Meruk Vilmos 55, 103–104, 105–106, 108, 147, 399, 481
- Mesterházy Lajos 368
- Mészáros Ági 52–53, 77, 237, 264, 392, 397, 446, 481
- Mészöly Dezső 42, 80, 82, 481
- Metzner János 180
- Mezei Mária 400, 481
- Mezey Gyula 223
- Mickiewicz, Adam 468
- Micu, Dan 370
- Mihály András 259
- Mikes Kelemen 415
- Mikiver, Mikk 369
- Miklós Klári 106
- Mikó András 50
- Mikroszkóp Színpad 410, 489
- Mikszáth Kálmán 374
- Miller, Arthur 81, 91, 99, 109, 146, 149, 186, 194, 226, 239, 370, 385, 415, 418, 432
- Miller, Jason 203
- Miskolci Nemzeti Színház 114, 146, 149, 427–428, 430, 447, 456, 463, 468, 476, 485, 490, 492–495, 497–498
- Miszlai István 91, 126, 356, 361, 482, 484
- Modern Színpad 459, 498
- Módos Péter 340
- Moldova György 408, 437
- Molière 51, 67, 70, 85–86, 109–110, 227, 240, 340, 348, 383–385, 418, 438–440, 443
- Molnár Ferenc, államtitkár 192–193, 194, 482
- Molnár Ferenc, író 39–40, 236, 369, 383, 391, 408, 415, 425, 439, 443, 480
- Molnár Gál Péter 52
- Molnár Károly 139
- Molnár Piroska 222, 232, 258–259, 349
- Mónos Attila 148
- Moór Marianna 243, 400
- Móricz Virág 126
- Móricz Zsigmond 51–52, 93, 151, 231–233, 236, 369, 383, 385–386, 391, 409, 415, 434, 443
- Móricz Zsigmond Színház, Nyíregyháza 368–369, 376, 485
- Mrožek, Slawomir 146, 149, 246, 250, 341, 348, 375, 419, 436–437
- Mrsán János 410, 418, 438
- MU Színház 317
- Murell, John 418, 439
- Musatescu, Tudor 418
- Musset, Alfred de 370
- Muszatov, Valerij 182–183
- Müller, Heiner 463
- Müller Péter 374, 408
- Művész Színház 208, 394, 457, 459–460, 463, 468, 470–471, 474, 482, 486, 489–490, 492–493, 495–499
- Nádas Péter 416, 437, 483
- Nádasdy József 223, 355
- Nádasdy Kálmán 21, 24, 31, 37, 71, 87, 101, 258–259, 290, 295, 393, 396, 483
- Nagy Adorján 231, 301, 392, 483
- Nagy András 198, 230, 438
- Nagy Antal 30, 36, 37, 39, 42
- Nagy Attila 292, 309
- Nagy Endre 48, 66
- Nagy György 126
- Nagy Ignác 391
- Nagy István 204, 236
- Nagy József 230
- Nagy Lajos, dr. 157
- Nagy Lajos, író 385
- Nagy László 475
- Nagy Miklós 180
- Nagy Péter 217, 219–220, 223–224, 227–229, 230, 235–236, 238, 239–240, 242, 246–251, 252, 257–261, 262–265, 266, 268–269, 271, 273–274, 275, 276, 278, 298, 302, 347, 351, 402, 483
- Nagy Réka 232
- Nagy Sándor 19,
- Nagyajtai Teréz 393, 403, 483
- Nánay István 143
- Nemeskürthy István 424
- Németh Antal 253, 301, 346, 383, 389, 391–394, 397, 475, 481, 483
- Németh Istvánné
- Németh László 22, 49, 51–52, 80–81, 85, 87–90, 93–94, 109–110, 119, 125, 151, 301, 340, 348, 352, 368, 383–385, 388, 391, 399, 430, 443, 484
- Nemzeti Stúdió 259, 484
- Népopera 462, 472
- Népszínház 57, 62, 111, 202, 355–358, 360–362, 363, 366, 367–368, 370–372, 374, 376, 381, 410–411, 426, 428–430, 432, 455, 467, 470, 471–473, 477, 480, 482, 484, 490

- Nikolényi István 50
- Nógrádi Gábor 317
- Nosbűlder 128
- Nóti Károly 425
- Nyemirovics–Dancsenko, Vlagyimr 344, 482, 495
- Nyíri Tibor 126
- O’Casey, Sean 385
- O’Neill, Eugene 91, 110, 128, 385
- Oberfrank Géza 371
- Ódry Árpád 392, 457
- Ódry Színház 70, 90, 112, 125, 146, 339
- Olsavszki Éva 350
- Olty Magda 77, 391–392, 397–398, 485
- Operaház 31, 57, 62, 142, 447, 455, 470, 473, 481, 483, 498–499
- Operett Színház 32–33, 142, 147, 184, 210, 237, 371, 381, 400, 409, 431, 437, 456–457, 459, 466, 470, 477, 480, 482–483, 488, 490–493, 496, 498–499
- Orbán László 108, 113, 139
- Orbók Attila 384
- Orosz László 223, 262, 274, 281, 485
- Országos Kamara Színház 483
- Osborne, John 92, 128, 385
- Oszter Sándor 402
- Osztovis Levente 198
- Osztrovskij, Alexandr Nyikolajevics 149, 348, 384
- Óvári Miklós 216, 275, 329–330, 336, 337, 421, 485
- Örkény István 258–259, 264, 330, 339, 368, 388, 391, 415–416, 430, 445, 463
- Óze Lajos 94, 98–99, 349, 399, 485
- Paál István 90, 126, 146, 149, 371, 458, 485
- Páger Antal 31, 33–34, 36, 392, 396, 486
- Pagogyin, Nyikolaj 110
- Palló Imre 31
- Palotai Boris 199
- Pándi Pál 258–259, 290, 486
- Pápai Erzs 95–96, 98–99, 101, 395, 399, 486
- Pápista Lászlóné 281, 356, 366, 486
- Papp János 180
- Papp Zoltán 222, 232, 349
- Párdi Imre 131, 139
- Pártos Erzs 395
- Pártos Géza 145–146, 394, 396
- Páskándi Géza 415, 431, 438, 443, 487
- Paszternak, Borisz Leonyidovics 209
- Pásztor János 392
- Pataki Jenő 392, 394–395, 447
- Pataki Miklós 397
- Pathó István 400
- Patrick, John 37
- Pauer Gyula 222, 349, 373, 487
- Paulay Ede 283, 345, 382–383, 487
- Pavlov, V. 209
- Péchy Blanka 394, 487
- Pécsi Balett 411
- Pécsi Nemzeti Színház 148, 317, 457–458, 463, 473, 476, 478, 484, 486, 490–491, 493, 496
- Pécsi Sándor 396
- Peéry Piri 396
- Pekár Gyula 383
- Pestha László, dr. 138
- Pesti Kabaré 477, 498
- Pesti Magyar Színház 108, 230, 252, 295, 382, 420, 423, 441, 462–463, 466–467, 474, 491
- Pesti Színház 325, 367, 369, 416, 423, 432, 437, 466, 469, 492, 499
- Pesti Vigadó 394, 416, 489
- Péter László 26, 50
- Petheő Attila 392, 487
- Pethes György 90, 110–111, 118, 125, 147, 198, 368, 488
- Pethes Imre 400, 488
- Pethes Sándor 392, 396, 488
- Peti Sándor 394, 397–398, 488
- Petőfi Sándor 415, 451, 486
- Petőfi Színház, Budapest 32, 40, 135, 137, 142, 456, 459, 464, 468–469, 474–476, 482, 488, 491, 496
- Petőfi Színház, Veszprém 118, 369–370, 466, 470, 472, 486, 488, 491
- Petrov, V. 149, 409
- Petrovics Emil 258–259
- Petrusevskaja, Ludmilla 431, 437, 439
- Pinter, Harold 374, 415, 419
- Pirandello, Luigi 383, 385
- Piróth Gyula 222, 232, 349, 488
- Platon 370
- Pódium 487
- Pódium Kabaré 478, 488, 496, 498
- Podmaniczky Frigyes, dr. 487
- Pogány Judit 222, 232, 349–350
- Polinszky Károly, dr. 138
- Popesco, Sorescu 409
- Potassy Pálné 262–263
- Pozsgay Imre 16, 216, 219–220, 222, 223–224, 225, 266, 270, 271, 273–274, 276, 321, 329–330, 355–356, 365–366, 488
- Priestly, J. B. 385
- Pukánszky Kádár Jolán 18, 282–284
- Putnik Bálint 459
- Pünkösti Andor 392, 394

Queneau, Raymond 410, 419, 440

Racine, Jean 21, 387, 415, 445

Ráday Imre 41, 394–395

Radics Katalin 454

Radickov, Jordan 317, 341

Radóti Miklós Színház 368–370, 410, 426, 431, 434, 467, 471, 475–476, 498

Radzinszkij, Edvard 149

Raffai Sarolta 415

Rahmanov 184

Rajczy Lajos 22, 97, 392, 397–398, 489

Rajhona Ádám 366

Rajk András 297, 373

Rajnay Gábor 392–394, 398

Rajz János 96, 243, 397, 489

Rákosi Mátyás 50

Rákosi Szidi Színésziskolája 456, 472

Raksányi Gellért 242, 395, 489

Ránki György 425, 430

Rápolthy Anna 391–392, 396, 489

Rátkai Ferenc 274, 276, 406, 489

Rátkai Klub 40, 489

Rátkai Márton 97, 394, 397, 489

Ratkó Celesztin 243, 247

Ratkó József 374, 431

Reflektor Színpad 371, 409, 413, 416, 489

Reinhardt, Max 459, 461, 489

Rejtő Jenő 433

Remenyik Zsigmond 148, 374, 391, 445

Renaissance Színház 459, 467, 481, 488, 491–492, 496–497

Rényi Péter 189

Révay utcai Művész Színház 459

Révész Béla 459

Ribnyikov 431, 437

Rigó László 266–267, 319–320, 322, 343, 489

Rjazanov, Eldar 369

Rock Színház 376, 413, 490

Rojas, Fernando de 371, 386

Romhányi László 368

Ronyecz Mária 213, 350, 400, 490

Rostand, Edmond 41, 418

Rosztokij, B. 212–213

Rosztokij, Sztanyiszlav

Royal Revü Varieté 101, 479

Royal Varieté Színház 488, 492

Rozov, Viktor 430, 461

Rózsa Endre 325

Rózsahegyi Kálmán 101, 392, 394, 397–398

Ruszt József 143, 316, 340, 350, 352, 375–376, 413–414, 418, 424, 438, 444, 446, 469, 490, 499

Ruttkai Éva 33, 97, 395–396, 398

Ruzante, Angelo Beolco 246, 250, 444

Ruzzanti, Emanuele 444

Sacco, Ferdinando Nicola 111

Salacrou 92, 385

Salamon Pál 151

Sallay Kornélia 396

Sándor Géza 235, 238, 239, 241, 248, 251, 265

Sándor Iván 89–90, 110

Sándor János 220, 490

Sándor Jenő 403

Sándor Pál 317, 319, 323

Sarkadi Imre 146, 367–368, 374, 388, 391, 430, 439, 445, 490

Sarlós István 137, 421

Sárospatak István 438–439

Sartre, Jean–Paul 51, 85–86, 91–92, 385, 415

Sastre, Alfonso 128

Scarnacci, Giulio 370

Schäffer Erzsébet 403

Schiller, Friedrich 74, 370, 415

Schmidt Attila 155

Schopenhauer, Arthur 155

Schribe, Eugene 384

Schumacher 155

Schwajda György 220, 316, 408, 415, 419, 433, 490

Scribe, Eugene 384

Seneca 386

Shakespeare, William 48–49, 51–52, 68, 70, 85–86, 91–93, 99, 101, 109–110, 148, 151, 239–240, 244, 317, 341, 348, 371, 374, 382–387, 409, 418–419, 438–440, 443–444

Shaw, George Bernard 44, 51, 54, 67, 86, 94, 109, 167, 227, 236, 383–385, 387, 418, 438–439

Shaw, Irwin 86

Sík Ferenc 148, 198, 339, 409, 415, 418, 438, 444, 491

Simai Kristóf 374

Siménfalvi Sándor 395

Simó Jenő 139, 153, 161, 171, 182, 185, 290

Simon István 475

Simon Zoltán 243, 260–261

Simon Zsuzsa 24, 32, 40, 491

Simon, Neil 203, 385

Simonty András 415

Simonty Antal 325, 339, 374

Sinkó László 400

Sinkovits Imre 19, 21, 24, 179, 258–259, 349, 395, 297–298, 491

Sipkán János 54

Sitkey Irén 94, 491

Sívó Emil 253

Slade, Bernard 370

Smoczek, Ladislav 409, 419

Sógor Ferenc 243

Sólyom Ildikó 260, 491

Sólyom Katalin 469

Somlay Artúr 97, 173, 392–394, 397–398, 491

Somló István 19, 22, 24, 35, 397, 461, 491

Somogyi Erzsébet 77, 96, 98, 392–393, 397–399, 492

Somogyvári Pál 48, 395, 492

Soós Edit 52, 99

Soós Viktor Attila 18

Sorescu, Marin 413

Spiró György 264, 374, 415–417, 419, 425, 427–428, 437, 440

Staud Géza 288

Stein, Peter 317

Steinbeck, John 371

Stenheim, Karl 410

Stoppard, Tom 385, 432

Strauss, Botho 317

Strauss, Botho 317, 415, 419

Strehler, Giorgio

Strindberg, August 383

Stupica, Bojan 147

Suka Sándor 98–99, 395, 400, 446

Sulyok Mária 395–396, 492

Sütő András 316, 340, 352, 374, 443, 492

Svéd Pál 343, 356, 492

Syngé, John Millington 86–87, 385

Szabad Színház 465

Szabó Ervin 223

Szabó Ildikó 232

Szabó István 18

Szabó János, dr. 138

Szabó József 223

Szabó Lőrinc 384

Szabó Magda 110, 112, 147, 236, 258–259, 368, 388, 415, 424, 492

Szabó Pál 385

Szabó Sándor 392

Szabóky Zsigmond 339

Szacsvay László 243, 400

Szakáts Miklós 24, 30, 37, 39, 39, 395, 493

Szakonyi Károly 151, 340, 368, 374, 388, 415, 425, 493

Szalma Tamás 413

Száz György 203, 430, 493

Szegedi Egyetemi Színpad 90, 126, 483, 485

Szegedi Nemzeti Színház 26, 45, 50, 85, 148–149, 375, 430, 456, 463–465, 470–472, 477, 479, 488, 490

Szegedi Szabadtéri Játékok 50, 415, 444, 458, 474, 496, 498

Szegő György 373

Szegvári Menyhért 339, 353

Székely Gábor 199, 217, 219–220, 222, 223, 228–229, 230, 235–237, 239–241, 244, 246–247, 248–251, 257–261, 262–264, 266, 268–269, 271, 274, 278, 298, 317, 339–341, 347–348, 353, 355, 358, 360–362, 363, 373, 402–404, 493

Székely György 18, 108, 111, 253, 300, 302

Székely János 408

Szekér László 295, 424

Szelezky Zita 392, 493

Szendró Ferenc 32, 38, 41, 475

Szendró József 89, 110, 394, 396, 494

Szent-Györgyi Albert 482

Szép Ernő 383, 391, 415

Szersén Gyula 400

Sziget Színpad 488

Szigligeti Ede 110, 236, 283, 339, 345, 374, 382, 386, 391, 415, 445

Szigligeti Színház, Szolnok 146, 148–149, 220, 228, 237, 319, 350, 369, 371, 426, 437, 458, 462, 464, 467, 473, 476, 478, 482, 486, 488, 490, 492–493, 496–498

Szikora János 371, 373, 428, 433

Sziládi János 223, 278–281, 282, 289, 290–291, 297, 300, 312, 324, 328, 329, 331, 332, 338, 342, 351, 360–361, 363, 373, 402–403, 494

Szilágyi György 433

Szilágyi Tibor 402

Szimonov, Konsztantyin Mihajlovics 128, 180, 384

Szinetár Miklós 17, 186, 194, 235, 260, 290, 368, 404, 438, 453

Színházstudományi Intézet 91, 127, 141, 145, 456, 474, 494

Szirmai István 113, 139, 494

Szirtes Ádám 71, 94, 96, 99, 180, 198, 398, 447

Szirtes György 32

Szirtes Tamás 203

Szlavkin, Viktor 409

Szokolay Ottó 400, 495

Szolnoki András 126

Szomorú Józsefné 243

Szomorú Dezső 40, 339, 353, 383, 391, 445

Szophoklész 86, 108–109, 383, 386

Szöke István 246, 250, 495

Szőrényi Éva 21–22, 97–98, 391–392, 397–398, 495

Szőrényi Levente 367, 444

Sztankay István 198, 400

Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin Szergejevics 284, 344, 401, 482, 495

Sztratiev, Sztaniszlav 369

Szuhovo–Kobilin, Alekszandr 317, 340, 348

- Szurdi Miklós 418, 438
 Szűcs Istvánné 355, 360
 Szűcs János 369
 Szűrös Mátyás 422, 495
- Tabák Endre 90
 Tabakov, Oleg 211
 Tabi László 89, 110
 Takács Tibor 43–44, 45–46, 54, 56, 80, 82, 83–84, 105, 107
 Tamási Áron 374, 384–385, 391, 408, 425, 443
 Táncsics Kör 24, 33, 41, 495
 Tandori Dezső 375
 Tapolczai Gyula 97, 392, 397
 Tarabusi, Renzo 370
 Táray Ferenc 392, 496
 Tarbay Ede 127
 Tari János 26, 50
 Tarsoly Elemér 71, 101, 243, 395, 496
 Tasnády Ilona 392
 Tassy András 99
 Tatár Eszter 144, 149, 151, 260–261, 403, 496
 Teleki László 119–120
 Temessy Hédi 21, 496
 Teréz körúti Színház 462, 480
 Tersánszy J. Jenő 415
 Téry Árpád 24, 32, 37, 41–42, 396, 496
 Thália Színház 140, 143–144, 148–149, 184, 198, 214, 368, 370, 394, 409–410, 425, 432–433, 468, 471, 474, 476, 479, 488, 491–492, 496–497
 Thália Színház Stúdió 144, 146, 149
 Thália Társaság 458, 461, 478, 491, 497
 Thuróczy György 41
 Thury Zoltán 391
 Tímár József 97, 99, 392, 397–398, 496
 Titkos Ilona 21, 392, 496
 Tolnai Gábor 37
 Tolnay Klári 461, 491
 Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 49, 52, 85, 383, 386
 Tompa Sándor 35, 99, 394, 397
 Tóth Dezső 16, 117, 217, 219, 221, 223, 225, 229, 268, 270, 271, 274, 312, 321, 322–323, 329, 331, 332–333, 355, 359, 360, 362, 363, 366, 367, 407, 419, 423, 497
 Tóth Ilona 52
 Tóth M. Miklós 415
 Tovsztozonov, Georgij 179–184, 190, 194
 Tőkés Anna 21, 100, 392–393, 397–399, 497
 Tömöry Péter 424
 Tömpe István 113, 139
 Törőcsik Mari 56, 96, 98–99, 102, 192–193, 194–195, 198, 210, 213, 236, 258–259, 349–350, 366, 395, 398, 497
- ♣ Törzs Jenő 394–395, 497
 Trautmann Rezső 133
 Tumanova, Z. 210
 Turgenyev, Ivan Szergejevics 370, 383
 Turnai Tímea 290
 Tyll Attila 112, 264, 497
- Udvaros Béla 149
 Új Magyar Színház 476, 486, 499
 Új Színház 456, 467, 485, 493, 496
 Új Színpad 459
 Új Thália 481
 Újlaky Dénes 392
 Újlaky László 397
 Ulbricht, Walter 497
 Ungvári László 19, 22, 55, 77, 391–393, 397, 497
 Unt, Matti 369
 Uray Tivadar 392, 396–397, 498
 Urbán Ernő 368, 385, 498
 Urbányszky Tiborné 243
 Úttörő Színház 457, 465, 470, 492, 494
- Vadász Ilona 43–44, 71, 106, 110–112, 127, 211, 223, 235, 238, 239–240, 242, 246–247, 248, 250, 257, 259, 262–263, 278, 281, 334–335, 336, 337, 340, 399, 418, 498
 Vágó Nelly 403
 Vajda Ferenc 241,
 Vajda László 222, 232, 349, 498
 Valentin Ágnes 223
 Valló Péter 199, 368, 375, 498
 Vámos László 35, 118, 145, 356, 358, 360–362, 363, 373, 381, 404–405, 410, 415, 424, 431, 438, 441–443, 445, 451, 498
 Vanzetti, Bartolomeo 111
 Váradi Aranka 396
 Váradi Hédi 243, 400, 498
 Varga Imre 259
 Varga Mátyás 45, 71, 75, 79, 393, 403, 447, 498
 Varga Zoltán 499
 Várkonyi Zoltán 41, 43–44, 51, 54–55, 67, 77, 80–81, 83, 85–86, 89–91, 94, 96, 101–102, 112, 127–128, 144, 391–392, 394, 396, 397–399, 460–461, 464, 498
 Várnai Aranka 392
 Városi Színház 394, 456, 488
 Várszínház 198, 355, 356–358, 360, 362, 363, 367–368, 376, 390, 410, 418, 424, 438–439, 458, 484, 491
 Várszínház kamaraterem 443–444
 Vas István 22, 425, 430
 Vass Csaba 366
 Vass Imre 223
 Vass Károly 41

- Vaszary János 392
 Vaszary Piri 392
 Vasziljev, Borisz 430
 Vega, Lope de 74
 Végh Antal 374, 408
 Velenczei István 395–396
 Venczel István 358
 Verebes István 415, 418
 Vértes György 468
 Vészi Endre 126, 388, 443, 499
 Veznyeszenszkij 431
 Vidám Színpad 33, 375, 408, 410, 412, 434, 436, 471, 482–483, 488, 492
 Vig Kamara Színház 142
 Vigopera 455, 467, 473
 Vigszínház 32, 35, 56, 61, 74, 112, 140, 143–145, 149, 184, 198, 209, 214, 368–369, 375, 383, 388, 393, 396–400, 408–409, 413, 416–417, 424–425, 431–434, 436–437, 455–456, 459–462, 464–465, 467–471, 473–474, 476–478, 480–481, 486–493, 497–499
 Vitányi Iván 290
 Vízváry Mariska 97, 392, 397–398, 499
 Voinovich Géza 391, 499
 Volcek, Galina 211
 Vologyin, Alexandr 409
 Voronkov, K. 210
 Voskovec, Jiri 437, 439
 Voznyeszenszkij, Nyikolaj Alekszejevics 431, 437
 Vörös László 208, 223, 228, 235, 237–238, 239–241, 244, 246–247, 248, 251, 257–261, 262–263, 265, 271, 356, 361, 499
- Vörös Sándor 244
 Vörösmarty Mihály 93, 109, 171, 175, 177, 208, 226, 302, 339, 367, 369, 381–382, 386, 391, 439, 441, 443
 Vörösmarty Színház, Székesfehérvár 428
- Weiss, Peter 149, 151, 171, 197, 226, 240, 370, 385, 413, 432
 Welmann Nóra 290
 Weöres Sándor 244, 249, 258–259, 340, 416, 424, 427–428, 437
 Werich, Jan 437, 439
 Wesker, Albert 240, 244, 249, 341, 348, 385, 388
 Whiting, John 412
 Widting, John 128
 Williams, Tennessee 144–145, 148–149, 385, 432
 Wilson, Georges 439
 Winkler Júlia 83
 Wyspianski, Stanislaw 438
- Zankó Gyula 112, 152
 Zappe László 326
 Zechenter Antal 283
 Zilahy Lajos 368, 383, 391, 425
 Zolnai Zsuzsa 21, 94, 98–99, 102, 395
 Zuckmayer, Carl 375
- Zsámbéki Gábor 199, 218, 219–220, 222, 223, 228, 230, 235, 237, 239–241, 244, 246, 248–250, 257–261, 262–265, 266, 269, 274, 278, 298, 302, 316–317, 320, 324, 339–341, 347–348, 352, 353, 358, 360–362, 363, 370, 373, 402–404, 457, 499
 Zsolt István 403, 499

A RÁCIÓ KIADÓ LEGUTÓBBI KÖTETEI

2 0 0 9

- Kiss Gy. Csaba: *Morva himnusz* (esszék)
- Sepsi Enikő – Tóth Károly [szerk.]: *Tudós tanárok az Eötvös Collegiumban*
- Valère Novarina: *A cselekvő szó színháza* (szerk. Sepsi Enikő, ford. Kovács Veronika, Rideg Zsófia, Sepsi Enikő)
- Onder Csaba: *Illetlen megjegyzések. Tanulmányok és esszék*
- Dobos Marianne: *Sorsfordító karácsonyok (1944, 1956, 1989)* (interjúk)
- Ármos Lóránd: *Apám a holdig* (versek) (Erdélyi Híradóval közös kiadás)
- Farkas Wellmann Endre: *Lucius Domitius lázbeszéde* (versek) (Erdélyi Híradóval közös kiadás)
- László Noémi: *Papírhajó* (versek) (Erdélyi Híradóval közös kiadás)
- Lövetei Lázár László: *Árkádia-féle* (versek) (Erdélyi Híradóval közös kiadás)
- Király Zoltán: *Férfiőrk* (versek) (Erdélyi Híradóval közös kiadás)
- Imre Zoltán: *A színház színpadra állításai* (tanulmányok)
- Varga Virág, Zsávolya Zoltán [szerk.]: *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*
- Lengyel Imre Zsolt [szerk.]: *Az ismert és az elismert* (tanulmányok)
- Elfogtam volna mást, s íme, elfogtak engem. Nemes Nagy Ágnes válogatott műfordításai*, összeáll. Buda Attila
- Csepregi János, Iancu Laura, Szegedi Kovács György [szerk.]: *Rések az időn. Versek ég és föld között* (versantológia)
- Bednaries Gábor: *Kerülőutak és zsákutcák. A modern magyar líra kezdetei*
- Tóth Orsolya: *A mulandó és a múlhatatlan. Kazinczy és kortársai irodalmi szemléletmódjainak diszkurzív határai*
- Milbacher Róbert: *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Aranyhagyomány szerepe a magyar kulturális emlékezetben*
- Simon Attila: *Dionüszosz színrevitele. A közvetítés kulturális technikái az antik irodalomban és filozófiában*

2 0 1 0

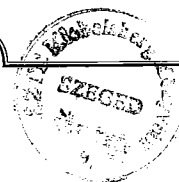
- Kelemen Pál, Kulcsár-Szabó Zoltán, Simon Attila, Tverdota György [szerk.]: *Filológia, interpretáció, médiatörténet*
- L. Simon László: *A római szekér. Kulturális politika – politikai kultúra*
- Buda Attila [szerk.]: *Messziről felmerülő, vonzó szigetek, I., Japánról szóló magyar nyelvű ismertetések a kezdetektől 1869-ig*
- Deák László: *Fogadom ajándékdod, idő* (válogatott versek)
- Kelemen Erzsébet: *7 színkép* (tanulmányok)
- Ujváry Gábor: *Harmincharmadik nemzedék* (tanulmányok)
- Serge Joncour: *A bálvány* (ford. Kovács Veronika) (regény)
- Kerényi Ferenc: *Színek, terek, emberek* (szerk. Szilágyi Márton, Scheibner Tamás) (tanulmányok)
- Bakonyi István: *Szavukban szülőföldünk, otthonunk* (esszék)
- Eisemann György: *A későromantikus magyar líra*
- Acél Zsolt: *Orpheusz éneke. Ovidius elbeszélései a Metamorphosesben*
- Pápay György: *Demokrácia filozófiai megalapozás nélkül. Richard Rorty és a politikai filozófia*
- Horváth Kornélia [szerk.]: *Elbeszélés és prózanyelv* (tanulmányok)
- Kulcsár-Szabó Zoltán: *Tükröszínjátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*
- Jean-Michel Maulpoix: *Nem Léptek a hóban.* [ford.] Kovács Veronika

A kötetek megrendelhetők vagy kedvezményesen megvásárolhatók a kiadó szerkesztőségében:

1072 Budapest, Akácfa utca 20.

tel.: (1) 321-8023 • fax: (1) 402-1293

e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

X 145 247

A második világháború utáni évtizedekben Magyarország kulturális élete és ezen belül a Nemzeti Színház szerepe alapvetően megváltozott. A színházak államosításával (1949) a kultúrpolitika az állami szubvencióért cserébe a színházat is alárendelte a politikai propagandának. A dokumentumkötet célja, hogy a közgyűjteményekben, levéltárakban fellelt források révén mutassa be a Kádár-kori színházirányítás rendszerét, az ideológia és a politikai elvárások alakulását a művészzel, a színházzal, különösen a Nemzeti Színházzal szemben. A kötet másik célja, hogy közreadja a Nemzeti Színház épületének elhelyezése körül kialakult politikai diskurzus elemzéséhez szükséges alapvető dokumentumokat, bemutassa a színház Blaha Lujza téri épületének lebontására, illetve az új színházépület elhelyezésére és felépítésére vonatkozó jelentősebb iratokat. Reméljük, hogy az itt megjelenő több, mint nyolcvan dokumentum, melynek többségét most először veheti kézbe az olvasó, hozzásegíti az érdeklődőt a hazai kultúrtörténet és színháztörténet eme korszakának megismeréséhez, és lehetőséget ad a Kádár-rendszerrel való szembenézésre is.

Imre Zoltán az ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszékének oktatója, a Theatron című színházi periodika társszerkesztője és a Természetes Vészek Kollektíva (www.artdisasters.com) dramaturgia. Fontosabb munkái: A színház: színpadra állításai – elméletek, történetek, alternatívák, Ráció, Budapest, 2009; Alternatív színháztörténetek – Alternatívok és alternatívák (szerkesztő, szerző), Balassi, Budapest, 2008; Színház és szociológia határán (társszerkesztő, szerző), Kijárat, Budapest, 2005; Átvilágítás: A magyar színház európai kontextusban (szerkesztő, szerző), Áron, Budapest, 2004; Színház és teatralitás – Néhány kortárs lehetőség, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2003; Transfer and Translation. Intercultural Dialogues (társszerkesztő, szerző), Books in Print, Budapest, 2002; valamint számos magyar és angol nyelvű elméleti és történeti tanulmány a magyar és az európai színházról.

Ring Orsolya történész, a Magyar Országos Levéltár 1945 utáni Politikai Kormánysszervek és MDP-MSZMP iratok osztályának levéltárosa. Az ArchivNet című folyóirat (www.archivnet.hu) alapító szerkesztője, több levéltári kiadvány társszerkesztője. PhD kutatásának témája: a Nemzeti Színház elhelyezése, építése, és működése a Kádár-korszakban. Fontosabb munkái: A Nemzeti Színház lebontása és felépítésének kérdése körül kialakult politikai diskurzus elemzése 1945-1989. (Regio 2005.); A színjátszás harmadik útja és a hatalom. (Az Orfeo: egy alternatív együttes kálváriája az 1970-es években) (Múltunk 2008.); A színházak pártirányítása a Kádár-korszakban. Színházi témák az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának ülésein. (Levéltári Közlemények 2008.); A Nemzeti Színház felépítésére indított gyűjtés és a hírszerzés kapcsolata (Múltunk 2009).

ISBN 978-615-5047-10-7

9 786155 04/107

2900 Ft

Szerkesztette: Imre Zoltán – Ring Orsolya

Dokumentumok a Nemzeti Színház
Kádár-kori történetéhez

